ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені Т.Г.ШЕВЧЕНКА

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА імені О.М.ЛАЗАРЕВСЬКОГО

1700

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ:

ВІД ІДЕЇ ДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

ПРАКТИКУМ

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ:
ВІД ІДЕЇ
ДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

ПРАКТИКУМ

Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2017

УДК 061.1ЄС(076)
ББК Ф4(0)6
Є 24

Рекомендовано до друку Вченою радою Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (протокол № 12 від 29 червня 2017 р.)

Упорядники:	к.і.н., доц. Кеда М.К., к.і.н., доц. Ващенко А.В., к.і.н., доц. Коваленко О.О., к.і.н., доц. Казимір В.А., к.і.н., доц. Гаврилов В.М., к.і.н., доц. Соломенна Т.В., к.і.н., доц. Петровська Ю.М., к.і.н., ст.в. Приходьон О.Ю.
Рецензенти:	доктор історичних наук, професор Ячменіхін К.М., кандидат історичних наук, доцент Рахно О.Я.
Науковий редактор:	кандидат історичних наук, професор Коваленко О.Б.
Відповідальний редактор:	доктор історичних наук, професор Дятлов В.О.

Європейський Союз: від ідеї до імплементації.
Є 24 **Практикум** / Упорядники: М.К. Кеда та ін.: Навч.-метод. посібник – Чернігів : Десна Поліграф, 2017. – 616 с.

ISBN 978-617-7491-86-5

Навчальний посібник містить документи й методичні рекомендації для підготовки до семінарських та практичних занять з історії європейської інтеграції та Європейського Союзу, а також навчальну програму курсу, контрольні запитання, тестові завдання та інші додатки.

Для студентів, викладачів, учителів та усіх, хто цікавиться історією інтеграційних ідей та процесів у Європі.

The publication has been funded with support from the European Union. The publication reflects the views only of the authors, and the Union cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Практикум підготовано та видано за кошти Проекту програми ЄС Еразмус+ напряму Жана Моне 565243-EPP-1-2015-I-UA-EPPJMO-MODULE Навчальний модуль «Концепт Європи: від ідеї до реалізації».

УДК 061.1ЄС(076)
ББК Ф4(0)6

ISBN 978-617-7491-86-5

© Упорядники, 2017
© Єрмоленко О.М.,
художнє оформлення, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

ПРОГРАМА КУРСУ 12

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ 23

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЄДНОСТІ

ЧАСТИНА І. СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ

Тема 1. Античні витоки ідеї об'єднаної Європи *(Кеда М.К., Коваленко О.О.)* 23

Тема 2. Ідеї об'єднаної Європи за доби середньовіччя та епохи Відродження *(Кеда М.К.)* 43

Тема 3. Формування ідеї об'єднаної Європи у Новий час *(Коваленко О.О.)* 97

ЧАСТИНА ІІ. КОНЦЕПТ ЄВРОПИ ЯК МІЖНАРОДНОГО СОЮЗУ

Тема 4. Інституційно-правові основи Європейського Союзу *(Ващенко А.В., Казимір В.А.)* 168

Тема 5. Актуальні питання функціонування Європейського Союзу *(Ващенко А.В., Казимір В.А.)* 169

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІ. УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: СТАНОВЛЕННЯ ВІДНОСИН І СФЕРИ СПІВРОБІТНИЦТВА

Тема 6. Механізм імплементації Угоди про асоціацію: створення двосторонніх структур, проведення спільних засідань *(Гаврилов В.М.)* 290

Тема 7. Східне партнерство: сучасний стан та перспективи розвитку *(Соломенна Т.В.)* 354

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІІ. ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

Тема 8. Міжнародно-правовий захист права на свободу думки, совісті, релігії та переконань *(Петровська Ю.М.)* 413
Тема 9. Етапи розвитку державно-конфесійних відносин в Україні *(Приходьон О.Ю.)* 534
Тема 10. Національна нормативно-правова база державно-конфесійних відносин *(Приходьон О.Ю.)* 554

ДОДАТКИ

Методична скарбничка
- Брейн-ринг *(Казимір В.А., Коваленко О.О., Кеда М.К.)* 587
- Круглий стіл з використанням методу SWOT-аналізу *(Казимір В.А., Ващенко А.В.)* 592
- Історичне моделювання «Саміт Україна – ЄС: обговорення нагальних проблем» *(Гаврилов В.М., Соломенна Т.В.)* 594

Контрольні запитання 596

Рекомендована література 603

Список скорочень 614

ПЕРЕДМОВА

Навчальний модуль «Концепт Європи: від ідеї до реалізації» логічно доповнює і поглиблює курс історії європейської інтеграції та є складовою частиною універсального курсу всесвітньої історії. Його завдання полягає у вивченні студентами динаміки концепту об'єднаної Європи від часів Античності до сьогодення. Специфікою модулю є те, що предметом дослідження постають не лише важливі етапи становлення сучасного Європейського Союзу, його інституційне оформлення, органи управління, відносини держави і церкви, але й передусім історія ідеї об'єднання Європи, різновекторні інтеграційні практики континенту. Зараз навіть серед фахівців-європеєзнавців не існує єдиної точки зору на згадані проблеми. Дискусійними залишаються питання подальшого розширення ЄС, посилення федералізму його керівних органів, спроможності протистояти таким серйозним викликам сьогодення як подолання кризи в Єврозоні, врегулювання проблеми мігрантів, досягнення оптимального рішення щодо Brexit тощо. Актуальною складовою сучасного концепту Європи залишається тренд євроскептицизму, відтак заслуговують на особливу увагу пошуки механізмів його подолання і доведення спроможності ЄС розвиватись і залишатися зразковим прикладом об'єднання. Отже, основним завданням викладача є не стільки безпосередня передача усієї інформації з курсу, скільки орієнтація студентів на самостійний пошук інформації в історичних джерелах та уміння її критично осмислювати і креативно застосовувати в повсякденні.

Актуальність запровадження цього модулю зумовлена складною структурою концепту «Європа», його належністю до важливих суспільно-політичних, ідеологічних та культурних концептів, які мають широкий вияв у суспільній та культурній свідомості нації. Кожна з конотацій, які відтворюють цей концепт (історична, геополітична, культурологічна, метафізична, міфологічна) не є сталою категорією і зазнає постійного оновлення. Курс орієнтований на вивчення концепту Європи в історичній ретроспективі, осмислення його інтерпретації в різні історичні епохи. Перед студентом стоятиме завдання виявити динаміку цього концепту та його функціонування в текстах

історичних джерел різних періодів, розкрити основні положення євроінтеграційних стратегій у творах різних авторів.

Відтак, мета практикуму полягає в тому, щоб забезпечити студентів необхідними україномовними документами для практичних занять, які покликані удосконалювати уміння працювати з історичними джерелами, розвивати таку складову історичної свідомості як розуміння минулого, осягнення сучасного і прогнозування варіативності майбутнього через бачення зв'язків між історичним подіями та явищами (логічне мислення); уміння оцінювати їх під різними кутами зору (критичне мислення), знаходження нових аспектів змісту та нових способів розв'язання проблем (творче мислення). Одним із завдань курсу також є сприяння поглибленню історичної свідомості студентів через розуміння причин існування різних інтерпретацій одного і того самого явища, та вміння зіставляти й критично оцінювати такі інтерпретації. Зрештою, опанування курсу сприятиме розвитку компетентностей, необхідних для успішної самореалізації у суспільстві.

Посібник містить програму курсу «Концепт Європи: від ідеї до реалізації», плани практичних занять, методичні рекомендації для підготовки до них, а також тексти історичних документів, частина яких вперше наводиться в перекладі українською мовою. Результатом роботи на практичних заняттях має стати поглиблення змісту концепту Європи через реконструкцію відповідного концептуального простору на основі аналізу мовних засобів його представлення. Додатки містять контрольні запитання, складені у відповідності до програми курсу, та методичні розробки, які мають сприяти кращому засвоєнню студентами навчального матеріалу і збагатити методичну скарбничку майбутніх педагогів.

Структурно матеріал поділений на три тематичні (змістові) модулі. **Перший змістовий модуль «Зародження та розвиток ідеї європейської єдності»** містить джерела, що відображають поступ інтеграційної думки на континенті до утворення Європейського Союзу та документи, що регулюють інституційно-правові основи його функціонування.

Головним завданням вказаного змістового модулю є простежити складну тривалу еволюцію, яку концепт Європи пройшов як у європейському ментальному полі, так і на теренах тих земель, що наразі входять до складу України. Модуль спрямований на формування у студентів уявлень про тяглість становлення світових інтеграційних процесів взагалі та європейських зокрема. Перші ідеї політичних, економічних та культурних об'єднань були заявлені вже в стародавньому світі. Еволюціонувавши впродовж середньовіччя та модерного часу, вони, зрештою, втілились у сучасне європейське об'єднання. Хронологічно цей змістовий модуль охоплює період від І тис. до нашої ери до середини ХХ ст., тематично – усі етапи еволюції ідеї економічного, політичного та соціокультурного об'єднання на теренах Європи.

Зміст модулю складає матеріал тем, присвячених категорії «концепт Європи», історії перших античних об'єднань, середньовічним та ранньомодерним проектам об'єднання європейських держав. Основна увага приділяється аналізу реальності реалізації того чи іншого проекту, сприйняттю чи засудженню його з боку широкої громадськості. Також увагу акцентовано на імплементації ідеї єдності у ХХ столітті у вигляді базових структур сучасного ЄС.

Перший навчальний блок створить підґрунтя для більш глибокого розуміння передумов появи ЄС та дозволить подолати існуючі суспільні стереотипи сприйняття становлення ЄС як системи та крос-культурного явища сучасності. Передбачається сформувати у студентів науковий інтерес до розробки макро- і мікро-історичних сюжетів Європейської єдності, що має втілитись у підготовці доповідей на наукові конференції, написанні статей та кваліфікаційних досліджень на європеєзнавчу тематику.

Другий змістовий модуль «Україна та Європейський союз: становлення відносин і сфери співробітництва» акцентує увагу на проблемах взаємовідносин Україна–ЄС.

Головним завданням цього змістового модулю є вивчення еволюції взаємин між Україною та Європейським Союзом, простеження динаміки становлення офіційних відносин, укладання правових засад співпраці, виявлення різних вимірів співробітництва, механізмів та способів взаємодії.

Визнання та підтримка незалежності України Європейським Союзом, євроінтеграційна зовнішньополітична стратегія, як основна мета розбудови України, еволюція двосторонніх відносин мали свої досягнення та невдачі. Змістовий модуль покликаний сформувати у студентів знання про початок офіційних взаємин, ухвалення нормативно-правових актів для двосторонньої співпраці та розвиток пріоритетних галузей співробітництва.

Хронологічно другий змістовний модуль охоплює початок 1990-х – від проголошення незалежності України і до теперішнього часу; тематично – включає етапи двосторонніх відносин Україна – ЄС; основні правові документи та аналіз діяльності української влади в євроінтеграційному напрямі.

Зміст тем модулю передбачає студіювання зародження, розвитку та перспектив співпраці Україна – ЄС, аналіз правових документів щодо регламентації цих взаємин; визначення пріоритетів та налагодження механізмів співробітництва, а також європейське бачення сучасних процесів інтеграції, розширення ЄС, реалізації ЄПС, зокрема і СхП, в умовах сучасних викликів та загроз в регіоні і світі.

Другий навчальний блок дозволить глибше зрозуміти процеси, які відбуваються у сучасному інтегрованому європейському суспільстві та оцінити можливості та перспективи України щодо повноправного членства в ЄС. Вивчення основних правових документів – УПС та УА; аналіз документальної бази самітів Україна – ЄС та офіційних матеріалів діяльності СхП, сприятиме розвитку правової культури студентів, набуттю знань з міжнародного права та права ЄС, вдосконаленню навичок добору та аналізу міжнародних юридичних матеріалів. Це дасть додаткові можливості долучитися до європейських цінностей верховенства права, розвитку демократичних стандартів та поглиблення гуманістичної складової світогляду студентської молоді.

Передбачається сформувати стійкий науковий інтерес до теоретичних питань інтеграційних процесів в Європі загалом, та євроінтеграційного поступу України зокрема. Модуль впливатиме на формування й вдосконалення практик щодо сприйняття та впровадження європейських стандартів.

У **третьому змістовому модулі «Державно-конфесійні відносини: європейський вимір»** акцент зроблено на вивченні особливостей організації та досвіду врегулювання державно-конфесійних відносин у державах-членах ЄС, а також можливостей його імплементації у вітчизняних умовах.

Зміст модулю складає матеріал тем, присвячених вивченню історичних та правових аспектів свободи думки, совісті, релігії та переконань, розгляду міжнародно-правових засобів із забезпечення та захисту цього основоположного права людини, визначенню ролі релігійного фактору в інтеграційних процесах у Європі, аналізові пріоритетних напрямків політики ЄС у сфері релігійних та державно-конфесійних відносин, з'ясуванню специфіки моделей державно-конфесійних відносин у кожній державі-члені ЄС.

З огляду на обраний Україною євроінтеграційний курс розвитку одним із нагальних завдань сьогодення є проведення послідовного й ефективного реформування практично всіх сфер життєдіяльності суспільства з урахуванням європейської системи цінностей, центральне місце в якій посідають, як відомо, права та свободи людини. Серед останніх – фундаментальне право на свободу думки, совісті, релігії та переконань. Надання відповідних гарантій неухильного дотримання прав і свобод людини є одним із пріоритетних завдань як інституцій (наднаціональний рівень), так і держав-членів ЄС (національний рівень). Отже, вивчення основних напрямків політики ЄС у межах його інституційної системи в сфері релігійних та державно-конфесійних відносин, моделей останніх, сформованих у державах-членах ЄС, а також знайомство з міжнародно-правовими засобами захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань надасть можливість оцінити як переваги, так і недоліки перспективи збереження існуючої в Україні моделі державно-конфесійних відносин, а також сформулювати відповідні рекомендації в контексті розробки найбільш оптимального варіанту Концепції державно-конфесійних відносин для українського суспільства.

Таким чином, модуль спрямований на вивчення політики ЄС у сфері релігійних та державно-конфесійних відносин, досвіду захисту основоположного права людини на свободу думки, совісті, релігії та переконань, а також врегулювання

державно-конфесійних відносин у державах-членах ЄС із метою кращого розуміння та долучення до системи базових європейських цінностей, зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, а також врахування здобутків провідних європейських держав у цій сфері на національному рівні в контексті формування вітчизняного правового поля.

Значна увага приділяється вивченню питання формування релігійної карти, а також розгляду етапів розвитку державно-конфесійних відносин в Україні, характеристиці національної нормативно-правової бази державно-конфесійних відносин, вивченню проблеми імплементації регіональних міжнародних стандартів, вироблених, насамперед, у межах ЄС, до вітчизняного правового поля, а також можливостей використання Україною позитивного досвіду вирішення європейськими країнами питань, що стосуються сфери державно-конфесійних відносин.

Роботі на практичних заняттях має передувати самостійна підготовка студентів, пов'язана з вивченням історичних джерел, тому рекомендована до кожної теми спеціальна наукова література покликана надати допомогу в їх критичному осмисленні. Готуючись до заняття, студенту слід уважно ознайомитись з планом та методичними рекомендаціями. Потім необхідно звернутися до базового підручника, аби отримати загальне уявлення про тему. Після цього можна розпочинати аналіз історичних джерел і наукової літератури. Працюючи з історичними джерелами, студентам рекомендується фіксувати у зошиті власні висновки та робити нотатки з посиланнями на джерело, аби при відповіді на питання легко віднайти потрібне місце і проілюструвати власну думку, зачитавши текст документу.

Запропоновані в практикумі завдання покликані розвивати креативність майбутніх учителів, здатність до критичного аналізу, що є невід'ємною частиною критичного мислення, на розвиток якого спрямована сучасна історична освіта. Додаткові методичні розробки і завдання особливо актуальні в процесі викладання у педагогічному вузі, оскільки покликані не тільки стимулювати пізнавальну активність студентів, але й дозволять їм на практиці оволодівати

навичками викладання предмету, що збагачує методичний інструментарій майбутніх учителів.

Динамічний розвиток євроінтеграційних студій викликає постійну еволюцію змістового наповнення курсу, але передбачений обсяг видання не дозволяє наводити значну кількість джерел до кожної теми, тому перевага надавалась передусім найбільш важливим й інформативним документам. Джерела до кожної теми добирались таким чином, щоб студенти могли скласти уявлення про механізми змістового наповнення концепту Європи, значна увага відводиться проблемам усвідомлення і прогнозування відносин Україна–Європа. Такі матеріали мають не тільки навчальне значення, але й допоможуть майбутнім педагогам у пошуках ціннісних орієнтирів та формуванні нових компетенцій, необхідних в сучасному освітньому просторі.

ПРОГРАМА КУРСУ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЄДНОСТІ

ЧАСТИНА І. ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ

Категорія концепту. Європа як концепт. Структура та шляхи формування концепту Європи. Інтеграційні процеси та перші проекти об'єднання в історії. Античні, середньовічні та ранньомодерні проекти Єдиної Європи.

ТЕМА 1. Вступ. **Концепт Європи.**

Категорія концепту. Теорія концептів. Походження і зміст поняття «концепт Європи». Структура концепту «Європа». Кластерні субконцепти. «Європейські цінності». Місце європейської цивілізації в історії людства, її внесок у світову культурну скарбницю.

Основні джерела та методи роботи з ними під час вивчення курсу.

ТЕМА 2. Античні витоки ідеї об'єднаної Європи.

Антична цивілізація як колиска європейської. Антична община, її формування та характерні риси. Уявлення давніх греків про ойкумену. Виникнення поняття «Європа». Європа як персонаж давньогрецької міфології. Уявлення греків про Європу як географічний регіон. Античний світ та варварська периферія. Греко-перські війни як перша спроба об'єднання Греції. Набуття поняттям «Європа» політико-правового забарвлення. Союзи грецьких полісів. Ісократ як ідеолог об'єднання грецьких полісів. Походи Александра Македонського та створення «світової держави». Об'єднавчі та інтеграційні процеси в елліністичний період.

Формування політичної єдності європейського регіону за часів Римської імперії. Романізація як спроба створення єдиного культурного і правового простору. Християнство як фактор об'єднання Європи.

Роль культури стародавніх греків та римлян у становленні європейської цивілізації.

ТЕМА 3. Середньовічні проекти європейського союзу.

Європа в середні віки. Роль християнства та католицької церкви у формуванні ідеї європейської єдності. Ідеал християнської єдності та політичні реалії епохи.

Імперські конструкції європейської єдності. Обєднання європейських територій в єдину державу. Карл Великий – «батько Європи». Верденський поділ і розпад імперії франків. Втілення ідеї єдності у Священні Римській імперії німецької нації.

Монархічні проекти об'єднання Європи (Данте, П'єр Дюбуа, Їржі Подєбрад, Емерік Крюсе, герцог де Сюллі, аббат Сен-П'єр, Гійом Постель, Вільям Пенн та ін.). Поширення поняття «європейський» як визначальної геополітичної характеристики. Особливості середньовічних проектів об'єднання Європи.

ТЕМА 4. Розвиток ідеї об'єднаної Європи в Новий час.

Загальні тенденції соціального та економічного розвитку європейських народів у Новий час. Поява національних держав і занепад християнського універсалізму. Ренесанс та Реформація, їх внесок у формування Європейської ідеї.

Нове розуміння міжнародного порядку в Європі як системи взаємодії рівноправних держав, їх взаємних юридичних прав та обов'язків. Республіканські проекти об'єднання Європи (Ж.-Ж.Руссо, І. Кант, Сен-Сімон).

Ідеали Вічного миру та єдності Європи в політичній думці Просвітництва. Імперський проект Наполеона Бонапарта.

ТЕМА 5. Концепт Європи у вітчизняному дискурсі.

Основні зрізи та напрямки формування концепту Європи. Його географічний, історичний, культурологічний аспекти в українському дискурсі. Європа як культурема й ідеологема.

Концепт Європи у світському публіцистичному дискурсі XIX – початку XX ст. (П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, М. Драгоманов, В. Антонович, І. Франко, М. Коцюбинський, Л. Українка та ін.).

Концепт Європи в українській релігійній публіцистиці XIX – початку XX ст. Механізми наповнення концепту «Європа» та його прагматичний потенціал. Особливості концепту Європи в сучасному українському соціокультурному наративі.

ЧАСТИНА ІІ.
КОНЦЕПТ ЄВРОПИ ЯК МІЖНАРОДНОГО СОЮЗУ

ТЕМА 1. Пан'європейська ідея у першій половині ХХ ст.

Фактори, котрі сприяли активізації дискурсу стосовно пан'європейського об'єднання: Перша світова війна, розпад імперій, індустріалізація, посилення США, виникнення та розвиток тоталітарних режимів, хвиля національних рухів, світова економічна криза 1929–1933 рр. тощо. Ідеологи пан'європейської ідеї: Ріхард Ніколас Куденгофе-Калерґі, Арістід Бріан, Томаш Масарик та інші. Сприйняття пан'європейської ідеї інтелектуальною елітою Європи. Створення перших організацій, котрі декларували ідеї європейської інтеграції. Пан'європейський союз та його внесок у справу поширення інтеграційних ідей. Пан'європейська ідея у контексті роботи Ліги Націй. Пан'європейські конгреси.

ТЕМА 2. Перший етап європейської економічної інтеграції: створення об'єднання вугілля та сталі у 1951. Римський договір 1957 р.

Ідеологічне обґрунтування концепту об'єднаної Європи у повоєнний період. Фактори, котрі сприяли інтеграційним процесам у Європі. Діяльність організацій, що виступають за поглиблення інтеграційних процесів (Пан'європейський союз). Роль провідних політичних діячів у формуванні та реалізації ідей європейської інтеграції (Конрад Аденауер, Шарль де Голль, Вінстон Черчіль, Отто фон Габсбург, Жан Моне, Роберт Шуман та інші). БНЛ як перший інтеграційний проект у Європі на рівні держав. Обговорення питання та вироблення проекту економічної інтеграції. «План Шумана». Принципи діяльності Європейського об'єднання вугілля та сталі. Створення та принципи діяльності Євроатому. Створення «Спільного ринку».

ТЕМА 3. «Спільний ринок»: принципи функціонування, формування інституцій, формування правової структури, досягнення та проблеми.

Ідеологічне обґрунтування процесу поглиблення інтеграції. Федералістська та конфедералістська моделі об'єднання Європи. Головні принципи функціонування «Спільного ринку». Інституційне забезпечення діяльності «Спільного ринку». ЄАВТ як альтернатива «Спільному ринку». Вступ до «Спільного ринку» нових держав. Вплив інтеграції на економічний розвиток країн-учасниць. Вплив економічної інтеграції на політико-соціальну, правову, науково-технічну та культурну сферу життєдіяльності країн-учасниць «Спільного ринку».

Проекти поглиблення співробітництва в рамках «Спільного ринку» та поширення інтеграції на політичну, правову, соціальну та оборонну сфери.

ТЕМА 4. Європейський Союз: інституційні та правові принципи функціонування. Проблема соціального захисту в ЄС.

Фактори, котрі сприяли процесу поглиблення європейської інтеграції та створенню ЄС. Маастрихтський договір. Пан'європейський рух кінця XX – початку XXI ст. Інституційне та правове забезпечення функціонування ЄС. Особливості конституційного процесу. Досягнення та проблеми на головних напрямках європейської інтеграції: економічному, політичному, соціальному, правовому, оборонному. Процес розширення ЄС. Досягнення та проблеми сучасного ЄС. Дискусії між «євроскептиками» та «єврооптимістами» щодо подальшого майбутнього ЄС.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІ

УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: СТАНОВЛЕННЯ ВІДНОСИН І СФЕРИ СПІВРОБІТНИЦТВА

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ І СУЧАСНА УКРАЇНА

Проголошення незалежності України та встановлення офіційних взаємин з Європейським Союзом. Створення правової бази для двосторонньої співпраці, запровадження механізмів розвитку відносин у різних форматах. Підготовка, підписання та імплементація Угоди про асоціацію та ЗВТ між Україною і ЄС.

Основні виклики та загрози для сучасного ЄС. Європейська політика сусідства, Східне партнерство, як її різновид, за участю України. Українська криза кінця 2013–2014 рр. та її вплив на реформування безпекової і зовнішньополітичної політики ЄС. Сучасний стан двосторонніх відносин Україна – ЄС.

ТЕМА 1. Визнання незалежності України Європейськими співтовариствами. Встановлення діалогу та укладання правової бази відносин між Україною і ЄС.

Офіційне привітання Європейського Співтовариства з проголошенням незалежності України. Відкриття представництва Європейської комісії (ЄС) у жовтні 1993 р., представництва України в Брюсселі при ЄС у липні 1995 р.

Європейський вибір України, зафіксований у Постанові Верховної ради України від 2 липня 1993 р. «Про основні напрями зовнішньої політики України», як основний пріоритет розвитку молодої держави.

Підготовка, підписання і ратифікація Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною та ЄС (1994). Стратегія (липень 1998) і Програма (вересень 2000) інтеграції України та ЄС, Закон України «Про загальну державну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС».

Саміти України – ЄС: 1997–2010 рр.

Інституційне забезпечення європейської інтеграції України: Державна Рада з питань європейської і євроатлантичної інтеграції (2002-2005) та Комітет ВРУ з питань європейської інтеграції (2002).

ТЕМА 2. Розвиток відносин Україна – ЄС у 1994–2010 рр.

Сім пріоритетних напрямів співпраці за Угодою про партнерство та співробітництво (УПС) та основні завдання впровадження їх у життя: адаптація українського законодавства до законодавства ЄС; вдосконалення інституційного механізму реалізації євроінтеграційної політики; фінансових, економічних та соціальних питань, навколишнього середовища, гуманітарної співпраці тощо.

Україна та історичне розширення ЄС у 2004 р. Помаранчева революція в Україні та посилення двосторонньої співпраці: План дій Україна – ЄС (2005).

Координаційне Бюро з європейської та євроатлантичної інтеграції (2008).

Україна в Європейській політиці сусідства (ЄПС): Східне партнерство. Порядок денний асоціації.

Початок підготовки нового правого документу для двосторонньої співпраці Угоди про асоціацію та поглиблену й всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Президентство В. Януковича та зміни в зовнішньополітичних пріоритетах. Указ Президента України «Про основні засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р.

ТЕМА 3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС як дороговказ реформ на шляху європерспективи України.

Робота над текстом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: суперечливі моменти, зауваження та вимоги європейської сторони щодо політичної частини.

Особливості підготовки економічної частини асоціації. Завершення підготовки (11 грудня 2011); парафування УА (30 березня 2012); призначення підписання на Третьому саміті Східного

партнерства (28-29 листопада 2013); відмова від підписання (21 листопада 2013).

Українська криза та вплив Європейського Союзу на її врегулювання.

Підписання політичної частини 21 березня 2014 р. та економічної частини УА 27 березня 2014 р. Синхронна ратифікація УА Верховною Радою України та Європарламентом 16 вересня 2014 р.

Створення механізму імплементації УА двосторонніх органів та їхня діяльність: Рада асоціації; Парламентський комітет асоціації; Платформа громадянського суспільства. Двостороння співпраця: досягнення та перешкоди на шляху виконання.

Набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у повному обсязі з 1 січня 2016 р.: очікування та перспективи.

ТЕМА 4. ЄС на початку XXI ст.: основні виклики. Європейська політика сусідства.

Початок нового тисячоліття співпав з новою фазою розвитку ЄС: підготовка п'ятнадцятьох країн-членів до найбільшого розширення в своїй історії. Амбітність та складність проекту: політична та соціально-економічна відмінність старих членів та нових країн Центральної та Східної Європи. Розширення ЄС 2004 р. – зростання ЄС до 25 країн-учасниць.

Підготовка проекту Конституції ЄС.

Передумови і процес становлення Європейської політики сусідства. Розроблення та початкова реалізація Планів дій. Перспективи подальшої диференціації держав, охоплених Європейською політикою сусідства. Сусідство з країнами Східної Європи. Реакція України. Відносини з неєвропейськими країнами – сусідами ЄС.

Питання реалізації ідеї «розширення Європи» без розширення ЄС.

ТЕМА 5. Відносини ЄС – Україна 2005–2010 рр. Криза в ЄС та Східне партнерство.

Події Помаранчевої революції 2004 р. та реакція Європейського Союзу. Підтримка політиками країн ЄС євроінтеграційного курсу України уряду Ющенка–Тимошенко. Оновлення євроінтеграційного поступу України.

«Втома від розширення» у старих країнах ЄС через загострення соціально-економічної ситуації. Провал проекту Конституції ЄС на референдумах у Франції та Нідерландах. Політична криза ЄС, аналіз проблем та пошук шляхів їх розв'язання. Європа «різних швидкостей».

Польсько-шведська ініціатива ЄПС для шести країн пострадянського простору – Східне партнерство, як особливе співробітництво з ЄС. Завдання та цілі для Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови та України у співпраці з ЄС у форматі Сх П. Підготовка проектів угод про асоціацію та формування зони вільної торгівлі з європейським спільним ринком та країн Сх П. Початок президентства В. Януковича і зміни зовнішньополітичних пріоритетів України.

ТЕМА 6. Роль ЄС у врегулюванні української кризи й імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та наближенні України до стандартів членства.

Третій саміт Східного партнерства 28–29 листопада 2013 р. у Вільнюсі й непідписання Україною тексту УА та поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі з ЄС. Протест українського суспільства щодо відмови від європейського вибору та революція Гідності. Участь країн ЄС у врегулюванні політичної кризи в Україні. Солідарна реакція ЄС щодо підтвердження територіальної цілісності України.

Підписання політичної та економічної частин Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Фінансова, політична та дипломатична допомога країн ЄС Україні у стабілізації ситуації на сході країни.

Синхронна ратифікація УА Європарламентом та Верховною Радою України як символ солідарності з українським суспільством в його євроінтеграційному поступі. Імплементація УА – дороговказ економічних, політичних реформ в Україні та адаптації українського законодавства до правових засад ЄС. Досягнення та невдачі на шляху реалізації.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІІ

ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

ТЕМА 1. Формування релігійної карти сучасної Європи.

Етапи формування релігійної карти Європи. Релігійна структура населення та правовий статус конфесій у Північному (Скандинавські країни, Латвія, Естонія, Великобританія), Західному (Ірландія, Бельгія, Франція, Іспанія, Португалія, Італія, Австрія), Середньому Європейському (Нідерланди, Німеччина, Швейцарія), Центральному (Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), Південно-Східному

(Молдова, країни Балканського півострова) та Східному (Білорусь, Росія) макрорегіоні.

ТЕМА 2. Свобода думки, совісті, релігії та переконань: історичний та правовий аспекти. Міжнародно-правовий захист права на свободу думки, совісті, релігії та переконань.

«Свобода думки», «свобода совісті», «свобода релігії», «свобода переконань», «свобода церкви», «релігійна толерантність». Історія формування та розвитку уявлень про свободу думки, совісті, релігії та переконань. Свобода думки, совісті, релігії та переконань у системі прав і свобод людини й громадянина. Поняття, властивості, класифікація та функції міжнародних стандартів прав людини. Імплементація міжнародних стандартів прав людини на національному рівні. Відображення міжнародних стандартів у сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань у міжнародних актах. Універсальні та регіональні міжнародно-правові документи в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань і їхнє значення. Міжнародні акти в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань у контексті глобалізаційних процесів та викликів сучасного світу. Актуальні проблеми правового характеру, що виникають у процесі захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань на міжнародному рівні. Міжнародні механізми забезпечення та захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань. Захист права на свободу думки, совісті, релігії та переконань у межах інституційної системи ООН та європейських міжнародних організацій. Практика Європейського суду з прав людини із захисту свободи думки, совісті, релігії та переконань.

ТЕМА 3. Роль релігійного фактору в інтеграційних процесах у Європі. Пріоритетні напрямки політики ЄС у сфері державно-конфесійних відносин.

«Релігійний фактор». Роль та місце релігійного фактору в контексті інтеграційних процесів у Європі: історія та сучасність. Влив християнства на процес формування загальноєвропейських цінностей. Позиція християнських церков щодо європейської інтеграції. Активізація участі релігійних інститутів у створенні єдиної Європи після підписання Маастрихтського договору (1992). Ініціатива Жака Делора «Душа для Європи». Участь християнських церков у процесі реформування договорів ЄС: від проголошення Лаакенської декларації до ратифікації Лісабонського договору (2001–2009 рр.). Напрямки політики ЄС у сфері релігійних та державно-конфесійних відносин. Дискусії щодо характеру взаємовідносин ЄС і церков та реальних можливостей впливу останніх на наднаціональному рівні. Точки

перетину інтересів та результати практичної взаємодії церков та інституцій ЄС.

ТЕМА 4. Державно-конфесійні відносини в державах-членах ЄС.

«Державно-конфесійні відносини». Історико-політичні аспекти та принципи формування й розвитку державно-конфесійних відносин. Історичні форми відносин держави та релігійних організацій. Сучасні світові тенденції розвитку державно-конфесійних відносин. Класифікації світових моделей регулювання державно-конфесійних відносин. «Європейська модель» державно-конфесійних відносин. Конституційно-правові засади державно-конфесійних відносин у державах-членах ЄС. Правовий статус релігійних організацій у державах-членах ЄС. Майновий стан релігійних організацій. Основні моделі та критерії фінансової підтримки церков і релігійних організацій державою. Механізм реституції колишньої церковної власності в країнах пострадянського простору. Організація трудової діяльності в межах релігійних організацій. Особливості реалізації права на свободу думки, совісті, релігії та переконань у освітній сфері. Інститут військового та тюремного капеланства. Механізми захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань та запобігання порушень у цій сфері. Види відповідальності за порушення законодавства в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань. Перспективи розвитку державно-конфесійних відносин в державах-членах ЄС.

ТЕМА 5. Формування релігійної карти сучасної України.

Етапи формування релігійної карти України. Релігійна структура населення та правовий статус конфесій. Сучасна георелігійна ситуація в Україні: основні конфесії, їх очільники, структура, прихильники. Взаємини у площинах конфесія-конфесія, конфесія-держава, конфесія-віряни, конфесія-віряни-держава: проблеми і шляхи їх вирішення.

ТЕМА 6. Етапи розвитку державно-конфесійних відносин в Україні.

Характер та особливості державно-конфесійних відносин в Київській Русі та Галицько-Волинській державі. Державно-конфесійні відносини на українських землях в період входження до складу Литовсько-Руської держави, Речі Посполитої, Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Державно-конфесійні відносини в Україні в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. (державно-конфесійні відносини в Україні за Української Центральної Ради, Гетьманату П.Скоропадського, Директорії УНР,

ЗУНР). Державно-конфесійні відносини в Україні в радянський період. Державно-конфесійні відносини на сучасному етапі. Проблемні питання та напрями подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин в Україні.

ТЕМА 7. Національна нормативно-правова база державно-конфесійних відносин.

Конституція України від 28 червня 1996 р. як основа законодавчої бази свободи совісті.

Базовий Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. зі змінами і доповненнями та його завдання. Поняття «релігійної організації», «релігійної громади», «релігійного управління та центру». Релігійна організація як юридична особа. Статут (положення) релігійної організації та його реєстрація. Припинення діяльності релігійної організації. Майновий стан релігійних організацій. Користування майном, яке є власністю держави, громадських організацій або громадян. Власність релігійних організацій. Виробнича і господарська діяльність релігійних організацій. Розпорядження майном релігійних організацій, що припинили свою діяльність. Права релігійних організацій та громадян, пов'язані зі свободою віросповідання. Релігійні обряди та церемонії. Література та предмети релігійного призначення. Добродійна та культурно-освітня діяльність релігійних організацій. Міжнародні зв'язки та контакти релігійних організацій та віруючих. Трудова діяльність у релігійних організаціях та на їх підприємствах. Трудові правовідносини у релігійних організаціях. Трудові права громадян, які працюють у релігійних організаціях та створених ними підприємствах і закладах. Право на соціальний захист громадян які працюють у релігійних організаціях та створених ними підприємствах і закладах. Державні органи та релігійні організації. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії. Відповідальність за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації.

Закони України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про позашкільну освіту» (2000 р.), Закон України «Про попереднє ув'язнення» (1993 р.), Закон України «Про захист суспільної моралі» (2003 р.), Закон України «Про звернення громадян» (1996 р.), Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (2010 р.), Закон України «Про інформацію» (1992 р.) та ін. Цивільний процесуальний (2004 р.), Кримінальний процесуальний (2012 р.), Господарський (2003 р.), Сімейний (2002 р.), Кримінальний (2001 р.), Цивільний (2003 р.), Земельний (2001 р.) кодекси. Підзаконні нормативно-правові акти: укази Президента України, постанови і

розпорядження Кабінету Міністрів України, накази Міністерства культури України та ін. Міжнародно-правові документи в сфері свободи совісті та проблема їх імплементації до правового поля України. Актуальні проблеми державно-конфесійних відносин в Україні та шляхи їх вирішення.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЄДНОСТІ

ЧАСТИНА І. СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ

Тема 1. Античні витоки ідеї об'єднаної Європи *(2 години)*

План:

1. Концепт Європи як синтетичний феномен.
2. Уявлення давніх греків про Європу.
3. Ідея об'єднання Європи у Стародавньому Римі.

Методичні рекомендації:

Мета заняття полягає в тому, щоб розкрити сутність поняття «концепт Європи», проаналізувавши його структуру та зміст, з'ясувати витоки ідеї об'єднаної Європи в античний період.

Розкриваючи ***перше питання***, важливо зупинитись на аналізі понять «концепт Європи», «інтеграційні процеси», «європейська інтеграція», з'ясувати їх змістове навантаження. Необхідно розкрити суть концепту «Європа» як міфологеми, культуреми та ідеологеми в загальноєвропейському контексті, схарактеризувати його структуру та визначити його роль для вичення історії Європейської інтеграції.

Відповідаючи на ***друге питання***, потрібно з'ясувати, який зміст вкладали давні греки у поняття «Європа». Слід схарактеризувати Європу як персонаж давньогрецької міфології, проаналізувати уявлення греків про Європу як географічний регіон. Необхідно простежити набуття поняттям «Європа» політико-правового забарвлення та визначити роль походів Александра Македонського і створеної ним «світової держави» для посилення об'єднавчих процесів у елліністичний період.

Готуючись до відповіді на ***третє питання***, слід проаналізувати процес формування політичної єдності

європейського регіону за часів Римської імперії, визначити значення романізації як спроби створення єдиного культурного і правового простору.

Необхідно також з'ясувати значення культури стародавніх греків та римлян у становленні європейської цивілізації. Окремо варто зупинитися на ролі християнства як фактора об'єднання Європи.

Джерела:

1. Аполлодор. Мифологическая библиотека / Аполлодор. – Ленинград: Наука, 1972. – 216 с.
2. Арістотель. Політика / Арістотель. – К.: Основи, 2005. – 239 с.
3. Вергілій Марон Публій. Енеїда / Публій Вергілій Марон. – Харків: Фоліо, 2013. – 350 с.
4. Геродот. Історії в дев'яти книгах / Геродот. – К.: Наукова думка, 1993. – 576 с.
5. Гиппократ. Избранные книги / Гиппократ. – М.: Государственное издательство биологической и медицинской литературы, 1936. – 736 с.
6. Квінт Горацій Флакк. Твори. – К.: Дніпро, 1982. – 254 с.
7. Лукиан Самосатский. Сочинения. В 2 т. / [Под общ. ред. А.И. Зайцева]. – СПб.: Алетейя, 2001. – Т. 1. – 480 с.
8. Лукиан Самосатский. Сочинения. В 2 т. / [Под общ. ред. А.И. Зайцева]. – СПб.: Алетейя, 2001. – Т. 2. – 538 с.
9. Овідій Назон Публій. Метаморфози / Публій Овідій Назон. – К.: Дніпро, 1985. – 304 с.
10. Плутарх. Порівняльні життєписи / Плутарх. – К.: Дніпро, 1991. – 440 с.
11. Страбон. География / Страбон. – Л.: Наука, 1964. – 944 с.

Література:

1. Дейвіс Норман. Європа: Історія / Норман Дейвіс. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 1463 с.
2. Донська А.Г. Політика як основа формування концепту Європи / А.Г. Донська // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2012. – Вип 4 (3). – С. 211–216.
3. Европа: проблемы интеграции и развития / [под общей редакцией академика О.А. Колобова]. – Т. 1. История объединения Европы и теория европейской интеграции. – Нижний Новгород: издательство АГПИ им. А.П. Гайдара. – 2008. – Ч. 1. – 356 с.
4. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу / [за ред. І. В. Яковюка]. — К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – 208 с.
5. Кембаев Ж.М. Политико-правовая история идеи единой Европы: с древнейших времен до современности / Ж.М. Кембаев. – Алматы; Астана, 2012. – 496 с.
6. Кольцов М.В. Европейская интеграция : история и современность : текст лекций / М.В. Кольцов ; Яросл. гос. ун-т им. П. Г Демидова. – Ярославль : ЯрГУ, 2014. – 68 с.

7. Лосев А.Ф. Античная мифология в её историческом развитии / А.Ф. Лосев. – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1957. – 620 с.
8. Мушг А. Ядро Европы / А. Мушг // Отечественные записки. – 2003. – № 6. – С. 106–111.
9. Наринский М. Общие истоки европейской цивилизации / М. Наринский, В. Кареев // Европейский альманах. История. Традиции. Культура. – М.: Наука, 1991. – С. 18–29.
10. Пахльовська О. Ave, Europa! ст., доп., публіц. (1989–2008) / О. Пахльовська. – К., 2008. – 656 с.
11. Прихода Я.І. Європа як концепт [Електронний ресурс] / Я. Прихода. – Режим доступу: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=268
12. Фролов Э.Д. Проблемы глобализации в античном мире / Э.Д. Фролов // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира: Сб. статей. – СПб., 2006. – Вып. 5. – С. 15–26.
13. Фролов Э.Д. Явление федерализма в политической жизни античной Греции / Э.Д. Фролов // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира: Сб. статей. – СПб., 2008. – Вып. 7. – С. 13–22.
14. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории. Проблемы войны и мира / А.О. Чубарьян. – М.: Междунар. отношения, 1987. – 352 с.
15. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія / І.В. Яковюк. – Х.: Право, 2013. – 760 с.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

З ПРАЦІ СТРАБОНА «ГЕОГРАФІЯ» ПРО ЄВРОПУ

(Страбон. «Географія», книга II, глава 5, 26)

Страбон (I ст. до н. е. – I ст. н. е.) – давньогрецький географ та історик. Праця Страбона «Географія» у 17 томах, присвячена описові відомого на той час грекам світу, вважається узагальненням географічних знань античності.

<…> Тепер слід дати загальний нарис країн, які оточують це море, почавши з тих самих місць, звідки я почав опис і самого моря. Отже, якщо плисти через протоку біля Стовпів, то справа знаходиться Лівія аж до течії Ніла, зліва проти протоки розташована Європа аж до Танаїса. Обидві частини світу – Європа і Лівія – закінчуються біля Азії. Починати опис слід з Європи, тому що вона не тільки являє різноманітність форми, але і дивно пристосована природою для удосконалення людей і

державних форм, а також тому, що вона передала й іншим частинам світу більшу частину своїх власних благ і цілком зручна для проживання, за винятком незначної області, безлюдної через холод. Остання область межує з країною кочівників, що мешкають у кибитках в області Танаїса, Меотійського озера і Борисфена. З населених частин Європи холодна і гориста області представляють природні труднощі для життя, проте навіть бідні області, попередньо заселені лише розбійниками, стають культурними, як тільки отримують хороших правителів. Наприклад, хоча греки і населяли гористі та скелясті області, однак жили щасливо, дбали про державні установи, про мистецтва і взагалі про життєву мудрість. Римляни, підкоривши своєму пануванню багато племен від природи диких через умови місцевостей, тому що це були скелясті місцевості, позбавлені гаваней, холодні або з якоїсь іншої причини незручні для проживання великої маси населення, таким чином не тільки змусили народи, досі роз'єднані, вступити у спілкування один з одним, але і навчили навіть більш диких цивілізованого життя. Уся рівнинна частина Європи, розташована у помірному кліматі, знаходить у природі у цьому сенсі помічницю; але оскільки у країні, наділеній природними благами, населення миролюбне, а у бідній країні, навпаки, все служить тому, щоб зробити людей войовничими і хоробрими, то обидва ці види країн отримують взаємні вигоди, бо останні допомагають зброєю, а перші землеробськими продуктами, мистецтвами і вихованням характеру. Зрозуміла і взаємна шкода, якщо вони не допомагають один одному; тоді сила тих, у кого в руках зброя, буде мати деяку перевагу, якщо тільки її не подолає чисельність. У даному відношенні цей материк має деяку природну перевагу; адже він увесь помережаний рівнинами і горами так, що на всій протяжності його землеробство і цивілізоване життя поєднуються з войовничістю; але з двох верств населення [землеробів і воїнів] більш численному властивий мирний настрій, тому він панує над усіма, причому народи-володарі – спочатку греки, а потім македонці і римляни – сприяли зміцненню миру. Через це серед інших країн у ставленні до війни та миру Європа є найбільш незалежною; адже в ній багато войовничого населення, а також землеробів і вартових міст. Вона чудова і тим, що сама виробляє усе найкраще і

необхідне для життя, а також усі корисні метали; ароматичні речовини і дорогоцінні камені з чужих країв їй доводиться ввозити – предмети, брак яких робить життя анітрохи не гіршим, ніж їх велика кількість. Багато в Європі різних порід домашньої худоби, дикі ж звірі рідкісні. Такий у загальних рисах цей материк за своєю природою. <…>

Перекладено за: Страбон. География /Страбон. – Л.: Наука, 1964. – С. 126–127.

З ПРАЦІ ГЕРОДОТА «ІСТОРІЇ В ДЕВ'ЯТИ КНИГАХ» ПРО ЄВРОПУ

(Геродот. «Історії в дев'яти книгах», Книга 4, 42, 45–47)

Геродот (близько 484–425 рр. до н. е.) – видатний давньогрецький історик, якого традиційно вважають «батьком» цієї науки. У своїй монументальній праці «Історії у дев'яти книгах» Геродот розповідає про греко-перські війни та народи, які брали у них участь. Вона містить не лише історичні, а й географічні та етнографічні відомості (зокрема, перший систематичний опис життя і побуту скіфів).

42. Я не можу зрозуміти тих, хто відокремили і встановили межі Лівії, Азії і Європи бо різниця між ними немала. За своєю довжиною Європа рівна цим обом, а щодо ширини, я гадаю, що її не можна порівняти з ними. Те, що ми знаємо про Лівію, доводить, що її оточують моря, крім тієї частини, яка межує з Азією. Першим це довів, наскільки я знаю, єгипетський цар Неко. Він, коли припинили роботи для прокладання каналу від Нілу до Аравійської затоки, послав фінікійців на кораблях, наказавши їм повертаючись пропливти через Гераклові стовпи в Північне море і так прибути до Єгипту. <…>

45. Щодо Європи, ніхто напевне не знає, чи ті її частини, що розташовані на сході і на півночі, обмиваються морем. Відомо, що за своєю довжиною вона майже перевершує два інших материки. Я також не можу пояснити, чому земля, що становить один суходіл, одержала три назви і саме від імен жінок. Крім того, чому для них установлено за межі Ніл, ріку Єгипту, і Фасіс у Колхіді (інші встановлюють як межі ріку

Танаїд, що вливається в Маєтіду і Кіммерійський Боспор), не міг я також дізнатися про імена тих, що встановили такі межі і звідки вони взяли такі назви. Звичайно багато еллінів кажуть, що Лівія одержала назву від імені однієї тубільної жінки Лівії, а Азія має назву від імені Прометеєвої жінки Азії. Лідійці вважають за своє це ім'я і що Азія отримала назву від імені Азія, онука Мана і сина Котія, а не від Прометеєвої Азії. Від нього і одну частину Сардів було названо асіадами. Щодо Європи ніхто не знає, чи обмивається вона навколо морем і звідки вона одержала це ім'я, і ми не знаємо, хто їй його дав, якщо не скажемо, що ця країна одержала ім'я від Європи з Тіра і перед тим, звичайно, була безіменною, як і два інших материки. Проте Європа, здається, була з Азії і не прийшла до цієї країни, що тепер називається еллінами Європою, але з Фінікії прибула на Кріт, а з Кріту в Лікію. Оце і є все, що я міг сказати про це питання. Отже, ми залишимо все це таким, як воно є.

46. На берегах Понту Евксіну, куди готувався вирушити в похід Дарій живуть порівняно до всіх інших країн найменш освічені народи, за винятком скіфів. Бо серед племен у припонтійських краях ми не можемо назвати жодного, що було б відоме своєю мудрістю, і не знаємо нікого, хто б уславився своїм розумом, крім скіфської народності і Анахарсія. Скіфське плем'я дуже розумно винайшло щось, чого нема в інших, вельми важливе для життя людей, наскільки я розумію. Що ж до всього іншого, то я їм не заздрю. Це найважливіше, що вони винайшли, а саме, що ніхто з тих, які нападали на них, не врятувався, і ще, коли вони не хочуть, щоб їх знайшли завойовники, скіфів неможливо зустріти. І справді люди, що не мають ні міст, ні фортець, але кочують, будучи вершниками і лучниками, які не займаються землеробством, а скотарством, житла яких на возах, як можуть такі люди бути переможеними, як можна до них наблизитися?

47. Це вони винайшли і тому, що їхня країна сприятлива для цього, і, крім того, їм допомогають ріки. їхня країна рівнинна і рясніє травою і зрошується водою багатьох річок, яких стільки, скільки каналів у Єгипті. Я назову тепер ті з них, які найбільш

відомі і судноплавні від самих своїх джерел. Це Істр[1] що має п'ять гирлів, а потім Тірас, Гіпаній, Боріс фен, Пантікап, Гіпакірій, Герр і Танаід. А тепер іще про течію цих річок. <…>

Друкується за: Геродот. Історії в дев'яти книгах / Геродот. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 189–191.

З ПРАЦІ ГЕРОДОТА «ІСТОРІЇ В ДЕВ'ЯТИ КНИГАХ» ПРО ВИКРАДЕННЯ ЄВРОПИ

(Геродот. «Історії в дев'яти книгах», Книга І, 1)

<…> 1. Отже, перські вчені кажуть, що фінікійці подали привід до цієї ворожнечі, бо вони, прибувши на це море[2] і оселившися в цій країні, де і нині мешкають, почали одразу вдаватися до далеких морських подорожей, перевозячи товари з Єгипту, Ассирії та з інших країн. Вони доплив ли також до Аргосу, який на той час був найзначнішою країною серед тих, що нині називаються Елладою. Отже, коли фінікійці прибули туди, вивантажили і продали майже всі свої товари, на п'ятий чи на шостий день на берег прибігла юрма різних жінок і серед них царева дочка, ім'я якої за переказом еллінів було Іо[3], Інахова дочка. Вони зійшли на корабель і почали скуповувати все, що кожній припало до вподоби з тих товарів. Спочатку фінікійці заохочували їх, а потім накинулися на них. Більшість жінок повтікали, а Іо разом з іншими було захоплено. Розмістивши їх на кораблі, фінікійці відпливли до Єгипту.

2. Так, розповідають перси, Іо опинилася в Єгипті, але елліни пропонують інакшу версію. Це стало першою причиною ворожнечі. Пізніше хтось з еллінів (імен їхніх не називають), прибувши до Фінікії в місто Тір, викрав цареву дочку Європу. Можливо, це були крітяни. Відтоді й ті й інші виявилися однаково винними у викраденнях. Після цього вже елліни

[1] Істр, тобто Дунай, тепер має три основних гирла.

[2] Червоне море – так Геродот називає Перську затоку та Індійський океан, а те, що тепер називають Червоним морем, він називає Аравійською затокою.

[3] За давньогрецьким міфом Іо, дочка річкового бога Інаха, викликала ревнощі Гери і була нею перетворена на корову, яку постійно жалив гедзь до тих пір, поки нарешті вона прибула до Єгипту.

вчинили ще одну несправедливість. Вони на довгому кораблі припливли до Аї[1]. в Колхіді і на річку Фасіс, і там, полагодивши все, для чого вони туди прибули, викрали цареву дочку Медею. Цар колхів послав до Еллади вісника, щоб той зажадав відшкодування за викрадення і повернув би дочку. На це елліни відповіли йому, що ті не повернули їм аргійку Іо і не відшкодували їх за викрадення, отже й вони не дадуть їм нічого.

3. В другому поколінні після цього Александр[2] Пріамів син, прочувши про таке, захотів здобути собі жінку в Елладі через викрадення, знаючи, що тих, які до нього викрадали жінок, не було покарано. Отже, коли він викрав Єлену, елліни вирішили спершу послати вісників із вимогою повернути Єлену і відшкодувати викрадення. Проте, коли вони звернулися з цими вимогами, то троянці послалися на викрадення Медеї, що елліни не відшкодували за це і не повернули Медею, як від них вимагали, і тепер нехай вони вимагають відшкодування не від них.

Друкується за: Геродот. Історії в дев'яти книгах / Геродот. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 14–15.

З ПРАЦІ АРІСТОТЕЛЯ «ПОЛІТИКА» ПРО КЛІМАТИЧНІ УМОВИ ТА НАСЕЛЕННЯ ЄВРОПИ

(Арістотель. «Політика», VI–VII)

Арістотель (384–322 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ та вчений-енциклопедист, учитель Александра Македонського. З величезної спадщини Арістотеля до наших днів дійшло близько п'ятдесяти праць з різних галузей знань, найвідоміші з яких «Метафізика», «Риторика», «Політика», «Афінська політія». Його трактат «Політика» містить початки соціальної та політичної філософії, політології, а також теорії управління.

[1] Ая – столиця царя колхів Аєта, батька Медеї, яка покохала проводиря аргонавтів Іасона і стала його дружиною. Основним завданням аргонавтів було добути і повернути до Еллади золоте руно – шкуру чарівного барана, на якому син царя Атаманта перелетів з Еллади до Колхіди, де став царем колхів. У Геродота наведено іншу версію, нібито елліни викрали Медею і цим образили азіатів-колхів.

[2] Александр – троянський царевич краще відомий під іменем Парис.

VI. 1. Про оптимальну кількість населення ми говорили вище. Тепер поведемо мову про те, які природні властивості вона повинна мати. Далебі, це можна чітко уявити, коли поглянути на еллінські держави, які славляться добрим облаштуванням державного устрою, і на розподіл різних племен по всьому світові. Народності, що мешкають у країнах з холодним кліматом, на півночі Європи, наділені мужнім характером, але інтелект і мистецтво у них розвинуті слабко. Тому вони довше зберігають свободу, але не здатні до більш-менш досконалого державного управління і не можуть панувати над своїми сусідами. Навпаки, народності, що населяють Азію, дуже обдаровані й тямущі; натомість їм бракує мужності, й тому вони живуть у підлеглому й рабському стані; еллінська народність, що в географічному відношенні займає немовби серединне положення між жителями Європи й Азії, поєднує в собі природні риси тих та інших: вона наділена і мужнім характером, і розвинутим інтелектом, тому зберігає свою свободу, має найкращу систему державного ладу і була б спроможна панувати над усіма, якби тільки була об'єднана одним державним устроєм.

2. Та ж сама відмінність спостерігається і між окремими еллінськими племенами: в одних природні риси розвинуті в якомусь певному напрямку (тобто вони наділені або інтелектом, або мужністю), в інших бачимо поєднання обох цих якостей. Отже, зрозуміло: для того, аби законодавець зміг вправно підвести народ до чеснотливості, треба, щоб сам народ був відважним і розумним водночас. Коли декотрі вимагають від держави заснування інституції «охоронці», які доброзичливо ставилися б до своїх і неприязно – до чужих, то (робиться це) з міркування, що від серця йде зичливе почуття, оскільки серце володіє тією психічною силою, яка змушує нас ставитися (до людей) приязно.

3. Саме тому воно дужче б'ється від неуваги до нас з боку близьких осіб і друзів, ніж від неуваги незнайомих. Ось чому й Архілох, докоряючи своїм друзям, правильно звертається до свого серця зі словами: «Терзають тебе думки про друзів». Владне й вільне начало у всіх діях людей залежить саме від психічної сили. Серце жадає владувати, а не коритися. Однак

недобре й вимагати (того, що вказано вище): бути жорстоким до чужих. Ставитися так не слід ні до кого, і великі духом, за своєю природою, люди неприязно ставляться тільки до тих, хто чинить проти них несправедливість. У цьому випадку вони страждають ще дужче, як уже говорилося, тоді, коли почувають себе ображеними з боку близьких до себе людей.

4. І це цілком слушно: в такому разі заподіяно не лише (моральної й матеріальної шкоди, але й зникає та прихильність із боку близьких осіб), на яку можна було розраховувати з огляду на благодіяння, вчинені великодушними. Тому й кажуть: «Суперечки братів дуже гіркі», або: «Хто любов'ю палав, у тому й ненависть бурхає».

Ось загальні міркування про осіб, котрі можуть бути причетними до державного життя: скільки їх мусить бути і якими природними якостями вони мають вирізнятися, а також якою повинна бути територія держави та які властивості вона повинна мати. В логічних міркуваннях не можна дошукатися тієї певності, якої ми набуваємо завдяки дослідженням фактів (роблячи висновки на підставі досвіду).

VII. 1. Подібно до того, як і в решті створених природою складних утвореннях не подибується однаковості в усіх складниках, що утворюють організм у його цілому вигляді, хоча й ці складники є недоторканною частиною його існування, – достоту так, очевидно, не можна вважати основними складниками держави усі ті складники, що необхідні для її існування. Ця засада стосується і всякого іншого зв'язку, який повинен утворюватися із складників одного якогось роду. Щоправда, в осіб, котрі беруть участь у зв'язку, «щось» неодмінно має бути спільним і однаковим, – байдуже, чи будуть при цьому одержувати рівні чи нерівні частки; цим спільним і однаковим може бути, наприклад, харчування, або володіння певними розмірами земельної власності, або щось подібне.

Друкуєтья за: Арістотель. Політика / Арістотель. – К.: Основи, 2005. – С. 190–192.

З ПОЕМИ ПУБЛІЯ ОВІДІЯ НАЗОНА «МЕТАМОРФОЗИ» ПРО ПЕРЕВТІЛЕННЯ ЗЕВСА ТА ВИКРАДЕННЯ ЄВРОПИ

(Публій Овідій Назон «Метаморфози», книга 2, 830–875)

Публій Овідій Назон (43 р. до н. е. – 17/18 р. н. е.) – римський поет, серед найвідоміших творів якого – «Метаморфози», «Любовні елегії», «Наука кохання». «Метаморфози» («Перевтілення») – міфологічна поема, у якій викладені епізоди міфів та легенд, у яких розповідається про дивовижні перевтілення героїв.

<…> Виходу голос не мав: кам'яніло їй горло, й у камінь
Перемінилось лице, не жива – кам'яна вже сиділа.
Білим той камінь не був: від думок її темним зробився.
Так покаравши зухвалі слова і думки нечестиві,
Внук Атланта піднявся в ефір і, розправивши крила,
Край, що втішається ймення Паллади, мерщій покидає.
Тут його батько гукнув. Притаївши, що мова тим разом
Йде про кохання, – «Велінь моїх, – каже, – сповнителю вірний,
Часу не гай, а з висот, як то звично тобі, зісковзнувши,
Мчи в ту країну, що з правого боку їй видно на небі
Матір твою. Цю країну Сідонською звуть поселенці.
Там серед гір оддалік ти володаря стадо побачиш
На пасовищі; його й заверни до берега ближче».
Мовив – і тут же, зігнаний з гір, до берега моря
Жваво спішить молодняк, де володаря славного донька
В колі тірських дівчат погуляти частенько любила.
Згоди між ними нема, не люблять у парі ходити
Влада найвища й любов. Занедбавши свій скіпетр владичий,
Батько й керманич богів, хто в правиці зброю тримає –
Триязиковий вогонь, хто кивком може світ сколихнути,
Перемінивсь у бика, й, замішавшись до стада теличок,
Гучно порикує, й гордо по травах м'яких походжає.
Білий він весь, наче сніг, по якому іще не ступала
Жодна нога, над яким не проносився Австер сльотливий.
Шия – в м'язах тугих, від лопаток підгорлина висне;
Роги, хоч, може, й не надто круті, та подібних, напевно,
Не відточив би й митець; самоцвітами ясними сяють.
Погляд не грізний, однак, та й широке чоло не похмуре,

Лагідним він видається. Дивує Агенора доньку
Те, що красивий такий, що й не думає бити рогами.
Та, хоч який він м'який, підступитися зразу боїться.
А за хвилинку вже китицю квітів йому простягає.
Радість бурхливу закоханий чує, і руки їй лиже
В передчутті насолод, і жагу свою ледве тамує.
То по зеленій травиці, пустуючи, б'є він ногами,
То на жовтавий пісок білосніжним боком кладеться.
Вже й перестала боятись його, вже й він дозволяє
То поплескати по грудях себе, то вінком із весняних
Квітів роги вінчать. Нарешті зважилась діва
Сісти на нього: чия була спина під нею, не знала.
Бог же з твердої землі та сипкого піску непомітно
Входить у хвилю, лукавий, а далі – рівниною моря,
Де лише небо й вода, грудьми розсуваючи хвилю,
Він полонянку везе. Вона ж озирається, зблідла,
На побережжя. Взялася за ріг однією рукою,
Другу – на спину поклала; під вітром одежа лопоче.

Друкується за: Овідій Назон Публій. Метаморфози / Публій Овідій Назон. – К.: Дніпро, 1985. – 304 с.

З ПРАЦІ ПСЕВДО-АПОЛЛОДОРА ПРО ВИКРАДЕННЯ ЄВРОПИ

(Псевдо-Аполлодор «Міфологічна бібліотека», книга III, I)

Псевдо-Аполлодор – невідомий давньогрецький письменник, якого традиційно помилково ототожнюють з Аполлодором Афінським. Його праця «Бібліотека» (в історичній літературі прийнято назву «Міфологічна бібліотека»), що являє собою зібрання традиційної грецької міфології та легенд, є одним з найважливіших джерел для вивчення міфологічних уявлень античного періоду.

I. (1) Після того, як ми розповіли історію роду Інаха, починаючи від Бела і закінчуючи Гераклідами, перейдемо відразу ж до історії роду Агенора. Як вже було сказано, Лівія народила від Посейдона двох синів, Бела і Агенора. Бел, що правив єгиптянами, породив на світ тих, про кого говорилося

вище; Агенор же, прибувши до Фінікії, одружився на Телефассі, і у нього народилася дочка Європа і сини Кадм, Фойнік і Кілік. Деякі, втім, стверджують, що Європа була дочкою не Агенора, а Фойніка. Зевс, який закохався у неї, перетворився у сумирного бика, і давши Європі всістися йому на спину, поплив з нею на острів Крит. Після того, як Зевс розділив там з нею ложе, вона народила Міноса, Сарпедона і Радаманта. Однак Гомер стверджує, що Сарпедон був сином Зевса і Лаодамії, дочки Беллерофонта.

Після зникнення Європи батько її Агенор послав своїх синів на пошуки, наказавши їм, щоб вони не поверталися, поки не знайдуть Європу. Разом з ними вирушила на пошуки і мати Європи Телефасса, а також Фасос, син Посейдона (а як стверджує Ферекид, син Кіліка). Після тривалих пошуків вони переконалися, що відшукати Європу неможливо, і, відмовившись від повернення додому, оселилися в різних місцях: Фойнік – у Фінікії, а Кілік вибрав місце поблизу від Фінікії, назвавши всю підкорену ним землю в області річки Пірама Кілікією. Кадм же і Телефасса оселилися у Фракії, а Фасос також у Фракії, заснувавши там місто Фасос.

(2) На Європі одружився Астерій, повелитель критян, і виховав народжених нею від Зевса дітей. <…>

Перекладено за: Аполлодор. Мифологическая библиотека / Аполлодор. – Ленинград: Наука, 1972. – С. 48.

З ПРАЦІ ГІППОКРАТА «ПРО ПОВІТРЯ, ВОДИ І МІСЦЕВОСТІ» ПРО ЗУМОВЛЕНІ КЛІМАТИЧНИМИ УМОВАМИ ВІДМІННОСТІ МІЖ ЄВРОПОЮ ТА АЗІЄЮ

(Гіппократ «Про повітря, води і місцевості», 12–13, 16)

Гіппократ (близько 460 – близько 370 рр. до н. е.) – давньогрецький лікар та філософ, якого традиційно вважають автором так званого «Корпусу Гіппократа» – низки медичних праць, і, зокрема, праці «Про повітря, води і місцевості».

12. Я хочу також сказати щодо Азії та Європи, наскільки вони між собою в усьому відрізняються, а також і щодо

зовнішнього вигляду їхніх племен, наскільки вони відмінні одне від одного і ні в чому не схожі. Звичайно, говорити про все було б довго, але я скажу тільки про найголовніші і найважливіші відмінності, як ця справа ввижається мені самому. На мою думку, Азія дуже відрізняється від Європи як природою усього того, що виробляється із землі, так і природою людей, бо все в Азії народжується красивішим і величнішим, і сама країна м'якше іншої, і норови людей привітніші й спокійніші. І причиною усього цього слугує помірність пір року, оскільки країна розташована в середині сходу сонця на схід і далі відсунута від холоду. Вона приносить зростання і міру усьому більшу усіх інших країн, оскільки в ній немає нічого, що брало б верх через силу, але в усьому панує рівномірність. І, проте, не скрізь в Азії все однаково. Але місцевість, розташована посередині між теплом і холодом, найбільш плодоносна, найбагатша деревами, <…> і насолоджується найкращими водами, небесними і земними, бо вона не дуже спалюється спекою і не сохне від посух і нестачі води, а, з іншого боку, не пригнічується холодом і не стає сирою та мокрою від багатьох дощів і снігу; природно, що там народжується багато що з насіння, що дає сама земля, плодами чого користуються люди, роблячи дикі рослини домашніми і пересаджуючи їх у належне місце. І тварини, вирощені там, природно процвітають, частіше народжують і прекрасно вигодовують, і люди, вгодовані, прекрасні на вигляд і за величиною найбільші, мало відрізняються своїм виглядом і зростом. Країна ця, природно, найбільше наближається до весни, згідно зі своєю природою і помірністю пір року. Але мужній дух, витривалість до праці і сміливість не можуть народжуватися у такій природі. <…>

13. Що ж до тих країн, які розташовані по правій стороні літнього сходу сонця, навіть до озера Меотійського[1], – воно, є кордоном Європи та Азії – справа йде таким чином: народи цих країн з цієї причини більше відрізняються між собою, ніж зазначені вище, як внаслідок змін пір року, так і місцевості. Щодо землі справа полягає так само, як і щодо людей. Справді, де пори року справляють дуже великі і дуже часті зміни, там і місцевість є вельми дикою і вельми нерівномірною, і в ній ти

[1] Меотійське озеро – так греки у давнину називали Азовське море.

можеш знайти численні порослі лісом гори, а також поля і луки. Але де пори року не дуже різноманітні, там і країна ця буває досить рівномірна. Так само справа полягає і щодо людей, якщо хто зверне увагу на це. Дійсно, є деякі натури, схожі на місця гористі, лісисті й водянисті, а інші – на місця голі і безводні; деякі носять натуру лугів і озер, а деякі підходять до природи рівнини і місць оголених і сухих, бо пори року, які урізноманітнюють природу зовнішніх образів, відрізняються між собою. <…>

16. Що ж стосується млявості духу і боягузтва, то найбільшою причиною, чому азіати менш войовничі, ніж європейці, і відрізняються більш тихим норовом, суть пори року, які не виробляють великих змін ні на тепло, ні на холоду, але завжди приблизно однакові, бо тоді ні розум не відчуває потрясінь, ні тіло не піддається значним змінам, від яких норови природно грубішають і робляться учасниками нерозсудливості і відваги більшою мірою, ніж коли все залишається в одному і тому ж стані. Насправді, зміни усього сильніше збуджують розум людини і не дозволяють залишатися у спокої. Ось внаслідок цих причин, здається мені, народ азіатський позбавлений всякої мужності, а крім того і з причини їхніх законів, бо більша частина Азії управляється владою царів. А там, де люди самі над собою не владні і не автономні, а підпорядковані володарю, турбота у них не про те, щоб вправлятися у військових справах, а щоб здаватися нездатними до війни. І насправді небезпеки не однакові. Адже підданим необхідно відправлятися за своїх панів на війну і переносити роботу і смерть далеко від дітей, дружин та решти друзів. І які б не були хороші і мужні їхні справи, пани від них звеличуються і зростають, самі ж вони, крім небезпек і смертей, нічого не пожинають. При цьому земля у таких людей залишається необробленою як через нашестя ворогів, так і внаслідок безтурботності їх самих; так що навіть якщо хтось за своєю природою буде хоробрим і мужнім, закони відвернуть його від цього. Суттєвим доказом цього є те, що всі ті греки і варвари Азії, які зовсім не підпорядковані государям, а вільні та працюють самі для себе, є найвойовничнішими з усіх, бо вони піддаються небезпеці для самих себе і як отримують нагороду за хоробрість, так і несуть покарання за боягузтво. Ти знайдеш, що і азіати дуже різняться між собою і одні доблесніші, інші слабші.

Причинами цього є зміни пір року, як сказано мною раніше. Так ось як справа йде щодо тих, які населяють Азію. <…>

Перекладено за: Гиппократ. Избранные книги / Гиппократ. – М.: Государственное издательство биологической и медицинской литературы, 1936. – С. 292–296.

ЛЕГЕНДА ПРО ВИКРАДЕННЯ ЄВРОПИ У ТВОРАХ ЛУКІАНА

(Лукіан «Про сирійську богиню»)

Лукіан (близько 120/125 – після 180 рр.) – давньогрецький письменник. До нашого часу збереглося понад 70 творів Лукіана, створених здебільшого у формі діалогу.

<…> 4. У Фінікії є також й інше велике святилище, яким володіють сидоняни; як говорять місцеві жителі, воно присвячене Астарті. Мені здається, що Астарта – це та ж Селена. Втім, один з фінікійських жерців мені розповідав, що храм цей присвячений Європі, сестрі Кадма і дочці царя Агенора. Після зникнення Європи фінікійці побудували їй храм; вони розповідають священний переказ про те, як краса Європи збудила у Зевсі любов і як він, перетворившись у бика, викрав її і прибув з нею на Крит. Те ж чув я і від інших фінікіян. І на сидонських монетах постійно зустрічається зображення Європи, що сидить на бику-Зевсі. Проте сидоняни заперечують, що храм їхній присвячений Європі. <…>

Перекладено за: Лукиан Самосатский. Сочинения. В 2 т. / [Под общ. ред. А. И. Зайцева]. – СПб.: Алетейя, 2001. – Т. 2. – С. 159.

(Лукіан «Морські розмови», «Зефір і Нот»)

Зефір і Нот

1. **Зефір.** Ні, ніколи ще, відтоді як я живу і дихаю, я не бачив більш прекрасної ходи на морі! А ти, Нот, бачив його?

Нот. Ні, Зефір! Про яку це ходу ти говориш і хто брав у ній участь?

Зефір. Ну, значить, ти пропустив приємне видовище, яке навряд чи вдасться тобі ще коли-небудь побачити!

Нот. Я був зайнятий на Чорному морі і захопив своїм подихом також частину Індії, ту, що ближче до моря, тому абсолютно не знаю, про що ти говориш.

Зефір. Але ти ж знаєш Агенора з Сидону?

Нот. Як же, батька Європи. Так що ж?

Зефір. Ось про неї я і хочу розповісти тобі!

Нот. Чи не те, що Зевс давно вже любить цю дівчину? Це я і сам давно знаю.

Зефір. Раз ти знаєш про любов до неї Зевса, то послухай, що було далі.

2. Європа прогулювалася по берегу моря, граючи зі своїми однолітками; Зевс, прийнявши вид бика, підійшов до них, ніби для того, щоб пограти з ними. Бик був прекрасний, бездоганно білий, роги красиво вигиналися, і погляд був лагідний! Він стрибав по берегу і так солодко мичав, що Європа зважилася сісти до нього на спину. Як тільки вона це зробила, Зевс побіг з нею до моря, кинувся у воду і поплив. Перелякана Європа хапається лівою рукою за ріг бика, щоб не впасти, а правою стримує одяг, який роздувається вітром.

3. **Нот.** О Зефір, що за солодке і любовне видовище! Зевс, що пливе і несе свою кохану!

Зефір. Але те, що послідувало за цим, було набагато приємніше, Нот! Раптово вляглися хвилі, і м'яка тиша опустилася на море; ми всі, стримуючи подих, у якості простих глядачів супроводжували ходу. Ероти ж, ледь торкаючись води ногами, летіли над самим морем із запаленими факелами у руках і співали весільні гімни. Нереїди виринули з води, сидячи на дельфінах, усі наполовину оголені, і аплодували ході. А Тритони і всі інші морські істоти, на яких можна дивитися із задоволенням, склали хоровод навколо дівчини. Попереду всіх мчав на колісниці Посейдон з Амфітрітою, прокладаючи дорогу брату, який за ним плив. Нарешті, на двох Тритонах, лежачи у мушлі, їхала Афродіта і обсипала всілякими квітами наречену.

4. У такому порядку хода рухалася від Фінікії до самого Криту. Коли вступили на острів, бик раптово зник, і Зевс, взявши Європу за руку, ввів її, почервонілу і з опущеними очима, у Діктейскую печеру: вона вже знала, що її чекало. А ми всі розбіглися в різні боки і підняли бурю на морі.

Нот. Яке щастя було бачити все це, Зефір! А я тим часом бачив грифів, слонів і чорношкірих людей!

Перекладено за: Лукиан Самосатский. Сочинения. В 2 т. / [Под общ. ред. А. И. Зайцева]. – СПб.: Алетейя, 2001. – Т. 1. – С. 134–135.

З ПРАЦІ ПЛУТАРХА «ПОРІВНЯЛЬНІ ЖИТТЄПИСИ» ПРО ЗАВОЙОВНИЦЬКІ АМБІЦІЇ ЮЛІЯ ЦЕЗАРЯ

(Плутарх. «Порівняльні життєписи», «Цезар», 58)

Плутарх (близько 46 – 120 рр. н. е.) – давньогрецький історик, філософ і громадський діяч. Автор понад 200 праць, передусім філософського-публіцистичного та біографічного характеру. Найвідомішим є твір Плутарха «Порівняльні життєписи», який складається з двадцяти двох парних біографій видатних греків і римлян. Традиційно до них додають ще чотири збережені одиночні біографії.

<…> Але природжена жадоба великих діянь і великої слави не дозволяла Цезарю по багатьох досягненнях користуватися плодами своєї діяльності. Успіхи ставали для нього радше поштовхом і заохоченням для подальших подвигів і розпалювали прагнення нової слави, немовби всі дотеперішні звершення вже поблякли. Ним заволоділа пристрасть змагатися з самим собою, немов із суперником, і честолюбне прагнення майбутніми подвигами перевершити все те, що він раніше звершив. Цезар виношував задум піти походом на парфян і навіть почав відповідну підготовку, а після їх підкорення замишляв пройти через Гірканію[1] вздовж Каспійського моря й Кавказу, обійти кругом усе Чорне море, вторгнутись у Скіфію[2], далі напасти на країни, сусідні з Германією, і на саму Германію і, нарешті, повернутися в Італію через Галлію, щоб таким чином замкнути коло римських володінь і щоб римська держава з усіх боків межувала з Океаном. <…>

Друкується за: Плутарх. Порівняльні життєписи / Плутарх. – К.: Дніпро, 1991. – С. 229.

[1] Гірканія – країна в Азії на південь від Каспійського моря.
[2] Скіфія – грецька назва північного Причорномор'я, заселеного скіфами.

КВІНТ ГОРАЦІЙ ФЛАКК ПРО ПАНУВАННЯ РИМСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ЄВРОПІ

(Квінт Горацій Флакк «Оди», книга III, ода 3)

Квінт Горацій Флаккк (65–8 рр. до н. е.) – видатний римський поет, автор од, сатир, гімнів та послань. У ліричній збірці «Оди» найбільш повно розкрито ідейний зміст поезії Горація – уславлення політика Августа та оспівування величі Римської держави.

<…> хай у віках стоїть
У сяйві слави Капітолій,
Рим хай закони дає мідійцям,
Хай всім на острах ширить ім'я своє
Аж ген, де хвилі моря Середнього
Від Африки Європу ділять,
Ніл де, розлившись, поля годує.
Хай має звагу нехтувать золотом,
Що під землею, – краще-бо там йому,
Ніж має жадібність будити
Смертних, що й з храмів його зривають.
А стріне межі в світі широкому
Нехай відважно списом торкнеться їх,
Щоб бути там, де палить сонце,
Й там, де в імлі все й дощах сльотливих. <…>

Друкується за: Квінт Горацій Флакк. Твори. – К.: Дніпро, 1982. – С. 64.

З ТВОРУ ВЕРГІЛІЯ «ЕНЕЇДА» ПРО МАЙБУТНЄ ПАНУВАННЯ РИМУ В СВІТІ

(Вергілій, «Енеїда», книга I, VI)

Публій Вергілій Марон (70–19 рр. до н. е.) – один з найвидатніших поетів стародавнього Риму, автор епічної поеми «Енеїда», в якій оспівано могутність Римської держави та утверджено її права на панування у світі.

<…> Потім вже Ромул, вовчиці-живительки жовтим кожухом
Вигрітий, далі продовжить цей рід; це ж він мавортійські
Мури збудує і римлян назве ім'ям своїм власним.

їм не кладу я границь, не значу я часу їх владанню;
Владу даю їм без меж. Та ще навіть злостива Юнона,
Та, що і море, і небо, і землю наповнює жахом,
Змінить на краще свій задум, сприятиме спільно зі мною
Римлянам, цілого світу владикам, народові в тогах.
Так призволяю я: по очисних п'ятиріччях численних
Прийде той час, коли рід Ассарака і Фтію, й Мікени
Славні у рабство повергне і владу свою установить
Над переможеним Аргосом. З гожого племені Трої
Цезар народиться; дасть океан він межею державі,
Славі дасть межами зорі; він сам, по Іулі великім,
Юлій ім'я успадкує. Колись його в щасті на небі
Будеш приймати з трофеями Сходу. Обіти складати
Будуть йому. І жорстокі віки злагідніють, скінчаться
Війни. І Вірність поштива, і Веста, й Квірін з своїм братом
Ремом закони встановлять. Залізними скобами міцно
Замкнені будуть жахливі ворота Війни, а за ними
Сяде Шаленість ворожа на зброї страшній, в неї руки
Скуті в сто ретязів мідних і паща ревтиме кривава». <…>
<…> Інші зуміють ніжніші істоти із міді кувати;
Вірю, що з мармуру навіть добудуть живії обличчя;
Кращі промовці з них будуть в судах; вони неба кружіння
Циркулем визначать, скажуть, ясним коли сходити зорям.
Запам'ятай, римлянине! Ти владно вестимеш народи.
Будуть мистецтва твої встановляти умови для миру,
Милувать, хто підкорився, і мечем підкорять гордовитих». <…>

Друкується за: Вергілій Марон Публій. Енеїда / Публій Вергілій Марон. – Харків: Фоліо, 2013. – С. 35, 167.

Контрольні запитання та завдання:

1. Наведіть визначення поняття «концепт» та окресліть структуру концепту «Європа».
2. В чому полягають цивілізаційні особливості Європи?
3. Охарактеризуйте основні теорії походження терміну «Європа».
4. Якими були уявлення давньогрецьких вчених про географічні кордони Європи?

5. Як змінювалися уявлення давніх греків про Європу як географічний регіон?

6. Які події античної історії вплинули на набуття поняттям «Європа» політико-правового забарвлення?

7. Який зміст у поняття «Європа» вкладали давні римляни?

8. Охарактеризуйте процес формування політичної єдності Європи за часів Римської імперії.

Тема 2. Ідеї об'єднаної Європи за доби середньовіччя та епохи Відродження *(4 години)*

План:

1. Всесвітня «Монархія» Данте Аліґ'єрі.
2. Інтеграційний проект Іржі Подебрада.
3. Пацифістські ідеї Еразма Роттердамського.
4. Проект єдиної Європи Емеріка Крюсе.

Методичні рекомендації:

Мета семінару полягає в тому, щоб з'ясувати особливості та динаміку концепту Європи доби середньовіччя та епохи Відродження, простежити, як змінився напрямок та зміст європеїзму, охарактеризувати провідні ідеї європейської єдності.

В епоху Відродження, в XVI ст. остаточно утверджуються гуманістичний та пацифістський напрямок європеїзму. Передвісником такого трактування інтеграційних процесів можна вважати Данте Аліґ'єрі. Втім, становлення цього напрямку пов'язано в першу чергу з іменем великого гуманіста Еразма Роттердамського.

Розкриваючи ***перше питання***, слід охарактеризувати діяльність та погляди Данте Аліґ'єрі (1265–1312). Варто зупинитись на обставинах формування та еволюції його ставлення до об'єднання європейських держав. На основі аналізу трактату «Монархія» (1313) потрібно схарактеризувати складові його моделі всесвітньої імперії та роль у ній імператора, вказати на влив права і моралі на владу імператора.

Висвітлюючи ***друге питання***, необхідно проаналізувати діяльність Іржі Подебрада (1420–1471) в контексті політичних обставин, в яких опинилась тогочасна Чехія. На основі аналізу «Трактату про встановлення миру у світі християнському» слід охарактеризувати основні інституційні складові пропонованого обєднання, назвати органи та механізми управління. Варто вказати на роль радника чеського короля Антуана Маріні у створенні та спробах імплементації проекту антипапської та антитурецької коаліції європейських держав. Доцільно назвати причини, через які проект не був підтриманий іншими монархами, та виділити ті елементи європейської інтеграції, які стали реальністю у XX ст.

При висвітленні ***третього питання*** необхідно звернути увагу, що XV–XVI ст. стало епохою безперервних військових сутичок, жорстоких війн не тільки між окремими правителями, але й періодом гострого громадянського протистояння на релігійній основі. Відтак питання війни і миру особливо глибоко хвилювали європейських гуманістів. Варто висвітлити життєві обставини, що визначили творчий пошук Еразма Роттердамського (1466–1536), з'ясувати де і коли була опублікована його праця «Скарга миру» (1517). Аналіз тексту документа дасть можливість назвати форму обєднання, яке пропонував створити автор задля встановлення миру у світі, визначити механізми його функціонування.

При підготовці ***четвертого питання*** варто стисло схарактеризувати умови формування поглядів Емеріка Крюсе (1590–1648) та обставини появи трактату «Новий Кіней». На основі аналізу тексту трактату необхідно назвати головні, на думку автора, причини воєн та шляхи їх подолання. Необхідно навести детальну характеристику універсальної міжнародної організації, визначити умови її розширення, вказати функції та повноваження Ради (Асамблеї) як міжнародного органу з керівників держав. Варто звернути увагу на склад універсального міжнародного об'єднання та його геополітичну еволюцію. Зрештою необхідно визначити, в чому полягав прагматизм проекту та оцінити його відповідність тогочасним політичним й економічним реаліям.

Джерела:

1. Данте Алигьери. Монархия. – М.: «Канон-пресс-Ц»-«Кучково поле», 1999. – 192 с.
2. Еразм Роттердамский. Жалоба мира. – М.: Советская Россия, 1991. – 41 с.
3. Подебрад І. Трактат про встановлення миру у світі християнському / Пер. І.С. Андрусішин, А.С. Крилової; Передм, вступ. ст. М.К. Кеди. – Чернігів : Десна-Поліграф, 2016. – 28 с.
4. Трактаты о вечном мире / Сост. И.С. Андреева и А.В. Гулыга. – СПб.: Алетейя, 2003. – 398 с.

Література:

1. Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе / Ю.А. Борко. – М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2003. – 464 с.
2. Браницкий А. Европа. История обьединения континента [Електронний ресурс] / Андрей Браницкий. – Режим доступу: https://www.proza.ru/2014/01/13/1661
3. Год Н.В. Еразм Роттердамський – «Вольтер XVI століття» / Н.В. Год // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Історія та археологія, 2011. – Вип. 19 – С. 100–106.
4. Доброхотов А.Л. О «Монархии» Данте // Данте Алигьери. Монархия. – М.: «Канон-пресс-Ц»-«Кучково поле», 1999. – С. 5–18.
5. Кеда М.К. Євроінтеграційні змагання XV ст. / М.К. Кеда // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Випуск 145. Серія «Історичні науки». – № 12. – Чернігів, 2017. – С. 23–29.
6. Кембаев Ж.М. Политико-правовая история идеи единой Европы: с древнейших времен до современности / Ж.М. Кембаев. – Алматы; Астана, 2012. – 496 с.
7. Маркова М.О. Ідея «Єдиної Європи»: віхи розвитку від періоду Середньовіччя до початку XX століття / М.О. Маркова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Історичні науки. – 2012. – № 6. – Ч. 2. – С. 83–88.
8. Ржевська В.С. Міжнародно-правові ідеї Данте Аліг'єрі щодо підтримки миру / В.С. Ржевська // Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство. Часопис Київського університету права. – 2013. – №. 1.– С. 316–320.
9. Ржевська В.С. Основні риси проекту колективної безпеки І. Подебрада / В.С. Ржевська // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 95 (Частина І), 2011. – С. 116–117.
10. Эразм Роттердамский и его время / Отв. ред. Л.С. Чиколини. – М.: Наука, 1989. – 280 с.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

Іржі Подебрад

ТРАКТАТ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ МИРУ У СВІТІ ХРИСТИЯНСЬКОМУ

Іржі Подебрад (1420–1471) – відомий чеський король, талановитий політик та дипломат. Він доклав значних зусиль для створення у XV ст. загальноєвропейської світської коаліції, метою якої декларувалась боротьба з турецькою агресією і збереження миру на континенті.

В ім`я Господа Нашого Ісуса Христа. Ми А, В, С, оголошуємо всім і кожному особисто, на вічну пам'ять: коли ми перечитуємо твори давніх літописців, ми дізнаємося, що колись процвітало християнство й було обдаровано людьми й земними благами; царство його так в даль і в шир простиралося, що було в лоні його сто сімнадцять найбагатших королівств, а було настільки залюднене, що на довгі часи підкорило собі велику кількість язичників і володіло гробом Господнім; не було тоді в цілому світі народу, який би зважився турбувати владу християн. Утім, усі ми знаємо, наскільки зараз християнство розрізнено, роздроблено, розбито й позбавлено колишньої величі й блиску. Та й у самому християнстві не так давно настали такі зміни, що якщо хто-небудь з попередніх королів, князів або вельмож повстав би зараз із мертвих й відвідав би християнські країни, не впізнав би й землі своєї. Підступний Магомет, коли майже весь світ був сильний святістю віри християнської, скаламутив спочатку малий народ арабів; коли ж його першим спробам не дано відсічі, він згодом схилив на свій бік таку кількість загиблих людей, що підкорив своїй владі величезні території Африки й Азії, і підбив їх на мерзотну зраду. Потім препогані турки, які зовсім нещодавно підкорили спочатку славну грецьку імперію, а потім численні славетні християнські країни й королівства, вигнали незліченну кількість душ із земель християнських, усе беруть як здобич, пребагато монастирів і великі храми зруйнували й прирекли на загибель і незліченну кількість інших злодіянь вчинили.

О, золота земле! О, християнство, окрасо землі, як згинула твоя слава, як втратило ти свою блискучу велич? <…> Яка користь з того, що вистояло ти перед силами язичницьких вождів, коли тепер не можеш відбити напад сусідів? О мінливості долі! Як швидко змінюються імперії, як швидко змінюються королівства, як швидко падає влада! Воістину нелегко пізнати причини таких змін і розорень; тому що приховані наміри Господні. Поля так само родючі, як колись,

так само плодючі стада, урожайні виноградники, прибуткові золоті й срібні копальні; люди розумні, пристойні, мужні, у багатьох справах майстерні, науки процвітають, як ніколи. Чому ж так занепало християнство, що із вищеназваних ста сімнадцяти королівств у лоні християнства залишилося лише шістнадцять? Вірогідно за численні гріхи хоче покарати нас Господь, що відбувалося не раз, як читаємо ми в Старому Завіті. Тому ми вважаємо, що треба ретельно обдумати, як виправити те, що помилкове, й як умилостивити богоугодними справами Господа Бога милосердного, розгніваного гріхами нашими. Бо знаємо ми, що Бог справедливий і милосердний до тих, чиї пригришіння він на цьому світі карає, що він сам уважає людей синами своїми, а кого любить, того виправляє й карає, і через багато негараздів проводить на шлях чеснот; тому звертаючи свої сподівання до Господа, за справу якого ми стоїмо, ми вважаємо, що не можемо зробити нічого більш бажаного Богові у своїй благочесті, нічого більш пристойного нашій честі і нічого більш достославного для хвали нашої, як потрудитися над тим, щоб між християнами запанував справжній, справедливий і тривалий мир, єдність і любов, і щоб віру Христову захистити від найлютіших турок. Для того королівства й князівства нам довірено, щоб з усією щирістю й старанністю мир славився, становище християнства зміцнювалося, війни проти бусурман щасливо велися до кінця, і кордони християнства охоронялись і розширювались; а про дії ці всі люди, усі народи, усі королі й князі мають і повинні стояти з думкою радісною й охочішою. <…> І тому, хоч і жалюгідна нині доля греків, і хоч погром Константинополя та інших земель голосно оплакувати слід, нам, коли прагнемо слави, залишається лише радіти, що нам дається можливість зберегти честь називатися захисниками й оборонцями імені християн. А тому, бажаючи, щоб такі війни, розбої, заворушення, пожежі й вбивства, якими – на жаль! – охоплено саме християнство вже майже з усіх сторін, які спустошують поля, розорюють міста, терзають землю й незліченними бідами гублять королівства й князівства, припинились і були повністю викорінені й у похвальній єдності, щоб запанувала взаємна любов і взаємне братерство, ми вирішили на основі наших справжніх знань, після попереднього зрілого розмірковування, закликаючи милість Духа Святого й спитавши поради і згоди наших прелатів, князів, вельмож, дворян і докторів Божого й людського права, створити такий союз єднання, миру, братерства й згоди, який в ім`я благочестя й збереження віри стояв би непорушно і який для нас, наших нащадків і майбутніх наших наступників, на вічні часи зберігався б у формі, як далі належить.

[1] По-перше, честю віри католицької і словом королівським і князівським заявляємо й обіцяємо, що з цієї години і дня будемо надалі взаємно доводити і зберігати чисте, справжнє і щире братство, що ні при будь-яких незгодах, скаргах або суперечках не будемо один проти одного вдаватися до зброї і нікому не дозволимо вдаватися до неї під нашим ім`ям, але будемо підтримувати відповідно до змісту й духу нижченаведених пунктів один одного проти кожної людини, що живе, яка проти нас або проти будь-кого з нас намагалася б вчинити ворожість, не маючи на те правомочного едикту.

[2] По-друге, ніхто з нас не надасть допомоги, і не дасть поради, і не вступить у змову проти іншого, і що ні ми самі, ні через іншого або інших не будемо чинити підступи, або на життя його замахуватися, або вступати в змову з тими, хто безправно підступи готувати хотіли б, але будемо в міру наших можливостей піклуватися про збереження його здоров`я, життя й честі.

[3] По-третє, обіцяємо і у вищесказаному порядку ухвалюємо, що якщо хтось із підданих будь-кого з нас один або разом з іншими здійснить або здійснять будь-яке спустошення, розбій, грабіжництво або інше злодіяння в королівствах, князівствах, або землях іншого з нас, то цим названий мир і єдність не порушується і не скасовується, але що такі злодії будуть змушені відшкодувати збитки, якщо не з власної волі, то через суд на вимогу того, в районі юрисдикції якого вони мешкають, або на території якого вони будуть викриті як злочинці: з їхнього майна буде відшкодовано ними нанесені збитки, а їх буде відповідно до характеру злочину та інших обставин належно покарано; тих же злочинців, які суду не підкоряться, їхні правителі за місцем мешкання або за місцем здійснення злочину зобов’язані й повинні переслідувати і знищувати, не очікуючи поки почне інший. Якщо ж хтось із нас, на чиїй території злочинець мешкає, або на території кого злочин скоєно і злочинця затримано, не виконає вищенаведені [принципи] і знехтує [ними], то, оскільки його й злочинця згідно з правом потрібно однаково покарати, той, кому нанесено образу або збитки, може такого з нас перед нижченаведеним парламентом або консисторією переслідувати по суду і скаргу на нього подати.

[4] По-четверте, ухвалюємо, що якщо хто або деякі, поза цим договором, любові і братства наших гідні, не зазнавши від нас образи і не будучи спровокованими, проти будь-кого з нас війну розпочали або розпочати її задумали (чого побоюватися не треба, якщо наша дружба й любов будуть непорушними), то наше нижченаведене зібрання вишле тоді від імені всіх учасників договору цього і наш спільний рахунок, навіть якщо друг, який зазнав нападу, і не просить своїх гідних послів для вирішення суперечки й відновлення миру в місце зручне для сторін, щоб вони там, у присутності сторін, що сперечаються, або їхніх послів, яких забезпечено повноваженнями, з усією старанністю й вірністю намагалися схилити сторони, які сперечаються до згоди і миру шляхом дружнім, якщо це можливо, або вмовити їх обрати арбітрів, або домагатися права у відповідного судді, парламенту або консисторії, у порядку нижчевказаному. Якщо ж через того або з вини того, хто почав війну, не відновлено мир і єдність одним із вищенаведених способів, то тоді ми всі одностайним і єдиним рішенням допоможемо товаришу нашому, який зазнав нападу, і захищається, в обороні із десятини наших королівств і їхніх доходів, прибутків і надходжень підданих наших, які вони в середньому впродовж трьох днів витрачають рік у рік на потреби свого дому й домогосподарства, в такому розмірі і на такий термін, як вирішить і схвалить це зібрання наше або його більшість як відновідне й належне для того, щоб наш товариш, який зазнав нападу, досяг миру.

[5] А для того, щоб припиняти військові розбрати, коли один задум про них заподіює страждання тим, кого вони настигають, і для зміцнення миру й серед тих вірних Христу, які не беруть участі в нашому договорі, ми ухвалюємо й наказуємо, щоб у випадку виникнення розбрату й війн між тими християнськими князями й магнатами, які до нашого братства не входять, наше нижченаведене зібрання від нашого імені й на наші спільні кошти вислало послів, щоб вони по можливості дружньо або в правовому полі, як указано вище, ухвалили між сторонами, які сперечаються, згоду; якщо ж обидві сторони або

одна з них не хотіли б або не хотіла б досягти згоди в суперечці, і розбрат і війну припинити, то тоді того, хто війну почав, або від війни відмовитися не хоче, буде підкорено всіма способами і формами, у наступній статті зазначеними.

[6] Далі ухвалюємо, що ті, хто відважиться будь-яким способом порушити наш теперішній мир, не сміють і не можуть прийматися, наймати на службу, користуватися захистом і підтримкою або під будь-яким вишуканим способом отримувати благодіяння або дари в жодному з наших королівств, князівств, володінь, територій і областей, замків, міст, сіл або фортець; незважаючи на жодні охоронні грамоти, їх буде ув'язнено, затримано й покарано як порушників спільного миру, відповідно до характеру злочину або провини, кожен як того заслуговує.

[7] Крім того, ухвалюємо й відтепер зобов'язуємо наших слуг і підданих, усіх і кожного особливо, щоб вони ніколи – спільно або окремо – не брали під свою охорону й захист будь-яку людину і їй у жодному разі не надавали і не видавали загальної або особистої охоронної грамоти, не застерігши особисто й підкреслено, що охоронна грамота або гарантія не будуть того, кому вони видані, захищати і охороняти від заходів за нашим теперішнім миром, щоб у випадку, якщо його буде звинувачено, підозрювано в порушенні миру або залучено до відповідальності за порушення миру, можна було з ним безперешкодно чинити по справедливості, як указано вище.

[8] Хто ж навмисне вступить у змову з порушником цього миру і йому під будь-яким вишуканим приводом або радитиме, або допомагатиме, або подасть благодіяння, або прийме чи його самого буде охороняти чи захищати, або надати йому охоронну грамоту проти нашого справжнього єднання наважиться, того хай спіткає така ж кара, як і злодія.

[9] Оскільки турбота про мир немислима без справедливості, справедливість без неї, адже зі справедливості мир народжується й зберігається, й оскільки ми й піддані наші не можемо без справедливості в мирі існувати, ми пов`язуємо справедливість зі справою миру; але оскільки закон, який

написано про судочинство, у подальшому зазнав багатьох змін, і справа дійшла до того, що він поступово втратив значимість зовсім, а практика тлумаченням обрамила його в зовсім іншу форму, ми вважаємо судові правила абсолютно переплутаними і визнаємо, що відповідно зі звичаями, традиціями і умовами нового часу і наших різних країн, королівств і князівств потрібно ввести нові, з лона природи почерпнуті правила, з новими злодіяннями боротися новими засобами, якими доброчесні люди нагороджувались би, а злочинці молотом покарань невпинно знищувались. А щоб окремі справи вчасно розглядались, вирішили перед усім заснувати одну спільну консисторію, яка від імені всіх нас і всього нашого зібрання засідала б у місці, у якому зібрання якраз перебуває, і з неї, як із джерела, витікали б струмки справедливості врізнобіч. А суд цей буде засновано відповідно до того, як наше нижченаведене зібрання або його більшість ухвалить і вирішить щодо кількості осіб і їх кваліфікації і щодо правил судочинства.

[10] А щоб у цьому суді суперечки закінчувались, а не тягнулися нескінченно, ухвалюємо, щоб за характером суперечки суддя сам і його засідателі для сторін, що сперечаються, судочинство вели і правду знаходили просто і зрозуміло без формальностей судової тяганини, відмовившись від відмовок і зайвих зволікань.

[11] Далі ухвалюємо, щоб у випадках, коли між нами королями і князями та іншими учасниками нашого договору знову виникнуть будь-які суперечки і розбрати, один перед одним зобов'язаний і повинен у суді нашому щодо права відповідати та з ним суперечку вести й дотримуватися при цьому постанови, рішення й розпорядження, які представники наші або їх більшість у зібранні, як вказано вище, винесуть або ухвалять.

[12] Далі ухвалюємо, що нашому зібранню належить мати повну й необмежену свободу відповідними грамотами, спільно виданими та ухваленими, будь-якого християнського короля, князя або магната, які поки ще не входять в це єднання, у справжній мир наш, єднання любові і братства, приймати і від

імені нашого так, неначе ми самі це робили, зобов'язуватися, а також зобов'язання взаємної дружби приймати, з тим тільки доповненням, що негайно, як тільки таке прийняття відбудеться, саме зібрання нас усіх про те повідомить, щоб ми до прийнятого до нас могли з братерською любов`ю звертатися, як належить.

[13] Оскільки це єднання, згода й любов складено й ухалено передусім на славу й честь величі Божої, святої церкви римської і віри католицької й для того, щоб якнайшвидше тим вірним Христу, що пригнічені князем турок, найлютішим ворогом імені християн, допомогу надати, ми вищеназвані королі і князі обіцяємо й присягаємо Господу нашому Ісусу Христу, його преславній матері Діві Марії й святій церкві римській, що будемо охороняти і захищати віру християнську й усіх пригноблених віруючих від мерзотного князя турок взаємно об'єднаними силами і засобами, які буде відновідно встановлено й оголошено, для придбання й забезпечення яких внесемо й віддамо, коли в цьому потреба буде, усі десятини, які сплачуються церквам, як і церковним і духовним особам у наших королівствах, князівствах і володіннях разом з названими надходженнями, прибутками і доходами нашими й наших підданих, які, як вище вказано, в окремі роки за три дні витрачаються, і не припинимо переслідувати ворога, якщо це буде визнано корисним союзом нашим, доти, поки його не буде вигнано з території християн або поки за спільним рішенням не буде ухвалено укласти мир лише за умови, що безпеку сусідніх християн буде гарантовано.

[14] Крім того, потрібно заздалегідь уміло й ретельно того уникати, що зрештою може в нещастя втягнути, ухваляємо ми, що спільним рішенням усього нашого зібрання або більшості його вирішується коли придатно буде напасти на ворога або якими сухопутними і морськими силами повинна вестись війна і під керівництвом яких полководців, які машини або військові засоби використовуватимуться, у якому місті збиратимуться всі сухопутні війська, які надалі в похід проти турок відправлятимуться. Далі, в якому порядку можна було б

придбати за відповідними цінами провіант і розквартирування в містах, селах та інших зручних місцях. Далі, як було б запроваджено єдину монету, щоб воїни в поході, на постої і при поверненні не мали труднощів. Далі, хай буде спільним рішенням ухвалено в залежності від того, як буде визнано й закріплено, що в майбутньому допоможе більше вірі християнській і більше безпеці віруючих, кому й що треба передати в тому випадку, коли що-небудь вдасться вирвати з рук або з-під влади ворога, так, щоб ворог недбальством або нездатністю утримувачів знову підбадьорений, не заподіяв віруючому нових негараздів, гірших за попередні.

[15] Крім того, ухвалюємо, щоб кожен із нас, щойно буде прийнято рішення, негайно приступив до вищеназваного збору грошей у своєму королівстві, князівстві і володіннях, у порядку або формі, які буде визначено самим зібранням або більшістю його для того, щоб богоугодна справа ця негайно здійснювалась і вірним у Христі надано допомогу.

[16] Далі. Щоб належно було виконано те, що вище й нижче написане, усе разом і особливо, ми зобов'язуємося й обіцяємо у вищеназваному порядку, щоб кожен із нас до найближчої наступної неділі «Ремінісцере» року тисяча п'ятсот шістдесят четвертого від народження Господа мав у місті Базелі в Німеччині своїх послів, чоловіків гідних і вельми поважних, забезпечених найширшими повноваженнями й своєю печаткою, які там усі постійно засідали б упродовж безпосередньо наступних п'яти років і від нашого імені і від імені інших членів або ж тих, які мають бути прийняті в союз, створили, утворили й склали корпорацію, єднання або належну колегію. А із закінченням цього п'ятирічного зібрання базельського нехай те ж зібрання протягом безпосередньо наступного п'ятиріччя перебуває в місті Н. у Франції, а протягом третього п'ятиріччя – у місті Н. в Італії відбуватиметься й влаштовуватиметься, за тих же умов і обставин, як вище ухвалено й встановлено про Базель, щоб потім завжди після закінчення п'яти років зібрання змінювало своє місцезнаходження доти, поки саме зібрання або його більшість ухвалить і вирішить інакше. Зібрання нехай

матиме одну власну й особливу раду, голова якої хай буде Н. як батько й голова, а ми, інші королі і князі будемо його членами. Хай буде вказана колегія мати над нами всіма й підданими нашими, як і над тими, хто добровільно підкориться, юрисдикцію суперечну й несуперечну разом з чистими і змішаними повноваженнями в залежності від того, як вирішить і ухвалить це зібрання або його більшість. Зрештою, нехай зібрання має свій герб, печатку й спільну скарбницю й суспільний архів, синдика, фіскала, чиновників і всі інші права, дозволені й справжній корпорації властиві і належні.

[17] А щоб за кожною країною зберігалися непорушні права її, ухвалюємо, щоб на чолі вищих установ зібрання в кожній нації, де зібрання перебуває, призначалися ті, хто в нації цій народився, хто знає й розуміє її звичаї і традиції.

[18] Нарешті, щоб нашому зібранню вистачало коштів на витрати й видатки, необхідні й корисні для збереження миру, відправлення правосуддя, відрядження послів і представників у різні сторони і з різних причин, обіцяємо й зобов'язуємося, що кожен із нас без подальшого зволікання пошле й передасть у суспільний архів збирачам і раді згаданого зібрання десяту частину всіх грошей, які буде зібрано ним або від його імені з десятків, триденних доходів або прибутків, як було вказано вище, у термін, який саме зібрання або його більшість встановить. А якщо хто того не вчинить, то синдик або фіскальний прокурор цього зібрання може й має негайно ж на нього скаргу до парламенту або суду подати і через суд стягнути гроші з проторами[1] й відсотками, як і нас інших, пов'язаних присягою вірі складеною, перестерігати й нагадувати нам, щоб ми ці гроші, відшкодування проторів і відсотки від нього й підданих стягували військовою силою, щоб їх, як вище сказано, було витрачено на спільні потреби зібрання.

[19] Надалі оголошуємо й ухвалбємо, щоб у цьому зібранні мали і складали один голос ми, король Франції, разом з іншими королями й князями Галлії, потім другий – ми, королі і

[1] Протори – витрати, шкода, збитки.

князі Німецької імперії, і третій ми, дож венеціанський з князями й міськими общинами Італії. А якщо б до цього нашого єднання, дружби й братерства приєднається король Кастилії або інші королі й князі нації гішпанської, то й вони самі, подібно нам, матимуть у зібранні, корпорації та колегії один голос. Якщо ж між представниками королів і князів однієї і тієї ж нації з якої-небудь справи виникнуть і будуть висловлені суперечливі погляди, то ухвалюється, щоб надалі мало силу – неначе від самої нації одностайним договором вирішено й вказано – те, що було визнано й ухвалено більшістю. Якщо ж буде рівність голосів, то перевагу повинні мати ті представники, які в порівнянні з іншими відзначаються заслугами й гідністю своїх панів, яких представляють. А коли рівні вони і в заслугах і в гідності, то нехай буде надано вибір решті націй, у цьому договорі об'єднаних, до якої зі сторін вони приєднаються.

[20] А щоб усунути будь-які сумніви, ухвалюється, що в тому випадку, коли хто-небудь з наших королів або князів відправить на назване зібрання декількох представників, усі вони будуть мати лише один голос, а саме голос того, хто їх відрядив, у його національній курії названого зібрання.

[21] Надалі – оскільки Писання говорить, що для того, хто допоможе вірі Христовій або її розмножить, або збереже, приготовлено місце на небесах, де блаженство вічне, варто сподіватися, що до справи настільки святої, настільки богоугодної і настільки необхідної і всі інші християни добровільно руку докладуть, адже того, хто зараз відмовиться надати допомогу проти турок, буде оголошено справжнім захисником безбожжя і ворогом хреста Христова. А тому ухвалбємо, що ми всі одностайно через посередництво наших гідних послів, усіма нам доступними стараннями і турботами, і засобами, і формами, ухваленими названим зібранням, забезпечимо у вищого пастиря, щоб Його Святість звернув увагу на те, що вищеназваний збір десятини потрібний для забезпечення миру християн, для захисту вірних Христу й для боротьби проти ворогів хреста; і щоб він, як батько й пастир

віруючих, у невичерпній доброті своїй дозволив і наказав під загрозою суворого покарання, у своїх загальних й автентичних урочистих грамотах виконавцям, які йому буде названіо, і для цієї мети найдосконалішою формою призначено й відіслано, названу десятину стягати, приймати й виплачувати в порядку і у відповідності до умов, які від нашого імені йому буде запропоновано; щоб він швидко припинив усі війни і суперечки між духовними князями, які не є учасниками цього договору, а насамперед ті, які як-небудь могли бути перешкодою щодо закінчення війн проти турків і збереження названого миру, або ж щоб він до кожної країни відправив кого-небудь з легатів, чоловіка життя добропорядного, чесного й досвідченого, який порядки, мову й звичаї цієї країни знає й розуміє, щоб він належним старанням та дбайливістю сприяв, щоб сторони, які сперечаються, дружньо домовились. Якщо ж вони так учинити не захотіли б, то нехай він завдяки дорученню, що йому надано, суперечкам, що тривають, покладе кінець і винесе рішення як суддя. І нехай Його Святість скличе інших князів і міста Італії і під божественними санкціями та жорстокими покараннями проголосить і зажадає, щоб вони, як найближчі в порівнянні з іншими націями сусіди турків, приступили до створення морського флоту разом із іншими християнами сприяли їм, вносили посильну лепту на славу й честь божу, і на захист віруючих, щоб справа захисту віри досягнула схвалення, на яке заслуговує, і бажаної мети.

[22] Крім того, щоб мир і цей договір непорушними залишились, ми вирішили й обіцяємо, що в тому випадку, коли кого-небудь з нас буде відкликано до Царства Небесного, не буде нікому з його нащадків або наступників дозволено прийняти королівство, князівство або володіння, і його не буде допущено, перш ніж він не дасть обіцянки своєю відкритою печаткою, забезпеченою грамотою, і як спільну поруку нашому зібранню будь-кому з нас переданою, що він сам буде всього разом і особливо вище і нижче описаного дотримуватися з вірністю непохитною.

[23] А якщо наше назване зібрання або його більшість розпорядиться, вирішить або укладе ще будь-що інше, окрім вищеназваного, що будь-яким шляхом буде служити миру й сприяти миру й справедливості, як і захисту вірних християн, то всього цього в цілому й окремо ми будемо дотримуватися й по-справжньому зберігати, як здійснювати і те, чого вимагають і до чого зобов'язують зв'язки істинного й щирого братерства і що викладено в нашій цій грамоті в статтях і у їх змісті в усіх пунктах, клаузулах, абзацах, фразах і главах. Як свідоцтво і затвердження цього кожен король і князь доклав до цієї грамоти свою володарську печатку. Надано й обговорено і т. д.

Друкується за: Подебрад І. Трактат про встановлення миру у світі християнському / Пер. І.С. Андрусішин, А.С. Крилової; Передм., вступ. ст. М.К. Кеди. – Чернігів : Десна-Поліграф, 2016. – 28 с.

Данте Алеґ'єрі

«МОНАРХІЯ»

Данте Алеґ'єрі (1265–1321) – видатний італійський поет, письменник і політик доби Відродження. Трактат «Монархія» було написано 1313 року. Центральна ідея – необхідність створення світової монархії, яка уявлялась автором у межах Європи. Він вважав, що тільки єдність людства може забезпечити мир. Тому з розрізнених князівств та королівств необхідно створити світову державу, що базується на ідеї справедливості.

КНИГА ПЕРША

І. Для всіх людей, яких верховна природа покликала любити істину, мабуть найбільш важливо, щоб вони подбали про нащадків і щоб потомство отримувало від них щось у дарунок, подібно до того, як і вони самі отримували щось у дарунок від праць своїх давніх предків. Адже той, хто, маючи повчання у галузі права, не виявляє наполегливості, щоби принести яку-небудь користь державі, без сумніву, виявиться далеким від виконання свого обов'язку, бо він не «дерево, яке у благочасі пліднить течію водну», а швидше згубний водокрут, що завжди вирує і ніколи не повертає те, що поглинув. Отже, неодноразово

поміркувавши про це наодинці з собою, щоб не заслужити коли-небудь звинувачення у приховуванні таланту, я забажав не стільки збирати скарби, скільки принести корисний плід суспільству, відкривши йому істини, не досліджені іншими. ... А оскільки з-поміж інших потаємних і корисних істин поняття про світську Монархію є корисним і воно особливо приховано, не доступне всім, оскільки не має воно безпосереднього відношення до життєвої користі, я ставлю своїм завданням видістати його з тайників, як для того, щоб невтомно працювати на користь миру, так і для того, щоби першому здобути пальму перемоги у настільки великому змаганні. <…>

І. Отже, передовсім необхідно розглянути, що називається світською Монархією і в чому її сутність і цілеспрямування. Світська монархія, що зазвичай називається імперією, є єдиною владою, що стоїть над усіма владами у часі і вища за те, що вимірюється часом. З її приводу виникають – у вигляді питань – три головні сумніви. По-перше, висувається сумнів, чи необхідна вона для добробуту світу. По-друге, чи по праву стяжав собі виконання посади монархії народ римський. І, по-третє, чи залежить авторитет Монархії безпосередньо від Бога або ж він залежить від служителя Бога чи його намісника. Але оскільки будь-яка істина, що не є висхідною засадою, засвоюється через істину якого-небудь висхідного принципу, необхідно у кожному дослідженні мати уявлення про принцип, до якого звертаються аналітично для обґрунтування достовірності усіх положень, йому підпорядкованих. І оскільки цей трактат є певним дослідженням, мабуть, потрібно передовсім відшукати принцип, котрому все інше підпорядковане.

…Виходить, якщо існує дещо, що є універсальною метою громадянськості людського роду, то воно буде тут тим вихідним принципом, завдяки якому стає в достатній мірі очевидним все, що нижче буде підлягати доведенню. Вважати ж, що існує мета тієї чи іншої держави, але не існує єдиної мети для всіх них, – нерозумно. <…>

ІІІ. Тепер потрібно розглянути, що ж є метою всієї людської громадянськості. <…> Для з'ясування цього слід знати, по-перше, що Бог і природа нічого не роблять даремно, але все, що отримує буття, призначене до якої-небудь дії. Адже в намірі

творця, що створює, кінцевою метою є не сама створена сутність, а властива цій сутності дія.

Ось чому прийнято говорити, що інтелект, який розмірковує, шляхом свого розширення стає інтелектом практичним, метою якого є дія і творення. Я маю на увазі тут ті дії, які регулюються мистецтвом; і ті й інші є служницями інтелекту, який розмірковує, як того кращого, заради якого первісне добро призвело до буття рід людський.

IV. Отже, достатньо роз'яснено, що справа, властива усьому людському роду, взятому в цілому, полягає в тому, щоби переводити завжди в акт всю потенцію «можливого інтелекту», перш за все заради пізнання, і, по-друге, розширюючи область пізнання, застосовувати його на практиці. І оскільки в цілому відбувається те ж, що і в частині, і оскільки трапляється, що в окремій людині, коли вона сидить і перебуває у спокої, розсудливість і мудрість її удосконалюються, очевидно, що і рід людський, перебуваючи в стані спокою і нічим не збуреного миру «володіє найбільшою свободою і легкістю вершити властиву йому справу, майже божественну. Звідси ясно, що загальний мир є найкраще з того, що створено для нашого блаженства. Ось чому те, що звучало пастирям згори, було не багатства, не задоволення, не почесті, не довголіття, не здоров'я, не сила, не краса, але мир.

З того, що було роз'яснено, стає очевидним, за допомогою чого рід людський краще, або, вірніше, найкраще за все інше досягає того, що йому власне належить робити. А отже було знайдено і найбільш підходящий засіб, який призводить до того, з чим усі наші справи узгоджуються, як зі своєю остаточною метою, – загальний мир, покладений в якості вихідного принципу всіх наступних міркувань. А такий принцип, згідно вищевикладеного, був необхідний, як дороговказний знак, і до нього зводиться все, що підлягає доведенню, як до істини найочевиднішої.

V. Повертаючись, таким чином, до сказаного спочатку, висунемо три головні предмети, що викликають сумніви, і поставимо три головні питання щодо світської монархії, яка позначається більш звичним словом «імперія»; про це, як уже сказано, ми маємо намір провести дослідження, керуючись зазначеним принципом відповідно до вже обраного нами

порядку. Отже, нехай перше питання буде наступне: чи необхідна для добробуту світу світська монархія? Це може бути показано за допомогою найсильніших і найочевидніших аргументів, яким не здатна протистояти ніяка сила розуму або авторитету.

Якщо ми звернемося до того чи іншого королівства, мета якого та ж, що і міста, за більшої надійності його спокою, то має бути один король, який царює і править, інакше жителі цього королівства не тільки не досягають мети, а й саме воно котиться до загибелі, за словом непогрішної істини: «Кожне царство, поділене в самому собі, спустіє». Якщо так це буває і в наведених випадках, і кожен раз, коли щось упорядковується у дещо єдине, то припущене нами вище є істинним. Але безперечно, що весь людський рід упорядковується у щось єдине, як уже було показано вище; отже, має бути щось єдине, що впорядкує або править, і це єдине має називатися монархом або імператором. Так стає очевидним, що для благоденства світу за потреби повинна існувати монархія або імперія.

VI. Як частина відноситься до цілого, так порядок частковий до порядку цілого. <…> І таким чином всі вищевказані частини, які стоять нижче королівств, як і самі королівства, повинні бути впорядковані відповідно до одного правителя або правління, тобто до монарха, або монархії.

VII. Ширше кажучи, людство є і певним цілим, що складається з частин <…> Частини його знаходяться у належній відповідності до нього самого за допомогою однієї-єдиної засади, як легко можна зрозуміти зі сказаного вище; отже, і воно знаходиться у такій же належній відповідності до самого всесвіту або з його головою (яким є Бог і монарх) за допомогою однієї-єдиної засади, тобто за допомогою єдиного голови. Звідси випливає, що монархія необхідна світу для його добробуту.

VIII. І добре і чудово все те, що відповідає наміру першої діючої основи, тобто Бога. І це очевидно всім, хіба тільки за винятком тих, хто заперечує, що божественна доброта досягає вершини досконалості. У наміри Бога входить, щоби все представляло божественну подобу в тій мірі, в якій воно здатне на це згідно своєї природи. <…> Але рід людський найбільш уподібнюється Богу, коли він найбільш єдиний, адже в одному Богові справжня основа єдності. <…> Але рід людський тоді

найбільш єдиний, коли весь він об'єднується в одному, а це може бути не інакше, як тоді, коли він повністю підпорядкований єдиному правителю, що очевидно саме собою. Отже, рід людський, підпорядкований єдиному правителю, найбільшою мірою уподібнюється Богу, а тому найбільшою мірою відповідає божественному наміру – щоби все було добре і чудово, як було це доведено на початку цієї глави.

X. Повсюдно, де може виникнути розбрат, там повинен бути і суд, інакше недосконале існувало би без того, що надає йому досконаліть, а це неможливо, оскільки Бог і природа завжди дарують необхідне. Між будь-якими двома правителями, з яких один зовсім не підпорядкований іншому, може спалахнути розбрат, і вони або їхні підлеглі можуть бути винними, що саме собою зрозуміло. Отже, їх повинен розсудити суд. І так як один не відає іншого, оскільки один другому не підпорядковується (адже рівний не підвладний рівному), повинен бути хтось третій, з більш широкими повноваженнями, чільний над обома у межах свого права. І він або буде монархом, або ні. Якщо так, ми маємо те, що потрібно було довести; якщо ж ні, у нього, у свою чергу, буде рівний йому поза межами його правоздатності, а тоді знову буде необхідний хтось третій. І так виходило б до безкінечності, чого бути не може; отже, потрібно дійти до першого і вищого судді, чиє судження припиняє всі розбрати або побічно, або безпосередньо, і це буде монарх або імператор. Отже, монархія необхідна світу.

XI. Крім того, світ найкраще влаштований, коли вищу силу в ньому має справедливість ... Справедливість має у світі вищу силу тоді, коли вона властива тому, хто володіє вищою волею і владою; таким є один лише монарх; отже, тільки притаманна монарху справедливість має у світі вищу силу. <…> Так, виходить, де немає предмета бажань, там неможлива жадібність; адже коли знищені предмети пристрасті, там не може бути і самих пристрастей. Але монарх не має нічого, що він міг би бажати, адже його юрисдикція обмежена лише Океаном, і цього не буває з іншими правителями, чия влада обмежена владою інших, наприклад, влада короля Кастилії – владою короля Арагону. Звідси випливає, що монарх може бути найчистішим носієм справедливості з-поміж смертних <…>.

XII. Людський рід опиняється у найкращому становищі, коли він абсолютно вільний. Це стане очевидним, якщо усвідомити основу свободи. Для цього слід знати, що першою основою нашої свободи є свобода рішення, яка у багатьох на вустах, але у небагатьох у голові. <…> Адже доходять до того, що називають свободою волі вільне судження про волю. <…> Але той, хто живе під владою монарха, є найбільш вільним. Для розуміння цього потрібно знати, що вільний той, хто існує заради себе самого, а не заради іншого, з чим погоджується і Філософ у книгах «Метафізики». Адже те, що існує заради іншого обов'язково визначається тим, заради чого воно існує, так, шлях визначається з необхідністю його кінцем. Людський рід під владою єдиного монарха існує заради себе, а не заради іншого; адже тільки тоді виправляються спотворені державні системи, тобто демократії, олігархії й тиранії, що поневолюють рід людський, як виявляється при послідовному аналізі їх усіх, і тільки тоді опікуються належним державним облаштуванням королі, аристократи, іменовані оптиматами, і ревнителі свободи народу. Адже оскільки монарх найбільш прихильний до людей, відповідно до сказаного раніше, він хоче, щоб усі люди стали хорошими, що неможливо при спотвореному державному ладі. Тому-то Філософ і каже у своїй «Політиці»: «У спотвореному державному ладі хороша людина є поганим громадянином, а у правильному ладі поняття хорошої людини і доброго громадянина збігаються». І такого роду правильні державні устрої ставлять за мету свободу, тобто ставлять за мету, щоб люди жили заради самих себе. Адже не громадяни існують заради консулів і не народ заради царя, а навпаки, консули заради громадян і цар заради народу. Адже так само, як державний устрій не встановлюється заради законів, а закони встановлюються заради державного ладу, так і ті, хто живе за законами не стільки узгоджуються з законодавцем, скільки цей останній узгоджується з ними, як вважає Філософ у книгах, які він залишив про потрактовані тут матерії. Звідси випливає також, що хоча консул або король, якщо говорити про них, маючи на увазі рух до мети, є панами над іншими, то з точки зору самої мети вони є слугами, особливо ж монарх, якого, без сумніву, належить вважати слугою усіх. Звідси можна також зрозуміти,

що монарх за потреби узгоджується з метою, що стоїть перед ним при встановленні законів. Таким чином, рід людський, живучи під владою монарха, знаходиться в найкращому становищі; а це означає, що для благоденства світу неодмінно повинна існувати монархія.

КНИГА ДРУГА

III. Отже, я відповідаю на питання і кажу, що римський народ по праву, без узурпації, здобув над усіма смертними владу монарха, іменовану імперією. Доводиться це, по-перше, так. Найбільш знатному народу личить посідати перше місце у порівнянні з усіма іншими; римський народ був найбільш знатним, отже, йому личить посідати перше місце у порівнянні з усіма іншими. Доказ заснований на раніше прийнятому припущенні, тому що оскільки честь є нагородою доблесті, і всяке висунення на перше місце є честь, всяке висунення доблесті на перше місце є нагородою. Але відомо, що за допомогою доблесті люди стають знатними, а саме, або своєю доблестю, або доблестю предків. <…> Найбільш знатному личить перше місце. У правильності передумови переконують свідоцтва прадавніх; адже божественний поет наш Вергілій у всій «Енеїді» зберігає свідчення для вічної пам'яті, що славний цар Еней був батьком римського народу. <…> Європа зробила його знатним завдяки найдавнішому предку, а саме Дардану. Нарешті, Африка – через найдавнішу прародительку, а саме Електру, дочку Атланта, царя з гучним ім'ям… <…> Так само виявляється, що Еней був знатним і завдяки шлюбу. Адже перша його дружина, Креуса, дочка царя Пріама, була з Азії… <…> Друга дружина була Дідона, цариця і матір карфагенян в Африці. <…> Третя була Лавінія, матір албанців і римлян, дочка і спадкоємиця царя Латина <…>. Ця остання дружина була з Італії, найбільш славетної області Європи. Після всього сказаного для з'ясування нашої передумови, хто не буде цілком переконаний, що батько римського народу, а отже, і сам народ, були найшляхетнішими під небом? І для кого залишиться прихованим божественне покликання у цьому подвійному злитті кровей з кожної частини світу в одному-єдиному чоловікові?

V. Крім того, кожен, хто має на увазі благо республіки, має на увазі мету права. Що це так, доводиться наступним чином: право є речове і особисте ставлення людини до людини, при збереженні якого зберігається людське суспільство і при руйнуванні якого воно руйнується. Адже формулювання в «Дігестах» не говорить, що таке право по суті, а описує його за ознакою користування ним. Виходить, якщо таке визначення правильно охоплює як сутність, так і причину, а мета будь-якого суспільства є загальне благо його членів, необхідно, щоби метою всякого права було загальне благо; таким чином, не може існувати право, яке не має на увазі загальне благо.

Отже, роз'яснені два пункти. Один з них: всякий, хто має на увазі благо республіки, має на увазі мету права. Другий: римський народ, підкоряючи світ, має на увазі благо народне. Тепер будемо аргументувати на захист основного положення так. Всякий, хто має на увазі мету права, отримує право. Римський народ, підкоряючи світ, має на увазі мету права, як це з очевидністю було доведено вище у цьому розділі. Отже, римський народ, підкоряючи світ, робив це по праву, а тому по праву здобув владу імперії.

VIII. Отже, той народ, який у змаганні посів перше місце з-поміж усіх, хто боровся за владу над світом, посів його згідно божественного рішення. Адже якщо вирішення всезагальної суперечки більше турбує Бога, ніж вирішення суперечки приватної, і в приватних суперечках божественне рішення запитується за допомогою атлетичного змагання, згідно поширеної приказки «Кому Господь дав, того і Петро благословить», немає жодного сумніву, що перевага, отримана в атлетичних змаганнях тих, хто бореться за світове панування, була результатом божественного рішення. Римський народ здобув перемогу над усіма, хто боровся за світове панування; це стане очевидним, якщо подивитися і на тих, хто змагався, і на приз або кінцеву мету. Приз, або кінцева мета була – панувати над усіма смертними; це ми і називаємо імперією. Але це не вдалося нікому, крім римського народу: він не тільки перший, але і єдиний досяг кінцевої мети змагання… <…>

КНИГА ТРЕТЯ

I. <…> Отже, питання, яке тепер належить дослідити, стосується двох великих світил, а саме римського першосвященника і римського принцепса, і ставиться воно про те, чи залежить влада римського монарха (що є по праву монархом усього світу, як було це доведено у другій книзі) безпосередньо від Бога, або ж вона залежить від намісника, або служителя Божого, під яким я розумію наступника Петра, істинного ключаря царства небесного.

VI. А з букви тексту першої Книги Царств вони черпають аргумент, заснований на обранні і позбавлення влади Саула, і кажуть, що цар Саул, зведений на престол, був позбавлений влади Самуїлом, який обіймав посаду намісника Божого, як це випливає з тексту. І на цій підставі вони доводять, що якщо зазначений намісник божий мав право давати і відбирати світську владу і вручати її іншому, то і тепер намісник божий, голова вселенської церкви, має право давати і відбирати, а також вручати іншим скіпетр світської влади. Звідси без сумніву слідувало б, що від намісника Божого залежала б і правомочність імперії, що вони насправді і стверджують. На це слід сказати, відкидаючи те, що вони говорять, коли називають Самуїла намісником божим, що він робив це не як намісник, а як спеціально для того призначений посланець або вісник, що приносить явно виражене повеління Господнє. Це очевидно, бо він єдино робив і сповіщав те, що сказав Бог. А тому слід знати, що одне бути намісником, інше – бути вісником або слугою; подібно до того, як одне бути вчителем, а інше – тлумачем. Адже намісник – той, кому довірена юрисдикція разом із законом і свободою діяти на власний розсуд; а тому в межах довіреної йому юрисдикції він може на підставі закону або на свій розсуд робити те, що залишається зовсім невідомим повелителю. Вісник же так чинити не може, оскільки він вісник; але так само, як молот діє виключно силою коваля, так вісник – волею того, хто його послав. Отже, не можна робити висновок, що якщо Бог через свого вісника Самуїла зробив щось, то і намісник Божий може зробити те ж саме. Адже Бог через ангелів робив, робить і буде робити багато такого, що намісник Божий, наступник Петра, зробити б не міг.

X. Деякі кажуть, крім того, що імператор Костянтин, очистившись від прокази, завдяки втручанню Сильвестра, який був тоді верховним первосвящеником, приніс у дар Церкві столицю імперії, Рим, разом з багатьма іншими найважливішими правовими перевагами імперії. На цій підставі вони доводять, що після того ніхто вже не може користуватися цими правами, не отримавши їх від Церкви, стверджуючи, що вони належать Церкві. І звідси, зрозуміло, слідувало б, що одна влада залежить від іншої, як цього їм хочеться.

Отже, після того, як були викладені і спростовані аргументи, які, здавалося б, мають коріння в божественних промовах, залишається тепер викласти і спростувати ті з них, які вкорінені в римській історії та в розумі людському. З них перший аргумент, що передує іншим, будується у вигляді наступного силогізму: те, що належить церкві, ніхто не може мати по праву інакше, як від церкви (це посилання можна прийняти); римська влада [regimen] належить церкві; отже, її ніхто не може мати по праву інакше, як від церкви. Менше посилання вони доводять, ґрунтуючись на тому, що вище було сказано про Костянтина. Це менше посилання я, отже, відкидаю. І коли вони його доводять, я говорю, що доведення не має сили, адже Костянтин не міг відчужувати права і володіння імперії, а церква їх приймати. І оскільки вони завзято наполягають, сказане мною можна пояснити так: нікому не дозволено, ґрунтуючись на ввіреній йому посаді, робити те, що самій цій посаді суперечить; адже одне й те саме, взяте в тому ж самому сенсі, могло би бути своєю власною протилежністю, а це неможливо. Але розсікати імперію суперечить посаді, ввіреній імператорові, оскільки його обов'язок – підпорядковувати рід людський єдиному бажанню [velle] і єдиному небажанню [nolle], як це легко можна побачити у першій книзі цього твору; відтак, розсікати імперію імператорові недозволено. Якщо, отже, окремі права й прерогативи були (як говорять) відчужені Костянтином від імперії і передані у відання церкви, то був би розідраний хітон незшитий, розідрати який не насмілювались навіть ті, хто простромили списом істинного Бога, Христа. Крім того, якщо церква має свою основу, то і імперія свою, адже основою церкви є Христос. Тому-то й говорить апостол у посланні коринфянам: «Ніхто не може встановити іншу основу, крім встановленої, якою

є Ісус Христос. Він є каменем, на якому споруджена церква, основа ж імперії – людське право. Однак я говорю, що якщо церква не повинна знаходитись у протиріччі зі своєю основою і завжди має спиратись на неї, по слову «Пісні пісень»: «Хто це сходить від пустелі, спираючись на коханого свого?», то й імперії також не личить робити щось, що суперечить праву людському. Але праву людському суперечить якщо імперія руйнує саму себе; відтак, імперії не годиться руйнувати саму себе. Отож, виходить, розсікати імперію значить руйнувати її, адже імперія полягає в єдності універсальної монархії, ясно, що тому, хто наділений імператорською владою, розсікати імперію не личить. А що руйнувати імперію суперечить людському праву, ясно з вищесказаного.

Крім того, будь-яке правове установлення передує тому, хто його здійснює, адже цей останній призначається для юрисдикції, а не навпаки. Але імперія є правовим установленням, що охоплює всю область світського права; отже, вона передує тому, хто здійснює її владу, т.б. імператору, адже він призначений для неї, а не навпаки. Звідси очевидно, що імператор, в тій мірі, в якій він є імператором, змінювати встановлений правопорядок не може, адже від імперії отримує він свою владу. Тепер я говорю так: або він був імператором, коли передавав, як кажуть, свою владу церкві, або ні. Якщо ні, очевидно, що він нічого не міг передати від імперії. Якщо ж так, то оскільки таке передання було зменшенням прав імперії, він не міг зробити цього як імператор. Більше того, якби один імператор міг відділити яку-небудь частку від правової могутності імперії, на тій же підставі міг би це зробити і інший. Але оскільки область дії світського права скінченна, а все кінцеве вичерпується скінченною кількістю рішень, виявилось би, що першопочатковий порядок здатен був би зовсім знищитись, що суперечить розуму. Притому, оскільки той, хто дає, є початком діючим, а той, хто отримує – початком пасивним, як вважає Філософ у четвертій книзі «Нікомахової етики», для того, щоб акт передання міг здійснитись належним чином, необхідна прихильність не тільки того, хто дає, але й того, хто отримує, оскільки дія активної основи має, як видно, бути в наявності у прихильній до того основі пасивній. Але церква зовсім не була схильна до того, щоби прийняти світське, через

причину заборонного припису, який ми знаходимо у Матфія, і який говорить: «Не майте ні золота, ні срібла ні міді у поясах ваших, ні суми в дорогу» і т.д. Адже у Луки ми знаходимо і певне послаблення цього припису, але після наведеної заборони я не спромігся знайти ніде дозволу володіти золотом і сріблом, яке було б дано церкві. Ось чому, якщо церква не могла приймати, то навіть припустивши, що Костянтин міг давати на власний розсуд, все ж означене дійство не було можливим через відсутність відповідної прихильності у пасивної основи. Втім, імператор міг передати в користування церкви своє батьківське надбання й інше, завжди зберігаючи однак недоторканою верховну владу, єдність якої не терпить розділення. Міг і намісник божий прийняти дарунок, але не як власник, а як розподілювач плодів на благо церкви і бідняків Христових, що, як відомо, робили апостоли.

XIV. Більше того, якби церква мала повноваження санкціонувати владу римського імператора, вона мала б їх або від Бога, або від себе, або від якого-небудь монарха, або за одностайною згодою смертних, або, на крайній випадок, згодою найперших. <…> Але жодне з перерахованих джерел церкві подібних прав не надавало; отже, вона вищезазначених повноважень не має. <…>

А хто поставить під сумнів, що на ці права церква не має згоди всіх або найперших? Адже не тільки всі мешканці Азії та Африки, але й більша частина мешканців, що населяють Європу, від цього відвертається.

XV. <…> Звідси висновок, що право давати владу царству земному суперечить природі церкви; <…> влада (autoritas) імперії зовсім не залежить від церкви.

XVI. Хоча в попередньому розділі було доведено від противного, що влада імперії не має своєю причиною владу верховного первосвященика, проте ще не цілком і лише побічно, з розслідування, доведено було, що ця влада залежить безпосередньо від Бога; а наслідок цього такий: якщо вона не залежить від намісника Бога, вона залежить від Бога. Тому для повного вирішення поставленого завдання варто шляхом прямого доказу довести, що імператор, або монарх усього світу стоїть у безпосередньому відношенні до голови всесвіту, тобто до Бога. <…>

Отже, дві мети поставило перед людиною несповідиме провидіння, а саме: блаженство тутешнього життя, що полягає в прояві власної чесноти й ознаменоване раєм земним, і блаженство вічного життя, що полягає в спогляданні божественного лику, до якого власна його чеснота піднятися може не інакше, як за сприяння божественного світла, і про це блаженство дозволяє нам судити поняття небесного раю. До цих двох блаженств, як до двох різних висновків, потрібно доходити за допомогою різних засобів. Бо до першого ми доходимо шляхом філософських повчань, дотримуючись їх і діючи відповідно до чеснот моральних та інтелектуальних. До другого ж – шляхом настанов духовних, що переважають над розумом людським, дотримуючись їх і діючи відповідно до чеснот теологічних, – віри, надії й любові. Хоча з цих настанов одні відкриті нам завдяки людському розуму, у повноті явленій нам в особі філософів, а інші – завдяки Духу Святому, який відкрив надприродну і необхідну нам істину через єдиноначального йому Бога Сина, Ісуса Христа і його учнів. Проте людська жадібність змусила б забути і мету і засоби для її досягнення, якби люди, блукаючи на всі сторони, як коні, підвладні тваринному почуттю, не були б утримані й скеровані «вуздечкою й вудилами». Ось чому потрібно було для людини подвійне керівництво відповідно до подвійної мети, а саме, з боку верховного первосвященика, який, відповідно до одкровення, вів би рід людський до життя вічного, і з боку імператора, який, відповідно до настанов філософських, скеровував би рід людський до земного щастя. І оскільки цієї гавані не може досягти ніхто або можуть досягти лише декотрі, та й ті з великими труднощами й лише тоді, коли вщухнуть хвилі спокусливої жадібності, і вільний рід людський насолодиться миром і спокоєм. Цієї мети найбільш повинен прагнути попечитель світу, іменований римським імператором, щоб на цій малій ділянці смертним можна було б жити вільно і в мирі один з одним. А оскільки розташування земного кола залежить від розташування, пов'язаного з коловоротом небес, то для того, щоб корисні настанови стосовно свободи і миру застосовувались належним чином названим попечителем відповідно до обставин місця й часу, необхідно, щоб керував цим

правителем той, хто охоплює безпосередньо й миттєво своїм поглядом будову небес. А це є єдино Той, хто визначив усю будову світу так, аби промислом своїм включати будь-яку річ у відповідний їй лад. Якщо це так, то один Бог обирає, один він стверджує, бо над ним немає вищого. Звідси надалі можна зробити висновок, що титул виборщика не належить ні тим, хто носить його в даний час, ні тим, хто міг ним користуватися в минулі часи; і що скоріше слід вважати їх глашатаями Божого провидіння. Тому-то й виявляється, що часом вони страждають від розбіжностей, тому що або всі, або деякі з них, затьмарені хмарою користолюбства, не розрізняють сутності божественного домобудівництва. Таким чином, стає очевидним, що світська влада монарха без усякого посередництва сходить до нього із джерела влади вселенської. Джерело це, єдине у кам'яній твердині своєї простоти, розливається по численним руслам від достатку доброти.

Мені здається, що я вже досяг поставленої мети. Адже розкрита істина питання, – чи необхідна посада монарха для добробуту світу; розкрита істина і того питання – чи по праву здобув народ римський владу імперії; як і того, останнього питання, – чи залежить влада монарха безпосередньо від Бога або від кого іншого. Істину цього останнього питання не слід розуміти так суворо, ніби римський імператор ні в чому не залежить від римського первосвященика, адже згадане смертне щастя в якомусь сенсі узгоджується зі щастям безсмертних. Отже, нехай цезар виявить до Петра повагу, яка виявляється первородним сином до батька свого, щоби, осяяний світлом батьківської слави, тим доблесніше розливав він промені по всьому колу земному, над яким отримав він владу єдино від того, хто в руках своїх тримає все духовне й мирське.

Перекладено за: Данте Алигьери. Монархия. – М. : «Канон-пресс-Ц»-«Кучково поле», 1999. – 192 с.

Еразм Роттердамський

СКАРГА МИРУ

Еразм Роттердамський (1466–1536) народився в Голландії, але його називають першим космополітом, адже він жив і подорожував багатьма країнами Європи (Франція, Англія, Швейцарія, Німеччина, Італія тощо). 1516 р. він оприлюднює «Скаргу миру», де змальовує всі негаразди й біди, до яких призводять війни, і, відтак, окреслює механізми встановлення всезагального миру.

Говорить Мир:

Коли б смертні люди зневажали мене, виганяючи і навіть намагаючись зовсім знищити, на що я ніяк не заслуговую, робили все це з користю для себе, тоді я б скаржився лише на свої образи та на їх несправедливість. Але коли вони виганяють мене, джерело всього їх добробуту, а самі занурюються в океан всіляких лих, мені доводиться більше оплакувати їх нещастя, ніж свої образи. <…>

Посудіть самі! Відштовхувати того, хто любить тебе, – жорстоко; ставитися неприязно до того, хто заслуговує найбільшої подяки, – нерозумно; вбивати того, хто є батьком і благодійником усіх людей, – найбільш нечестива справа! А хіба не верх безумства позбавлятися всіх чудових благ, які я приношу, і добровільно накликати на себе найлютіші біди?

Злих людей треба ненавидіти. Але одержимих сліпою лютістю можна тільки оплакувати. Бо найбільше гідний жалю той, хто цього не розуміє; найнещасніший від усіх той, хто не помічає свого нещастя. Адже для того, щоби зцілитися, потрібно знати свою хворобу!

Тому я, Мир, прославлений людьми і богами, кажу: я – джерело, батько, годувальник, примножувач і захисник усього найкращого, що коли-небудь існувало у небі і на землі. Без мене ніколи й ніде не буває нічого процвітаючого, нічого надійного, нічого чистого і святого; без мене немає нічого приємного для людей і немає нічого бажаного для богів.

Війна ж, навпаки, противна усьому сущому: війна – першопричина всіх бід і зол, бездонний океан, що поглинає все без винятку. Через війну все квітуче загниває, все здорове гине,

все міцне руйнується, все прекрасне і корисне знищується, все солодке стає гірким.

Але якщо у війні немає нічого святого, якщо вона, немов моровиця, роз'їдає совість і віру, якщо для людей немає нічого більш згубного, для бога – нічого більш ненависного, якщо все це так, то чому ж ви відвертаєтеся від мене? Хіба ви розумні люди? Хто повірить, що ви володієте хоч дещицею мудрості, якщо, не шкодуючи ні праці, ні турбот, ні витрат, ні умовлянь, вдаючись до всіляких хитрощів, нехтуючи всілякими небезпеками, ви прагнете будь-що вигнати мене і замінити війною – втіленням всіх бід і страждань.

Нехай би мною нехтували дикі звірі, я б легше примирився з цією образою. Тому що жорстокість – в природі диких звірів: вони злісні по натурі.

Нехай би мене ненавиділи нерозумні істоти, я б скоріше простив їх незнання. Тому що ті, хто позбавлений сили розуму, не можуть гідно оцінити принесені мною дари.

Та от дивина! Хоча природа тільки людину наділила розумом, здатним сприйняти божественну волю й одкровення, тільки її створила повною доброти і прагнення злагоди, однак я швидше знаходжу собі притулок з-поміж найлютіших звірів, з-поміж самих нерозумних і злісних тварин, ніж серед людей!

Згода існує і серед найлютіших і диких звірів. Лев ніколи не виявить кровожерливості до себе подібних. Вепр не розпорює разючим іклом вепра. З-поміж рисей панує мир. Дракон в люті не накидається на дракона. А згода з-поміж вовків навіть увійшла у приказку.

<…> Тільки людей – а саме вони найбільше потребують одностайності – не здатна примирити ні добра і могутня природа, ні виховання, ні явна користь від взаємної згоди. Найтяжчі випробування, найгіркіший досвід не можуть об'єднати їх і прищепити їм взаємну любов.

Але ж у всіх людей схожа форма обличчя і тіла, схожий звук голосу. Всі інші види живих істот здебільшого відрізняються один від одного формою тіла. Але обличчям і силою розуму наділена тільки людина, розум притаманний усім людям, на відміну від інших істот. Окрім того, людям дано мову – кращий посередник для встановлення дружби і злагоди. Мова дозволяє людям установити дружбу, злагоду і взаємну любов,

тому що серед усіх людей посіяні насіння знань і чеснот, всі люди наділені розумом, лагідним і налаштованим робити добро ближнім, за винятком тих випадків, коли людина, охоплена хіттю чи злочинними думками, немов сп'яніла од зілля Цирцеї, перетворюється на звіра. Саме тому в народі прийнято називати людяним усе те, що служить ознакою доброзичливого ставлення людей один до одного, таким чином, слово «людяний» позначає моральні, а не фізичні властивості людської природи. Всілякими способами і шляхами природа вчить людей злагоді. Не задовольняючись висловлюванням взаємної прихильності на словах, вона зробила так, що співдружність стала не просто приємною, а й необхідною. Для цього вона так розділила всі властивості душі і тіла між людьми, що тепер нема жодної людини, яка могла б прожити без допомоги своїх ближніх. Природа по-різному наділила людей найрізноманітнішими якостями, і ця нерівність зникає лише тоді, коли між людьми панують мир і взаємна любов.

<…> Повірити, що люди, постійно зайняті безплідними розбратами і війнами, наділені розумом, може тільки той, хто звик до цих дій настільки, що перестав їм дивуватися і бачити всю їх згубність. Нарешті, люди порушують порядок і спокій повсюдно, у мирських селищах і святих місцях, усюди несучи грабежі, кров і руйнування. І немає такої співдружності або союзу, які були б достатньо священні й шановані, щоби примирити і втихомирити тих, хто люто кидається один на одного для взаємного знищення.

<…> Але виходить, що природа, яка настільки сильна з-поміж диких звірів, з людьми нічого не може вдіяти. А ім'я Христа, невже і воно нічого не означає для християн? Нехай у даному випадку впливу природи недостатньо, хоча серед істот, позбавлених розуму, вона є великою силою; але оскільки вчення Христа перевершує вчення природи, то чому ж і воно не може переконати тих, хто його сповідує, у самому основному своєму положенні: у доброчинності світу і взаємній любові? Або чому це вчення хоча би не змусить людей забути про таке буйне божевілля, як війна?

Коли я чую людську мову і бачу людей, я, Мир, прямую до них як до істот, призначених виключно для того, щоб я переміг.

<…> Я звертав мій погляд до міст. На час у мені зароджувалася надія, що тут, нарешті, є добра злагода між тими, хто живе оточений однією стіною, що тут панують і правлять однакові закони і що тут, як на одному кораблі, всіх об'єднують однакові небезпеки. На жаль, як я помилявся! І тут теж все настільки роздирається незгодою, що мені насилу вдається знайти хоч один будинок, в якому я міг би прожити хоч декілька днів.

Оминаючи простий народ, який, підбурюваний сварками та розбратами, нагадує розбурхане море, я звертався до дворів государів, як до якоїсь гавані. Без сумніву, думав я, серед них і має бути місце для миру, тому що вони мудріші й обережніші, ніж звичайні люди, тому що вони – очі народу. Крім того, вони намісники Того, хто є Князь Злагоди і хто насправді посилає мене всім людям, а особливо государям.

І все мені ніби сприяло. Я бачив ніжні вітання, любовні обійми, веселі бенкети й усі інші дії та ознаки гуманності. Але, на жаль, неймовірна справа? Я не міг відшукати серед них навіть тіні справжнього миру та злагоди! Все тут було підфарбовано і штучно, все мало привітну зовнішність, за якою ховалися невдоволення і підла злість. І під кінець я виявив, що немає тут місця для миру, бо тут знаходяться витоки і причини всіх розбратів і воєн.

Невже після всього цього я маю ще страждати, дивлячись як надії обманюють мене? Я побачив, що правителі швидше могутні, ніж освічені, що вони більше керуються жадібністю, ніж здоровим судженням розуму. Тоді я вирішив долучитися до спільноти вчених людей. Хороші книги роблять людей, філософія створює більш ніж людей, богослов'я створює богів. Я був упевнений, що відпочину серед вчених після стількох поневірянь.

Але, на жаль, нове розчарування! Тут іде та ж сама війна, але тільки в іншому роді, не така кривава; але не менше безглузда і нерозумна. Одна школа відрізняється від іншої, справжня сутність речей змінюється в залежності від країни: численні істини не можуть переплисти через море, перебратися через Альпи, переправитися через Рейн. Навіть в одній і тій самій академії логіки воюють з риторами, а богослови з юристами.

Воюють один з одним навіть представники однієї і тієї ж професії: наприклад, послідовники Скота воюють з

послідовниками Фоми, номіналісти борються з реалістами, платоніки з перипатетиками. Справа зайшла так далеко, що навіть у самих незначних питаннях вони не можуть дійти згоди і часто жорстоко нападають один на одного через дрібниці, поки бійка не стає все гарячіше й гарячіше, коли від аргументів переходять до лихослів'я, а від лихослів'я – до бійки. І якщо спір не може бути вирішений ні за допомогою кинджала, ні за допомогою списа, тоді вони штрикають один одного своїми ядучими, отруєними пір'ями і лощеним папером, звертаючи смертоносне жало своєї мови проти доброї слави противника

<…> Та й на що мені було сподіватися, якщо жодна з релігій не згодна з іншими релігіями? Різних релігій стільки ж, скільки різних релігійних братств. Домініканці сперечаються з міноритами, бенедиктинці з бернардинцями, скільки назв, стільки й релігій, скільки релігій, стільки й різних церемоній, тому що вони ні в чому не згодні між собою. І кожна людина задоволена своєю релігією, ненавидить і кляне релігію інших. А хіба одне і те ж релігійне братство не роздирається розбратами?

<…> І нарешті, я зажадав останнього – знайти собі місце хоча б у серці якої-небудь однієї людини. Але і це мені не вдалось. Тому що людина б’ється і бореться сама із собою: розум воює з почуттями, а почуття – між собою, жалість тягне до одного, а жадібність – до іншого, хіть вимагає одного, гнів – другого, честолюбство – третього, жадібність – четвертого.

Те, що християнам завгодно називати церквою, чого іншого вона повчає, якщо не одностайності? Але що спільного між війною і церквою? Церква прославляє злагоду, а війна є наслідком чвар. Якщо ви пишаєтеся тим, що є частиною церкви, то яке вам діло до війни? Якщо ж ви відпали від церкви, то що вам за діло до Христа? Якщо ви прийняті в одному будинку, якщо у вас спільний пан, якщо ви обстоюєте одне і те ж і прийняли однакову присягу, якщо радієте однаковим дарам, якщо ви харчуєтеся однією їжею, якщо від вас вимагається і стягується однакова відплата, чому ж ви так сваритеся між собою ? Ми бачимо, що навіть серед підлих найманців, готових за плату і на вбивство, панує велика згода лише тому, що йдуть вони на війну під одним і тим же прапором. Але невже так багато речей

не може примирити тих, хто проповідує святість? Невже всі священні обряди нічого не можуть вдіяти?

<…> Розум людей настільки засліплений, що вони нічого цього не бачать. <…> Вони всюди б'ються один з одним, і цьому не видно ні кінця, ні краю. Нація з нацією, місто з містом, цех із цехом, государ із государем стикаються і завдають один одному шкоду. І часто через дурість або марнославство двох осіб, яким самим, можливо, судилося найближчим часом загинути від чорної віспи, всі людські справи сходять нанівець.

Я не стану говорити про трагедії давніх воєн. Згадаймо хоча би справи десяти минулих років. Яка з націй не воювала за ці роки на суші й на морі з превеликою лютістю? Яка країна не була залита християнською кров'ю? Яка річка і яке море не були замутнені кров'ю людей? Сором і ганьба! Християни воювали ще більш запекло, ніж давні євреї, ніж язичники, ніж дикі звірі! Війни, які вели стародавні євреї, були спрямовані проти чужинців. Таку війну християни мають вести проти пороків, які поширені серед них, а не проти людей! Древніми євреями керувала в боях віра. А християн, якщо тверезо поглянути на речі, відкинувши упереджені думки, всюди скеровує в битву марнославство. Гнів – найгірший порадник – і ненаситна злочинна спрага користолюбства керують ними. Стародавні євреї воювали з варварами, а християни вступають в союз із турками і б'ються один з одним.

<…> Але мені соромно згадувати, через які марні й несуттєві причини втягують світ у війни християнські государі. Один державець відшукує або привласнює собі який-небудь старий і спаплюжений титул, немов у ньому полягає щось дуже важливе для владарювання та управління королівством, немов у цьому містяться всі вигоди і благополуччя країни. Інший державець знаходить, що якась дрібниця – я вже не можу вам сказати, яка, – пропущена в перерахуванні сотень титулів. Третій державець особисто ображений тим, що йому брехливо передала його дружина, ображена якимось нічого не значущим словом або вільної фразою.

Але саме злочинне й мерзенне – це лицемірство тиранів. Вони відчувають і бачать свою могутність, лише руйнуючи злагоду в народі, а коли цю злагоду порушено, вони втягують і

залучають народ у війну, щоб, роз'єднати тих, хто ще залишався єдиним, і щоби ще вільніше і легше грабувати й мучити нещасних людей. Інші з них ще більш злочинні – це ті, хто жиріє за рахунок нещасть і розорення народу і кому в мирний час нічого робити в людському суспільстві.

<…> Усі християни – браття. Але чому ж кожен із них не радіє, коли бачить благополуччя і процвітання інших людей? Тепер думають так: якщо сусідня держава живе і процвітає, то одного цього цілком достатньо для того, щоб почати проти неї війну.

Що ж іще, якщо говорити правду, змусило і змушує багатьох повставати зі зброєю поти королівства французького, як не те, що це королівство найбільш процвітаюче з усіх? Ніде нема настільки великих, неозорих володінь, настільки благородного сенату, настільки знаменитих університетів, ніде немає більшої злагоди, а відтак і більшої могутності.

Німеччина, я вже не кажу про Богемію, настільки роздроблена між різними королями, що жодним чином не схожа на єдину державу. Тільки Франція є нев'янучим цвітом християнства. Вона подібна до фортеці, що може служити захистом в разі грози або бурі. І до неї-то всіма шляхами вторгаються й усіма способами її розоряють, хоча ті, хто це робить, мали б саме з цієї причини, якби в них була хоч крапля християнської моралі, бути задоволеними і найбільш до Франції прихильними. А вони вважають свої злі справи хорошими і справедливими. <…>

Якби так робили прості люди, можна було би все пояснити їх невіглаством. Якби так робили молодики, можна було би пробачити їм через відсутність досвіду. Якби таке творили невігласи і дурні, їх недоліки служили б виправданням жорстокості скоєного. Але нині ми бачимо, що винуватцями війни найчастіше є ті, завдяки чиїм порадам і поміркованості можна було би запобігти зіткненню народів.

Прості люди зводять чудові міста, а побудувавши їх, спільно управляють ними і, керуючи, стають багатими. Сатрапи прокрадаються в ці міста і, як трутні, безбожно знищують і розкрадають те, що створено і здобуто працею і мистецтвом інших людей. Так небагатьма розвіюється те, що зібрано працею

багатьох, і чим прекрасніше буває створене, тим більш нещадно воно руйнується.

Якщо хто не пам'ятає того, що було давно, то, звичайно, згадає, якщо захоче, битви і війни, які відбувалися за останні десять років. Намагаючись знайти їх причини, він виявить, що усі вони розв'язувалися за почином государів, а закінчувалися великим збитком і втратами для народу, який не мав до воєн ніякого відношення.

<…> Але як можна поєднувати шолом і митру? Що спільного у єпископського або пастирського посоха із мечем? Що спільного у Євангелія зі щитом? Як можна вітати людей із миром і одночасно втягувати їх у найжорстокіші битви, посилати мир на словах, а на ділі закликати війну? Як можна, щоб одні й ті ж вуста голосно вихваляли миролюбного Христа і одночасно вихваляли війну? Як може одна і та ж труба провіщати прихід Христа і Сатани? ... Підлий і негідний язик священика, який закликає до війни, штовхає до зла, проповідує смерть і вбивство!

<…> О люди, що остаточно втратили сором! Священики, божі слуги серед християн, і ченці, які претендують на ще більшу святість, ніж священики, – всі вони розпалюють в державах і простому народі пристрасть до вбивств і воєн. <…>

І через цих людей, чий авторитет мав би вселяти лагідність і згоду і примиряти государів, які борються і ворогують, які самі, можливо, миролюбні, запалюються прагненням до воєн. На жаль, що ще дивніше і неймовірніше, вони самі ворогують один з одним через речі, які зневажаються навіть язичницькими філософами, через мерзенні дрібниці, якими служителі церкви мали би знехтувати. <…> Щоби досягти своїх цілей, вони безсоромно й брехливо спотворюють закони отців, написані благочестивими людьми, спотворюють слова Священного писання.

<…> Як не пошкодувати про те, що будь-яка образа або сварка призводить до війни! Між чоловіком і дружиною трапляється багато такого, на що не слід звертати уваги, виключаючи те, що може згубити любов і взаємну повагу. А якщо подібні незгоди виникають між государями, що ж змушує їх через це починати війну? Адже існують закони, існують вчені люди, існують поважні абати, поважні єпископи, чия добра порада могла б усунути і примирити всі незгоди. Чому ж вони не

зроблять цих людей арбітрами? Навіть якщо такі арбітри будуть упереджені, то й тоді правителі зазнають меншої шкоди, ніж від наслідків війни. Немає такого поганого миру, який був би гірше найвдалішої війни! Згадайте спочатку все, що тягне за собою війна, і ви побачите, наскільки вигідніший для вас мир.

Папа римський має вищий авторитет. Але коли народи і государі безладно б'ються в лютій війні впродовж багатьох років, то де ж він, цей папський авторитет? Де вона, влада намісника Христа? <…> Якби папський авторитет був істинно святий, він напевно мав би найбільшу силу в тих випадках, коли закликав до того, чого навчав Христос. Але тоді як же зміг папа Юлій втягнути людей у смертоносну війну і чому папа Лев, найбільш праведний з пап, що закликав людей шляхом стількох доводів до християнського миролюбства, нічого не досяг? Це показує, що під приводом служіння церкві папи служили своїй власній жадібності, щоб не сказати про них гірше.

Якщо ви у серці своєму ненавидите війну, я дам пораду, як вам захистити злагоду. Досконалий мир ґрунтується не на лігах і конфедераціях, з яких, як ми знаємо і бачимо, часто народжуються і починаються війни. Джерело, з якого випливає це зло, має бути очищене від злих помислів і бажань, що породжують розбрат і суперечки. Якщо кожна людина буде служити своїм особистим бажанням, це сильно зашкодить усьому суспільству. І тоді жодна людина так і не досягне того, до чого прагнула зі злими помислами неправедними шляхами. Нехай правителі будуть мудрими на користь народу, а не тільки для своєї вигоди; і нехай вони будуть справді мудрими, щоб вимірювати свою велич, свій успіх, свої багатства, свою славу тим, що по-справжньому робить людей досконалими і великими. Нехай вони будуть для всього суспільства тим же, чим є батько для своєї сім'ї. Король має думати і вважати себе великим і благородним лише тоді, коли він керує й управляє добрими підданими; він може вважати себе щасливим, якщо приносить своїм підданим щастя; піднесеним – якщо він командує і керує тими, хто вільний; багатим – якщо його піддані багаті; заможним – якщо його міста процвітають у постійному мирі.

Знатні люди і посадові особи повинні наслідувати государю і слідувати в цьому за ним. Вони мають судити про все,

виходячи з вигоди і користі всього суспільства, і таким шляхом і способом вони значно вірніше зможуть домогтися вигоди для самих себе.

<…> Нехай, керуючи своєю імперією, государ пам'ятає, що, будучи людиною, він управляє людьми, що, будучи вільною людиною, він управляє вільними людьми і, нарешті, що, будучи християнином, він управляє християнами. І в той же час нехай народ надає йому почесті лише настільки, наскільки це йде на користь всьому суспільству, – жоден добрий государ не бажав би і не прагнув би нічого більшого. Мир і злагода серед городян можуть приборкати злі помисли поганого государя. Нехай ні городяни, ні государ не думають про свою приватну вигоду. <…>

Потрібно знайти засоби для того, щоб кордони держав перестали піддаватися частим змінам і стали непорушними, тому що зміни державних кордонів ведуть до розбрату, а розбрат – до війни. Адже легко можна було б зробити так, щоби спадкоємці короля одружувались у межах своїх володінь, а якщо вже їм так подобається одружуватися з іноземками, то у них має бути відібрана будь-яка надія на престолонаслідування. Так само слід визнати незаконним, якщо государ віддає або продає частину своїх володінь, немов вільні міста є суто його приватним маєтком. Адже вільними містами керують королі, а поневолені міста стогнуть під ярмом тиранів.

Нині через плутані шлюби государів трапляється так, що людина, народжена ірландцем, править Індією, або, скажімо, той, хто правив сирійцями, раптово стає королем Англії. Так трапляється, що одна держава, яку він залишає, залишається без государя, а в іншій цей государ нікому не відомий і виглядає як людина, народжена в іншому світі. Здобуваючи одну державу, переробляючи її і влаштовуючись у ній, він у той же час руйнує і виснажує іншу. А іноді він вибивається із сил, намагаючись утримати обидві держави, коли ледь може впоратися з однією, і обидві втрачає. Государям слід раз і назавжди домовитися між собою, де кожен з них повинен керувати і правити, щоб ніякі хитрощі не могли збільшити або зменшити межі їх володінь, колись їм доручених і довірених, і щоб ніяка федерація або ліга не могла їх розорити і знищити.

Кожен з государів повинен працювати і дбати, витрачаючи всі свої сили на те, щоби сприяти процвітанню своїх володінь. Вкладаючи весь свій досвід і розум тільки в ці володіння, він повинен робити все, щоб залишити їх своїм дітям збагаченими всіма достатками і благами. І таким чином у всіх місцях станеться так, що все буде процвітати. А між собою правителі мають бути пов'язані не спорідненістю і не штучним товариством, а чистою і щирою дружбою і ще більше спільним і однаковим прагненням сприяти загальному добробуту.

Нехай той наслідує государю, хто є найближчим до нього по спорідненості або кого народне голосування визнало найбільш гідним, і нехай цього буде достатньо для інших, щоб відмовитися від престолу, як вчиняють благородні люди серед чесних людей. Справжня королівська риса – вміти відмовлятися від особистих прагнень і судити про все лише з точки зору всенародної, спільної корисності. Крім того, правитель має уникати далеких мандрівок. Він не повинен коли-небудь хотіти або прагнути залишити береги або кордони свого королівства.

<…> Приводи і причини воєн треба негайно усувати. Для того щоби уникнути багатьох чвар і зіткнень, слід поблажливо ставитися до деяких речей, адже ввічливість породжує і викликає ввічливість. Іноді мир повинен бути куплений. І коли ти підрахуєш, скільки поглине і знищить війна, і врахуєш, скільки городян врятуєш від розорення, то побачиш сам, що, як би дорого ти не заплатив, ціна буде незначною. Адже війна зажадала б окрім крові твоїх громадян набагато більш значних витрат. І коли ти збагнеш, яких бід уникнув і скільки добра захистив, то не шкода буде коштів, витрачених для запобігання війні.

<…> Часто особисті справи государів втягують народи у війну. Але причини, через які ця війна ведеться, мають бути явними й відомими всім. Коли для війни немає зовсім ніяких причин, вони інколи вигадують приводи для незгод, плутаючи назви країн і провінцій для того, щоби розпалювати взаємну ненависть. Знать підтримує і роздуває огріхи нерозумних людей і зловживає ними задля своєї особистої вигоди й користі. Навіть деякі священики беруть участь у подібному обмані.

Англійці дивляться на французів як на ворогів лише за те, що вони французи. Англійці ненавидять шотландців лише за те,

що вони шотландці. Німці ворогують з французами, іспанці – і з тими і з іншими. Яка протиприродність у всьому цьому! Проста назва місцевості роз'єднує людей. Чому ж так багато інших речей не може примирити їх? Ти, англієць, ненавидиш француза. Але чому ти, людина, не можеш бути доброзичливим до іншої людини? Чому християнин не може бути доброзичливим до християнина? <…> Спочатку подумай, що таке мир і що таке війна, скільки користі приносить мир і скільки шкоди і зла завдає війна, і тоді ти збагнеш, чи розумно заміняти мир війною.

<…> Ти зневажаєш злодійство, а війна цьому вчить. Ти ненавидиш батьковбивство, а цього навчаються на війні. Той, хто так легко вбив багатьох, хіба він зупиниться перед убивством одного, якщо він того забажає? Якщо зневага до законів є нині пороком усього суспільства, то під час війни законам взагалі доводиться мовчати. Якщо ти вважаєш блуд, кровозмішення або ще гірші речі злом, то війна заохочує всі подібні справи. Якщо святотатство і зневага до релігії є джерелом усіх зол, то буря війни руйнує і релігію, і віру.

Якщо ти вважаєш, що нинішнє суспільство порочне тому, що гірші люди в ньому мають велику владу, то знай: під час війни панують несосвітенні злочинці. І їхні справи, за які в мирний час їх би розіп'яли і повісили, під час війни вважаються найголовнішими і найпочеснішими. Тому що хто проведе військо потайними стежками краще за розбійника? Хто краще зможе пограбувати домівки інших людей і осквернити храми, ніж зломщик і святотатець? Хто відважніше порубає ворога або випустить йому мечем кишки, ніж фехтувальник або братовбивця?

Хто вправніше піддасть вогню місто або військові машини, ніж палій будинків? Хто легше впорається з небезпеками хвиль і морів, ніж пірат, який звик до морських грабежів? Аби краще зрозуміти й усвідомити, наскільки огидна війна, поглянь на тих, хто її веде.

Якщо для віруючого государя немає нічого дорожчого за безпеку і процвітання його підданих, він має перш за все ненавидіти війну. Якщо щастя государя полягає в тому, щоби щасливо управляти державою, то він повинен найбільше любити мир. Якщо ми хочемо, щоб хороший государ правив якнайкраще, ми повинні бажати, щоби він ненавидів війну, джерело всіх

злочинів. Якщо він вважає, що все, чим володіють його городяни, належить йому, він повинен усіма силами уникати війни, яка, як це часто трапляється, поглинає всі статки людей; набуте і створене чесним мистецтвом і чесною працею, витрачається на лютих катів.

Тепер слід найретельніше зважити наступне: бажання і спонукання кожної людини дорогі їй, і частіше за все буває так, що найгірші спонукання, що скеровують її до зла, здаються їй найбільш правильними і справедливими. Ось це часто і вводить людей в оману. Але якою б справедливою не здавалася причина війни, які б вигоди не обіцяло її успішне закінчення, підрахуй про себе всі збитки, які завдає війна, і все її вигоди, які вона мала б принести в разі перемоги, і подумай: а чи варто взагалі так намагатися перемогти?

Перемоги в усі часи майже не бували безкровними. А тепер і поготів усі люди заплямовані людською кров'ю. Крім того, врахуй іще падіння моралі і громадського порядку, якого не можуть відшкодувати жодні вигоди. Ти виснажуєш свою казну, ти не тримаєш народ, ти гнобиш чесних, ти штовхаєш на злочин безчесних. Війна не закінчується до тих пір, поки не усунені всі її наслідки. Мистецтва й ремесла занепадають, обмін і торгівля припиняються. Для того щоб оточити ворога, доводиться самим залишати численні області та місця. А до початку війни всі місцевості й країни, які межують із вами, були вашими Друзями, тому що мир шляхом обміну товарів об'єднував усіх.

Подивися і розсуди, наскільки велику помилку ти зробив: володіння, які раніше були твоїми, тепер навряд чи тобі належать. Скільки табірних споруд та військових знарядь знадобилося тобі, щоб взяти в облогу маленьке місто! А для того щоб взяти велике місто, тобі доведеться спорудити і побудувати облогове місто і вежі. Ти міг би побудувати справжнє місто з меншими витратами! Для того щоб ворог не пройшов уперед, ти виганяєш людей зі своєї країни і змушуєш їх спати під відкритим небом. Тобі дешевше стане побудувати нові стіни, ніж руйнувати їх і валити, споруджуючи для цього військові машини. Я вже не збираюся рахувати і згадувати, скільки грошей пройде крізь руки постачальників і воєначальників, хоча і ця сума чимала!

Коли б ти мене згадав і правильно оцінив усе це, я б охоче погодився, щоб ти мене потім вигнав і відцурався назавжди й повсюдно, якщо ти не переконаєшся, що мир обходиться тобі найменше вдесятеро дешевше війни. <…> Ти думаєш, що якщо, маючи справу з сусіднім государем і, може бути, твоїм родичем або свояком, який в минулому був прихильним до тебе, ти повинен будеш поступитися йому частиною своїх прав, так це зменшить твою велич? Але куди більше ти принизиш свою велич, якщо тепер і надалі тобі доведеться підлаштовуватися, щоби сподобатися варварським загонам найманців, наймерзеннішим покидькам і найбільш зрадницьким особам, яких неможливо ані задовольнити, ані наситити ніяким золотом. <…>

Хто в усі часи правив більш великодушно, або більш благородно, або більш славетно, ніж Август Октавіан? Але навіть він бажав віддати владу і відмовитися від своєї імперії, якби знайшовся інший государ, більш корисний для загального блага. Великі стародавні письменники із захопленням наводять наступний вислів імператора: «Нехай мої діти загинуть, якщо хто-небудь інший зможе краще за них управляти й піклуватися про суспільне благо».

Такі добрі думки про загальне благо висловлювали язичники. Що ж стосується християн, то християнські государі так мало зважають на народ, що готові піддати країну найжорстокішим пограбуванням і руйнуванням заради того, щоб помститися за чиї-небудь злочинні задуми чи жадібність, або заради того, щоб задовольнити свою жадібність або здійснити свої злочинні задуми.

<…> Гомер, язичник, найбільше дивувався тому, що настає пересичення приємними й солодкими речами, такими як сон, їжа, напої, танці та музика, і тільки від нещасливої війни не буває пересичення.

<…> Подумайте самі! Достатньо – на жаль, більш ніж достатньо! – пролито вже християнської крові або, якщо вам і цього мало, людської крові. Ми досить люто билися заради взаємного знищення. Цим самим ми до сих пір принесли вже достатньо жертв дияволу і всім фуріям, ми занадто довго були посміховиськом для турків. Тепер казці кінець.

Треба ж колись схаменутися після того, як перенесено стільки поневірянь і бід війни. Все, що досі робилося неправильного, нерозумного, припишемо долі. Нехай забуття і прощення зла, яке раніше було до вподоби язичникам, стане бажано християнам, і нехай вони після цього за спільною згодою скерують усі свої зусилля на турботу про мир. Отже, скористайтесь своїм розумом і досвідом для того, щоб пов'язували вас не мотузкові узи, а узи тверді, як алмаз, які розірвати неможливо.

Зрозумійте, яка величезна сила прихована у злагоді багатьох, що протистоять тиранії знаті! Більшість народу ненавидить війну і молить про мир. Лише деякі, чий мерзенний добробут залежить від народного горя, бажають війни. <…>

Війна породжує війну, і помста тягне за собою помсту. Тепер милосердя має породити милосердя, добрі справи закликати до добрих справ, і найвеличнішим буде той, хто роздарує більшу частину своїх королівських прав.

Я сказав!

Перекладено за: *Эразм Роттердамский. Жалоба мира. – М.: Советская Россия, 1991. – 41 с.*

Емерік Крюсе

НОВИЙ КІНЕЙ
або міркування про стан, що надає можливості і засоби для встановлення загального миру і свободи торгівлі в усьому світі ...

Емерік Крюсе (1590–1648) – французький письменник, викладач. Одним із перших поставив питання про економічну основу європейської єдності. У трактаті «Новий Кіней» (1623) запропонував християнським монархам, включаючи московського царя, створити міждержавну асамблею з можливістю допустити до участі в ній нехристиянські держави (Персію, Індію, Китай). Вільну торгівлю та розвиток ремесел вважав необхідною запорукою європейської інтеграції.

ПЕРЕДМОВА

Ця книга може обійти всю населену землю, щоби дійти до всіх государів: не боячись заслужити немилість, вона розкриває істину і заслуговує на увагу завдяки важливості свого змісту, що має слугувати автору рекомендаційним листом і довіреністю. Автор не уподібнюється винахідливому Динократу, який створював прекрасні, але некорисні плани. Він висловлює побажання й устремління добрих людей і надає рятівний засіб, втілення якого залежить від тих, хто тримає в руках всі міжнародні справи. <…> Мир – ось мій звичний предмет, котрий я тут сповідую, але він досягнутий лише наполовину. Скільки государів-християн збиралось із цього приводу для обговорення цієї проблеми і щоби надійно зміцнити їх союз проти їх спільного ворога… Але існують ще й ті, хто обмежує їх стиль, вони вигадують способи долучити до культури і збагатити свої країни, вони піклуються так мало про іноземців, що вважають політичною розсудливістю сіяти з-поміж іноземних держав розбрат, щоби насолоджуватись більш надійним, спокійним становищем у своїй країні. Але я дотримуюсь зовсім іншої думки. Мені здається, що коли горить чи руйнується дім твого сусіда, то це для нас є як знаком біди, так і приводом для співчуття, оскільки людське суспільство – це єдиний організм, всі органи якого пов'язані між собою доброзичливістю, оскільки неможливо, щоби хвороби одного органа не передавались би іншим. Таким чином, ця маленька книга викладає універсальну політику, корисну всім народам і прийнятну для тих, у кого є хоч якесь світло розуму і почуття гуманності. <…> Я вірю, що нема нічого більш легкого, ніж досягнення загального миру, якщо християнські государі захочуть його здійснити. <…>

СУЧАСНИМ МОНАРХАМ І СУВЕРЕННИМ ПРАВИТЕЛЯМ

<…> Це до вас, великі світу цього, звернена ця маленька книга, яка сподівається знайти прихильне прийняття. <…> Я думаю, що декотрі з «Ваших високостей» не потребують нових порад і що Бог обрав вас, надавши вам таке почесне становище, яке водночас відповідає вашим заслугам. Тим більше, що поради, що виходять з чистого розуму, а не з ілюзій, зазвичай

сприймаються доброзичливо, і якою б доброю не була ваша доля, вона все ж схильна до змін, і я подумав, що не буде нерозсудливим надати з усією моєю скромністю засоби зміцнити ваше становище шляхом встановлення всезагального миру. <…> Я хотів би сказати, що війни з іноземними державами виникають або через прагнення почестей, або через вигоду, або заради того, щоб відшкодувати збитки, а також заради суто військових вправ. Можна впорядкувати релігійні питання, оскільки досвід показує, що релігія найчастіше є причиною військового розбрату. <…> Таким чином, ми не можемо визнати інших цілей і причин воєн, як тільки ті чотири, про які було сказано вище.

Перша причина – найпоширеніша і здається найбільш законною. Якщо прагнення почестей є природним для благородної душі, то пристойно, коли людина шукає цих почестей у військових успіхах, оскільки її слава залежить від всезагального визнання і було б безумством вчиняти всупереч цьому. Всі народи у цьому питанні приходять до єдиної думки, і звичаї, як стародавні так і сучасні, завжди віддають шану солдатам, привілеї дворянству і командуванню таким чином, що честь інших країн і їх досконалість втрачають репутацію у світлі блискучих воєнних перемог іншої сторони. Більшість государів схильні до цієї помилки й не визнають нічого іншого, крім зброї. <…> Огидне нахабство хвальків, які хочуть прославитись тим, що ними було багато вбито людей у битвах.

І в теперішній час міжнародні справи знаходяться в такому стані, коли нема навіть невеликої держави, яка не могла б із допомогою своїх союзників протистояти наймогутнішим государям землі. Мудрий государ не стане нападати на країну іншого государя, боячись погубити свою власну державу. Якщо ж амбіції спонукають його ризикувати своїм життям і життям своїх підданих, щоби всіма засобами добитись почестей, заради яких він іде на ризик, то ганьба і біда можуть обрушитися на його голову і на тих, хто розв’язує війни. <…> Історія свідчить і досвід підтверджує, що війна скоріше піддає ризику репутацію государя, ніж збільшує його славу. <…> Чи варто монархам добиватись влади шляхом жорстоких кровопролить і побоїщ? Це абсурдно. Вони ж не розбійники. Це Богообрані, які

представляють Бога на землі, благодійники народу, покликані лікувати, а не ранити, вбивати народ, будувати, а не руйнувати. Але припустимо, що війна була необхідна для створення монархії. Тепер же, коли монархія встановлена, відсутня необхідність у тому, щоби заливати світ кров'ю. <…> Що ж стосується государів, то вони виснажують свою скарбницю. Філіп II, король Іспанії, витратив мільйони золотих монет і досяг таких незначних успіхів у війні, так що його приклад послужить уроком його послідовнику, щоби він прагнув із користю укласти мир, замість того, щоби вести марні війни. Єдиний, хто може пишатись своїми військовими подвигами – це великий государ Франції. Крім того, що всі його піддані – професійні військові, його військові походи здійснювались так успішно, що нині не існує монархії, рівної його державі. Тим не менш, подивіться, чого він досяг в останні роки. Він не робив нічого іншого, окрім того, що захищав свою країну. Він був доведений до крайнощів своїми власними васалами; потрібно було думати про те, як вберегти себе, а не про нове завоювання, враховувати, що якщо військова сила встановила монархію, то ця ж сила здатна її повалити, не зважаючи на те, що государ, здається, досяг найвищого рівня могутності й величі. Водночас християни не найкращим чином здійснюють свої завоювання. Тому їх супроводжує невдача. Якщо вони добиваються якої-небудь перемоги, то не насолоджуються нею довго. Турки ж, напроти, утримують завойоване ними й не допускають того, щоби їх легко витіснили із завойованих володінь. Я порівнюю ці два народи, оскільки вони вважаються природними ворогами й поділили майже увесь світ на дві частини на підставі розбіжності їх релігій. Таким чином, якби вони могли дійти згоди, це було б величезним досягненням на шляху до загального миру. Оскільки християни-государі, примирившись із мусульманами, ще охочіше дійдуть згоди з представниками інших релігій, французький государ, уклавши угоду з усіма християнами, легше встановить контакт з государем Персії чи Татарії. Що є стосується язичників та євреїв, то я вважаю, що вони не відмовляться бути включеними у цей загальний договір про мир. Труднощі полягають в претензії декотрих суверенів, які

позбавлені своїх володінь або частини держави. Це стає однією з поширених причин війни, коли государ використовує свою зброю, щоби повернути свої колишні володіння і помститись за заподіяне йому зло. Але якщо розглянути походження таких імперій і королівств, то можна дійти висновку, що подібні претензії мають слабке підґрунтя, оскільки монархії не набуваються, як будь-який інший спадок. Вони йдуть безпосередньо від Бога і встановлюються тільки згідно з Його провидінням, що роздає скіпетри і відбирає їх, коли Йому здається, що монархи не гідні ними володіти.

<…> Не під владу людині зруйнувати божественно встановлений лад, яким є монархії. Государі, інтереси яких руйнують державу, послаблюють її, мають усвідомлювати, що Бог не сприятиме їх зазіханням: якщо він не передав скіпетр в інші руки, то він зробив благодіяння їх попередникам, відновивши їх землі і надавши їм могутності, щоби вони могли б скористатись ними на свій розсуд, а не інакше. Хай вони не скаржаться на всезагальне зло, що коїться в державі; нехай не звинувачують нікого в узурпації, яка здійснюється з Божої волі, нехай відмовляться від своїх безглуздих сподівань і від бажання помсти, яку вони не можуть здійснити. Вони мають обрати інший шлях: якщо раніше вони брались до зброї, то тепер вони мають звернутись до арбітражу всемогутніх і суверенних государів. Зробивши це, вони здобудуть дружбу собі подібних, захистять себе від своїх ворогів у випадку, якщо не захочуть підкоритись вироку третейського судді, який бере активну участь у справах ворожих сторін, це безперечно примножить його велич. Адже добровільне прийняття арбітрів – річ, яка колись практикувалась і нині практикується монархами. <…> Цій меті у значній мірі послужить всезагальна асамблея, про яку ми будемо вести мову надалі. Ось третя можливість війни, дуже небажана. Залишається четверта, якій, я це визнаю, дуже складно запобігати, оскільки люди по природі, а особливо люди войовничі, не терплять спокою. <…> Мир не створений для тих, хто не знає нічого, окрім як заподіювати зло. <…> Приборкайте, великі монархи, приборкайте цих жахливих «сміливців»! Цей дух насильства, який служить не государям, а своїй удачі. Ці

люди покинуть своїх государів у важкий момент і при нагоді їх зрадять. Безперечно, солдати потрібні государю для особистої охорони і захисту держави, але коли він підсумує, чого більше він отримує від цього – хорошого чи поганого, то виявить, що набагато небезпечніше давати їм військові звання, оскільки розум воїна честолюбний і схильний до насильства і, не зважаючи на те, що він має, думає про те, що може здобути. <…> Як сумно бачити суверена, змушеного покинути своїх найвідданіших слуг з волі банди заколотників, які викладають свої вимоги зі зброєю в руках і нахабно погрожують своєму государеві, як би він не боровся за свою імперську корону. Османи ніколи б не втратили свою імперську владу, і їх імперія ніколи не була би зруйнована, якби вони не давали необмежену владу яничарам. Якби вони захотіли створити міжнародний орган, головним завданням якого було б мирне врегулювання конфліктів, і обговорити це разом з іншими монархами для досягнення громадського миру, вони не терпіли б цих зарозумілих нападок, були би краще оснащені й зовсім би не залежали від капризів баламутів, яких вони би змусили прийняти свої вимоги.

<…> Я не буду говорити про релігію, оскільки її основний прояв полягає у поклонінні Богові, що потребує скоріш людського серця, ніж зовнішнього культу і жертвоприношень, в яких так багато парадності. Це не означає, що я закликаю нехтувати такими обрядами, але я стверджую: ми не повинні переслідувати тих, хто не бажає дотримуватись наших релігійних обрядів. <…> Війна різко скорочує справжню релігійність замість того, щоби розвивати її, стає джерелом усіляких ницостей, нелюдськості, богохульства та атеїзму, які підштовхують державу до краху. <…> Імператор Карл V, старанний захисник своєї релігії, хотів задушити лютеранство у момент його виникнення. Використавши з цією метою сили Іспанії, Італії, Німеччини й Нідерландів, він виграв битву проти протестантів, захопив їх очільників у полон і наніс такого нищівного удару цій новій секті, що вона опинилась на грані загибелі. Незбагненна, однак, гра фортуни. Цей Антей, який подвоїв свою силу завдяки перемозі, опинився перед обличчям

нового ворога у своєму стані. Його прихильники повстали проти нього. Він опинився у складному становищі. Врешті решт він уклав угоду, щоби забезпечити власну безпеку і надати переможцям все, чого вони вимагали, а саме свободу совісті і віросповідання.

Те ж саме сталось і з нашими королями, які випробували всі можливі шляхи, щоб об'єднати своїх підданих на основі старовинної віри. Вони переслідували ворогів віри вогнем і кров'ю, вони стріляли в них з арбалетів у численних зіткненнях. Але сьогодні вони зрозуміли, що легше зберегти обидві релігії у мирі, ніж продовжувати релігійні війни, що роз'єднання віри зовсім не перешкоджає всезагальному об'єднанню. Таким чином, ми можемо спостерігати, що турки живуть мирно, хоча вони допускають існування релігій, протилежних мусульманській вірі. Поляки не шоковані зовсім розмаїттям релігій, а король Іспанії надає індійцям свободу віросповідання. Ми наводимо усі ці факти, щоби довести, що свобода віросповідання не може завадити всезагальному миру. Але недостатньо встановити мир. Необхідно забезпечити сталість і стабільність миру. А це надзвичайно складно. <…> Припустимо, що мир укладений по всій земній кулі. <…> Тим не менш для запобігання небажаним діям виникає необхідність обрати місто, в якому всі суверени могли би постійно мати своїх послів, для того щоби суперечності, що виникають, можна було усунути шляхом обговорення питань представниками всіх держав у асамблеї. Після тих суверенів, які будуть зацікавлені в тому, щоби викласти на асамблеї претензії своїх володарів, і посли інших государів мають обговорювати всі проблеми неупереджено. Щоби винести авторитетну ухвалу, необхідно отримати згоду великих республік, які будуть також мати у цій раді своїх представників. Я говорю про великі республіки, маючи на увазі Венецію і Швейцарію, а не ті маленькі держави, які не можуть утримувати себе і залежать від заступництва інших держав. <…> Можливо найбільш зручне місце для такої асамблеї – це Венеція, оскільки вона є ніби нейтральною і незалежною від усіх держав. Венеція найближче розташована до найбільш важливих монархій землі, до держави папи римського і короля Іспанії. Вона

знаходиться недалеко від Франції, Турції, Московії, Польщі, Англії та Данії. Що ж стосується Персії, Китаю, Ефіопії, а також Східної та Західної Індії, то хоча ці країни дуже віддалені, навігація нівелює цю незручність. Для такої важливої мети не варто відмовлятись від такої довгої подорожі. Таким чином, я не знаходжу у світі більш слушного місця для такої благородної діяльності, ніж та країна, котра була згадана вище. Але більш значні труднощі виникнуть при встановленні рангу, який матимуть вищевказані посли; адже добровільно вони не поступляться своїм рангом один одному… Кожен зможе висловити свою думку. <…> Але не може йти мови тільки про те, щоби дотримуватись інтересів лише своєї країни. Необхідно думати про те, як забезпечити благо всьому людському суспільству, членами якого ми є. Не можна ні до кого ставитись із упередженням, необхідно надати кожному той ранг, якого він гідний. Я буду говорити неупереджено, немовби я знаходився в уявній республіці Платона. <…> Оскільки я переконаний, що небагато хто стане заперечувати велич папи римського, завдяки почестям, які йому віддають правителі-християни, і шані через його духовний сан, а також з поваги до давнього Риму, тимчасовим повелителем якого він є, то, виходячи з цього, нехай посідає він перше місце на всіх асамблеях в особі його представника. Що ж стосується другого місця, то потрібно ушановувати государів згідно з їх величчю, могутністю й процвітанням їх монархії. Ці якості наявні у турецького султана і не варто заперечувати, що йому належить посісти це місце. Виключно по праву того, що він володіє містом Константинополем, резиденцією Східної імперії, яка по значущості дорівнює Риму. Ці розмірковування ведуть до того, що імператор-християнин, котрий хотів би оскаржити це право у турецького султана, вдовольниться третім рангом так само охоче, як інші монархи нададуть йому це місце з власної волі. <…> Чи варто нагадувати, що помиляються ті, хто стверджує, що імператор всього-на-всього звичайний правитель, що має авторитет не більше за венеціанського дожа. <…> Якщо кілька правителів підпорядкують свою владу об’єднаній асамблеї всіх держав і якщо вони нічого не будуть робити без її поради, то із

цього не слідує, що вони в результаті втратять свій авторитет. Так само йтимуть справи і з монархами, якщо вони дозволять асамблеї вивчати й перевіряти едикти, проголошені їх радами або парламентами. Добровільне підпорядкування цим заходам не може бути досягнуто за допомогою примусового впливу. <…> Обрання імператора – велика честь, але шана, яку він віддає папі римському, – це церемонії, які зовсім не применшують його величності. <…> Але якщо говорити про наш час, то правителю зовсім не віддадуть почестей для того, щоби підпорядкуватись цьому государю, якщо його знають як пересічного офіцера або васала іншого короля. Королі Франції в цьому особливо зацікавлені, адже володіють країною, завойованою їх зброєю. Засіб, за допомогою якого їм вдається головувати над іншими государями, полягає в тому, що вони головують над народом найбільш обраним, який коли-небудь існував у світі. Так, якби ми говорили про давніх галлів, то їх завоювання відомі, і племена, що залишились після них у різних регіонах, свідчать про їх значущість. Так, якщо ми поглянемо на французів, які є спадкоємцями галлів, то згадка про них досі викликає страх, і вони відомі більше, ніж які-небудь інші народи, з-поміж чужих націй. Хто через цю причину покине четверте місце в асамблеї? Після короля Франції я не вагаючись можу поставити короля Іспанії, котрий по могутності й багатству рівний найвеличнішим государям і перевершує їх по розміру своїх володінь. За шосте місце можуть сперечатись правителі Персії, Китаю, царства пресвітера Іоанна[1], турецький султан і Великий князь Московський. Тим не менш, коли я розмірковую про те, що Персія була колись всесвітньою монархією і що сьогодні вона володіє значною частиною своїх колишніх територій, я припускаю, що правителю Персії потрібно віддати перевагу перед ефіопами, а цим останнім – перед татарами, оскільки держава цього народу заснована тільки впродовж трьох або чотирьох віків, а царство пресвітера Іоанна може похвалитись своєю стародавністю окрім інших пам'яток, які роблять його великим. Правитель Китаю після Татарії заслуговує на гідне місце на асамблеї суверенів через свої розкоші і ще більше через

[1] Царство пресвітера Іоанна – легендарна держава християн-несторіан в Азії.

гідну політику своєї держави. Князь або цар Московської держави рівний йому або перебільшує його по силі. Королі Великобританії, Польщі, Данії, Швеції, Японії, Марокко, Великого Могола, інші монархії, такі як Індія та Африка, не мають опинитись на останньому місці. Всі гідні государі, які бережуть самі свої держави і не залежать ні від кого, виходячи з того могли би змагатись за почесті з-поміж собі подібних. Однак оскільки всіх їх можна скликати на асамблею, потрібно зберігати порядок. Я не можу уявити собі кращий і найбільш розумний спосіб, ніж той, який я запропонував. Але якщо деякі правителі не будуть задоволені, вони зможуть звернутись до судження інших. Це зовсім не применшить їх авторитету, навпаки, вони заслуговують всілякого схвалення за те, що вони добровільно підкоряються розуму. Адже ніколи не варто стверджувати, що розум знаходиться на кінчику шпаги. Таке фанфаронство властиве дикунам. <…> Безсумнівно, що монарх, яким би він не був, не повинен заважати судженню таких суверенів не тільки з приводу війни, але і з багатьох інших питань, які могли би виникнути, щоби було можливо їх вирішити. І коли думки асамблеї государів, правителів чи їх послів збігаються або розділяються лише частково або створюється рівновага, що може статись, варто покликати парламентарів від країн, які матимусь дорадчий голос, щоби завершити дебати і ліквідувати суперечливі думки шляхом голосування. Якщо ж численні государі, рівні по своїй величі, силі й розкоші, не схочуть поступатись один одному, я вважаю, що в цьому випадку буде правильніше вирішити, як це робиться в окремих випадках, що або перший з-поміж них, або найдосвідченіший отримає владу. Для кращого ведення справ можна було б також взяти приклад з римських консулів, котрі правили кожен по черзі й у такий спосіб розподіляли владу, яка надавалась послідовно тим, хто цю владу оскаржує.

<…> Нерозумно, щоби правитель міста або маленької країни вступив у суперечності на раді держави з королем Франції чи Іспанії або з герцогом, маркізом, графом. Я переконаний, що герцоги Флоренції, Лотарингії, Савойї, хоча вони є суверенами, тим не менш будуть вважати себе задоволеними посідати місце в

цій асамблеї поруч із тими, хто має титул короля, особливо з тими, хто не узурпував цей титул. Якщо ж ті, хто володіє близькими за значенням титулами, будуть сперечатись за владу один з одним, а саме герцоги, маркізи та графи, між котрими я не бачу різниці, <…> не можна віддати перевагу одному перед іншим через велич їх титулу; потрібно оцінювати їх за іншими чеснотами: такими як репутація, давність походження, могутність, розміри володінь. <…> Згідно з цим положенням, монархи та імператори обговорять відмінності між згаданими правителями меншого значення і кожному нададуть його місце, яке ті приймуть, як це можна припустити, з доброї волі. Хто ж з государів може виявитись таким нерозсудливим, щоби сперечатись із асамблеєю всіх государів світу? Міста Греції підпорядковувались рішенням амфіктіонів, і ті, хто ним не корився, викликали всезагальний осуд не тільки в країні, але й за її межами, у чужинців: як-от, наприклад, Філіп Македонський розсварив фокійців і скористався нагодою, щоби вести з ними жорстоку війну, оскільки вони були засуджені амфіктіонами. Давні государі галлів, хоча вони мали свої володіння, свій особливий суверенітет, розбирали свої суперечки за порадою друїдів, під загрозою відлучення і втрати поваги усього народу. Тим не менш ніколи рада не була така августійша, асамблея така шанована, як та, про яку ми говоримо. <…> Щоб краще зберігати мир, всі вищевказані государі будуть вважати непорушним законом усе, що буде вирішено більшістю голосів на вищезгаданій асамблеї, і будуть переслідувати зброєю всіх, хто схоче опиратись цим рішенням. Ця спільнота, що обговорюватиме як прагнення до панування на асамблеї, так і інші питання, утримуватиме і тих і інших у доброму розумі, усуватиме усіх незадоволених і утихомирюватиме їх мирним, делікатним шляхом, якщо це можливо зробити, або ж за необхідності – силою. Засіб, за допомогою якого мир встановиться між усіма правителями, буде досяжний особливо тоді, коли він буде забезпечений у кожній державі. З цією метою суверени зі свого боку докладуть усіх зусиль, і у них не буде багатьох труднощів у тому, щоби змусити коритись свій народ і тримати його в шорах. <…> Володарі шануватимуться усіма

добропорядними людьми, а злі люди тремтітимуть при їх вигляді. Їм потрібно буде побоюватись тільки бунтів та небезпечних упереджень, з якими вони покінчать за допомогою інших суверенів, які їм швидко нададуть допомогу, оскільки усі зацікавлені в тому, щоби придушити бунти. Таким чином, государі доб'ються першого результату в досягненні всезагального миру. <…>

Я стану філософом, якщо я перераховуватиму видатні вчення про всезагальний мир, але немає потреби знову наводити промови, якими рясніють книжки. Я торкнусь тут тільки семи чи восьми пунктів, які мені здаються необхідними для того, щоб тримати народ у підпорядкуванні боргу, застерігати його від випадкового бунту. Мова йде про мудре правління, про покарання за чаклунство, про винагороду за заслуги, про забезпечення продовольством народу, про регулювання судових процесів, про забезпечення народу зерном, про дозволені законом розваги та про виховання. Держава функціонує успішно, коли всі вищевикладені принципи сходяться. <…>

Перекладено за: Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб., 2003. – С. 60–114.

Контрольні запитання та завдання:

1. Проаналізуйте динаміку геополітичної ситуації на європейському континенті за доби середньовіччя та вкажіть, яких змін зазнали інтеграційні чинники в цей період.
2. В чому полягала особливість ідеї європейської єдності Іржі Подебрада?
3. Що, на думку Данте Аліг'єрі, мало стати запорукою миру в Європі?
4. Які економічні фактори Емерік Крюсе вважав необхідною запорукою європейської інтеграції?
5. Який із середньовічних та ранньомодерних інтеграційних проектів мав у той час найбільше шансів бути імплементованим?
6. Визначте, які елементи середньовічних та ранньомодерних інтеграційних проектів знайшли втілення у сучасному європейському об'єднанні?

Тема 3. Формування ідеї об'єднаної Європи у Новий час *(4 години)*

План:

1. Погляди Шарля де Сен-П'єра та Жан-Жака Руссо щодо перспектив об'єднання Європи.
2. Об'єднання Європи як передумова досягнення «вічного миру» у тлумаченні Іммануїла Канта.
3. Погляди Фрідріха Генца щодо можливість об'єднання Європи.
4. Проект союзу Європейських держав Карла Краузе.
5. «Сполучені Штати Європи» Віктора Гюго.

Методичні рекомендації:

Мета заняття полягає в тому, щоб ознайомитися з розвитком ідеї об'єднаної Європи у Новий час, простежити сформовані у цей період підходи до об'єднавчих процесів, розглянути основні проекти об'єднання Європи та їх значення і вплив на подальший розвиток інтеграційних процесів.

Готуючись до відповіді на ***перше питання***, треба з'ясувати, що, на думку Ш. Сен-П'єра, об'єднує народи Європи та в який спосіб він пропонує перетворити співтовариство європейських держав у конфедерацію. Яким, на його погляд, мав би бути зміст договору про конфедерацію та які держави мали б стати її складовими частинами. Проаналізуйте викладені у проекті Ш. Сен-П'єра позитивні наслідки об'єднання Європи та визначте, який вплив його проект мав на подальший розвиток євроінтеграційної ідеї.

З'ясуйте ставлення Ж.-Ж. Руссо до проекту Ш. Сен-П'єра. Чому, на думку Ж.-Ж. Руссо, він не знайшов підтримки у європейських країнах.

Відповідаючи на ***друге питання***, проаналізуйте ідею І. Канта про те, що міжнародне право має грунтуватися на федералізмі вільних держав. Визначте, яку роль І. Кант відводив філософам у житті держави. Схарактеризуйте уявлення І. Канта про ідеальний державний устрій і його проект договору про вічний мир між державами.

Розглядаючи ***третє питання***, з'ясуйте уявлення Ф. Генца про війну як природний стан життя народів та перехід до миру

шляхом створення союзу європейських держав. Проаналізуйте, окреслені Ф. Генцом шляхи запобігання війнам між народами. Який з них, на його думку, найкраще відповідав поставленій меті? Чи вважав Ф. Генц можливим встановлення вічного миру та об'єднання європейських держав у реальному житті?

При висвітленні ***четвертого питання*** слід з'ясувати, за яких умов К. Краузе створив проект об'єднання європейських держав і яку мету він переслідував. Охарактеризуйте ідею К. Краузе про створення союзів головних частин світу, які згодом мали б утворити цілісний союз країн і народів усієї земної кулі. Визначте, якими б мали бути принципи функціонування союзу європейських держав та який саме народ мав би стати його «силовим центром».

Готуючись до відповіді на ***п'яте питання***, потрібно звернути увагу на громадсько-політичну діяльність В. Гюго. З'ясуйте, якою була мета організації Конгресу миру у Парижі у 1849 р. та чому саме В. Гюго став його головою. Визначте, у чому, на його думку, полягали переваги об'єднання Європи та який сенс В. Гюго вкладав у поняття «Сполучені Штати Європи». Чи вірив В. Гюго у досягнення миру і об'єднання Європи на практиці?

Джерела:

1. Генц Ф.О вечном мире / Ф. Генц // Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 316–350.
2. Гюго В. Речи на Конгрессе мира в Париже (1849) / В. Гюго // Собрание сочинений в 15 т. – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1956. – Т. 15. – С. 206–217.
3. Кант И. К вечному миру / Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 205–241.
4. Кант И. Собрание сочинений в 8 томах / И. Кант. – М.: Издательство: ЧОРО, 1994. – Т. 7. – 495 с.
5. Краузе К. Набросок проекта союза европейских государств в качестве основы всеобщего мира и правового средства предотвращения любых посягательств на внутреннюю и внешнюю свободу Европы / К. Краузе // Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 351–364.
6. Руссо Ж.-Ж. Суждение о вечном мире / Ж.-Ж. Руссо // Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 162–172.

7. Сен-Пьер де Ш.И. Избранные места из проекта вечного мира / Ш.И. де Сен-Пьер // Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 136–161.

Література:

1. Андреева И.С. Проблема мира в западноевропейской философии / И.С. Андреева. – М.: Мысль, 1975. – 223 с.
2. Аникин А. В. Юность науки. Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса / А. В. Аникин. – М.: Политиздат, 1975. – 384 с.
3. Асмус В. Ф. Иммануил Кант / В. Ф. Асмус. – М.: Наука, 1973 – 539 с.
4. Браницкий А. Г. История европейской интеграции: учебн. пособие. / А. Г. Браницкий, Г. В. Каменская. – М. – Н. Новгород: ИМЭМО РАН; ФМО ННГУ, 2003. – 234 с.
5. Борко Ю.А. Исторические метаморфозы европеизма // Общий европейский дом: что мы о нем думаем? / Ю.А. Борко, А.В. Загорский, С.А. Караганов. – М., 1991. – С. 8–48.
6. Волгин В.П. Очерки истории социалистических идей. Первая половина XIX в. / В.П. Волгин. – М.: Наука, 1976. – 420 с.
7. Демиденко Г.Г. История учений о праве и государстве: Курс лекций / Г.Г. Демиденко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков: Право, 2008. – 432 с.
8. Европа: проблемы интеграции и развития / [под общей редакцией академика О.А. Колобова]. – Т. 1. История объединения Европы и теория европейской интеграции. – Нижний Новгород: издательство АГПИ им. А. П. Гайдара. – 2008. – Ч. 1. – 356 с.
9. Европа: проблемы интеграции и развития / [под общей редакцией академика О.А. Колобова]. – Т. 1. История объединения Европы и теория европейской интеграции. – Нижний Новгород: издательство АГПИ им. А. П. Гайдара. – 2008. – Ч. 2. – 356 с.
10. Европейская интеграция: Учебник / [под ред. О. В. Буториной]. – М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2011. – 720 с.
11. Ермошин В.В. Проблема войны и мира в политико-правовых учениях Нового времени / В.В. Ермошин. М.: Наука, 1989. – 207 с.
12. Зубар І.В. Проекти вічного миру як втілення ідеї універсальної міжнародної організації / І. В. Зубар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: Юридичні науки. – 2014. – Вип. 2. – Т. 4. – С. 195–201.
13. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу / [за ред. І. В. Яковюка]. — К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – 208 с.
14. Кембаев Ж.М. Идея «федерализма свободных государств» Иммануила Канта как важнейшая веха в развитии правовой теории межгосударственной интеграции / Ж.М. Кембаев // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2009. – № 6. – С. 103–112.
15. Кембаев Ж.М. Политико-правовая история идеи единой Европы: с древнейших времен до современности / Ж.М. Кембаев. – Алматы; Астана, 2012. – 496 с.

16. Кембаев Ж.М. Правовые аспекты эволюции идеи Единой Европы / Ж.М. Кембаев // Право и политика. – 2011. – №. 10. – С. 1713–1732.
17. Маркова М.О. Ідея «Єдиної Європи»: віхи розвитку від періоду Середньовіччя до початку XX століття / М.О. Маркова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Історичні науки. – 2012. – № 6. – Ч. 2. – С. 83–88.
18. Окладна М.Г. Еволюція ідей про об'єднану Європу в епоху Нового часу / М.Г. Окладна // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 24. – 132–141.
19. Окладна М.Г. Інтеграційні процеси в Європі в епоху Нового часу: сучасні підходи світової та української науки / М.Г. Окладна // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – 2013. – № 48. – С. 107–113.
20. От национальных государств к единой Европе: проблемы европейской интеграции в XIX–XXI вв. – СПб.: Изд-во РХГА, 2016. – 620 с.
21. Пацифизм в истории. Идеи и движения мира. – М.: ИВИ РАН, 1998. – 290 с.
22. Ударцев С.Ф. Эволюция идеи европейского единства и опыт ее реализации в моделях государственного устройства / С.Ф. Ударцев // Право и политика. – 2012. – № 11. – С. 1925–1932.
23. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории. Проблемы войны и мира / А.О. Чубарьян. – М.: Международные отношения, 1987. – 352 с.
24. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз / І.В. Яковюк. – Харків : Право, 2013. – 760 с.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

Шарль Ірене де Сен-П'єр

ВИБРАНІ МІСЦЯ З ПРОЕКТУ ВІЧНОГО МИРУ (у викладі Жан-Жака Руссо, 1760 р.)

Шарль-Ірене Кастель, аббат Сен-П'єр (1658–1743) – відомий французький публіцист, прихильник ідеї вічного миру. Найбільш повно свої ідеї щодо об'єднання Європи він виклав у праці «Проект вічного миру у Європі», що справила значний вплив на розвиток інтеграційної ідеї. Стислий виклад «Проекту» впорядкував у 1761 р. видатний французький філософ-просвітник Ж.-Ж. Руссо написав і своєрідний відгук на «Проект» під назвою «Судження про вічний мир», у якому виклав свою точку зору щодо об'єднання Європи.

Ніколи ще розум людський не був зайнятий більш величним, більш прекрасним і корисним задумом, ніж проект вічного та всезагального миру між усіма народами Європи; ось

чому ніякий інший автор не заслуговує на більшу увагу суспільства, ніж той, хто пропонує засоби втілення такого проекту.

Важко собі уявити, щоб подібна тема не порушила у чуйній і доброчесній людині хоча б незначної наснаги, і я не знаю, можливо, ілюзії істинно людської душі, якій завдяки її пориву все здається легко здійсненним, краще тієї черствої і відразливої розсудливості, яка у своїй байдужості до суспільного блага вічно відшукує будь-які перешкоди усьому, що може піти йому на користь. <…>

Не потрібно довго роздумувати над засобами поліпшення будь-якого уряду, щоб помітити труднощі та перешкоди, які породжуються скоріше не його устроєм, а його зовнішніми зв'язками, так що більшу частину тих зусиль, які йому належало б присвятити правлінню, він змушений приділяти власній безпеці і більше думати про те, щоб опинитися в змозі протистояти іншим урядам, ніж прагнути до досконалості у самому собі. Якби суспільний устрій, як вважають, був плодом розуму більшою мірою, ніж пристрастей, чи потрібно було б чекати так довго, щоб побачити, чи занадто багато або чи занадто мало зроблено ним для нашого щастя, побачити, що всі ми у громадянському стані спільно з нашими співгромадянами і в природному стані разом з рештою людства запобігали частим війнам лише для того, щоб розпалити з них всезагальні, у тисячу разів більш жахливі, що, об'єднуючись у групи з кількох осіб, ми насправді стаємо ворогами роду людського.

Якщо існує який-небудь засіб усунути ці небезпечні суперечності, то ним може бути лише форма конфедеративного правління, яке, об'єднуючи народи узами, подібними до тих, що згуртовують окремих індивідів, підпорядковує так само і тих, й інших авторитету законів. Подібне правління до того ж здається кращим, ніж будь-яке інше, тому що воно так само несе вигоди і великим і малим державам; завдяки своїй потужності воно вселяє повагу своїм сусідам, тому також, що в ньому неухильно дотримуються законів, і воно, тільки воно єдине, здатне утримувати у покорі підданих, вождів та іноземців. Хоча ця форма правління виглядає в ряді аспектів новою – та й справді, вона була правильно зрозуміла лише в Новий час, – древнім вона також була відома. У греків були свої амфіктіонії, у етрусків

були лукумони, у латинян – ферії, у галлів – цитеї[1] – їхні народні збори; останні дні Греції були прославлені Ахейським союзом[2]. Але жодне з цих товариств не досягло мудрості спільноти германських держав[3], Гельветичної ліги[4] і Генеральних штатів[5]. Існування цих політичних установ у такій малій кількості і таких далеких від досконалості, на яку, як видно, вони здатні, пояснюється тим, що найкраще не досягається з такою ж легкістю, з якою його можна собі уявити, і тим, що в політиці, як і в моралі, широта наших знань свідчить лише про обсяги нашого лиха.

Крім цих суспільних конфедерацій можуть мовчазно сформуватися інші – менш помітні, але не менш реальні, породжені спільністю інтересів, взаємозв'язком істин, єдністю звичаїв та іншими обставинами, у силу яких зберігаються взаємні зв'язки між роз'єднаними народами. Таким чином, всі європейські держави утворюють між собою різновид системи, в яку вони об'єднані однією і тією ж релігією, одними і тими ж правами людей, законами, літературою, торгівлею і відомим родом рівноваги, який є необхідним результатом усього цього, і, незважаючи на те, що ніхто насправді не думає зберігати цю рівновагу, вона може бути порушена не настільки легко, як багато хто думає.

Це співтовариство народів Європи існувало не завжди, але особливі причини, які породили його, все ще сприяють його збереженню. Справді, до римського завоювання усі народи цієї частини світу, варвари, які не відали про існування один одного, мали лише одну спільну властивість – бути людьми, і ця властивість, принижена у той час рабством, в їхній свідомості небагато чим відрізнялася від тваринного стану. Так, пихаті і схильні до резонерства греки розрізняли, якщо так можна сказати, два види людей, один з яких, а саме вони самі, був

[1] Амфіктіонії, лукумони, ферії, цитеї – союзи племен і міст-держав, які створювалися для спільної охорони загального святилища, де зберігалися скарби, відбувалися міжплемінні святкування і т.п.

[2] Ахейский союз – союз давньогрецьких міст-держав, що склався в III ст. до н. е., в якому існували загальне громадянство, єдина грошова система, а також системи мір і ваги.

[3] Спільнота германських держав – Священна Римська імперія германської нації.

[4] Гельветична ліга – союз Швейцарських кантонів (Гельвеція – латинська назва Швейцарії).

[5] Генеральні штати – парламент Нідерландів.

створений, щоб керувати, а інший, що включав у себе решту людства, – виключно заради служіння.

З цього положення випливало, що галл або ж ібер значив для греків не більше, ніж який-небудь кафр чи американець, а самі по собі варвари між собою мали не більше спільного, ніж греки з ними.

Але коли цей забобонний за своєю природою народ потрапив під владу римлян, колишніх його рабів, і частина відомої тоді земної півкулі відчула загальне ярмо, серед всіх членів Імперії сформувалося політичне і цивільне єднання. Ця єдність була значною мірою зміцнена завдяки прагненню – або дуже мудрому, або ж вкрай необачному – наділити переможених усіма правами, якими користувалися переможці, особливо завдяки знаменитому декрету Клавдія[1], який усіх підданих Риму включив у число його громадян. До політичної мети, яка таким чином об'єднувала усіх членів в одне ціле, додалися громадянські постанови і закони, які надали нову силу цим зв'язкам, справедливо і неупереджено, ясно і чітко визначивши, принаймні наскільки це було можливо у такій великій імперії, взаємні обов'язки і права государя і підданих, а також громадян між собою.

Кодекс Феодосія[2], потім закони Юстиніана[3] утворили новий ланцюг правосуддя і розуму, який замінив, до слова, права самодержця, що були досить помітно послаблені. Така заміна значно затримала розпад Імперії, і в ній завдяки цьому заходу довго зберігалася подоба судової влади, що поширювалася на тих самих варварів, котрі розхитували Імперію.

Третій зв'язок, сильніший, ніж перераховані, утворила релігія, і не можна заперечувати, що перш за все християнству Європа ще і понині зобов'язана існуванням такого роду спільноти, що виникла серед її співгромадян і зміцнилася

[1] Декрет імператора Клавдія (48 р. н. е.) надав населенню деяких завойованих Римом областей права римського громадянства; основною метою декрету було зміцнення влади Риму над підкореними народами і залучення громадян-провінціалів на службу в римську армію.

[2] Кодекс Феодосія – законодавчий збірник указів римських імператорів, складений при імператорі Східної Римської імперії Феодосії з метою уніфікувати судочинство на території Римської імперії і тим самим зміцнити її єдність.

[3] Закони Юстиніана – звід цивільного права, за допомогою якого уряд Східної Римської імперії намагався перешкодити зростанню влади знаті, яка поступово феодалізовувалася.

настільки, що той з них, який у цьому сенсі не сприймав поглядів інших, завжди виявляється наче чужинцем серед інших членів спільноти. Настільки зневажуване під час виникнення, християнство послугувало врешті-решт пристанищем для своїх гонителів. Після того, як Римська імперія так жорстоко і безрезультатно переслідувала християнство, вона знайшла у ньому джерело сили, якої сама вже не мала; проповідь християнства мала для неї більшу цінність, ніж військові перемоги; Імперія посилала єпископів виправляти помилки своїх полководців і тріумфувала завдяки своїм священикам там, де її солдати зазнавали поразки. Саме завдяки цьому франки, готи, бургунди, лангобарди, авари і безліч інших племен визнали нарешті владу Імперії, після того як вони підкорили її і сприйняли, принаймні зовні, разом з вченням Євангелія закони государя, який наказував їм його проповідувати. <…>

Ось таким шляхом духовенство й Імперія утворили той суспільний зв'язок різних народів, які без будь-якої справжньої спільності інтересів, правопорядку або залежності, отримали спільність принципів і поглядів, вплив яких зберігається і тоді, коли основа його зруйнована. Давня подоба Римської імперії продовжувала породжувати відомий рід зв'язку між співчленами, з яких вона раніше складалася; і після того, як Рим взяв гору у новій формі після зруйнування Імперії, від цього подвійного зв'язку залишилося (там, де знаходився центр двох могутніх начал) співтовариство європейських націй, більш тісне, ніж в інших частинах світу, різні народи яких, занадто розрізнені, щоб співпрацювати, не мають до того ж ніякого об'єднуючого їх начала.

Додайте до цього особливе становище Європи, більш рівномірно заселеної, більш рівномірно родючої, краще об'єднаної у всіх своїх частинах; невпинне перехрещення інтересів самодержців, що породжується узами крові, торгівельними справами, мистецтвами, володінням колоніями; додайте до цього ж велику кількість річок і різноманітність напрямків, в яких вони течуть, що робить легкими засоби сполучення; непосидючий настрій жителів, що спонукає їх невпинно подорожувати і часто приїздити один до одного; винайдення друкарства і загальний потяг до друкованого слова, завдяки якому у європейців виникла спільність наук і знань;

нарешті, велика кількість і незначні розміри держав, що через потребу в розкоші і завдяки різноманітності клімату неодмінно робить їх необхідними одна одній. Усі ці причини перетворюють Європу, на відміну від Азії чи Африки, в ідеальне зібрання народів, що об'єднуються не одним лише іменем у справжнє співтовариство, що має свою релігію, свої норови, звичаї і навіть закони, від яких жоден із народів, які складають співтовариство, може відступити, не порушивши негайно ж загального спокою. З іншого боку, зважаючи на вічні чвари, розбій, узурпації, повстання, війни, вбивства, які щодня вносять розлад у цей поважний притулок мудреців, це блискуче вмістилище наук і мистецтв, співставляючи наші чудові слова і наші жахливі вчинки, такий надлишок людинолюбства в принципах і таку жорсткість у діях, настільки лагідну релігію і настільки криваву нетерпимість, політику, вельми помірковану в книгах і вкрай жорстку на ділі, таких благодійних вождів і настільки нещасні народи, настільки помірковані уряди і настільки безжальні війни, – дивлячись на все це, важко зрозуміти, як можна примирити такі дивовижні протиріччя; горезвісне ж братство народів Європи виглядає лише насмішкою, яка іронічно виражає їх взаємне озлоблення.

Однак усе це – нормальний плин речей. Будь-яке суспільство, позбавлене законів або вождів, будь-який союз, що випадково виник або також випадково зберігається, має переродитися у сварку і розбрат при першій же зміні ситуації. Давній союз народів Європи ускладнив їхні інтереси і права на тисячу ладів; вони стикаються у стількох пунктах, що найменший рух одних не може не зачепити інших; їхні розбіжності тим більше згубні, чим тісніші їхні зв'язки, а їхні приватні зіткнення мають майже такий же запеклий характер, який притаманний громадянським війнам.

Погодьмося ж, що взаємини європейських держав насамперед характеризуються станом війни і що всі приватні угоди між деякими з них – це, скоріше, перепочинки, які швидко проходять, ніж справжній мир, внаслідок того, що ці угоди зазвичай гарантуються лише самими сторонами, що домовилися, або від того, що права їх ніколи не регулюються радикальним чином, а їх погано задоволені запити або претензії у взаєминах між державами, які не визнають ніякого верховенства над собою,

що з них витікають, є неминучим джерелом нових воєн, які виникають, як тільки зміна ситуації додає нові сили супротивній стороні.

Оскільки до того ж європейське публічне право не встановлене, не затверджене за спільною згодою і не керується ніякими загальними принципами, постійно видозмінюючись залежно від місця і часу, воно рясніє такими, що суперечать один одному, правилами, які можуть регулюватися тільки правом сильного; війна стає ще більш невідворотною завдяки тому, що, навіть якщо все бажають чинити по справедливості, позбавлений надійної орієнтації розум незмінно схиляється до захисту особистих інтересів, якщо йдеться про сумнівні речі. При найкращих намірах усе зводиться до вирішення подібного роду протиріч зброєю або їх пом'якшенню за допомогою тимчасових угод; проте незабаром до колишніх причин цих суперечок додаються інші, які їх видозмінюють; все заплутується, ускладнюється, суть справи вже неможливо розібрати, самоуправство заступає місце права, слабкість видається за несправедливість; і серед цих безперервних безпорядків кожен, сам того не помічаючи, такою мірою втрачає свої початкові позиції, що, якби можна було повернутися до стійкого початкового розуміння права, в Європі залишилося б мало государів, які не повинні були б позбутися усього, що вони мають. <…>

Оскільки причини зла з'ясовані, зцілення від нього, якщо воно можливе, вказане ними самими. Усі розуміють, що будь-яке суспільство формується внаслідок існування спільних інтересів, а усілякі розбіжності виникають з протилежності інтересів; і оскільки тисяча випадкових подій може змінити і перетворити ці інтереси, то в суспільстві, якщо вже воно виникло, обов'язково має бути примусова сила, яка керує усіма діями його членів і узгоджує їх з тим, щоб надати загальним інтересам і взаємним зобов'язанням ту стійкість, якої вони не можуть мати самі по собі. До того ж, було б великою помилкою сподіватися, що цей згубний стан міг би коли-небудь змінитися сам по собі і без втручання в нього. Європейська система має саме той ступінь стійкості, який утримує її у стані постійного коливання, не дозволяючи їй зовсім розвалитися; і якщо наші біди не можуть більше зростати, вони ще меншою мірою можуть припинитися,

бо ніякі великі перетворення відтепер неможливі. Щоб надати усьому цьому необхідну переконливість, почнемо із загального огляду нинішнього стану справ у Європі.

Розташування гір, морів і річок, які слугують кордонами між народами, які її населяють, ймовірно, визначило кількість і велич цих народів; можна сказати, що політичний устрій цієї частини світу до певної міри є плодом діяльності природи. <…>

Як не зрозуміти, що в Європі немає володаря, який би настільки перевершував інших, щоб коли-небудь стати їхнім володарем? Усі завойовники, які здійснювали зміни в світі, завжди нападали або несподівано, або використовуючи іноземні та більш боєздатні війська; до того ж вони нападали на такі народи, які були або неозброєні, або роз'єднані, або недисципліновані. Але де знайшов би будь-який європейський государ цю непередбачувану міць, здатну придушити усіх інших, якщо найбільш могутній із государів являє собою вельми малу частину цілого, і всі інші правителі проявляють досить значну пильність? Чи може він мати більше військо, ніж всі вони? Цього він не може, подібна армія у короткий час розорила б його, або ж його війська були б слабкішими, ніж сили противника з огляду на їх порівняльну багаточисленність. Чи може він мати більш загартованих у боях солдатів? <…>

Чи можна, нарешті, уявити собі угоду двох або трьох монархів, спрямовану на придушення інших? Ці три володарі, ким би вони не були, не складуть разом і половини Європи. Тоді інша її частина, безумовно, об'єднається проти них; їм потрібно буде перемогти сильнішого супротивника, ніж вони самі. Додам, що інтереси одних занадто суперечать інтересам інших, щоб подібний проект взагалі міг здійснитися. І я скажу ще, що, якщо вже вони задумають щось подібне і почнуть здійснювати свій задум, причому досягнуть певних успіхів, самі ці удачі послужать насінням чвар у стані озброєних завойовників, тому що немислимо, щоб їх завоювання були розподілені так, аби кожен вважав себе необділеним, і менш успішний негайно не виступив би проти досягнень інших, які з тих же причин не забарилися б також розсваритися між собою. Я сумніваюся, щоб, відтоді як існує світ, знайшлися б три або навіть дві тісно згуртовані великі держави, які б підкорили інші, не

посварившись при цьому з приводу контингенту військ або розподілу завойованого і не надали б слабкій стороні нових сил завдяки своїй нерозумній поведінці.

Таким чином, які б припущення не робити, неймовірно, щоб один государ або союз кількох государів могли нині суттєво і надовго змінити існуючий стан речей. <…>

Що дійсно певною мірою підтримує європейську систему, так це дипломатичні переговори, які майже завжди взаємно врівноважують одні одних; однак ця система має й іншу, ще більш солідну опору – сукупність германських держав, розташованих приблизно в центрі Європи, яка утримує від спокус всі інші частини її і, може бути, ще більшою мірою стримує своїх сусідів, ніж своїх власних співчленів: це угруповування, яке вселяє у чужинців страх, сильне чисельністю і чеснотами своїх народів, корисна завдяки своєму устрою, який позбавляє її засобів і волі до завоювань і в той же час становить камінь спотикання для інших завойовників. Незважаючи на вади в устрою Імперії, безсумнівно, що, поки це угруповання існує, рівновагу в Європі не буде порушено, що жодному монарху нічого боятися бути скинутим іншим і що Вестфальський договір, мабуть, завжди буде для нас основою політичної системи[1]. Публічне право, яке німці так ретельно студіюють, набагато важливіше, ніж вони самі вважають, і це не тільки германське публічне право, а певною мірою право усієї Європи. Але якщо ця система непорушна, то саме з цієї причини вона схильна до внутрішніх збурень; бо європейські держави здійснюють акції, за якими слідують дії у відповідь, і вони якщо й не знищують зовсім держави, то тримають їх в стані постійного неспокою; їх зусилля незмінно безплідні і завжди відроджуються, неначе морські хвилі, що безперервно збурюють поверхню моря, але ніколи не змінюють його рівня, так що народи незмінно потерпають без будь-якої відчутної вигоди для самодержців.

Мені було б легко вивести цю істину з приватних інтересів усіх дворів Європи, бо я без зусиль показав би, що ці інтереси

[1] Вестфальський договір 24 жовтня 1648 р. поклав кінець Тридцятилітній війні в Європі (1618–1648).

перехрещуються таким чином, що взаємно утримують один одного від ризикованих дій: але погляди на торгівлю і гроші, породжуючи свого роду політичний фанатизм, так швидко змінюють уявні інтереси государів, що немає можливості скласти собі якесь певне уявлення про їхні справжні інтереси, оскільки усе тепер залежить від економічних теорій, здебільшого вельми дивовижних, які приходять у голови міністрів. Як би там не було, торгівля, яка щоденно прагне до стійкої рівноваги, позбавляючи певні держави виняткових переваг, які вони від неї отримали, позбавляє водночас держави одного з важливих способів нав'язувати іншим свою волю.

Якщо я наполягаю на рівному розподілі сил, який є наслідком сучасного устрою Європи, я роблю це заради висновку, який із нього витікає, та має велике значення для створення загального об'єднання; бо, щоб утворити стійку і довговічну конфедерацію, потрібно зв'язати всіх її членів такою тісною взаємною залежністю, щоб жоден з них не був у змозі протистояти всім іншим і щоб відокремлені асоціації, які могли б заподіяти шкоду основній частині спільноти, наштовхувалися на перешкоди, здатні завадити здійсненню їхніх намірів; без усього цього конфедерація була б позбавлена сенсу, і в дійсності кожен виявився би самостійним при усій його очевидній залежності. <…>

З усього викладеного випливають три незаперечні істини: перша – що, за винятком турків, між усіма народами Європи панують недосконалі соціальні зв'язки, більш тісні, проте, ніж найзагальніші та слабкі узи, які об'єднують людство; друга – що недосконалість цього суспільства ставить тих, хто його утворює, в умови гірші, ніж позбавлення їх будь-якого суспільства; третя – що ці зв'язки, які роблять суспільство шкідливим, у той же час полегшують його вдосконалення, отож усі співчлени могли б перетворити на благоденство все, що нині становить їх нещастя, і перетворити у вічний мир той стан війни, який панує у взаєминах між ними.

Подивимося тепер, яким чином ця велика робота, розпочата навмання, може бути завершена розумним чином, і яким шляхом вільне і добровільно виникле співтовариство, яке об'єднує нині європейські держави, набуваючи міць і стійкість

справжнього політичного інституту, може стати справжньою конфедерацією. Безсумнівно, що подібне перетворення, надаючи цій асоціації досконалості, якої їй бракує, викоренить наявні зловживання, поширить її переваги і змусить усі сторони сприяти загальному благу; однак для цього конфедерація повинна бути настільки всезагальною, щоб жодна значна держава не ухилилася від участі в ній; щоб у ній існував судовий трибунал, здатний видавати закони й уложення, яким повинні підкорятися всі співчлені; щоб федерація мала дієву та концентровану волю, що змушує кожну державу підкорятися спільному судженню щодо участі в яких-небудь діях або про відмову від них; нарешті, щоб вона була міцною і тривалою, здатною завадити її членам відокремлюватися за своєю примхою, як тільки вони вважатимуть свої приватні інтереси супротивними загальним. Такими є надійні ознаки, за якими можливо переконатися, що ця організація розумна, корисна і стійка. <…>

Час від часу у нас виникають деякі спільні установи, що отримують назву конгресів, на які урочисто з'їжджаються представники усіх європейських держав, щоби слідом за тим настільки ж урочисто відбути геть. Там, на цих конгресах, радяться, щоб нічого не сказати, там усі громадські справи обговорюються віч-на-віч; там спільно вирішують, чи засідати за круглим або за квадратним столом, скільки дверей повинно бути в залі, обличчям або спиною до вікна буде сидіти той чи інший повноважний представник, чи не пройде інший пару зайвих дюймів під час якого-небудь візиту, і тлумачать про безліч інших настільки ж значних питань, які марно порушуються ось вже три століття і цілком, що й говорити, гідні займати уми політиків нашого століття.

Може статися, що учасники однієї з таких асамблей виявлять присутність здорового глузду, не виключено навіть, що вони будуть щиро бажати загального блага, і за викладеними нижче причинами можна також уявити собі, що після усунення багатьох труднощів вони отримають від своїх суверенів наказ підписати договір про конфедерацію, який, на мою думку, може складатися у загальному вигляді з наступних п'яти статей.

1. У першій статті государі, які домовилися, встановлять між собою вічний і нерозривний союз і призначать своїх повноважних представників, які утворять у належному місці постійну раду або конгрес, в якому будуть вирішуватися арбітражем або судом усі розбіжності між сторонами, які домовляються.

2. Друга стаття встановить число государів, представники яких будуть мати голос у раді; визначить запрошених до участі у договорі, встановить порядок, час і спосіб передачі через рівні проміжки часу головування і, нарешті, відносну частку внесків для покриття загальних витрат і спосіб їх отримання.

3. У третій статті конфедерація гарантує кожному зі своїх членів володіння і правління у тих державах, якими він володіє у даний час, так само, як виборну і спадкову наступність відповідно до основних законів кожної країни, а щоб разом покінчити з джерелами чвар, які постійно відроджуються, договір буде виходити як з основи з усіх взаємних зобов'язань держав, які домовляються, і взаємно та назавжди відмовляються від будь-яких подальших претензій, крім майбутніх спірних успадкувань та інших тимчасових прав, які будуть регулюватися арбітражними рішеннями ради без права ставити інших перед доконаним фактом, або коли-небудь і під яким би то не було приводом піднімати один проти одного зброю.

4. У четвертій статті будуть визначені випадки, коли кожний союзник, який порушив договір, має бути підданий ізоляції і переслідуватися як ворог суспільства, а саме, якщо він відмовиться виконувати рішення суду великого альянсу чи почне підготовку до війни, укладе союз, що суперечить законам конфедерації або візьметься за зброю, щоб протистояти їй або нападе на одного з союзників.

Цією ж статтею будуть також передбачені створення армії і спільні наступальні дії за спільний рахунок проти будь-якої підданої санкціям держави, поки вона не складе зброї, не підкориться рішенням і постановам ради, відшкодує збитки і витрати і покінчить з приготуваннями до війни, які суперечать договору.

5. Нарешті, згідно з п'ятою статтею повноважні представники європейських держав завжди матимуть можливість спочатку більшістю голосів в раді (для тимчасових рішень), а через п'ять років для остаточних рішень – трьома чвертями голосів – видавати за поданням їх дворів закони, які вони вважатимуть необхідними, щоб домогтися для європейської республіки і для кожного з її членів усіх можливих благ; однак лише за спільною згодою усіх конфедератів можливо буде вносити зміни у ці п'ять основних статей. <…>

Перше питання: чи надійно послужить запропонована конфедерація поставленому завданню і чи буде вона достатньою, щоб утвердити в Європі міцний і вічний мир?

Друге питання: чи в інтересах самодержців створення подібної конфедерації і досягнення постійного миру такою ціною? Коли загальна і приватна користь буде таким чином доведена, не залишиться в силу характеру речей причин, здатних перешкодити успіху установи, яка залежить лише від волі зацікавлених у ній сторін. <…>

Щоб пояснити мої міркування з цього приводу, я приводжу тут список дев'ятнадцяти держав, які передбачаються складовими частинами європейської республіки. У зв'язку з цим, оскільки кожна з них матиме рівний з іншими голос, у раді буде дев'ятнадцять голосів, а саме: Імператор Римський[1]; Імператор Росії; Король Франції; Король Іспанії; Король Англії; Генеральні штати; Король Данії; Швеція; Польща; Король Португалії; Самодержець Риму[2]; Король Прусії; Курфюрст Баварський, який представляє також своїх союзників; Курфюрст Пфальцський, що представляє також своїх союзників; Швейцарці та їхні союзники; Князі церкви й ті, що примикають до них; Венеціанська республіка та її союзники; Король Неаполітанський; Король Сардинії.

Ряд менш значних суверенів, таких як Женевська республіка, герцоги Моденський і Пармский та інші, пропущені у цьому списку, приєднаються до менш могутніх государів на правах асоціації і матимуть з ними один голос подібно votum

[1] Імператор Священної Римської імперії германської нації.

[2] Самодержець Риму – Папа Римський.

curialtum[1] князів Імперії. Немає сенсу робити цей перелік більш точним, тому що аж до здійснення проекту завжди можуть статися події, які внесуть у нього поправки; проте вони не змінять сутності системи.

Достатньо поглянути на цей список, щоб абсолютно ясно переконатися, що жодна зі згаданих у ньому держав не в змозі чинити опір іншим, згуртованим воєдино, а також що серед них не може утворитися відособлена ліга, здатна протистояти загальній конфедерації. <…>

Перш за все, доведеться відмовитися від завоювань через неможливість їх здійснювати, бо нападник буде впевнений, що зіткнеться з переважаючими силами, так що при небезпеці усе втратити не буде можливості щось захопити. Честолюбний государ, який хоче піднестися в Європі, робить дві речі: починає зміцнюватися завдяки вигідним союзам і намагається захопити противника зненацька.

Але відокремлені союзи не послужать перевагою проти більш сильного і дуже стійкого альянсу. Жоден государ, позбавлений приводу до озброєння, не зможе, отже, озброюватися потай, він буде викритий і покараний постійно озброєною конфедерацією. <…>

У тому, що стосується підкріплення своїх прав, потрібно перш за все відзначити, що незліченну кількість причіпок, незрозумілих і заплутаних претензій буде цілком знищено третьою статтею конфедеративного договору, яка остаточно врегулює всі взаємні зобов'язання суверенів, об'єднаних в їхньому нинішньому становищі; таким чином, усі вимоги і можливі претензії стануть у майбутньому зрозумілими і будуть розглядатися радою по мірі їх можливого виникнення. <…>

Що стосується залежності, в якій усі перебуватимуть від спільної суддівської колегії, зрозуміло, що вона ні в чому не зменшить прав суверенної влади, але, навпаки, зміцнить їх і зробить більш надійними завдяки третій статті, що не тільки гарантує усі держави від іноземного вторгнення, але також забезпечує владу государів у разі будь-якого обурення їхніх підданих. Таким чином, правління государів буде не менше

[1] Votum curlatum (лат.) – подача голосів курією князів.

абсолютним, а їхні корони – більш убезпеченими, так що, підкоряючись суду ради у суперечках рівних сторін і звільняючись від небезпечної здатності опановувати чуже надбання, вони усього лише забезпечують собі власні права і відмовляються від тих, яких вони не мають. До того ж, існує явна відмінність між залежністю від кого-небудь одного і залежністю від колективного органу, членом якого ви є і де кожен по черзі виступає головою, бо в цьому останньому випадку залежність лише підкріплює свободу завдяки гарантіям, які її забезпечують. Свобода відчужена, якщо вона потрапляє до рук одного володаря, але вона ж зміцнюється, будучи надбанням спільноти. Це підтверджується, наприклад, рейхстагом германських держав, бо, хоча суверенність його членів у багатьох відношеннях урізана конституцією і вони, отже, перебувають у менш сприятливому становищі, ніж члени європейської співдружності, проте немає жодного з них, як би ревниво він не ставився до своєї влади, котрий побажав би при нагоді забезпечити собі повну незалежність, відокремившись від Імперії.

Зауважте, крім того, що Германська імперія має одного постійного керівника, і влада його неодмінно має вести до узурпації, чого не може бути в європейській конфедерації, де головування має бути змінним і незалежним від нерівності сил. <…>

Я знаю також, що знадобиться надати конфедерації певний контингент військ як для охорони кордонів Європи, так і для формування конфедеративної армії, призначеної в разі потреби силою підкріплювати постанови ради. Однак за винятком усіх цих витрат і при ліквідації надзвичайних військових видатків повинна ще залишитися велика частина звичайних витрат на військові потреби, яку можна спрямувати на полегшення життя підданих і поповнення государевої скарбниці. В результаті народ буде платити набагато менше, а значно збагачений государ буде в змозі заохочувати торгівлю, землеробство, мистецтво, заводити корисні установи, які ще більше примножать багатства народу і його власні; держава ж набуває від усього цього значно більш забезпечену безпеку, ніж та, яку вона має завдяки своїй зброї і усьому тому військовому спорядженню, яке невпинно виснажує його навіть у мирний час.

Може бути, заперечать, що прикордонні країни Європи виявляться тоді у менш сприятливому становищі і, як і раніше, будуть змушені вести війни або з Туреччиною, або з африканськими корсарами, або з татарами.

На це я відповім: 1) що ці країни і зараз змушені їх вести, і тому для них це не буде новим тягарем, а просто вони матимуть однією перевагою менше, ніж інші, і неминучу в їхньому становищі перешкоду; 2) що, забезпечені від будь-яких тривог з боку Європи, вони виявляться набагато більшою мірою здатними чинити опір зовнішньому ворогу; 3) що знищення усіх укріплень всередині Європи та ліквідація витрат на їх підтримку дозволили б конфедерації створити значну їх кількість на кордонах без тягаря для конфедератів; 4) що ці фортеці, зведені, споряджені і забезпечені гарнізонами за загальний рахунок, послужили б засобом оборони прикордонних держав, полегшили б їх витрати і гарантували б їм державне існування; 5) що війська конфедерації, розташовані на кордонах Європи, були б постійно готові відбити напад; б) що такий значний союз, яким буде європейська республіка, позбавив би чужинців бажання атакувати одного з його членів, подібно до того, як нескінченно менш могутня Германська імперія тим не менше достатньо сильна, щоб змусити своїх сусідів поважати себе і дати необхідний захист усім государям, які входять у союз. <…>

Ми тільки що переконалися, що усі горезвісні недоліки конфедеративного стану при уважному розгляді зовсім відсутні. Тепер ми запитуємо, чи насмілиться хоч одна людина в світі сказати те ж саме про недоліки, що випливають з існуючого нині порядку усунення розбіжностей між государями згідно з правом сильного, тобто з того стану некерованості і конфліктів, який неминуче породжує абсолютна і взаємна незалежність самодержців, які панують в Європі, при недосконалих взаєминах государів? А щоб читач міг краще зважити ці недоліки, я коротко підсумую їх і надам читачеві можливість вивчити цей перелік:

1. Жодне право не гарантовано, крім права сильного.

2. Безперервні та неминучі зміни у взаєминах між народами, що заважають їм утримувати позиції, які той чи інший з них має у своєму розпорядженні.

3. Відсутність справжньої безпеки доти, доки сусіди не підкорені або не знищені.

4. Неможливість їх знищити, враховуючи, що після винищення одних з'являються інші.

5. Колосальні витрати й усілякі запобіжні заходи внаслідок необхідності бути напоготові.

6. Відсутність безпеки меншин і можливості для них оборонятися під час повстань, бо хто може підтримати одну зі сторін у її боротьбі проти іншої, коли держава роз'єднана?

7. Недостатня надійність взаємних зобов'язань.

8. Ніколи і ніякої надії на справедливість зі сторони без величезних втрат і витрат, які приносять її далеко не завжди, причому об'єкт суперечки відшкодовує їх лише зрідка.

9. Неминуча небезпека втрати своїх земель, а іноді і самого життя у боротьбі за свої права.

10. Необхідність поза своєю волею брати участь у чварах сусідів і воювати у найбільш невідповідний момент.

11. Припинення торгівлі та зубожіння громадських джерел коштів у момент, коли вони найбільше потрібні.

12. Постійна загроза у разі власної слабкості з боку більш могутнього сусіда і з боку союзу країн, якщо своя держава має силу.

13. Нарешті, марність мудрості там, де усім вершить удача; споконвічні страждання народів; послаблення держави як у випадку невдач, так і в разі успіхів; повна неможливість коли-небудь запровадити розумне правління, покластися на своє власне надбання і зробити щасливими і себе, й інших.

Перерахуємо також вигоди, які отримають від європейського арбітражу об'єднані в конфедерацію государі:

1. Повна упевненість в тому, що нинішні і майбутні розбіжності між государями будуть завжди врегульовані без війни, – упевненість для них незрівнянно важливіша, ніж упевненість приватних осіб у гарантії від будь-яких судових суперечок.

2. Приводи до суперечок будуть усунуті або зведені до мінімуму в результаті знищення усіх попередніх претензій, завдяки чому будуть винагороджені вчинки і зміцнені володіння.

3. Повна і вічна гарантія прав і порядків успадкування, закріплених за государем, його сім'єю і його володіннями

законодавством кожної країни як від домагань незаконних і властолюбних претендентів, так і від повстань бунтівних підданих.

4. Повна гарантія виконання усіх взаємних зобов'язань государів, забезпечена європейської республікою.

5. Свобода і повна вічна гарантія торгівлі між державами і кожної держави у віддалених районах.

6. Повне і вічне скасування надзвичайних військових витрат на армію і флот під час війни і значне зменшення звичайних військових витрат у мирний час.

7. Значний розвиток сільського господарства і зростання населення, багатства держави і доходів государя.

8. Привілеї усім установам, які сприяють славі та владі суверена, зростанню громадських ресурсів і щастя народів. Я даю можливість, як я вже вище зазначив, самому читачеві оцінити тільки що перераховані вигоди і порівняти стан миру, який виникає після створення конфедерації, зі станом війни, що випливає з невпорядкованості європейської політики. Якщо ми вірно міркували при викладі цього проекту, слід вважати доведеним, по-перше, що встановлення вічного миру залежить виключно від згоди суверенів, і єдиною трудністю, яку належить подолати, є їхній опір; по-друге, що встановлення миру буде їм корисном, з якого боку не подивитися, і що немислимо навіть порівняти, хоча б у тому, що стосується їх самих, недоліки та переваги цих двох станів; по-третє, що розумно припустити, що їх воля узгоджується з їхніми інтересами; нарешті, що встановлення миру, якщо він здійсниться згідно із запропонованим планом, виявиться надійним, тривалим і повністю відповідатиме поставленим завданням.

Звісно, сказане означає не те, що правителі приймуть цей проект (хто може відповідати за розум інших людей?), але лише те, що вони могли б його прийняти, якби враховували свої справжні інтереси. <…>

Перекладено за: Сен-Пьер де Ш И. Избранные места из проекта вечного мира / Ш.И. де Сен-Пьер // Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 136–161.

Жан-Жак РУССО

МІРКУВАННЯ ПРО ВІЧНИЙ МИР (1761 р.)

Проект вічного миру, який за своїм змістом більше усіх інших задумів гідний займати розум доброчесної людини, був також тим з усіх проектів абата де Сен-П'єра, над яким він розмірковував найдовше і який розробляв з найбільшим завзяттям; бо важко назвати інакше те проповідницьке завзяття, яке ніколи не полишало його у цій справі, незважаючи на очевидну неможливість успіху, на смішне становище, в яке він ставив себе день у день, і на неприємності, які йому доводилося постійно відчувати. <…>

Якщо колись яка-небудь моральна істина і була доведена, то мені здається, що це – загальна і приватна користь цього проекту. Переваги, які були б результатом його здійснення, і для кожного государя, і для кожного народу, і для усієї Європи, величезні, зрозумілі, незаперечні; неможливо придумати що-небудь більш грунтовне і більш точне, ніж міркування, за допомогою яких автор обґрунтовує ці переваги. Створіть Європейську Республіку на один тільки день – цього досить, щоб вона існувала вічно: кожний на власному досвіді побачив би свою особисту вигоду у загальному добрі. Однак ті ж самі государі, які захищали б цю Республіку усіма силами, якби вона існувала, точнісінько так же противилися б сьогодні її створенню, і вони обов'язково завадять їй утвердитися, подібно до того, як стали на заваді б її вмиранню. Таким чином, твір абата де Сен-П'єра про вічний мир виглядає на перший погляд марним для створення такої Республіки і зайвим для того, щоб її зберегти. <...>

Будемо ж, отже, відрізняти в політиці, як і в моралі, вигоду дійсну від вигоди уявної. Перша полягала б у вічному мирі; це доведено у Проекті. Друга полягає у тому стані повної незалежності, яка звільняє суверенів від влади закону і віддає їх під владу випадку, подібно божевільному керманичу, який, щоб проявити непотрібні знання і змусити матросів коритися собі, замість того щоб поставити корабель на якір, вважає за краще у бурю плисти між скель.

Усі заняття королів або тих, на кого вони покладають обов'язок робити те, що вони повинні робити самі, відносяться тільки до двох цілей: поширювати їх панування за межі своєї країни і робити його якомога більш необмеженим всередині неї. Будь-яка інша мета або зводиться до цих двох, або слугує для них лише приводом. <…>

Судіть по цих двох основних принципах, як можуть государі прийняти пропозицію, що прямо суперечить першому з цих принципів і навряд чи більш сприятлива для другого. Бо цілком зрозуміло, що Європейський сейм закріплює форму правління кожної держави не меншою мірою, ніж його межі; що не можна захистити государів від заколоту підданих, не захищаючи водночас підданих від тиранії государів; і що інакше такий устрій не зможе існувати. <…>

Неважко зрозуміти також, що війна і завоювання, з одного боку, і деспотизм, який посилюється, з іншого, взаємно допомагають один одному; що у народу, який складається з рабів, можна досхочу брати гроші і людей, щоб з їх допомогою підкорювати інші народи; що війна дає водночас і привід для нових грошових поборів, та інший, не менш слушний привід для того, щоб постійно утримувати численні армії, аби тримати народ у страху. Нарешті, кожному досить добре видно, що государі-завойовники, щонайменше, так само воюють зі своїми підданими, як і зі своїми ворогами, і що становище переможців не краще, ніж становище переможених. <…>

Міністрам війна потрібна для того, щоб стати необхідними, ставити государя у скрутне становище, з якого він не міг би вийти без їхньої допомоги, і, якщо буде потрібно, згубити державу, аби тільки не згубити свою кар'єру; війна необхідна їм для того, щоб гнобити народ під приводом задоволення суспільних потреб; для того, щоб висувати своїх ставлеників, наживатися на ринкових спекуляціях і потай створювати тисячі огидних монополій; війна необхідна їм для того, щоб задовольняти свої пристрасті і витісняти один одного; війна необхідна їм для того, щоб захопити у свої руки государя, вириваючи його з придворного оточення, коли там ведуться проти них небезпечні інтриги. Вони втратили б усі ці можливості при встановленні вічного миру. І люди ще не перестають запитувати, чому цей проект не прийнятий, якщо він є

здійсненним! Вони не бачать, що у цьому проекті немає нічого неможливого, крім того, що міністри не можуть його прийняти. Що ж зроблять вони, щоб перешкодити прийняти цей проект? Те ж, що робили завжди: вони виставлять його на посміховисько.

Не слід також вважати, подібно абату де Сен-П'єру, що навіть за наявності доброї волі, якої ні у государів, ні у їх міністрів не буде ніколи, легко знайти сприятливий момент для здійснення цієї системи; бо для цього необхідно, щоб сума приватних інтересів не переважала спільного інтересу, і щоб кожний розраховував знайти у загальному добрі те найбільше благо, на яке він може сподіватися для самого себе. А це вимагає такого збігу мудрих рішень у стількох умах і такої згоди у взаєминах та інтересах, що навряд чи можна сподіватися на щасливий випадок, який сам призведе до збігу всіх цих необхідних передумов. Між тим, якщо цього збігу немає, то замінити його може лише сила: і тоді треба вже не переконувати, а примушувати; і потрібно не писати книги, а збирати полки.

Таким чином, хоча проект цей і був вельми мудрим, у виборі засобів його здійснення позначалася простодушність автора. Він просто вважав, що було б досить зібрати конгрес, надати цьому конгресу його статті, щоб відразу ж всі їх підписали, і все цим було б зроблено. Погодьмося ж, що у всіх своїх проектах ця чесна людина досить добре бачила результати, до яких вони призведуть, але судила, як дитя, про засоби їх здійснення.<…>

Нехай же не говорять, що якщо його система не була прийнята, то тому, що вона не була гарна; нехай говорять, навпаки, що вона була занадто гарна, аби бути прийнятою. Бо порок і зловживання, з яких отримує вигоду безліч людей, поширюються самі собою; але те, що корисно для усього суспільства, майже ніколи не здійснюється інакше, як силою, бо приватні інтереси майже завжди цьому опираються. Без сумніву, вічний мир у даний час – це проект абсолютно безглуздий; але нехай нам віддадуть Генріха IV або Сюллі, і вічний світ виявиться розумним проектом. Або краще давайте, віддавши данину захоплення настільки прекрасному плану, втішимося тим, що ніколи не побачимо його втіленим: бо це може бути здійснено лише за допомогою засобів, насильницьких і небезпечних для людства.

Нікому не доводилося бачити, щоб союзні ліги утворювалися інакше, як за допомогою переворотів, і, грунтуючись на цьому, хто з нас зважиться сказати, чи слід бажати або боятися створення такої європейської ліги? Вона, можливо, відразу принесла б зла більше, ніж вдалося б попередити за її допомогою на століття вперед.

Перекладено за: Руссо Ж-Ж. Суждение о вечном мире / Ж-Ж. Руссо // Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 162–172.

Іммануїл Кант

ДО ВІЧНОГО МИРУ (1795 р.)

Іммануїл Кант (1724–1804) – видатний німецький філософ, родоначальник німецької класичної філософії. Низка його праць присвячена політичним та правовим питанням, зокрема трактат «До вічного миру» (1795), в якому він виклав свої міркування щодо встановлення міцного миру між провідними країнами світу.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ, ЯКИЙ МІСТИТЬ ПРЕЛІМІНАРНІ СТАТТІ ДОГОВОРУ ПРО ВІЧНИЙ МИР МІЖ ДЕРЖАВАМИ

1. Жоден мирний договір не повинен вважатися таким, якщо при його укладенні таємно зберігається основа нової війни.

Адже інакше це було б тільки перемир'я, тимчасове припинення воєнних дій, а не мир, який означає закінчення будь-якої ворожнечі, і приєднувати до якого прикметник «вічний» є вже підозрілим плеоназмом[1]. Мирний договір знищує усі наявні причини майбутньої війни, навіть ті, які, можливо, у даний момент невідомі самим сторонам, що домовляються, і які згодом можуть бути лукаво і спритно розшукані в архівних документах. <...>

2. Жодна самостійна держава (велика чи мала, це байдуже) ні у спадок, ні в результаті обміну, купівлі або дарування не повинна бути придбана іншою державою.

[1] Плеоназм (від грецьк. «надлишок», «надмірність») – надлишковість засобів, що використовуються для передачі лексичного чи граматичного змісту висловлювання.

Річ у тім, що держава (на відміну, скажімо, від землі, на якій вона знаходиться) не являє собою майна. Держава – це людське суспільство, керувати і розпоряджатися яким не може ніхто, крім його самого. Тому будь-яка спроба прищепити його, що має подібно стовбуру власні корені, як гілку, до іншої держави означала б знищення першого як моральної особистості і перетворення моральної особистості у річ і суперечила б ідеї первісного договору, без якої не можна мислити ніяке право управління народом.

3. Постійні армії з часом повинні повністю зникнути. Бо, будучи постійно готові до війни, вони невпинно загрожують нею іншим державам. Вони спонукають їх до прагнення перевершити одна одну в кількості збройних сил, що не знає жодної межі, і оскільки пов'язані з миром витрати стають врешті-решт більш обтяжливими, ніж короткі війни, то самі постійні армії стають причиною військового нападу з метою позбутися цього тягаря. До того ж, наймати людей, для того щоб вони вбивали або були вбиті, означає користуватися ними як простими машинами або знаряддями в руках держави, а це несумісне з правами людини, притаманними кожному з нас. Зовсім інша справа – добровільне навчання громадян поводженню зі зброєю, що періодично проводиться з метою убезпечити себе і свою батьківщину від нападу ззовні. Накопичення багатств могло б призвести до тих же результатів, а саме: інші держави, побачивши у цьому військову загрозу, будуть змушені здійснити випереджувальний напад…<…>

4. Державні борги не повинні використовуватися для цілей зовнішньої політики. <…>

5. Жодна держава не повинна насильно втручатися у політичний устрій і управління іншої держави. <...>

6. Жодна держава під час війни з іншою не повинна вдаватися до таких ворожих дій, які зробили б неможливим взаємну довіру в майбутньому, в мирний час, як, наприклад, засилання таємних вбивць, отруйників, порушення умов капітуляції, підбурювання до зради у державі ворога і т.д.

Це безчесні прийоми боротьби. Адже і під час війни має залишатися хоч якась довіра до образу думок ворога, бо інакше не можна було б укласти ніякого миру, і ворожі дії

перетворилися б у винищувальну війну. Війна є сумним, вимушеним засобом у природному стані (де не існує жодної судової інстанції, вирок якої мав би силу закону) затвердити свої права силою. Жодна зі сторін не може бути оголошена неправою, оскільки це передбачає вже судове рішення, і лише результат війни (подібно до того як це має місце у так званому суді Божому) вирішує, на чиєму боці право. Каральна війна між державами немислима (оскільки між ними немає відносин начальника і підлеглого). Звідси випливає, що винищувальна війна, в якій можуть бути знищені обидві сторони, а разом з ними і всяке право, призвела б до вічного миру лише на гігантському цвинтарі людства. Отже, подібна війна, а також використання коштів, які відкривають шляхи до неї, повинні бути, безумовно, заборонені. <…>

РОЗДІЛ ДРУГИЙ, ЩО МІСТИТЬ ОСТАТОЧНІ СТАТТІ ДОГОВОРУ ПРО ВІЧНИЙ МИР МІЖ ДЕРЖАВАМИ

Стан миру між людьми, що живуть по сусідству, не є природним станом; останнім, навпаки, є стан війни, тобто якщо і не безперервні ворожі дії, то постійна їх загроза. Отже, стан миру має бути встановлено. Адже припинення військових дій не є ще гарантія від них, і якщо сусіди не дають такої один одному (що може статися лише у правовому стані), то той з них, хто запрошував до цього іншого, може обійтися з цим останнім як із ворогом.

ПЕРША ОСТАТОЧНА СТАТТЯ ДОГОВОРУ ПРО ВІЧНИЙ МИР

Громадянський устрій кожної держави має бути республіканським.

Устрій, заснований, по-перше, на принципах свободи членів суспільства (як людей), по-друге, на засадах залежності усіх (як підданих) від єдиного загального законодавства, і, по-третє, на законі рівності усіх (як громадян держави), є устрій республіканський ... – єдиний, що випливає з ідеї первісного договору, на якій повинно грунтуватися усіляке правове законодавство народу. <…>

Крім свого бездоганного походження з чистого джерела правових понять, республіканський устрій відкриває бажану перспективу вічного миру, основа якого полягає у наступному.

Якщо (це не може бути інакше при подібному устрої) для вирішення питання: бути війні чи ні? – потрібна згода громадян, то цілком природно, що вони гарненько подумають, перш ніж почати настільки кепську гру. Адже увесь тягар війни їм доведеться взяти на себе: самим воювати, оплачувати військові витрати зі своїх коштів, у поті чола відновлювати спустошення, заподіяні війною, і на довершення усіх бід накликати на себе ще одну, яка отруює і самий мир, – ніколи (внаслідок завжди можливих нових війн) не зникаючий тягар боргів. Навпаки, при устрої, в якому підданий не є громадянином (отже, не при республіканському), це питання викликає найменші сумніви. Адже верховний глава тут не член держави, а власник її; війна не позбавить його бенкетів, полювання, розважальних замків, придворних свят і т. п., і він може, отже, зважитися на неї як на розважальну прогулянку із самих незначних причин, байдуже надавши завжди готовому до цього дипломатичного корпусу підшукати, пристойності заради, яке-небудь виправдання.<…>

ДРУГА ОСТАТОЧНА СТАТТЯ ДОГОВОРУ ПРО ВІЧНИЙ МИР

Міжнародне право має ґрунтуватися на федералізмі вільних держав.

Народи в якості держав можна розглядати як окремих людей, які у своєму природному стані (тобто незалежно від зовнішніх законів) вже своїм спільним існуванням порушують право один одного і кожен з них з метою своєї особистої безпеки може і повинен вимагати від іншого спільного вступу в устрій, подібний громадянському, де кожному може бути забезпечено його право. Це був би союз народів, який, однак, не повинен бути державою народів. Останнє породило б протиріччя, бо будь-яка держава передбачає ставлення вищого (законодавця) до нижчого (того, хто підкоряється, тобто народу). Багато народів у державі (оскільки тут ми розглядаємо право народів по відношенню один до одного, оскільки вони утворюють окремі держави і не повинні бути злиті в одну державу) утворили б тільки один народ, що суперечить передумові.

Вже з того, що ми з глибоким презирством дивимося на прихильність дикунів до їх не заснованої на законі волі, коли вони вважають за краще вести нескінченні чвари, а не

підкоритися законному, ними ж самими організованому примусу, тим самим вважаючи за краще безрозсудну свободу свободі розумній, і вважаємо це грубістю, невіглаством і скотським приниженням людства, слід було б зробити висновок, що культурні народи (кожен сам по собі об'єднаний у державу) поспішать якомога швидше вийти з настільки порочного стану. Але замість цього кожна держава вбачає свій суверенітет (суверенність народу – безглуздий вираз) саме в тому, щоб не бути підлеглим ніякому зовнішньому законному примусу, а слава верховного глави держави полягає в тому, що в його розпорядженні перебувають тисячі людей, якими він, не піддаючись особисто ніякій небезпеці, може жертвувати для справи, яка їх абсолютно не стосується. І відмінність європейських дикунів від американських полягає головним чином у тому, що, у той час, як багато племен останніх цілком були з'їдені їхніми ворогами, перші вміють краще використовувати своїх переможених, ніж просто з'їдати їх, і вважають за краще збільшувати за їх рахунок чисельність своїх підданих і тим самим кількість знарядь для війни у ще більш широких розмірах.

Дивно, що при всій порочності людської природи, яка неприховано проявляється у вільних відносинах держав (у той час, як у цивільно-законному стані вона маскується під тиском уряду), слово «право» усе-таки не видалене ще повністю з військової політики як педантичне, і що жодна держава ще не наважилася запропонувати це публічно. <…>

Шанування, яке (на словах, принаймні) виявляє кожна держава щодо поняття права, доводить, що в людині є ще значні, хоча часом і дрімаючі, моральні задатки того, щоб упоратися з часом зі злим принципом у собі (заперечувати який вона не може) і щоб чекати того ж від інших. Адже інакше держави, які мають намір воювати одна з одною, ніколи не вимовляли б слова «право» або вимовляли тільки для того, щоб висміяти його, як це зробив один галльський князь, який визначив його так: «Право є перевага, якою природа наділила сильного над слабким для того, щоб слабкий йому підкорився».

Спосіб, у який держави домагаються своїх прав, не є судовим процесом, а лише війною, якою, як і щасливим кінцем її

– перемогою, не вирішується питання про право, і мирний договір кладе край цій війні, але не військовому стану (коли завжди можна знайти привід до нової війни; цей стан не можна просто оголосити несправедливим, оскільки у ньому кожен є суддею у своїй власній справі). <…> Але розум з висоти моральної законодавчої влади, безумовно, засуджує війну як правову процедуру і, навпаки, ставить у безпосередній обов'язок мирний стан, який, однак, не може бути ні встановлений, ні забезпечений без договору народів між собою. Тому повинен існувати особливого роду союз, який можна назвати мирним союзом і який відрізнявся б від мирного договору тим, що останній прагне покласти край лише одній війні, тоді як перший – усім війнам і назавжди. Цей союз має на меті не набуття влади держави, але лише підтримку і забезпечення свободи кожної держави для неї самої і водночас для інших союзних держав, причому це не створює для них необхідності підкоритися (подібно людям у природному стані) публічним законам та їх примусу. Можна показати здійсненність (об'єктивну реальність) цієї ідеї федерації, яка повинна охопити поступово усі держави і призвести таким шляхом до вічного миру. Якби якомусь могутньому і освіченому народу випало щастя утворити республіку (яка за своєю природою повинна тяжіти до вічного миру), то вона стала б центром федеративного об'єднання інших держав, які б приєдналися до неї, щоб забезпечити таким чином згідно ідеї міжнародного права свою свободу, і шляхом багатьох таких приєднань дедалі ширше і ширше розсувалися б кордони союзу.

Коли народ каже: «Між нами не повинно бути війни, оскільки ми хочемо утворити державу, тобто поставити над собою вищу законодавчу, урядову і судову владу, котра мирним шляхом залагоджувала б суперечки між нами», то це цілком зрозуміло. Але коли ця держава каже: «Між мною та іншими державами не повинно бути війни, хоча я і не визнаю жодної вищої законодавчої влади, яка забезпечувала б мені мої права, а я їй – її права», то абсолютно незрозуміло, на чому ж я хочу тоді заснувати упевненість у своєму праві, якщо не на сурогаті громадянського суспільного союзу, а саме на вільному

федералізмі, який розум має пов'язати з поняттям міжнародного права, якщо взагалі це останнє має будь-який сенс. <…>

У відповідності з розумом у відносинах держав між собою не може існувати ніякого іншого шляху вийти з беззаконного стану постійної війни, крім як відректися подібно окремим людям від своєї дикої (беззаконної) свободи, пристосуватися до публічних примусових законів і утворити таким шляхом (безумовно, таку, що постійно розширюється) державу народів, яка врешті-решт охопила б усі народи Землі. Але, виходячи зі свого розуміння міжнародного права, вони зовсім не хочуть цього, відкидаючи тим самим in hipothesi те, що вірно in thesi[1]. Тому не позитивна ідея світової республіки, а (щоб не все було втрачено) лише негативний сурогат союзу, що скасовує війни, постійно і безперервно розширюється, може стримати потік антиправових ворожих намірів, зберігаючи, однак, постійну небезпеку їх прояву <…>

ТРЕТЯ ОСТАТОЧНА СТАТТЯ ДОГОВОРУ ПРО ВІЧНИЙ МИР

Всесвітньо-цивільне право має бути обмежене умовами загальної привітності.

Як і в попередніх статтях, тут йдеться не про філантропію, а про право, і привітність означає право кожного чужинця на те, щоб той, на чию землю він прибув, не поводився б з ним як із ворогом. Він може вигнати його, якщо це не пов'язано із загибеллю прибульця, але, поки останній мирно живе там, він не повинен обходитися з ним вороже. Це ще не право бути гостем, на що може претендувати кожен (для такої мети необхідний особливий благодійний договір, який робив би його на певний час членом дому), але лише право відвідування, що належить усім людям у силу права загального володіння земною поверхнею, на якій люди не можуть розсіятися до нескінченності і тому повинні терпіти сусідство інших; першопочатково ж ніхто не має більшого права, ніж інший, на існування у даному місці Землі. <...>

Якщо порівняти з цим ворожу поведінку цивілізованих, переважно торгових, держав нашої частини світу, то

[1] In hipothesi – як допущення (лат.); in thesi – як положення (лат.).

несправедливість, що проявляється ними при відвідуванні чужих країн і народів (що і для них рівносильно завоюванню), виявиться жахливою. Коли відкривали Америку, негритянські країни, острови прянощів, мис Кап і т.д., то ці країни розглядалися як такі, що нікому не належать: місцеві жителі не ставилися ні у що. До Ост-Індії (Індустану) європейці під приводом виключно торгових цілей ввели війська, і слідом за тим почалося пригнічення туземців, підбурювання різних держав до широко розповсюджуваних війн, голод, заколоти, віроломство – словом, увесь довгий ряд лих, які тяжіють над родом людським. <...>

Більш або менш тісне спілкування між народами Землі розвинулося всюди настільки, що порушення права в одному місці відчувається в усіх інших. З цього видно, що ідея права всесвітнього громадянства є не фантастичним або безглуздим уявленням про право, але необхідним доповненням неписаного кодексу як державного, так і міжнародного права, до публічного права людини взагалі і, таким чином, до вічного миру. І тільки за цієї умови можна лестити себе надією, що ми поступово наближаємося до нього.

ДОПОВНЕННЯ ПЕРШЕ ПРО ГАРАНТІЇ ВІЧНОГО МИРУ

<…> Попередній закон природи полягає у наступному: 1) вона подбала про те, щоб люди мали можливість жити у всіх місцях Землі; 2) за допомогою війни вона розсіяла людей всюди, навіть у найбільш непридатні для господарства краї, щоб заселити їх; 3) війною ж вона змусила людей вступати у більш-менш законні відносини. <...>

1. Якщо навіть внутрішні чвари не змусять народ підкоритися публічним законам, то війна ззовні усе ж зробить це, тому що згідно з вищезгаданим законом природи кожен народ знаходить у сусідстві з собою інший народ, який його тіснить, проти якого він змушений внутрішньо організуватися у державу, щоб як держава бути здатним до відсічі. Республіканський устрій є єдиним, що цілком відповідає праву людей, але встановити, а тим більше зберегти подібний устрій до такої міри важко, що, на думку багатьох, він мав би бути державою ангелів, оскільки люди зі своїми егоїстичними схильностями не здатні до настільки піднесеного за формою устрою. <…>.

2. Ідея міжнародного права передбачає роздільне існування багатьох сусідніх держав, незалежних одна від одної. Незважаючи на те, що такий стан сам по собі вже є станом війни (якщо федеративне об'єднання держав не запобігає виникненню військових дій), усе ж воно, відповідно до розуму, краще, ніж злиття держав в єдину державу, що перевершує інші і перетворюється у загальну монархію, оскільки зі зростанням сфери правління закони дедалі більше і більше втрачають свою силу, і бездушний деспотизм, викоренивши зачатки добра, врешті-решт перетворюється в анархію. Тим часом кожна держава (або її верховний глава) прагне домогтися для себе тривалого мирного стану, щоб підпорядкувати собі по можливості увесь світ. Але природа прагне іншого. Двома засобами користується вона для того, щоб утримувати народи від змішання і роз'єднувати їх відмінністю мов і релігії. Ця відмінність хоча і тягне за собою схильність до взаємної ненависті і привід до війни, однак зі зростанням культури і при поступовому наближенні людей до більшої згоди у принципах веде до взаєморозуміння і миру, який здійснюється і забезпечується не послабленням усіх сил, як це має місце при деспотизмі (на кладовищі свободи), але їх рівновагою, їх найактивнішим змаганням.

3. Так само як природа, з одного боку, мудро розділяє народи, які воля кожної держави на основі самого міжнародного права охоче підпорядкувала б своїй владі хитрістю або силою, так, з іншого боку, вона з'єднує силою взаємного користолюбного інтересу ті народи, яких поняття права всесвітнього громадянства не убезпечило б від насильства і війни. <...>

ДОПОВНЕННЯ ДРУГЕ
ТАЄМНА СТАТТЯ ДОГОВОРУ ПРО ВІЧНИЙ МИР

Якщо розглядати угоду в рамках публічного права об'єктивно, тобто з точки зору змісту, то таємна стаття до нього є протиріччям, але, оцінювана суб'єктивно з урахуванням особливостей особи, що його формує, вона може містити таємницю у тому сенсі, що визнання авторства буде сумнівним для власної гідності.

Єдина стаття подібного роду говорить: максими філософів про умови можливості загального миру повинні бути враховані державами, озброєними для війни.

Мабуть, видається принизливим для законодавчого авторитету держави, якій природно належить приписувати найбільшу мудрість, шукати у підданих (філософів) повчання про принципи своїх відносин з іншими країнами, і все ж так чинити вельми розумно. Держава, отже, буде негласно (роблячи з цього таємницю) залучати філософів; це означає, що їм дозволено буде вільно і публічно висловлюватися про загальні максими ведення війни і зміцнення миру (останнє вони вже самі зроблять, аби їм не заважали); згоду держав по цьому пункту не потрібно закріплювати особливим міждержавним договором, бо вона міститься в обов'язках, що накладаються загальним (морально законодавствствуючим) розумом. Це не означає, що держава повинна віддати перевагу принципам філософа над рішеннями юриста (представника державної влади), а тільки те, що першого слід вислухати. Юрист, який обрав символом права ваги, а символом справедливості – меч, користується звичайно мечем не тільки для того, щоб захистити ваги від сторонніх впливів, але і для того, щоб покласти його на чашу, якщо вона не захоче опуститися (vae victis![1]). До того ж юрист, якщо він водночас (і в моральному відношенні) не філософ, піддається надзвичайній спокусі, оскільки його обов'язок полягає лише в тому, щоб застосовувати існуючі закони, а не досліджувати, чи потребують вони самі поліпшення. Нижче насправді становище свого факультету він вважає вищим, тому що останній стоїть поруч з владою (те ж саме стосується і двох інших факультетів). Філософський факультет у порівнянні з цією об'єднаною силою стоїть на дуже низькому ступені. Кажуть, наприклад, про філософію, що вона служниця богослов'я (те ж повторюють і про два інші факультети). Але з цього ще не ясно, «чи йде вона з факелом попереду своєї милостивої пані, або несе її шлейф».

Не можна очікувати, щоб королі філософствували або філософи стали королями. Так цього не слід і бажати, оскільки володіння владою неминуче спотворює вільне судження розуму.

[1] Горе переможеним! (лат.)

Але королі або самодержавні (самоврядні за законами рівності) народи не повинні допустити, щоб зник або замовк клас філософів, а дати їм можливість виступати публічно. Це необхідно і тим, й іншим для внесення ясності в їхню діяльність. І оскільки клас цей за своєю природою не здатний створювати збіговиська і клуби, немає підстав докоряти йому в пропаганді.

ДОДАТКИ

І. ПРО РОЗБІЖНОСТІ МІЖ МОРАЛЛЮ І ПОЛІТИКОЮ ЩОДО ВІЧНОГО МИРУ

<…> Це означає наступне: той, у чиїх руках влада, не дозволить, щоб народ предписував йому закони. Держава, яка має можливість не підкорятися ніяким зовнішнім законам, не ставитиме у залежність від суду інших держав той спосіб, яким вона відстоює по відношенню до них свої права. І навіть ціла частина світу, якщо вона відчуває свою перевагу над іншою, нічим їй, втім, не заважаючій, не забариться пограбувати або навіть поневолити останню для зміцнення своєї могутності. <…>

Моральний політик буде виходити з такого принципу: якщо у державному устрої або відносинах між державами виявлені які-небудь недоліки, запобігти яким було неможливо, то необхідно – і це борг перш за все глав держав – якомога швидше їх усунути і привести справи у відповідність з природним правом як ідеєю розуму, що є зразком, скільки б жертв егоїзму це не коштувало. До того, як з'явиться можливість замінити кращим устроєм узи державного і всесвітньо-громадського об'єднання, було б безглуздим і таким, що суперечить державній мудрості, поєднаній з мораллю, вимагати рішучого і негайного усунення цих недоліків. Але можна, принаймні, вимагати від можновладця, щоб він зрозумів необхідність змін такого роду і постійно прагнув наблизитися до мети (до кращого за своїми правовими законами ладу). Держава може управлятися по-республіканськи, навіть якщо вона має за чинною конституцією деспотичну верховну владу, поки народ поступово не виявиться здатним сприймати чисту ідею авторитету закону (якщо б закон мав фізичну владу) і тим самим дозріє для вироблення власного законодавства (яке першопочатково засноване на праві). А якщо бурею революції, викликаної поганим устроєм, неправомірно було створено більш

законовідповідний, тоді у жодному разі не дозволяється намагатися повернути народ до старого порядку, хоча кожен, хто використав насильство і підступність, по праву міг бути покараний як бунтівник. <…>

Дійсно, політичний мораліст може сказати, що правитель і народ або окремі народи не роблять по відношенню один до одного несправедливості, якщо вони у боротьбі між собою пускають в хід насильство і підступність, хоча, звичайно, взагалі, вони роблять несправедливість у тому відношенні, що відмовляють у всякій повазі поняттю права, яке одне тільки могло б навічно встановити мир. Оскільки кожен з них порушує свій обов'язок по відношенню до іншого, який, у свою чергу, виступає проти нього з точно такими ж супротивними праву спонуканнями, то обидві сторони отримують по заслугах, якщо вони винищують один одного, зберігаючи себе при цьому достатньою мірою, щоб аж до найвіддаленішого майбутнього продовжувати подібне заняття, яке слугує потомству застережливим уроком. <…>

Істинна політика не може зробити кроку, щоб не присягнути заздалегідь моралі, і хоча політика сама по собі – важке мистецтво, однак поєднання її з мораллю зовсім не мистецтво, оскільки мораль розрубує вузол, який політики не в змозі розплутати доти, доки вони сперечаються один з одним. Право людини повинно вважатися священним, яких би жертв це не коштувало пануючій владі. <…>

II. ПРО ЗГОДУ ПОЛІТИКИ І МОРАЛІ З ТОЧКИ ЗОРУ ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

<...> Умовою можливості міжнародного права є перш за все існування правового стану. Бо без нього немає публічного права, і все право, яке можна мислити поза ним (у природному стані), є тільки приватне право. Але перед цим ми бачили, що єдиний правовий стан держав, сумісний з їхньою волею, – це федерація, що має на меті усунення війни. Отже, згода політики з мораллю можлива тільки у федеративному союзі (який, отже, відповідно до принципів права даний a priori і необхідний), і вся дипломатія держав має в якості правової основи встановлення такого союзу в можливо більшому розмірі. Без цієї мети будь-яке

мудрування нерозумне і являє собою замасковану несправедливість. <...>

Перекладено за: Кант И. К вечному миру / Трактаты о вечном мире /[сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 205–241.

Фрідріх Генц

ПРО ВІЧНИЙ МИР (1800 р.)

Фрідріх фон Генц (1764–1832) – німецько-австрійський письменник, публіцист, політичний діяч та мислитель, який виступав за налагодження системи політичної рівноваги та «балансу сил» у міжнародних відносинах між європейськими державами.

<…> У природному стані народи, як і окремі люди, живуть у стані війни. Подібно до того, як окремі люди повинні шляхом створення громадянського суспільства перейти у стан миру, і народи повинні перейти у цей стан шляхом створення союзу, щоб мир на Землі був не тільки тимчасовим, а й постійним, вічним не тільки на словах, але і у дійсності. Той, хто вважатиме за можливе посміхнутися, вважаючи, що це не більше, ніж прекраснодушне мрійництво, нехай взагалі більше не говорить про право і обов'язок. Бо хоча так званий вічний мир між народами, можливо, дійсно ніколи укладений не буде, оскільки він є ідеалом розуму, до якого можна лише поступово наближатися, але досягти якого через безліч перешкод, що виникають з певних емпіричних умов стану людства і народів, не можна, тим не менше вимога розуму завжди зберігає свою вічну значущість.<…>

Подібно до того, як досконале право у відносинах між індивідами взагалі немислимо, поки вони не увійдуть до складу заснованого на законах суспільства і не стануть шукати повної гарантії взаємних домагань і взаємних обмежень цих домагань у вищій законній владі, не може мати місце також досконале правове співтовариство незалежних держав, поки їхні правові стосунки не будуть визначатися загальнозначимим законодавством, їхні суперечки не будуть вирішуватися

відповідно до цього законодавства вищим судовим органом, і рішення цього судового органу не будуть забезпечуватися і здійснюватися вищою виконавчою владою. Без цього стосунки між державами є з точки зору міжнародного права анархією. <…>

Ніщо не може бути більш чужим правовій суперечці, ніж сила зброї; і все-таки сила зброї виносить єдине і остаточне рішення по кожному процесу в сфері міжнародного права. Щоправда, як тільки розуму надається можливість підняти свій голос, він повстає проти подібного противного розуму устрою. <…>

Для того, щоб раз і назавжди перешкодити націям, які займають певну частину земної поверхні, вступати у війну, існують три різні засоби, з яких випливають і обов'язково повинні випливати усі зроблені досі пропозиції, покликані сприяти встановленню вічного миру.

Перше – це абсолютне об'єднання усіх націй в одну державу, в результаті чого відпадуть усі колізії, що виникають внаслідок існування окремих урядів.

Друге – це абсолютне їх відокремлення, або такий устрій держав, при якому інтереси одних держав перестають обмежувати права інших.

І, нарешті, третє – це організація певного громадського цілого, створеного цими народами, за допомогою якого їх конфлікти повинні вирішуватися мирним шляхом й іншим способом вирішуватися не можуть. Надалі ми побачимо, що ця організація може бути двох видів. Вона полягає або у добровільній угоді держав, що зобов'язує їх передавати розгляд усіх правових конфліктів, що виникають між ними, призначеному для цього або такому, що призначається у кожному окремому випадку, третейському судді, і назавжди відмовитися від застосування насильства; або ця організація знаходить своє втілення в офіційному міжнародному правовому устрої, якому підкоряються усі держави і яка має у своєму розпорядженні владу, необхідну для приведення у виконання її рішень.

Залишаючи поки що осторонь питання щодо здійсненності цього проекту, слід визнати, що вважати справжніми можна тільки два різновиди третього засобу, оскільки вони, хоча врешті-решт лише ідеально, усе-таки відповідають поставленому

завданню в усьому його обсязі і не знищують, подібно до двох перших, міжнародне право, замість того щоб удосконалити його. Якщо всі держави виявляться об'єднані або зовсім ізольовані одна від одної, то війни припиняться, оскільки у першому випадку не буде більше відокремлення, у другому – спільності: однак це означало б розрубати вузол, а не розв'язати його; тому два перші засоби вже у цьому відношенні слід вважати недосконалими. <…>

Ідея об'єднати усі народності певного регіону Землі в єдину державу вже в давні часи привертала увагу, а ідея всесвітньої монархії збуджувала сміливі, честолюбні уми і не раз приводила в жах Європу.

Зрозуміло, тут не може бути й мови про здійснення подібної ідеї, і навряд чи є необхідність вказувати на те, що спроба реалізувати її принесе більше нещастя, ніж всі війни, яким вона повинна була покласти край. <…>

Ясно, що навіть якщо так звана всесвітня держава займала б нехай і дуже значну частину Землі, в її відносинах з іншими державами, які не входять до неї, виникали б ті ж труднощі, для усунення яких вона створювалася. Оскільки у неї є межі, вона повинна вступати у певні відносини з іншими державами, і поки вона не підпорядкує собі усю земну кулю, не зникне можливість війни. <…>

Вже Європа під владою єдиного уряду – образ, майже недоступний нашій уяві. Але ж Європа становить лише двадцяту частину всієї земної поверхні. Досі Європа панувала над кожною точкою земної кулі, куди вона направляла свої кораблі, своє мистецтво і зброю своєї сформованої культури. Чи буде це панування вічним? Чи не з'явиться так само, як вже з'явилася на наших очах нова Європа в Північній Америці, з плином часу в ході розвитку культури ще ряд грізних суперників? І хіба не достатньо десяти або двадцяти всесвітніх держав, щоб увічнити війну на Землі? <…>

Уявімо собі, що проблеми, як знайти політичну організацію для подібного державного організму, як підпорядкувати настільки різні за мовою, культурою, звичаями, релігії, здібностям і характеру нації одному законодавству, одному уряду, вирішені. Чого б ми досягли? Управляти з

однаковою силою і справедливістю, з однаковою мудрістю більш ніж ста мільйонами людей неможливо; а між тим у подібному цілому недопустима жодна слабка сторона. Кожний тиск відразу ж перетворився б у нестерпну тиранію, кожне необгрунтоване послаблення – в анархію. Між рабством і просвітою не було б нічого середнього. Поки існував би жахливий всесвітній уряд, Європа потерпала б від цього лиха більше, ніж тепер від воєн; панівною, необхідною властивістю цього протиприродного устрою стало б нестримне прагнення до свободи. З надр цього гігантського організму незабаром повсюдно виникли б змови і заколоти, придушити і покарати які можна було б тільки війною. Якщо б війна, несучи спустошення, задушила у крові сто спроб такого роду, то виникла б необхідність задушити сто інших, і найнебезпечніші з них врешті-решт здобули б перемогу. Через п'ятдесят років відбувся б новий поділ, утворилася б нова федерація народів – незалежність держав, з одного боку, невизначеність їх прав, їх суперництво, війни – з іншого; одним словом, було б відновлено теперішній стан Європи з усіма його перевагами й усіма його недоліками.

Історія найблискучіших всесвітніх держав, які коли-небудь бачив світ, – не більше ніж тривалий, повчальний досвід, який свідчить про повну непридатність подібного устрою для спокою і благополуччя людського роду. <…>

Навіть виходячи з нинішнього стану суспільства, можна прийти до висновку, що для повного розвитку людства необхідні великі держави. Зі зростанням культури відносини між людьми настільки ускладнилися і заплуталися, що впорядкувати їх і привести до загального блага може тільки всезагальне законодавство, яке охоплює значну частину цих відносин. Потреби землеробства, промисловості і торгівлі повсюдно настільки сильно переплітаються усіма своїми сторонами, що кожне культивоване містечко на земній кулі найнаполегливішим чином прагне вступити у тісні відносини з усіма сусідніми містечками. Занадто великий поділ, занадто велике зростання кількості держав знаходиться у протиріччі з цим природним і безумовно дуже благотворним процесом розвитку людства. <…>

Прагнення створювати великі держави – не тільки честолюбне прагнення і жага влади правителів, воно –

неминучий наслідок, природна і благотворна тенденція вищої культури націй.

На збереження миру між націями ця тенденція впливає тільки благотворно. Половина усіх воєн, які роздирали Європу протягом останніх 300 років, була викликана існуванням маленьких держав. <…>

Другий засіб зберегти довготривалий мир між державами, а саме абсолютне відокремлення їх одна від одної за допомогою спрямованого на це державного устрою кожної з них, ймовірно, навіть не потребував би більш пильного розгляду, якби нещодавно відомий німецький філософ у своєрідній книзі[1] докладно не розглянув і з усією серйозністю не рекомендував би цей засіб.

Основні ідеї плану, який містить ця вражаюча книга, такі.

Кожна держава повинна повністю припинити усякі торгівельні відносини і взагалі будь-які зв'язки (крім наукових) з іншими державами. Спілкування його громадян з іноземцями має бути не тільки перервано, але стати назавжди неможливим.

Для цієї цілі державі належить відразу ж скасувати обіг грошей, що перебувають у володінні його громадян, які внаслідок їх загальної значущості іменуються світовими грошима, і ввести місцеві гроші, тобто такі, які визнаються тільки в даній країні, і тільки в ній. <…>

Якщо виявиться, що якийсь товар ще необхідно ввозити з-за кордону, то цим у всякому разі повинен займатися тільки уряд, і його прагнення повинно бути спрямоване на те, щоб дедалі більше обмежувати таке ввезення. Організована таким чином розумна держава називається замкнутою торговою державою. Для того, щоб вона раз і назавжди мала таку кількість засобів для задоволення своїх потреб, яку вона вважає за потрібне, і могла у майбутньому тим впевненіше жити відокремленою від усіх інших держав, вона повинна поряд із введенням місцевих грошей і нових поліцейських законів вжити ще один важливий політичний захід: на тій стадії, коли ця важлива операція досягне

[1] Йдеться про працю відомого німецького філософа Й. Г. Фіхте «Замкнена торгова держава» (1800).

свого завершення, держава повинна встановити свої природні межі. <…>

Дійсно, якщо ні в кого не буде ні найменшої підстави перейти кордон своєї держави, якщо припиниться всяке спілкування між націями, якщо у держави не буде ніякого зв'язку, ніякого загального інтересу, не буде навіть загального грошового обігу, то і з війною між ними буде покінчено. Питання тільки у тому, чи не занадто це дорога ціна навіть за вічний мир.

Про повну нездійсненність цього сміливого проекту, цієї системи ізоляції взагалі говорити не варто. <…>

Вищою умовою справжньої людської культури є повна спільність жителів Землі. По мірі розвитку цієї спільності розвиваються і найбільш благородні риси людської сутності. Лише з того моменту, коли завдяки судноплавству і торгівлі вступили у зв'язок один з одним найвіддаленіші куточки Землі, людський рід був назавжди звільнений від небезпеки знову занепасти у загальне варварство. Щоправда, з цієї спільності виникли і незліченні здобутки, і незліченні страждання. <…>

І якби тепер за наявності усіх скарбів, якими ми щедро обдаровані завдяки зв'язкам націй одна з одною, між державами була б споруджена нездолання стіна, світ неминуче повернувся б до своєї дитячої пори. <…>

Третім засобом для встановлення або підготовки вічного миру міг би бути вільний союз або <…> організована федерація держав. Мета такого об'єднання повинна полягати у тому, щоб конфлікти, які можуть виникнути між його членами, вирішувалися мирним, правовим шляхом і щоб об'єднана міць союзу позбавляла кожну прийняту до цього союзу державу можливості домагатися свого права силою зброї. Для реалізації цього наміру можна виробити різні форми. Союзні держави можуть володіти правом призначати під час кожного конфлікту одного або декількох третейських суддів, можуть встановити, що меншість членів союзу завжди підкоряється більшості, можуть, нарешті, створити постійний конгрес, який буде розглядати усі справи членів союзу, вести всі їхні процеси, приймати рішення і виступати в якості вищої інстанції з усіх правових пунктів, які викликають сумнів. <…>

Якби думка Руссо дійсно відповідала істині, а саме його думка, що цей мирний союз тому не може бути здійснений, що глави держав, які повинні укласти його, ніколи не погодяться вступити в організацію, яка виключає для них можливість «бути несправедливими по своїй волі», якби відповідали істині його слова, ніби «подібному союзу достатньо було б проіснувати лише один день, і він ніколи не був би розірваний», – якщо все це вірно, то ми не повинні втрачати надію на те, що цей союз рано чи пізно буде реалізований. У новій історії Європи неодноразово наступав момент, коли усі правителі віддали б перевагу спокою тривалого миру непередбачуваному успіху війни. Такий момент може ще не раз наступити; все, що залежить у людському суспільстві від миттєвого вирішення, можливе, і можливе на практиці. Трудність, вірніше, повна неможливість такого союзу пов'язана аж ніяк не з його створенням: вона пов'язана з умовами його міцності.

Для того, щоб будь-яка законна угода між окремими особами або між державами мала силу, її дієвість або міцність повинні мати гарантію, причому гарантію зовнішню. Якщо ж подібна угода залежить тільки від постійності волі сторін, то вона побудована на піску. Настрої окремих людей і держав більш мінливі, ніж природа, а їх моральність – очерет, який хитається від вітру. Будь-яке правове об'єднання обов'язково передбачає примус, а примус передбачає вищу владу. Тим часом вона повністю відсутня у кожному проекті союзу держав. У всіх проектах такого роду є, щоправда, законодавча і судова влада, але немає виконавчої влади, а отже, немає і гарантії. <…>

Вільний договір між державами буде завжди дотримуватися лише доти, доки жодна із держав, що уклали цей договір не буде володіти водночас волею і силою, щоб порушити його, іншими словами, поки мир, що є метою договору, не існує без нього. Як тільки окрема держава або коаліція ряду держав буде зацікавлена у тому, щоб протидіяти спільному інтересу, і виявляться володарями достатньої сили для цього, уся система розпадеться. З цього моменту у розпорядженні решти учасників союзу не виявиться ніякого іншого засобу змусити порушників підкоритися рішенню третейських суддів, рішенню більшості або конгресу, крім війни. Тим часом єдиною метою великого союзу

було уникнення війни. Іншими словами, цей союз може існувати лише за допомогою такого засобу, який не сприяє досягненню його мети, а знищує її; отже, ця ідея містить внутрішнє протиріччя. <…>

Теорія політичної рівноваги в її справжньому розумінні спирається на ідеї поміркованості, взаємного обмеження, невимогливості і твердості; вона закликає до панування вишуканих талантів, що перебувають у тиші, над бурхливою неприборканістю, кабінетною мудрістю над військовою. Ця система не може подобатися в епоху, коли долю світу вирішує сила, коли удар меча прирікає на провал найтонші міркування державного діяча, коли слабким вже майже немає порятунку, а сильні взяли за правило знущатися над державною мудрістю, вважаючи її дивацтвом і намагаючися тим самим перешкодити їй прийти на допомогу вигнанній справедливості. Однак природа речей і вічне правило громадського порядку рано чи пізно утверджують своє право. Якщо наприкінці несподіваної кризи, що ознаменувала початок XIX століття, усе політичне життя нашої частини світу не виявиться сконцентрованим у декількох всеосяжних державах – подія, яка у своїх віддалених результатах, можливо, і благотворно вплине на встановлення миру, але реалізація якої можлива лише в ході ряду революцій, а одна думка про них викликає жах, – якщо Європа і надалі залишиться конгломератом великих і дрібних держав, то система правильно зрозумілої рівноваги між цими державами завжди буде слугувати дороговказною зіркою кращим державним діячам. <…>

Перед істинною політикою повинно стояти велике завдання – постійно спрямовувати та організовувати відносини між державами таким чином, щоб вони по можливості наближалися до стану законного устрою громадянського суспільства; вона повинна усувати приводи до війни, поки ще залишається хоч один засіб для мирного врегулювання конфлікту; а якщо війна неминуча, то з самих наслідків війни вивести кращий порядок речей і більш гарантований, наскільки це можливо, мирний стан. <…>

Четвертим і останнім шляхом, до якого приводять нас роздуми про можливість постійного миру, є створення офіційної міжнародної організації, в якій законодавча, судова і виконавча

влада були б спільною волею об'єднані у будь-якому вищому органі.

Лише за такої організації можливе вирішення цього великого завдання. Лише за такої організації кожна держава вступає у відносини з іншою, саме у такі повністю регульовані відносини, які у цивільному законодавстві поширюються на усіх підданих окремої держави. Лише вища судова інстанція, яка виносить рішення по усіх процесах у рамках міжнародного права відповідно до твердо встановлених законів і, володіючи вищою владою, приводить у виконання свій вирок, на зразок того, як це робить суддя у громадянському суспільстві, надає усім ту всеохоплюючу гарантію, без якої жодне суспільство, а отже, і жодне співтовариство держав, не може піднятися до правового існування у повному розумінні цього слова.

Ця єдино задовільна організація держав є, на жаль, химерою і повинна залишитися такою. Бо:

1) для того щоб реалізувати ідеал вічного миру, ця організація повинна була б охопити усю земну кулю. Повністю розроблена федеративна система, до якої входила б лише частина земної кулі, ще не служила б гарантією миру. Природний стан у відносинах між народами зміниться повністю лише тоді, коли вони зможуть об'єднатися у єдину державу, що неможливо;

2) навіть для значної кількості народів, особливо великих народів, федеративна система ні за яких умов створена бути не може. Спільнота дрібних держав, пов'язаних взаємними інтересами, може, щоправда, жити і процвітати у рамках подібного устрою <…>. Але для того щоб поширити федеративну систему на великі держави, перетворити Європу – не у відповідності з нереальним планом Сен-П'єра, а в єдино прийнятному <…> сенсі, – у справжню федеративну республіку, вищий сенат цієї величезної республіки слід було б наділити такою владою, порівняння з якою не витримує влада жодної окремої держави, – а це також неможливо;

3) якщо, нарешті, можна було б уявити собі владу настільки могутню, щоб вона здатна була витіснити своїм судовим вироком інтереси приватного характеру в такій величезній державі, якою стала б навіть тільки Європа, то і тоді – причому це зауваження відноситься і до суто ідеального

значення проекту – між народами ще не було б вічного миру. Бо не можна припустити, що кожна окрема держава добровільно підкориться вироку вищої судової інстанції. <…>

А примусові заходи по відношенню до держави є завжди не що інше, як війна. Отже, і при такій системі війна була б неминуча. Таким чином, можна вважати повністю доведеним, що не існує плану вічного миру, який навіть тільки по своїй ідеї, залишаючи осторонь всю складність її реалізації, виявився б дієвим. Цей плачевний результат служить, здавалося б, обвинуваченням не тільки людству, але до певної міри навіть вишньому управлінню світом. <…>

Однак для того щоб це впорядковане законом суспільство досягло людських цілей у всьому їх обсязі і всебічно змінило стан природи, воно повинно охопити увесь людський рід. Лише у тому випадку, якщо кожен житель Землі вступає з усіма в укладене правовим чином об'єднання, йому цілком і повністю забезпечено його право проти зазіхань іншого. Однак і тоді можливість війни у широкому сенсі слова ще не була б усунута, оскільки це передбачає абсолютне єдиновладдя розуму і знищення в людині усіх прагнень, що не співпадають з вимогами розуму. Але тоді була б наявна принаймні зовнішня можливість такого стану, за якого неможлива правова війна. Для того, щоб право набуло серед людей абсолютну і повну гарантію, уся Земля повинна бути однією державою. Відтак всезагальний, такий, що охоплює всю Землю, федеративний устрій був би, як ми бачили вище, єдиним проектом вічного миру, який принаймні в ідеї не містив би очевидного протиріччя.

Зробивши цей всесвітній проект неможливим внаслідок меж людських сил, природа декларувала, що поняття вічного миру є нісенітницею. Визначивши необхідний розподіл людського суспільства, вона окреслила галузь права межами, які, щоправда, можуть бути розширені, але ніколи не можуть бути усунені. У кожній окремій державі усі правові відносини визначені законом, але держави не можуть створити для себе загального, організованого у суворій відповідності із законами цілого. Вони живуть не у природному стані – звичайне, але неправильне уявлення, – а у рамках недосконалого суспільного устрою. Їхні стосунки є стосунками індивідів до створення

громадянського суспільства, при яких можуть бути укладені договори, що мають значення, але відсутній зв'язок, що охоплює усе правове існування, усі дійсні й усі можливі договори, усе минуле, сьогодення і майбутнє. Тому держави можуть усунути можливість війни тільки тимчасово, але не остаточно.

З цієї точки зору війна, очевидно, може бути названа злом тільки відносно. У порівнянні з великим злом – від нього нас позбавляє саме недосконалий стан людського суспільства, з якого виникає війна, – вона заслуговує найменування блага. Розум, або правове почуття, в людині споконвічно прагне до повної гарантії прав, що може бути досягнуто лише за допомогою загального законного об'єднання усіх людей, які живуть на Землі. Подібне об'єднання неможливе. Отже, для того щоб правовий устрій став реальністю, він має бути укладений відомою кількістю людей, які в якості народу підпорядковуються загальному закону. Для того, щоб якимось чином покласти край жахливому природному стану, що обурює розум, повинен бути створений, оскільки досягти організації єдиної держави неможливо, ряд держав. Тоді війна усувається принаймні зі сфери кожної окремої держави, і якщо між окремими державами усунути її на тривалий час і неможливо, то це – ціна, яку людство змушене платити за щастя жити взагалі в умовах законного суспільного устрою. Важливо й те, що завдяки створенню держав війна, до якої у природному стані зводилися відносини усіх індивідів, вигнана з надр людського суспільства і переміщена на кордони, відокремлюючи одну від іншої великі замкнуті правові області. Війни між державами слід розглядати як відвідний пристрій, що концентрує у певних пунктах і як би відводить у певні канали ворожі нахили людей, що накопичилися, та які, будучи надані самим собі, спустошили б усе навколо і перешкодили б встановленню правових союзів навіть між окремими людьми. Війна з усіма її жахами є гарантією єдиного законного устрою, можливого серед людей, і, як би парадоксально це не звучало, все-таки очевидною істиною залишається, що без війни на Землі не було б і миру. <…>

Так само полягає справа у сфері суспільних відносин між націями. І тут висока моральність є єдиним доповненням до недосконалого в силу необхідності устрою. Моральне

облагороджування людей має, безсумнівно, вести до облагороджуванню урядів, а чим краще уряди, тим щасливіше має стати велике суспільство, в якому вони, як представники народів, виступають як складові частини, і громадяни. Коли повсюдно на Землі сила пристрастей схилиться перед священним авторитетом моральних принципів, коли право стане божеством держав, коли повага до власності, непорушність договорів і сувора сумлінність у виконанні взаємних зобов'язань стануть вищою максимою людей, коли князі, які керуються цією максимою, проникнуті тільки ідеєю справжньої незмінної користі й істинних потреб держав, глухі до усіх спокус погано зрозумілої слави, помилкової величі, самопоглинаючої жадібності, знайдуть своє щастя у спокої та безпеці, коли навіть тимчасова жертва не здасться їм настільки болючою, як жорстока необхідність шукати вирішення питання про сумнівні права у ще більш сумнівному успіху війни, одним словом, коли в людському суспільстві справедливі та мудрі правителі будуть панувати над освіченими, невибагливими і моральними народами, тоді, але тільки тоді, кількість воєн зменшиться.

Таким чином, той же шлях, який веде до вдосконалення зв'язку в громадянському суспільстві і, отже, до миру всередині держав, веде до миру і в суспільних відносинах між націями. Якщо у другому випадку слід подолати більше труднощів, ніж в першому, то остання мета – стан, що повністю збігається з вимогами розуму, – може бути, в обох випадках однаково далека. Створити між державами такі відносини, які навіки усунули б небезпеку війни, неможливо; однак домогтися за допомогою форм правління та законів повного успіху в справі виховання людей в суспільстві, вселити в них прагнення до справедливості, моральності та миру, який без справедливості і моральності ніколи не може бути міцним, – завдання не більш обнадійливе. <…>

Перекладено за: Генц Ф. О вечном мире / Ф. Генц // Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 316–350.

Карл Краузе

НАЧЕРК ПРОЕКТУ СОЮЗУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ЯК ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОГО МИРУ І ПРАВОВОГО ЗАСОБУ ЗАПОБІГАННЯ БУДЬ-ЯКИМ ЗАЗІХАННЯМ НА ВНУТРІШНЮ ТА ЗОВНІШНЮ СВОБОДУ ЄВРОПИ (1814 р.)

Карл Христіан Фрідріх Краузе (1781–1832) – німецький філософ та письменник, прихильник створення «всесвітнього правового союзу» у Європі, що мав слугувати зразком для інших регіонів світу.

Показати, як існуючий тепер союз, котрий ще нещодавно (першого березня 1814 р.) більш міцно пов'язав на двадцять років на випадок військової загрози головні європейські держави[1], можна зробити стійким і дієвим також для мирних цілей, як за допомогою цього союзу досягти більш досконалого правового стану всіх держав Європи, показати це і запропонувати для загальноєвропейського союзу держав, що став можливим завдяки цьому союзу, справедливий, непорушний і у справжньому сенсі слова вільний устрій війни і миру, є метою даної роботи.

Зробити доступним для народів та їх правителів праобраз права і держави – першочерговий обов'язок у той час, коли в історії виникають поворотні пункти, які на багато століть визначають своєрідність людської культури. Такий поворотний пункт історії настав у 1813 р. Якщо проект союзу європейських держав буде здійснено державами, які об'єдналися проти протиправного верховенства Франції, це послужить гарантією правової свободи Європи і тим самим майбутньої свободи усіх народів земної кулі. Тоді система тільки політичної рівноваги виявиться непотрібною, а система деспотичної універсальної монархії неможливою.

З такого союзу держав, який настільки ж відповідає ідеї правової організації людства, як і нинішньому стану культури найбільш розвинених народів Європи, із союзу, для здійснення якого у даний час необхідні сили вже дійсно об'єднані, сам

[1] Йдеться про так званий Священний союз, укладений Австрією, Прусією та Росією після падіння імперії Наполеона.

собою виникне загальний мир об'єднаних народів, котрий може бути досягнутий тільки на цьому шляху, і тільки таким слід його бажати. Пов'язані союзом держави будуть вселяти кожній агресивній державі страх силою свого об'єднання і повагу своїми правовими принципами; силою права і любові вони об'єднають у своєму союзі, заснованому на нормах міжнародного права і на прагненні до миру, дедалі більшу кількість народів. Государі Росії, Австрії, Прусії, Англії та Швеції, підтримані їхніми народами, зробили велике діяння; тепер вони можуть закласти основу ще більш великому і славному діянню любові та миру.

Виникнення союзу європейських держав можна очікувати від союзних держав з тим більшою імовірністю, що цей союз не позбавляє жодну з держав наявних у неї прав, не суперечить державному устрою жодної країни, надає усім більші переваги, ніж можуть дати найбільш блискучі завоювання, і не вимагає для свого заснування та діяльності ніяких жертв від народу.

Для Німеччини у цьому також полягає прекрасна надія! Навіть якщо об'єднання німецького народу під владою одного верховного правителя, що володіє суверенною владою, і нездійсненно, то утворенню трьох німецьких окремих держав – східної (під владою австрійського імператора), північної (під владою короля Прусії) і південної (об'єднаної під владою інших німецьких правителів) – ніщо більше не перешкоджає. <…>

Політичний порятунок німецького народу благотворний не тільки для нього самого, але і для всієї Європи, більше того, для усіх народів світу; бо наш народ може пишатися тим, що знаходиться на вершині європейської культури і зберігає у найбільшій чистоті та життєвості її святині. <…>

Союз держав – це ряд держав, які об'єдналися для відновлення права у своїх стосунках в якості вищих осіб (цілих народів) таким чином, щоб всі народи, які об'єдналися з цією метою, могли, зберігаючи свою внутрішню та зовнішню свободу і у відповідності до законів вільної моральності і властивої кожному народу своєрідності, дедалі досконаліше будувати своє життя. Союз європейських держав об'єднує для цієї мети спочатку декілька народів, а на стадії завершення – усі народи Європи. Йому відповідали б за своїм рангом азіатський,

африканський, північноамериканський, центральноамериканський (вест-індський) і південноамериканський союзи держав, а також троїстий союз усіх островів (усієї території між Азією та Америкою). Ці союзи головних частин світу, абсолютно однаковим чином об'єднані в єдине вище ціле, склали б єдиний цілісний союз земної кулі. Для того щоб він дійсно здійснився, для того, щоб поступово виникали державні союзи усіх частин світу, початок цьому процесу повинна покласти Європа, оскільки вона перевершує своєю всебічною культурою усі інші народи, більшою чи меншою мірою панує над ними завдяки своїй духовній перевазі, здатності духовно спрямовувати дію сил природи, і в майбутньому, можливо, здійснить мудре управління ними. Якщо ж союз азіатських, африканських, американських держав і, ще більше того, всесвітня держава усього людства – тільки нездійсненна мрія, то європейські держави тим більше зобов'язані укласти між собою союз, щоб принаймні у своїх стосунках встановити міцний правовий стан і з повною силою протистояти у цьому об'єднанні усім іншим народам світу, будь-яким їх протиправним, будь-яким насильницьким діям. Зобов'язання створити союз європейських держав і можливість його здійснення покояться не на ставленні до інших позаєвропейських народів, не на здійсненності всесвітнього союзу, а на власному праві самих європейських народів і на досягнутій ними культурі.

Усі народи в якості абсолютно рівних осіб мають абсолютно рівне право перебувати у самостійній державі з обраною ними самими формою правління; однак цей властивий їм устрій не повинен протидіяти такому ж праву будь-якого іншого народу, і природа його повинна бути такою, щоб кожний народ міг поважати права іншого народу. <…>

Право саме по собі збігається з моральною свободою (моральністю і чеснотами); тому і вироблене у союзі держав міжнародне право має перебувати у гармонії з моральною свободою. <…>

Тому союз держав з презирством відкидає низькі принципи, згідно з якими для урядів і суверенних монархів існує особлива, інша мораль, відмінна від моралі інших людей, що в

галузі політики дозволено брехати і обманювати, що право діє у тих межах, в яких діє влада. Тому чистота і морально-прекрасна справедливість союзу повинні виражатися у принципі публічності, великодушно допустимої гласності обговорення при повному виключенні будь-яких хитрощів. Союз не визнає права на захоплення або знищення народів під приводом опіки над ними; володіючи досконалою владою, він робить право народів дедалі менш залежним від щастя або нещастя, від чисельності населення і від будь-якого свавілля.

Союз європейських держав повинен бути таким же вільним і не зачіпати суверенність, зовнішню незалежність і своєрідність ладу кожної окремої держави, як союз суверенних государів і народів, який укладається тільки на випадок війни чи заради свободи торгівлі. Бо союз європейських держав – не що інше, як навічно проголошений союз вільних, незалежних держав у рамках загального міжнародного права.

На завершальній стадії вільний союз держав є органічною федеративною державою: у ньому для усіх держав, які гармонійно взаємодіють, подібно до того, як взаємодіють окремі органи у здоровому тілі, відновлено політичну рівновагу. <…>

Кант (у роботі «До вічного миру») вважав, що не позитивна «ідея світової республіки, а (щоб не все було втрачено) лише негативний сурогат союзу, що скасовує війни, постійно і безперервно розширюється, може стримати потік антиправових ворожих намірів, зберігаючи, однак, постійну небезпеку їх проявів». Однак метою має бути не вічний мир, а правовий стан народів і вільний союз держав, який тільки і робить такий стан можливим; завдяки такому союзу сам по собі виникне і тривалий мир, подібно до того як земський мир у Німеччині та Англії сам собою виник з більш відповідного праву державного устрою цих народів в якості цих народів. <…> Якщо справжня свобода існує при істинно правовому стані, то поряд з іншими благами сам по собі виникне і мир. Навпаки, у недосконалому правовому стані завжди будуть виникати війни, спрямовані проти неправових дій, незважаючи на те, що закон чистого розуму, так само, як вчить Ісус, незаперечно предписує для кожного випадку: чи не воздавати злом за зло.

Так само, як головною винятковою метою союзу держав не може бути спільне усунення завданої несправедливості за допомогою війни або запобігання цього загрозою війни, не може бути поставлена перед союзом держав і односторонньо переслідуватися ним будь-яка інша одностороння мета. Отже, не може стати такою метою і торгівля, її свобода і організація на основі міжнародного права. Метою союзу держав має бути встановлення правового стану об'єднаних народів у цілому, сприйняття в дусі правового стану всього людства, а до нього має увійти і все те одиничне, що містить правовий стан народів, отже, в якості часткової мети – і спільні військові дії, якщо війні не можна запобігти, і правове визначення торгівлі, а також усіх зносин у галузі науки та мистецтва.

Союз держав охоплює усе право, але тільки право; він не переступає меж права і впливає на інші людські справи владою і впливом тільки за допомогою права і лише тією мірою, якою це вимагає ставлення усіх інших людських справ до права. <…>

Нехай в одній державі панує католицьке, в іншій євангельське християнське релігійне вчення, а у третій – нехристиянське; нехай в одній державі існує монархічний, в іншій республіканський або аристократичний, світський або ієрархічний устрій: усі вони тим не менше можуть об'єднатися у перший союз держав, якщо тільки ці відносини тією мірою, якою вони суперечать сутності союзу держав або не можуть знайти загальної згоди об'єднаних держав, не переносяться на самий союз, якщо народи остільки, оскільки вони утворюють союз держав, повністю залишаються в сфері права. <…>

Показати, як надати союзу держав такий характер, при якому всі держави були б об'єднані у суто правовому сенсі, незважаючи на відмінності релігійних учень, державного устрою та усіх галузей культури, – завдання, яке лише здається важким. Вже у тому випадку окремі держави проявлять схильність примкнути до союзу, якщо з усією рішучістю буде встановлено, що кожна держава може у будь-який час настільки ж добровільно вийти з союзу, наскільки добровільно вона вступила до нього. Це дозволяє уникнути не тільки злочинних маніпуляцій з так званими вічними договорами, які завжди порушуються, як

тільки для цього виникає можливість, але тим самим увесь союз у цілому і кожна його окрема держава будуть уесь час узгоджувати власні дії з тим, що дозволяє союзу знайти внутрішню стійкість, виходячи з більш глибокої сутності самого предмету.<…>

Вільний союз держав видається, далі, єдино правомірним і вірним засобом, а тепер єдино вірною і здійсненною правовою формою для Європи, формою, за допомогою якої правомірному і необхідному прагненню до політичної рівноваги держав може бути надано правильний напрямок, справжнє співвідношення з вищим органічним цілим, утвореним державами <…> і єдино можливий спосіб встановити політичну рівновагу, в зародку придушити будь-яку конфедерацію, спрямовану на поневолення окремих народів або Європи в цілому, і придушити злочинне бажання будь-якого потенційного завойовника через повну неможливість здійснення його планів.<…>

З цього випливає вічна істина: повноваження укладати союз з іншими державами має суто правовий характер і силу в усі часи, за будь-якого культурного стану людства і окремих народів і є, особливо тепер, першочерговою нагальною правовою потребою Європи, а опосередковано і усього людства. Отже, народи, уряди яких укладають цей союз, створюючи правомочне існування союзу держав, які не потребують дозволу якогось одного народу або багатьох інших, так само, як не потребують особливого, рішуче висловленого визнання. Якщо у вільний союз держав об'єднаються хоча б тільки німецькі держави, Росія, держави, що входять до Австрії, Англія та Іспанія, то немає такої сили у світі, яка могла б призвести до розпаду цього союзу, або вступ якої до союзу був би нагально необхідним, щоб відстояти союз держав при будь-якому нападі ззовні та зберегти його. Якщо Франція приєднається до союзу, тим краще для її подальшого процвітання; але безсумнівно, що тільки союз держав може слугувати вірним засобом проти загарбницьких устремлінь Франції, які проявляються нею протягом багатьох століть. Якщо в Європі буде створений союз держав, цьому прикладу наслідуватимуть освічені народи інших частин світу, які почнуть створювати подібні союзи, не вступаючи при цьому

у конфлікт з європейським союзом. Адже інтереси самостійних союзів держав різних частин світу ведуть не до війни, а до мирної співпраці. Тоді вищий розвиток союзу держав буде обмежений тільки земною кулею.

Великим буде внесок німецького народу в це істотне діяння людства! Німеччині, очевидно, належить служити у процесі розвитку людства силовим центром першого союзу держав і взагалі усього життя людства. Німеччина, а не Франція, є з геогностичної точки зору серцем Європи; німецький народ – пульсуюча в ній кров. Книгодрукування, реформація Церкви, суто науковий дух, виховання за принципом моральної свободи і самодіяльності, споконвічне сповідування людяності та всезагального суто людського союзу – усі ці блага створені німецьким духом і закорінені насамперед на німецькій землі. <…>

Союз європейських держав має спиратися на міцний основний договір. Головні його пункти такі:

1) держави, які домовляються, об'єднуються, щоб надати у своїх відносинах значимість праву народів у всьому його обсязі;

2) тим самим вони перш за все домовляються про необхідність санкціонувати законодавство, яке встановлює права народів, організовувати відповідно до нього свої правові відносини, за спільною згодою постійно вдосконалювати це законодавство, зберігати і захищати його зміст, що склався всередині союзу, шляхом постійного нагляду і здійснення права, шляхом поради і правомірної влади, шляхом запобігання будь-якому посяганню на нього зсередини або ззовні. Головні статті цього народного закону наступні:

а) Кожний народ є рівноправною особою в союзі держав і користується своїм правом і захистом, який надається йому союзом, незалежно від чисельності населення, від величини і місцезнаходження його території. Об'єднані держави пов'язані союзом держав як безумовно і повністю рівні, вільні, істинно суверенні держави. В якості членів союзу держав усі об'єднані держави та їхні уряди мають однаковий ранг; усі вони мають рівні права, рівні перед законом і перед судом союзу. Тому вже сам устрій союзу не може допустити владу монарха і є

монархією лише тією мірою, якою союз управляє сам собою згідно з єдністю та рівністю законів.

b) Об'єднані держави взаємно гарантують одна одній рівні права на власну територію та взаємне право перебування на території іншої держави, а також рівні права користування спільними водами, внутрішніми морями і океанами у тих межах, у яких діє влада союзу.

c) Вступ кожного народу в союз здійснюється добровільно; так само добровільно він може відмовитися від перебування в союзі, однак від нього вимагається виконувати укладені між ним і союзом конкретні зобов'язання. Союз держав не може виключити народ, який є його членом, без рішення відповідного союзному договору суду навіть у тому випадку, якщо даний народ порушив основний договір союзу.

d) Держави, об'єднані в союз, можуть, щоправда, запропонувати іншим державам, які ще не вступили в союз, об'єднатися з ними, але тільки не порушуючи свободи, свободної волі і вільного морального розвитку будь-якого народу, не прагнучи опіки в області права над яким-небудь народом і не змушуючи його силою вступити у союз держав.

e) Об'єднані у союз держав народи шанують права усіх народів незалежно від того, чи є даний народ членом союзу. Об'єднані у союз держави повністю і беззастережно позбавляються надзвичайного права, права на самозахист, самооборону і на помсту при прагненні отримати або захистити будь-яке з їх прав; вони визнають безумовно значущим відповідне структурі союзу правове рішення усього союзу, прийняте на загальних судових зборах народів, яке розповсюджується на усілякі позови, і обіцяють беззастережно слідувати цьому рішенню незалежно від того, чи ведеться процес з членом союзу або з державою, яка ще не вступила до нього. Тим самим між усіма об'єднаними державами існує повний і міцний внутрішній мир, і жодна з держав, що входять до союзу, не може в якості окремої держави вести війну з якоюсь не об'єднаною з союзом державою. Рішення союзного суду не підлягає апеляції; держава, яка не підкориться його рішенню,

виключається із союзу і надалі займає по відношенню до союзу становище зовнішньої держави.

g) Разом з тим об'єднані держави дають обіцянку взаємно гарантувати, охороняти і захищати всі свої права, тобто права кожної окремої держави та їх спільні права, права союзу держав, виступати об'єднаними силами проти будь-якої зовнішньої по відношенню до союзу влади та її домагань: у разі справедливої війни вони зобов'язуються укласти і ратифікувати особливий договір про оборону і наступ, відповідний статуту союзу і кожної держави, що входить до нього, та який визначається у кожному даному випадку в залежності від обставин. Тільки союз у цілому має право оголошувати війну і укладати мир; він вступає у війну тільки після відкритого оголошення війни усім союзом, і тільки союз у цілому укладає мир з народами, які знаходяться поза ним і гарантує додержання встановлених у мирному договорі умов.

3) Держави, які домовляються, є судом народів, що розглядає усі питання, пов'язані з позовами об'єднаних держав щодо права і порушення прав. <…>

Він не може накладати покарання, він тільки пред'являє державі, що прагне до неправових дій або вчиняє їх, вимоги, які вона повинна виконувати, якщо хоче залишитися членом союзу. Як наслідок такої вимоги відбувається виключення.

4) Вони гарантують один одному усією своєю об'єднаною владою спільне приведення у виконання законів і рішень суду народів.

5) Об'єднані держави, які домовляються, створюють для законодавчої діяльності і права в цілому постійну союзну раду, в якій відбуваються наради з питання щодо зростання організації союзу, обговорення пропозицій щодо створення спільних благодійних установ на усій території дії права; відповідно до цього розробляються, доводяться до загального відома і вводяться нові закони. Управління союзом здійснюється тільки союзною радою. Вона складається із суверенних осіб вищого уряду країни кожної держави, що входять до союзу, з суверенних правителів, аристократів або президентів республіканських держав, які або особисто з'являються на зібрання союзної ради, або передають свої повноваження постійно присутнім у союзній

раді особам, які відстоюють їхні права в союзі. Однак кожна держава може мати у союзній раді тільки одного представника, і взагалі тільки один голос. Кожний представник держави, що входить до союзу, може, як і всі інші, мати у своєму розпорядженні лише встановлене число осіб. В якості членів союзу держав усі представники об'єднаних держав мають рівні права без будь-яких переваг. Усередині ради союзу немає навіть першого серед рівних (primus inter pares), не кажучи вже про протектора, посередника, ефора. Тому в раді союзу немає президента. Однак у приватних відносинах між урядами об'єднаних держав може ще існувати ієрархія, певні почесті. Об'єднаним державам не забороняється також вступати між собою через своїх послів у будь-які відносини в якості окремих держав.

6) Рада союзу урочисто оголошує усім народам, що його вища мета полягає у встановленні досконалого правового стану всіх народів на Землі, який би постійно наближався до всенародної держави, а тим самим усувалися б війни, удосконалювалися всі людські справи, установи та громадські союзи тією мірою, якою цьому може сприяти право; що тому він вважає своїм обов'язком вислуховувати кожну нову слушну пропозицію, спрямовану на покращення стану окремих держав і союзу держав, а також на вдосконалення науки і мистецтва, релігії і виховання, перевіряти ці пропозиції і втілювати їх, але тільки у відповідності до правового закону і морально прекрасного розвитку людини і людства; поширювати усе загальнокорисне в усіх об'єднаних державах і запропонувати їм вжити цих заходів у себе, а потім при загальній, вільній згоді включити їх до законодавства союзу.

7) Загальні рішення ради союзу набувають силу закону тільки при загальній згоді (повній одностайності). Якщо ж на нараді з таких питань, які стосуються лише внутрішніх справ окремих держав, не буде одностайності, то кожній стороні дозволено слідувати своєму приватному переконанню, оскільки це не завдає шкоди союзу держав. Якщо ж голоси розділяться з питань, що стосуються усього союзу, то тим, хто володіє більшістю голосів, належить опитати інших, чи готові вони

підкоритися думці більшості або вважають за краще вийти з союзу. Якщо ж і тоді згоди не буде досягнуто, то рада союзу повинна скликати особливу нараду, яка вирішить, чи не краще зняти це питання з обговорення, ніж допустити, щоб окремі члени союзу через різні переконання змушені були вийти з його складу.

8) Тільки рада союзу обирає відповідно до закону про згоду всіх держав – членів союзу необхідний робочий персонал для усіх напрямків правової діяльності союзу, як для поточних справ законодавства і правосуддя щодо нагляду, судочинства і виконання рішень суду, так і в особливих справах. До них відносяться: призначення ватажків у війнах союзу, послів союзу в інших державах, створення спеціальних комісій для окремих розслідувань справ. Ці виборні особи не входять до ради союзу і мають тільки таку владу, якою їх наділяє рада союзу. Тому вони несуть перед ним повну відповідальність. <…>

9) Союз держав декларує усім державам світу, що він конституювався у якості правової особи у вигляді названої вище організації і у такій якості сповнений рішучості протидіяти будь-якому посяганню на його незалежність, не визнавати ні внутрішній, ні зовнішній протекторат, ніяких спроб здійснювати над ним верховну владу або підпорядковувати його відносинам, заснованим на правовій опіці. <…>

Далі союз декларує, що в якості союзу і від імені кожної з держав, які входять до нього, відмовляється від будь-якого захоплення земель і людей силою військових дій або хитрістю і ніколи і ні за яких обставин не визнає основою права насильство, а вбачає цю основу тільки в розумних, прийнятих народами за договорами на правових підставах, і готовий прийняти в якості члена союзу будь-який народ, якщо він приймає умови основного договору.

10) Держави, які домовляються, досягають згоди щодо місця, де щорічно у повному складі (in pleno) буде збиратися рада союзу, і зберігають за собою право переносити місце зборів в залежності від стану союзу в кожен даний момент. (У нинішніх умовах для таких зборів найбільше підходить Берлін як столиця

народу, що має найбільшу заслугу в справі порятунку Європи і знаходиться в центрі держав, об'єднання яких тепер слід чекати).

11) Вони досягають згоди і щодо мови, на якій рада союзу буде вести спільні переговори. (Найбільш підходящою для цього є німецька літературна мова внаслідок її відвічності, чистоти, визначеності, її багатства і поширення. Латинська і французька мови для цього занадто бідні і дуже малопридатні для подальшого розвитку, щоб слугувати цій величній меті). Кожна держава має право і несе обов'язок докладати до своїх дипломатичних актів, які викладені мовою, прийнятою союзом, їх переклад на свою рідну мову; основний же договір, закон і загальні рішення складаються як на загальній для союзу мові, так і мовою кожного народу, що входить до союзу, і кожний з цих текстів окремо підлягає ратифікації і підписується усіма членами ради союзу. <…>

Перекладено за: Краузе К. Набросок проекта союза европейских государств в качестве основы всеобщего мира и правового средства предотвращения любых посягательств на внутреннюю и внешнюю свободу Европы / К. Краузе // Трактаты о вечном мире / [сост. И.С. Андреева, А.В. Гулыга]. – СПб.: Алетейя, 2003. – С. 35–364.

Віктор Гюго

ПРОМОВИ НА КОНГРЕСІ МИРУ У ПАРИЖІ

Віктор Гюго (1802–1885) – французький письменник, публіцист та громадський діяч, який боровся проти абсолютизму та агресивної зовнішньої політики. У 1849 р. у Парижі відбувся Конгрес миру – зібрання противників військового вирішення конфліктів, головою якого було обрано В. Гюго.

ПРОМОВА ПРИ ВІДКРИТТІ КОНГРЕСУ (21 серпня 1849 р.)

Панове! Багато з вас, натхнені благочестивою, святою думкою, з'явилися сюди з найвіддаленіших куточків земної кулі. Серед вас є публіцисти, філософи, священики усіх християнських віросповідань, видатні письменники і чимало тих популярних громадських діячів, які вказують своїм народам

шлях до світла. Ви хочете, щоб рішення цього зібрання людей переконаних і духовно зрілих, котрі прагнуть до блага не якогось одного народу, а усіх народів, були прийняті у Парижі. До тих принципів, якими в наш час керуються державні люди, правителі, законодавці, ви додаєте ще певний вищий принцип. Ви, можна сказати, розкриваєте Євангеліє на його останній сторінці, священнійшій з усіх, – тій, яка закликає усіх дітей єдиного Бога жити в мирі; і в цьому місті, яке колись проголосило тільки братерство громадян[1], ви нині проголошуєте братерство усіх людей.

Вітаю вас!

Перед обличчям такої думки і таких дій виявлення особистої подяки недоречні. Дозвольте ж мені у перших словах, звернених до вас, відволіктися від самого себе, певною мірою забути про надану мені велику честь і пам'ятати тільки про ту велику справу, яку ви хочете здійснити.

Панове! Ця свята, ця велика думка – мир у всьому світі, нерозривне єднання усіх націй, визнання Євангелія верховним законом, заміна війни мирним посередництвом – чи здійсненна вона? Чи можливо втілити цю святу ідею в життя? Багато позитивних умів, як тепер висловлюються, багато політиків, «які зістарилися у справах державних», як нині прийнято говорити, відповідають: «Ні!» Що стосується мене, я відповідаю разом з вами, відповідаю без коливань, відповідаю: «Так!». І я зараз спробую довести це.

Я йду далі. Я не тільки говорю, що ця мета досяжна, я говорю: вона безсумнівно буде досягнута; можна тільки відстрочити або наблизити цей момент – ось і все.

Закони, що встановлюються людьми, не відрізняються і не можуть відрізнятися від божественного закону. Але божественний закон предписує не війну, а мир. Люди почали з боротьби, як світобудова почалася з хаосу. Що було їх відправною точкою? Війна – це очевидно. Але куди вони йдуть? До миру – це настільки ж очевидно.

[1] В цьому місті, колись проголосив тільки братство громадян ... – мається на увазі «Декларація прав людини і громадянина» 1789 р., яка проголосила серед інших прав людини рівність громадян.

Коли ви проголошуєте ці великі істини, цілком зрозуміло, що вашим твердженням протиставляють заперечення; цілком зрозуміло, що вашій вірі протиставляють сумнів; цілком зрозуміло, що в ці дні смут і жорстоких чвар ідея миру в усьому світі вражає і бентежить людей майже так само, як їх вразило і збентежило б, якби ідеальне і неможливе раптом стало б реальністю; цілком зрозуміло, що люди кричать: «Утопія!» Що стосується мене, смиренного і непомітного учасника цієї великої справи дев'ятнадцятого століття, я мирюся з цією відсталістю умів, не дивуючись їй і не впадаючи у смуток. Чи можливо, щоб люди не відверталися і, засліплені яскравим світлом, не закривали очі, коли посеред мороку, який ще тяжіє над нами, ви раптово відкриваєте перед ними променисті врата майбутнього?

Панове! Якби хто-небудь чотири століття тому назад, в ті часи, коли громада воювала з громадою, місто воювало з містом, провінція боролася з провінцією, якби тоді хто-небудь сказав Лотарингії, Пікардії, Нормандії, Бретані, Оверні, Провансу, Дофіне, Бургундії: «Прийде день, коли ви не станете більше воювати між собою; день, коли ви не станете більше посилати одних збройних людей проти інших; день, коли вже не будуть казати: нормандці напали на пікардійців, лотарингці відбили напад бургундців. Щоправда, вам ще доведеться залагоджувати розбіжності, вирішувати тяжби, примиряти між собою суперечливі інтереси, але чи знаєте ви, чим ви заміните війська? Чи знаєте ви, чим ви заміните піхоту і кінноту, гармати, фальконети, піки, списи, шаблі? Ви заміните їх невеликим дерев'яним ящиком, який ви назвете виборчою скринькою, і цей ящик дасть вам ... що ж? Збори, верховні збори, які для кожного з вас стануть частинкою його життя, будуть спільною душею усіх вас; державні всенародні збори, повноважні обговорювати, судити, вирішувати всі справи на підставі закону; збори, велінням яких мечі випадуть з усіх рук, і в усіх серцях запанує справедливість! Збори, які кожному заявлять: ось тут закінчується твоє право, а ось тут починається твій обов'язок. Геть зброю! Живіть у мирі! І в цей день ви всі відчуєте спільність ваших думок, ваших інтересів, вашої долі; ви обійметесь, ви зрозумієте, що всі ви – брати по крові, діти єдиної батьківщини;

у цей день ви перестанете бути ворогуючими племенами і перетворитеся на єдиний народ; вашою батьківщиною відтепер буде не Бургундія, не Нормандія, не Бретань, не Прованс – вашою батьківщиною буде Франція, ім'я вам відтепер буде не війна, а цивілізація!».

Панове! Якби хто-небудь сказав це в ті часи, усі позитивні уми, всі серйозні люди, усі великі політики тієї епохи вигукнули б: «Ну і мрійник! Ну і фантазер! Як мало ця людина знає людство! Яке дивне божевілля, яка безглузда химера!» Панове, час зробив крок вперед, і химера стала дійсністю!

І я підкреслюю: того, хто висловив би це приголомшливе пророцтво, мудреці б оголосили божевільним за те, що він розгадав задуми Господні!

І що ж? Нині ви заявляєте, і я – один з тих, хто заявляє це разом з вами, усі ми, що знаходяться тут, заявляємо, звертаючись до Франції, Англії, Пруссії, Австрії, Іспанії, Італії, Росії:

Настане день, коли і у вас – так, і у вас зброя випаде з рук! Настане день, коли війна між Парижем і Лондоном, між Петербургом і Берліном, між Віднем і Туріном здасться настільки ж безглуздою і буде настільки ж неможливою, як в наші дні була б безглузда і здавалася б безглуздою війна між Руаном і Амьеном, між Бостоном і Філадельфією . Настане день, коли ти, Франція, ти, Росія, ти, Італія, ти, Англія, ти, Німеччина, – усі ви, усі нації континенту, що не втрачаючи ваших відмінних рис і вашої чудової своєрідності, усі нерозривно зіллєтеся в якійсь вищій єдності і утворите європейське братерство, абсолютно так само, як Нормандія, Бретань, Бургундія, Лотарингія, Ельзас – всі наші провінції злилися в єдину Францію. Настане день, коли єдиним полем битви будуть ринки, відкриті для торгівлі, й уми, відкриті для ідей. Настане день, коли ядра і бомби будуть замінені виборчими бюлетенями, всезагальним голосуванням народів, мудрим посередництвом великого верховного сенату, який буде для Європи тим, чим парламент є для Англії, сейм – для Німеччини, Законодавчі збори – для Франції. Настане день, коли гармати будуть виставляти у музеях, як зараз виставляють там знаряддя тортур, і люди будуть дивуватися, що таке варварство було можливо. Настане день,

коли ми на власні очі побачимо два гігантські союзи держав – Сполучені Штати Америки і Сполучені Штати Європи, які, ставши обличчям один до одного і скріпивши свою дружбу рукостисканням через океан, будуть обмінюватися своїми творами, виробами своєї промисловості, творіннями мистецтва, геніальними даруваннями; побачимо, як вони піднімають нове на усій земній кулі, заселяють пустелі, під оком Творця удосконалюють все створене ним і заради всезагального благоденства поєднують воєдино дві великі сили – братерство людей і могутність Бога!

І цього дня не доведеться чекати чотири сотні років, бо ми живемо в епоху, коли час рухається швидко, коли бурхливий потік ідей і подій захоплює народи з небувалою швидкістю, коли один рік нерідко виконує завдання цілого століття.

Що ж всі ми – французи, англійці, бельгійці, німці, росіяни, слов'яни, європейці, американці, – що ж ми повинні зробити, щоб цей великий день настав якомога швидше? Любити один одного!

Любити один одного! У великій справі загального умиротворення це найкращий спосіб допомагати Богу. Бо цю велику мету ставить сам Бог. І дивіться, що він робить для її досягнення! Дивіться, скільки великих відкриттів робить окрилений ним людський дух, і всі ці відкриття ведуть до єдиної мети – до миру! Які величезні успіхи, яке полегшення в усьому! Дивіться, як природа дедалі більше і більше підкоряється людині! Як відстала матерія дедалі більше і більше стає рабою думки і служницею цивілізації! Як причини воєн зникають разом з причинами людських страждань! Як зближуються між собою найвіддаленіші народи! Як скорочуються відстані! А скорочення відстаней – початок братерства народів!

Завдяки залізницям Європа скоро буде не більшою за середньовічну Францію. Завдяки пароплавам океан тепер перетинають швидше, ніж колись перетинали Середземне море. Ще трохи часу – і людина буде оббігати землю, як Гомерові боги оббігали небо, – трьома кроками від краю до краю. Ще декілька років – і електричний провід одностайності покриє всю земну кулю і охопить Всесвіт!

І ось, панове, коли я глибше вникаю у це велике ціле, у це грандіозне поєднання праці і подій, які всі відзначені перстом Божим; коли я розмірковую про цю величну мету – загальний мир, заставу благоденства людства; коли я співставляю те, що провидіння робить для всезагального миру, з тим, що політика робить проти всезагального миру, у мій розум закрадається сумна думка.

Статистика та дослідження державних бюджетів показують, що народи Європи з року в рік витрачають на утримання своїх армій значну суму у два мільярди франків, а якщо взяти до уваги витрати на всі види військового спорядження, – не менше трьох мільярдів. Додайте сюди ще збитки, викликані тим, що два з гаком мільйона людей, найздоровіші, найсильніші, наймолодші, цвіт населення, витрачають час і працю непродуктивним чином, збитки, які ніяк не можна оцінити менше, ніж у мільярд, – і ви прийдете до висновку, що постійні армії щорічно обходяться Європі у чотири мільярди франків. Панове! Мир у Європі триває ось вже тридцять два роки[1], і за ці тридцять два роки жахлива сума у сто двадцять вісім мільярдів витрачена у мирний час на потреби війни. Тепер припустіть, що народи Європи, замість того щоб ставитися один до одного підозріло, заздрити один одному, ненавидіти один одного, сповнилися любов'ю один до одного; припустимо, що вони сказали собі: перш за все, перш ніж бути французами, або англійцями, або німцями, кожен з нас – людина, і якщо кожна нація – батьківщина своїх синів, то людство – одна сім'я. А тепер – ці сто двадцять вісім мільярдів, так нерозважливо і так марно витрачені через взаємну недовіру, змусьте витратити їх в ім'я довіри! Ці сто двадцять вісім мільярдів, принесені в жертву ненависті, віддайте їх справі всезагальної згоди! Ці сто двадцять вісім мільярдів, віддані справі війни, віддайте їх справі миру! Віддайте їх праці, освіті, промисловості, торгівлі, судноплавству, сільському господарству, наукам, мистецтвам – і уявіть собі результати.

[1] Мир у Європі триває ось уже тридцять два роки ... – твердження неточне: за цей час відбулися кілька військових конфліктів (придушення революцій в Італії та Іспанії, війна Греції за незалежність, російсько-турецька війна 1828 – 1829 рр. та ін.).

Якби за минулі тридцять два роки ця колосальна сума, сто двадцять вісім мільярдів, була вжита таким чином, і Америка, зі свого боку, посприяла Європі – чи знаєте ви, що б сталося? Обличчя світу змінилося б. Русла річок були б поглиблені, перешийки перерізані каналами, а гори – тунелями, обидва континенти вкрилися б густою мережею залізниць, торговий флот усіх країн збільшився б у сто разів, і ніде вже не було б ні засушливих степів, ні полів під паром, ні боліт; де зараз одні тільки пустки, там будували б міста; де зараз одні тільки голі рифи, там споруджували б гавані; Азію повернули б цивілізації, Африку повернули б людині. Дружно працюючи, людство видобувало б із надр усієї земної кулі незліченні багатства, і злидні зникли би безслідно. І чи знаєте ви, що зникло б разом з убогістю? Революція! Так, обличчя світу змінилося б! Замість того, щоб ворогувати один з одним, люди мирно розселилися б по усьому світу! Замість того, щоб здійснювати революції, вони створювали б нові поселення! Замість того, щоб вносити варварство у цивілізацію, вони вносили б цивілізацію у варварство!

Ви бачите, панове, до якого засліплення настирлива думка про війну доводить і народи, і правителів. Якби ці сто двадцять вісім мільярдів, витрачені Європою за тридцять два роки на війну, якої у дійсності не було, пішли на зміцнення миру, який дійсно був, то, скажімо прямо і привселюдно, ми не побачили б у Європі усього того, що бачимо зараз: наш континент був би не полем битви, а грандіозною майстернею; і замість жахливого, сумного видовища, яке видається нам нині: П'ємонт, повержений у прах, вічне місто Рим у владі мінливої політики малодушних людей, Угорщина і Венеція, які знемагають у героїчній боротьбі[1], Франція, охоплена тривогою, збідніла, скорботна; всюди – злидні, горе, громадянська війна, майбутнє в імлі, – замість цього видовища перед очима у нас були б надія, радість, доброзичливість, прагнення усіх і кожного до загального блага, і

[1] Угорщина і Венеція знемагають у героїчній боротьбі ... – у цей час тривали останні тижні опору Угорської республіки (придушена 27 вересня 1849 р.) і Венеціанської республіки (придушена 25 серпня 1849 р.).

ми бачили б, як цивілізація переможно крокує вперед, осяюючи увесь світ величним сяйвом загальної згоди.

Відзначимо явище, над яким варто задуматися: ті запобіжні заходи, які ми робили проти війни, – вони й призводили до революцій. Люди витратили величезні кошти, зробили все, щоб уникнути уявної небезпеки, і цим посилили реальну небезпеку – злидні. Озброюючись проти химерної небезпеки, вони спрямовували погляд не туди, де збиралися хмари; їм ввижалися війни, що не вибухали, – і вони не бачили революцій, які назрівали.

І все ж – не будемо впадати у відчай! Навпаки, будемо сподіватися більш, ніж коли-небудь! Нехай не лякають нас тимчасові струси, може й необхідні для здійснення великих задумів. Не будемо несправедливі до нашої епохи; не треба бачити її іншою, ніж вона є. Це все ж дивовижна, прекрасна епоха, і, скажімо повним голосом, – дев'ятнадцяте століття буде найчудовішою сторінкою історії. Я вже говорив вам: у цьому столітті прогрес виявляється і потужно проявляється скрізь і в усьому, одні успіхи тягнуть за собою інші – відмирання ворожнечі між народами, зникнення кордонів на карті і забобонів у серцях, прагнення до єдності, облагородження моралі, підвищення рівня освіти і пом'якшення покарань, панування мов, які досягли найвищого розвитку і тим самим стали найбільш важливими для усього людства; усе рухається вперед одночасно – політична економія, точні науки, промисловість, філософія, законодавство, і все спрямовано до однієї мети – створення благоденства і загальної доброї згоди, іншими словами – і що стосується мене, це і є та мета, до якої я завжди буду прагнути, – до знищення злиднів в усіх країнах і до припинення війн між ними.

Так, я заявляю: ера бурхливих революцій закінчується, починається ера мирних поліпшень. Народи відмовляються від насильницьких методів боротьби за краще життя і переходять до мирних. Настав час, коли волею провидіння безладні дії порушників змінюються шляхетними, спокійними діями умиротворителів. Відтепер мета розумної і правильної політики повинна полягати у тому, щоб визнати права усіх націй,

воскресити історичну єдність народів і шляхом встановлення миру в усьому світі навіки поєднати цю єдність з цивілізацією, неухильно розширювати коло цивілізованих народів, подавати добрий приклад народам, які ще поневіряються у варварстві, замінити битви переговорами і, нарешті, – у цьому виражено все – назавжди залишити за справедливістю останнє слово, яке у старому світі належало грубій силі.

Скажу насамкінець, і нехай ця думка надасть нам мужності: людство не сьогодні вступило на цей великий шлях. У нашій стародавній Європі Англія зробила перший крок[1] і своїм віковим прикладом сказала народам: «Ви вільні!». Другий крок зробила Франція[2], вона сказала народам: «Ви повновладні!». Зробимо ж тепер третій крок і усі разом – Франція, Англія, Бельгія, Німеччина, Італія, Європа, Америка – скажімо народам: «Ви – брати!»

ПРОМОВА ПРИ ЗАКРИТТІ КОНГРЕСУ
(24 серпня 1849 р.)

Панове, ви дозволили мені звернутися до вас з привітальним словом; дозвольте ж сказати вам кілька слів на прощання.

Я буду дуже стисло; час уже пізній, я твердо пам'ятаю третій параграф регламенту, і, будьте спокійні, голові не доведеться закликати мене до порядку.

Ми розлучаємося, але наші серця пов'язані нерозривно. Відтепер, панове, нас об'єднує спільна думка, а загальна думка – це, можна сказати, спільна батьківщина. Так, відсьогодні ми усі, що зібралися тут, – співвітчизники!

Упродовж трьох днів ви мудро і гідно обговорювали і розбирали важливі питання, глибоко вникали в їх суть, і при вирішенні цих питань, найбільш великих, які тільки можуть займати людство, ви керувалися благородними традиціями вільних народів.

[1] Англія зробила перший крок ... – мається на увазі Англійська революція XVII ст.
[2] Другий крок зробила Франція ... – мається на увазі революція кінця XVIII ст.

Ви давали урядам поради, дружні поради, на які вони безсумнівно звернуть увагу. Тут прозвучали красномовні слова, гарячі заклики до усіх піднесених почуттів людини і народів; незважаючи на забобони і неприязнь між окремими народами, ви заронили в уми людей всхоже насіння миру в усьому світі.

Чи цілком вам ясно те, що відбувалося на ваших очах протягом трьох днів? Англія потискувала руку Франції, Америка – Європі, і, що стосується мене, я не знаю видовища більш величного і прекрасного.

Поверніться тепер з радістю в серці до своїх осель, до своїх країн і скажіть усім, що ви побували у своїх співвітчизників-французів. Скажіть, що там ви заклали основи миру в усьому світі, поширюйте повсюди цю благу звістку і сійте повсюди цю велику думку.

Ви чули тут багатьох видатних діячів; тому я не буду докладно говорити про все те, що вам уже пояснили і довели. Але дозвольте мені повторити при закритті цього урочистого зібрання ті слова, які я сказав, відкриваючи його: «Сподівайтеся! Дерзайте!» Великий вирішальний акт прогресу, в якому багато хто бачить лише вашу мрію, а я бачу виношене вами реальне починання, – здійсниться. Подумайте про те, як далеко рід людський вже ступив у своєму поступальному русі. Призадумайтеся над минулим, – адже минуле часто освітлює майбутнє! Розкрийте історію – і ви зміцнитесь у своїй вірі!

Так, минуле й історія – ось наші опори. Не далі як сьогодні вранці, при відкритті цього засідання, у той момент, коли високоповажний оратор, віруючий християнин, хвилював усі серця своїм проникливим красномовством, у якому душевна доброта поєднувалася з братолюбством істинного священнослужителя, у цей момент один з присутніх, імені якого я не знаю, нагадав йому, що сьогодні, 24 серпня, річниця Варфоломіївської ночі[1], і священнослужитель-католик, гідний найбільшої поваги, сором'язливо відвернувся, ніби зрікаючись цього ганебного спогаду. А я – я його приймаю! Так, я його приймаю.

[1] Варфоломіївська ніч – різанина протестантів-гугенотів католиками у Франції у ніч на 24 серпня 1572 р.

Так, так воно і було: рівно двісті сімдесят сім років назад Париж, той самий Париж, де ви зараз перебуваєте, прокинувся глибокою ніччю у смертельному жаху. Дзвонив так званий «срібний дзвін» Палацу Правосуддя; католики хапалися за зброю, вривалися до помешкань протестантів і, як у пастці, вбивали там людей, які ще не отямилися від сну. Сталася кривава різанина, стався страшний злочин, в якому злилися усі види ворожнечі – ворожнеча релігійна, ворожнеча особиста, ворожнеча політична – і що ж? Сьогодні, у цей же день, у цьому ж місті Бог велить усім цим видам ворожнечі зустрітися і обратитися в любов. Бог знищив зловісне значення цієї жахливої річниці; туди, де була кривава пляма, він направив промінь світла. На місце ідеї відплати, фанатизму і війни він ставить ідею примирення, терпимості та миру; і завдяки йому, з його волі, завдяки прогресу, який він посилає і яким він керує, саме зараз – перед обличчям рокової дати 24 серпня і, можна сказати, майже під покровом тієї ж, донині збереженої вежі, дзвін якої сповістив Варфоломіївську ніч, – не тільки англійці та французи, італійці та німці, європейці та американці, але і ті, кого називали папістами, і ті, кого називали гугенотами, запевняють, що всі вони – брати, і на знак тісної, нерозривної дружби обіймають один одного.

А тепер – посмійте заперечувати прогрес! Але запам'ятайте раз назавжди: той, хто заперечує прогрес, – богохульствує, той, хто заперечує прогрес, – заперечує провидіння, бо провидіння і прогрес єдині, і прогрес лише одне з імен, даних людиною предвічному Богу.

Брати, я приймаю ці привітання і приношу їх у дар майбутнім поколінням. Так, нехай цей день стане пам'ятним днем, нехай знаменує він кінець кровопролиття, кінець побоїщ і воєн, нехай явиться початком ери згоди і миру в усьому світі, і нехай люди вигукують: 24 серпня 1572 року блідне і зникає перед 24 серпня 1849 року!

Перекладено за: Гюго В. Речи на Конгрессе мира в Париже (1849) / В. Гюго // Собрание сочинений в 15 т. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1956. – Т. 15. – С. 206–217.

Контрольні запитання та завдання:

1. Яким чином тогочасна політична ситуація у Європі сприяла розвитку об'єднавчих ідей?

2. Які спільні та відмінні риси можна виділити у проектах об'єднання Європи?

3. У якій формі, на думку Ш. Сен-П'єра, мало б відбутися майбутнє об'єднання європейських держав?

4. Які держави мали б увійти у майбутню конфедерацію за проектом Ш. Сен-П'єра?

5. Які пункти, на думку Ш. Сен-П'єра, мав би містити договір про конфедерацію?

6. Охарактеризуйте проект договору про вічний мир між державами, розроблений І. Кантом.

7. Які шляхи припинення війн між державами вбачав Ф. Генц?

8. Назвіть основні положення договору, за яким мали б об'єднатися європейські держави, на думку К. Краузе.

9. Чи вірив В. Гюго у реальну можливість припинення війн та об'єднання Європи?

10. До яких позитивних наслідків, на думку В. Гюго, мало б призвести створення «Сполучених Штатів Європи»?

11. Дайте оцінку проектам об'єднання Європи у Новий час. Який з них можна вважати більш реалістичним за тогочасних умов?

ЧАСТИНА ІІ
КОНЦЕПТ ЄВРОПИ ЯК МІЖНАРОДНОГО СОЮЗУ

Тема 4. Інституційно-правові основи Європейського Союзу
Воркшоп

Перелік документів:

1. Договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). (1957 р.).
2. Договір про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратом). (1957 р.).
3. Шенгенська угода. (1985 р.).
4. Єдиний Європейський Акт. (1986 р.).
5. Договір про утворення Європейського Союзу (Маастрихтський договір, 1992 р.).
6. Договір про заснування Європейської Спільноти.
7. Ніццький договір. (2001 р.)
8. Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти (Лісабонська угода, 2007 р.)

Методичні рекомендації:

Воркшоп *– студентам пропонується, розділившись на рівні групи, обрати для аналізу один із документів, що регулюють правові основи функціонування Європейського Союзу. Підготовка проекту передбачає колективну роботу над однією з обраних тем. Презентує результат роботи групи один представник від групи.*

Для полегшення процесу аналізу документів пропонується наступна схема:

1. Вказати причини поглиблення інтеграційних процесів у період, що вивчається.

2. Визначити роль та місце документа, що вивчається, у цьому процесі.

3. Проаналізувати, використовуючи текст, нові механізми співпраці у економічній; політичній, соціальній,

зовнішньополітичній сферах, політиці спільної безпеки; у сфері юстиції та внутрішніх справ.

4. Схарактеризувати систему органів управління ЄС у зазначений період.

5. Визначити, яким чином документ, що вивчається встановив, підтвердив чи й модифікув інституційну систему ЄС.

6. Схарактеризувати провідні положення документа. Визначити сфери виключної, спільної та допоміжної компетенції між ЄС та країнами-членами.

Аналіз документу і його логічна презентація – це завдання, в якому слід дотримуватися чіткості, лаконічності й бути максимально конкретним.

Фахівці із проектного менеджменту радять користуватися SMART-моделлю, розробленою німецьким ученим Пітером Друкером. SMART модель – абревіатура 5 критеріїв, за якими можна оцінити явище/документ, – specific, measurable, attainable, relevant, time-bound (конкретність, вимірність, територіальність, реалістичність, визначеність у часі).

S – необхідно чітко сформулювати тему/ явище/назвати документ;

M – визначити конкретні причини явища (зовнішні та внутрішні), яке характеризується;

A – описати основні елементи документа, ключові пункти;

R – розповісти про імплементацію документа;

T – сформулювати чіткі результати (з визначенням хронологічних меж), які стали наслідком імплементації документа.

Джерела, література та тексти документів – *див. Тема 5.*

Тема 5. Актуальні питання функціонування Європейського Союзу. Робота над проектами в групах

Теми проектів:

1. Політико-культурна інтеграція європейців.

2. Єдина європейська валюта: впровадження та функціонування.
3. Шенгенські угоди.
4. Копенгагенські критерії: умова для вступу чи умовність?
5. Хвилі розширення Європейського Союзу.

Методичні рекомендації:

Для виконання проектної роботи пропонується, поділившись на рівні групи, підготувати проекти та презентувати їх. Підготовка проекту передбачає колективну роботу над однією з обраних тем.

Проект повинен містити: вступ, основну частину та висновки.

Під час презентації проекту кожен з учасників групи повинен зробити коротку доповідь. Кожна доповідь має бути логічним продовженням попередньої та відповідати загальній структурі та концепції проекту. Наприклад, вступ та висновки роблять один чи два студенти, а основна частина – це серія доповідей.

Обов'язковим елементом проекту є презентація, яка готується студентами колективно і завчасно.

Презентація проектів має супроводжуватися візуалізацією:

- *Презентація у Powerpoint;*
- *Презентація у у форматі арт-скрайбінгу (фасилітації).*

Скрайбінг – новітня техніка презентації (від англійського «scribe» – накидати ескізи або малюнки); мова виступаючого ілюструється «на льоту» малюнками фломастером на білій дошці (або аркуші паперу); виходить ніби «ефект паралельного проходження», коли ми й чуємо і бачимо приблизно одне і те ж, при цьому графічний ряд фіксується на ключових моментах аудіоряду.

Є два основних види скрайбінгу: фасилітація та відеоскрайбінг. Скрайбінг-фасилітація (від англійського facilitate – допомагати, полегшувати, сприяти) – це переклад інформації

зі словесної форми у візуальну та фіксування її у режимі реального часу. Робота вчителя на уроці під час пояснення нового матеріалу з крейдою в руках – приклад скрайбінгу-фасилітації. Переваги відеоскрайбінгу полягають у тому, що відеоролик можна використовувати безліч разів, цей вид діяльності викликає у виконавців особливу зацікавленість.

Артскрайбінг – не тільки спосіб кращої візуалізації, але й модерний формат самопрезентації та підвищення ефективності сприйняття інформації.

Джерела:

1. Договір про Європейський Союз (текст документу) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029
2. Консолідована версія договору про Європейський Союз [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file/23491.PDF.
3. Куденхове-Калерги Р. Европейский манифест 1 мая 1924 г. / Р. Куденхове-Калерги // Европейский альманах. История. Традиции. Культура. – М.: Наука, 1991. – С. 110–119.
4. Куденхове-Калерги Р.Н. Пан-Европа. / Р.Н. Куденхове-Калерги. – М.: Вита Планетаре, 2006. – 120 с.
5. Лісабонська угода 1958 р. (текст документу) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_b11
6. Праці Ріхарда Ніколаса Куденгофе-Калергі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://paneuropa.ru/home.php?id=4&lang=
7. Проді Романо. Задум об'єднаної Європи/ Пер. з італ. К.Тищенка. – К.: К.І.С., 2002. – 140 с.
8. Системная история международных отношений. В четырех томах. 1918–2003. Т. III. События. 1945–2003 / Под ред. доктора политических наук, профессора А.Д. Богатурова. – М., 2003.
9. Шуман Р. За Европу / Р. Шуман. – М.: Московская школа политических исследований, 2002. – 96 с.
10. Treaty on European Union (Maastricht, 7 February 1992) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cvce.eu/obj/treaty_on_european_union_maastricht_7_february_1992-en-2c2f2b85-14bb-4488-9ded-13f3cd04de05.html
11. Treaty of Lisbon [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/archives/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm
12. Treaty of Lisbon 2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT

Література:

1. Артемов В.А. Европейская интеграция: история и современность / В.А. Артемов. – Воронеж : ВГУ, 1999. – 62 с.

2. Байєр С. Історія пан'європейського руху [Електронний ресурс] / Стефан Байєр. – Режим доступу: http://paneurope.org.ua/content/view/13/33/#sdfootnote20anc.
3. Білорус О. Глобальні стратегії Євросоюзу: монографія / О.Білоус, Ю.Мацейко, І.Вітер; за наук. ред. О.Г.Білоруса. – К.: КНЕУ, 2009. – 528 с.
4. Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе / Ю.А. Борко. – М. : Деловая литература, 2003. – 464 с.
5. Борхард К.Д. Европейская интеграция. Происхождение и развитие Европейского Союза / К.Д. Борхард. – М., 1996. – 410 с.
6. Браницкий А.Г. Интеграционные процессы в Западной Европе в 1955–1966 гг.: успехи и болезни роста / А.Г. Браницкий // Вестник Нижегородского университета им. Н.И Лобачевского. Серия История, политология, международные отношения. – Вып. 1. – Н. Новгород: ННГУ, 2003. – С. 252–267.
7. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов – К.: Інститут історії України, 2009. – 376 с.
8. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: навч. посіб. / І.А.Грицяк. – К.: «К.І.С.», 2006. – 300 с.
9. Грицяк І.А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: підручник / І.А.Грицяк, В.В.Говоруха, В.Ю.Стрельцов; за заг. ред.: М.Бойцуна, І.Грицяка, Я.Мудрого, О.Рудіка, Л.Прокопенка, В. Стрельцова. – Х.: ХарРІ НАДУ, 2009. – 619 с.
10. Громова А. В. Рихард Куденхов-Калерги и пан-европейское движение в 1930-е годы XX века : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. истор. наук: 07.00.03. «Всеобщая история» / А. В. Громова. – М., 2008. – 18 с.
11. Европа перемен: концепции и стратегии интеграционных процессов / Н.П. Шмелев и др.. М.: КрафгЬ, 2006. - 352 с.
12. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития / под ред. Ю.А.Борко, О.В.Буториной. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 472 с.
13. Європа майбутнього: Європейський Союз перед наступним розширенням / М.Беме, А.Фукс, Ш.Раппенглюк, С.Штох; Матеріали дослідницької групи «Молодь і Європа». – Мюнхен, 2005. – 296 с.
14. Європейська інтеграція / уклад. М.Яхтенфукс, Б.Колєр-Кох [пер. з нім.]. – К.: Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2007. – 396 с.
15. Європейський Союз на сучасному етапі: структурні зміни та стратегія розвитку / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко, М.А. Миронова. – К. : Знання, 2010. – 94 с.
16. Історія європейської ментальності / за ред. Петера Дінцельбахера / переклав з нім. Володимир Кам'янець. – Львів : Літопис, 2004. –720 с.
17. Копійка В.В. Європейський Союз: історія і засади функціонування / В.В.Копійка, Т.І.Шинкаренко [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: Знання, 2012. – 759 с.
18. Кораблева А.Е. Панъевропейский проект Р. Куденхове-Калерги и международные отношения в Европе в 20-30-е гг. XX века. : автореф. дис. На соискание учен. степ. канд истор. наук: 07.00.15. «История

международных отношений и внешней политики» / А. Е. Кораблева. – Нижний Новгород, 2009. – 23 с.
19. Корочанська А.О. Пан'європейський проект Р. Куденхове-Калергі у 1920–1930-ті рр.: аналіз основних положень [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pravoznavec.com.ua/period/article/46178/%C0
20. Лоссовски П. Традиция единства Европы: межвоенный период / Петр Лоссовски // Европа: журнал Польского института международных дел. – Т 2. – 2002. – №3 (4). – С. 74–91.
21. Марк Э. Евросоюз: договор о реформе / Э. Марк // Современная Европа. – 2007. – № 4.
22. Мотрошилова Н.В. Идеи единой Европы: философские традиции и современность / Н.В.Мотрошилова // Диалог культур в глобализирующемся мире: мировоззренческие аспекты / отв. ред. В.С.Степин. – М.: Наука, 2005. – С. 19–67.
23. Офіційний сайт Панєвропейського союзу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.paneuropa.org/
24. Панарина Е.А. Развитие идеи европейской интеграции в первой половине XX века: дис. на соискание учен. степ. канд. истор. наук: 07.00.03. «Всеобщая история» / Е.А. Панарина. – Ставрополь, 2006. – 279 с.
25. Пан-Европейское движение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.eu-online.info/publ/1-1-0-3.
26. Пантин В.И. Глобальная политическая история и современность / В.И. Пантин // Общественные науки и современность. – 2002. – № 5. – С. 156–167.
27. Панъевропеизм XX столетия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// lawlib.by.ru/zarub/02/08.htm
28. Перга Т. Лісабонський і Ґетеборзький шляхи / Т. Перга // Політика і час. – 2006. – № 3. – С. 26–32.
29. Помян К. Європа та її нації/ Пер. з франц. Я.Кравця. – Львів: Каменяр, 2003. – 170 с.
30. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. – К.: Смолоскип, 2002. – 168 с.
31. Рудяков П. Сучасні європейські інтеграційні проекти: мотиви, моделі, ризики, регіональний та глобальний контекст // Політична думка. – 2002. – № 2–3. – С. 91–109.
32. Цурбаков А. Пан-Европейцы не дадут появиться новой Берлинской стене / Артур Цурбаков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucpb.org/?lang=rus&open=652
33. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории: проблемы войны и мира / А.О. Чубарьян. – М. : Муждународные отношения, 1987. – 352 с.
34. Швиммер В. Мечты о Европе: Европа с XIX в. до рубежа третьего тысячелетия. Пер. с нем. / В. Швиммер. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 383 с.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

ШЕНГЕНСЬКА УГОДА

Договір
між Королівством Нідерландів, Королівством Бельгії, ФРН, Французькою Республікою і Великим Герцогством Люксембург про поетапну відміну контролю на спільних кордонах
(Шенгенська угода)

(Шенген, 14 червня 1985 р.)

<…> усвідомлюючи, що ще більш тісні зв'язки між народами країн-учасниць Європейських співтовариств повинні знайти свій прояв у вільному переміщенні через їхні спільні кордони усіма підданими країн-учасниць, а також у вільному обміні товарами і послугами,

прагнучи зміцнити солідарність своїх народів шляхом усунення перешкод вільному переміщенню через спільні кордони Держав Економічного Союзу Бенілюкс, ФРН та Французької Республіки,

оцінюючи успіхи, досягнуті в рамках Європейських Співтовариств шляхом вільного переміщення людей, товарів і послуг,

керовані бажанням відмовитися від контролю на спільних кордонах за переміщенням підданих країн-учасниць Європейських Співтовариств і полегшити обмін товарами та послугами <…>,

грунтуючись на Заяві Європейської Ради у Фонтенбло 25–26.06. 1984 р. про скасування внутрішніх кордонів щодо поліцейських і митних формальностей для переміщення осіб і товарів, <…>

погодились про наступне:

Розділ І. Заходи, які необхідно здійснити в короткий час

Ст. 1. Між часом вступу в силу цього Договору і часом, коли будуть скасовані всі види контролю, формальності на спільних кордонах між державами Економічного Союзу Бенілюкс, ФРН та

Французькою Республікою для підданих держав-учасниць Європейських Співтовариств будуть здійснюватися на вказаних нижче умовах.

Ст. 2. Відносно переміщення осіб поліцейські і митні влади з 15.06.1985 р. здійснюють в основному лише візуальний контроль за особистими транспортними засобами, <…> не зупиняючи їх. Вони можуть переходити від вибіркової перевірки до подальшого контролю. <…>

Ст. 3. Для полегшення візуального контролю піддані держав-членів Європейських Співтовариств, які перетинають спільний кордон на механічному транспортному засобі, можуть виставляти за заднім склом транспортного засобу зелений диск <…> Цей диск буде означати, що власник транспортного засобу дотримується приписів щодо перетину кордону, <…> і дотримується положень про валюту.

Ст. 4. Сторони прагнуть до того, щоб до мінімуму скоротити затримки, пов'язані з контролем на спільних кордонах за пасажирськими перевезеннями. <…>

Ст. 5. До 1.01.1986 р. на комунікаційних національних контрольних постах буде встановлено спільний контроль в тій мірі, в якій це допускає інфраструктура <…> На більш пізній стадії буде розглянута можливість встановлення спільного контролю на інших прикордонних постах <…>

Ст. 6. За винятком застосування наступних правил, узгоджених Сторонами, вони будуть вживати необхідних заходів для спрощення переміщення підданих держав-членів Європейських Співтовариств, котрі проживають в районах, що пролягають уздовж спільних кордонів, з метою дати їм можливість перетинати кордони поза визначеними пунктами перетину і за межами часу, коли ці пункти відкриті. <…>

Ст. 7. Сторони прагнуть до того, щоб у найкоротші терміни скоординувати свою візову політику з тим, щоб уникнути негативних наслідків для імміграції та безпеки, які можуть випливати з пом'якшення контролю на спільних кордонах. <…>

Ст. 8. З огляду на пом'якшення контролю на спільних кордонах і в зв'язку з істотними відмінностями в законодавствах Держав Економічного Союзу Бенілюкс, ФРН, сторони зобов'язуються боротися з нелегальною торгівлею наркотичними засобами та ефективно координувати свої дії у цій сфері.

Ст. 9. Сторони зміцнюватимуть співробітництво між своїми митними службами і поліцією з метою боротьби зі злочинністю, особливо з нелегальною торгівлею наркотичними засобами та зброєю, нелегальним в'їздом і проживанням осіб, ухиленням від сплати податків і митних зборів, а також контрабандою. <…> посилять взаємну допомогу в боротьбі з незаконними переміщеннями капіталів.

Ст. 10. З метою здійснення передбаченої в Ст-х 6, 7, 8 і 9 співпраці, повноважні представники Сторін будуть зустрічатися на регулярній основі.

Ст. 11. Відносно перевезень вантажів через кордони, Сторони відмовляються з 1.07.1985 р. від здійснення наступних видів контролю: <…> за часом перебування в дорозі і часом відпочинку <…>; <…> розмірів і ваги вантажних транспортних засобів<…>; <…> технічного стану вантажних транспортних засобів. <…>

Ст. 12. З 1.07.1985 р. перевірка документів, <…>, замінюється вибірковим контролем. На транспортних засобах, що здійснюють такі перевезення, повинен бути спеціальний знак. <…>

Ст. 13. Сторони прагнуть до гармонізації до 1.01.1986 р. системи надання дозволів на вантажні перевезення з метою спростити, пом'якшити і, можливо, замінити видачу дозволів на кожен перетин кордону наданням багаторазових дозволів на певний термін із візуальним контролем на спільних кордонах.<…>

Ст. 14. Сторони будуть шукати такі рішення, які дозволили б скоротити час виконання формальностей при здійсненні перевезень <…> по залізницях.

Ст. 15. Сторони доручать відповідним залізничним компаніям <…>: модифікувати технічну експлуатацію залізниць <…>; <…> скоротити до мінімуму втрати часу при перетині кордону. <…>

Розділ II. Заходи довготривалого характеру

Ст. 17. Сторони прагнутимуть до скасування контролю за перетином особами спільних кордонів і перенесення його на зовнішні кордони. Для цього буде, перш за все, вжито всіх необхідних заходів для приведення у відповідність усіх законодавчих актів <…>, а також заходів по зміцненню безпеки і запобіганню нелегальної імміграції підданими Держав, що не входять до Європейських Співтовариств.

Ст. 18. Сторони розпочнуть переговори <…>, для обговорення <…>: а) визначення порядку поліцейської взаємодії при попередженні та розслідуванні злочинів; в) вивчення труднощів, які можуть виникнути при застосуванні угод з надання правової допомоги та видачі злочинців, <…>; с) пошук засобів боротьби з організованою злочинністю <…>.

Ст. 19. Сторони прагнутимуть до гармонізації законодавчих актів та підзаконних розпоряджень щодо наступного: наркотичних засобів, зброї та вибухових речовин, реєстрації осіб, які зупиняються в готелях.

Ст. 20. Сторони прагнутимуть до приведення у відповідність своєї візової політики й умов допуску на свою територію. Сторони будуть готувати, якщо це виявиться необхідним, гармонізацію положень, що стосуються деяких аспектів правового регулювання становища іноземців на їх території, щодо підданих Держав, що не входять до Європейських Співтовариств.

Ст. 21. Сторони виступатимуть із спільними ініціативами в Європейських Співтовариствах з метою: а) прийти до збільшення кількості товарів, дозволених для безмитного індивідуального провезення; б) <…> усунути ще існуючі обмеження на ввезення в країну-учасницю угоди, товарів, володіння якими не заборонено. Сторони будуть виступати в Європейських Співтовариствах з ініціативами, спрямованими на узгоджене скасування ПДВ на перевезення туристів в Європейських Співтовариствах в країні, де починається туристичний маршрут.

Ст. 23. Сторони також прагнутимуть до того, щоб послабити затримки вантажного транспорту <…> на національних контрольних постах.

Ст. 24. Сторони будуть шукати кошти для перенесення контролю, здійснюваного за вантажними перевезеннями на спільних кордонах, на зовнішні кордони або вглиб країн. З цією метою вони будуть, <…> висувати скоординовані спільні ініціативи в Європейських Співтовариствах для гармонізації положень, що лежать в основі контролю за вантажними перевезеннями через спільні кордони. <…> піклуватися про те, щоб ці заходи не завдавали шкоди щодо необхідного захисту здоров'я людей, тварин і рослин.

Ст. 25. Сторони будуть розширювати співпрацю з метою полегшити звільнення товарів від мита шляхом систематичного та автоматизованого обміну необхідними відомостями, які визначені в Єдиному Документі.
Ст. 26. Сторони розглянуть можливість гармонізації непрямих податків <…> в рамках Європейських Співтовариств <…>
Ст. 27. Сторони розглянуть можливість скасування на взаємній основі обмежень на звільнення товарів від мита відповідно до існуючих правил для населення, що проживає у прикордонних районах.
Ст. 28. Укладання подібних угод на двосторонній основі з державами, які не є учасницями цього Договору, може проводитися тільки шляхом переговорів між Договірними сторонами.
Ст. 29. Цей Договір буде також мати силу щодо Берліну[1] <…>
Ст. 32. <…> Цей Договір набуде чинності через тридцять днів після здачі депозитарію останнього документа про ратифікацію або схвалення.
Ст. 33. Депозитарієм цього Договору є Уряд Великого Герцогства Люксембург <…> Вчинено в Шенгені (Велике Герцогство Люксембург), чотирнадцятого червня тисяча дев'ятсот вісімдесят п'ятого року.

Перекладено за: Договор между Королевством Нидерландов, Королевством Бельгии, Федеративной Республикой Германия, Французской Республикой и Великим Герцогством Люксембург о поэтапной отмене контроля на общих границах (Шенгенское соглашение) (Шенген, 14 июня 1985 года) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987_004

ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АКТ

Угода від 17.02.1986 р. <...>

Його Величність Король Бельгійців, Її Величність Королева Данії, Президент ФРН, Президент Грецької Республіки, Його Величність Король Іспанії, Президент Французької

[1] Угода укладалась у період, коли Берлін було поділено на дві частини й територіально він перебував у складі НДР.

Республіки, Президент Ірландії, Президент Італійської Республіки, Його Королівська Високість Великий Герцог Люксембургу, Її Величність Королева Нідерландів, Президент Португальської Республіки, Її Величність Королева Об'єднаного Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, спонукувані прагненням продовжити справу, розпочату на основі установчих договорів про Європейські Співтовариства, і перетворити всю сукупність відносин між їхніми державами на Європейський Союз, відповідно до Урочистої Штутгартської декларації від 19.06.1983 р.;

сповнені рішучості створити цей ЄС на основі, по-перше, Співтовариств, що функціонують відповідно до їх власних правил, і, по-друге, Європейської співпраці у сфері зовнішньої політики держав, що поставили свої підписи, і наділити цей Союз компетенцією, необхідною для його функціонування;

сповнені рішучості сприяти спільними зусиллями розвиткові демократії, що спирається на основні права, визнані конституціями і законами держав-членів, Конвенцією про захист прав людини та основних свобод і Європейською соціальною хартією, у першу чергу на право свободи, рівності і соціальної справедливості;

переконані в тім, що європейська ідея, результати, досягнуті в сферах європейської інтеграції і політичної співпраці, а також необхідність подальшого розвитку відповідають устремлінням народів Європи, що живуть в умовах демократії, для яких Європейський Парламент, обраний на основі загального виборчого права, є необхідним засобом волевиявлення;

усвідомлюючи відповідальність, покладену на Європу в зв'язку зі зростаючим прагненням виступати з єдиних позицій і діяти солідарно й узгоджено, щоб найбільш ефективно захищати свої загальні інтереси і незалежність, а також підкреслювати принципи демократії і законності та прав людини, яким вони прихильні, для того, щоб внести свій загальний внесок у підтримку миру і міжнародної безпеки відповідно до зобов'язань, що вони прийняли в рамках Статуту Об'єднаних Націй;

сповнені рішучості поліпшувати економічний і соціальний стан шляхом розширення сфери дії загальної політики і постановки нових цілей і забезпечувати більш гармонічне функціонування Співтовариств <…>;

оскільки глави держав і урядів на Паризькій конференції 19-21.10.1972 р. схвалили мету послідовного здійснення економічного і валютного союзу;

беручи до уваги Додаток до Висновку головуючої країни на засіданні Європейської Ради у Бремені 6 і 7 липня 1978 р. і Брюссельську резолюцію Європейської Ради від 5 грудня 1978 р. про створення Європейської валютної системи (ЄВС) і пов'язаних з нею питань і відзначаючи, що відповідно до цієї резолюції Співтовариство і центральні банки держав-членів розпочали низку заходів, покликаних забезпечити реалізацію співпраці у валютній сфері;

вирішили ухвалити цей Акт і призначили з цією метою як своїх повноважних представників[1]:

ЧАСТИНА І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 1. Мета Європейських Співтовариств і європейської політичної співпраці полягає в тому, щоб спільно сприяти реальному просуванню до Європейської єдності. **Європейські Співтовариства** засновані на Договорах про заснування Європейського Співтовариства з вугілля та сталі, Європейського Економічного Співтовариства, Європейського Співтовариства з атомної енергії і на наступних договорах і актах, що змінюють або доповнюють їх.

Політична співпраця регулюється **частиною III**. Положення цієї частини підтверджують і доповнюють процедури, прийняті у Люксембурзькій (1970 р.), Копенгагенській (1973 р.) і Лондонській (1981 р.) доповідях, в Урочистій Декларації про ЄС (1983 р.), а також поступово сформовану практику держав-членів.

Ст. 2. Європейська Рада включає керівників держав і урядів держав-членів і голову Комісії Європейських Співтовариств. Їм допомагають міністри закордонних справ і один із членів Комісії. Європейська Рада засідає не рідше двох разів на рік.

[1] вказано імена та посади підписантів

ЧАСТИНА ІІ. ПОЛОЖЕННЯ, ЩО ВНОСЯТЬ ЗМІНИ ДО УСТАНОВЧИХ ДОГОВОРІВ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКІ СПІВТОВАРИСТВА

ГЛАВА 1. ПОЛОЖЕННЯ, ЩО ВНОСЯТЬ ЗМІНИ ДО ДОГОВОРУ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО З ВУГІЛЛЯ ТА СТАЛІ

Ст. 4. Договір про ЄСВС доповнюється такими положеннями: «**Ст. 32d** 1. На запит Суду і після консультацій з Комісією і Європейським Парламентом Рада одностайним рішенням може створити при Суді судовий орган з компетенцією суду першої інстанції, правомочний приймати до розгляду деякі види позовів фізичних і юридичних осіб <…> Цей судовий орган не буде правомочний ані розглядати, ані приймати рішення як за позовами держав-членів або інститутів Співтовариства, так і з питань, що вимагають попереднього регулювання відповідно до ст. 41. 2. <…> 3. Члени цього судового органу вибираються з числа осіб, незалежність яких не викликає сумнівів і які мають дані, необхідні для того, щоб працювати на посаді судді. Вони призначаються за спільною згодою урядами держав-членів строком на шість років. Часткове оновлення складу членів даного судового органу проводиться кожні три роки. <…>

ГЛАВА 2. ПОЛОЖЕННЯ, ЩО ВНОСЯТЬ ЗМІНИ ДО ДОГОВОРУ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВТОВАРИСТВО

РОЗДІЛ 1. ПОЛОЖЕННЯ ПРО ІНСТИТУТИ

Ст. 6. 1. <…> 3. У **Ст.** 49 Договору про ЄЕС слова «Рада виносить рішення за пропозицією Комісії і після консультацій з Економічним і соціальним комітетом» заміняються словами «Рада, приймаючи рішення кваліфікованою більшістю, за пропозицією Комісії, у співпраці з Європейським Парламентом і після консультацій з Економічним і соціальним комітетом». 4. У **Ст.** 54 (2) <…> слова «Рада за пропозицією Комісії і після консультацій з Економічним і соціальним комітетом і з Асамблеєю» заміняються словами «Рада за пропозицією Комісії, у співпраці з Європейським Парламентом і після консультацій з Економічним і соціальним комітетом». 5. У **Ст.** 56 (2) <…> друге речення заміняється наступним текстом: «Разом з тим, по закінченні другого етапу Рада за пропозицією Комісії й у

співпраці з Європейським Парламентом приймає кваліфікованою більшістю директиви, спрямовані на координацію положень, що належить, у кожній державі-члені, до регулятивної й адміністративної діяльності.» 6. <…> 7. У **Ст.** 57 (2) <…> третє речення замінюється наступним текстом: «У інших випадках Рада приймає рішення кваліфікованою більшістю, у співпраці з Європейським Парламентом.»

Ст. 7. Ст. 149 Договору про ЄЕС замінюється такими положеннями: **Ст. 149** 1. Коли, на підставі даного Договору, Рада діє за пропозицією Комісії, вона може вносити виправлення до цієї пропозиції тільки шляхом ухвалення одностайного рішення. 2. Коли, на підставі даного Договору, Рада діє в співпраці з Європейським Парламентом, застосовується така процедура: a) Рада, приймаючи рішення кваліфікованою більшістю відповідно до умов пункту 1, за пропозицією Комісії і після одержання висновку Європейського Парламенту виробляє загальну позицію; b) Загальна позиція Ради повідомляється Європейському Парламентові. Рада і Комісія доводять до відома Європейського Парламенту вичерпні аргументи, що спонукали Раду схвалити її загальну позицію, а також інформують про позиції Комісії. <…> c) Європейський Парламент може в тримісячний строк, <…>, абсолютною більшістю голосів своїх членів пропонувати виправлення до загальної позиції Ради. Він може також на основі такої ж більшості відкинути загальну позицію Ради. ... Якщо Європейський Парламент відкинув загальну позицію Ради, остання може прийняти рішення в другому читанні тільки одностайно. d) Комісія вивчає повторно протягом одного місяця пропозицію, на основі якої Рада прийняла загальну позицію, з урахуванням виправлень, запропонованих Європейським Парламентом. ... e) Рада кваліфікованою більшістю приймає пропозицію, що пройшла повторний розгляд у Комісії. Рада може вносити зміни до пропозиції, що пройшла повторний розгляд у Комісії, тільки одностайно. <…>

Ст. 8. У **Ст.** 237 Договору про ЄЕС перший абзац замінюється таким положенням: «Будь-яка європейська держава може звернутися з проханням про членство в Співтоваристві. Вона направляє свій запит у Раду, що приймає рішення одностайно, після консультацій з Комісією і за згодою

Європейського Парламенту, що приймає рішення абсолютною більшістю голосів своїх членів.»

Ст. 9. У **Ст.** 238 Договору про ЄЕС другий абзац заміняється таким положенням: «Ці угоди укладаються Радою на основі одностайності і після одержання згоди Європейського Парламенту, що приймає рішення абсолютною більшістю голосів своїх членів.» <…>

РОЗДІЛ 2. ПОЛОЖЕННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ПІДВАЛИН І ПОЛІТИКИ СПІВТОВАРИСТВА

Підрозділ 1. Внутрішній ринок.

Ст. 13. Договір про ЄЕС доповнюється такими положеннями: «**Ст. 8a.** Співтовариство вживає заходів для поступового створення внутрішнього ринку до 31.12.1992 р. <…> Внутрішній ринок повинен являти собою простір без внутрішніх кордонів, у якому <…> забезпечується вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталу».

Ст. 14. Договір про ЄЕС доповнюється такими положеннями: «**Ст. 8b.** Комісія доповідає Раді до 31.12.1988 р. і ще раз до 31.12.1990 р. про прогрес, досягнутий у створенні внутрішнього ринку <…> Рада, приймаючи рішення кваліфікованою більшістю, за пропозицією Комісії визначає основні настанови та умови, необхідні для забезпечення збалансованого прогресу в усіх згаданих секторах.»

Ст. 15. Договір про ЄЕС доповнюється такими положеннями: «**Ст. 8c.** Формулюючи пропозиції, що мають на меті виконання **Ст.** 8a, Комісія буде враховувати масштаби зусиль, що повинні докладати країни з різним рівнем економічного розвитку в період створення внутрішнього ринку, і може <…> запропонувати відповідні положення. Якщо ці положення приймаються у відступ від чинних, то вони повинні мати тимчасовий характер і викликати найменші порушення у функціонуванні спільного ринку.»

Ст. 16. 1. **Ст.** 28 Договору про ЄЕС заміняється таким положенням: «**Ст. 28.** Усі автономні зміни або припинення дії мита у рамках єдиного митного тарифу приймаються рішенням Ради кваліфікованою більшістю за пропозицією Комісії» 2. У **Ст.** 57 (2) Договору про ЄЕС друге речення заміняється таким

текстом: «Одностайне рішення необхідне для прийняття директив, імплементація яких спричиняє хоча б в одній із держав-членів зміну чинних принципів законодавства про професії в частині, що стосується навчання й умов прийому для фізичних осіб.» <…> 4. У **Ст.** 70 (1) Договору про ЄЕС два останніх речення заміняються таким текстом: «З цією метою Рада приймає кваліфікованою більшістю директиви. Вона прагне досягнення максимально можливої лібералізації. Уживання заходів, що є відступом від лібералізації руху капіталів, вимагає одностайного рішення.» <…>

Ст. 17. Ст. 99 Договору про ЄЕС заміняється такими положеннями: «**Ст. 99.** Рада, приймаючи рішення одностайно, за пропозицією Комісії і після консультацій з Європейським Парламентом, ухвалює положення для гармонізації законодавств, що стосуються податків з обороту, акцизних зборів і інших непрямих податків, тією мірою, якою така гармонізація необхідна, щоб забезпечити створення і функціонування внутрішнього ринку в строки, передбачені в **Ст.** 8а.»

Ст. 18. Договір про ЄЕС доповнюється такими положеннями: «**Ст. 100а.** 1. <…> Рада, приймаючи рішення кваліфікованою більшістю, за пропозицією Комісії, у співпраці з Європейським Парламентом і після консультацій з Економічним і соціальним комітетом, розроблює заходи спрямовані на зближення норм, що впроваджуються в державах-членах законодавчим або адміністративним шляхом, для того, щоб забезпечити створення і функціонування внутрішнього ринку. 2. Пункт 1 не застосовується щодо положень у сфері оподатковування, а також щодо положень, що стосуються вільного руху осіб або прав та інтересів осіб найманої праці. 3. Комісія, у своїх пропозиціях <…> стосовно охорони здоров'я, безпеки, захисту довкілля і захисту споживачів виходить з необхідності забезпечення високого рівня захисту. 4. Якщо після прийняття Радою кваліфікованою більшістю заходів для гармонізації будь-яка з держав-членів визнає за необхідне застосування національних правових норм, обґрунтованих крайньою потребою, що передбачено Ст. 36, або пов'язаних із захистом умов праці або довкілля, вона повідомляє про них Комісію. Комісія погоджується на застосування відповідних

норм, переконавшись, що вони не є засобом невиправданої дискримінації або прихованих обмежень у торгівлі між державами-членами. Комісія або будь-яка держава-член можуть <…> безпосередньо звернутися до Суду, якщо вважають, що інша держава-член протиправно використовує повноваження, передбачені у цій статті. <…>

Ст. 19. Договір про ЄЕС доповнюється такими положеннями: «**Ст. 100b.** 1. Протягом 1992 р. Комісія складе разом з кожною державою-членом перелік законодавчих і адміністративних актів, що охоплюються статтею 100a і не є об'єктом гармонізації в рамках цієї останньої статті. <…>»

Підрозділ 2. Компетенція у валютно-фінансовій сфері.

Ст. 20. 1. До розділу III частини II Договору про ЄЕС включається нова глава 1 <…>: «**Глава 1.** Співпраця в економічній і валютній політиці (Економічний і валютний союз). **Ст. 102a.** 1. З метою забезпечити <…> зближення економічної і валютної політики, держави-члени співпрацюють відповідно до завдань, викладених у **Ст.** 104. Домагаючись цього, вони беруть до уваги досвід, придбаний завдяки співпраці в рамках ЄВС і становленню ЕКЮ, і керуються існуючими в цій сфері повноваженнями. 2. <…> З питань інституціональних змін у валютній сфері повинні проводитися консультації з Комітетом з валютних питань і Комітетом керуючих центральними банками. <…>»

Підрозділ 3. Соціальна політика.

Ст. 21. Договір про ЄЕС доповнюється такими положеннями: «**Ст. 118a.** 1. Держави-члени будуть приділяти особливу увагу підвищенню безпеки і поліпшенню здоров'я працівників, <…>, і ставлять своєю метою зближення умов праці на основі вже досягнутого прогресу. 2. Рада за пропозицією Комісії, у співпраці з Європейським Парламентом і після консультацій з Економічним і соціальним комітетом, приймаючи рішення кваліфікованою більшістю, встановлює <…> мінімальні вимоги, поступове виконання яких, з урахуванням умов і технічних правил, що існують у кожній державі-члені, необхідно для досягнення мети, передбаченої пунктом 1. <…> 3. Положення, вироблені на виконання цієї статті, не слугують для будь-якої держави-члена перешкодою в тому, що стосується

збереження або запровадження більш суворих заходів для охорони умов праці, сумісних з цим Договором.»

Ст. 22. Договір про ЄЕС доповнюється таким положенням: «**Ст. 118b.** Комісія прагне розвивати на європейському рівні діалог між соціальними партнерами, що може, якщо обидві сторони вважають це бажаним, призвести до відносин, заснованих на угоді.»

Підрозділ 4. Економічне і соціальне об'єднання.

Ст. 23. Частина III Договору про ЄЕС доповнюється частиною V, <…>: «**ЧАСТИНА V. ЕКОНОМІЧНЕ І СОЦІАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ. «Ст. 130a.** З метою стимулювання свого гармонічного розвитку в цілому, Співтовариство продовжує і розширює діяльність, спрямовану на зміцнення свого соціального й економічного об'єднання. <…> особливо прагне скоротити розрив між різними регіонами і відставання регіонів, що знаходяться у найменш сприятливих умовах.

Ст. 130b. Держави-члени проводять свою економічну політику і координують її, прагнучи разом з тим досягти цілей, викладених у **Ст.** 130a. Розробка і здійснення спільної політики і дій, спрямованих на створення внутрішнього ринку, враховують цілі, викладені у **Ст-х** 130a і 130c, і сприяють їхньому досягненню. Співтовариство прагне до досягнення цих цілей, використовуючи структурні фонди (Європейський сільськогосподарський фонд керування та гарантій - Секція керування; Європейський соціальний фонд; Європейський фонд регіонального розвитку), Європейський інвестиційний банк та інші фінансові інструменти.

Ст. 130c. Завданням Європейського фонду регіонального розвитку є сприяти усуненню найважливіших регіональних дисбалансів у Співтоваристві через участь у розвитку та структурному реформуванні регіонів із затриманим розвитком та в конверсії промислових регіонів, що занепадають. <…>

Підрозділ 5. Дослідження і технологічний розвиток.

Ст. 24. Частина III Договору про ЄЕС доповнена частиною VI, <…>: «**ЧАСТИНА VI. ДОСЛІДЖЕННЯ І ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК. Ст. 130f.** 1. Співтовариство ставить своєю метою зміцнення наукової і технологічної бази європейської промисловості і сприяння підвищенню її

міжнародної конкурентноздатності. 2. Для цього воно заохочує діяльність підприємств, включаючи малі та середні, дослідних центрів і університетів у сфері наукових досліджень і технологічних розробок; воно підтримує їхні зусилля, спрямовані на розвиток взаємної співпраці, прагнучи, насамперед, надати підприємствам можливість використовувати повною мірою потенціал внутрішнього ринку Співтовариства, відкриваючи, зокрема, державний сектор національних ринків, установлюючи єдині стандарти й усуваючи юридичні і податкові бар'єри на шляху такої співпраці. 3. У досягненні цих цілей особлива увага має приділятися взаємозв'язку між спільними зусиллями в сфері наукових досліджень і технологічних розробок, формуванням внутрішнього ринку і здійсненням спільної політики, особливо в тому, що стосується конкуренції і торгівлі.

Ст. 130g. Для здійснення цієї мети Співтовариство провадить таку діяльність, що доповнює діяльність, яка здійснюється державами-членами: a) реалізує програми наукових досліджень, технологічних розробок і дослідно-демонстраційних програм шляхом розвитку кооперації з підприємствами, дослідними центрами й університетами; b) сприяє співпраці у сфері наукових досліджень, технологічних розробок і дослідно-демонстраційних програм, здійснюваних у Співтоваристві, із третіми країнами і міжнародними організаціями; c) поширює й оптимізує результати наукових досліджень, технологічних розробок і дослідно-демонстраційних програм, здійснюваних у Співтоваристві; d) стимулює навчання і мобільность дослідників ...

Ст. 130h. Держави-члени координують між собою <…> політику і програми, що здійснюються на національному рівні. Комісія у тісній взаємодії з державами-членами може брати на себе будь-яку ініціативу, що сприяє такій координації.

Ст. 130i. 1. Співтовариство приймає багаторічну рамкову програму, в якій відбиті всі напрями його діяльності. <…> встановлюються науково-технічні цілі, визначається їхня відносна пріоритетність, вказуються основні напрями намічених дій, установлюються сума необхідного фінансування і конкретні форми фінансової участі Співтовариства в програмі в цілому, а також розподіл загальної суми за напрямками намічених дій.

2. Рамкова програма може змінюватися і доповнюватися відповідно до зміни ситуації. <…>

Ст. 130n. У ході здійснення багаторічної рамкової програми Співтовариство може передбачити співпрацю в сфері наукових досліджень, технологічних розробок і дослідно-демонстраційних програм, проведених із третіми країнами або міжнародними організаціями. <…>

Ст. 130o. Співтовариство може створювати спільні підприємства або будь-які інші організаційні структури, що необхідні для ефективного здійснення його власних програм наукових досліджень, технологічних розробок і дослідно-демонстраційних робіт. <…>

Підрозділ 6. Довкілля.

Ст. 25. Частина III Договору про ЄЕС доповнена Частиною VII, <…>: «ЧАСТИНА VII. **ДОВКІЛЛЯ. Ст. 130r.** 1. Діяльність Співтовариства щодо довкілля має на меті: берегти, охороняти та поліпшувати стан довкілля; берегти здоров'я людей; виважено та раціонально використовувати природні ресурси. 2. Діяльність Співтовариства щодо довкілля ґрунтується на принципах превентивних дій, відшкодування шкоди навколишньому середовищу, головним чином шляхом усунення його джерел, та оплати збитку тими, хто його заподіяв. Завдання захисту довкілля є складовою частиною інших напрямів політики Співтовариства. 3. Вироблюючи програму дій у сфері довкілля Співтовариство враховує: отримані наукові і технічні дані; стан довкілля в різних регіонах Співтовариства; потенційні вигоди і витрати, що можуть бути результатом дій або бездіяльності; економічний і соціальний розвиток Співтовариства в цілому і збалансований розвиток його регіонів. 4. Співтовариство зосереджує зусилля в сфері довкілля тією мірою, якою цілі, передбачені в пункті 1, можуть бути реалізовані на рівні Співтовариства ефективніше, ніж державами-членами самостійно. Без шкоди для дій самого Співтовариства держави-члени забезпечують фінансування і виконання інших заходів. 5. У рамках сфер своєї компетенції Співтовариство і держави-члени співпрацюють із третіми країнами і компетентними міжнародними організаціями. <…>

Ст. 130s. Рада за пропозицією Комісії і після консультацій з Європейським Парламентом і Економічним і соціальним комітетом приймає одностайно рішення щодо дій, які варто здійснити Співтовариству. <…>

Ст. 130t. Спільні заходи для захисту довкілля, прийняті відповідно до **Ст.** 130s, не перешкоджають кожній з держав-членів зберігати або вводити більш суворі захисні заходи, сумісні з даним Договором.»

ГЛАВА 3. ПОЛОЖЕННЯ, ЩО ВНОСЯТЬ ЗМІНИ ДО УСТАНОВЧОГО ДОГОВОРУ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ.

ГЛАВА 4. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 28. Положення цього Акту не стосуються положень Актів про приєднання Королівства Іспанії і Португальської Республіки до Європейських Співтовариств. <…>

ЧАСТИНА ІІІ. ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКУ СПІВПРАЦЮ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Ст. 30. Європейська співпраця в сфері зовнішньої політики регулюється такими положеннями: 1. Високі Договірні Сторони, будучи учасниками Європейських Співтовариств, прагнуть спільно формулювати і здійснювати європейську зовнішню політику. 2. a) Високі Договірні Сторони зобов'язуються інформувати і консультувати один одного з будь-якого питання зовнішньої політики, що представляє загальний інтерес, з метою домогтися, щоб їхній спільний вплив забезпечувався найбільш ефективно шляхом координації, зближення їхніх позицій та здійснення спільних дій; b) взаємні консультації передують прийняттю Високими Договірними Сторонами їхньої остаточної позиції; c) кожна з Високих Договірних Сторін, розробляючи національну позицію і здійснюючи національні дії, повною мірою враховує позиції інших партнерів і належним чином бере до уваги важливість прийняття і реалізації загальноєвропейських рішень. З метою підвищення своєї здатності до спільних дій у сфері зовнішньої політики Високі Договірні Сторони забезпечують поступальний розвиток і конкретизацію єдиних принципів і завдань. Визначення спільних позицій є відправною точкою для політики Високих Договірних Сторін; d) Високі Договірні Сторони прагнуть уникати будь-яких дій або рішень,

що завдають шкоди їхнім ефективним діям як об'єднаній силі в міжнародних відносинах або в рамках міжнародних організацій. 3. a) Міністри закордонних справ і один із членів Комісії збираються не рідше чотирьох разів на рік у рамках системи європейської політичної співпраці. Вони можуть також обговорювати питання зовнішньої політики, що перебувають у компетенції політичної співпраці, під час сесій Ради Європейських Співтовариств; b) Комісія є повноправним учасником діяльності політичної співпраці; c) з метою забезпечення швидкого прийняття спільних позицій і реалізації спільних дій Високі Договірні Сторони утримуються, наскільки це можливо, від кроків, що перешкоджають досягненню консенсусу і спільним заходам на його основі. 4. Високі Договірні Сторони забезпечують тісну взаємодію з Європейським Парламентом у рамках європейської політичної співпраці. <…> 5. Зовнішня політика Європейського Співтовариства і політика, погоджена в системі європейської політичної співпраці, повинні бути скоординовами. Держава-член, що головує в Раді ЄС, і Комісія <…> несуть особливу відповідальність за забезпечення такої взаємної узгодженості. 6. a) Високі Договірні Сторони вважають, що тісніша співпраця з питань європейської безпеки здатна зробити істотний внесок у формування європейської ідентичності у сфері зовнішньої політики. Вони мають намір більш тісно координувати свої позиції з політичних і економічних аспектів безпеки; b) Високі Договірні Сторони мають рішучий намір підтримувати технологічний і виробничий потенціали на рівні, що забезпечує їхню безпеку. <…>; c) положення цієї частини не перешкоджають установленню більш тісної співпраці у сфері безпеки між деякими з Високих Договірних Сторін у рамках Західноєвропейського Союзу або Північноатлантичного Союзу. 7. a) У міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях, де беруть участь Високі Договірні Сторони, останні прагнуть ухвалити спільні позиції з питань, що охоплюються цією Частиною; b) в міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях, де беруть участь не всі Високі Договірні Сторони, ті з них, що беруть участь, повною мірою враховують позиції, погоджені в рамках європейської політичної

співпраці. 8. Високі Договірні Сторони вступають за необхідності у політичний діалог із третіми країнами і регіональними об'єднаннями. 9. <…> 10. a) Керівництво європейською політичною співпрацею здійснюється тією з Високих Договірних Сторін, що головує в Раді Європейських Співтовариств; b) на неї покладаються завдання з висування ініціатив, координації і представлення позицій держав-членів у рамках відносин із третіми країнами в контексті діяльності європейської політичної співпраці. На неї також покладається керування системою політичної співпраці, насамперед складання календарного плану зустрічей, їхнє скликання й організація; c) <…>; d) Політичний комітет або за необхідності зустріч на рівні міністрів скликаються протягом 48 годин за запитом не менш трьох держав-членів; <…>; g) Секретаріат з місцезнаходженням у Брюсселі сприяє державі-членові, що головує в Раді ЄС, у підготовці і здійсненні діяльності в рамках європейської політичної співпраці, а також в адміністративних питаннях <…>

ЧАСТИНА IV. ЗАГАЛЬНІ ТА КІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 33. 1. Цей Акт підлягає ратифікації Високими Договірними Сторонами згідно з відповідними положеннями їхніх конституцій. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання урядові Італійської Республіки. 2. Цей Акт набирає чинності першого числа наступного місяця після передачі на зберігання ратифікаційної грамоти останньою з держав, що його підписали.

Ст. 34 <…> Вчинено у Люксембурзі сімнадцятого лютого тисяча дев'ятсот вісімдесят шостого року й у Гаазі двадцять восьмого лютого тисяча дев'ятсот вісімдесят шостого року.[1]

ЗАКЛЮЧНИЙ АКТ <…>

ГЕНЕРАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО СТАТТІ 13 ТА 19 ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО АКТУ.

Жодне з цих положень не стосується права держав-членів вживати такі заходи, які вони вважають необхідними для контролю за імміграцією з третіх країн, <…> для боротьби проти

[1] вказано імена 12 підписантів

тероризму, злочинності, поширення наркотиків і нелегальної торгівлі творами мистецтва і предметами старовини. <…>

ДЕКЛАРАЦІЯ ВИСОКИХ ДОГОВІРНИХ СТОРІН ПРО ЧАСТИНУ ІІІ ЄЄА.

Високі Договірні Сторони, що прийняли частину ІІІ про європейську політичну співпрацю, підтверджують свою відкритість стосовно інших європейських країн, що поділяють ті ж ідеали і цілі. Вони готові, зокрема, зміцнити свої зв'язки з державами-членами Ради Європи й іншими європейськими демократичними країнами, з якими підтримують дружні відносини і тісно співпрацюють.

ПОЛІТИЧНА ДЕКЛАРАЦІЯ УРЯДІВ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ПРО ВІЛЬНИЙ РУХ ОСІБ.

З метою сприяння вільному рухові осіб держави-члени розвивають співпрацю, не зачіпаючи повноважень Співтовариства, зокрема з питань в'їзду, руху і перебування осіб із третіх країн. Вони співпрацюють також у сфері боротьби з тероризмом, злочинністю, поширенням наркотиків і незаконною торгівлею творами мистецтва і предметами старовини.

ДЕКЛАРАЦІЯ УРЯДУ КОРОЛІВСТВА ДАНІЇ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКУ ПОЛІТИЧНУ СПІВПРАЦЮ

Уряд Данії зазначає, що прикінцева частина частини ІІІ про співпрацю в сфері зовнішньої політики не стосується участі Данії в зовнішньоекономічній співпраці держав-членів Північної Ради.

Друкується за: Єдиний Європейський Акт 1986 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_028

ДОГОВІР ПРО УТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (МААСТРИХТСЬКИЙ ДОГОВІР) 07.02.1992 р.

ПРЕАМБУЛА

Його Величність Король Бельгійців, Її Величність Королева Данії, Президент Федеративної Республіки Німеччина, Президент Грецької Республіки, Його Величність Король Іспанії, Президент Французької Республіки, Президент Ірландії, Президент Італійської Республіки, Його Королівська Високість Великий Герцог Люксембурзький, Її Величність Королева

Нідерландів, Президент Португальської Республіки, Її Величність Королева Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії[1],

сповнені рішучості перейти на новий етап у процесі європейської інтеграції, розпочатому створенням Європейських співтовариств;

отримуючи натхнення від культурної, релігійної та гуманістичної спадщини Європи, на основі якої сформувалися універсальні цінності - недоторканні і невідчужувані права людської особистості, свобода, демократія, рівність і правова держава;

нагадуючи про історичне значення припинення розділеності європейського континенту і про необхідність встановити міцні основи для устрою майбутньої Європи;

підтверджуючи свою прихильність принципам свободи, демократії, поваги прав людини та основних свобод і принципу правової держави;

підтверджуючи свою прихильність до основних соціальних прав, як вони визначені в Європейській соціальній хартії, підписаній в Туріні 18.10.1961 р. і в Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 р.;

бажаючи поглибити солідарність між своїми народами при повазі їхньої історії, культури і традицій;

бажаючи посилити демократичний характер і ефективність функціонування інститутів, щоб забезпечити їм можливість краще виконувати в рамках єдиного інституційного механізму завдання, які на них покладені;

сповнені рішучості зміцнити свої економічні системи, а також забезпечити їх зближення, і створити економічний і валютний союз, до складу якого у відповідності до положень цього Договору та Договору про функціонування Європейського Союзу, буде включено єдину і стабільну грошову одиницю;

---

[1] Вказані глави 12 держав-членів, які брали участь у підписанні Договору про ЄС 7.02.1992 р. Ще 15 держав, що вступили до ЄС у подальшому, в **преамбулі** не вказуються (Австрія, Фінляндія, Швеція, Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Естонія, Болгарія, Румунія), однак названі у ст. 52 цього Договору, бо були членами ЄС на момент підписання Лісабонської угоди 2007 р. Республіка Хорватія, котра стала членом ЄС у 2013 р. в цьому документі не вказана. – Прим. упорядн.

спонукувані прагненням сприяти економічному та соціальному прогресу своїх народів з урахуванням принципу сталого розвитку і в контексті завершення формування внутрішнього ринку, посилення згуртування та охорони навколишнього середовища, і проводити політику, що забезпечує прогрес одночасно і в економічній інтеграції, і в інших областях;

сповнені рішучості заснувати громадянство, загальне для громадян своїх країн;

сповнені рішучості проводити спільну зовнішню політику і політику безпеки, включаючи поступальне формування спільної оборонної політики, яка, можливо, приведе до спільної оборони відповідно до положень статті 42, зміцнюючи тим самим індивідуальність Європи і її незалежність з метою сприяння миру, безпеці і прогресу в Європі та в усьому світі;

сповнені рішучості сприяти вільному пересуванню осіб, забезпечуючи при цьому безпеку і надійний захист своїх народів, шляхом створення простору свободи, безпеки та правосуддя <…>;

сповнені рішучості продовжити процес створення все більш згуртованого союзу народів Європи, в якому, відповідно до принципу субсидіарності, прийняття рішень у максимально можливій мірі наближене до громадян; виходячи з перспективи подальших етапів, перехід до яких буде необхідний з метою забезпечити поступальний розвиток європейської інтеграції;

вирішили заснувати ЄС <…> домовилися про таке:

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 1. <…> Цим Договором Високі Договірні Сторони створюють між собою ЄС (далі іменований «Союз»), котрому держави-члени надають компетенцію для досягнення своїх спільних цілей. Цей Договір знаменує собою новий етап у процесі створення все більш згуртованого союзу народів Європи, в якому прийняття рішень здійснюється при якомога більш повному дотриманні принципу гласності і в максимально можливій мірі наближено до громадян. Союз ґрунтується на цьому Договорі та на Договорі про функціонування Європейського Союзу (далі іменованих «Договори»). Ці два Договори мають однакову юридичну силу. Союз замінює собою Європейське співтовариство і є його правонаступником.

Ст. 2. Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів в рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок і чоловіків.

Ст. 3. 1. Союз має на меті сприяти миру, своїм цінностям і добробуту своїх народів. 2. Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки та правосуддя без внутрішніх кордонів, в рамках якого забезпечується вільне пересування осіб у взаємозв'язку з відповідними заходами з питань контролю зовнішніх кордонів, надання притулку, імміграції, а також запобігання злочинності та боротьби з цим явищем. 3. Союз створює внутрішній ринок. Він намагається забезпечити сталий розвиток Європи на основі збалансованого економічного зростання і стабільності цін, наявність у високому ступені конкурентоспроможної соціальної ринкової економіки, яка прагне до повної зайнятості і соціального прогресу, а також високий рівень охорони і поліпшення якості навколишнього середовища. Він сприяє науково-технічному прогресу. Він бореться зі соціальною маргіналізацією та дискримінацією, сприяє соціальній справедливості і соціальному захисту, рівності жінок і чоловіків, солідарності поколінь та охороні прав дитини. Він сприяє економічному, соціальному і територіальному згуртуванню і солідарності держав-членів. Він шанує багатство свого культурного і мовного різноманіття та піклується про збереження і розвиток європейської культурної спадщини. 4. Союз утворює економічний і валютний союз, грошовою одиницею якого є євро. 5. У своїх відносинах з рештою світу Союз стверджує та просуває свої цінності й інтереси та сприяє захисту своїх громадян. Він сприяє миру, безпеці, сталому розвитку планети, солідарності і взаємній повазі народів, вільній та справедливій торгівлі, викоріненню бідності та захисту прав людини, в тому числі прав дитини, а також неухильному дотриманню і розвитку міжнародного права, особливо, дотримання принципів Статуту ООН. 6. <…>

Ст. 4. <…> 2. Союз дотримується рівності держав-членів перед Договорами, поважає національну індивідуальність держав-членів, властиву їх основним політичним і конституційним структурам, в тому числі в галузі місцевого та регіонального самоврядування. Союз поважає основні функції держави, особливо ті, які спрямовані на забезпечення її територіальної цілісності, на підтримання громадського порядку та на охорону національної безпеки. Зокрема, національна безпека залишається в одноосібній відповідальності кожної держави-члена. 3. Відповідно до принципу лояльного співробітництва, Союз та держави-члени проявляють взаємну повагу і сприяють одна одній у виконанні завдань, що випливають з Договорів. <…> Держави-члени створюють сприятливі умови для виконання Союзом його завдань і утримуються від будь-яких заходів, здатних поставити під загрозу досягнення цілей Союзу.

Ст. 5. 1. Принцип наділення компетенцією регулює межі компетенції Союзу. Принципи субсидіарності і пропорційності регулюють здійснення цієї компетенції. 2. Відповідно до принципу наділення компетенцією, Союз діє лише в межах компетенції, яку надали йому в Договорах держави-члени для досягнення цілей, встановлених цими Договорами. Будь-яка компетенція, що не надана Союзу в Договорах, належить державам-членам. 3. Відповідно до принципу субсидіарності, Союз у сферах, які не належать до його виключної компетенції, діє лише тоді і в такій мірі, в якій цілі передбачуваної дії не можуть достатнім чином бути досягнуті державами-членами на центральному, регіональному або місцевому рівнях, але, з огляду на масштаби або наслідки передбачуваної дії, можуть бути краще досягнуті на рівні Союзу. <…> Національні парламенти стежать за дотриманням принципу субсидіарності <…> 4. Відповідно до принципу пропорційності, зміст і форма дій Союзу не виходять за рамки <…> досягнення цілей Договорів <…>

Ст. 6. 1. Союз визнає права, свободи і принципи, викладені в Хартії Європейського Союзу про основні права від 7.12.2000 р., адаптованої 12.12.2007 р., яка має таку ж юридичну силу, як і Договори. Положення Хартії жодним чином не розширюють компетенцію Союзу, як вона визначена в Договорах.<…>

2. Союз приєднується до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод ... 3. Основні права, як вони гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод, і як вони випливають із загальних для держав-членів конституційних традицій, входять в зміст права Союзу в якості загальних принципів.

Ст. 7. <…> 2. Європейська Рада, ухвалюючи на пропозицію однієї третини держав-членів або Європейської комісії і після схвалення Європейським парламентом, може констатувати існування серйозного і стійкого порушення будь-якою державою-членом цінностей, зазначених у статті 2, запропонувавши спочатку цій державі-члену надати будь-які зауваження з цього питання. <…>

Ст. 8. 1. Союз розвиває з сусідніми йому країнами привілейовані відносини з метою створення простору процвітання та добросусідства <…>

РОЗДІЛ II. ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДЕМОКРАТИЧНІ ПРИНЦИПИ

Ст. 9. У всій своїй діяльності Союз дотримується принципу рівності своїх громадян, які користуються однаковою увагою з боку його інститутів, органів і установ. Громадянином Союзу є кожна особа, яка має громадянство держави-члена. Громадянство Союзу доповнює собою національне громадянство і не підміняє його.

Ст. 10. 1. Функціонування Союзу засновано на представницькій демократії. 2. Громадяни безпосередньо представлені на рівні Союзу в Європейському парламенті. Держави-члени представлені в Європейській раді своїми главами держав або урядів, а в Раді - своїми урядами, які самі є демократично відповідальними перед їх національними парламентами або <…> громадянами. 3. Кожен громадянин має право брати участь у демократичному житті Союзу. Наскільки можливо, процес прийняття рішень є відкритим і максимально наближеним до громадян. 4. Політичні партії на європейському рівні сприяють формуванню європейської політичної свідомості і вираженню волі громадян Союзу.

Ст. 11. <…> 2. Інститути підтримують відкритий, прозорий і регулярний діалог із представницькими асоціаціями

та громадянським суспільством. 3. З метою забезпечити послідовність і прозорість дій Союзу, Європейська комісія проводить широкі консультації із зацікавленими сторонами. 4. Громадяни Союзу в кількості не менше одного мільйона чоловік, які належать до громадянства значного числа держав-членів, можуть виступити з ініціативою запросити Європейську комісію в рамках її повноважень внести відповідну пропозицію[1] з питань, щодо яких, на думку цих громадян, необхідно видання правового акту Союзу з метою застосування Договорів.

Ст. 12. Національні парламенти активно сприяють належному функціонуванню Союзу ... f) беручи участь в міжпарламентському співробітництві між національними парламентами і з Європейським парламентом <…> відповідно до Протоколу про роль національних парламентів у Європейському Союзі.

РОЗДІЛ III. ПОЛОЖЕННЯ ПРО ІНСТИТУТИ

Ст. 13. 1. Союз наділений інституціональним механізмом, покликаним проводити в життя його цінності, здійснювати його цілі, служити його інтересам, інтересам його громадян та держав-членів, а також забезпечувати послідовність, ефективність та спадкоємність його політики і його дій. Інститутами Союзу є: Європейський парламент; Європейська рада; Рада; Європейська комісія (далі іменована «Комісія»); Суд Європейського Союзу; Європейський центральний банк; Рахункова палата. 2. Кожен інститут діє в межах повноважень, які надані йому в Договорах, відповідно до передбачених Договорами процедур, умов та цілей. Інститути підтримують між собою лояльне співробітництво. 3. Положення про Європейський центральний банк і Рахункову палату, а також детальні положення про решту інститутів містяться в Договорі про функціонування Європейського Союзу. 4. Європейському Парламенту, Раді та Комісії сприяють Економічний і соціальний комітет і Комітет регіонів, що здійснюють консультативні функції.

[1] Мається на увазі право правотворчої ініціативи, процедура для якої визначена ст.24 Договору про функціонування ЄС.

Ст. 14. 1. Європейський парламент спільно з Радою здійснює законодавчу і бюджетну функції. <…> функцію політичного контролю та консультативну <…> згідно з умовами, передбаченими Договорами. Він обирає Голову Комісії. 2. Європейський парламент складається з представників громадян Союзу. Їх кількість не перевищує семисот п'ятдесяти, плюс Голова. Представництво громадян забезпечується відповідно до методу спадаючої пропорційності при мінімальному порозі в 6 членів на державу-члена. Жодній з держав-членів не може виділятися більше 96 місць.<…> 3. Члени Європейського парламенту обираються загальним прямим, вільним і таємним голосуванням терміном на 5 років. 4. З числа своїх членів Європарламент обирає Голову і Бюро.

Ст. 15. 1. Європейська Рада дає Союзу необхідні для його розвитку спонукальні імпульси і визначає його загальні політичні орієнтири і пріоритети. Європейський рада не здійснює законодавчу функцію. 2. До складу Європейської ради входять глави держав або урядів держав-членів, а також його Голова та Голова Комісії. У його роботі бере участь Верховний представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки. 3. Європейська Рада скликається <…> два рази на півріччя. Коли це обумовлено порядком денним, члени Європейської ради можуть прийняти рішення про те, що кожного з них буде супроводжувати міністр, а Голови Комісії - один з членів Комісії. Коли це обумовлено ситуацією, Голова скликає позачергове засідання Європейської ради. 4. Європейська Рада приймає рішення шляхом консенсусу, якщо інше не передбачено Договорами. 5. Європейська Рада кваліфікованою більшістю обирає Голову терміном на два з половиною роки, який може бути переобраний один раз. Європейська рада може припинити його повноваження <…> в разі виникнення перешкод до виконання обов'язків або серйозного проступку. 6. Голова Європейської ради: a) очолює і активізує роботу Європейської ради; b) забезпечує підготовку і спадкоємність роботи Європейської ради у співпраці з Головою Комісії і на основі роботи Ради з загальних питань; c) намагається полегшити досягнення згуртованості і консенсусу всередині Європейської ради; d) надає Європейському Парламенту доповідь за

підсумками кожного засідання Європейської ради. Голова Європейської ради ... забезпечує представництво Союзу на міжнародній арені з питань, що належать до спільної зовнішньої політики і політики безпеки, без шкоди повноваженням Верховного представника Союзу у закордонних справах і політики безпеки <…>

Ст. 16. 1. Рада спільно з Європейським парламентом здійснює законодавчу і бюджетну функції. Вона здійснює функцію визначення політики та координаційну <…> 2. До складу Ради входять по одному представнику від кожної держави-члена на міністерському рівні, <…>3. Рада діє кваліфікованою більшістю, якщо інше не передбачено Договорами. 4. З 1.11.2014 р. кваліфікована більшість визначається як не менше 55% членів Ради, включаючи як мінімум 15 з них, що представляють держави-члени, в яких зосереджено не менше 65% населення Союзу. Блокуюча меншість повинна включати, як мінімум, 4-х членів Ради; <…> 6. Рада засідає в різних формаціях, перелік яких затверджується відповідно до статті 236 Договору про функціонування Європейського Союзу[1].

Рада із загальних питань забезпечує узгоджений характер роботи різних формацій Ради. У взаємодії з Головою Європейської ради і з Комісією вона здійснює підготовку засідань Європейської ради і забезпечує спостереження за виконанням прийнятих на них рішень. Рада із закордонних справ розробляє зовнішньополітичні заходи Союзу виходячи із стратегічних напрямків, встановлених Європейською радою, і забезпечує послідовність дій Союзу. 7. Комітет постійних представників урядів держав-членів відповідає за підготовку роботи Ради. 8. Рада засідає публічно, коли проводить обговорення і голосування щодо проектів законодавчих актів. <…> 9. Головування в формаціях Ради, за винятком формації у закордонних справах, здійснюють представники держав-членів в Раді відповідно до системи рівноправної ротації ...

[1] мається на увазі формат та коло учасників засідань залежно від проблеми, котра обговорюється. Н.п., Рада із загальних питань чи Рада із іноземних справ.

Ст. 17. 1. Комісія просуває спільні інтереси Союзу і з цією метою виступає з відповідними ініціативами. Вона стежить за застосуванням Договорів і заходів, прийнятих інститутами на підставі останніх. Вона здійснює нагляд за застосуванням права Союзу під контролем Суду Європейського Союзу. Вона виконує бюджет і управляє програмами. Вона здійснює координаційну, виконавчу та управлінську функції відповідно до умов, передбачених Договорами. За винятком спільної зовнішньої політики і політики безпеки та інших випадків, передбачених Договорами, вона забезпечує представництво Союзу на міжнародній арені. Вона виступає з ініціативами щодо складання щорічної і багаторічної програм Союзу з метою досягнення міжінституційних угод. 2. Якщо інше не передбачено Договорами, то законодавчі акти Союзу можуть прийматися тільки за пропозицією Комісії ... 3. Термін повноважень Комісії становить п'ять років. Члени Комісії відбираються на підставі їх загальної компетентності та європейської відданості <…>Комісія здійснює свої обов'язки повністю незалежно. <…> Члени Комісії відбираються серед громадян держав-членів по системі чітко рівноправної ротації між державами-членами, що дозволяє відобразити демографічний і географічний діапазон усіх держав-членів. <…> 6. Голова Комісії: a) визначає орієнтири, в рамках яких Комісія здійснює свої завдання; b) встановлює внутрішню організацію Комісії з метою забезпечити послідовний, ефективний і колегіальний характер її діяльності; <…> Член Комісії подає у відставку на вимогу Голови. Верховний представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки подає у відставку на вимогу Голови <…> 7. З урахуванням виборів до Європейського парламенту і після проведення відповідних консультацій Європейська рада, ухвалюючи кваліфікованою більшістю, пропонує Європейському парламенту кандидата на посаду Голови Комісії. Цей кандидат обирається Європейським парламентом більшістю членів <…>

Рада за спільною згодою з обраним Головою стверджує список інших осіб, яких він пропонує призначити членами Комісії. <…> виходячи з пропозицій, зроблених державами-членами ... Голова, Верховний представник Союзу із

закордонних справ і політики безпеки та інші члени Комісії подаються в якості колегії на голосування Європейського парламенту для отримання схвалення. На підставі такого схвалення Комісія призначається Європейською Радою кваліфікованою більшістю. 8. Комісія несе колегіальну відповідальність перед Європейським парламентом. <…> Якщо приймається вотум недовіри, то члени Комісії зобов'язані колективно піти у відставку <…>

Ст. 18. 1. Європейська Рада, ухвалюючи кваліфікованою більшістю, за погодженням з Головою Комісії призначає Верховного (Високого) представника Союзу у закордонних справах і політики безпеки. Європейська рада може припинити його повноваження згідно аналогічної процедури. 2. Верховний представник проводить спільну зовнішню та безпекову політику Союзу. Своїми пропозиціями він вносить вклад в розробку цієї політики і виконує її в якості уповноваженого представника Ради. Аналогічні дії він здійснює щодо спільної політики безпеки та оборони. 3. Верховний представник головує в Раді з іноземних справ. 4. <…>

Ст. 19. 1. Суд Європейського Союзу включає в себе Суд, Трибунал і спеціалізовані трибунали. Він забезпечує дотримання права в ході тлумачення і застосування Договорів <…> 2. До складу Суду входять по одному судді від кожної держави-члена. Суду сприяють генеральні адвокати. Трибунал включає, як мінімум, по одному судді від кожної держави-члена. Судді і генеральні адвокати Суду і судді Трибуналу відбираються з числа осіб, які забезпечують будь-які гарантії своєї незалежності <…> призначаються за спільною згодою урядами держав-членів на шість років. 3. Суд Європейського Союзу відповідно до Договорів виносить рішення: a) за позовами, що подаються державами-членами, інститутами, фізичними або юридичними особами; b) в преюдиціальному порядку за запитами національних юрисдикційних органів про тлумачення права Союзу або про дійсність актів, прийнятих інститутами; c) в інших випадках, передбачених Договорами.

РОЗДІЛ IV. ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПОСИЛЕНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Ст. 20. 1. Держави-члени, які бажають встановити між собою просунуте співробітництво в рамках невиключної компетенції Союзу, можуть скористатися його інститутами і здійснювати цю компетенцію шляхом застосування відповідних положень Договорів <…> Просунута співпраця покликана сприяти досягненню цілей Союзу, охороняти його інтереси і зміцнювати його інтеграційний процес. Просунута співпраця є відкритою в будь-який час для всіх держав-членів <…> 2. Рішення, що санкціонує просунуту співпрацю, приймається Радою, як крайня міра, коли Рада встановить, що цілі, які переслідуються цією співпрацею, не можуть бути в розумний термін досягнуті Союзом в цілому, і за умови, що в ньому беруть участь не менше дев'яти держав членів <…> 4. Акти, прийняті в рамках просунутого співробітництва, мають обов'язкову силу тільки для держав-членів, котрі беруть у ньому участь. <…>

РОЗДІЛ V. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СПІЛЬНУ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ І ПОЛІТИКУ БЕЗПЕКИ

ГЛАВА 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ.

Ст. 21. 1. Діяльність Союзу на міжнародній арені здійснюється виходячи з принципів, ...: демократія, правова держава, загальність і неподільність прав людини і основних свобод, повага людської гідності, принципи рівності і солідарності, дотримання принципів Статуту ООН і міжнародного права. Союз намагається розвивати відносини і будувати партнерства з третіми країнами, регіональними та універсальними міжнародними організаціями, які поділяють принципи, зазначені в першому абзаці. Він сприяє виробленню багатосторонніх рішень загальних проблем, в тому числі в рамках ООН. 2. Союз визначає та проводить спільну політику і заходи, прагне забезпечити високий рівень співпраці в усіх сферах міжнародних відносин з метою: а) захисту своїх цінностей, основоположних інтересів, своєї безпеки,

незалежності та цілісності; b) консолідації та підтримки демократії, правової держави, прав людини і принципів міжнародного права; c) збереження миру, запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до цілей і принципів Статуту ООН, а також принципів Гельсінського Заключного акта та цілей Паризької хартії, включаючи ті, які стосуються зовнішніх кордонів; d) підтримки сталого розвитку в економічному, соціальному та екологічному плані країн, що розвиваються, ставлячи основною метою викорінення бідності; e) заохочення інтеграції всіх країн у світову економіку, в тому числі за рахунок поступового скасування перешкод міжнародній торгівлі; f) сприяння розробленню міжнародних заходів по збереженню і поліпшенню якості навколишнього середовища і надійному управлінню світовими природними ресурсами для того, щоб забезпечити сталий розвиток; g) надання допомоги населенню, країнам і регіонам, які стикаються з катастрофами, що викликаються природними факторами або людиною; і h) розвитку міжнародної системи, заснованої на посиленій багатосторонній співпраці і хорошому глобальному управлінні. 3. <…> Союз піклується про узгодженість між різними сферами своєї зовнішньополітичної діяльності, а також між ними та іншими напрямками своєї політики. Рада і Комісія за сприяння Верховного представника Союзу у закордонних справах і політиці безпеки забезпечують дану узгодженість і співпрацюють з цією метою.

Ст. 22. 1. Виходячи з принципів і цілей, передбачених у ст. 21, Європейська рада встановлює стратегічні інтереси і цілі Союзу. <…> Вони можуть зачіпати відносини Союзу з окремими країнами чи регіонами або мати тематичний підхід <…>

ГЛАВА 2 СПЕЦІАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СПІЛЬНУ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ І ПОЛІТИКУ БЕЗПЕКИ.

Відділ 1. Загальні положення.

Ст. 24. 1. Компетенція Союзу з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки охоплює всі сфери зовнішньої політики, а також весь комплекс питань, що стосуються безпеки Союзу, включаючи поступальну розробку спільної оборонної

політики, яка може привести до спільної оборони. Спільна зовнішня політика і політика безпеки підпорядковується спеціальним правилам і процедурам. Її визначають і здійснюють Європейська рада і Рада, які ухвалюють одноголосно, якщо інше не передбачено Договорами. Прийняття законодавчих актів виключається. Цю політику відповідно до Договорів виконують Верховний представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки та держави-члени. <…> Суд Європейського Союзу не має повноважень щодо цих положень ... 2. У рамках принципів і цілей своєї зовнішньополітичної діяльності Союз проводить, визначає і здійснює спільну зовнішню та безпекову політику, засновану на розвитку взаємної політичної солідарності держав-членів, на виявленні питань, що становлять спільний інтерес <…> 3. Держави-члени активно і беззастережно підтримують зовнішню політику і політику безпеки Союзу <…> спільно ведуть роботу по зміцненню і розвитку їх взаємної політичної солідарності. Вони утримуються від будь-яких дій, що суперечать інтересам Союзу або які могли б зашкодити його ефективності як об'єднуючої сили в міжнародних відносинах <…>

Ст. 26. 1. Європейська Рада встановлює стратегічні інтереси Союзу, фіксує цілі і визначає загальні орієнтири щодо спільної зовнішньої політики і політики безпеки, в тому числі з питань, які мають наслідки в сфері оборони ... 2. Рада розробляє загальну зовнішню політику і політику безпеки і приймає рішення, необхідні для визначення і здійснення цієї політики, на підставі загальних орієнтирів і стратегічних напрямків, встановлених Європейською радою <…>

Ст. 27. 1. Верховний представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки, який головує в Раді з іноземних справ, своїми пропозиціями вносить вклад в розробку спільної зовнішньої політики і політики безпеки, і забезпечує втілення в життя рішень, прийнятих Європейською Радою та Радою. 2. Верховний представник ... веде від імені Союзу політичний діалог з третіми сторонами і висловлює позицію Союзу в міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях. <…>

Ст. 28. 1. Коли міжнародна ситуація вимагає оперативних дій з боку Союзу, Рада приймає необхідні рішення. Вони фіксують свої цілі, свої межі, засоби, що підлягають наданню в розпорядження Союзу, умови свого здійснення і, при необхідності, свій термін дії <…>

Ст. 29. Рада приймає рішення, що визначають позицію Союзу з окремих питань географічного або тематичного характеру. Держави-члени стежать за відповідністю своєї національної політики позиціям Союзу.

Ст. 30. 1. Кожна держава-член, Верховний представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки або Верховний представник за підтримки Комісії можуть вносити на розгляд Ради будь-яке питання, що відноситься до спільної зовнішньої політики і політики безпеки, і подавати до Ради, відповідно, ініціативи або пропозиції. 2. <…>

Ст. 31. 1. Рішення в рамках цієї глави приймаються Європейською Радою та Радою одноголосно, якщо інше не передбачено цим розділом. <…> Якщо члени Ради, які супроводжують своє утримання від голосування подібною декларацією, представляють, щонайменше, одну третину держав-членів, в яких зосереджено не менше однієї третини населення Союзу, то рішення не приймається. <…>

Ст. 32. Держави-члени проводять один з одним в рамках Європейської ради і Ради узгодження з будь-якого питання зовнішньої політики і політики безпеки, яке представляє загальний інтерес, з метою визначення спільного підходу. <…> забезпечують Союзу можливість відстоювати його інтереси і цінності на міжнародній арені. Держави-члени солідарні між собою <…>.

Ст. 34. 1. Держави-члени координують свої дії в рамках міжнародних організацій і на міжнародних конференціях. Вони захищають у цих форумах позиції Союзу. Верховний представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки організовує таку координацію <…> 2. <…> Держави-члени, які є членами Ради Безпеки, при здійсненні своїх функцій захищатимуть позиції та інтереси Союзу, без шкоди

відповідальності, покладеної на них відповідно до положень Статуту ООН <…>

Ст. 35. Дипломатичні та консульські місії держав-членів <…> сприяють реалізації права громадян Союзу на захист на території третіх країн <…>

Ст. 37. У сферах, що підпадають під дію застосування цієї глави, Союз може укладати угоди з одним або декількома державами або міжнародними організаціями.

Ст. 38. <…> В рамках цієї глави Комітет з питань політики і безпеки під відповідальність Ради і Верховного представника здійснює політичний контроль і стратегічне керівництво щодо операцій з врегулювання криз, зазначених в Ст. 43 <…>

Ст. 41. <…> 3. Рада приймає рішення, яке встановлює спеціальні процедури з метою гарантувати швидкий доступ до асигнувань із бюджету Союзу, призначений для термінового фінансування ініціатив у рамках спільної зовнішньої політики і політики безпеки, в тому числі підготовчих заходів щодо місій, зазначених у частині 1 ст. 42 і в Ст. 43. Вона постановляє після консультацій з Європейським парламентом <…>

Відділ 2. Положення про спільну політику безпеки та оборони[1].

Ст.42. 1. Загальна політика безпеки і оборони є складовою частиною загальної зовнішньої політики і політики безпеки. Вона забезпечує Союзу здатність до оперативних дій, що спирається на цивільні і військові засоби. Союз може вдаватися до цих засобів при здійсненні місій за його межами з метою забезпечити підтримання миру, запобігання конфліктів і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН. Основою для виконання цих завдань служать потенціали, що надаються державами-членами. 2. Загальна політика безпеки і оборони включає в себе поступальну розробку спільної оборонної політики Союзу. <…> Політика Союзу в значенні цього відділу не стосується особливого характеру безпекової та оборонної політики деяких держав-членів*, вона поважає зобов'язання, що випливають з Північноатлантичного договору

[1] Слід наголосити, що Данія не бере участь у питаннях спільної оборони.

для окремих держав-членів, які вважають, що їх загальна оборона реалізується в рамках НАТО <…> [1]

3. Для реалізації спільної політики безпеки і оборони держави-члени надають в розпорядження Союзу цивільні та військові потенціали ... 4. Рішення з питань спільної політики безпеки і оборони, в тому числі рішення про початок здійснення будь-якої з місій, зазначених у цій статті, приймаються Радою, <…> одноголосно <…> 5. Рада <…> може доручати реалізацію будь-якої місії групі держав-членів з метою забезпечити захист цінностей Союзу і послужити його інтересам <…> 6. Держави-члени, які відповідають більш високим критеріям військових потенціалів і взяли на себе в цій сфері більш жорсткі зобов'язання з метою виконання максимально складних місій, встановлюють постійну організовану співпрацю в рамках Союзу <…> 7. У разі якщо держава-член піддасться збройній агресії на його території, інші держави-члени повинні надати їй допомогу і сприяння всіма можливими для них засобами відповідно до Ст. 51 Статуту ООН <…> Зобов'язання і співпраця у цій галузі продовжують відповідати зобов'язанням, прийнятим у рамках НАТО, котра для держав, що входять до її складу, залишається фундаментом їх колективної оборони і інстанцією для її здійснення.

Ст. 43. 1. Передбачені в пункті 1 Ст. 42 місії, в рамках яких Союз може вдаватися до цивільних і військових засобів, включають: спільні операції з роззброєння; гуманітарні місії та місії по евакуації; місії, пов'язані з наданням порад та сприяння у військовій сфері; місії щодо запобігання конфліктів і підтримання миру; місії бойових підрозділів з врегулювання криз, в тому числі місії по відновленню миру і стабілізаційні операції після закінчення конфліктів. Всі ці місії можуть сприяти боротьбі з тероризмом, в тому числі шляхом надання підтримки третім країнам в боротьбі з тероризмом на їхный території. 2. Рада приймає рішення щодо зазначених у пункті 1 місій,

[1] передовсім це стосується країн із нейтралітетом у зовнішній політиці (Австрія, Фінляндія, Швеція).

визначаючи їх цілі та межі, а також загальні умови їх здійснення. <…>

Ст. 44. 1. В рамках рішень, прийнятих відповідно до Ст. 43, Рада може доручати реалізацію будь-якої місії групі держав-членів, які бажають цього і мають у своєму розпорядженні для подібної місії необхідний потенціал <…>

Ст. 45. 1. Європейське оборонне агентство <…> поставлене під керівництво Ради, має своїм завданням: a) сприяти визначенню цілей військових потенціалів держав-членів і оцінці дотримання зобов'язань, прийнятих на себе державами-членами щодо потенціалів; b) сприяти гармонізації оперативних потреб та прийняття дієвих і сумісних один з одним методів придбання; c) пропонувати багатосторонні проекти для реалізації цілей у сфері військових потенціалів, забезпечувати координацію програм, здійснюваних державами-членами, і управління спеціальними програмами співробітництва; d) підтримувати дослідження в області оборонної технології, <…> що відповідають майбутнім оперативним потребам; e) вносити вклад у визначення і, коли доречно, в реалізацію будь-якого заходу, корисного для зміцнення індустріальної і технологічної бази оборонного сектору і для підвищення ефективності військових витрат. 2. ... <…>

РОЗДІЛ VI. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 47. Союз має правосуб'єктність.

Ст. 48. 1. <…> 2. Уряд будь-якої держави-члена, Європейський парламент або Комісія можуть вносити до Ради проекти, спрямовані на перегляд Договорів<…>, в тому числі, на розширення чи на скорочення компетенції, наданої Союзу в Договорах. ... 3. <…> 4. Конференція представників урядів держав-членів скликається Головою Ради з метою прийняти за спільною згодою зміни, які підлягають внесенню до Договорів. Зміни вступають в силу після ратифікації всіма державами-членами <…>

Ст. 49. Будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в Ст. 2, і зобов'язується проводити їх у життя, може звернутися із заявкою з метою стати членом Союзу. <…> Держава-заявник направляє свою заявку до Ради; Рада

постановляє по ній одноголосно після консультації з Комісією та після схвалення Європейського парламенту, який виносить своє рішення більшістю членів, <…> Враховуються критерії відповідності, схвалені Європейською Радою. Умови прийому та зміни, які цей прийом тягне для Договорів, на яких грунтується Союз, виступають предметом угоди між державами-членами та державою-заявником. Згадана угода має бути ратифікована усіма державами <…> .

Ст. 50. 1. Будь-яка держава-член, відповідно до своїх конституційних правилам, може прийняти рішення про вихід зі складу Союзу. 2. Держава-член, яка приймає рішення про вихід, повідомляє про свій намір Європейську раду. ... Союз проводить переговори і укладає з державою угоду, яка визначає порядок виходу останньої з урахуванням основ її майбутніх взаємин з Союзом. ... Угоду від імені Союзу укладає Рада, ухвалюючи кваліфікованою більшістю, після схвалення Європейського парламенту. 3. <…> 5. Якщо держава-член, яка вийшла зі складу Союзу, звертається із заявкою про приєднання знову, то його заявка підпорядковується процедурі, <…> ст. 49.

Ст. 51. Протоколи та додатки до Договорів є їх складовою частиною.

Ст. 52. 1. Договори застосовуються до Королівства Бельгія, Республіки Болгарія, Чеської Республіки, Королівства Данія, Федеративноїй Республіки Німеччина, Естонської Республіки, Грецької Республіки, Королівства Іспанія, Французької Республіки, Ірландії, Італійської Республіки, Республіки Кіпр, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Великого герцогства Люксембург, Угорської Республіки, Республіки Мальта, Королівства Нідерланди, Австрійської Республіки, Республіки Польща, Португальської Республіки, Румунії, Республіки Словенія, Словацької Республіки, Фінляндської Республіки, Королівства Швеція і Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. 2. <…>

Ст. 53. Цей Договір укладено на необмежений термін.

Ст. 54. 1. Цей Договір підлягає ратифікації Високими Договірними Сторонами відповідно до конституційної процедури кожної кожної з них. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Уряду Італійської Республіки. 2. Цей Договір

набуде чинності 1.01.1993 р за умови здачі до цього дня всіх ратифікаційних грамот ...

Ст. 55. <…> На посвідчення чого повноважні представники поставили свої підписи під цим Договором. Вчинено в Маастрихті сьомого лютого тисяча дев'ятсот дев'яносто другого року.

Перекладено за: Договор о Европейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992 года) (текст с изменениями и дополнениями от 13 декабря 2007 года) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

ДОГОВІР ПРО ЗАСНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ[1]

ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ БЕЛЬГІЙЦІВ, ПРЕЗИДЕНТ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ, ПРЕЗИДЕНТ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ПРЕЗИДЕНТ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ЇЇ КОРОЛІВСЬКА ВИСОКІСТЬ ВЕЛИКА ГЕРЦОГИНЯ ЛЮКСЕМБУРЗЬКА, ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА НІДЕРЛАНДІВ[2],

з непохитним прагненням закласти підвалини дедалі ближчого союзу народів Європи,

натхненні наміром спільними діями сприяти економічному й соціальному поступові своїх країн, щоб ліквідувати бар'єри, що ділять Європу,

визначаючи головну мету своїх зусиль - стале поліпшення умов життя та праці своїх народів,

---

[1] Консолідована версія станом на 01.01.2005 р. Цей договір включає тексти документів, котрі започаткували процес європейської інтеграції, зокрема про створення **ЄОВС** та **Римські договори**, а також зміни та доповнення до них у вигляді Договорів та Протоколів, котрі дали можливість перетворити окремі інтеграційні проекти на Європейську Спільноту.

[2] Перші шість країн, котрі започаткували процес європейської інтеграції. Згодом членами Європейської Спільноти стали також Чеська Республіка, Королівство Данія, Республіка Естонія, Грецька Республіка, Королівство Іспанія, Ірландія, Республіка Болгарія, Республіка Кіпр, Республіка Латвія, Республіка Литва, Республіка Угорщина, Республіка Мальта, Республіка Австрія, Республіка Польща, Румунія, Португальська Республіка, Республіка Словенія, Словацька Республіка, Республіка Фінляндія, Республіка Хорватія, Королівство Швеція та Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії.

визнаючи, що усунення наявних перешкод потребує узгоджених дій, щоб ґарантувати постійний розвиток, збалансовану торгівлю та чесну конкуренцію,

піклуючися про зміцнення єдності своїх економік та забезпечення їхнього гармонійного розвитку, зменшуючи наявні відмінності між різними регіонами та долаючи відсталість регіонів, що перебувають у найменш сприятливих умовах,

бажаючи сприяти, через спільну торгівельну політику, поступовому скасовуванню обмежень міжнародної торгівлі,

з наміром підтвердити солідарність, що єднає Європу та заморські країни, та бажаючи забезпечити їхнє процвітання й розвиток їхнього добробуту згідно з принципами Статуту ООН,

натхненні наміром зберігати й зміцнювати мир та свободу, об'єднуючи свої ресурси та закликаючи інші народи Європи, що поділяють ці ідеали, об'єднувати свої зусилля,

з непохитним прагненням сприяти розвиткові якнайвищого рівня знань своїх народів через широкий доступ до освіти та постійне оновлювання знань,

вирішили заснувати **Європейську Спільноту** <…> погодилися про таке.

ЧАСТИНА ПЕРША ПРИНЦИПИ

Ст. 1. Цим Договором Високі Договірні Сторони засновують Європейську Спільноту.

Ст. 2. Завданням Спільноти є, запроваджуючи спільний ринок, економічний та валютний союз, а також виконуючи спільні політики та діяльність, зазначені в Ст. 3 та 4, поширювати в межах усієї Спільноти гармонійний, збалансований і стабільний розвиток економічної діяльності, високий рівень зайнятості й соціального захисту, рівність жінок і чоловіків, стабільне та безінфляційне зростання, високий рівень конкурентоспроможності й конвергенції економічних показників, високий рівень захисту й поліпшення стану довкілля, підвищення рівня та якості життя, економічну й соціальну згуртованість та солідарність держав-членів.

Ст. 3. 1. <…>діяльність Спільноти <…> охоплює: (a) заборону між державами-членами мита та кількісних обмежень на імпорт та експорт товарів і на всі заходи еквівалентної дії; (b) спільну торгівельну політику; (c) внутрішній ринок, що його

характеристикою є скасування перешкод вільному пересуванню людей, товарів, послуг та капіталу між державами-членами; (d) заходи щодо в'їзду та пересуванню осіб, як обумовлено в Розділі IV; (e) спільну політику у сфері сільського господарства та рибальства; (f) спільну політику у сфері транспорту; (g) систему, що забезпечує неспотворену конкуренцію на внутрішньому ринку; (h) зближення законодавств держав-членів до рівня, що його потребує функціювання спільного ринку; (i) сприяння координації політик зайнятості держав-членів з метою підвищити їхню ефективність <…>; (j) політику в соціальній сфері, зокрема Європейський соціальний фонд; (k) посилення економічної та соціальної згуртованості; (l) політику у сфері довкілля; (m) посилення конкурентоспроможності промисловості Спільноти; (n) сприяння дослідженням та технічному розвиткові; (o) заохочення створювання та розвитку транс'європейських мереж; (p) сприяння досягненню високого рівня охорони здоров'я; (q) сприяння якості освіти й професійного навчання та розвиткові культур держав-членів; (r) <…>; (s) асоціацію з заморськими країнами та територіями з метою збільшити торгівлю та сприяти спільному економічному та соціальному розвиткові; (t) сприяння посилюванню захисту прав споживачів; (u) заходи у сферах енергетики, цивільного захисту й туризму. 2. Уся діяльність Спільноти <…> має на меті усунути нерівність та сприяти рівності жінок та чоловіків.

Ст. 4. 1. <…> діяльність держав-членів та Спільноти охоплює <…> запровадження економічної політики на ґрунті внутрішнього ринку, визначення спільної мети, близької координації економічних політик держав-членів<…> згідно з принципом економіки відкритого ринку з вільною конкуренцією. 2. Паралельно <…> така діяльність незворотно фіксує обмінні курси, що приводить до впровадження єдиної валюти, ЕКЮ, та визначає й впроваджує єдину грошово-кредитну політику та політику обмінного курсу з головною метою - підтримувати цінову стабільність та <…> сприяти загальним економічним політикам Спільноти згідно з принципом економіки відкритого ринку з вільною конкуренцією. 3. Цю діяльність <…> належить провадити, дотримуючися таких засадничих принципів: стабільні

ціни, міцні національні фінансові системи та валютні умови, стабільний баланс платежів.

Ст. 5. Спільнота діє в межах повноважень, що їх надає їй цей Договір, та заради цілей, визначених в цьому Договорі. У сферах, що не належать до її виключної компетенції, Спільнота діє згідно з принципом субсидіарності лише тоді й у такому обсязі, коли держави-члени не можуть належним чином досягти мети запланованого заходу, натомість це краще здійснити на рівні Спільноти з огляду на масштаби чи результати запропонованих заходів. <…>

Ст. 6. Вимоги щодо охорони довкілля належить долучати до визначання та здійснювання політик і заходів Спільноти <…>

Ст. 7. 1. Завдання, доручені Спільноті, виконують такі інституції: Європейський парламент, Рада, Комісія, Суд, Рахункова палата. <…> 2. Раді та Комісії допомагають Комітет регіонів та Економіко-соціальний комітет, що виконують дорадчі функції.

Ст. 8. <…> належить заснувати Європейську систему центральних банків (далі – «ЄСЦБ») та ЄЦБ <…>

Ст. 9. Цим засновано Європейський інвестиційний банк <…>

Ст. 10. Державам-членам належить вживати усіх належних заходів, окремих чи загальних, щоб забезпечити виконання зобов'язань, що випливають із цього Договору чи є наслідком заходів, що їх вживають інституції Спільноти. <…> Їм належить утримуватися від будь-яких заходів, що можуть перешкодити досягненню цілей цього Договору.

Ст. 11. 1. Державам-членам, що прагнуть запровадити посилену співпрацю в одній зі сфер, зазначених у цьому Договорі, належить подати запит до Комісії, яка може подати до Ради відповідну пропозицію. <…>

Ст. 12. У сфері застосування цього Договору <…> заборонено будь-яку дискримінацію на підставі державної належності. <…>

Ст. 13. <…> Рада, діючи одностайно на пропозицію Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом, може вжити заходів, потрібних заради боротьби проти дискримінації на підставі статі, раси, етнічного походження,

релігії чи віри, психічних чи фізичних вад, віку чи сексуальної орієнтації.

Ст. 14. 1. Спільнота ухвалює заходи, спрямовані на поступове запровадження внутрішнього ринку, протягом періоду до 31.12.1992 р. <…> 2. Внутрішній ринок охоплює простір без внутрішніх кордонів, де згідно з цим Договором забезпечено вільне пересування людей, товарів, послуг та капіталу. <…>

Ст. 15. Розробляючи пропозиції, спрямовані на досягнення мети, сформульованої в Ст. 14, Комісії належить враховувати обсяг зусиль, що їх деяким економікам з відмінним рівнем розвитку треба докласти, щоб запровадити внутрішній ринок, та в разі потреби пропонувати належні заходи. <…>

ЧАСТИНА ДРУГА. ГРОМАДЯНСТВО СОЮЗУ

Ст. 17. 1. Цим запроваджено громадянство Союзу. Кожен, хто має громадянство однієї з держав-членів, є громадянином Союзу. Громадянство Союзу є додатковим до національного громадянства, не заступаючи його. 2. Громадяни Союзу мають права й обов'язки, що їх надає цей Договір.

Ст. 18. 1. Кожен громадянин Союзу має право на вільне пересування та перебування на території держав-членів, з урахуванням обмежень та умов, закладених у цьому Договорі та заходах, ухвалених на його виконання …

Ст. 19. 1. Кожен громадянин Союзу, що перебуває в державі-члені, громадянином якої він не є, має право обирати та бути обраним на місцевих виборах у державі-члені перебування на таких самих умовах, як громадяни цієї держави. ... 2. . кожен громадянин Союзу, що перебуває в державі-члені, громадянином якої він не є, має право обирати та бути обраним до Європейського Парламенту в державі-члені перебування на таких самих умовах, як громадяни цієї держави. <…>

Ст. 20. Кожен громадянин Союзу на території третьої країни, де немає представництва держави-члена, громадянином якої він є, має право користуватися захистом дипломатичних та консульських органів будь-якої держави-члена Союзу на таких самих умовах, як громадяни цієї держави. <…>

Ст. 21. <…> Кожен громадянин Союзу має право звертатися до будь-яких інституцій чи органів, зазначених у цій

статті чи в статті 7, однією з мов, зазначених у статті 314, та отримувати відповідь тією ж мовою.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ. ПОЛІТИКИ СПІЛЬНОТИ

РОЗДІЛ І. ВІЛЬНЕ ПЕРЕСУВАННЯ ТОВАРІВ

Ст. 23. 1. Спільнота ґрунтується на митному союзі, що обіймає всю торгівлю товарами, містить заборону на ввізне та вивізне мито та всі збори еквівалентної дії між державами-членами та ухвалення спільного митного тарифу у відносинах із третіми країнами. 2. Положення статті 25 та Підрозділу 2 цього Розділу належить застосовувати до продукції, що походить з держав-членів, та продукції, що надходить з третіх країн і перебуває у вільному обігу в державах-членах.

Ст. 24. Продукцію, що надходить із третіх країн, належить вважати такою, що перебуває у вільному обігу в державі-члені, якщо стосовно неї дотримано всіх ввізних формальностей та стягнуто мито чи збори еквівалентної дії <…>

Підрозділ 1. Митний союз.

Ст. 25. Заборонено ввізне та вивізне мито та збори еквівалентної дії між державами-членами. Цю заборону належить застосовувати також до мита фіскального характеру.

Ст. 26. Раді на пропозицію Комісії належить кваліфікованою більшістю встановити ставки Спільного митного тарифу.

Ст. 27. Виконуючи завдання, покладені на неї цим Підрозділом, Комісії належить керуватися: (a) потребою сприяти торгівлі між державами-членами та третіми країнами; (b) змінами умов конкуренції в Спільноті тою мірою, якою вони поліпшують конкурентоспроможність підприємств; (c) потребами Спільноти в постачанні сировини та напівфабрикатів; у зв'язку з цим Комісії належить дбати про те, щоб не порушити умов конкуренції держав-членів щодо готових виробів; (d) потребою уникати суттєвих збурень економік держав-членів і забезпечувати раціональний розвиток виробництва та зростання споживання в межах Спільноти.

Підрозділ 2. Заборона кількісних обмежень між державами-членами.

Ст. 28. Заборонено кількісні обмеження на імпорт та на всі заходи еквівалентної дії між державами-членами.

Ст. 29. Заборонено кількісні обмеження на експорт та на всі заходи еквівалентної дії між державами-членами.

Ст. 30. Положення статей 28 і 29 не виключають заборон чи обмежень на імпорт, експорт чи транзит товарів на підставі суспільної моралі, порядку чи безпеки; захисту здоров'я та життя людей, тварин чи рослин; захисту національних скарбів, що мають мистецьку, історичну чи археологічну вартість; захисту промислової та комерційної власності. <…>

Ст. 31. 1. Державам-членам належить пристосувати будь-які державні монополії торгівельного характеру таким чином, щоб запобігти будь-якій дискримінації стосовно умов, на яких громадяни держав-членів постачають та реалізують товари. <…>

РОЗДІЛ II. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Ст. 32. 1. Спільний ринок охоплює сільське господарство та торгівлю сільськогосподарською продукцією. <…> 2. Якщо в Ст-х від 33 до 38 не обумовлено інакше, положення, закладені, щоб запровадити внутрішній ринок, належить застосовувати до сільськогосподарської продукції. 3. Продукцію, що підлягає дії статей від 33 до 38, перераховано в Додатку I до цього Договору. <…>

Ст. 33. 1. Метою спільної сільськогосподарської політики є: (a) підвищити продуктивність сільського господарства через сприяння технічному прогресові, забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимальне використання виробничих чинників, зокрема робочої сили; (b) забезпечити належний рівень життя сільськогосподарської спільноти, зокрема збільшуючи особистий прибуток людей, що працюють у сільському господарстві; (c) стабілізувати ринки; (d) забезпечити доступність постачання; (e) забезпечити те, щоб постачання надходило до споживача за прийнятними цінами. <…>

Ст. 34. 1. Щоб досягти мети, сформульованої в статті 33, належить запровадити спільну організацію сільськогосподарських ринків. Залежно від того, про яку продукцію йдеться, ця організація набирає однієї з таких форм: (a) спільні правила

конкуренції; (b) обов'язкова координація різноманітних організацій національних ринків; (c) організація Європейського ринку. 2. <…> 3. Щоб уможливити досягнення мети спільної організації, зазначеної в частині першій, можна створити один чи кілька сільськогосподарських фондів керування та ґарантій.

Ст. 35. Щоб уможливити досягнення мети, сформульованої в Ст. 33, в рамках спільної сільськогосподарської політики можна запровадити положення про такі заходи: (a) ефективна координація зусиль у сферах професійного навчання, досліджень та поширювання сільськогосподарських знань; це може охоплювати спільне фінансування проектів чи інституцій; (b) спільні заходи, що сприяють споживанню певних продуктів.

Ст. 36. <…> 2. Рада може уповноважити надавати допомогу: (a) на захист господарств, що зазнали шкоди, спричиненої структурними чи природними умовами; (b) в рамках програм економічного розвитку.

Ст. 37 <…> 2. <…> Комісії, після консультацій з Економіко-соціальним комітетом, належить впродовж 2 років від часу, коли цей Договір набере чинності, подати пропозиції щодо розробки та виконання спільної сільськогосподарської політики <…> 3. Рада, згідно з частиною другою, може кваліфікованою більшістю замінити організації національного ринку спільною організацією, що її обумовлено в частині першій Ст. 34, якщо: (a) спільна організація пропонує державам-членам, що заперечують цей захід і мають власну організацію відповідного виробництва, еквівалентні ґарантії зайнятості та рівня життя зацікавлених виробників <…>; (b) така спільна організація забезпечує в Союзі такі самі умови торгівлі, як ті, що наявні на національному ринку. 4. <…>

Ст. 38. Якщо в державі-члені продукція є предметом організації національного ринку чи внутрішніх правил еквівалентної дії, що впливають на конкурентне становище виробництва подібної продукції в іншій державі-члені, то державам-членам належить накласти компенсаційний збір на імпорт цієї продукції з держави-члена, в якій наявна така організація чи правила, хіба що ця держава накладає компенсаційний збір на експорт. <…>

РОЗДІЛ ІІІ. ВІЛЬНЕ ПЕРЕСУВАННЯ ЛЮДЕЙ, ПОСЛУГ ТА КАПІТАЛУ

Підрозділ 1. Працівники.

Ст. 39. 1. У межах Спільноти належить забезпечувати свободу пересування працівників. 2. Свобода пересування веде до скасування будь-якої дискримінації на підставі державної належності працівників держав-членів у питаннях зайнятості, оплати праці та інших умов праці й зайнятості. 3. З урахуванням обмежень на ґрунті суспільного порядку, суспільної безпеки та суспільного здоров'я із свободи пересування випливає право: (a) зголошуватися на наявні пропозиції щодо працевлаштування; (b) з цією метою вільно пересуватися в межах території держав-членів; (c) перебувати в державі-члені з метою працевлаштування згідно з положеннями, що регулюють працевлаштування громадян цієї держави, закладеними в законах, підзаконних та адміністративних актах; (d) після завершення праці в державі-члені залишатися на її території згідно з умовами, визначеними у виконавчих регламентах, що їх належить розробити Комісії. 4. Цю статтю не належить застосовувати до працевлаштування на державній службі.

Ст. 40. Раді <…> належить видати директиви чи виробити регламенти, <…> зокрема: (a) забезпечити близьку співпрацю національних служб зайнятості; (b) скасувати ті адміністративні процедури та звичаї, а також ті визначальні строки набуття права доступу до наявних робочих місць, що випливають з національного законодавства чи угод між державами-членами, укладених раніше, та що перешкоджають лібералізації вільного пересування працівників; (c) скасувати всі визначальні строки набуття права та інші обмеження, обумовлені в національних законодавствах чи угодах між державами-членами, укладених раніше, що запроваджують для працівників інших держав-членів умови вільного вибору місця праці, відмінні від умов для працівників зацікавленої держави; (d) створити належні механізми, що координують пропозиції та запити щодо працевлаштування та сприяють досягненню балансу пропозицій та попиту на ринку зайнятості таким чином, щоб уникнути

серйозної загрози рівневі життя та рівневі зайнятості в різних регіонах та галузях промисловості.

Ст. 42. У сфері соціального забезпечення Раді, <…> належить ухвалювати заходи, потрібні, щоб втілити в життя свободу пересування працівників, через введення системи, що забезпечує <…>, зокрема: (a) зараховування всіх періодів, що їх враховують за правом кожної окремої країни, щоб набувати та зберігати право на соціальні виплати та допомогу; (b) соціальні виплати та допомогу особам, що перебувають на території держав-членів. <…>

Підрозділ 2. Свобода підприємницької діяльності.

Ст. 43. <…> заборонено обмежувати свободу підприємницької діяльності громадян однієї держави-члена на території іншої держави-члена. <…> Свобода підприємницької діяльності також охоплює право започатковувати та вести самостійну трудову діяльність, а також створювати підприємства й керувати ними <…>

Ст. 44. 2. Раді та Комісії належить виконувати обов'язки, <…>, зокрема: (a) надавати здебільшого пріоритетний режим тим видам діяльності, де свобода підприємницької діяльності особливо вагомо сприяє розвиткові виробництва й торгівлі; (b) забезпечувати близьку співпрацю компетентних органів держав-членів заради з'ясування конкретного стану різних видів діяльності в межах Союзу; (c) скасовувати ті адміністративні процедури та звичаї, <…> що перешкоджають свободі підприємницької діяльності; (d) забезпечувати, щоб працівники однієї держави-члена, що працюють на території іншої держави-члена, могли там залишатися з метою започаткувати самостійну діяльність, якщо вони задовольняють умови, що їх мали б задовольнити, якби вони прибули до цієї держави в момент, коли виявили намір започаткувати цю діяльність; (e) надавати громадянам однієї держави-члена змогу придбати й користуватися землею та нерухомим майном, розташованим на території іншої держави-члена, тією мірою, якою це не суперечить принципам, закладеним у частині другій статті 33; (f) поступово скасувати в усіх дотичних видах діяльності обмеження свободи підприємницької діяльності стосовно

створювання представництв, філій чи дочірніх підприємств на території держави-члена, та стосовно умов, за яких персонал основного підприємства може обіймати керівні чи наглядові посади в цих представництвах, філіях та дочірніх підприємствах; (g) координувати потрібною мірою ґарантії, яких вимагають держави-члени від товариств, у сенсі частини другої Ст. 48, заради захисту інтересів членів та третіх осіб, щоб забезпечити еквівалентність цих ґарантій в усій Спільноті; (h) пересвідчуватися, що допомога, яку надають держави-члени, не порушує умов підприємницької діяльності.

Ст. 45. Положення цього Підрозділу не належить застосовувати до діяльності <…> зі здійсненням державної влади. Рада, кваліфікованою більшістю на пропозицію Комісії, може вилучати деякі види діяльності зі сфери застосування цього Підрозділу.

Ст. 46. 1. Положення цього Підрозділу та заходи, ухвалені на їхній підставі, не порушують застосування положень, закладених у законах, підзаконних чи адміністративних актах держав-членів, що обумовлюють окремий режим для іноземних громадян з огляду на суспільний порядок, суспільну безпеку та суспільне здоров'я. <…>

Ст. 47. 1. Щоб полегшити особам започаткування та ведення самостійної підприємницької діяльності, Раді <…> належить видати директиви про взаємне визнання дипломів, сертифікатів та інших документів, що засвідчують кваліфікацію. 2. <…> 3. У разі медичних і споріднених та фармацевтичних професій поступове скасовування обмежень залежить від координації умов здійснення їх у різних державах-членах.

Підрозділ 3. Послуги.

Ст. 49. У рамках положень, сформульованих нижче, заборонено обмежувати свободу надавати послуги в межах Союзу щодо громадян держав-членів, що здійснюють підприємницьку діяльність у державі-члені іншій, ніж та, громадянам якої призначено послуги. Рада, на пропозицію Комісії, може кваліфікованою більшістю поширити застосування положень цього Підрозділу на громадян третьої країни, що

надають послуги та здійснюють підприємницьку діяльність у межах Союзу.

Ст. 50. «Послугами» у сенсі цього Договору є послуги, що їх надають зазвичай за винагороду, тією мірою, якою вони не підпадають під дію положень про свободу пересування людей, товарів та капіталу. «Послугами», зокрема, є: (a) діяльність промислового характеру; (b) діяльність торгівельного характеру; (c) діяльність ремісників; (d) діяльність осіб вільних професій. <…>

Ст. 51. 1. Свободу надавати послуги у сфері транспорту регулюють положення Розділу, що стосується транспорту. 2. Лібералізацію банківських та страхових послуг, пов'язаних із пересуванням капіталу, належить здійснювати узгоджено з лібералізацією пересування капіталу. <…>

Підрозділ 4. Капітал та платежі.

Ст. 56. 1. <…>заборонено обмежувати пересування капіталу між державами-членами та між державами-членами й третіми країнами. 2. <…> заборонено обмежувати платежі між державами-членами та між державами-членами й третіми країнами.

Ст. 57. 1. Положення Ст. 56 не порушують застосування щодо третіх країн будь-яких обмежень, що існували на 31.12.1993 р. згідно з національним правом чи правом Спільноти, ухваленим щодо пересування капіталу до чи з третіх країн із залученням прямих інвестицій, <…>, щодо підприємницької діяльності, надавання фінансових послуг чи допуску цінних паперів на ринки капіталу. Щодо обмежень, що існували в національному праві Естонії та Угорщини, відповідною датою є 31.12.1999 р. <…>

Ст. 58. 1. Положення Ст. 56 не порушують права кожної держави-члена: <…> (b) вживати всіх потрібних заходів, щоб запобігти порушенню національних законів <…> у сфері оподаткування та розсудливого нагляду за фінансовими установами, чи <…> вживати заходів, виправданих з огляду на суспільний порядок та безпеку <…>

Ст. 59. Якщо, за виняткових обставин, пересування капіталу до або з третіх країн спричиняє чи може спричинити серйозні ускладнення у функціюванні економічного та

валютного союзу, Рада, на пропозицію Комісії та після консультацій з ЄЦБ, може кваліфікованою більшістю вжити захисних заходів щодо третіх країн не більше, ніж на шість місяців<…>

РОЗДІЛ IV. ВІЗИ, ПРИТУЛОК, ІММІҐРАЦІЯ ТА ІНШІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВІЛЬНИМ ПЕРЕСУВАННЯМ ОСІБ

Ст. 61. Щоб поступово запровадити простір свободи, безпеки та справедливості, Раді належить ухвалити: (a) протягом 5 років від дати набрання чинності Амстердамського договору, заходи, спрямовані на забезпечення вільного пересування осіб згідно зі Ст. 14, у безпосередньому поєднанні з дотичними заходами щодо контролю на зовнішніх кордонах, притулку та імміґрації <…> (b) інші заходи у сферах притулку, імміґрації та охорони прав громадян третіх країн згідно з положеннями

Ст. 63; (c) заходи у сфері судової співпраці в цивільних справах<…>; (d) доцільні заходи заохочування та зміцнювання адміністративної співпраці<…>; (e) заходи у сфері поліційної та судової співпраці у кримінальних справах, що мають на меті забезпечити високий рівень безпеки через запобігання злочинності та боротьбу проти неї в межах Союзу <…>

Ст. 62. Раді, <…>, належить, протягом 5 років від дати набрання чинності Амстердамського договору, ухвалити: 1. Заходи, що забезпечують, із дотриманням Ст. 14, відсутність будь-якого контролю осіб, громадян Союзу чи третіх країн, що перетинають внутрішні кордони; 2. Заходи щодо перетину зовнішніх кордонів держав-членів, що запроваджують: (a) стандарти й процедури, що їх належить дотримуватися державам-членам, здійснюючи перевірки осіб на цих кордонах; (b) правила щодо віз на період перебування не більше 3 місяців <…> 3. Заходи, що формулюють умови, за яких громадяни третіх країн користуються свободою подорожувати територією держав-членів протягом не більше 3 місяців.

Ст. 63. Раді, діючи згідно з процедурою, зазначеною в Ст. 67, належить, протягом 5 років від дати набрання чинності Амстердамського договору, ухвалити: 1. Заходи щодо притулку <…>: (a) критерії та механізми визначання держави-члена, відповідальної за розгляд звернень по притулок, що їх подає

громадянин третьої країни в одній з держав-членів; (b) мінімальні стандарти приймання осіб, що звернулися з проханням надати притулок у державах-членах; (c) мінімальні стандарти щодо кваліфікації громадян третіх країн як біженців; (d) мінімальні стандарти щодо процедур надавання та позбавляння статусу біженця в державах-членах; 2. Заходи щодо біженців та переміщених осіб у таких сферах: (a) мінімальні стандарти надавання тимчасового захисту переміщеним особам із третіх країн, що не можуть повернутися до своїх країн походження, та особам, що з інших причин потребують міжнародного захисту; (b) сприяння збалансовуванню зусиль держав-членів щодо приймання біженців та переміщених осіб та можливих наслідків такого приймання; 3. Заходи щодо імміґраційної політики в таких сферах: (a) умови в'їзду та перебування, норми, за якими держави-члени надають довгострокові візи та дозволи на перебування, зокрема дозволи, що сприяють об'єднанню сімей; (b) нелегальна імміґрація та недозволене перебування, зокрема висилання та репатріація осіб, що перебувають на території держави-члена нелегально; 4. <…>

Ст. 64. <…> Якщо в одній чи кількох державах-членах виникає надзвичайна ситуація, пов'язана з раптовим припливом громадян третіх країн, Рада, <…> на пропозицію Комісії може кваліфікованою більшістю ухвалити тимчасові заходи, не довше, ніж на 6 місяців, на користь зацікавлених держав-членів.

Ст. 65. Заходи у сфері судової співпраці в цивільних справах транскордонного змісту, <…> охоплюють: (a) поліпшення та спрощення системи транскордонного надавання судових та позасудових документів, співпраці у збиранні доказів, визнання та виконання рішень у цивільних та торгівельних справах<…>; (b) сприяння узгодженню норм щодо колізії права та юрисдикції, <…> у державах-членах; (c) усування перешкод належному функціюванню цивільного провадження, <…>

Ст. 66. Раді, діючи згідно з процедурою, зазначеною в Ст. 67, належить вживати заходів, що забезпечують співпрацю дотичних служб держав-членів у сферах, охоплених цим Розділом, а також цих служб та Комісії.

Ст. 67. 1. Протягом перехідного п'ятирічного періоду від дати набрання чинності Амстердамського договору Раді належить діяти одностайно, на пропозицію Комісії чи з ініціативи держави-члена та після консультацій з Європейським Парламентом. 2. Після цього п'ятирічного періоду: Раді належить діяти на пропозицію Комісії; Комісії належить вивчати будь-який запит держави-члена про подання пропозиції до Ради; Раді, після консультацій з Європейським Парламентом, належить одностайно приймати рішення, що обумовлюють застосування процедури, зазначеної в Ст. 251, до всіх або частини сфер, охоплених цим Розділом, а також адаптують положення щодо повноважень Суду. 3. <…>

Ст. 69. Застосування цього Розділу підпадає під дію положень Протоколу про позицію Сполученого Королівства та Ірландії й Протоколу про позицію Данії <…>

РОЗДІЛ V. ТРАНСПОРТ

Ст. 70. Мети цього Договору у сфері, що її регулює ця секція, належить досягати в межах спільної транспортної політики.

Ст. 71. 1. <…> Раді, <…>, належить закласти: (a) загальні правила для міжнародного транспорту, що прямує на територію чи з території держави-члена чи перетинає територію однієї чи кількох держав-членів; (b) умови, за яких перевізники-нерезиденти можуть надавати транспортні послуги в межах держави-члена; (c) заходи з удосконалювання транспортної безпеки; (d) будь-які інші доцільні заходи. <…>

Ст. 75. 1. Стосовно транспорту в межах Спільноти, заборонено дискримінацію, що набирає такої форми, що перевізники встановлюють різні тарифи та різні умови перевезення тих самих товарів тими самими транспортними шляхами <…>

Ст. 76. 1. Стосовно транспортних операцій, здійснюваних у межах Спільноти, державам-членам заборонено встановлювати тарифи та умови, що в будь-який спосіб підтримують чи захищають інтереси одного чи кількох конкретних підприємств чи галузей виробництва, хіба що Комісія уповноважує на це. <…>

Ст. 80. 1. Положення цього Розділу належить застосовувати до залізничного, дорожнього та внутрішнього водного транспорту. 2. Рада може кваліфікованою більшістю вирішувати, чи закладати, до якої міри та за якою процедурою, належні положення щодо морського та повітряного транспорту. <…>.

РОЗДІЛ VI. СПІЛЬНІ ПРАВИЛА ЩОДО КОНКУРЕНЦІЇ, ОПОДАТКУВАННЯ ТА ЗБЛИЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Підрозділ 1. Правила конкуренції.

Секція 1 Положення щодо суб'єктів господарювання.

Ст. 81. 1. Заборонено, як несумісні з внутрішнім ринком, всі угоди між суб'єктами господарювання, рішення об'єднань суб'єктів господарювання та узгоджені практики, що можуть вплинути на торгівлю між державами-членами й метою чи наслідком яких є запобігання, обмеження чи спотворення конкуренції на внутрішньому ринку, <…>

Ст. 82. Заборонено, як несумісні зі спільним ринком, будь-які зловживання одного чи кількох суб'єктів господарювання своїм домінантним становищем на спільному ринку чи на істотній його частині, тією мірою, якою воно може вплинути на торгівлю між державами-членами. <…>

Ст. 83. 1. Раді, на пропозицію Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом, належить закласти належні регламенти чи директиви, спрямовані на втілення принципів, сформульованих у Ст-х 81 та 82. 2. <…>

Ст. 85. 1. <…> Комісії належить розслідувати випадки можливого порушення цих принципів. Якщо встановлено, що порушення мало місце, їй належить пропонувати належні заходи його припинення. <…>

Ст. 86. 1. Щодо державних суб'єктів господарювання та суб'єктів господарювання, яким держави-члени надають окремі чи виключні права, державам-членам не належить вводити в дію чи зберігати чинність жодного положення, що суперечить положенням цього Договору <…>

Секція 2. Допомога, що її надають держави-члени.

Ст. 87. 1. Якщо в цьому Договорі не обумовлено інакше, допомога, що її держава-член надає в будь-якій формі чи за рахунок державних ресурсів, якщо вона спотворює чи загрожує

спотворити конкуренцію, надаючи переваги певним суб'єктам господарювання чи виробництву певних товарів, є несумісною з спільним ринком тою мірою, якою вона впливає на торгівлю між державами-членами. 2. Сумісною зі спільним ринком є: (a) допомога соціального характеру, надана окремим споживачам, <…> без дискримінації на підставі походження дотичних товарів; (b) допомога заради ліквідації наслідків стихійних лих чи надзвичайних ситуацій; (c) допомога економіці певних регіонів ФРН, що зазнали впливу поділу Німеччини, <…> щоб скомпенсувати несприятливі економічні наслідки, спричинені цим поділом. 3. Сумісною з внутрішнім ринком можна вважати: (a) допомогу, що сприяє економічному розвиткові регіонів із надзвичайно низьким рівнем життя чи високим рівнем безробіття; (b) допомогу, що сприяє здійсненню важливого проекту спільного європейського інтересу чи подоланню серйозного збурення економіки держави-члена; (c) допомогу, що сприяє розвиткові певних видів економічної діяльності чи певних сфер економіки, якщо така допомога не чинить негативного впливу на умови торгівлі такою мірою, що це суперечить спільному інтересові; (d) допомогу, що сприяє культурному розвиткові та збереженню культурної спадщини, якщо така допомога не <…> суперечить спільному інтересові; <…>

Ст. 88 1. Комісії, у співпраці з державами-членами, належить постійно наглядати за всіма системами допомоги, наявними у цих державах. <…>

3. Комісію належить інформувати про будь-які плани щодо надавання чи зміни допомоги достатньо завчасно, аби вона мала змогу подати свої коментарі. <…>

Підрозділ 2. Податкові положення

Ст. 90. Жодній державі-членові не належить, прямо чи опосередковано, накладати на продукцію інших держав-членів будь-які внутрішні податки будь-якого типу, що перевищують податки, прямо чи опосередковано накладені на подібну продукцію національного виробництва. <…>

Ст. 92. Не належить надавати звільнення від сплати та відшкодування стягнень, що не є податком з обігу, акцизними зборами та іншими формами непрямого оподаткування, стосовно

експорту до інших держав-членів, та не належить накладати компенсаційні податки за імпорт із держав-членів, хіба що Рада, на пропозицію Комісії, кваліфікованою більшістю попередньо схвалила відповідні положення обмеженого строку дії.

Ст. 93. Раді, на пропозицію Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом та Економіко-соціальним комітетом, належить одностайно ухвалити заходи гармонізації законодавства щодо податків з обігу, акцизних зборів та інших форм непрямого оподаткування <…> аби забезпечити запровадження та функціювання внутрішнього ринку <…>

Підрозділ 3. Зближення законодавства.

Ст. 94. Раді, на пропозицію Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом та Економіко-соціальним комітетом, належить одностайно видавати директиви щодо зближення таких законодавчих, підзаконних чи адміністративних норм держав-членів, що безпосередньо впливають на запровадження чи функціювання спільного ринку.

Ст. 95. 1. <…> Раді, <…> після консультацій з Економіко-соціальним комітетом, належить ухвалити заходи щодо зближення законодавчих, підзаконних чи адміністративних норм держав-членів, спрямованих на запровадження та функціювання внутрішнього ринку. 2. Частину 1 не належить застосовувати до податкових положень, положень про вільне пересування осіб чи положень, що стосуються прав та інтересів працівників. 3. ... 4. Якщо держава-член, після того як Рада чи Комісія ухвалила захід із гармонізації, вважає за потрібне зберегти національні положення на підставі важливих потреб, зазначених у Ст. 30 чи пов'язаних із захистом довкілля чи умов праці, їй належить поінформувати Комісію про <…> підстави їх зберегти. <…>

Ст. 96. Якщо Комісія встановлює, що розбіжності між положеннями, закладеними в законах, підзаконних чи адміністративних актах держав-членів, спотворюють умови конкуренції на спільному ринку, і що таке спотворення треба усунути, їй належить провести консультації з зацікавленими державами-членами. Якщо після консультацій сторони не дійшли згоди <…> Раді належить, на пропозицію Комісії, кваліфікованою більшістю видати потрібні директиви. <…>

РОЗДІЛ VII. ЕКОНОМІЧНА ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

Підрозділ 1. Економічна політика.

Ст. 98. Державам-членам належить провадити свої економічні політики, щоб сприяти досягненню мети Спільноти, визначеної в Ст. 2, та в контексті загальних настанов, зазначених у частині другій Ст. 99. Державам-членам та Спільноті належить діяти згідно з принципом економіки відкритого ринку з вільною конкуренцією, сприяючи ефективному використанню ресурсів та дотримуючися принципів, сформульованих у Ст. 4.

Ст. 99. 1. Державам-членам належить вважати свої економічні політики предметом спільного інтересу та координувати їх у рамках Ради згідно зі Ст. 98. 2. Раді, за рекомендацією Комісії, належить кваліфікованою більшістю розробити проект загальних настанов економічних політик держав-членів та Спільноти і доповісти Європейській Раді. <…> 3. Щоб забезпечити ближчу координацію економічних політик та стабільну конвергенцію економічного функціювання держав-членів, Раді, <…>, належить стежити за економічним розвитком кожної держави-члена та Спільноти та за згідністю економічних політик із загальними настановами, зазначеними в частині другій, і систематично провадити загальне оцінювання <…>

Ст. 100.[1] 1. Без порушення будь-яких інших процедур, обумовлених у цьому Договорі, Рада, на пропозицію Комісії, кваліфікованою більшістю може прийняти рішення щодо заходів, доречних за даної економічної ситуації, зокрема у разі серйозних ускладнень у постачанні деяких товарів. 2. Якщо держава-член перебуває у складному становищі чи їй загрожує надскладне становище, спричинене стихійним лихом чи надзвичайними обставинами поза її контролем, Рада, на пропозицію Комісії, кваліфікованою більшістю може, за певних умов, вирішити надати зацікавленій державі-членові фінансову допомогу від Спільноти. <…>

Ст. 101. 1. Заборонено надавати кредит на покриття дефіциту чи будь-які інші кредити ЄЦБ чи центральних банків

[1] Стаття відкоригована Ніццьким договором.

держав-членів (далі «національні центральні банки») інституціям чи органам Спільноти, центральним урядам, регіональним, місцевим чи іншим державним органам та органам, чию діяльність регулює публічне право, чи державним підприємствам держав-членів. ЄЦБ та національним центральним банкам заборонено купувати безпосередньо в них боргові зобов'язання. 2. Першу частину не належить застосовувати до кредитних установ, що є державною власністю та яким національні центральні банки та ЄЦБ надають, у контексті надання грошових резервів центральних банків, такий самий режим, як приватним кредитним установам.

Ст. 102. 1. Заборонено будь-які заходи, не обґрунтовані розсудливим аналізом, та що надають привілейований доступ до фінансових установ інституціям чи органам Спільноти, центральним урядам, регіональним, місцевим чи іншим державним органам та органам, чию діяльність регулює публічне право, чи державним підприємствам держав-членів. <…>

Ст. 103. 1. Спільнота не несе відповідальності й не перебирає зобов'язань центральних урядів, регіональних, місцевих чи інших державних органів та органів, чию діяльність регулює публічне право, чи державних підприємств будь-якої держави-члена, без порушення взаємних фінансових ґарантій щодо спільного виконання окремого проекту. Держава-член не несе відповідальності і не перебирає зобов'язань центральних урядів, регіональних, місцевих чи інших державних органів та органів, чию діяльність регулює публічне право, чи державних підприємств іншої держави-члена, без порушення взаємних фінансових ґарантій щодо спільного виконання окремого проекту. <…>

Ст. 104. 1. Державам-членам належить уникати надмірного державного дефіциту. 2. Комісії належить стежити за розвитком бюджетної ситуації в державах-членах та розміром їхнього державного боргу, щоб виявляти значні помилки. Зокрема, їй належить наглядати за дотриманням бюджетної дисципліни на підставі таких двох критеріїв: (a) чи відношення запланованого чи фактичного державного дефіциту до валового внутрішнього продукту не перевищує контрольного значення, <…>; (b) чи

відношення державного боргу до валового внутрішнього продукту не перевищує контрольного значення, хіба що таке співвідношення достатньою мірою меншає та в прийнятному темпі наближається до контрольного. <…> 3. Якщо держава-член не виконує вимог за одним чи обома зазначеними критеріями, Комісії належить підготувати доповідь. <…> 5. Якщо Комісія вважає, що в державі-члені наявний чи може виникнути надмірний дефіцит, їй належить надіслати до Ради висновок. 6. Раді, за рекомендацією Комісії, після розгляду будь-яких зауваг, що їх зацікавлена держава-член може забажати зробити, та після загального оцінювання ситуації, належить кваліфікованою більшістю вирішити, чи існує надмірний дефіцит. 7. У разі, якщо згідно з частиною шостою вирішено, що існує надмірний дефіцит, Раді належить спрямувати зацікавленій державі-членові рекомендації, аби виправити цю ситуацію протягом визначеного строку. За винятком частини восьмої, ці рекомендації не належить оприлюднювати. 8. У разі, коли Рада встановить, що протягом закладеного строку не вжито ефективних заходів у відповідь на її рекомендації, вона може оприлюднити свої рекомендації. 9. Якщо держава-член далі не реалізує рекомендацій Ради, Рада може вирішити надіслати звернення до держави-члена про потребу, протягом визначеного строку, вжити заходів на зниження дефіциту, визнаних потрібними, щоб виправити ситуацію. У такому разі Рада, щоб перевірити, чи зацікавлена держава-член докладає зусиль, спрямованих на виправлення ситуації, може вимагати від неї подавати доповіді за визначеним розкладом. <…> 11. Поки держава-член не дотримується рішення, прийнятого згідно з частиною 9, Рада може вирішити вжити чи, <…>, підсилити дію одного чи кількох таких заходів: <…>закликати Європейський інвестиційний банк переглянути його позикову політику щодо зацікавленої держави-члена; вимагати, щоб зацікавлена держава-член внесла до Спільноти безвідсотковий депозит належного розміру, поки надмірного дефіциту, на думку Ради, не буде виправлено; накладати штрафи належних розмірів. <…>

Підрозділ 2. Грошово-кредитна політика.

Ст. 105. 1. Головною метою ЄСЦБ є підтримувати цінову стабільність. Без порушення мети цінової стабільності, ЄСЦБ належить сприяти загальним економічним політикам Спільноти заради досягнення її мети, закладеної в статті 2. ЄСЦБ належить діяти згідно з принципом економіки відкритого ринку з вільною конкуренцією, сприяючи якнайефективнішому розподілові ресурсів та дотримуючися принципів, сформульованих у Ст. 4. 2. Засадничими завданнями ЄСЦБ є: визначати та виконувати грошово-кредитну політику Спільноти; провадити валютні операції, згідні зі Ст. 111; утримувати офіційні валютні резерви держав-членів та керувати ними; сприяти усталеному функціюванню платіжних систем. 3. Абзац 3 частини другої не перешкоджає урядам держав-членів утримувати обігові валютні активи та керувати ними. <…> 5. ЄСЦБ належить сприяти усталеному впровадженню політик, що їх здійснюють компетентні органи стосовно розсудливого нагляду за діяльністю кредитних установ та стабільності фінансової системи<…>

Ст. 106. 1. ЄЦБ має виключне право давати дозвіл на емісію банкнот у Спільноті. Такі банкноти можуть емітувати ЄЦБ та національні центральні банки. Лише банкноти, що їх емітували ЄЦБ та національні центральні банки, мають статус законного платіжного засобу в Спільноті. 2. Держави-члени можуть емітувати монети з урахуванням обсягу емісії, що його належить схвалювати ЄЦБ. <…>

Ст. 107. 1. ЄСЦБ складають ЄЦБ та національні центральні банки. 2. ЄЦБ є суб'єктом права. 3. ЄСЦБ керують органи Європейського Центрального Банку, уповноважені приймати рішення. Цими органами є Керівна Рада та Правління. <…>

Ст. 108. Здійснюючи повноваження, завдання та обов'язки, що на них покладають цей Договір та Статут ЄСЦБ, ЄЦБ, національним центральним банкам та будь-яким членам їхніх органів, уповноважених ухвалювати рішення, не належить звертатися по чи виконувати вказівки інституцій чи органів Спільноти, будь-якого уряду держави-члена чи будь-якого іншого органу. Інституції та органи Спільноти та уряди держав-членів беруть на себе зобов'язання поважати цей принцип і не

прагнути впливати на членів органів ЄЦБ чи національних центральних банків <…> під час виконання їхніх завдань.

Ст. 110. 3. ЄЦБ <…> буде уповноважений накладати штрафи чи періодичні грошові стягнення на підприємства за недотримання зобов'язань, що випливають з його регламентів та рішень.

Ст. 111. <…> 5. Без порушення компетенції та угод Спільноти стосовно економічного та валютного союзу, держави-члени можуть провадити переговори в міжнародних органах та укладати міжнародні угоди.

Підрозділ 3. Інституційні положення.

Ст. 112. 1. До складу Керівної Ради ЄЦБ входять члени Правління ЄЦБ та керівники національних центральних банків. <…>

Ст. 114. 1. Цим створено Грошово-кредитний комітет, щоб сприяти координації політик держав-членів у повному обсязі, потрібному для функціювання внутрішнього ринку. Його завдання є такими: стежити за економічною та фінансовою ситуацією в державах-членах та Спільноті та за загальними системами платежів держав-членів і регулярно доповідати Раді та Комісії; на запит Ради, Комісії чи з власної ініціативи, готувати висновки та подавати їх цим інституціям; <…> перевіряти, щонайменше один раз на рік, ситуацію у сфері пересування капіталу та свободи платежів, <…> Комітетові належить доповідати Комісії та Раді про результати цих перевірок<…> 2. З початком третьої стадії належить створити Економіко-фінансовий комітет. Грошово-кредитний комітет, що його обумовлено в частині першій, належить ліквідувати. Завдання Економіко-фінансового комітету є такими: на запит Ради, Комісії чи з власної ініціативи готувати висновки та подавати їх цим інституціям; стежити за економічною та фінансовою ситуацією в державах-членах та Спільноті та регулярно доповідати про неї Раді та Комісії, зокрема з питань фінансових відносин з третіми країнами та міжнародними установами; <…> перевіряти, щонайменше один раз на рік, ситуацію у сфері пересування капіталу та свободи платежів, <…> доповідати Комісії та Раді про результати цих перевірок <…>

Підрозділ 4. Перехідні положення.

Ст. 116. 1. Другий етап створення економічного та валютного союзу належить почати 1.01.1994 р. 2. До цієї дати: (a) кожній державі-членові належить: ухвалити, в разі потреби, належні заходи на дотримання заборон, закладених у Ст.-х 56, 101 та частині 1 Ст. 102; ухвалити, в разі потреби та щоб уможливити оцінювання, обумовлене у абзаці (b), багаторічні програми, спрямовані на забезпечення тривалої конвергенції, потрібної, щоб досягти економічного та валютного союзу, особливо щодо цінової стабільності та міцних національних фінансів; (b) Раді, на підставі доповіді Комісії, належить оцінювати поступ <…> щодо економічної та валютної конвергенції, зокрема щодо цінової стабільності та міцних національних фінансів, та поступ у імплементації законодавства Спільноти щодо внутрішнього ринку. <…> 4. На другому етапі державам-членам належить намагатися уникати надмірного урядового державного дефіциту. <…>

Ст. 117. 1. Починаючи другий етап, належить створити Європейський валютний інститут (далі ЄВІ), <…> він є суб'єктом права, ним належить керувати Раді, до складу якої входять Голова ЄВІ та керівники національних центральних банків, одному з яких належить бути Заступником голови ЄВІ. ... 2. ЄВІ належить: зміцнювати співпрацю національних центральних банків; посилювати координацію грошово-кредитної політики держав-членів, щоб забезпечити цінову стабільність; стежити за функціюванням європейської валютної системи; <…> сприяти використанню екю і наглядати за її розвитком, зокрема за усталеним функціюванням клірингової системи екю. 3. <…> Не пізніше 31.12.1996 р. ЄВІ належить окреслити регуляторну, організаційну та логістичну структуру, що її потребує ЄСЦБ, щоб виконувати свої завдання на третьому етапі. <…> 4. ЄВІ може більшістю в дві третини членів своєї Ради: формулювати висновки чи рекомендації щодо загальної орієнтації грошово-кредитної політики та політики валютного курсу, а також щодо дотичних заходів, впроваджуваних у кожній державі-члені; подавати висновки чи рекомендації урядам та Раді щодо політик, що можуть впливати на внутрішню чи зовнішню грошово-

кредитну ситуацію у Спільноті та, зокрема, на функціювання європейської валютної системи; давати рекомендації грошово-кредитним органам влади держав-членів щодо провадження їхньої грошово-кредитної політики. <…> 6. Раді належить провадити консультації з ЄВІ щодо пропонованих актів Спільноти в межах його компетенції. <…> 9. Протягом другого етапу термін ЄЦБ <…> належить читати як ЄВІ.

Ст. 118. Склад валют у кошику екю не належить змінювати. Від початку третього етапу вартість екю належить незворотно зафіксувати <…>

Ст. 119. 1. Якщо держава-член зазнала труднощів, чи якщо є наявною серйозна загроза постання труднощів щодо балансу її платежів через нерівновагу сумарного балансу її платежів чи через тип валюти, що перебуває в її розпорядженні, та якщо такі труднощі можуть загрожувати функціюванню спільного ринку чи поступовій реалізації спільної торгівельної політики, Комісії належить негайно вивчити становище зацікавленої держави та дії, яких ця держава вживає чи може вжити згідно з положеннями цього Договору, використовуючи всі наявні засоби. Комісії належить визначити заходи, яких вона рекомендує вжити зацікавленій державі-членові. Якщо заходів, що вживає держава-член, та тих, що запропонувала Комісія, не є досить, <…> Комісії <…> належить рекомендувати Раді надати взаємну допомогу та пропонувати належні методи допомоги. <…>

Ст. 120. 1. Якщо держава-член зазнає раптової кризи балансу платежів <…> вона може, як запобіжний захід, вжити потрібних захисних заходів. Такі заходи повинні спричинити якнайменше збурення функціювання внутрішнього ринку <…>

Ст. 121. 1. Комісії та ЄВІ належить доповідати Раді про поступ держав-членів у виконанні зобов'язань щодо руху до економічного та валютного союзу. <…> Доповідям належить також містити дослідження того, чи досягнуто високого рівня стабільної конвергенції, зазначаючи, якою мірою кожна з цих держав-членів задовольняє такі критерії: досягнення високого рівня цінової стабільності (підставою оцінювання є рівень інфляції, що має бути близьким до рівня щонайбільше трьох держав-членів, що мають найкращі показники цінової

стабільності); стабільність державного фінансового становища (підставою оцінювання є досягнення стану державного бюджету без надмірного дефіциту, що його визначають згідно з частиною 6 ст. 104); дотримання нормальних меж коливань, обумовлених механізмом валютних курсів європейської валютної системи, протягом щонайменше двох років без девальвації щодо валюти будь-якої іншої держави-члена; тривалість конвергенції, що її досягла держава-член, та її участі в механізмі валютних курсів європейської валютної системи, що відображено в рівні довгострокової процентної ставки. <…> В доповідях Комісії та ЄВІ належить також враховувати розвиток екю, результати інтеграції ринків, стан та розвиток балансів поточних платежів, дослідження розвитку витрат праці на одиницю продукції та інших цінових показників. 2. На підставі цих доповідей Раді, за рекомендацією Комісії, належить кваліфікованою більшістю оцінити: чи виконала кожна держава-член умови, потрібні, щоб упровадити єдину валюту; чи виконала більшість держав-членів умови, потрібні, щоб упровадити єдину валюту <…> Раді <…> не пізніше 31.12.1996 р.: <…> вирішити, чи виконала більшість держав-членів умови, потрібні, щоб упровадити єдину валюту, <…> чи доцільно Спільноті починати третій етап, і якщо так, то встановити дату початку третього етапу. 4. Якщо дату початку третього етапу не встановлено до кінця 1997 р., третій етап належить почати 1.01.1999 р. ...

Ст. 122. 1. <…> Якщо Рада підтвердила, які саме держави-члени виконують умови, потрібні, щоб запровадити єдину валюту згідно зі статтею четвертою статті 121, тих держав-членів, що не виконують цих умов, стосується відступ, як визначено в частині третій цієї статті. Такі держави-члени в цьому Договорі надалі називано «держави-члени, щодо яких чинний відступ». <…>

Ст. 123 <…> 2. Відразу по тому, як створено ЄЦБ, йому належить, у разі потреби, перебрати завдання ЄВІ. Із заснуванням ЄЦБ ЄВІ належить ліквідувати <…> 4. У перший день третього етапу Раді, на пропозицію Комісії та після консультацій з ЄЦБ, одностайним голосуванням держав-членів, щодо яких не є чинним відступ, належить ухвалити курси обміну, що незворотно фіксують

їхні валюти, та за незворотно зафіксованим курсом яких екю заступає ці валюти та стає самостійною валютою. Цей захід не змінює зовнішньої вартості екю. <…>

РОЗДІЛ VIII. ЗАЙНЯТІСТЬ

Ст. 125. Державам-членам та Спільноті, згідно з цим Розділом, належить розробити скоординовану стратегію зайнятості, зокрема сприяння висококваліфікованій, підготованій робочій силі, що здатна пристосовуватися до нових умов, а також ринкам праці, здатним реагувати на економічні зміни з огляду на досягнення цілей, визначених в статті 2 Договору про ЄС та статті 2 цього Договору. <…>

Ст. 127. 1. Спільноті належить сприяти досягненню високого рівня зайнятості, заохочуючи до співпраці держави-члени та підтримуючи і, в разі потреби, доповнюючи їхні дії. Водночас належить шанувати компетенції держав-членів. <…>

Ст. 129. Рада, <…> може ухвалити стимулювальні заходи, що заохочують співпрацю держав-членів та підтримують їхні дії у сфері зайнятості через ініціативи, спрямовані на розвиток обміну інформацією та найкращим досвідом, забезпечення порівняльного аналізу та рекомендацій, а також на поширення інноваційних підходів та досвіду оцінювання, зокрема з використанням дослідних проектів. <…>

Ст. 130. Раді, після консультацій з Європейським Парламентом, належить заснувати Комітет з питань зайнятості з дорадчим статусом, щоб сприяти координації держав-членів щодо політик зайнятості та ринку праці. <…> Кожній державі-членові та Комісії належить призначити по 2 члени Комітету.

РОЗДІЛ IX. СПІЛЬНА ТОРГІВЕЛЬНА ПОЛІТИКА

Ст. 131. Запроваджуючи митний союз, держави-члени мають на меті, заради спільного інтересу, сприяти гармонійному розвиткові світової торгівлі, поступовому скасовуванню обмежень міжнародної торгівлі та прямих іноземних інвестицій, а також знижуванню митних та інших бар'єрів. У спільній торгівельній політиці належить враховувати сприятливий вплив на зростання конкурентоспроможності підприємств у державах-членах, що його може мати скасування мита між цими державами.

Ст. 132. 1. Без порушення зобов'язань, що їх держави-члени взяли на себе в рамках інших міжнародних організацій, їм належить поступово гармонізувати системи надавання допомоги експортові до третіх країн тією мірою, якою це потрібно, щоб забезпечити неспотворену конкуренцію між підприємствами Спільноти. <…>

Ст. 133. 1. Спільну торгівельну політику належить ґрунтувати на однакових принципах, зокрема стосовно змін тарифних ставок, укладання тарифних та торгівельних угод, досягнення однаковості заходів лібералізації, політики експорту та захисту торгівлі, таких як ті, що їх належить вживати у разі демпінгу чи субсидій <…> угоди у сферах торгівлі культурними та аудіовізуальними послугами, освітніх послуг, соціальних послуг та послуг з охорони здоров'я належать до спільної компетенції Спільноти та держав-членів. Отже, проведення переговорів щодо таких угод <…> потребує спільної згоди держав-членів. Угоди, що є предметом таких переговорів, належить укладати Спільноті та державам-членам спільно <…>

РОЗДІЛ X. МИТНА СПІВПРАЦЯ

Ст. 135. У межах сфери застосування цього Договору Раді, <…> належить вживати заходів, спрямованих на зміцнення митної співпраці держав-членів та їх з Комісією. Цим заходам не належить торкатися застосування національного кримінального права чи здійснювання національного правосуддя.

РОЗДІЛ XI. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА, ОСВІТА, ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ТА МОЛОДЬ

Підрозділ 1. Соціальні положення.

Ст. 136. Спільнота та держави-члени <…> мають на меті сприяти зайнятості, поліпшувати умови життя та праці, щоб уможливити гармонізацію цих сфер і водночас не втратити досягнутого поліпшення, дбати про належний соціальний захист, діалог між адміністрацією та працівниками та розвиток людських ресурсів заради досягнення тривалого високого рівня зайнятості та боротьби проти вилучання.

З цією метою Спільнота та держави-члени виконують заходи з урахуванням відмінності національних звичаїв, зокрема

у сфері договірних відносин, та потреби підтримувати конкурентоспроможність економіки Спільноти.<…>

Ст. 137.[1] 1. Щоб досягти мети статті 136, Спільнота підтримує та доповнює діяльність держав-членів у таких сферах:

(a) поліпшення, зокрема, робочого довкілля, щоб захистити здоров'я та безпеку працівників; (b) умови праці; (c) соціальне забезпечення та соціальний захист працівників; (d) захист працівників після закінчення трудового договору; (e) інформування та консультування працівників; (f) представництво та колективний захист інтересів працівників та роботодавців, зокрема право працівників брати участь у керуванні, з урахуванням частини п'ятої; (g) умови працевлаштування громадян третіх країн, що на законних підставах перебувають на території Спільноти; (h) інтеграція осіб, вилучених із ринку зайнятості, без порушення статті 150; (i) рівність чоловіків та жінок щодо їхніх можливостей на ринку праці та ставлення до них на роботі; (j) боротьба проти соціального вилучання; (k) модернізація систем соціального захисту без порушення абзацу (c). <…> 4. Положення, що їх ухвалено згідно з цією статтею: не впливають на право держав-членів визначати засадничі принципи своїх систем соціального забезпечення та не повинні істотно впливати на їхню фінансову рівновагу; не перешкоджають будь-якій державі-членові зберігати чи впроваджувати суворіші захисні заходи, сумісні з цим Договором. 5. Цю статтю не належить застосовувати до оплати праці, права зборів, права страйкувати чи права застосовувати локаут. <…>

Ст. 140. Щоб досягти мети Ст. 136 та без порушення інших положень цього Договору, Комісії належить заохочувати співпрацю держав-членів і допомагати координувати їхню діяльність у всіх сферах соціальної політики <…>, зокрема таких: зайнятість, трудове право та умови праці, професійне навчання та підвищення кваліфікації, соціальне забезпечення, запобігання виробничому травматизму та професійним хворобам, гігієна праці, право на збори та колективні переговори між роботодавцями та працівниками. <…>

[1] Статтю відкориговано Ніццьким договором.

Ст. 141. 1. Кожній державі-членові належить забезпечувати застосування принципу однакової плати працівникам чоловічої та жіночої статі за однакову роботу чи роботу, що має однакову вартість. <…>

Ст. 142. Державам-членам належить докладати зусиль, щоб зберегти наявну еквівалентність систем оплачуваних відпусток. <…>

Ст. 144. Раді, після консультацій з Європейським Парламентом, належить заснувати Комітет соціального захисту з дорадчим статусом, щоб сприяти співпраці держав-членів та держав-членів і Комісії у сфері політик соціального захисту. <…>

Підрозділ 2. Європейський соціальний фонд.

Ст. 146. Щоб поліпшити можливості працевлаштування працівників на внутрішньому ринку і таким чином сприяти підвищенню рівня життя <…> засновано Європейський соціальний фонд. Його метою є полегшити працівникам працевлаштування, підвищити географічну та професійну мобільність працівників у межах Союзу <…> зокрема через професійне навчання та перекваліфікацію. <…>

Підрозділ 3. Освіта, професійне навчання та молодь.

Ст. 149. 1. Спільнота сприяє розвиткові якості освіти, заохочуючи співпрацю держав-членів та, в разі потреби, підтримуючи й доповнюючи їхні дії, цілковито шануючи обов'язки держав-членів щодо змісту навчання та організації освітніх систем, а також їхнє культурне та мовне розмаїття. 2. Спільнота спрямовує свої дії на те, щоб: розвивати європейський вимір в освіті, зокрема через викладання та поширювання мов держав-членів; сприяти мобільності студентів та викладачів, зокрема заохочуючи академічне визнання дипломів та строків навчання; сприяти співпраці навчальних закладів; розвивати обмін інформацією та досвідом із питань, спільних у освітніх системах держав-членів; сприяти розвиткові обміну молоддю та фахівцями з соціоосвітніх питань; заохочувати розвиток дистанційного навчання. 3. Спільнота та держави-члени заохочують співпрацю у сфері освіти з третіми країнами та компетентними міжнародними організаціями, зокрема з Радою Європи. <…>

Ст. 150. 1. Спільнота реалізує політику професійного навчання, що підтримує та доповнює дії держав-членів,

цілковито шануючи обов'язки держав-членів щодо змісту та організації професійного навчання. 2. Спільнота спрямовує свої дії на те, щоб: полегшити адаптацію до промислових змін, зокрема через професійне навчання та перекваліфікацію; поліпшувати початкове та дальше професійне навчання, щоб полегшити професійну інтеграцію та реінтеграцію на ринку праці; полегшувати доступ до професійного навчання та заохочувати фахівців та учнів, зокрема молодих, до мобільності; заохочувати співпрацю у справах навчання між освітніми інституціями чи навчальними закладами та підприємствами; розвивати обмін інформацією та досвідом із питань, спільних у навчальних системах держав-членів. <…>

РОЗДІЛ XII. КУЛЬТУРА

Ст. 151. 1. Спільнота сприяє розквітові культур держав-членів, шанує їхнє національне та регіональне розмаїття й водночас підносить спільну культурну спадщину. 2. Дії Спільноти спрямовано на те, щоб сприяти співпраці держав-членів та, в разі потреби, підтримувати та доповнювати їхні дії, щоб: поглиблювати та поширювати знання культури та історії європейських народів; берегти й боронити культурну спадщину європейського значення; провадити некомерційний культурний обмін; сприяти мистецькій та літературній творчості, зокрема аудіовізуальному секторові. 3. Спільнота та держави-члени заохочують співпрацю у сфері культури з третіми країнами та компетентними міжнародними організаціями, зокрема з Радою Європи. <…>

РОЗДІЛ XIII. ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

Ст. 152. 1. <…> Дії Спільноти, що доповнюють національні політики, належить спрямовувати на те, щоб поліпшувати охорону здоров'я, запобігати хворобам людей та усувати джерела небезпеки здоров'ю людей. Такі дії охоплюють боротьбу проти поширених тяжких хвороб, сприяють досліджуванню їхніх причин, шляхів поширювання та методів запобігання цим хворобам, а також інформаційну та освітню роботу в галузі охорони здоров'я. Спільнота доповнює дії держав-членів щодо зменшування шкоди здоров'ю, спричиненої наркотиками, зокрема інформаційну та профілактичну роботу.

2. Спільнота заохочує співпрацю держав-членів у сферах, зазначених у цій статті, та, в разі потреби, підтримує їхні дії. <…> 3. Спільнота та держави-члени заохочують співпрацю з третіми державами та компетентними міжнародними організаціями у сфері охорони здоров'я. 4. <…> 5. У своїх діях у сфері охорони здоров'я Спільнота цілковито шанує обов'язки держав-членів щодо організації та надавання медичних послуг та медичної допомоги. <…>

РОЗДІЛ XIV. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Ст. 153. 1. Щоб підтримати інтереси споживачів та забезпечити високий рівень захисту їхніх прав, Спільнота сприяє охороні здоров'я, безпеці та економічним інтересам споживачів, а також забезпечує їхнє право на інформацію, освіту та створювання організацій заради захисту своїх інтересів. <…>

РОЗДІЛ XV. ТРАНС'ЄВРОПЕЙСЬКІ МЕРЕЖІ

Ст. 154. 1. Щоб <…> дати громадянам Союзу, учасникам економічної діяльності, регіональним та місцевим спільнотам змогу повною мірою скористатися перевагами створюваного простору без внутрішніх кордонів, Спільнота сприяє створенню та розвиткові транс'європейських мереж транспортної, телекомунікаційної та енергетичної інфраструктури. 2. У рамках системи відкритих та конкурентних ринків, дії Союзу спрямовано на сприяння взаємозв'язкові та взаємодії національних мереж, а також доступові до цих мереж. Спільнота враховує, зокрема, потребу сполучити острівні, важкодоступні та периферійні регіони з центральними регіонами Спільноти.

Ст. 155. <…> 3. Спільнота може вирішити співпрацювати з третіми країнами, щоб сприяти проектам взаємного інтересу та забезпечувати взаємодію мереж. <…>

РОЗДІЛ XVI. ПРОМИСЛОВІСТЬ

Ст. 157. 1. Спільноті та державам-членам належить забезпечувати наявність умов, <…> щоб промисловість Спільноти була конкурентоспроможною. На ці цілі, згідно з системою відкритих та конкурентоспроможних ринків, їхні дії належить спрямовувати на те, щоб: пришвидшити пристосовування промисловості до структурних змін; поліпшувати довкілля, що сприяє заснуванню та розвиткові

підприємств у всій Спільноті, зокрема малих та середніх підприємств; поліпшувати довкілля, що сприяє співпраці підприємств; заохочувати ефективніше використання промислового потенціалу інноваційних політик, досліджень та технічного розвитку. 2. Державам-членам належить провадити консультації одна з одною, підтримуючи зв'язок із Комісією, а в разі потреби координувати свої дії. Комісія може висувати будь-які доцільні ініціативи, що сприяють такій координації. <…>

РОЗДІЛ XVII. ЕКОНОМІЧНЕ ТА СОЦІАЛЬНЕ ГУРТУВАННЯ

Ст. 158. Щоб сприяти загальному гармонійному розвиткові, Спільнота розробляє та провадить дії, що зміцнюють її економічну та соціальну згуртованість. Зокрема, Спільнота прагне зменшити диспропорцію рівнів розвитку різних регіонів та відсталість регіонів чи островів, що перебувають у найменш сприятливих умовах, зокрема села.

Ст. 159. Державам-членам належить провадити та координувати свої економічні політики в такий спосіб, щоб до того ж прямувати до мети, сформульованої в статті 158. У формулюванні та реалізації політик і дій Спільноти та запровадженні внутрішнього ринку належить враховувати цю мету й сприяти її втіленню. Окрім того, Спільнота сприяє досягненню цієї мети через структурні фонди (Європейський сільськогосподарський фонд керування та ґарантій – секція керування; Європейський соціальний фонд; Європейський фонд регіонального розвитку), Європейський інвестиційний банк та інші наявні фінансові інструменти <…>

Ст. 160. Завданням Європейського фонду регіонального розвитку є сприяти усуненню найважливіших регіональних дисбалансів у Спільноті через участь у розвитку та структурному допасовуванні регіонів із затриманим розвитком та в конверсії промислових регіонів, що занепадають.

Ст. 161. Без порушення Ст. 162, Раді, на пропозицію Комісії, після отримання згоди Європейського Парламенту та після консультацій з Комітетом регіонів та Економіко-соціальним комітетом, належить одностайно визначити завдання, пріоритетні цілі та організацію Структурних фондів, зокрема

можливе групування їх. Раді за такою самою процедурою належить визначити загальні правила, застосовні до них, та положення, потрібні, щоб забезпечити їхню ефективність та координувати діяльність фондів та їхню взаємодію з іншими наявними фінансовими інструментами.

Фонд гуртування, що його належить Раді створити за такою самою процедурою, забезпечує фінансування проектів у сферах довкілля та транс'європейських мереж у просторі транспортної інфраструктури.

Ст. 162. Виконавчі рішення щодо діяльності Європейського фонду регіонального розвитку належить ухвалювати Раді, діючи згідно з процедурою, зазначеною в Ст. 251, та після консультацій з Комітетом регіонів та Економіко-соціальним комітетом. <…>

РОЗДІЛ XVIII. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ТЕХНІЧНИЙ РОЗВИТОК

Ст. 163. 1. Спільнота прагне зміцнювати наукові та технічні підвалини промисловості Спільноти та підтримувати її конкурентоспроможність на міжнародному рівні, водночас сприяючи всій дослідницькій діяльності, що є потрібною з огляду на інші підрозділи цього Договору. 2. На ці цілі Спільноті на всій своїй території належить сприяти висококваліфікованій науковій та технічній дослідницькій діяльності підприємств, зокрема малих та середніх, дослідницьких центрів та університетів, а також їхній співпраці, що дасть підприємствам змогу використовувати потенціал внутрішнього ринку, зокрема надасть доступ до національних державних контрактів, визначить спільні стандарти та усуне правові та фіскальні перешкоди цій співпраці. <…>

Ст. 164. Щоб досягти цієї мети, Спільноті належить провадити дії, що доповнюють діяльність держав-членів <…> : (a) виконувати наукові та технічні дослідницькі та демонстраційні програми, сприяючи співпраці з та між підприємствами, дослідницькими центрами та університетами; (b) сприяти співпраці з третіми країнами та міжнародними організаціями у сфері досліджень, технічного розвитку та демонстрацій, що їх здійснює Спільнота; (c) поширювати та

оптимізувати результати діяльності Спільноти у сфері досліджень, технічного розвитку та демонстрацій; (d) заохочувати навчання та мобільність науковців у Спільноті.

Ст. 165. 1. Спільноті та державам-членам належить координувати свою наукову та технічну дослідницьку діяльність у такий спосіб, щоб забезпечити сумісність національних політик та політики Спільноти. <…>

Ст. 166. 1. Багаторічну рамкову програму, що формулює всі дії Спільноти, належить ухвалити Раді <…> після консультацій з Економіко-соціальним комітетом. <…> 3. Рамкову програму належить виконувати через окремі програми, розроблені для кожного типу діяльності. У кожній окремій програмі належить визначити докладні правила її виконування, встановити її тривалість та обумовити засоби, що їх визнано потрібними. Сума внесків, що їх в окремих програмах визнано потрібними, не може перевищувати сукупного максимального обсягу, встановленого для рамкової програми та кожного типу діяльності. <…>

Ст. 170. Під час виконування багаторічної рамкової програми, Спільнота може створювати положення про співпрацю з третіми країнами та міжнародними організаціями у сфері її досліджень, технічного розвитку та демонстрацій. Докладні умови такої співпраці можуть бути предметом угод між Спільнотою та зацікавленими третіми сторонами <…>

Ст. 171. Спільнота може створювати спільні підприємства чи будь-які інші структури, потрібні, щоб ефективно реалізовувати наукові та технічні дослідницькі та демонстраційні програми Спільноти.

РОЗДІЛ XIX. ДОВКІЛЛЯ

Ст. 174. 1. Політика Спільноти щодо довкілля сприяє досягненню таких цілей: берегти, охороняти та поліпшувати стан довкілля; берегти здоров'я людей; виважено й раціонально використовувати природні ресурси; сприяти на міжнародному рівні розв'язанню регіональних та світових проблем довкілля. 2. Політика Спільноти щодо довкілля має на меті досягти високого рівня захисту з урахуванням розмаїття становища у різних регіонах Спільноти. Її належить ґрунтувати на принципі

застерігання та принципах: належить уживати запобіжних заходів; належить виправляти шкоду, завдану довкіллю, насамперед усуваючи її джерела; забруднювач повинен платити. <…> 3. Виробляючи свою політику щодо охорони довкілля, Спільноті належить враховувати: наявні наукові та технічні дані; умови довкілля в різних регіонах Спільноти; потенційні переваги та витрати через дії чи бездіяльність; економічний та соціальний розвиток Спільноти та збалансований розвиток її регіонів. 4. У межах своїх відповідних сфер компетенцій, Спільнота та держави-члени співпрацюють з третіми країнами та компетентними міжнародними організаціями. <…>

РОЗДІЛ XX. СПІВПРАЦЯ З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ

Ст. 177. 1. Політиці Спільноти у сфері співпраці з питань розвитку, що доповнює та зміцнює політики держав-членів, належить заохочувати: стабільний економічний та соціальний розвиток країн, що розвиваються, зокрема найменш розвинених; безперешкодну та поступову інтеграцію всіх країн, що розвиваються, у світову економіку; кампанії проти злиденності в країнах, що розвиваються. 2. Політиці Спільноти в цій сфері належить сприяти загальній меті розвитку й консолідації демократії, верховенства права, шанування прав людини та засадничих свобод. 3. Спільноті та державам-членам належить дотримуватися зобов'язань та враховувати цілі, що їх вони схвалили в рамках ООН та інших компетентних міжнародних організацій. <…>

Ст. 180. 1. Спільноті та державам-членам належить координувати свої політики співпраці з питань розвитку та провадити консультації щодо своїх програм допомоги між собою, зокрема в міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях. Вони можуть чинити спільні дії. В разі потреби, державам-членам належить сприяти виконанню програм допомоги Спільноти. <…>

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА. АСОЦІАЦІЯ ІЗ ЗАМОРСЬКИМИ КРАЇНАМИ ТА ТЕРИТОРІЯМИ

Ст. 182. Держави-члени погоджуються асоціювати до Спільноти неєвропейські країни та території, що підтримують особливі відносини з Данією, Францією, Нідерландами та

Сполученим Королівством. Перелік цих країн та територій (далі «країни та території») подано в Додатку II <…> Метою асоціації є сприяти економічному та соціальному розвиткові країн та територій та встановити близькі економічні стосунки між ними та Спільнотою. Згідно з принципами, що їх сформульовано в преамбулі цього Договору, асоціація служить, насамперед, інтересам та добробутові мешканців цих країн та територій, щоб спрямувати їх до економічного, соціального та культурного розвитку, якого вони прагнуть.

Ст. 183. Цілями асоціації є: 1. Щоб держави-члени застосовували в торгівлі з країнами та територіями той самий режим, що його вони, згідно з цим Договором, надають одна одній. 2. Щоб кожна країна чи територія застосовувала в торгівлі з державами-членами та з іншими країнами та територіями такий самий режим, як до європейської держави, з якою вона має особливі відносини. 3. Щоб держави-члени долучалися до інвестицій, потрібних для поступу цих країн та територій. 4. Щоб участь у тендерах та постачанні, пов'язаних з інвестиціями, що їх фінансує Спільнота, була відкритою на однакових умовах для всіх фізичних та юридичних осіб, що мають державну належність держави-члена чи однієї з країн та територій. <…>

ЧАСТИНА П'ЯТА. ІНСТИТУЦІЇ СПІЛЬНОТИ

РОЗДІЛ І ІНСТИТУЦІЙНІ ПОЛОЖЕННЯ

Підрозділ 1. Інституції.

Секція 1. Європейський Парламент

Ст. 189. Європейський Парламент, до складу якого входять представники народів держав, об'єднаних у Спільноту, здійснює повноваження, що на нього покладає цей Договір. <…>

Ст. 190.[1] 1. Представників у Європейському Парламенті від народів держав, об'єднаних у Спільноту, належить обирати на прямих загальних виборах. 2. Кількість представників, обраних від кожної держави-члена, становить:

Бельгія 24; Чеська Республіка 24; Данія 14; Німеччина 99; Естонія 6; Греція 24; Іспанія 54; Франція 78; Ірландія 13; Італія 78; Кіпр 6; Латвія 9; Литва 13; Люксембург 6; Угорщина 24;

[1] Чисельність представників вказано із урахуванням зміни чисельності країн-учасниць ЄС у 2004 р.

Мальта 5; Нідерланди 27; Австрія 18; Польща 54; Португалія 24; Словенія 7; Словаччина 14; Фінляндія 14; Швеція 19; Сполучене Королівство 78. <…> 3. Представників належить обирати на строк п'ять років. 4. Європейському Парламентові належить розробити пропозицію про загальні прямі вибори згідно з єдиною процедурою в усіх державах-членах чи згідно з принципами спільними в усіх державах-членах. <…>

Ст. 191. Політичні партії на європейському рівні є важливим чинником інтеграції в Союзі. Їм належить сприяти формуванню європейської політичної свідомості та висловлюванню волі громадян. Раді належить закласти правила діяльності політичних партій на європейському рівні, зокрема правила їхнього фінансування, діючи згідно з процедурою, зазначеною в Ст. 251. <…>

Ст. 193. Під час виконання своїх обов'язків Європейський Парламент може, на вимогу чверті своїх членів, створити тимчасовий Слідчий комітет <…> аби перевірити інкриміновані порушення чи неефективне адміністрування в застосуванні права Союзу, крім випадків, коли факти підозри розглядає суд та поки справа є предметом судового провадження. <…>

Ст. 194. Кожен громадянин Союзу та будь-яка фізична чи юридична особа, що на території держави-члена перебуває чи має місце перебування, зазначене в установчих документах, індивідуально чи разом з іншими громадянами чи особами, має право подати петицію до Європейського Парламенту з питання, що належить до сфери діяльності Спільноти і що стосується його безпосередньо.

Ст. 195. 1. Європейському Парламентові належить призначити Омбудсмана, що має повноваження приймати від будь-якого громадянина Союзу чи будь-якої фізичної чи юридичної особи, що на території держави-члена перебуває чи має місце перебування, зазначене в установчих документах, скарги щодо випадків неефективного адміністрування в діяльності інституцій чи органів Спільноти, за винятком Суду та Суду першої інстанції, коли останні здійснюють свої судові повноваження. Згідно зі своїми обов'язками, Омбудсманові, з власної ініціативи чи на підставі скарг, поданих йому безпосередньо чи через члена Європейського Парламенту,

належить провадити розслідування, на яке наявні підстави, крім випадків, коли факти підозри є чи були предметом судового провадження. Якщо Омбудсман встановлює факт неефективного адміністрування, йому належить спрямувати справу до зацікавленої інституції <…> 2. Омбудсмана належить призначати після кожних виборів до Європейського Парламенту на час скликання останнього. Омбудсмана можна перепризначати. <…> 3. Омбудсман є цілком незалежним у виконанні своїх обов'язків. <…>

Ст. 196. Європейському Парламентові належить провадити сесію щороку. Йому належить збиратися другого вівторка березня, без окремого сповіщення. Європейський Парламент може збиратися на позачергові сесії на вимогу більшості його членів чи на вимогу Ради чи Комісії.

Ст. 197. Європейському Парламентові належить обирати зі своїх членів Голову та членів президії. Члени Комісії можуть відвідувати всі засідання. <…> Комісії належить відповідати, усно чи письмово, на запитання Європейського Парламенту чи його членів. Європейському Парламентові належить вислухати Раду згідно з умовами, закладеними у Правилах процедури Ради.

Ст. 198. Якщо в цьому Договорі не обумовлено інакше, Європейському Парламентові належить діяти абсолютною більшістю поданих голосів. <…>

Ст. 201. Якщо на розгляд Європейського Парламенту винесено вотум недовіри діяльності Комісії, йому належить голосувати <…> лише відкритим голосуванням. Якщо вотум недовіри затверджено більшістю у дві третини поданих голосів, що представляють більшість складу Європейського Парламенту, членам Комісії належить разом подати у відставку <…>

Секція 2. Рада.

Ст. 202. Щоб досягти мети, сформульованої в цьому Договорі, Рада, згідно з положеннями цього Договору: забезпечує координацію загальних економічних політик держав-членів; повноважна ухвалювати рішення; надає Комісії виконавчі повноваження стосовно правил, що їх закладає Рада в ухвалюваних нею актах. Рада може накладати певні вимоги щодо здійснення таких повноважень. Рада в окремих випадках також

може залишити за собою право здійснювати прямі виконавчі повноваження. <…>

Ст. 203. До складу Ради входить один представник міністерського рівня від кожної держави-члена, вповноважений приймати зобов'язання від імені цієї держави-члена. Головувати в Раді належить протягом шести місяців кожній державі-членові по черзі та в порядку, що його належить одностайно ухвалити Раді.

Ст. 204. Засідання Ради належить скликати Голові, з власної ініціативи чи на вимогу одного з членів Ради чи Комісії.

Ст. 205.[1] 1. Якщо в цьому Договорі не обумовлено інакше, Раді належить ухвалювати рішення більшістю своїх членів. 2. Якщо Раді належить діяти кваліфікованою більшістю, голоси її членів належить зважувати таким чином: Бельгія 12; Чеська Республіка 12; Данія 7; Німеччина 29; Естонія 4; Греція 12; Іспанія 27; Франція 29; Ірландія 7; Італія 29; Кіпр 4; Латвія 4; Литва 7; Люксембург 4; Угорщина 12; Мальта 3; Нідерланди 13; Австрія 10; Польща 27; Португалія 12; Словенія 4; Словаччина 7; Фінляндія 7; Швеція 10; Сполучене Королівство 29. <…> 3. Утримання від голосування присутніх членів чи їхніх представників не впливає на ухвалення актів Ради, що потребують одностайності. 4. Коли Раді належить ухвалювати рішення кваліфікованою більшістю, член Ради може вимагати перевірки того, що держави-члени, які складають кваліфіковану більшість, представляють не менш ніж 62% загального населення Союзу. Якщо доведено, що цю умову не виконано, це рішення не є ухваленим.

Ст. 207. 1. Комітет, до якого входять постійні представники держав-членів, відповідає за готування роботи Ради та виконання завдань, що йому доручає остання. Комітет може ухвалювати процедурні рішення у випадках, обумовлених у Правилах процедури Ради. <…> 3. Раді належить ухвалити свої Правила процедури. <…> Раді належить розробити в цих Правилах умови громадського доступу до документів Ради. На цілі цієї частини,

[1] Статтю змінено 2004 р. у зв’язку із приєднанням 10 нових членів ЄС. Подається у відкоригованому вигляді.

Раді належить визначити випадки, коли вона діє як законодавець, щоб уможливити в цих випадках ширший доступ до документів і водночас зберегти ефективність процесу виробляння рішень. <…>

Ст. 209. Раді, після отримання висновку Комісії, належить визначити правила, що регулюють діяльність комітетів, обумовлених у цьому Договорі. <…>

Секція 3. Комісія.

Ст. 211. Щоб забезпечити належне функціювання та розвиток спільного ринку, Комісія: забезпечує застосування положень цього Договору та заходів, що їх вживають інституції на його підставі; формулює рекомендації та видає висновки з питань, заторкнутих у цьому Договорі, якщо це чітко обумовлено в ньому чи якщо Комісія вважає за потрібне; має власні повноваження вирішувати та брати участь у формуванні заходів, що їх уживає Рада та Європейський Парламент, у спосіб, обумовлений в цьому Договорі; здійснює повноваження, що їх надає їй Рада, аби виконувати правила, що їх закладає остання.

Ст. 212. Комісії належить щороку <…> оприлюднювати загальну доповідь про діяльність Спільноти.

Ст. 213. 1. Членів Комісії належить добирати на підставі їхньої загальної компетентності; їхня незалежність має бути поза сумнівом. До складу Комісії входить по 1 представникові від кожної держави-члена<…> 2. Кожна держава-член бере зобов'язання <…> не намагатися впливати на членів Комісії під час виконання їхніх завдань. Члени Комісії під час перебування на посаді не можуть обіймати будь-якої іншої посади, оплачуваної чи неоплачуваної. <…>

Ст. 214. 1. Членів Комісії належить призначати, згідно з процедурою, зазначеною в частині 2, на строк 5 років з урахуванням, у разі потреби, Ст. 201. Їх можна переобирати <…>

Ст. 216. Якщо будь-який член Комісії вже не задовольняє вимог, пов'язаних з виконуванням його обов'язків, чи якщо він вчинив серйозний злочин, Суд може, на подання Ради чи Комісії, звільнити його.

Секція 4. Суд.

Ст. 221. До складу Суду входить один суддя від кожної держави-члена <…>

Ст. 222. Судові допомагають вісім генеральних адвокатів. <…>

Ст. 223. Суддів та генеральних адвокатів Суду <…> належить призначати за спільної згоди урядів держав-членів на строк шість років <…>

Ст. 226. Якщо Комісія вважає, що держава-член не виконала зобов'язання за цим Договором, їй належить видати обґрунтований висновок із цього питання, попередньо надавши зацікавленій державі змогу подати свої пояснення. Якщо зацікавлена держава не дотримується цього висновку протягом часу, що його належить закласти Комісії, остання може передати справу до Суду. <…>

Ст. 228. 1. Якщо Суд визнає, що держава-член не виконала своїх зобов'язань за цим Договором, від держави належить вимагати вжити заходів, потрібних, щоб виконати рішення Суду. 2. <…> Якщо зацікавлена держава-член не виконала рішення Суду протягом часу, що його закладає Комісія, остання може передати справу до Суду. Їй належить визначити належний за цих обставин розмір твердої суми чи пені, яку, на її думку, повинна сплатити зацікавлена держава-член. <…>

Ст. 230. Судові належить контролювати правомірність актів, що їх ухвалюють спільно Європейський Парламент і Рада, актів Ради, Комісії та ЄЦБ, за винятком рекомендацій та висновків, а також актів Європейського Парламенту, спрямованих спричинити правові наслідки для третіх сторін. <…>

Ст. 232 У разі, якщо Європейський Парламент, Рада чи Комісія, порушуючи цей Договір, не діють, держави-члени та інші інституції Спільноти можуть подати до Суду позов про встановлення факту порушення. <…>

Ст. 234 Суд має юрисдикцію виносити попередні розв'язки стосовно: (a) тлумачення цього Договору; (b) чинності та тлумачення актів інституцій Спільноти та ЄЦБ; (c) тлумачення установчих документів органів, що їх засновано актом Ради, коли ці установчі документи обумовлюють це. <…>

Ст. 237. Суд у межах, закладених нижче, має юрисдикцію у спорах про: (a) виконання зобов'язань держав-членів за Статутом Європейського інвестиційного банку <…>; (b) заходи, що їх ухвалює Рада керівників Європейського інвестиційного банку... ; (c) заходи, що їх ухвалює Правління Європейського інвестиційного банку. <…>; (d) виконання зобов'язань національних центральних банків за цим Договором та Статутом ЄСЦБ. <…>

Секція 5. Рахункова палата.

Ст. 246. Рахунковій палаті (Палаті аудиторів) належить здійснювати аудит.

Ст. 247. 1. До складу Рахункової палати входить один громадянин від кожної держави-члена. 2. Членів Рахункової палати належить добирати з осіб, що належать чи належали до зовнішньоаудитових органів у своїх країнах, чи що мають спеціальну кваліфікацію до таких посад. Їхня незалежність має бути поза сумнівом. 4. Заради загальних інтересів Спільноти, члени Рахункової палати повинні бути цілком незалежними у виконанні своїх обов'язків. Під час виконання своїх обов'язків вони не можуть звертатися по чи виконувати вказівки будь-якого уряду чи інших органів. <…>

Ст. 248. 1. Рахунковій палаті належить перевіряти рахунки всіх прибутків та видатків Спільноти. <…>та <…> усіх органів, що їх створила Спільнота, якщо цього не виключає дотичний установчий акт <…>

Підрозділ 2. Положення, спільні для кількох інституцій.

Ст. 249. Щоб виконувати свої завдання та згідно з положеннями цього Договору, Європейському Парламентові спільно з Радою, Раді та Комісії належить виробляти регламенти, видавати директиви, створювати рекомендації та надавати висновки. <…>

Ст. 253. Регламентам, директивам та рішенням, що їх ухвалили спільно Європейський Парламент та Рада, та таким актам, що їх ухвалили Рада чи Комісія, належить містити причини, на яких їх ґрунтовано, та посилання на пропозиції чи висновки, що їх належить отримати згідно з цим Договором. <…>

Ст. 255. 1. Кожен громадянин Союзу, кожна фізична чи юридична особа, що на території держави-члена перебуває чи

має місце перебування, зазначене в установчих документах, має право доступу до документів Європейського Парламенту, Ради та Комісії, з урахуванням принципів та умов, що їх належить визначити згідно з частинами другою та третьою<…>

Ст. 256. Рішення Ради чи Комісії, що накладають грошові зобов'язання на осіб, що не є державами, належить примусово виконувати. <…> Примусове виконання можна зупиняти лише рішенням Суду. <…>

Підрозділ 3. Економіко-соціальний комітет.

Ст. 257. Цим засновано Економіко-соціальний комітет. Він має дорадчий статус.

Ст. 258. <…> Членів Комітету не можна пов'язувати жодними примусовими вказівками. Вони цілком незалежні у виконанні своїх обов'язків, заради загальних інтересів Спільноти. <…>

Ст. 259. 1. Членів Комітету належить призначати на строк чотири роки. Раді належить кваліфікованою більшістю ухвалювати особовий склад членів, сформований згідно з пропозиціями кожної держави-члена. <…>

Ст. 260. Комітетові належить обирати свого Голову та посадовців зі свого складу на строк два роки. <…>

Ст. 261. Комітет складається зі спеціалізованих секцій у головних сферах, охоплених у цьому Договорі. <…> У рамках Комітету можна також створювати підкомітети, щоб готувати проекти висновків із окремих питань чи окремих сфер ...

Підрозділ 4. Комітет регіонів.

Ст. 263. Цим засновано комітет із дорадчим статусом, зазначений далі як «Комітет регіонів», до складу якого входять представники регіональних та місцевих органів, які або обіймають виборну посаду в регіональних чи місцевих органах влади, або політично підзвітні виборним зборам <…> Членів Комітету та таку саму кількість кандидатів у члени належить призначати на строк 4 роки, на пропозицію відповідних держав-членів. <…>

Ст. 265. Комітетові регіонів належить консультувати Раду чи Комісію, <…> зокрема стосовно транскордонної співпраці, коли одна з цих двох інституцій вважає це за доцільне. <…>

Підрозділ 5. Європейський інвестиційний банк.

Ст. 266. Європейський інвестиційний банк є суб'єктом права. Членами Європейського інвестиційного банку є держави-члени. <…>

Ст. 267. Завданням Європейського інвестиційного банку є, використовуючи ринок капіталу та власні ресурси, сприяти збалансованому та стабільному розвиткові внутрішнього ринку в інтересах Спільноти. На ці цілі Банкові належить, на неприбутковій підставі, давати позики й забезпечувати ґарантії, що сприяють фінансуванню проектів у всіх секторах економіки, а саме: (a) проекти розвитку менш розвинених регіонів; (b) проекти модернізації чи конверсії підприємств чи розвитку нових видів діяльності, що постали внаслідок поступового створювання внутрішнього ринку, коли обсяг чи характер цих проектів такий, що їх неможливо повністю профінансувати з різних ресурсів, наявних в окремих державах-членах; (c) проекти спільного інтересу кількох держав-членів, коли обсяг чи характер цих проектів такий, що їх неможливо повністю профінансувати з різних ресурсів, наявних в окремих державах-членах <…>

РОЗДІЛ II ФІНАНСОВІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 268. Усі статті прибутків та видатків Спільноти, зокрема пов'язаних з Європейським соціальним фондом, належить закладати в кошторисі на кожен фінансовий рік і відображати в бюджеті. Адміністративні видатки інституцій, що випливають із положень Договору про ЄС, пов'язані зі спільною зовнішньою та безпековою політикою та співпрацею у сфері юстиції та внутрішніх справ, належить покривати з бюджету. <…>

Прибутки та видатки <…> в бюджеті належить збалансовувати. <…>

Ст. 272. <…> Раді належить складати проект бюджету кваліфікованою більшістю та передавати його Європейському Парламентові. 4. <…> Європейський Парламент має право більшістю голосів своїх членів змінювати проект бюджету та пропонувати Раді, абсолютною більшістю поданих голосів, поправки до проекту бюджету щодо видатків <…> Коли Європейський Парламент, Рада чи Комісія вважають, що діяльність Спільноти вимагає перевищити розмір витрат, що

його визначено згідно з процедурою, закладеною в цій частині, то угода Ради та Європейського Парламенту, що діють, відповідно, кваліфікованою більшістю та більшістю голосів своїх членів і трьома п'ятими поданих голосів, може встановити інший розмір. <…>

Ст. 274. Комісії належить виконувати бюджет <…> цілком за це відповідаючи та в межах наданих асигнувань, з урахуванням принципів надійного керування фінансами. Державам-членам належить співпрацювати з Комісією, щоб забезпечити використання асигнувань ...

Ст. 275. Комісії належить щороку подавати Раді та Європейському Парламентові звіти про виконання бюджету попереднього фінансового року. <…> також подавати їм фінансове засвідчення активів та пасивів Союзу. <…>

Ст. 280. 1. Спільноті та державам-членам належить протистояти шахрайству та будь-якій іншій протизаконній діяльності, що впливає на фінансові інтереси Спільноти <…> 3. Без порушення інших положень цього Договору, державам-членам належить координувати свої дії, спрямовані на захист фінансових інтересів Спільноти від шахрайства. <…>

ЧАСТИНА ШОСТА. ЗАГАЛЬНІ ТА ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 281. Спільнота є суб'єктом права.

Ст. 282. У кожній державі-члені Спільнота має найширшу право- і дієздатність, надану юридичним особам за їхнім правом; вона може, зокрема, набувати у власність рухоме та нерухоме майно й розпоряджатися ним, а також може бути стороною в судовому провадженні. З цією метою Спільноту представляє Комісія. <…>

Ст. 286. 1. Від 1.01. 1999 р. акти Спільноти про захист інтересів особи щодо опрацьовування особових даних та вільного руху таких даних належить застосовувати до інституцій та органів, створених цим Договором чи на його підставі. <…>

Ст. 287. Члени інституцій Спільноти, члени комітетів, посадовці та інші службовці Спільноти зобов'язані, навіть після закінчення перебування на посаді, не розголошувати інформації, що за своєю природою належить до професійних таємниць, <…>

Ст. 291. На територіях держав-членів Спільнота має привілеї та імунітети, потрібні, аби здійснювати свої завдання, на умовах, закладених у Протоколі від 8 квітня 1965 року про привілеї та імунітети Європейських спільнот. Те саме стосується Європейського Центрального Банку, Європейського валютного інституту та Європейського інвестиційного банку. <…>

Ст. 293. Держави-члени <…> починають між собою переговори, щоб ґарантувати своїм громадянам: захист осіб та надання й захист прав на таких самих умовах, як кожна держава надає своїм громадянам; скасування подвійного оподаткування в межах Спільнот; взаємне визнання товариств, у значенні частини другої Ст. 48, збереження правосуб'єктності в разі переведення місця перебування з однієї країни до іншої, та можливість злиття товариств, регульованих правом різних країн; спрощення формальностей, що регулюють визнання та виконання судових та арбітражних рішень.

Ст. 294. Держави-члени надають громадянам інших держав-членів такий самий режим, що й своїм громадянам, щодо участі в капіталі товариств, у сенсі статті 48, та без порушення застосування інших положень цього Договору.

Ст. 295. Цей Договір у жодному разі не порушує норм держав-членів, що регулюють систему права власності.

Ст. 296. 1. Положення цього Договору не виключають застосування таких правил: (a) жодна держава-член не зобов'язана надавати інформацію, розголошення якої, на її думку, суперечить суттєвим інтересам її безпеки; (b) будь-яка держава-член може вживати таких заходів, яких вважає за потрібне, щоб захищати суттєві інтереси своєї безпеки, пов'язані з виробництвом зброї, амуніції та військових матеріалів чи торгівлею ними; ці заходи не повинні негативно впливати на умови конкуренції на внутрішньому ринку щодо продукції, не призначеної на суто військові потреби. <…>

Ст. 299.[1] 1. Цей Договір має застосування до Королівства Бельгія, Чеської Республіки, Королівства Данія, Федеративної Республіки Німеччини, Республіки Естонія, Грецької Республіки,

[1] статтю відкориговано після вступу 10 нових країн до ЄС.

Королівства Іспанія, Французької Республіки, Ірландії, Італійської Республіки, Республіки Кіпр, Республіки Латвія, Республіки Литва, Великого Герцогства Люксембург, Республіки Угорщина, Республіки Мальта, Королівства Нідерланди, Республіки Австрія, Республіки Польща, Португальської Республіки, Республіки Словенія, Словацької Республіки, Республіки Фінляндія, Королівства Швеція, Сполученого Королівства. 2. Положення цього Договору мають застосування до Французьких заморських департаментів, Азорських островів, острова Мадейра та Канарських островів. Проте, враховуючи структурну економічну та соціальну ситуацію Французьких заморських департаментів, Азорських островів, острова Мадейра та Канарських островів, що її ускладнюють віддаленість, ізольованість, малий розмір, складна топографія та клімат, економічна залежність від кількох видів продукції, незмінність та сполучення яких сильно стримує їхній розвиток, Раді, на пропозицію Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом, належить кваліфікованою більшістю ухвалити окремі заходи, зокрема, щоб закласти умови застосування цього Договору, зокрема спільних політик, до цих регіонів. <…> 3. Спеціальні положення про асоціацію, сформульовані в частині четвертій цього Договору, мають застосування до заморських країн та територій, перелічених у Додатку II до цього Договору. ... 4. Положення цього Договору мають застосування до європейських територій, за зовнішні відносини яких відповідальною є держава-член. 5. Положення цього Договору мають застосування до Аландських островів, згідно з положеннями, сформульованими у Протоколі 2 до акту про умови приєднання Республіки Австрія, Республіки Фінляндія та Королівства Швеція. 6. Без огляду на попередні частини: (a) цей Договір не має застосування до Фарерських Островів; (b) цей Договір не має застосування до суверенних територій Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії на Кіпрі; (c) цей Договір має застосування до Нормандських островів та острова Мен лише мірою, потрібною, щоб забезпечити виконання положень щодо цих островів, сформульованих у Договорі про приєднання нових держав-

членів до Європейської економічної спільноти та Європейської спільноти з атомної енергії від 22.01.1972 р. <…>

Ст. 301. Якщо спільні дії чи спільна позиція, ухвалені згідно з положеннями Договору про ЄС щодо спільної зовнішньої та безпекової політики, обумовлюють припинення чи обмеження, часткове чи цілковите, економічних та фінансових стосунків з однією чи кількома третіми країнами, Раді належить ухвалити потрібні термінові заходи. Раді належить діяти на пропозицію Комісії кваліфікованою більшістю. <…>

Ст. 306. Положення цього Договору не виключають існування чи створення регіональних союзів між Бельгією та Люксембургом, чи між Бельгією, Люксембургом та Нідерландами тією мірою, якою цілей цих регіональних союзів не досягнуто через застосування цього Договору.

Ст. 307. Положення цього Договору не впливають на права та зобов'язання, що випливають із угод, укладених до 1.01.1958 р. між однією чи кількома державами-членами, з одного боку, та однією чи кількома третіми країнами - з іншого, чи до дня приєднання для держав, що приєдналися пізніше. Тією мірою, якою такі угоди є несумісними з цим Договором, зацікавленій державі-членові чи державам-членам належить зробити всі потрібні кроки, щоб усунути таку неузгодженість. Державам-членам, у разі потреби, належить допомагати одна одній у цьому <…>

Ст. 310. Спільнота може укладати з однією чи кількома третіми країнами чи міжнародними організаціями угоди, що запроваджують асоціацію, зокрема взаємні права та обов'язки, спільні дії та спеціальні процедури. <…>

Ст. 312. Цей Договір укладено на необмежений строк.

КІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 313. Цей Договір належить ратифікувати Високим Договірним Сторонам згідно з відповідними їхніми конституційними вимогами. Документи про ратифікацію належить депонувати урядові Італійської Республіки.

Цей Договір набирає чинності в перший день місяця, наступного після того, коли остання держава, що підписала Договір, депонує документ про ратифікацію. Проте, якщо депонування відбувається менш ніж за 15 днів до початку

наступного місяця, цей Договір набирає чинності в перший день післянаступного місяця після дати цього депонування.

НА ЗАСВІДЧЕННЯ ЦЬОГО повноважні представники, що їх названо нижче, підписали цей Договір.

Вчинено в Римі у двадцять п'ятий день березня року одна тисяча дев'ятсот п'ятдесят сьомого. <…>

ДОДАТОК II. ЗАМОРСЬКІ КРАЇНИ ТА ТЕРИТОРІЇ, ДО ЯКИХ ЗАСТОСОВУВАНО ПОЛОЖЕННЯ ЧАСТИНИ IV ДОГОВОРУ

Ґренландія, Нова Каледонія та залежні території, Французька Полінезія, Французькі Південні та Антарктичні Території, Острови Уолліс і Футуна, Майотта, Сен-П'єр і Мікелон, Аруба, Нідерландські Антильські Острови (Бонайре, Кюрасао, Саба, Сент-Естатіс, Сент-Мартен), Ангілья, Кайманові Острови, Фолклендські Острови, Південна Джорджія та Південні Сандвічеві Острови, Монтсеррат, Піткерн, Острів Святої Єлени та залежні території, Британська Територія в Індійському Океані, Острови Теркс і Кайкос, Британські Віргінські Острови, Бермудські Острови.

Друкується за: Договір про заснування Європейської Спільноти [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017

НІЦЦЬКИЙ ДОГОВІР 2001 р.

Його Величність Король бельгійців, Її Величність Королева Данії, Президент Федеративної Республіки Німеччина, Президент Грецької Республіки, Його Величність Король Іспанії, Президент Французької Республіки, Президент Ірландії, Президент Італійської Республіки, Його Королівська Високість Великий Герцог Люксембурзький, Її Величність Королева Нідерландів, Федеральний Президент Республіки Австрія, Президент Португальської Республіки, Президент Республіки Фінляндія, Його Величність Король Швеції, Її Величність Королева Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії,

відзначаючи історичне значення подолання поділу європейського континенту,

бажаючи завершити процес, розпочатий Амстердамським договором, щодо підготовки інституцій ЄС до функціонування у розширеному Союзі,

маючи твердий намір на основі цього продовжити переговорний процес про вступ з метою приведення його до успішного завершення відповідно до процедури, викладеної в Договорі про Європейський Союз,

вирішили внести зміни та доповнення до Договору про Європейський союз та Договорів про заснування Європейських Співтовариств та до деяких пов'язаних з ними актів і з цією метою призначили як своїх уповноважених: <…> [1]які належним чином та у відповідній формі, підтвердивши свої повноваження, погодилися про таке:

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

СУТТЄВІ ЗМІНИ ТА ДОПОВНЕННЯ

Ст. 1. У Договір про Європейський Союз вносяться такі зміни та доповнення ...

1. Ст. 7. подається в такій редакції: «Ст. 7. 1. На обгрунтовану пропозицію 1/3 Держав-членів, Європейського Парламенту чи Комісії Рада більшістю в 4/5 від своїх членів після отримання згоди Європейського Парламенту може прийняти рішення про те, що існує певний ризик серйозного порушення Державою-членом принципів, зазначених у Ст. 6 (1), та направити відповідні рекомендації такій державі. <…> Рада регулярно перевіряє підстави, на основі яких таке рішення було прийняте і продовжує застосовуватися. 2. Рада у складі голів держав чи урядів, діючи одностайно, за пропозицією 1/3 Держав-членів або Комісії та після отримання згоди Європейського Парламенту, може визнати наявність серйозного і постійного порушення Державою-членом принципів, викладених у статті 6 (1), після запрошення відповідної Держави-члена надати свої зауваження. 3. Після прийняття рішення, зазначеного в пункті 2, Рада, діючи кваліфікованою більшістю, може вирішити призупинити дію прав, що випливають із застосування даного Договору, щодо відповідної Держави-члена, включаючи право

[1] вказано посади та імена уповноважених осіб

голосу представника уряду такої Держави-члена в Раді. <…> Зобов'язання такої Держави-члена за цим Договором у будь-якому разі залишаються чинними для неї. 4. Рада, діючи кваліфікованою більшістю, може в подальшому прийняти рішення про зміну чи відміну заходів, вжитих відповідно до пункту 3, згідно зі змінами в ситуації, що призвела до вжиття таких заходів. 5. Дотримуючись цілей цієї статті, Рада діє, не враховуючи голос представника уряду даної Держави-члена. Утримання від голосування членів, які особисто присутні або представлені, не впливає на прийняття рішень, зазначених у пункті 2. Кваліфікована більшість, згідно з положеннями статті 205 (2) Договору про заснування Європейського Співтовариства, має визначатися пропорційно до числа зважених голосів членів Ради. ... 6. Дотримуючись цілей пунктів 1 та 2, Європейський Парламент діє більшістю у дві третини поданих голосів, що становлять більшість його членів».

2. Ст. 17 подається в такій редакції: «Ст. 17. 1. Спільна зовнішня політика та політика безпеки включає всі питання, що стосуються безпеки Союзу, в тому числі прогресивне утворення спільної оборонної політики, яка може перетворитися на спільну оборону в разі прийняття такого рішення Європейською Радою. <…> Політика Союзу відповідно до цієї статті не повинна завдавати шкоди особливому характеру політики безпеки та оборони <…> і має поважати зобов'язання певних Держав-членів, які вбачають втілення їх спільної оборонної політики в НАТО відповідно до Північно-Атлантичного Договору, <…> Прогресивне втілення спільної оборонної політики буде здійснюватись у спосіб, прийнятний для Держав-членів, шляхом співробітництва між ними у сфері озброєнь. 2. Питання, включені до цієї статті, стосуються таких важливих аспектів, як надання гуманітарної допомоги, проведення рятувальних робіт, здійснення миротворчої місії, залучення збройних формувань до розв'язання кризових конфліктних ситуацій. <…>4. Положення цієї статті не перешкоджають розвитку тіснішого співробітництва між двома чи більше Державами-членами на двосторонній основі, в рамках ЗЄС та НАТО, за умови, що таке співробітництво не суперечить чи ставить під загрозу положення цього Розділу. <…>

3. У Ст. 23 (2) перший підпункт доповнюється таким третім абзацом: «при призначенні спеціального представника відповідно до Ст. 18 (5)».

4. Ст. 24 подається в такій редакції: «Ст. 24. 1. Коли на виконання цього Розділу необхідно укласти угоду з однією або декількома державами або міжнародними організаціями, <…> Такі Договори укладаються Радою за рекомендацією Головуючої держави. 2. Рада діє одностайно у разі, коли предметом Договору є питання, для прийняття внутрішніх рішень з яких необхідна одностайність. 3. Коли угода передбачена для здійснення спільних дій чи спільних позицій, Рада діє кваліфікованою більшістю <…> 4. Положення цієї статті також застосовуються до питань, що входять до Розділу IV. У разі, коли предметом Договору є питання, з приводу яких необхідна кваліфікована більшість для прийняття внутрішніх рішень чи вжиття заходів, Рада діє кваліфікованою більшістю відповідно до Ст. 34 (3). 5. Ніяка угода не є обов'язковою для Держави-члена, чий представник у Раді заявить, що для прийняття такого Договору необхідне проходження конституційної процедури в такій державі; <…> 6. Угоди, укладені відповідно до умов даної статті, є обов'язковими для установ Союзу».

5. Ст. 25 подається в такій редакції: «Ст. 25. <…> Комітет з політики та безпеки спостерігає за міжнародною ситуацією у сферах, що охоплюються Спільною політикою у сфері зовнішніх зносин і безпеки, та сприяє розробці політики в цих сферах шляхом представлення свого висновку на запит Ради чи за власною ініціативою. <…> У рамках даного Розділу Комітет здійснює під керівництвом Ради політичний контроль та стратегічне керування операціями з урегулювання криз. Рада може уповноважити Комітет для цих цілей та на термін здійснення операцій з урегулювання криз, як це визначено Радою, приймати відповідні рішення стосовно політичного контролю та стратегічного керування операціями без шкоди для положень Ст. 47».

6. Додаються <…>: «Ст. 27а. 1. Розширене співробітництво <…> повинно бути спрямоване на охорону цінностей та слугування інтересам усього Союзу, підкреслюючи його особливість як об'єднуючої сили на міжнародній арені. Воно

повинно поважати: принципи, цілі, загальні напрями та відповідність спільної політики у сфері зовнішніх зносин і безпеки та рішення, прийняті в рамках названої політики; повноваження Європейського Співтовариства; відповідність між політиками Союзу та його зовнішніми діями. <…>

Ст. 27b. Розширене співробітництво <…> стосується реалізації спільних дій чи спільної позиції. Воно не повинно стосуватися сфер військового чи оборонного характеру.

Ст. 27c. Держави-члени, які мають намір розпочати розширене співробітництво між собою, відповідно до Ст. 27b повинні направити в Раду запит стосовно цього. Запит повинен бути направлений в Комісію і Європейський Парламент для поінформування. Комісія повинна висловити свій висновок стосовно того, чи запропоноване розширене співробітництво сумісне з політикою Союзу. Дозвіл надається Радою, <…>

Ст. 27e. Будь-яка Держава-член, яка має намір брати участь у розширеному співробітництві, .. повинна повідомити про свій намір Раду та <…> Комісію. <…> Рада приймає рішення із запиту <…> Рішення вважається прийнятим, доки Рада, діючи кваліфікованою більшістю, не вирішить його призупинити; в цьому разі Рада повинна повідомити про причини такого рішення та встановити термін для його перегляду. Для цілей цієї статті Рада діє кваліфікованою більшістю. <…>».

7. У Ст. 29 другий абзац другого підпункту замінюється на такий: «тіснішу співпрацю між судовими та іншими компетентними органами Держав-членів, включаючи співпрацю через Європейське агентство правового співробітництва (Євроюст) <…>»

8. Ст. 31 подається в такій редакції: «Ст. 31. 1. Спільні дії у полі правового співробітництва у сфері кримінального законодавства включають: (a) сприяння та зміцнення співробітництва між компетентними міністерствами та органами юстиції чи аналогічними установами Держав-членів, включаючи, де необхідно, співпрацю через Євроюст щодо розслідування та виконання судових рішень; (b) сприяння видачі правопорушників між Державами-членами; (c) забезпечення відповідності норм, <…> для поліпшення такої співпраці; (d) попередження колізій юрисдикції між Державами-членами; (e) успішне вжиття заходів,

що встановлюють мінімальні стандарти стосовно складу злочину та покарань у сфері організованої злочинності, тероризму, незаконного обігу наркотичних засобів. 2. Рада сприяє співробітництву через Євроюст шляхом: (a) надання повноважень Євроюсту для полегшення співробітництва між карними органами Держав-членів; (b) забезпечення підтримки Євроюстом кримінальних розслідувань у випадках тяжких транскордонних злочинів, зокрема організованої злочинності, беручи до уваги аналітичну роботу, що проводиться Європолом; (c) сприяння тісному співробітництву між Євроюстом та Європейською юридичною мережею, зокрема для сприяння виконанню запитів про надання правової допомоги та запитів про видачу правопорушників».

9. Ст. 40 замінюється Ст-ми 40, 40a, 40b: «Ст. 40. 1. Розширене співробітництво в будь-якій зі сфер, зазначених у цьому Розділі, повинно сприяти якнайшвидшому перетворенню Союзу в простір свободи, безпеки та законності, <…>

Ст. 40a. 1. Держави-члени, які мають намір розпочати розширене співробітництво в одній зі сфер, зазначених у цьому Договорі, повинні направити запит до Комісії, яка може подати пропозицію Раді з приводу цього питання. <…> якщо Комісія не подає такої пропозиції, вона повинна повідомити зацікавлені Держави-члени про причини такого неподання. Тоді ці Держави-члени можуть звернутися з ініціативою до відповідної Ради для отримання дозволу на назване розширене співробітництво. 2. Дозвіл, зазначений у пункті 1, надається Радою, яка діє кваліфікованою більшістю після консультацій з Європейським Парламентом за пропозицією Комісії або за ініціативою не менш як восьми Держав-членів <…>

Ст. 40b. Будь-яка Держава-член, яка має намір стати учасницею розширеного співробітництва, розпочатого відповідно до Ст. 40a, повинна повідомити про такий намір Раду та Комісію, яка надає Раді протягом 3 місяців з моменту отримання повідомлення свій висновок, який, якщо це можливо, супроводжується рекомендацією щодо спеціальних заходів, які вона вважає за необхідні для участі Держави-члена у відповідному співробітництві. Рада приймає рішення за запитом протягом 4 місяців від дати отримання повідомлення. Рішення

вважається ухваленим, доки Рада, діючи кваліфікованою більшістю протягом названого періоду, не вирішить його призупинити; у цьому разі Рада зазначає причини такого рішення та встановлює термін для його перегляду.<…>»

10. Розділ VII перейменовується на «ПОЛОЖЕННЯ ПРО РОЗШИРЕНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО».

11. Ст. 43. подається в такій редакції: «Ст. 43. Держави-члени, які прагнуть розпочати розширене співробітництво між собою, можуть використовувати установи, процедури та механізми, встановлені цим Договором та Договором про заснування Європейського Співтовариства, за умови, що запропоноване співробітництво: (a) спрямоване на досягнення цілей Союзу та Співтовариства, на захист та служіння його інтересам і на посилення процесу інтеграції; (b) відповідає Договорам та єдиній інституційній структурі Союзу; (c) <…>; (d) знаходиться в межах компетенції Союзу чи Співтовариства та не стосується сфер, що входять до виключної компетенції Співтовариства; (e) не підриває внутрішній ринок, <…> чи економічне та соціальне згуртування<…>; (f) не створює перешкод чи дискримінації у торгівлі між Державами-членами та не спотворює конкуренцію між ними; (g) включає як мінімум вісім Держав-членів; (h) не торкається компетенції, прав та обов'язків тих Держав-членів, що не беруть у ньому участі; (i) діє без шкоди для положень протоколу про інтеграцію Шенгенських угод до системи Європейського Союзу; (j) є відкритим для всіх Держав-членів відповідно до статті 43b».

12. Додаються такі статті: «Ст. 43a. Розширене співробітництво може використовуватися тільки як крайній засіб, коли Радою було визначено, що цілі такого співробітництва не можуть бути досягнуті протягом розумного періоду шляхом застосування відповідних положень Договорів.

Ст. 43b. Коли започатковується розширене співробітництво, воно повинно бути відкритим для всіх Держав-членів у будь-який час відповідно до Ст. 27e і 40b цього Договору і Ст. 11a Договору про заснування Європейського Співтовариства ... Комісія та Держави-члени, що є сторонами розширеного співробітництва, повинні заохочувати якнайбільшу участь Держав-членів у ньому».

13. Ст. 44 замінюється Ст-ми 44 і 44а: «Ст. 44. 1. З метою прийняття актів та рішень, що є необхідними для забезпечення розширеного співробітництва, <…>, застосовуються відповідні інституційні положення даного Договору та Договору про заснування Європейського Співтовариства. Однак, <…> тільки представники Держав-членів, що є учасниками такого співробітництва, мають право брати участь у прийнятті рішень. <…> Одностайність встановлюється лише із врахуванням голосів зацікавлених членів Ради. <…> 2. Держави-члени застосовують, відповідно до міри зацікавленості, акти та рішення, прийняті для імплементації такого розширеного співробітництва, <…> Держави-члени, що не беруть участі в такому співробітництві, не повинні своїми діями перешкоджати його імплементації Державами-учасницями.»

14. Ст. 45 подається в такій редакції: «Ст. 45. Рада та Комісія забезпечують узгодженість дій, прийнятих на підставі цього Розділу, і відповідність таких дій різним видам політики Союзу та Співтовариства і співробітничають для досягнення цієї мети». <…>

Ст. 2. До ДОГОВОРУ ПРО ЗАСНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА вносяться зміни відповідно до положень цієї статті.

1. Ст. 11 замінюється Ст-ми 11 та 11а: «Ст. 11. 1. Держави-члени, які мають намір розпочати розширене співробітництво в одній із сфер, зазначених у цьому Договорі, повинні направити запит до Комісії, яка може зробити пропозицію Раді з приводу цього питання. <…> 2. Дозвіл на розширене співробітництво, як зазначено в пункті 1, <…> надається Радою, що діє кваліфікованою більшістю, за пропозицією Комісії після консультацій з Європейським Парламентом. <…> 3. Заходи і рішення, необхідні для підтримання розширеного співробітництва, повинні відповідати всім положенням цього Договору <…>

Ст. 11а. Будь-яка Держава-член, яка має намір брати участь у розширеному співробітництві, розпочатому відповідно до статті 11, повинна повідомити про свій намір Раду та Комісію, <…> Протягом 4 місяців від дати отримання повідомлення Рада приймає рішення за запитом <…>».

2. У статті 13 наявний текст стає пунктом 1 і наступний пункт 2 додається: «2. Відступаючи від положень пункту 1, коли Рада вживає заохочувальних заходів, виключаючи будь-яку гармонізацію законодавства Держав-членів, на підтримку дій Держави-члена, спрямованих на сприяння досягненню цілей, зазначених в цій статті, вона діє відповідно до процедури, зазначеної у статті 251».

3. Ст. 18 подається в такій редакції: «Ст. 18. 1. Кожний громадянин Союзу має право на свободу пересування та вибору місця проживання на території Держав-членів з урахуванням обмежень та умов, зазначених у цьому Договорі, та відповідно до положень, прийнятих для його застосування. 2. Якщо для досягнення зазначеної мети Співтовариству необхідно вжити певних заходів, стосовно яких цей Договір не передбачає необхідних повноважень, Рада може прийняти положення з метою сприяння здійсненню прав, зазначених у пункті 1; <…> 3. Пункт 2 не застосовується до положень про паспорти, посвідчення, дозволи на проживання чи про інші такі документи або до положень про соціальну безпеку та соціальний захист».

4. У статті 67 додається такий пункт: «5. Відступаючи від положень пункту 1, Рада приймає відповідно до процедури, передбаченої у статті 251: заходи, передбачені Ст. 63 (1) та Ст. (2) (a) за умови, що Рада до того вже прийняла відповідно до положень пункту 1 даної статті акти законодавства Співтовариства, що визначають спільні норми та основні принципи, що регулюють таке питання; заходи, передбачені Ст. 65, за винятком аспектів, що відносяться до сімейного права».

5. Ст. 100 подається в такій редакції: «Ст. 100. 1. <…> Рада, діючи кваліфікованою більшістю на пропозицію Комісії, може прийняти рішення про вжиття заходів, відповідних економічній ситуації, зокрема в разі виникнення значних труднощів з поставками певних продуктів. 2. Коли Держава-член зазнає значних труднощів чи знаходиться під серйозною загрозою виникнення значних труднощів, спричиненої природнім лихом або виключними подіями поза її контролем, Рада, діючи кваліфікованою більшістю, за пропозицією Комісії може надати за певних умов такій Державі-члену фінансову

допомогу Співтовариства. Президент Ради інформує Європейський Парламент про прийняте рішення».

6. Ст. 111 (4) подається в такій редакції: «4. <…> Рада, діючи кваліфікованою більшістю, за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським Центральним Банком, схвалює позицію Співтовариства на міжнародному рівні стосовно питань, що мають особливе значення для економічного та валютного союзу <…>».

7. Ст. 123 (4) подається в такій редакції: «4. З початком третьої стадії Рада, діючи за одностайною згодою Держав-членів без винятку, за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським Центральним Банком, схвалить обмінні курси, за якими валюта Держав-членів повинна бути безповоротно зафіксована щодо Європейської валютної одиниці й за якими Європейська валютна одиниця замінить такі валюти і стане повноправною валютою. <…> Рада, діючи кваліфікованою більшістю Держав-членів за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським Центральним Банком, вживає інших заходів, необхідних для швидшого впровадження Європейської валютної одиниці як єдиної валюти названих Держав-членів. <…>».

8. Ст. 133 подається в такій редакції: «Ст. 133. 1. Спільна торгова політика базується на єдиних принципах, зокрема щодо змін у тарифних ставках, укладення угод з тарифів і торгівлі, досягнення єдності в заходах щодо лібералізації, експортної політики та заходах щодо захисту торгівлі, таких як ті, що вживаються у випадках демпінгу та субсидій. 2. Комісія подає пропозиції Раді для імплементації спільної торгової політики. 3. Коли виникає необхідність проведення переговорів для укладення угод з однією чи декількома державами або міжнародними організаціями, Комісія вносить пропозицію Раді, яка вповноважує Комісію розпочати необхідні переговори. Рада та Комісія відповідають за забезпечення відповідності угод, про які йдеться, із нормами та внутрішньою політикою Співтовариства. <…> 4. На виконання повноважень, наданих цією статтею, Рада діє кваліфікованою більшістю. 5. <…> Відступаючи від положень пункту 4, Рада діє одностайно при проведенні переговорів та укладанні Договору в сферах,

зазначених у першому підпункті, якщо до такої угоди включено положення, для прийняття яких у внутрішньому праві вимагається одностайність, або які стосуються сфери, в якій Співтовариство ще не скористалося нормотворчими повноваженнями, наданими йому цим Договором. Рада діє одностайно при проведенні переговорів та укладенні горизонтальних угод ... Положення цього пункту не зачіпають прав Держав-членів бути учасниками та укладати угоди з третіми країнами чи міжнародними організаціями тією мірою, в якій такі угоди не суперечать праву Співтовариства та іншим відповідним міжнародним угодам. 6. Угода не може бути укладена Радою, якщо містить положення, які виходять за рамки внутрішніх повноважень Співтовариства <…> угоди щодо торгівлі культурними та аудіовізуальними послугами, послугами у сфері освіти та послугами в соціальній сфері та сфері охорони здоров'я підпадають під спільну компетенцію Співтовариства та Держав-членів. Відповідно <…> проведення переговорів з таких угод вимагає спільної згоди Держав-членів. <…>

9. Ст. 137 подається в такій редакції: «Ст. 137. 1. Для досягнення цілей статті 136 Співтовариство підтримує та доповнює дії Держав-членів у таких сферах: a) поліпшення виробничих умов, зокрема для забезпечення безпеки та захисту здоров'я робітників; b) умов праці; c) соціального забезпечення та соціального захисту робітників; d) захисту робітників при звільненні; e) інформування та консультування робітників; f) представництва та колективного захисту інтересів робітників і роботодавців, включаючи їх право на спільне прийняття рішень, за умов дотримання пункту 5; g) умов працевлаштування громадян третіх країн, які на законній підставі проживають на території Співтовариства; h) інтеграції осіб, виключених з ринку праці, без шкоди для статті 150; i) рівності між чоловіком і жінкою стосовно можливостей на ринку праці та поводження на роботі; j) боротьби з порушеннями соціальних прав; k) модернізації системи соціального захисту без шкоди для пункту (c). 2. З цією метою Рада: a) може вживати заходів для заохочення співробітництва між Державами-членами через ініціативи, спрямовані на підвищення рівня знань, розвиток обміну інформацією та передовою практикою, підтримку інноваційних

підходів та аналіз досвіду, виключаючи будь-яку гармонізацію законодавства Держав-членів; b) <…> 4. Положення, прийняті відповідно до цієї статті: не повинні впливати на право Держав-членів визначати фундаментальні принципи їх систем соціального забезпечення та не повинні порушувати значною мірою їх фінансовий баланс; не повинні перешкоджати будь-якій Державі-члену зберігати або впроваджувати жорсткіші захисні заходи, що є сумісними з положеннями цього Договору. 5. Положення цієї статті не застосовуються до сфер оплати праці, права на асоціацію, права на страйк та права застосовувати локаути».

10. У статті 139 (2) другий підпункт замінюється на такий: «Рада діє кваліфікованою більшістю, за винятком тих випадків, коли згода щодо питання містить одне чи більше положень, які стосуються сфери, де необхідна одностайність згідно зі Ст. 137 (2). <…>»

11. Ст. 144 подається в такій редакції: «Ст. 144. Рада, після консультацій з Європейським Парламентом, створить Комітет соціального захисту з дорадчим статусом для сприяння співробітництву між Державами-членами та Комісією у сфері політики соціального захисту. Завданнями Комітету є: спостереження за соціальною ситуацією та здійсненням політики соціального захисту в Державах-членах та Співтоваристві; сприяння обміну інформацією, досвідом та перспективною практикою між Державами-членами та Співтовариством; ... Здійснюючи свої повноваження, Комітет встановлює відповідні контакти з підприємцями та робітниками. Кожна Держава-член та Комісія призначають по два члени до Комітету».

12. Ст. 157 (3) подається в такій редакції: «3. Співтовариство сприяє досягненню цілей, визначених у пункті 1, шляхом здійснення політики та дій, що приймаються на підставі інших положень цього Договору. Рада, діючи відповідно до процедури, визначеної у Ст. 251, та після консультацій з Економічним і Соціальним Комітетом, може вживати особливих заходів для підтримки заходів у Державах-членах заради досягнення цілей, визначених в пункті 1. Цей Розділ не може бути підставою для введення Співтовариством будь-якого заходу, який може спричинити порушення конкуренції чи

містить податкові положення чи положення, що визначають права та інтереси працівників».

13. У статті 159 третій пункт замінюється на такий: «Якщо виникає необхідність здійснення певних дій за межами Фондів та без шкоди для заходів, вжитих у рамках інших видів політики Співтовариства, такі дії можуть бути схваленими Радою, яка діятиме <…> після консультацій з Економічним та Соціальним Комітетом і Комітетом Регіонів».

14. У статті 161 додається наступний третій пункт: «З 1.01.2007 р. Рада діятиме кваліфікованою більшістю за пропозицією Комісії та після отримання згоди Європейського Парламенту і консультацій з Економічним і Соціальним Комітетом та Комітетом Регіонів, якщо на цю дату будуть прийняті багаторічна фінансова перспектива, що застосовуватиметься з 1.01.2007 р., та Міжінституційна угода, що її стосується; <…>».

15. Ст. 175 (2) подається в такій редакції: «2. Відступаючи від процедури прийняття рішень, сформульованої в пункті 1, та без шкоди для Ст. 95, Рада, діючи одностайно за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом, Економічним і Соціальним Комітетом та Комітетом Регіонів, приймає: a) положення переважно фіскального характеру; b) заходи, що стосуються: - планування міст та сільської місцевості; - управління обсягами водних ресурсів, що прямо чи опосередковано стосуються доступності таких ресурсів; - використання землі, за винятком використання відходів; c) заходи, що суттєво впливають на вибір Державою-членом різних джерел енергії та загальної структури енергопостачання. <…>».

16. У третій частині додається наступний Розділ: «Розділ XXI. Економічне, фінансове та технічне співробітництво з третіми країнами

Ст. 181a. 1. Без шкоди для інших положень Договору <…> Співтовариство в межах своєї компетенції вживає заходів у напрямі економічного, фінансового та технічного співробітництва з третіми країнами; такі заходи повинні бути додатковими до тих, що вживаються Державами-членами та сумісними з політикою розвитку Співтовариства. Політика

Співтовариства в цій сфері повинна сприяти досягненню загальної мети розвитку та консолідації демократії і верховенства права, поваги прав людини та основних свобод. 2. Рада, діючи кваліфікованою більшістю за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом, вживає заходів, необхідних для виконання положень пункту 1. Рада діє одностайно щодо угод про асоціацію, зазначених у статті 310, та в разі укладення угод з державами, що є кандидатами на вступ до Союзу. 3. У відповідних сферах своєї компетенції Співтовариство та Держави-члени співробітничають з третіми країнами та компетентними міжнародними організаціями. ...».

17. У статті 189 другий пункт замінюється на такий: «Кількість членів Європейського Парламенту не перевищуватиме 732».

18. Ст. 190 (5) подається в такій редакції: «5. Європейський Парламент після отримання висновку від Комісії і після схвалення Ради, що діє кваліфікованою більшістю, повинен установити регламенти та загальні умови, за якими його члени виконуватимуть свої обов'язки. <…>».

19. До статті 191 додається наступний другий пункт: «Рада <…> приймає регламенти, що регулюють діяльність партій на європейському рівні та, зокрема, норми щодо їх фінансування».

20. Ст. 207 (2) подається в такій редакції: «2. ... Генеральний Секретар та Заступник Генерального Секретаря призначаються Радою, яка діє кваліфікованою більшістю. Рада визначає організаційну структуру Генерального Секретаріату». <…>

22. Ст. 214 (2) подається в такій редакції: «2. Рада у складі голів держав чи урядів, діючи кваліфікованою більшістю, визначає особу, яку вона має намір призначити Головою Комісії; ця кандидатура схвалюється Європейським Парламентом. Рада, діючи кваліфікованою більшістю та спільно з кандидатом на посаду Голови, приймає список інших осіб, яких вона має намір призначити до складу Комісії, що складається відповідно до пропозицій від кожної Держави-члена. Голова та інші члени Комісії, визначені у такий спосіб, передаються на затвердження єдиним списком до Європейського Парламенту. Після затвердження Європейським Парламентом Голова та інші члени

Комісії призначаються Радою, яка діє кваліфікованою більшістю».

23. Ст. 215 подається в такій редакції: «Ст. 215. Окрім звичайної заміни або в разі смерті, обов'язки члена Комісії припиняються у зв'язку з його відставкою або відстороненням від посади. Вакансія <…> заповнюється на термін повноважень, що залишився ... У разі виходу у відставку відсторонення від посади або смерті, посада Голови заповнюється на термін повноважень, що залишився. <…>».

24. Ст. 217 подається в такій редакції: «Ст. 217. 1. Комісія виконує свої функції під політичним керівництвом Голови, який вирішує питання її внутрішньої організації для забезпечення послідовності та ефективності діяльності на основі принципу колегіальності. 2. Обов'язки, покладені на Комісію, структуруються та розподіляються Головою між її членами. Голова уповноважений переглядати розподіл таких обов'язків протягом терміну дії повноважень Комісії. ... 3. Після отримання колективної згоди Комісії Голова призначає Віце-голову з числа членів Комісії. 4. Член Комісії повинен піти у відставку, якщо цього вимагає Голова, після отримання колективної згоди Комісії».

25. У статті 219 перший пункт вилучається.

26. Ст. 220 подається в такій редакції: «Ст. 220. Суд ЄС та Суд першої інстанції, кожний у межах своєї юрисдикції, забезпечують дотримання законності при тлумаченні та застосуванні цього Договору <…>».

27. Ст. 221 подається в такій редакції: «Ст. 221. До складу Суду ЄС входять судді, по одному від кожної Держави-члена <…>».

28. Ст. 222 подається в такій редакції: «Ст. 222. Суду ЄС допомагають вісім Генеральних адвокатів. На вимогу Суду Рада, діючи одностайно, може збільшити кількість Генеральних адвокатів. Обов'язком Генерального адвоката, який повинен діяти неупереджено та незалежно, є надавати у відкритому судовому засіданні обгрунтовані висновки щодо справ, у яких відповідно до Статуту Суду ЄС потрібна його участь».

29. Ст. 223 подається в такій редакції: « Ст. 223. Судді та Генеральні адвокати Суду ЄС обираються серед осіб, чия незалежність не викликає жодного сумніву та які мають

кваліфікацію, необхідну для призначення у вищі судові інстанції <…> вони призначаються за спільною згодою урядів Держав-членів на термін у шість років. Кожні три роки відбувається часткова заміна суддів та Генеральних адвокатів відповідно до умов, встановлених у Статуті Суду ЄС. Судді обирають Голову Суду ЄС зі свого складу терміном на три роки. Голова Суду може бути переобраний <…> Суд ЄС приймає Правила Процедури Суду. Ці Правила повинні бути схвалені Радою, яка діє кваліфікованою більшістю». <…>

31. Ст. 225 подається в такій редакції: «Ст. 225 1. Суд першої інстанції має юрисдикцію розглядати та виносити рішення у судових справах першої інстанції або у справах, визначених Ст-ми 230, 232, 235, 236 та 238, за винятком справ, що знаходяться в компетенції судових палат, і тих, що віднесені Статутом Суду до компетенції Суду ЄС. <…> Рішення, винесені Судом першої інстанції відповідно до цього пункту, можуть підлягати апеляції до Суду ЄС тільки на підставі питань права в межах, визначених Статутом. 2. Суд першої інстанції має юрисдикцію розглядати справи щодо оскарження рішень судових палат, <…> 3. Суд першої інстанції має юрисдикцію приймати попередні рішення щодо запитів національних судів Держав-членів відповідно до статті 234 у сферах, визначених Статутом. У разі, якщо Суд першої інстанції вважає, що справа потребує принципового рішення, яке може вплинути на цілісність або на узгодженість права Співтовариства, він може передати справу до Суду ЄС для надання висновку <…>».

32. Додається наступна Ст.: «Ст. 225 (a). Рада, діючи одностайно за пропозицією Комісії і після консультацій з Європейським Парламентом та Судом ЄС або на запит Суду ЄС та після консультацій з Європейським Парламентом і Комісією, може створювати судові палати для розгляду в першій інстанції певних видів справ у спеціальних сферах ... Члени судової палати обираються з осіб, чия незалежність не викликає сумніву та які мають кваліфікацію, необхідну для призначення у вищі судові інстанції. Вони призначаються Радою, яка діє одностайно <…>».

33. Додається наступна Ст.: «Ст. 229a. Без шкоди для інших положень цього Договору Рада, діючи одностайно за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським

Парламентом, може приймати положення про надання юрисдикції та визначення її обсягу Суду ЄС у справах, що стосуються застосування актів, прийнятих на підставі цього Договору, які створюють права промислової власності Співтовариства. <…>».

34. У статті 230 другий і третій пункти подаються в такій редакції: «З цією метою він має юрисдикцію розглядати позови, з якими звертаються Держава-член, Європейський Парламент, Рада або Комісія щодо браку компетенції, порушення суттєвих процедурних вимог, порушення положень цього Договору чи інших правових норм, пов'язаних з його застосуванням, чи зловживання владою. Суд ЄС має юрисдикцію за тих же умов щодо позовів, з якими звертаються Палата аудиторів та Європейський Центральний Банк з метою захисту їх прерогатив».

35. Ст. 245 подається в такій редакції: «Ст. 245. Статут Суду ЄС приймається окремим Протоколом. Рада, діючи одностайно <…> може вносити зміни та доповнення до Статуту, за винятком Розділу I».

36. Ст. 247 замінюється на таку: (a) Пункт 1 подається в такій редакції: «1. До складу Палати аудиторів має входити по одному представнику від кожної Держави-члена»; (b) Пункт 3 подається в такій редакції: «3. Члени Палати аудиторів призначаються терміном на 6 років. Рада, діючи кваліфікованою більшістю після консультацій з Європейським Парламентом, затверджує список членів, складений відповідно до пропозицій Держав-членів. .... Члени Палати обирають Голову Палати аудиторів зі свого числа терміном на три роки. Голова може бути переобраний знову».

37. Ст. 248 замінюється на таку: (a) Пункт 1 подається в такій редакції: «1. Палата аудиторів перевіряє розрахунки Співтовариства за всіма статтями прибутків і видатків. Вона також перевіряє розрахунки <…> усіх органів Співтовариства <…> Палата аудиторів надає Європейському Парламенту та Раді декларацію, що визначає правильність ведення рахунків, а також законність і регулярність фінансових операцій, що лежать в їх основі <…>«; (b) Пункт 4 подається в такій редакції: «4. Палата аудиторів складає щорічний звіт після завершення кожного

фінансового року. <…>. Палата надає допомогу Європейському Парламенту та Раді у здійсненні їх повноважень щодо виконання бюджету <…>».

39. Ст. 257 подається в такій редакції: «Ст. 257. Цим засновується Економічний та Соціальний Комітет. Він має дорадчий статус. До складу Комітету входять представники різних економічних та соціальних складових організованого громадянського суспільства і, зокрема, представники виробників, фермерів, перевізників, робітників, дилерів, ремісників, осіб вільних професій, споживачів та представників громадськості».

40. Ст. 258 подається в такій редакції: «Ст. 258. Чисельність членів Економічного та Соціального Комітетів не повинна перевищувати 350. Чисельність членів така: Бельгія 12, Данія 9, Німеччина 24, Греція 12, Іспанія 21, Франція 24, Ірландія 9, Італія 24, Люксембург 6, Нідерланди 12, Австрія 12, Португалія 12, Фінляндія 9, Швеція 12, Великобританія 24.

Члени Комітету <…> повністю незалежні у виконанні своїх обов'язків і діють в інтересах усього Співтовариства <…>».

41. У статті 259 пункт 1 подається в такій редакції: «1. Члени Комітету призначаються на 4 роки за пропозицією Держав-членів. Рада, діючи кваліфікованою більшістю, схвалює список членів, <…> Термін їх повноважень може бути продовжено».

42. Ст. 263 подається в такій редакції: «Ст. 263. Цим створюється Комітет із дорадчим статусом, до складу якого входять представники регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування, які обрані до таких органів або політично підзвітні таким виборним органам, та отримує назву «Комітет Регіонів». Чисельність членів Комітету Регіонів не повинна перевищувати 350. <…>: Бельгія 12, Данія 9, Німеччина 24, Греція 12, Іспанія 21, Франція 24, Ірландія 9, Італія 24, Люксембург 6, Нідерланди 12, Австрія 12, Португалія 12, Фінляндія 9, Швеція 12, Великобританія 24.

Члени Комітету та рівна чисельність альтернативних членів призначаються терміном на 4 роки за пропозиціями Держав-членів. <…> Рада, діючи кваліфікованою більшістю, приймає список членів та альтернативних членів, складений відповідно до пропозицій Держав-членів. <…> Члени Комітету

не зв'язані жодним мандатом. Вони повністю незалежні у виконанні своїх обов'язків і діють в інтересах усього Співтовариства».

43. Ст. 266 подається в такій редакції: «Ст. 266. Європейський Інвестиційний Банк є юридичною особою. Членами Європейського Інвестиційного Банку є Держави-члени <…>».

44. Ст. 279 подається в такій редакції: «Ст. 279 1. Рада, діючи одностайно за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом і отримання висновку від Палати аудиторів, повинна: (a) розробляти фінансові регламенти, що визначають, зокрема, процедуру, яку слід встановити для складання та виконання бюджету і для надання та перевірки розрахунків; <…> Із 1.01.2007 р. Рада діятиме з названою метою кваліфікованою більшістю за пропозицією Комісії і після консультацій з Європейським Парламентом та отримання висновку Палати аудиторів. 2. Рада, діючи одностайно за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом і отримання висновку Палати аудиторів, визначає методи та процедуру, відповідно до якої доходи бюджету, <…>, будуть надаватись у розпорядження Комісії, та визначає заходи, які слід застосувати, якщо це необхідно, для задоволення потреб у готівкових коштах».

45. Ст. 290 подається в такій редакції: «Ст. 290. Правила, що регулюють використання мов в установах Співтовариства, визначаються Радою, яка діє одностайно, без шкоди для положень, що містяться в Статуті Суду ЄС».

46. Ст. 300 замінюється на таку: (a) У пункті 2 другий і третій підпункти подаються в такій редакції: «Відступаючи від положень пункту 3, така ж процедура застосовується щодо рішень про припинення застосування угоди та з метою вироблення позиції, яка буде прийнята від імені Співтовариства в органі, створеному угодою, коли такий орган може приймати юридичні обов'язкові рішення, за винятком рішень, що доповнюють або змінюють інституційну структуру угоди <…>»; (b) пункт 6 замінюється таким: «6. Європейський Парламент, Рада, Комісія або Держава-член можуть отримати від Суду ЄС висновки про сумісність певної угоди з положеннями даного Договору. Якщо Суд дає негативний висновок, угода може

набрати чинності тільки відповідно до Ст. 48 Договору про Європейський Союз». <…>

Ст. 3. ДОГОВІР ПРО ЗАСНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ має бути змінений відповідно до положень цієї статті.

1. У статті 107 другий пункт замінюється на такий: «Чисельність членів Європейського Парламенту не перевищуватиме 732».

2. Ст. 108 (5) подається в такій редакції: «5. Європейський Парламент після отримання висновку від Комісії і після схвалення Ради, що діє кваліфікованою більшістю, повинен установити регламенти та загальні умови, за якими його члени виконуватимуть свої обов'язки. <…>».

3. Ст. 121 (2) подається в такій редакції: «2. Рада отримує допомогу від Генерального Секретаріату під керівництвом Генерального Секретаря, Високого Представника з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки, якому допомагає Заступник Генерального Секретаря, який завідує справами Генерального Секретаріату. Генеральний Секретар та Заступник Генерального Секретаря призначаються Радою, яка діє кваліфікованою більшістю. Рада визначає організаційну структуру Генерального Секретаріату».

4. Ст. 127 (2) подається в такій редакції: «2. <…> Єдиний список, до якого входять кандидатури Голови та інших членів Комісії, <…>, передається на затвердження до Європейського Парламенту. Після затвердження Європейським Парламентом, Голова та інші члени Комісії призначаються Радою, яка діє кваліфікованою більшістю».

5. Ст. 128 подається в такій редакції: «Ст. 128. Окрім звичайної заміни або в разі смерті, обов'язки члена Комісії припиняються у зв'язку з його відставкою або відстороненням від посади. Вакансія, <…> заповнюється на термін повноважень, що залишився, новим членом, призначеним Радою, яка діє кваліфікованою більшістю. Рада, діючи одностайно, може прийняти рішення про те, що немає необхідності заповнювати вакантну посаду. У разі виходу у відставку, відсторонення від посади або смерті, посада Голови заповнюється на термін

повноважень, що залишився. У цьому разі застосовується процедура, визначена в статті 127 (2). <…>».

6. Ст. 130 подається в такій редакції: «Ст. 130. ... 3. Після отримання колективної згоди Комісії Голова призначає Віце-голову з числа членів Комісії. 4. Член Комісії повинен піти у відставку, якщо цього вимагає Голова після отримання колективної згоди Комісії».

7. У статті 132 перший пункт вилучається.

8. Ст. 136 подається в такій редакції: «Ст. 136. Суд ЄС та Суд першої інстанції, кожний у межах своєї юрисдикції, забезпечують дотримання законності при тлумаченні та застосуванні цього Договору <…>».

9. Ст. 137 подається в такій редакції: «Ст. 137. До складу Суду ЄС має входити по одному судді від кожної Держави-члена <…>».

10. Ст. 138 подається в такій редакції: «Ст. 138. Суду ЄС допомагають вісім Генеральних адвокатів. На вимогу Суду Рада, діючи одностайно, може збільшити чисельність Генеральних адвокатів <…>».

11. Ст. 139 подається в такій редакції: «Ст. 139. Судді та Генеральні адвокати Суду ЄС обираються серед осіб, чия незалежність не викликає жодного сумніву та які мають кваліфікацію, необхідну для призначення у вищі судові інстанції у їх відповідних державах або які є юридичними радниками з визнаною компетентністю; вони призначаються за спільною згодою урядів Держав-членів терміном на шість років <…> Судді обирають Голову Суду ЄС зі свого складу терміном на три роки. Голова Суду може бути переобраний <…>»

12. Ст. 140 подається в такій редакції: «Ст. 140. До складу Суду першої інстанції має входити щонайменше по одному судді від кожної Держави-члена. Чисельність суддів визначається Статутом Суду ЄС. У Статуті може передбачатися можливість участі Генеральних адвокатів у роботі Суду першої інстанції <…> Суд першої інстанції призначає Секретаря Суду та приймає положення, що регулює його діяльність <…>».

13. Ст. 140a подається в такій редакції: «Ст. 140a. <…> 2. Суд першої інстанції має юрисдикцію розглядати справи щодо оскарження рішень судових палат, створених на підставі статті 140b. Рішення, винесені Судом першої інстанції відповідно до

даного пункту, можуть лише як виняток підлягати перегляду Судом ЄС відповідно до умов та в межах, визначених у Статуті, якщо є серйозна загроза цілісності чи узгодженості права Співтовариства <…>».

14. Додається наступна Ст.: «Ст. 140b. Рада, діючи одностайно за пропозицією Комісії і після консультацій з Європейським Парламентом та Судом ЄС або на запит Суду ЄС та після консультацій з Європейським Парламентом і Комісією, може створювати судові палати для розгляду в першій інстанції певних видів справ у спеціальних сферах <…>

15. У статті 146 другий і третій пункти подаються в такій редакції: «З цією метою він має юрисдикцію розглядати позови, з якими звертаються Держава-член, Європейський Парламент, Рада або Комісія з причин браку компетенції, порушення суттєвих процедурних вимог, порушення положень цього Договору чи інших правових норм, пов'язаних з його застосуванням, чи зловживання владою. Суд ЄС має юрисдикцію за тих же умов щодо позовів, з якими звертаються Палата аудиторів з метою захисту її прерогатив».

16. Ст. 160 подається в такій редакції: «Ст. 160. Статут Суду ЄС приймається окремим Протоколом. <…>».

17. Ст. 160b змінюється так: (a) Пункт 1 подається в такій редакції: «1. До складу Палати аудиторів входять по одному представнику від кожної Держави-члена; <…> Члени Палати обирають Голову Палати аудиторів зі свого числа терміном на три роки. Голова може бути переобраний знову».

18. Ст. 160c змінюється так: (a) Пункт 1 подається в такій редакції: «1. Палата аудиторів перевіряє розрахунки Співтовариства за всіма статтями прибутків і видатків. Вона також перевіряє розрахунки за всіма статтями прибутків і видатків усіх органів Співтовариства настільки, наскільки відповідний установчий інструмент не перешкоджає такій перевірці ... Палата надає допомогу Європейському Парламенту та Раді у здійсненні їх повноважень щодо виконання бюджету <…>»

20. Ст. 165 подається в такій редакції: «Ст. 165. Цим засновується Економічний та Соціальний Комітет. Він має дорадчий статус <…>»

21. Ст. 166 подається в такій редакції: «Ст. 166. Чисельність членів Економічного та Соціального Комітету не повинна перевищувати 350 <…>».

24. Ст. 190 подається в такій редакції: «Ст. 190. Правила, що регулюють використання мов в установах Співтовариства, визначаються Радою, яка діє одностайно, без шкоди для положень, що містяться в Статуті Суду ЄС».

Ст. 4. ДОГОВІР ПРО ЗАСНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА ВУГІЛЛЯ І СТАЛІ повинен бути змінений відповідно до положень цієї статті.

1. Ст. 10 (2) подається в такій редакції: «2. Рада у складі голів держав чи урядів, діючи кваліфікованою більшістю, визначає особу, яку вона має намір призначити Головою Комісії; ця кандидатура схвалюється Європейським Парламентом. Рада, діючи кваліфікованою більшістю та спільно з кандидатом на посаду Голови, приймає список інших осіб, яких вона має намір призначити до складу Комісії, що складається відповідно до пропозицій від кожної Держави-члена. Голова та інші члени Комісії, визначені таким чином, передаються на затвердження єдиним списком до Європейського Парламенту. Після затвердження Європейським Парламентом Голова та інші члени Комісії призначаються Радою, яка діє кваліфікованою більшістю».

2. Ст. 11 подається в такій редакції: «Ст. 11. 1. Комісія виконує свої функції під політичним керівництвом Голови, який вирішує питання її внутрішньої організації для забезпечення послідовності та ефективності її діяльності на основі принципу колегіальності<…>»

4. У статті 13 перший пункт вилучається.

5. У статті 20 другий пункт замінюється на такий: «Чисельність членів Європейського Парламенту не перевищуватиме 732»

6. Ст. 21 (5) подається в такій редакції: «5. Європейський Парламент після отримання висновку від Комісії і після схвалення Ради, що діє кваліфікованою більшістю, повинен установити регламенти та загальні умови, за якими його члени виконуватимуть свої обов'язки. Усі правила або умови, які

стосуються оподатковування членів або колишніх членів, повинні бути спрямовані на забезпечення єдності в межах Ради».

7. Ст. 30 (2) подається в такій редакції: «2. Рада послуговується допомогою Генерального Секретаріату під керівництвом Генерального Секретаря, Високого Представника з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки, якому допомагає Заступник Генерального Секретаря, який завідує справами Генерального Секретаріату. <…>».

8. Ст. 31 подається в такій редакції: «Ст. 31. <…> Додатково в Суді першої інстанції можуть бути задіяні судові палати за умов, що зазначені в статті 32е для здійснення в певних специфічних сферах судової компетенції повноваження, визначені в цьому Договорі».

9. Ст. 32 подається в такій редакції: «Ст. 32. До складу Суду ЄС входять по одному судді від кожної Держави-члена. Суд ЄС засідає в палатах чи у Великій Палаті відповідно до положень, що передбачені в Статуті Суду. Якщо це передбачено в Статуті, Суд може засідати на пленарних засіданнях».

10. Ст. 32а подається в такій редакції: «Ст. 32а. Суду ЄС допомагають вісім Генеральних адвокатів. <…> Обов'язком Генерального адвоката, який повинен діяти неупереджено та незалежно, є надання у відкритому судовому засіданні обгрунтованих висновків у справах, у яких <…> потрібна його участь».

11. Ст. 32b подається в такій редакції: «Ст. 32b. Судді та Генеральні адвокати Суду ЄС обираються з осіб, чия незалежність не викликає жодного сумніву та які мають кваліфікацію, необхідну для призначення у вищі судові інстанції у їх державах або які є юридичними радниками з визнаною компетентністю; вони призначаються за спільною згодою урядів Держав-членів терміном на шість років<…> Суд ЄС приймає Правила Процедури Суду. Ці Правила повинні бути схвалені Радою, яка діє кваліфікованою більшістю».

12. Ст. 32с подається в такій редакції: «Ст. 32с. До складу Суду першої інстанції має входити щонайменше по одному судді від кожної Держави-члена. Чисельність суддів визначається Статутом Суду ЄС. <…>»

13. Ст. 32d подається в такій редакції: «Ст. 32d. 1. <…> Рішення, винесені Судом першої інстанції відповідно до цього пункту, можуть підлягати апеляції до Суду ЄС тільки на підставі питань права в межах, визначених у Статуті. 2. Суд першої інстанції має юрисдикцію розглядати справи щодо оскарження рішень судових палат, створених на підставі статті 32e.<…> 3. Суд першої інстанції має юрисдикцію приймати попередні рішення щодо запитів національних судів Держав-членів відповідно до статті 41 у сферах, визначених Статутом. У разі, якщо Суд першої інстанції вважає, що справа потребує принципового вирішення, яке може вплинути на цілісність або на узгодженість права Співтовариства, він може передати справу до Суду ЄС для надання висновку <…>

14. Додається наступна Ст.: «Ст. 32e. Рада, діючи одностайно за пропозицією Комісії і після консультацій з Європейським Парламентом та Судом ЄС або на запит Суду ЄС та після консультацій з Європейським Парламентом і Комісією, може створювати судові палати для розгляду в першій інстанції певних видів справ у спеціальних сферах <…>»

15. Ст. 33 змінюється так: (a) Перший пункт подається в такій редакції: «Суд ЄС має юрисдикцію розглядати позови, з якими звертаються Держава-член, Європейський Парламент або Рада, проголосити рішення чи рекомендації Комісії недійсними через брак компетенції, порушення суттєвих процедурних вимог, порушення положень цього Договору або інших правових норм, пов'язаних з його застосуванням, чи зловживання владою. Суд ЄС, однак, може не давати оцінки ситуації, яка виникла з економічних обставин, щодо яких Комісія приймала свої рішення або надавала свої рекомендації, за винятком випадку, коли припускається, що Комісія зловживала своїми повноваженнями або вочевидь не в змозі дотримуватися положень цього Договору чи інших правових норм, пов'язаних з його застосуванням; <…>».

16. Ст. 45 подається в такій редакції: « Ст. 45. Статут Суду ЄС приймається окремим Протоколом <…>».

17. Ст. 45b змінюється так: (a) Пункт 1 подається в такій редакції: «1. До складу Палати аудиторів має входити по одному представнику від кожної Держави-члена; <…>»

Ст. 5 ПРОТОКОЛ ПРО СТАТУТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК змінюється відповідно до положень цієї статті. <…>

Ст. 6. ПРОТОКОЛ ПРО ПРИВІЛЕЇ ТА ІМУНІТЕТИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ змінюється відповідно до положень цієї статті.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ПЕРЕХІДНІ ТА ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 7. Протоколи про Статут Суду ЄС, які додаються до Договору про заснування Європейського Співтовариства та до Договору про заснування Європейського Співтовариства з атомної енергії цим скасовуються та замінюються Протоколом про Статут Суду ЄС, який додається цим Договором до Договору про Європейський Союз, до Договору про заснування Європейського Співтовариства та до Договору про заснування Європейського Співтовариства з атомної енергії.

Ст. 10. Рішення Ради 88/591/ЄСВС, ЄЕС, Євратом від 24 жовтня 1988 року, яким засновано Суд першої інстанції Європейських Співтовариств, зі змінами, цим скасовується, за винятком статті 3, так як Суд першої інстанції має відповідно до зазначеної статті повноваження, які надаються Суду ЄС Договором про заснування Європейського Співтовариства вугілля і сталі.

Ст. 11. Цей Договір укладається на необмежений строк.

Ст. 12. 1. Цей Договір повинен бути ратифікований Високими Договірними Сторонами відповідно до їх конституційних процедур. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання до Уряду Італійської Республіки. 2. Цей Договір набирає чинності у перший день другого місяця після того, як остання держава, яка підписала Договір, виконує формальність щодо передачі на зберігання ратифікаційної грамоти.

Ст. 13. Цей Договір, складений у єдиному оригіналі датською, голландською, англійською, фінською, французькою, німецькою, грецькою, ірландською, італійською, португальською, іспанською та шведською мовами. Тексти кожною з цих мов, які є рівною мірою автентичними, здаються на зберігання до архівів Уряду Італійської Республіки, який

передає завірену копію кожному з урядів інших держав, які підписали Договір.

На підтвердження чого уповноважені представники підписали цей Договір.

Укладено в Ніцці двадцять шостого лютого дві тисячі першого року. *(Підписи)*

Протоколи <…>

Положення, які стосуються Європейського Парламенту

1. З 1.01.2004 р. та з терміном дії з початку 2004 р. по 2009 р. у Ст. 190 (2) Договору про заснування Європейського Співтовариства <…>, перший підпункт замінюється на такий: «Чисельність представників, обраних від кожної Держави-члена, повинна бути такою: Бельгія 22, Данія 13, Німеччина 99, Греція 22, Іспанія 50, Франція 72, Ірландія 12, Італія 72, Люксембург 6, Нідерланди 25, Австрія 17, Португалія 22, Фінляндія 13, Швеція 18, Великобританія 72». 2. Зазначена в пункті 3 загальна чисельність представників Європейського Парламенту на термін з 2004 по 2009 р. повинна дорівнювати чисельності представників, зазначеній у статті 190 (2) Договору про заснування Європейського Співтовариства <…> плюс чисельність представників нових Держав-членів на основі договорів про вступ, підписаних не пізніше, ніж до 1.01.2004 р. 3. Якщо загальна чисельність членів, <…>, менша як 732, має бути застосоване пропорційне коригування щодо чисельності представників, яких потрібно обрати від кожної Держави-члена так, щоб загальна чисельність була якомога ближчою до 732, <…> З цією метою Рада може прийняти відповідні рішення. <…>

Ст. 3. Положення, які стосуються зважених голосів у Раді: 1. Із 1.01.2005 р.: (а) у статті 205 Договору про заснування Європейського Співтовариства <…>: (і) пункт 2 подається в такій редакції: «2. Коли необхідне голосування Ради кваліфікованою більшістю, голоси її членів зважуються таким чином: Бельгія 12, Данія 7, Німеччина 29, Греція 12, Іспанія 27, Франція 29, Ірландія 7, Італія 29, Люксембург 4, Нідерланди 13, Австрія 10, Португалія 12, Фінляндія 7, Швеція 10, Великобританія 29.

Акти, які приймаються Радою, потребують для їх схвалення не менш як 169 голосів «за», відданих більшістю її

членів, якщо в цьому Договорі є вимога до прийняття за пропозицією від Комісії.

В інших випадках для прийняття актів Радою потрібно не менш як 169 голосів «за», відданих не менш ніж двома третинами її членів».

(ii) додається наступний пункт 4: «4. Якщо рішення потребує схвалення Радою кваліфікованою більшістю, член Ради може вимагати перевірки того, що Держави-члени, які становлять кваліфіковану більшість, представляють не менш як 62% від загального населення Союзу. Якщо ця умова в результаті перевірки не виконується, тоді це рішення не приймається».

(b) У статті 23 (2) Договору про Європейський Союз третій підпункт подається в такій редакції: «Голоси членів Ради повинні зважуватись відповідно до статті 205 (2) Договору про заснування Європейського Співтовариства. Для схвалення рішення буде потрібно не менш як 169 голосів, які подані на їх підтримку не менш ніж двома третинами її членів. Якщо рішення потребує схвалення Радою кваліфікованою більшістю, член Ради може вимагати перевірки того, що Держави-члени, які становлять кваліфіковану більшість, представляють не менш як 62% від загального населення Союзу. Якщо ця умова в результаті перевірки не виконується, тоді це рішення не приймається». (c) <…>

Ст. 4. Положення стосовно Комісії.

1. Починаючи з 1.01.2005 р. та з моменту, коли перша Комісія після названої дати приступить до виконання своїх обов'язків, Ст. 213 (1) Договору про заснування Європейського Співтовариства діятиме в такій редакції: «1. Члени Комісії обираються на підставі їх загальної компетентності, і їх незалежність не повинна викликати сумнівів. До складу Комісії входить по одному громадянину від кожної Держави-члена <…> «. 2. Якщо до Союзу буде входити з 27 Держав-членів, Ст. 213 (1) Договору про заснування Європейського Співтовариства <…> замінюються на такі: «1. <…> Чисельність членів Комісії повинна бути меншою, ніж кількість Держав-членів. Члени Комісії обираються за системою ротації, що базується на принципі рівності, відповідні акти для застосування якої приймаються Радою, яка діє одностайно. Чисельність членів Комісії визначається Радою, яка діє одностайно». <…>

Протокол про Статут Суду ЄС <…>

РОЗДІЛ IV. СУД ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ

Ст. 48. До складу Суду першої інстанції входять 15 суддів. <…>

Ст. 51. <…> Суд ЄС поширює юрисдикцію на дії, які здійснюються Державами-членами, органами Співтовариств та Європейським Центральним Банком.

Ст. 61. <…> Якщо апеляція є ...обгрунтованою, Суд ЄС може скасувати рішення Суду першої інстанції. Він сам може прийняти остаточне рішення з цього питання ... або повернути справу на розгляд до Суду першої інстанції. <…>

РОЗДІЛ V. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 64. <…> Високі Договірні Сторони, бажаючи врегулювати певні питання, пов'язані із закінченням строку дії Договору про заснування Європейського Співтовариства вугілля і сталі; бажаючи передати володіння коштами ЄСВС Європейському Співтовариству; беручи до уваги бажання використовувати ці кошти для досліджень у сфері вугледобувної, вуглепереробної та сталеливарної промисловості та відповідно необхідність передбачити певні спеціальні правила щодо цього; погодилися про такі положення, які додаються до Договору про заснування Європейського Співтовариства:

Ст. 1. 1. Усі активи й пасиви ЄСВС за станом на 23.07.2002 р. переводяться до Європейського Співтовариства 24.07.2002 р. 2. Чиста вартість за цими активами та пасивами, <…>, повинна розглядатися як активи, які направлені на дослідження в галузях, пов'язаних з вугледобувною, вуглепереробною та сталеливарною промисловістю, зазначені як «ЄСВС у процесі ліквідації». Після закінчення ліквідації вони повинні зазначатись як «Активи Дослідницького фонду вугілля і сталі». 3. Дохідні статті від таких активів, визначені як «Активи Дослідницького фонду вугілля і сталі», використовуватимуться виключно на дослідження, за межами рамок дослідницьких програм - у секторах, що стосуються вугільної і сталеливарної промисловості, відповідно до цього Протоколу та актів, прийнятих на його підставі.

Ст. 4. Цей Протокол набуває чинності з 24 липня 2002 року.

Високі Договірні Сторони погодилися про таке положення, яке додається до Договору про заснування Європейського Співтовариства:

Єдина Стаття. Із 1.05.2004 р. Рада діятиме на основі кваліфікованої більшості за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом з метою вжиття заходів, згаданих у Ст. 67 Договору про заснування Європейського Співтовариства.

Заключний акт <…>

Укладено в Ніцці двадцять шостого лютого дві тисячі першого року. *(підписи)*

Друкується за: Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про заснування Європейських Співтовариств та деяких пов'язаних з ними актів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_261

Контрольні запитання і завдання до тем 4–5:

1. Схарактеризуйте причини та початковий етап інтеграції: ЄОВС, Євроатом та договір 1957 р. про «Спільний ринок».
2. Опишіть інтеграційні процеси у 1960-80-х рр.: зміст та напрямоки.
3. Маастрихтський договір 1992 р. і створення ЄС. Інституційний розвиток ЄС.
4. Охарактеризуйте механізми функціонування спільного економічного простору у рамках ЄС: досягнення та проблеми.
5. Механізми формування спільної соціальної політики у рамках ЄС: досягнення та проблеми.
6. Проблема створення системи безпеки для об’єднаної Європи.
7. Проблема розширення ЄС та її вирішення протягом 1992–2017 рр.
8. Єдина європейська валюта: етапи та результати впровадження.
9. Еволюція системи органів управління ЄС.
10. Проблема політико-культурної інтеграції європейців.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІ

УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: СТАНОВЛЕННЯ ВІДНОСИН І СФЕРИ СПІВРОБІТНИЦТВА

Тема 6. Механізм імплементації Угоди про асоціацію: створення двосторонніх структур, проведення спільних засідань *(2 години)*

План:

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: механізм імплементації.
2. Створення: Ради асоціації, Парламентського комітету асоціації, Платформи громадянського суспільства. Проведення спільних засідань.
3. Аналіз звітів Урядового офісу щодо імплементації Угоди.
4. Стан імплементації УА: успіхи, перешкоди, очікування.

Методичні рекомендації:

Мета заняття полягає в ознайомленні з механізмом імплементації УА між Україною та ЄС.

При підготовці до заняття передбачається ознайомлення з текстом УА, зокрема Розділом VII, у якому прописана структура двосторонніх органів для запровадження Угоди.

Група студентів готує аналіз діяльності української влади задля створення органів імплементації від України. Розглядається створення Урядового офісу з питань європейської інтеграції як основного інструменту української влади з імплементації Угоди, а також формування Парламентського комітету асоціації (ПКА) та Платформи громадянського суспільства від України. Особливу увагу необхідно приділити формуванню складу ПГС та вимогам європейської сторони з даного питання.

При розгляді другого питання має бути представлений аналіз спільних засідань робочих органів асоціації: Ради асоціації, ПКА, ПГС. Окрема група студентів готує інформацію щодо аналізу звітності

Урядового офісу з питань європейської інтеграції з аналізом виконаних та невиконаних завдань.

Остання частина практичного заняття готується всіма учасниками для з'ясування здійснених кроків на шляху імплементації Угоди про асоціацію; визначення недоліків та перешкод процесу; формування рекомендації щодо поліпшення діяльності в цьому напрямі.

Результатом спільного обговорення четвертого питання є оформлення колективних висновків за рубриками: досягнення, недоліки, рекомендації.

Перші три питання готуються трьома окремими групами студентів у вигляді презентації. Четверте питання обговорюється колективно за модераторської функції викладача.

Джерела:

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] : сайт Урядовий портал / Діяльність уряду. Європейська інтеграція. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631
2. Урядовий офіс з писань європейської інтеграції [Електронний ресурс] : сайт Урядовий портал / Європейська інтеграція. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248499993&cat_id=223236713
3. Тимчасове застосування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс] : сайт Урядовий портал / Європейська інтеграція. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?=1&art_id=247667894&cat_id=223223535
4. Двосторонні органи асоціації Україна – ЄС [Електронний ресурс] : сайт Урядовий портал / Європейська інтеграція. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248499484&cat_id=247749488

Література:

1. Малик Я. Угода про асоціацію Україна – ЄС як шлях реформування українського суспільства [Електронний ресурс] / Я. Малик. – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik11/ fail/Malyk.pdf.
2. Стешенко В. Правовий статус Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] / В. Стешенко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014 – № 6. – С. 264–266.
3. Сушко О. Угода про асоціацію Україна-ЄС: дороговказ реформ / О. Сушко, О. Зелінська, Р. Хорольський. – К. : Фонд Конрада Аденацера; Інститут Євроатлантичного співробітництва, 2012. – С. 6.

4. Анакіна Т.М. Інституційна модель співробітництва України та Європейського Союзу за Угодою про асоціацію / Т.М. Анакіна // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 14–21.
5. Кордон М.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України : навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 172 с.
6. Муравйов В. Гармонізація внутрішнього права асоційованих країн із правом Європейського Союзу [Електронний ресурс] / В. Муравйов, Н. Мушак // Віче. – 2013. – № 17. – Режим доступу: http://www.viche.info/journal/3842/

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ
між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони

(Щодо обсягу тимчасового застосування окремих частин цієї Угоди див. Вербальну ноту)
(Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014)
(Щодо тимчасового застосування з 1 січня 2016 року Угоди див. Лист Міністерства закордонних справ № 72/14-612/1-2980 від 30.11.2015)

РОЗДІЛ VII
«ІНСТИТУЦІЙНІ, ЗАГАЛЬНІ ТА ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ»
Глава 1
Інституційна структура
Стаття 460

1. Політичний діалог та діалог з питань політики на найвищому рівні між Сторонами відбувається на рівні самітів. Засідання в рамках самітів проводяться, як правило, один раз на рік. Під час самітів здійснюється загальний нагляд за виконанням цієї Угоди, а також обговорення будь-яких двосторонніх або міжнародних питань, що становлять взаємний інтерес.

2. На рівні міністрів регулярний політичний діалог та діалог з питань політики відбувається в рамках Ради асоціації, заснованої відповідно до статті 461 цієї Угоди, і в рамках регулярних засідань представників обох Сторін за взаємною згодою.

Стаття 461

1. Цією Угодою створюється Рада асоціації. Вона здійснює контроль і моніторинг застосування і виконання цієї Угоди та періодично переглядає функціонування цієї Угоди у світлі її цілей.

2. Засідання Ради асоціації проводяться регулярно на рівні міністрів щонайменше один раз на рік, а також тоді, коли цього вимагають обставини. За взаємною згодою засідання Ради асоціації проводяться у будь-якому необхідному складі.

3. Крім контролю і моніторингу застосування й виконання цієї Угоди, Рада асоціації вивчає будь-які головні питання, що виникають в рамках цієї Угоди, і будь-які інші двосторонні або міжнародні питання, що становлять взаємний інтерес.

Стаття 462

1. Рада асоціації складається із членів Уряду України, з однієї сторони, та членів Ради Європейського Союзу і членів Європейської Комісії, з іншої сторони.

2. Рада асоціації встановлює власний регламент.

3. Головування в Раді асоціації здійснюється по черзі представником України і представником Союзу.

4. За необхідності та за взаємною згодою інші органи беруть участь у роботі Ради асоціації як спостерігачі.

Стаття 463

1. Для досягнення цілей цієї Угоди Рада асоціації має повноваження приймати рішення в рамках сфери дії цієї Угоди у випадках, передбачених нею. Такі рішення є обов'язковими для Сторін, які вживають необхідних заходів, у тому числі, у разі необхідності, заходів в рамках спеціальних органів, створених відповідно до цієї Угоди, для виконання прийнятих рішень. Рада асоціації може також надавати рекомендації. Вона готує свої рішення і рекомендації за згодою Сторін після виконання відповідних внутрішньодержавних процедур.

2. Відповідно до мети поступового наближення законодавства України до права Союзу, яка закріплена в цій Угоді, Рада асоціації буде форумом для обміну інформацією про законодавчі акти України та Європейського Союзу, як чинні, так і ті, що перебувають на стадії підготовки, а також про заходи з їх виконання, впровадження та дотримання.

3. Із цією метою Рада асоціації може актуалізувати або вносити поправки до Додатків до цієї Угоди, враховуючи розвиток права ЄС і застосовних стандартів, які визначені у міжнародних документах та, на думку Сторін, безпосередньо стосуються цього, без шкоди для будь-яких конкретних положень, включених до Розділу IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди.

Стаття 464

1. Цим засновується Комітет асоціації. Він надає допомогу Раді асоціації під час виконання нею своїх обов'язків. Це положення застосовується без шкоди для повноважень різних форумів з проведення політичного діалогу, встановлених відповідно до статті 5 цієї Угоди.

2. Комітет асоціації складається з представників Сторін, головним чином, на рівні вищих посадових осіб.

3. Головування в Комітеті асоціації здійснюється по черзі представником України і представником Союзу.

Стаття 465

1. У своєму регламенті Рада асоціації визначає обов'язки і порядок функціонування Комітету асоціації, до сфери відповідальності якого належить підготовка засідань Ради асоціації. Засідання Комітету асоціації проводяться щонайменше один раз на рік.

2. Рада асоціації може делегувати Комітету асоціації будь-яке зі своїх повноважень, у тому числі повноваження приймати обов'язкові для виконання рішення.

3. Комітет асоціації має повноваження приймати рішення у випадках, передбачених у цій Угоді, та у сферах, в яких Рада асоціації делегувала йому свої повноваження. Такі рішення є обов'язковими для Сторін, які вживають необхідних заходів для їх виконання. Комітет асоціації готує свої рішення за згодою Сторін.

4. Комітет асоціації проводить засідання у спеціальному складі для розгляду всіх питань, пов'язаних з Розділом IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди. Комітет асоціації проводить засідання у цьому складі щонайменше один раз на рік.

Стаття 466

1. Комітету асоціації надають допомогу підкомітети, створені відповідно до цієї Угоди.

2. Рада асоціації може прийняти рішення про створення будь-якого спеціального комітету чи органу у конкретних сферах, які необхідні для виконання цієї Угоди, і визначає склад, обов'язки та порядок функціонування таких органів. Крім того, такі спеціальні комітети і органи можуть обговорювати будь-яке питання, яке вони вважають доцільним, без шкоди для будь-яких конкретних положень Розділу IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди.

3. Комітет асоціації може також створювати підкомітети для вивчення прогресу, досягнутого в ході проведення регулярних діалогів, зазначених у Розділі V («Економічне і галузеве співробітництво») цієї Угоди.

4. Підкомітети мають повноваження приймати рішення у випадках, передбачених цією Угодою. Вони регулярно та в міру необхідності звітують про свою діяльність Комітету асоціації.

5. Підкомітети, створені відповідно до Розділу IV цієї Угоди, інформують Комітет асоціації у своєму торговельному складі відповідно до статті 465(4) цієї Угоди про дату і порядок денний їхніх засідань достатньо завчасно до їхніх засідань. Вони звітують про свою діяльність на кожному черговому засіданні Комітету асоціації у торговельному складі, скликаному відповідно до статті 465(4) цієї Угоди.

6. Існування будь-якого з підкомітетів не перешкоджає будь-якій зі Сторін винести будь-яке питання безпосередньо на розгляд Комітету асоціації, створеного відповідно до статті 464 цієї Угоди, у тому числі в його торговельному складі.

Стаття 467

1. Цим створюється Парламентський комітет асоціації. Він є форумом для членів Верховної Ради України і Європейського Парламенту для проведення засідань та обміну думками. Його засідання проводяться з регулярністю, яку він визначає самостійно.

2. Парламентський комітет асоціації складається з членів Верховної Ради України, з однієї сторони, та членів Європейського Парламенту, з іншої сторони.

3. Парламентський комітет асоціації встановлює власний регламент.

4. Головування у Парламентському комітеті асоціації здійснюється по черзі відповідно представником Верховної Ради України і представником Європейського Парламенту згідно з положеннями, викладеними в його регламенті.

Стаття 468

1. Парламентський комітет асоціації може запитувати у Ради асоціації відповідну інформацію стосовно виконання цієї Угоди, яка, у свою чергу, надає Комітету запитувану інформацію.

2. Парламентський комітет асоціації повинен бути поінформований про рішення та рекомендації Ради асоціації.

3. Парламентський комітет асоціації може надавати рекомендації Раді асоціації.

4. Парламентський комітет асоціації може створювати відповідні підкомітети.

Стаття 469

1. Сторони також сприяють проведенню регулярних засідань представників їхнього громадянського суспільства з метою інформування їх про виконання цієї Угоди та врахування їхнього внеску для її виконання.

2. Цим створюється Платформа громадянського суспільства. Вона складається з представників громадянського суспільства України, з однієї сторони, і членів Європейського економічного і соціального комітету (ЄЕСК), з іншої сторони, як форум для проведення ними засідань та обміну думками. Засідання Платформи громадянського суспільства проводяться з регулярністю, яку вона визначає самостійно.

3. Платформа громадянського суспільства встановлює власний регламент.

4. Головування у Платформі громадянського суспільства здійснюється по черзі відповідно представниками громадянського суспільства від української сторони і представником Європейського економічного і соціального комітету згідно з положеннями, викладеними в її регламенті.

Стаття 470

1. Платформа громадянського суспільства повинна бути поінформованою про рішення та рекомендації Ради асоціації.

2. Платформа громадянського суспільства може надавати рекомендації Раді асоціації.

3. Комітет асоціації та Парламентський комітет асоціації повинні здійснювати регулярні контакти з представниками Платформи громадянського суспільства з метою отримання їхньої думки щодо досягнення цілей цієї Угоди.

Глава 2
Загальні та прикінцеві положення

Стаття 471

Доступ до судів та адміністративних органів

У рамках сфери дії цієї Угоди кожна Сторона зобов'язується забезпечити фізичним та юридичним особам іншої Сторони вільний від дискримінації по відношенню власних громадян доступ до своїх компетентних судів та адміністративних органів для захисту їхніх особистих та майнових прав.

Стаття 472

Заходи, пов'язані з суттєвими інтересами безпеки

Ніщо в цій Угоді не перешкоджає Стороні вживати будь-яких заходів:

a) які, на її думку, необхідні для того, щоб запобігти розголошенню інформації, що суперечить суттєвим інтересам її безпеки;

b) які пов'язані з виробництвом зброї, військового спорядження та матеріалів чи торгівлею ними або з дослідженнями, розробкою чи виробництвом, необхідними для цілей оборони, за умови, що такі заходи не завдають шкоди умовам конкуренції стосовно продукції, яка не призначена для використання виключно для військових цілей;

c) які вона вважає необхідними для забезпечення власної безпеки, у випадку серйозних внутрішніх безпорядків, які порушують закон і громадський порядок, під час війни або серйозного міжнародного напруження, яке становить загрозу війни, або для виконання взятих на себе зобов'язань з підтримання миру та міжнародної безпеки.

Стаття 473

Недискримінація

1. У сферах, на які поширюється дія цієї Угоди, і без шкоди для будь-яких її конкретних положень:

a) заходи, які вживаються Україною стосовно Союзу або його держав-членів, не призводять до будь-якої дискримінації між державами-членами, їхніми громадянами, компаніями або фірмами;

b) заходи, які вживаються Союзом або державами-членами стосовно України, не призводять до будь-якої дискримінації між громадянами України, її компаніями або фірмами.

2. Положення пункту 1 не завдають шкоди праву Сторін застосовувати відповідні положення їх фінансового законодавства до платників податків, які знаходяться не в однакових умовах з точки зору їхнього місця проживання.

Стаття 474

Поступове наближення

Згідно із цілями цієї Угоди, встановленими у статті 1, Україна здійснюватиме поступове наближення свого законодавства до права ЄС відповідно до Додатків I-XLIV до цієї Угоди на основі зобов'язань, визначених у Розділах IV, V та VI цієї Угоди, а також відповідно до положень цих Додатків. Це положення не завдає шкоди будь-яким конкретним принципам і зобов'язанням стосовно нормативно-правового наближення відповідно до Розділу IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди.

Стаття 475

Моніторинг

1. Моніторинг означає безперервну оцінку прогресу у виконанні і впровадженні всіх заходів, які охоплюються цією Угодою.

2. Моніторинг включає оцінку наближення законодавства України до права Європейського Союзу, як це визначено в цій Угоді, в тому числі аспекти виконання та впровадження. Сторони можуть здійснювати цю оцінку індивідуально або, у разі згоди, спільно. Для полегшення процесу оцінки Україна, за необхідності, звітує ЄС про прогрес у наближенні до завершення перехідних періодів, встановлених в цій Угоді. Процес звітності

та оцінки, зокрема методи і періодичність оцінювання, буде враховувати конкретні методи, визначені в цій Угоді, або рішення інституційних органів, створених відповідно до цієї Угоди.

3. Моніторинг може включати роботу місій з перевірки на місцях за участю інститутів ЄС, органів і агентств, неурядових організацій, наглядових органів, незалежних експертів та, за необхідності, інших.

4. Результати заходів з моніторингу, у тому числі оцінки наближення відповідно до пункту 2 цієї статті, обговорюються у всіх відповідних органах, створених відповідно до цієї Угоди. Такі органи можуть приймати одностайно погоджені спільні рекомендації, які надаються Раді асоціації.

5. Якщо Сторони домовилися, що необхідні заходи, передбачені Розділом IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди, вже виконані і наразі належним чином впроваджуються, Рада асоціації відповідно до повноважень, наданих їй згідно зі статтею 463 цієї Угоди, погоджується на подальше відкриття ринку, як визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди.

6. Спільна рекомендація, зазначена у пункті 4 цієї статті, надана Раді асоціації, або неспроможність дійти згоди стосовно такої рекомендації, не є предметом вирішення спорів, як визначено в Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди. Рішення, прийняте відповідним інституційним органом, або неприйняття рішення не є предметом вирішення спорів, як визначено в Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди.

Стаття 476

Виконання зобов'язань

1. Сторони повинні вживати будь-яких загальних або конкретних заходів, необхідних для виконання своїх зобов'язань, передбачених цією Угодою. Вони забезпечують досягнення цілей, встановлених у цій Угоді.

2. Сторони домовилися невідкладно проводити консультації через відповідні канали на вимогу будь-якої зі Сторін для обговорення будь-якого питання, що стосується

тлумачення, виконання або добросовісного застосування цієї Угоди та інших відповідних аспектів відносин між Сторонами.

3. Кожна Сторона повинна передати на розгляд Ради асоціації будь-які спори стосовно тлумачення, виконання або добросовісного застосування цієї Угоди відповідно до статті 477 цієї Угоди. Рада асоціації може вирішити спір шляхом прийняття обов'язкового для виконання рішення.

Друкується за: УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ між Україною, з однієї сторони, та Європейським Сроюзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page

ДВОСТОРОННІ ОРГАНИ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНА – ЄС (довідково)

Угодою про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) (статті 461–469) передбачено створення спільних органів, зокрема Ради асоціації, Комітету асоціації, підкомітетів, Парламентського комітету асоціації та Платформи громадянського суспільства. Крім того, політичний діалог та діалог з питань політики на найвищому рівні між Сторонами відбувається на рівні самітів за участі Президента України та керівництва Європейського Союзу.

Рада асоціації здійснює моніторинг та контроль виконання Угоди та періодично переглядає функціонування Угоди у світлі її цілей. Також, Рада асоціації може розглядати важливі питання, що виникають в рамках цієї Угоди, та будь-які інші двосторонні або міжнародні питання, що становлять взаємний інтерес.

Комітет асоціації надає допомогу Раді асоціації під час виконання нею своїх обов'язків, складається з представників Сторін, головним чином, на рівні вищих посадових осіб, головування в ньому здійснюється по черзі представником України і представником ЄС.

Відповідно до статті 466 Угоди Комітетові асоціації надають допомогу **підкомітети**.

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2014 р. № 700 «Питання підготовки та проведеннязасідань окремих двосторонніх органів асоціації між Україною та ЄС»

визначено, що від України членами Ради асоціації є члени Кабінету Міністрів, а Комітету асоціації – є заступники міністрів з питань європейської інтеграції, заступник Міністра економічного розвитку і торгівлі – Торговий представник України, заступники керівників інших центральних органів виконавчої влади, до повноважень яких належать питання виконання Угоди про асоціацію.

Парламентський комітет асоціації є форумом для членів Верховної Ради України і Європейського Парламенту для проведення засідань та обміну думками.

Платформа громадянського суспільства створена з метою інформування громадянського суспільства сторін про виконання Угоди та врахування їхнього внеску для її виконання.

Рада асоціації

Рада асоціації утворена відповідно до статті 461 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) для здійснення контролю та моніторингу застосування і виконання Угоди, вивчення будь-яких головних питань, що виникають в рамках Угоди, та будь-яких інших двосторонніх або міжнародних питань, що становлять взаємний інтерес. Також в рамках Ради асоціації на рівні міністрів відбувається регулярний політичний діалог та діалог з питань політики.

На своєму першому засіданні 15 грудня 2014 р. Рада асоціації створила інституційні рамки для поглибленої співпраці шляхом ухвалення **Правил процедур Ради асоціації і Комітету асоціації та його підкомітетів**.

Засідання Ради асоціації проводяться на рівні міністрів не менше одного разу на рік, а також тоді, коли цього вимагають обставини. Її членами є члени Уряду України та члени Ради Європейського Союзу і Європейської Комісії. За взаємною згодою Сторін засідання Ради можуть проводяться у будь-якому необхідному складі. Головування в Раді асоціації здійснюється по черзі представником України іпредставником ЄС. Інші органи за необхідності та за взаємною згодою Сторін можуть в якості спостерігачів брати участь у засіданнях Ради.

Рада асоціації для досягнення цілей Угоди має повноваження приймати рішення, які є обов’язковими для Сторін. Рада асоціації вживає необхідних заходів для виконання

прийнятих рішень, у тому числі у разі необхідності уповноважує спеціальні органи, створені відповідно до Угоди, діяти від свого імені. Рада асоціації може також надавати рекомендації. Вона приймає свої рішення і рекомендації за згодою Сторін після виконання відповідних внутрішньодержавних процедур для їх прийняття. Рада асоціації може делегувати свої повноваження **Комітету асоціації**.

Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 84 «Питання оприлюднення рішень і рекомендацій Ради асоціації між Україною та Європейським Союзом і Комітету асоціації між Україною та Європейським Союзом» встановлено, що рішення і рекомендації Ради асоціації і Комітету асоціації, у тому числі рішення і рекомендації Комітету асоціації у торговельному складі, розміщуються на Урядовому порталі, а також публікуються в Офіційному віснику Україну десятиденний строк з дня їх засвідчення секретарями зазначених органів.

Перше засідання Ради асоціації відбулося 15 грудня 2014 р. у Брюссель (Королівство Бельгія).

Друге засідання Ради асоціації відбулося 7 грудня 2015 р. у м. Брюссель (Королівство Бельгія).

Трете засідання Ради асоціації відбулося 19 грудня 2016 р. у м. Брюссель (Королівство Бельгія).

Комітет асоціації

Комітет асоціації утворений відповідно до статті 464 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) для сприяння **Раді асоціації** у виконанні її функцій.

Відповідно до **Правил процедур Ради асоціації і Комітету асоціації та його підкомітетів** Комітет асоціації проводить підготовку засідань та дискусій Ради асоціації, у разі необхідності імплементує рішення Ради асоціації, забезпечує безперервність відносин асоціації та належне виконання Угоди. Комітет асоціаціїрозглядає будь-які питання, визначені для розгляду ним Радою асоціації, а також будь-які інші питання, щоможуть виникнути в ході імплементації положень Угоди. Також Комітет асоціації надає Раді асоціаціїпропозиції або проекти рішень чи рекомендацій для їх схвалення. Відповідно до положень Угоди Рада асоціації може уповноважити Комітет асоціації приймати рішення.

Комітет асоціації складається з представників обох Сторін, головним чином на рівні вищих посадовихосіб.

Засідання Комітету асоціації проводяться щонайменше один раз на рік.

Відповідно до статті 466 Угоди Комітетові асоціації надають допомогу **підкомітети**.

Для розгляду питань, пов'язаних з Розділом IV Угоди Комітет асоціації збирається у торговельномускладі, як це передбачено Статтею 465(4) Угоди (далі – Комітет асоціації у торговельному складі).

Комітет асоціації має повноваження приймати рішення у випадках, передбачених Угодою, та у сферах, в яких Рада асоціації делегувала йому свої повноваження. Такі рішення є обов'язковими для Сторін, яківживають необхідних заходів для їх виконання. Комітет асоціації готує свої рішення за згодою Сторін післязавершення відповідних внутрішньодержавних процедур, необхідних для їх прийняття.

Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 84 «Питання оприлюднення рішень і рекомендацій Ради асоціації між Україною та Європейським Союзом і Комітету асоціації між Україною та Європейським Союзом» встановлено, що рішення і рекомендації Ради асоціації і Комітету асоціації, у тому числірішення і рекомендації Комітету асоціації у торговельному складі, розміщуються на Урядовому порталі, а такожпублікуються в Офіційному віснику Україну десятиденний строк з дня їх засвідчення секретарями зазначенихорганів.

Перше засідання Комітету асоціації відбулося 13–14 липня 2015 р. у Брюсселі (Королівство Бельгія).

Друге засідання Комітету асоціації відбулося 5–6 липня 2016 р. у м. Києві.

Підкомітети

Комітету асоціації надають допомогу підкомітети **(**стаття 466 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода). Комітет асоціації може створювати підкомітети для вивчення прогресу, досягнутого в ході проведення регулярних діалогів, зазначених у Розділі V («Економічне і галузеве співробітництво») Угоди.

Відповідно до **Правил процедур Ради асоціації і Комітету асоціації та його підкомітетів** підкомітети працюють під керівництвом Комітету асоціації, якому вони доповідають після кожного свого засідання.Засідання підкомітетів проводяться за гнучким графіком по мірі необхідності, особисто, в Брюсселі або в Україні або, наприклад, у вигляді відеоконференції. Підкомітети є платформами для моніторингу прогресу наближення у конкретних сферах, з метою обговорення певних питань і проблем, що виникають у рамках цього процесу, та формулювання рекомендацій й робочих висновків.

Підкомітети мають повноваження приймати рішення у випадках, передбачених цією Угодою. Вони регулярно та в міру необхідності звітують про свою діяльність Комітету асоціації.

Рішенням Ради асоціації № 2/2014 від 15 грудня 2014 р. з метою забезпечення обговорення на експертному рівні основних сфер, які підпадають під тимчасове застосування Угоди, утворено два підкомітети:

- Підкомітет з питань свободи, безпеки та юстиції

Перше засідання підкомітету з питань свободи, безпеки та юстиції відбулося 23-24 липня 2015 р. у Києві.

Друге засідання підкомітету з питань свободи, безпеки та юстиції відбулося 3 червня 2016 р. у Брюсселі.

Підкомітет з питань економіки та іншого галузевого співробітництва

За домовленістю із Стороною ЄС за підсумками **першого засідання Комітету асоціації** (13–14 липня 2015 р., м. Брюссель) засідання підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва проводиться за кластерним принципом – з фокусом на ключові питання, які закріплені за підкомітетом:

- кластер 1: макроекономічне співробітництво, управління державними фінансами: бюджетна політика, внутрішній контроль та зовнішній аудит, статистика, облік і аудит, боротьба із шахрайством;

- кластер 2: промислова та підприємницька політика, гірнича справа і металургія, туризм, космос, законодавство про товариства та корпоративне управління, захист прав споживачів, оподаткування;

- кластер 3: співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерні питання, навколишнє природне середовище, включаючи зміну клімату та цивільний захист, транспорт;

- кластер 4: співробітництво у сфері науки та технологій, інформаційне суспільство, аудіовізуальна політика, освіта, навчання та молодь, культура, співробітництво в галузі спорту та фізичної культури;

- кластер 5: сільське господарство та розвиток сільських районів, рибальство та морська політика, Дунайський регіон, транскордонне та регіональне співробітництво;

- кластер 6: співробітництво в галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, охорона здоров'я.

Перше засідання кластера 1 (макроекономічне співробітництво, управління державними фінансами: бюджетна політика, внутрішній контроль та зовнішній аудит, статистика, облік і аудит, боротьба із шахрайством) Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва відбулося 8–9 жовтня 2015 р. у Києві.

Друге засідання кластера 1 відбулося 28–29 вересня 2016 р. у Києві

Перше засідання кластера 3 (енергетика, транспорт, захист навколишнього природного середовища та зміни клімату) Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва відбулося 28–29 вересня 2015 р. у Києві.

Перше засідання кластера 4 (наука та технології, інформаційне суспільство, аудіовізуальна політика, освіта, навчання та молодь, культура, співробітництво в галузі спорту та фізичної культури) Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва відбулося 3 червня 2016 р. у Брюсселі.

Перше засідання кластера 5 (сільське господарство та розвиток сільських територій, рибальство та морська політика, ріка Дунай, транскордонне та регіональне співробітництво) Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва відбулося 26 квітня 2016 р. у Брюсселі.

Перше засідання кластера 6 (питання зайнятості, охорони здоров'я, соціальної політики та рівних можливостей)

Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва відбулося 10 червня 2016 р. у Києві

Підкомітети, створені відповідно до Розділу IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») Угоди, інформують Комітет асоціації у своєму торговельному складі відповідно до статті 465(4) Угоди про дату і порядок денний їхніх засідань. Вони звітують про свою діяльність на кожному черговому засіданні Комітету асоціації у торговельному складі.

Розділом IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») Угоди передбачено створення чотирьох підкомітетів:

- Підкомітет з управління санітарними та фітосанітарними заходами (стаття 74 Угоди)
- Підкомітет митного співробітництва (стаття 83 Угоди)
- Підкомітет з питань географічних зазначень (стаття 211 Угоди)
- Підкомітет з питань торгівлі та сталого розвитку (стаття 300 Угоди)

Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2015 р. № 646 «Питання організації роботи підкомітетів Комітету асоціації між Україною та ЄС» затверджено Порядок організації роботи підкомітетів Комітету асоціації між Україною та ЄС.

Парламентський комітет асоціації

Парламентський комітет асоціації утворений відповідно до статті 467 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) та є форумом для членів Верховної Ради України і Європейського Парламенту для проведення засідань та обміну думками.

Парламентський комітет асоціації складається з членів Верховної Ради України, з однієї сторони, та членів Європейського Парламенту, з іншої сторони.

Засідання Парламентського комітету асоціації проводяться з регулярністю, яку він визначає самостійно.

Головування у Парламентському комітеті асоціації здійснюється по черзі відповідно представникомВерховної Ради України і представником Європейського Парламенту згідно з положеннями, викладеними в його регламенті.

Парламентський комітет асоціації може запитувати у **Ради асоціації** відповідну інформацію стосовновиконання Угоди, яка, у свою чергу, надає Комітетові запитувану інформацію. Парламентський комітетасоціації повинен бути поінформований про рішення та рекомендації Ради асоціації. Парламентський комітетасоціації може надавати рекомендації Раді асоціації.

Перше засідання Парламентського комітету асоціації відбулося 24-25 лютого 2015 р. у Брюсселі (Королівство Бельгія).

Друге засідання Парламентського комітету асоціації відбулося 4-5 листопада 2015 р. у Києві.

Платформа громадянського суспільства

Платформа громадянського суспільства утворена відповідно до статті 469 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) з метою інформування громадянського суспільства сторін про виконання Угоди та врахування їхнього внеску для її виконання.

Платформа громадянського суспільства складається з представників громадянського суспільства України, з однієї сторони, і членів Європейського економічного і соціального комітету, з іншої сторони, як форум для проведення ними засідань та обміну думками.

Засідання Платформи громадянського суспільства проводяться з регулярністю, яку вона визначає самостійно.

Головування у Платформі громадянського суспільства здійснюється по черзі відповідно представниками громадянського суспільства від Української Сторони і представником Європейського економічного і соціального комітету згідно з положеннями, викладеними в її регламенті.

Платформа громадянського суспільства повинна бути поінформованою про рішення та рекомендації **Ради асоціації**.

Платформа громадянського суспільства може надавати рекомендації Раді асоціації. **Комітет асоціації** та **Парламентський комітет** асоціації повинні здійснювати регулярні контакти з представниками Платформи громадянського суспільства з метою отримання їхньої думки щодо досягнення цілей Угоди.

У рамках реалізації положень Угоди щодо регулярних контактів між представниками Платформи громадянського суспільства та Комітету асоціації Уряд України на своєму засіданні 24 лютого 2016 р. прийняв рішення щодо обов'язкового проведення Урядовим офісом з питань європейської інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів щоквартальних зустрічей членів двосторонніх органів асоціації з Української Сторони з представниками Української Сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС (**постанова Кабінету Міністрів України № 198**).

24 березня 2016 р. у приміщенні Клубу Кабінету Міністрів відбулася **перша зустріч** заступників міністра з питань європейської інтеграції з представниками Української Сторони Платформи громадянського суспільства.

Друга зустріч Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України та інших членів Уряду з представниками Української Сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС відбулася 15 липня 2016 року.

Друкується за: Двосторонні органи асоціації Україна – ЄС (довідка) [Електронний ресурс] / Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua /kmu/control/uk/publish/article?art_id=248625594&cat_id=247749488

ПОРЯДОК ДЕННИЙ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНА – ЄС

15 грудня 2014 р. на першому засіданні Ради асоціації між Україною та ЄС сторони домовилися актуалізувати Порядок денний асоціації Україна – ЄС.

***Довідково**. Порядок денний асоціації схвалено Радою з питань співробітництва між Україною та ЄС у 2009 році. Двічі (у 2012 та 2013 роках) до документа вносилися зміни з метою його актуалізації. Раді з питань співробітництва було представлено три спільних звіти про виконання Порядку денного асоціації (у 2010, 2012 та 2013 роках).*

З метою актуалізації Порядку денного асоціації з урахуванням кардинальних змін, що відбулися у відносинах сторін у 2014 р., за дорученням Прем'єр-міністра України

Яценюка А. П. Урядовим офісом з питань європейської інтеграції за участю заінтересованих центральних органів виконавчої влади, органів державної влади 10 березня ц.р. завершено узгодження оновленого ПДА із Європейською службою зовнішніх дій.

13 березня 2015 р. Урядом прийнято розпорядження «Про схвалення рекомендації Ради асоціації між Україною та ЄС про імплементацію Порядку денного асоціації між Україною та ЄС» (№ 207).

Порядок денний асоціації узгоджено ЄС та його державами – членами.

16 березня 2015 р. Рада асоціації між Україною та ЄС схвалила оновлений Порядок денний асоціації (шляхом обміну листами).

Порядок денний асоціації є спільним практичним інструментом підготовки та сприяння повній імплементації Угоди про асоціацію.

Цей документ є основним механізмом моніторингу та оцінювання прогресу України у виконанні Угоди про асоціацію, а також моніторингу та оцінювання досягнень всіх цілей політичної асоціації та економічної інтеграції.

Сторони визначають пріоритети Порядку денного асоціації, які доповнюють зобов'язання сторін відповідно до Угоди про асоціацію для повної імплементації цієї Угоди.

Зокрема, наразі визначено десять короткострокових пріоритетів у сфері реформування Конституції України, судової системи, законодавства про вибори, сфер боротьби з корупцією, державного управління, енергетики, дерегуляції, державних закупівель, оподаткування та зовнішнього аудиту, які є першочерговими для України.

Передбачено, що ЄС надаватиме Україні підтримку у виконанні нею цілей та пріоритетів Порядку денного асоціації через застосування усіх наявних ресурсів допомоги ЄС, а також обмін досвідом, поширення кращих практик та «ноу-хау».

Реалізація Порядку денного асоціації буде предметом та частиною процесу щорічного звітування, моніторингу та оцінки.

Комітет асоціації (або інші відповідні органи) щорічно буде оцінювати прогрес виконання Порядку денного асоціації, а

також за необхідності вноситиме доповнення до нього, зокрема коригуватиме пріоритети

Друкується за: Порядок денний асоціації Україна – ЄС [Електронний ресурс] / Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248502634&cat_id=248502501

Брюссель, 19 грудня 2016 року

СПІЛЬНИЙ ПРЕС-РЕЛІЗ

за підсумками Третього засідання Ради Асоціації Україна-ЄС

Україна і Європейський Союз провели третє засідання Ради асоціації 19 грудня 2016 року в Брюсселі, через місяць після успішного проведення Саміту Україна-ЄС. Рада асоціації підтвердила тісне та всебічне співробітництво між Україною і ЄС, засноване на спільних цінностях демократії, верховенства права та прав людини. Вона підтвердила незмінну прихильність політичній асоціації та економічній інтеграції між Україною та ЄС. У зв'язку з цим було підкреслено важливість Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, в тому числі поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Рада асоціації взяла до уваги рішення глав держав та урядів країн ЄС щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що відкриває шлях до її повного набрання чинності. Рада асоціації вітає суттєвий прогрес, досягнутий Україною у здійсненні реформ з часу її останнього засідання, в тому числі у наближенні до норм і стандартів ЄС на усіх напрямах. ЄС вітає відданість і рішучу роботу Уряду України з реалізації політичних і економічних реформ протягом перших дев'яти місяців, підтверджуючи рішучу підтримку цих зусиль і заохочуючи їхнє динамічне та стабільне продовження. Рада асоціації привітала роботу Групи підтримки України Європейської Комісії з координації допомоги ЄС. Учасники Ради асоціації підбили підсумки і обговорили подальші кроки у здійсненні реформ відповідно до спільних зобов'язань України та ЄС згідно з Порядком денним асоціації, зокрема що стосується прав людини, конституційної та виборчої реформ, верховенства права та судоустрою, децентралізації та місцевого самоврядування, сфери державного управління, державних

закупівель, енергетичного сектору, дерегуляції, реформ, пов’язаних із торгівлею, і реформи сфери охорони здоров'я. У цьому зв’язку, недавнє запровадження електронного декларування доходів, система державних закупівель «ProZorro» і створення нових органів з боротьби з корупцією є помітними успіхами. Рада асоціації підкреслила, що прогрес має консолідуватися та продовжуватися, зокрема, у сфері боротьби з корупцією шляхом зміцнення потенціалу та незалежності антикорупційних інституцій. ЄС підтвердив свою підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також зусиль, спрямованих на стале і мирне врегулювання на сході України. Україна та ЄС погодилися, що повна реалізація Мінських домовленостей усіма сторонами має вирішальне значення, підкреслюючи у цьому зв’язку відповідальність Росії. Сторона ЄС окреслила свою підтримку подальших зусиль у Нормандському форматі та в контексті діяльності ОБСЄ, в тому числі Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ. Сторона ЄС повідомила про свою готовність збільшити свою підтримку виконання Мінських домовленостей, зокрема за допомогою можливої місії ОБСЄ із забезпечення безпеки проведення виборів, відповідно до обговорення в ОБСЄ, а також важливу роль у якнайскорішому відновленні та майбутніх заходах з відбудови. Сторона ЄС нагадала про те, що тривалість економічних санкцій, застосованих проти Російської Федерації, пов'язана з повним виконанням Мінських домовленостей. Сторона ЄС нагадала про свою політику невизнання незаконної тимчасової окупації Криму та міста Севастополя Російською Федерацією та засудила серйозне погіршення ситуації у сфері прав людини на півострові та його мілітаризацію Росією. Сторона ЄС ще раз висловила свою солідарність відносно гуманітарної ситуації у східній частині України, закликаючи всі сторони полегшити свободу пересування цивільних осіб та забезпечити ефективне надання соціальних пільг всім громадянам України. 2 Рада асоціації відзначила та привітала економічні вигоди від тимчасового застосування з січня 2016 року поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, що вже сприяло збільшенню обсягів торгівлі між Україною та ЄС на 7,5 % у період з жовтня 2015 року до вересня 2016 року у

порівнянні з попереднім періодом. Рада асоціації визнала необхідність поліпшення ділового та інвестиційного клімату в Україні з метою відновлення довіри іноземних інвесторів. Сторона ЄС також відзначила перспективи надання можливих додаткових торговельних переваг для українського експорту в ЄС (за межами торгових поступок, передбачених в ПВЗВТ), що виникають в контексті законодавчої пропозиції Європейської Комісії щодо додаткових автономних торговельних преференцій. Рада також привітала підготовку до першого засідання Промислового діалогу високого рівня Україна-ЄС, що відбудеться в Брюсселі в першому кварталі 2017 року. Рада Асоціації привітала амбітний порядок денний і прогрес України, досягнутий на сьогодні у сфері цифрової економіки та суспільства. Обидві сторони відзначили значний потенціал співпраці Україна-ЄС у цій сфері як на двосторонньому рівні, так і в рамках Цифрового співтовариства, що відкриває добрі перспективи для інтеграції України в Єдиний цифровий ринок ЄС. ЄС високо оцінює успішне запровадження Україною системи електронного декларування доходів громадян. Рада асоціації підкреслила важливість об'єктивної та прозорої обробки та перевірки поданих даних. Рада асоціації також відзначила та привітала прогрес в лібералізації візового режиму, на підставі законодавчої пропозиції Комісії Раді та Європейському Парламенту, беручи до уваги триваючий процес схвалення посиленого механізму тимчасового призупинення дії безвізового режиму. Рада асоціації нагадала про важливість своєчасного завершення процесів, необхідних для лібералізації візового режиму, як це було підкреслено у висновках Ради ЄС щодо Східного партнерства в листопаді 2016 року. Сторона ЄС окреслила перспективи реалізації її програми макрофінансової допомоги, закликавши Україну виконати решту умов, що могло б дозволити ЄС виділити другий транш у розмірі 600 млн. євро. Рада асоціації вітає поточну та майбутню співпрацю в галузі енергетики на основі принципів солідарності та довіри. Сторона ЄС вчергове підтвердила роль України як стратегічного транзитера газу. Обидві сторони привітали нещодавнє підписання Меморандуму про взаєморозуміння з питань стратегічного енергетичного партнерства між Україною та ЄС.

Рада асоціації підкреслила важливість безперебійного постачання газу в Європу цієї зими, а також підбила підсумки тристоронніх переговорів щодо газопостачання. Українська сторона висловила стурбованість з приводу перегляду рішення Європейської Комісії стосовно винятків для газопроводу «OPAL». Обидві сторони погодилися стосовно подальшого обговорення цього питання. Рада асоціації підтвердила готовність обох сторін продовжувати співпрацю зі спільної модернізації та експлуатації української газотранспортної системи та сховищ, а також щодо постачання газу з Європи в Україну. Рада асоціації знову підтвердила важливість тісної двосторонньої та багатосторонньої співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ і вітає, у цьому контексті, нещодавнє підписання Угоди між Україною та Європолом про стратегічне та оперативне співробітництво. Рада асоціації нагадала, що співпраця у сфері транспорту відіграє значну роль для захищеного та безпечного пересування людей, розвитку ділових контактів, туристичної галузі та надійного перевезення вантажів між Україною та ЄС, задовольняючи потреби і вимоги Угоди про асоціацію. У цьому контексті, сторони обговорили ситуацію навколо Угоди між Україною та Європейським Союзом про Спільний авіаційний простір і підкреслили важливість її підписання в якомога стисліші терміни. Рада Асоціація наголосила на важливості продовження діалогу з питання включення внутрішніх водних шляхів України до транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) з урахуванням прогресу України у імплементації міжнародних природоохоронних конвенцій. Рада підтвердила готовність обох сторін продовжувати співробітництво з метою збереження, захисту та покращення якості навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів, а також сприяння заходам на міжнародному рівні з вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, зокрема в рамках Східного партнерства. Сторони домовилися про необхідність швидкого ухвалення в Україні актів законодавства, що перебувають на стадії розгляду, щодо ефективного управління навколишнім середовищем. Сторона ЄС нагадала, що регіон сусідства є стратегічним пріоритетом і являє

собою основоположний інтерес, як це підтверджено у нещодавно схваленій Глобальній стратегії ЄС. Рада асоціації обговорила низку питань регіональної та зовнішньої політики, аналізуючи досягнутий прогрес у рамках Європейської політики сусідства та ініціативи Східне партнерство, зокрема підготовку наступного саміту Східного партнерства у 2017 році. Обидві сторони підкреслили важливість ефективної стратегічної комунікації з громадянами в рамках відносин Україна-ЄС та участі в ініціативі Східне партнерство, погодившись продовжити співпрацю на цьому напрямі. ЄС знову підтвердив свою тверду прихильність справі підтримки всеосяжної та стійкої реформи сектора цивільної безпеки України, зокрема, шляхом продовження реалізації розширеного мандату Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектора цивільної безпеки (КМЄС в Україні), в тому числі через практичну підтримку та на основі принципів ефективного управління та прав людини. ЄС вітає зацікавленість України продовжувати свою взаємодію з ЄС в рамках різноманітних заходів Спільної політики безпеки та оборони, зокрема шляхом участі у місіях і операціях, що проводяться ЄС. Рада асоціації привітала: підписання угоди про фінансування програми реформування сфери державного управління (PAR), що передбачає внесок на суму 104 млн. євро для підтримки розробки політики, управління державною службою та людськими ресурсами; оголошення програми «PRAVO» на суму 52,5 млн. євро для підтримки верховенства права в Україні, а саме – судової системи та правоохоронних органів; підписання угод про фінансування чотирьох програм прикордонного співробітництва, в яких Україна бере участь; підписання 5 угод між Україною та Європейським інвестиційним банком, які підкреслюють важливість подальшого успішного співробітництва відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Європейським інвестиційним банком. Засідання Ради проходило під головуванням Високого представника Європейського Союзу із закордонних справ і безпекової політики пані Федеріки Могеріні. Перший Віце-прем'єр-міністр України пан Степан Кубів очолив делегацію України, до складу якої увійшли інші члени Уряду України.

Друкується за: Рада асоціації [Електронний ресурс] / Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish /article?art_id=248625775 &cat_id=247749488

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОМІТЕТ АСОЦІАЦІЇ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Перше засідання
24–25 лютого 2015

ЗАКЛЮЧНА ЗАЯВА ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ
«Захищаючи свободу та демократію»
відповідно до Статті 467 п.3 Угоди про асоціацію

24–25 лютого 2015 року в м. Брюссель під спільним головуванням Андрея Плєнковіча від імені Європейського Парламенту та Остапа Семерака від імені Верховної Ради України відбулось Перше засідання Парламентського комітету асоціації (ПКА) між Україною та ЄС. Голова Верховної Ради України Володимир Гройсман та Голова Європейського Парламенту Мартін Шульц спільно відкрили Перше засідання Парламентського комітету асоціації між Україною та ЄС.

Парламентський комітет асоціації, обговоривши стан відносин між Україною та ЄС, а також загальну безпекову та політичну ситуацію в Україні, ухвалив наступну Заключну Заяву та Рекомендації.

Парламентський комітет асоціації (ПКА):

1. Разом з народом України вшановує першу річницю Революції Гідності; захоплюється самовідданістю та героїзмом українців, які рік тому висловили прагнення та, ціною власного життя, відстояли своє право жити в демократичній європейській державі з правом самостійно визначати власне майбутнє.

Щодо загальної політичної та безпекової ситуації:

2. Рішуче засуджує той факт, що вже протягом року Україна є жертвою військової агресії та експансіоністської

політики Росії, в тому числі незаконної анексії Криму та неоголошеної гібридної війни, що являє собою загрозу єдності, цілісності та незалежності України та становить потенційну загрозу безпеці Європейського Союзу. Наголошує, що застосування військової сили в Європі з так званих безпекових чи історичних міркувань є неприйнятним;

3. З жалем констатує, що минув майже рік з моменту анексії Криму Російською Федерацією, що саме по собі стало грубим порушенням міжнародного права. Рішуче підтримує політику невизнання державами-членами ЄС анексії Криму та наголошує на необхідності її суворого дотримання;

4. Знову підтверджує свою рішучу підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно-визнаних кордонів;

5. Вітає дипломатичні зусилля з мирного вирішення ситуації за умови збереження територіальної цілісності України та рішуче підтримує домовленості, досягнуті у Мінську 12 лютого 2015 року за сприяння Ангели Меркель та Франсуа Олланда, а також підписання Тристоронньою контактною групою Пакету заходів з реалізації Мінських домовленостей;

6. Закликає всі сторони бути відповідальними та докласти максимальних зусиль для добросовісного та всеохоплюючого виконання Пакету заходів, оскільки він є запорукою мирного та повномасштабного вирішення кризи на Сході України;

7. Закликає до належного виконання Мінського пакету домовленостей, починаючи з дотримання режиму припинення вогню та виведення важких озброєнь, а також інших положень пакету, в тому числі, обмін полоненими, відновлення Українським Урядом повного контролю за кордонами, виведення усіх «іноземних збройних контингентів», зброї та найманців з території України, визначення умов та порядку проведення місцевих виборів та конституційної реформи;

8. Висловлює глибоке занепокоєння щодо чисельних порушень режиму припинення вогню та рішуче засуджує нещодавні дії підтримуваних Росією сепаратистів в районі Дебальцеве, що є грубим порушенням Мінських домовленостей; закликає Росію та сепаратистів до негайного та повного виконання взятих на себе в Мінську зобов'язань, починаючи з

припинення будь-яких військових дій та виведення всього важкого озброєння; нагадує, що Спеціальна Моніторингова Місія ОБСЄ повинна негайно отримати повний доступ до зон обстрілу з метою здійснення своєї моніторингової та наглядової функцій; відзначає необхідність подальшого забезпечення Спеціальної Моніторингової Місії ОБСЄ в Україні засобами, персоналом та відповідним обладнанням;

9. Закликає Росію виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання, а саме докладати реальних зусиль з мирного вирішення конфлікту, взявши на себе відповідальність за імплементацію Мінських домовленостей; закликає Москву припинити ескалацію ситуації шляхом негайного припинення постачання озброєння, найманців та регулярних військ на підтримку сепаратистських бойовиків, а також використати свій вплив, забезпечивши припинення насильства; висловлює жаль, що Росія, всупереч міжнародному праву продовжує відправляти т. зв. гуманітарні конвої, зокрема, протягом останніх днів; закликає ЄС вжити всіх належних засобів, а саме, посилити санкції ЄС, зокрема, в енергетичній та фінансовій сферах, як зазначено у резолюції ЄП від 15 січня ц.р., у випадку негативного розвитку подій та порушення Мінських домовленостей;

11. Рішуче засуджує нещодавні акти насильства, що мали місце напередодні підписання Мінського пакету домовленостей та призвели до людських страждань, а також загибелі великої кількості цивільного населення, в тому числі 66 дітей (пропозиція укр. сторони), в різних містах на сході України (Волноваха, Донецьк, Маріуполь, Краматорськ, Дебальцеве та ін.); наголошує, що обстріл мирних громадян є ганебним порушенням міжнародного гуманітарного права;

12. Рішуче засуджує зростаючу кількість терактів в українських містах, у тому числі вчинення терористичого акту в Харкові 22 лютого ц.р. під час проведення мирного маршу в пам'ятну річницю розстрілів мирних громадян на Євромайдані;

13. Висловлює глибоке занепокоєння погіршенням гуманітарної ситуації на Донбасі та звертає увагу в цьому зв'язку на Резолюцію Європейського Парламенту від 15 січня 2015 року, в якій міститься звернення до Європейської Комісії щодо

розробки плану дій з гуманітарних питань, а також наголошується на необхідності подальшого надання Україні фінансової допомоги з метою подолання нею гуманітарної кризи; звертає увагу на зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб, яка вже перевищує 1 000 000 осіб та біженців до сусідніх країн, а також збільшення кількості дітей, які постраждали внаслідок конфлікту і потребують особливої уваги;

14. Висловлює глибоке занепокоєння непоодинокими випадками порушення прав людини на окупованих територіях Східної України та в Криму, зокрема кримських татар; підтримує ініціативу проведення в Європейському Парламенті низки слухань, присвячених моніторингу та фіксації порушень гуманітарного права, прав людини та нацменшин за участі компетентних міжнародних організацій та Українського громадянського суспільства;

15. Закликає до спільного підходу ЄС щодо продовження дипломатичного тиску на Російську Федерацію та заявляє про необхідність збереження існуючого режиму санкцій ЄС до тих пір поки Росія не припинить нехтувати та виконає взяті на себе зобов'язання згідно з Мінськими домовленостями; вітає нещодавнє рішення Ради ЄС щодо продовження дії обмежувальних заходів та розширення списку осіб, органів та підприємств, що підпадають під дію цих заходів; наголошує, що відмова від запровадження нових та скасування діючих обмежувальних заходів проти Росії можливе лише за умови беззастережного виконання Росією конкретних критеріїв. <...>

17. Наголошує, що не існує жодних заперечень чи законодавчих обмежень щодо надання державами-членами ЄС оборонного озброєння Україні; вважає, що ЄС має розглянути шляхи та можливості підтримки українського уряду в посиленні своєї обороноздатності та захисті своїх зовнішніх кордонів; <...>

19. Підтримує міжнародне незалежне розслідування обставин катастрофи малайзійського авіалайнера MH17 та закликає всі сторони проявити справжню волю до співпраці, гарантувати вільний і безпечний доступ до місця трагедії та інші засоби, що могли б сприяти проведенню об'єктивного розслідування та покарання винних в цьому злочині; наголошує,

що жодного помилування не буде тим, хто здійснив цей військовий злочин. <...>

Щодо Угоди про асоціацію та порядку денного реформ:

21. Вітає підписання, одночасну ратифікацію Верховною Радою України та Європейським Парламентом Угоди про асоціацію, а також початок її тимчасового застосування від 1 листопада 2014 року; закликає національні парламенти держав-членів Європейського Союзу, які ще не ратифікували Угоду про асоціацію, завершити ратифікацію до початку Ризького саміту «Східного партнерства», що має відбутися в травні 2015 року… <...>

23. Закликає Уряд України до досягнення відчутного прогресу в імплементації Угоди про асоціацію та здійснити низку амбітних та довгоочікуваних реформ, паралельно із заходами із подолання наслідків війни на сході України

24. Глибоко переконаний в категоричній необхідності нульової терпимості до корупції та амбіційної антикорупційної програми; закликає, в цьому контексті, Уряд України до подолання системної корупції шляхом термінового та ефективного впровадження Національної антикорупційної стратегії та наголошує, що боротьба з цим явищем має стати одним із першочергових завдань нового уряду та предметом політичного діалогу між Україною та ЄС, з залученням представників громадянського суспільства;

25. Відзначає, що неупереджене та результативне розслідування актів насильства, що мали місце по всій території Україні мають вирішальне значення; закликає Уряд України якнайшвидше вжити необхідних правових заходів, які відкриють шлях до розслідування Міжнародним кримінальним судом (МКС) всіх ймовірних злочинів проти людяності та військових злочинів, здійснених на території України починаючи з 21 листопада 2013 року;

26. Вважає, що громадські організації, волонтерські рухи та активісти можуть відігравати важливу роль у просуванні демократичних перетворень та поваги до прав людини; закликає ЄС посилити свою підтримку громадянського суспільства та Українського Уряду з метою подальшого сприяння розвитку громадських організацій, реформи місцевого самоврядування в

рамках децентралізації, зокрема, шляхом освітніх програм як інструмент просування реформ; <...>

29. Наголошує, що покращення інвестиційного та бізнес-клімату, а також запровадження реальних економічних реформ, що є передумовою стабілізації соціально-економічної ситуації в країні, повинно розпочатися до початку дії з 1 січня 2016 року поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі; підкреслює важливість розвитку вільної та чистої конкуренції на Українських ринках; вітає зусилля Європейського Парламенту щодо своєчасного ухвалення рішення стосовно продовження дії автономних торгівельних заходів Європейського Союзу, які надають Україні односторонні торгівельні преференції до 31 грудня 2015 року; <...>

32. Закликає Європейський Союз до прискорення підготовки міжнародної конференції з підтримки України, а також держави-члени Європейського Союзу, інші країни, міжнародні фінансові організації та інвесторів до активної участі в цій конференції;

33. Підкреслює важливість подальшого посилення енергетичної безпеки в Україні та в Європі в цілому з метою послаблення залежності від російських енергоресурсів; наголошує на необхідності проведення реформи енергетичного сектору України та диверсифікації джерел постачання енергоресурсів,

34. Відзначає, що розвиток міжлюдських контактів, надання доступу українській молоді до освітніх програм Європейського Союзу, підтримка місцевих неурядових організацій стануть важливим внеском до розвитку громадянського суспільства в Україні та будуть ключовими факторами для здійснення реформ;

35. Вітає завершення переговорів щодо участі України в якості асоційованого члена в Програмі Європейського Союзу «Горизонт – 2020»; Закликає до швидкого та безперешкодного завершення всіх законодавчих процедур, необхідних для підписання угоди, яка безсумнівно надасть нового імпульсу співробітництву між Україною та Європейським Союзом у сфері науки, інновацій та досліджень; <...>

Друкується за: Парламентський комітет асоціації [Електронний ресурс] // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk /publish/article?art_id=248626478&cat_id=247749488

17.04.2015 UA

ЗАЯВА ПРО ОФІЦІЙНИЙ ПОЧАТОК РОБОТИ ПЛАТФОРМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНА-ЄС

Платформа громадянського суспільства Україна-ЄС (далі – Платформа) – спільний орган громадянського суспільства, створений відповідно до ст. 469–470 Угоди про асоціацію, – зібравшись на Установчу зустріч 16 квітня 2015 року в Києві після складного річного підготовчого процесу, оголошує про офіційний початок своєї діяльності. Платформа разом із Радою асоціації, Комітетом асоціації та Парламентським комітетом асоціації є однією з інституцій, заснованих в рамках Угоди про асоціацію. Платформа, що складається з представників громадських організацій, асоціацій роботодавців та профспілкових об'єднань як з України, так і ЄС, покликана забезпечувати громадський контроль та сприяти імплементації Угоди. Платформа збиратиметься двічі на рік, почергово у Брюсселі та Києві, та служитиме обміну думками та доповідями на теми найбільшої важливості для громадянського суспільства в рамках процесу імплементації. Платформа надаватиме свої рекомендації Раді асоціації Україна-ЄС та іншим важливим органам влади в Україні та ЄС, а також інформуватиме про них широку громадськість. Ми, члени Платформи, віримо, що європейська інтеграція – це завдання не тільки Уряду України, але й всього суспільства. Активне залучення громадянського суспільства – справжнього рушія євроінтеграційних реформ – до імплементації Угоди покращить якість прийняття рішень, гарантуватиме прозорість та врахування інтересів різних заінтересованих сторін, а також допоможе наблизити процес реформ до широкого загалу. Двостороння Платформа зустрінеться вдруге наприкінці 2015 року, підготувавши свій огляд процесу виконання Угоди про асоціацію, а також два тематичні звіти: по-перше, про стан реформування

енергетичного сектору, по-друге, про верховенство права та антикорупційну політику – як обрані пріоритетні теми для ЄС та України. Ми будемо приділяти особливу увагу питанням покращення інвестиційного клімату, а також соціальному компоненту трансформацій. Протягом наступних місяців Платформа також працюватиме над тим, щоб створити ефективні механізми співпраці та спілкування з іншими зацікавленими учасниками процесу імплементації. Ця діяльність отримає подальший розвиток в діяльності 15 тематичних робочих груп української сторони Платформи. До обрання другого складу Платформи цієї осені, ми будемо працювати над тим, щоб залучити до неї найактивніші та найбільш віддані сили громадянського суспільства шляхом прозорих та відповідальних процедур виборів. Ми зобов'язуємося працювати відкрито, залучаючи всі зацікавлені організації громадянського суспільства, що прагнуть зробити свій внесок в імплементацію Угоди про асоціацію. Ми закликаємо інші двосторонні органи співпраці в рамках Угоди про асоціації – Раду асоціації, Комітет асоціації та Парламентський комітет асоціації, а також Урядовий офіс з питань європейської інтеграції та інші відповідальні структури в ЄС та Україні – налагодити справжнє партнерство з Платформою для того, щоб мати можливість скористатися кращими експертними ресурсами громадянського суспільства, залучати точки зору різних соціальних груп та забезпечити прозорий і відкритий до участі заінтересованих сторін процес імплементації відповідно до принципів та цінностей ЄС. Наша політична позиція полягає в принциповій підтримці ідеї повноцінної європейської перспективи для України відповідно до Статті 49 Договору про Європейський Союз. Ми також підтримуємо безвізовий режим для громадян України, як тільки будуть виконані технічні критерії сторони ЄС. Ми підтримуємо повну імплементацію Угоди про асоціацію, включно з ПВЗВТ, в рамках погоджених термінів (січень 2016 року). Ми переконані, що тільки зробивши євроінтеграційні реформи завданням всього суспільства, ми перетворимо на реальність повноцінну європейську перспективу для України. З цієї точки зору участь громадськості у виконанні Угоди про асоціацію буде водночас

тестом на зрілість українського політичного процесу та механізмом для пришвидшення реформ.

Друкується за: Заява про офіційний початок роботи Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС [Електронний ресурс] // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248107476 &cat_id=223561280

ЗВІТ ПРО ВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

вересень 2014 року – січень 2015 року

I. Організація виконання Угоди

Основні організаційні заходи та результати у вересні-грудні 2014 року:

- затвердження Кабінетом Міністрів Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію;

- на 2014-2017 роки (розпорядження Кабінету Міністрів від 17.09.14 № 847-р, далі – План заходів), яким передбачено близько 490 коротко- та середньострокових завдань в усіх сферах співробітництва між Україною та ЄС, визначених Угодою;

- створення механізму координації державної політики у сфері європейської інтеграції;

- започаткування системної роботи з наближення законодавства України до права ЄС, впровадження зобов'язань, передбачених Угодою;

- проведення інавгураційного засідання Ради асоціації та впорядкування діяльності двосторонніх органів асоціації.

Важливе значення в реалізації Угоди та інших зобов'язань України у сфері європейської інтеграції має визначення відповідної роботи як частини внутрішньої політики держави. Угода – є основою для діяльності Уряду.

Програма діяльності Кабінету Міністрів спрямована на проведення реформ у сферах, які є ключовими для виконання Угоди, та передбачає безпосередні завдання щодо виконання Угоди.

1) Інституційний розвиток та започаткування роботи двосторонніх органів асоціації Україна – ЄС

а) З метою забезпечення ефективної координації державної політики у сфері європейської інтеграції та виконання Угоди на рівні Уряду:

- започатковано роботу Урядового офісу з питань європейської інтеграції у структурі Секретаріату Кабінету Міністрів України;

- запроваджено посади заступників міністрів з питань європейської інтеграції, призначення яких здійснюється за результатами відкритого відбору.

Згідно з постановою Уряду від 10.12.14 № 700 «Питання підготовки та проведення засідань окремих двосторонніх органів асоціації між Україною та ЄС», питання імплементації Угоди, підготовки засідань, виконання рішень та рекомендацій Ради та Комітету асоціації і його підкомітетів розглядаються в установленому порядку відповідно на спеціальному засіданні Кабінету Міністрів з питань європейської інтеграції та урядового комітету, до повноважень якого належать питання європейської інтеграції.

б) З метою належної організації з Української Сторони діяльності Ради асоціації та Комітету асоціації, утворених відповідно до статей 461-466 Угоди, 10 грудня 2014 р.:

- постановою Уряду № 700 «Питання підготовки та проведення засідань окремих двосторонніх органів асоціації Україна – ЄС» визначено, що від України членами Ради асоціації є міністри, а Комітету асоціації - заступники міністрів з питань європейської інтеграції, заступник Міністра економічного розвитку і торгівлі - Торговий представник України, заступники керівників інших центральних органів виконавчої влади, до повноважень яких належать питання виконання Угоди;

- розпорядженням Уряду від 10.12.14 № 1209-р «Питання участі делегації Уряду України у засіданні Ради асоціації між Україною та ЄС» затверджено директиви та склад делегації та схвалено проекти рішень Ради асоціації.

в) 15 грудня 2014 р. у м. Брюссель відбулося перше засідання Ради асоціації між Україною та ЄС. На цьому засіданні з метою забезпечення роботи двосторонніх органів асоціації схвалено рішення Ради асоціації:

- про прийняття регламентів Ради асоціації, Комітету асоціації і його підкомітетів (№ 1/2014);

- про створення двох підкомітетів (Підкомітету з питань свободи, безпеки та юстиції та Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва) (№ 2/2014);

- про делегування Радою асоціації окремих повноважень Комітету асоціації між Україною та ЄС у торговельному складі (№ 3/2014).

г) Наразі розпочато підготовку першого засідання Комітету асоціації, Парламентського комітету асоціації та Саміту Україна – ЄС, а також відповідних підкомітетів.

д) Опрацьовується із Стороною ЄС питання проведення спільного засідання у форматі Уряд України – Колегія Європейської Комісії.

2) Підготовка планів імплементації актів законодавства ЄС.

На виконання Плану заходів міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади здійснюється підготовка планів імплементації актів законодавства ЄС, що схвалюються Урядом.

Вказані плани імплементації спрямовані на забезпечення чіткого планування, належної підготовки до впровадження та комплексного моніторингу імплементації відповідних актів законодавства ЄС. Їх підготовка здійснюється відповідно до єдиної методології, розробленої з урахуванням відповідного досвіду держав- членів ЄС, країн-кандидатів та особливостей системи урядування України. Відповідно до методології планування впровадження актів законодавства ЄС має повністю враховувати не лише аспект наближення законодавства, а рівноцінно відповідні імплементаційні заходи, зокрема інституційні, організаційні, а також проведення відповідних консультацій із зацікавленими сторонами. Такий підхід надасть можливість забезпечити узгодженість, прозорість та послідовність у виконанні Україною зобов'язань, що випливають з Угоди про асоціацію, ефективний та послідовний моніторинг імплементації актів законодавства ЄС.

Загалом передбачається схвалення планів імплементації близько 1802 актів законодавства ЄС у визначених Угодою сферах на період 2014–2017 років.

Станом на 5 лютого 2015 р. прийнято 10 розпоряджень Кабінету Міністрів України про схвалення 53 плану імплементації 60 актів законодавства ЄС3, у тому числі:

- МОЗ – 8 планів імплементації 13 актів (розпорядження КМУ № 1141 від 26.11.14);
- Мінінфраструктури – 16 планів імплементації 17 актів (розпорядження КМУ №№1148, 1159, 1160 від 26.11.14);
- Мін'юст – 2 плани імплементації 2 актів (розпорядження КМУ №1146 від 26.11.14);
- Мінагрополітики – 3 плани імплементації 3 актів (розпорядження КМУ № 1144 від 26.11.14);
- Мінекономрозвитку – 3 плани імплементації 3 актів (розпорядження КМУ № 1150 від 26.11.14);
- Мінсоцполітики – 14 планів імплементації 14 актів (розпорядження КМУ № 34 від 21.01.15);
- МОН – 1 план імплементації 1 акта (розпорядження КМУ № 74 від 4.02.15);
- Держкомтелерадіо – 1 план імплементації 1 акта (розпорядження КМУ № 79 від 4.02.15);

Триває доопрацювання, у тому числі у зв'язку зі зміною Уряду, та підготовка до розгляду Урядом проектів розпоряджень Кабінету Міністрів України про схвалення планів імплементації актів законодавства ЄС, підготовлених Мінрегіоном (3 плани для 6 актів), Держатомрегулювання (3 плани для 3 актів), Мінінфраструктури (4 плани для 22 актів), Мінекономрозвитку (7 планів для 35 актів), Міненерговугілля (7 планів для 9 актів), Мінприроди (20 планів для 20 актів). Загалом очікується внесення 38 планів імплементації 86 актів законодавства ЄС.

Додатково опрацьовуються проекти планів імплементації: Мінфіну – 11 планів для 13 актів, Держенергоефективності – 1 план для 6 актів, ДСНС – 1 план для 1 акта, Адміністрації Держспецзв'язку – 1 план для 8 актів. Загалом ці органи повинні внести на розгляд Уряду 14 планів імплементації 28 актів законодавства ЄС.

Під час опрацювання планів імплементації було виявлено загальні проблеми з визначенням пріоритетів та послідовності у впровадженні завдань, передбачених актами законодавства ЄС,

та оцінкою і щорічним плануванням матеріальних ресурсів, у тому числі фінансових.

Остаточна кількість актів законодавства може дещо змінюватись, оскільки застосування комплексного підходу до імплементації зобов'язань у відповідній сфері може потребувати включення до відповідних планів додаткових актів законодавства ЄС, зокрема щодо яких Угодою закріплено термін імплементації більше ніж 3 роки або строки впровадження яких Угодою не визначено. Крім того, частина зобов'язань буде імплементовуватись згідно з відповідними дорожніми каратами, підготовка яких передбачена безпосередньо Угодою (див. завдання на І квартал 2015 р.). В окремих сферах Угода чітко не визначає переліку актів законодавства ЄС. Звідси підготовка відповідних планів імплементації здійснюється комплексно відповідно до матеріальних положень Угоди та пропозицій відповідальних органів (наприклад у сфері інтелектуальної власності на сьогодні орієнтовно планується впровадження 12 актів законодавства ЄС).

Найбільш фахово і швидко проекти планів імплементації опрацьовувалися у центральних органах виконавчої влади, в яких до цієї роботи залучалися експерти ЄС або проекти допомоги ЄС.

Таким чином, в цілому значним викликом в реалізації Угоди залишається розвиток інституційної спроможності публічної адміністрації у впровадженні законодавства ЄС, зокрема щодо не тільки наближення законодавства, а й безпосереднього впровадження вимог відповідних актів, що потребує оптимального поєднання фахових знань відповідної сфери та права ЄС.

3) Загальний стан та проблеми виконання Плану заходів.

План заходів передбачає виконання близько 490 завдань, з яких:

- 23 заходи – із строком виконання у 2014 році;
- 99 заходів – із строком виконання у 2015 році, з них 22 мають бути виконані у І кв. ц. р.;
- близько 360 заходів – із строком виконання у наступні періоди;

- 10 заходів – із строком виконання, що пов'язаний із розглядом законопроектів Верховною Радою, співробітництвом з ЄС тощо.

За результатами аналізу матеріалів, отриманих від центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, станом на 30 січня 2015 р. із заходів, передбачених на 2014 рік, виконано 16; виконано частково – 4, не виконано у встановлені строки - 3. Крім того, було виконано 2 заходи із строком виконання у 2015 році.

Значним викликом у виконанні Угоди та відповідного Плану заходів стала обмеженість бюджетного фінансування. Разом з тим, в умовах політики жорсткої економії бюджетних коштів, яку провадить Уряд, це не може вважатися обґрунтованою причиною гальмування реалізації завдань на даному етапі. Крім того, низка органів співпрацюють з проектами технічної допомоги ЄС, експерти яких можуть сприяти у виконанні відповідних завдань.

ІІ. Політичний діалог та реформи, політична асоціація

1) Україна продовжує практику приєднання до заяв і виступів ЄС з міжнародних питань, у т. ч. в рамках міжнародних організацій (ООН та системи її органів і установ, ОБСЄ, МАГАТЕ тощо).

Станом на 1 січня 2015 р. Україна приєдналась до 4903 заяв з 4017, що становить 81,93%. Протягом 2014 р. Україна приєдналась до 402 заяв з 497, що становить 80,88%.

З метою розвитку співробітництва у сфері безпеки та оборони 14 жовтня 2014 р. Урядом надано згоду на проведення переговорів і підписання Адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством. Тривають консультації з ЄС щодо визначення дати проведення переговорів та підготовки до їх проведення.

19 вересня 2014 р. підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України, Урядом Литовської Республіки та Урядом Республіки Польща стосовно створення спільної військової частини. 4 лютого 2015 р. Верховна Рада ратифікувала зазначену Угоду.

Реалізація Угоди сприятиме активізації участі України в регіональних ініціативах, спрямованих на зміцнення миру та стабільності.

2) З метою подальшого розвитку та удосконалення законодавства у сфері подолання корупції 14 жовтня 2014 р. Верховною Радою ухвалено:

- Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» (№1698), яким визначено правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України.

Згідно з положеннями зазначеного Закону сформовано конкурсну комісію з обрання кандидатів на посаду Директора Національного бюро, у складі 9 осіб, яка розпочала свою роботу 9 січня 2015 р.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» 12 січня 2015 р. на офіційному веб-сайті Президента України розміщено оголошення про умови та строки проведення конкурсу. При цьому, строк прийому документів, визначених у оголошенні, становить 30 календарних днів з дня його публікації.

Відібрані конкурсною комісією три кандидати подаватимуться на розгляд Президенту України для визначення однієї кандидатури з подальшим внесенням на розгляд Верховної Ради України для надання згоди на призначення.

Для забезпечення функціонування Національного антикорупційного бюро України у Державному бюджеті України на 2015 рік передбачено видатки у розмірі 249 млн. грн.

- Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» (№ 1699), яким передбачено комплекс першочергових заходів, спрямованих на запобігання корупції в Україні та створення передумов для подальших антикорупційних реформ;

- Закон України «Про запобігання корупції» (№ 1700) (вводиться в дію 26 квітня 2015 р.), яким передбачено утворення окремого незалежного превентивного антикорупційного органу – Національного агентства з питань запобігання корупції (центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом).

На Агентство покладатимуться завдання із координації розробки та виконання державними органами відомчих

антикорупційних програм, забезпечення дотримання публічними службовцями законодавства щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, правил етичної поведінки, здійснення щодо них заходів фінансового контролю тощо.

Для забезпечення функціонування Національного агентства з питань запобігання корупції у Державному бюджеті України на 2015 рік передбачено видатки у розмірі 112,5 млн. грн.

З метою практичної реалізації положень нового антикорупційного законодавства Міністерством юстиції наразі здійснюється підготовка законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», розроблено проекти постанов Кабінету Міністрів України щодо затвердження Положення про конкурс з відбору кандидатів на посади членів Національного агентства з питань запобігання корупції, Регламенту роботи конкурсної комісії з відбору членів Національного агентства з питань запобігання корупції, а також Порядку організації та проведення конкурсу з формування громадської ради при Національному агентстві з питань запобігання корупції.

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» (№ 1701).

Також утворено Національну раду з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчий орган при Президентові України (Указ Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 808). Основними завданнями Національної ради є підготовка пропозицій щодо визначення та вдосконалення антикорупційної стратегії, системний аналіз стану запобігання і протидії корупції, ефективності реалізації антикорупційної стратегії та заходів. Національна рада оцінюватиме стан реалізації рекомендацій GRECO, ОЕСР, інших міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції. Визначено, що до складу Національної ради входять представники громадських об`єднань, Всеукраїнської асоціації місцевого самоврядування, об`єднання підприємців, Ради суддів, Кабінету міністрів та Верховної Ради.

З метою подальшого удосконалення антикорупційного законодавства наразі на розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення належного функціонування антикорупційних органів» (реєстр. № 1741 від 14.01.15), спрямований на реалізацію відповідних рекомендацій МВФ.

Вказаним законопроектом в частині забезпечення належного функціонування Національного бюро, серед іншого, передбачається:

- удосконалити й конкретизувати процедуру конкурсного добору на зайняття вакантних посад;
- унормувати питання доступу працівників до інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, у тому числі інформації, що міститься у системі депозитарного обліку;
- впровадити положення про взаємодію з іншими правоохоронними та державними органами;
- законодавчо унормувати питання оплати праці працівників;
- уточнити підслідність, зокрема в частині її поширення на Президента України, повноваження якого припинено;
- законодавчо закріпити заборону прийняття на службу осіб, які протягом останніх п'яти років працювали у спеціально уповноважених підрозділах по боротьбі з корупцією в правоохоронних органах.

3) Реформування судової системи з метою забезпечення доступу до правосуддя та ефективного судового захисту відповідно до європейських стандартів визначено одним із ключових завдань Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. № 26-VIII, Коаліційної Угоди, а також Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5.

З цією метою на сьогодні на розгляді Верховної Ради України знаходяться проекти Законів України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення засад організації та функціонування судової

влади відповідно до європейських стандартів» (реєстр. № 1497 від 17.12.2014, внесений народними депутатами України О. Сироїд та іншими) та «Про забезпечення права на справедливий суд» (реєстр. № 1656 від 26.12.2014, внесений Президентом України), якими пропонується комплексне реформування та вдосконалення судової системи і здійснення правосуддя. Цими проектами передбачається викласти в новій редакції Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також внести системні зміни до процесуальних кодексів та інших законодавчих актів, які направлені, зокрема, на вдосконалення питань добору, кар'єри і відповідальності суддів на основі прозорих та об'єктивних критеріїв, забезпечення гарантованого права на доступ до правосуддя, у тому числі безпосереднього доступу до Верховного Суду України та посилення його ролі у питаннях забезпечення єдності судової практики, оптимізацію правил здійснення правосуддя, а також зміцнення незалежності суддів та посилення ефективності судочинства.

4) З метою зміцнення місцевого та регіонального самоврядування, проведення децентралізації ухвалено:

- Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо реформи міжбюджетних відносин)» (від 28 грудня 2014 р. № 79-VIII), спрямований на врегулювання бюджетних правовідносин, пов'язаних з впровадженням нової моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин, децентралізацією повноважень та фінансів, наданням місцевим бюджетам бюджетної та фінансової самостійності, удосконаленням казначейського обслуговування бюджетних коштів, посиленням відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів, функціонуванням бюджетної системи України в особливий період, встановленням нового механізму бюджетного вирівнювання, спрощенням процедури надання місцевих гарантій та здійснення запозичень від міжнародних фінансових організацій;

- Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (прийнято 5 лютого 2015 р.), спрямований на формування спроможних, самодостатніх територіальних громад, які б володіли матеріальними, фінансовими ресурсами, територією та об'єктами соціальної

інфраструктури, необхідними для ефективного виконання покладених на їхні органи місцевого самоврядування завдань та функцій, покращення якості надання адміністративних, соціальних, громадських послуг жителям територіальних громад;

- Закон України «Про засади державної регіональної політики» (прийнято 5 лютого 2015 р.), який визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України.

Прийнято за основу урядовий законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства» (реєстр. № 1546 від 22.12.2014), яким пропонується передати функції по здійсненню державного архітектурно-будівельного контролю від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю, до органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, а також передбачається спростити деякі дозвільні та погоджувальні процедури у будівництві.

5) 14 жовтня 2014 р. прийнято Закон України «Про прокуратуру» (№ 1697-VII), що визначає правові засади організації і діяльності прокуратури та прокурорського самоврядування, передбачає приведення їх у відповідність із міжнародними стандартами, позбавляє прокуратуру надмірних повноважень щодо здійснення нагляду за додержанням законів (загальний нагляд).

Згідно із Законом на прокуратуру покладаються такі функції:

- підтримання державного обвинувачення в суді;

- представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;

- нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

- нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

12.02.15. прийнято Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», за реєстр. № 1656 від 26.12.2014, внесений Президентом України.

Щодо функції нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, якою згідно з Конституцією України на сьогодні наділено прокуратуру, то вона здійснюватиметься до внесення відповідних змін до Конституції України.

При цьому права прокуратури щодо здійснення цю функцію, Законом суттєво обмежуються і передбачається її здійснення виключно у формі представництва інтересів громадянина та держави у суді (положення набрало чинності з 26.10.14).

6) З метою подальшого реформування органів внутрішніх справ 5 лютого 2015 р. Верховною Радою прийнято у першому читанні поданий Урядом проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ» (реєстраційний № 1550), спрямований на оптимізацію структури органів внутрішніх справ, розмежування та усунення дублювання їх повноважень, позбавлення підрозділів органів внутрішніх справ невластивих їм функцій. 22 жовтня 2014 р. Кабінет Міністрів затвердив Концепцію реформування органів внутрішніх справ та відповідну Стратегію (розпорядження № 1118).

7) З метою гуманізації системи покарань 5 лютого 2015 р. Верховною Радою прийнято Закон України «Про пробацію» (реєстраційний № 0921), яким передбачено створення в Україні системи пробації як системи наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до осіб, що притягаються або яких притягнуто до кримінальної відповідальності.

8) Прийнято Закони України, спрямовані на вдосконалення законодавчого регулювання у сфері боротьби з тероризмом:

- «Про внесення змін до законів України щодо боротьби з тероризмом» (зокрема уточнено поняття «антитерористична

операція», визначено суб'єктів боротьби з тероризмом, уточнено їх повноваження) (від 05.06.14 N 1313-VII);

- «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» (від 7.10.14 № 1689-VII);

- «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (від 14.10.14 № 1702-VII, набирає чинності у лютому 2015 р.).

У рамках діалогу з ЄС з питань протидії сепаратизму, екстремізму та тероризму визначено кандидатуру національного координатора Контртерористичної мережі ОБСЄ.

9) З метою реформування інформаційної сфери згідно з рекомендаціями ПАРЄ та ЄС, в тому числі щодо створення суспільного телерадіомовлення та підвищення рівня незалежності засобів масової інформації із забезпеченням дотримання принципу політичного плюралізму, а також в рамках імплементації Закону України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України»:

- 7 листопада 2014 р. Уряд утворив публічне акціонерне товариство «Національна суспільна телерадіокомпанія України» у формі акціонерного товариства, 100 відсотків акцій якого належить державі;

- 13 січня 2015 р. прийнято у першому читанні проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо Суспільного телебачення і радіомовлення України» (реєстраційний № 1357).

10) 1 грудня 2014 р. офіційно розпочала роботу Консультативна місія ЄС з питань реформування цивільного сектору безпеки (EUAM). Діяльність місії зосереджена на розробці та впровадженні стратегії реформування сектору цивільної безпеки України, передусім органів внутрішніх справ (включно з міліцією і Національною гвардією) та системи правосуддя, налагодженні координації між правоохоронними органами, судовою системою.

Крім цього, місія ЄС здійснюватиме моніторинг впровадження ухвалених рішень, а також надаватиме допомогу в проведенні тренінгів та навчання персоналу сектору цивільної безпеки України.

4 лютого 2015 р. Верховна Рада ратифікувала Угоду між Україною та ЄС щодо статусу Консультативної місії ЄС з питань реформування цивільного сектору безпеки.

11) 13 вересня 2014 року між Україною та ЄС підписано Угоду про фінансування програми «Підтримка громадянського суспільства в Україні» (загальний бюджет - 10,8 млн. євро), допомога в рамках якої надаватиметься для посилення залучення громадянського суспільства до процесів прийняття рішень та поліпшення взаємодії між органами державної влади та громадянським суспільством в Україні.

Друкується за: Звіти про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс] // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248115804&cat_id=247749488

ЗВІТ ПРО ВИКОНАННЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО АСОЦІАЦІЇ ТА УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ за 2015 рік

I. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ, МОНІТОРИНГУ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Внутрішньодержавний механізм виконання Угоди:

З метою належного інституційного забезпечення виконання Угоди та координації політики у сфері європейської інтеграції:

- визначено питання, з яких Кабінет Міністрів здійснює спрямування, координацію та контроль у сфері європейської інтеграції:

- затверджено формат взаємодії органів виконавчої влади у сфері європейської інтеграції;

- утворено Урядовий офіс з питань європейської інтеграції, визначено його повноваження;

- запроваджено посади заступників міністрів з питань європейської інтеграції;

- утворено робочі групи з виконання Угоди та забезпечення роботи підкомітетів асоціації, визначено порядок їх роботи;

- моніторингова та організаційна складова роботи Урядового офісу посилена шляхом наділення його функціями секретаріату з Української Сторони спільних органів асоціації: Ради асоціації, Комітету асоціації та його підкомітетів.

Надалі ключовим завданням є розвиток інституційної спроможності, зокрема прийняття та належне впровадження на практиці інструментів аналізу політики, оцінки регуляторного впливу, здійснення наближення законодавства, а також розвиток відповідних професійних знань та навичок державних службовців, залучених до виконання Угоди про асоціацію.

За підтримки ЄС на початку 2016 року в рамках Програми всеохоплюючої інституційної розбудови розпочато реалізацію проекту технічної допомоги «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» (розрахований на 2016–2018 роки).

Проектом передбачається залучення допомоги ЄС для реалізації чотирьох компонентів з розвитку інституційної спроможності, зокрема таких:

- наближення законодавства та впровадження політики: впровадження сучасних процедур та інструментів для цілісної системи наближення законодавства та впровадження політики, підготовка створення сучасних ІТ систем управління інформацією та системи, у тому числі інституційної, здійснення сертифікованого перекладу актів законодавства ЄС українською мовою;

- розвиток людських ресурсів: створення та впровадження комплексних програм навчання державних службовців;

- формування та координація політики у сфері виконання Угоди про асоціацію: впровадження систем, інструментів та навичок формування, координації та реалізації політики з урахуванням Угоди про асоціацію, положень acquis ЄС;

- комунікація з громадськістю: розвиток системи комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції.

Проект, окрім зазначеного, також включатиме компонент, спрямований на залучення та навчання нової генерації фахівців у сфері європейської інтеграції.

Двосторонні органи асоціації

Нагляд, оцінка та моніторинг виконання Угоди здійснюватимуться відповідними двосторонніми органами, зокрема такими, як:

● **Саміт**, в рамках якого відбувається політичний діалог та діалог з питань політики на найвищому рівні між сторонами, здійснюється загальний нагляд за виконанням Угоди, обговорення будь-яких двосторонніх або міжнародних питань, що становлять взаємний інтерес. Перший саміт Україна – ЄС в рамках Угоди відбувся 27 квітня 2015 року. За підсумками саміту прийнято спільну заяву.

● **Рада асоціації** (утворена відповідно до статей 461–466 Угоди) здійснює моніторинг та контроль виконання Угоди та періодично переглядає функціонування Угоди у контексті її цілей.

15 грудня 2014 року відбулося перше засідання Ради асоціації між Україною та ЄС. На цьому засіданні з метою забезпечення роботи двосторонніх органів асоціації схвалено рішення Ради асоціації:

- про прийняття регламентів Ради асоціації, Комітету асоціації і його підкомітетів (№ 1/2014);
- про створення двох підкомітетів (Підкомітету з питань свободи, безпеки та юстиції та Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва) (№ 2/2014);
- про делегування Радою асоціації окремих повноважень Комітету асоціації між Україною та ЄС у торговельному складі (№ 3/2014).

Бачення подальших завдань щодо розвитку відносин в рамках виконання Угоди про асоціацію сторони оприлюднили у спільному прес-релізі.

Друге засідання Ради асоціації проведено 7 грудня 2015 року. Учасники засідання підтвердили готовність сторін розпочати з 1 січня 2016 року тимчасове застосування Угоди про асоціацію в частині поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, продовжувати співробітництво у сфері енергетичної безпеки.

Сторони обговорили перспективи завершення виконання другої фази Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, подальше розширення участі України у програмах та ініціативах ЄС, підсумки перегляду Європейської політики сусідства. В рамках засідання підписано Адміністративну угоду між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством.

Основні результати обговорення та досягнуті домовленості окреслено сторонами у спільному прес-релізі.

● **Комітет асоціації** надає допомогу Раді асоціації під час виконання нею своїх обов'язків. Комітет складається з представників Сторін, головним чином, на рівні вищих посадових осіб.

Перше засідання Комітету асоціації відбулося 13–14 липня 2015 року. У рамках цього засідання Комітету асоціації було обговорено широкий комплекс питань політичного, торговельно-економічного та секторального співробітництва. Було здійснено оцінку виконання Угоди про асоціацію, що є дорожньою картою для імплементації реформ в Україні, та визначено пріоритети ефективної взаємодії сторін з метою прискорення прогресу на цьому напрямі.

Також Комітет асоціації проводить засідання у спеціальному складі для вирішення всіх питань, пов'язаних з Розділом IV Угоди «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» (Комітет асоціації у торговельному складі). Перше засідання Комітету асоціації у такому складі очікується у першому кварталі 2016 року.

Організацію діяльності з Української Сторони Ради і Комітету асоціації визначено відповідними рішеннями Уряду України. Зокрема:

- визначено, що питання імплементації Угоди, підготовки засідань, виконання рішень та рекомендацій Ради та Комітету асоціації і його підкомітетів розглядаються в установленому порядку відповідно на спеціальному засіданні Кабінету Міністрів з питань європейської інтеграції та урядового комітету, до повноважень якого належать питання європейської інтеграції;

- встановлено порядок формування складу урядових делегацій у засіданнях органів асоціації, зокрема Ради та Комітету, а також підкомітетів;

- врегульовано питання оприлюднення актів Ради та Комітету асоціації: рішення і рекомендації Ради та Комітету асоціації мають у десятиденний строк розміщуватися на Урядовому порталі та публікуватися в періодичному виданні «Офіційний вісник України».

● **Комітетові асоціації надають допомогу підкомітети**, передбачені Угодою. Радою асоціації 15 грудня 2014 року схвалено рішення про створення двох підкомітетів: Підкомітету з питань свободи, безпеки та юстиції і Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва.

За домовленістю із Стороною ЄС за підсумками першого засідання Комітету асоціації (13–14 липня 2015 р., м. Брюссель) засідання Підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва проводиться за кластерним принципом – з фокусом на ключові питання, які закріплені за підкомітетом:

- кластер 1: макроекономічн–е співробітництво, управління державними фінансами: бюджетна політика, внутрішній контроль та зовнішній аудит, статистика, облік і аудит, боротьба із шахрайством;

- кластер 2: промислова та підприємницька політика, гірнича справа і металургія, туризм, космос, законодавство про товариства та корпоративне управління, захист прав споживачів, оподаткування;

- кластер 3: співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерні питання, – навколишнє природне середовище, включаючи зміну клімату та цивільний захист, транспорт; членами Ради асоціації з Української Сторони є міністри, а Комітету асоціації - заступники міністрів з питань європейської інтеграції, заступник Міністра економічного розвитку і торгівлі, Торговий представник України, заступники керівників інших центральних органів виконавчої влади, до повноважень яких належать питання виконання Угоди;

- кластер 4: співробітництво у сфері науки та технологій, інформаційне суспільство,– аудіовізуальна політика, освіта,

навчання та молодь, культура, співробітництво в галузі спорту та фізичної культури;

- кластер 5: сільське господарство та розвиток сільських районів, рибальство та морська політика, Дунайський регіон, транскордонне і регіональне співробітництво;

- кластер 6: співробітництво в галузі зайнятості, соціальної політики та рівних– можливостей, охорона здоров'я.

Крім того, безпосередньо положеннями Угоди передбачено утворення:

- Підкомітету з географічних зазначень;

- Підкомітету з управління санітарними та фітосанітарними заходами;

- Підкомітету з питань митного співробітництва;

- Підкомітету з питань торгівлі та сталого розвитку.

З тимчасовим застосуванням положень про створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі Угоди з 1 січня 2016 року розпочинається робота цих підкомітетів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2015 року № 646 «Питання організації роботи підкомітетів Комітету асоціації між Україною та ЄС» затверджено Порядок організації роботи підкомітетів Комітету асоціації.

Для організації роботи підкомітетів утворюються робочі групи під керівництвом членів Комітету асоціації. Членами зазначених робочих груп є представники Урядового офісу з питань європейської інтеграції, МЗС, інших державних органів.

На даний час в рамках Угоди про асоціацію проведено засідання:

- Підкомітету «Юстиція, свобода та безпека» (23–24 липня 2015 року);

- кластера 3 Підкомітету «Економіка та інше галузеве співробітництво» (питання– енергетики, транспорту, захисту навколишнього природного середовища та змін клімату) (28–29 вересня 2015 року);

- кластера 1 Підкомітету «Економіка та інше галузеве співробітництво» – (макроекономічне співробітництво, управління державними фінансами: бюджетна політика, внутрішній контроль та зовнішній аудит, статистика, облік і аудит, боротьба із шахрайством) (8–9 жовтня 2015 року).

До започаткування тимчасового застосування Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди сторони домовлялися про продовження функціонування підкомітетів, утворених відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС – Підкомітету з питань торгівлі та інвестицій, Підкомітету з питань політики у сфері підприємств, конкуренції, співробітництва у регуляторній сфері, Підкомітету з питань митного та транскордонного співробітництва.

Парламентський комітет асоціації між Україною та ЄС є форумом для членів Верховної Ради України і Європейського Парламенту для проведення засідань та обміну думками. До складу Парламентського комітету асоціації входять члени Верховної Ради України та Європейського Парламенту. Відбулося два засідання Парламентського комітету асоціації (24–25 лютого та 4-5 листопада 2015 року). Під час засідань парламентарі за участю представників виконавчої влади та громадянського суспільства обговорювали актуальні питання реалізації Угоди про асоціацію та двосторонніх відносин. За результатами засідань схвалено заключні заяви.

Також відповідно до статей 469–470 Угоди створена **Платформа громадянського суспільства** – спільний орган громадянського суспільства, до складу якої входять представники профспілок, організацій роботодавців, організацій громадянського суспільства України та представники Європейського економічного і соціального комітету.

Передбачено, що Комітет асоціації та Парламентський комітет асоціації здійснюватимуть регулярні контакти з представниками Платформи громадянського суспільства з метою отримання їхньої думки щодо досягнення цілей цієї Угоди.

Установча зустріч Платформи громадянського суспільства відбулася 16 квітня 2015 року. Під час установчої зустрічі затверджено Регламент Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС, сформовано механізми взаємодії української і європейської частин.

18 грудня 2015 року під час щорічної Асамблеї Української Сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС завершено формування складу Української Сторони Платформи

громадянського суспільства, яка складається з представників об'єднань профспілок та роботодавців, громадського сектору, а також координаторів тематичних робочих груп (загалом 15 осіб).

Планування, програмні документи.

Сторони забезпечують імплементацію положень Угоди, що відповідно до статті 486 Угоди тимчасово застосовуються з 1 листопада 2014 року до моменту набрання нею чинності. 1 січня 2016 року розпочалося тимчасове застосування розділу IV Угоди «Торгівля та пов'язані з торгівлею питання».

Порядок денний асоціації

ПДА є спільним практичним інструментом підготовки та сприяння повній імплементації Угоди про асоціацію, логічна побудова якого відповідає структурі Угоди. Україна та Європейський Союз визначили пріоритети ПДА, які доповнюють зобов'язання сторін відповідно до Угоди про асоціацію для повної імплементації цієї Угоди. Оновлений ПДА визначив десять короткострокових пріоритетів щодо політичної реформи, судової системи, реформування виборчого законодавства, боротьби з корупцією, державного управління, енергетики, дерегуляції, державних закупівель, оподаткування та зовнішнього аудиту, які є першочерговими для України. ПДА є основним механізмом моніторингу та оцінювання прогресу України у виконанні Угоди, включаючи досягнення цілей політичної асоціації та економічної інтеграції. Оцінка виконання ПДА буде відбуватися щорічно. Передбачено, що ЄС надаватиме Україні підтримку у виконанні нею ПДА через застосування усіх наявних ресурсів допомоги ЄС, а також обмін досвідом, поширення кращих практик та «ноу-хау». Угода про асоціацію, ПДА та інші зобов'язання України у сфері європейської інтеграції є основою для програмних документів державної політики України.

Завдання та заходи на виконання Угоди та інших зобов'язань у сфері європейської інтеграції визначені у таких основних програмних та організаційних документах Уряду:

- **Програма діяльності Кабінету Міністрів України**. План заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році, що спрямовані на проведення реформ у сферах, які є

ключовими для виконання Угоди, а також передбачають безпосередньо завдання щодо виконання Угоди;

- План заходів з імплементації Угоди на 2014–2017 роки, яким передбачено близько 490 коротко- та середньострокових завдань в усіх сферах співробітництва між Україною та ЄС, визначених Угодою.

Наразі розпочато **перегляд Плану заходів з імплементації Угоди**, зокрема завершено громадське обговорення, в першу чергу з метою конкретизації завдань, пов'язаних з впровадженням торгівельної частини Угоди. Оновлення Плану заходів очікується за результатами оцінки виконання Плану у 2015 році.

- Плани імплементації актів законодавства ЄС. Плани імплементації прийнято з метою детального планування завдань щодо імплементації актів законодавства ЄС, визначених Угодою про асоціацію та Планом заходів з її імплементації. В цілому прийнято 37 розпоряджень Кабінету Міністрів України про схвалення 150 планів імплементації 219 актів законодавства ЄС.

Відповідно до схвалених планів, робота з впровадження актів законодавства ЄС передбачає не лише аспект наближення законодавства, а також інституційні, організаційні заходи, проведення відповідних консультацій із зацікавленими сторонами. Такий підхід має забезпечити узгодженість та прозорість у виконанні Україною зобов'язань, що передбачені Угодою про асоціацію, ефективний моніторинг імплементації актів законодавства ЄС.

Моніторинг, звітування та оцінювання.

Механізми спільного моніторингу та оцінки закладені положеннями Угоди та ПДА. Контроль і моніторинг застосування і виконання Угоди здійснює Рада асоціації, в цій роботі їй допомагає Комітет асоціації, а також підкомітети.

Моніторинг (стаття 475 Угоди) означає безперервну оцінку прогресу у виконанні і впровадженні всіх заходів, які охоплюються Угодою. Він включатиме також оцінку наближення законодавства України до законодавства ЄЄ, у тому числі аспекти виконання та імплементації відповідних актів. Угода та ПДА передбачають, що сторони можуть здійснювати моніторинг та оцінку як спільно, так і окремо кожною Стороною.

Кабінетом Міністрів України запроваджено систему звітування, моніторингу та оцінки про виконання Угоди та ПДА. Комплексний підхід у цій системі реалізується шляхом дотримання основних принципів належного планування та координації виконання завдань, визначених програмними документами:

- чітка визначеність строків звітування як основи для злагодженої та планомірної роботи;

- застосування єдиних вимог до змісту та формату надання інформації про стан виконання Угоди, Плану заходів з її імплементації, ПДА та планів імплементації актів законодавства ЄС, а також інших програмних, організаційно-розпорядчих актів Уряду, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади;

- визначення процесу звітування не лише як інструменту моніторингу та оцінювання, а й подальшого планування, включаючи внесення змін до програмних документів, уточнення змісту запланованих заходів;

- зосередження насамперед на якісних показниках виконання заходів, включаючи належну оцінку наслідків впровадження, комплексне реформування визначених сфер із виконанням зобов'язань, передбачених Угодою;

- прозорість, відкритість, підзвітність, залучення до планування, реалізації та оцінювання заходів широкого кола зацікавлених сторін, зокрема громадськості, профільних експертних неурядових організацій, бізнесу тощо, у тому числі з метою пошуку найоптимальніших шляхів виконання зобов'язань.

Результати роботи з виконання Угоди та ПДА відображаються у публічних документах, які готуються Урядовим офісом з питань європейської інтеграції на основі матеріалів органів виконавчої влади та інших джерел. Зокрема, готується та розміщується на Урядовому порталі:

- квартальний розгорнутий звіт про виконання ПДА та Угоди про асоціацію;

- щомісячний дайджест, який містить інформацію про найважливіші події та результати виконання пріоритетів ПДА.

На виконання домовленостей, досягнутих в рамках Комітету асоціації (13–14 липня 2015 року) напередодні спільних засідань двосторонніх органів готується інформація про імплементацію Угоди.

У 2015 році така інформація була підготовлена, оприлюднена та передана Стороні ЄС в рамках підготовки:

- Підкомітету «Юстиція, свобода та безпека» (23–24 липня);
- кластера 1 (8–9 жовтня) та кластера 3 (28–29 вересня) Підкомітету «Економіка та інше галузеве співробітництво».

Стороною ЄС моніторинг та оцінка виконання Україною ПДА здійснюється шляхом підготовки щорічних доповідей про виконання Європейської політики сусідства. Українська Сторона бере до уваги рекомендації Сторони ЄС при здійсненні моніторингу та оцінки виконання Угоди та ПДА, а також коригуванні завдань з виконання відповідних зобов'язань.

Друкується за: Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control /uk/publish/article?art_id=248115804&cat_id=247749488

ЗВІТ ПРО ВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ за 2016 рік

ДВОСТОРОННІЙ ДІАЛОГ

ПРОТЯГОМ 2016 РОКУ ВІДБУЛАСЬ НИЗКА ЗУСТРІЧЕЙ ВИСОКОГО РІВНЯ КЕРІВНИЦТВА ДЕРЖАВИ У ІНСТИТУЦІЯХ ЄС. 24–25 травня 2016 р. відбувся перший візит до Брюсселя після призначення на посаду Віце-прем'єр-міністра України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Метою візиту стало ознайомлення Сторони ЄС з пріоритетами діяльності у сфері європейської інтеграції нового Уряду України: забезпечення успішної імплементації Угоди про асоціацію Україна – ЄС, ефективної координації процесу реформ в країні та відповідної допомоги ЄС. В рамках візиту Віце-прем'єр-міністр України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції

І.Климпуш-Цинцадзе зустрілася з офіційними особами ЄС, зокрема з Комісаром ЄС з питань ЄПС та переговорів з розширення Й.Ханом, з Віце-Президентом ЄК з питань Євро та соціального діалогу В. Домбровскісом, Комісаром ЄС з питань торгівлі С.Мальмстрьом, Комісаром ЄС з питань сільського господарства та розвитку сільських територій Ф.Хоганом, депутатами А.Пленковичем та П.Ауштревічусом. 19–20 липня 2016 р. відбувся візит Прем'єр-міністра України В. Б. Гройсмана до Брюсселю Візит був спрямований на інформування Сторони ЄС про перші результати реформ нового Уряду України та включав зустрічі з ключовими офіційними особами ЄС, зокрема з Президентом Європейської Ради Д.Туском, Віце-Президентом Європейської Комісії – Високим представником ЄС із закордонних справ та безпекової політики Ф. Могеріні, Президентом Європейської Комісії Ж.-К.Юнкером, з Віце-президентом ЄК з питань Енергетичного Союзу М.Шефчовічем, Президентом Європейського інвестиційного банку В.Хойером. 7–8 листопада 2016 р. Віце-прем'єр-міністр України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції в рамках взяла участь у засіданні Комітету Європарламенту із закордонних справ Метою візиту стало інформування Сторони ЄС про стан реформ в Україні та імплементації Порядку денного асоціації Україна-ЄС. В рамках візиту Віце-прем'єр-міністр України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції І.Климпуш-Цинцадзе: - взяла участь у засіданні Комітету ЄП із закордонних справ за участю представників національних парламентів держав-членів ЄС та робочому сніданку з постійними представниками держав-членів ЄС (КОРЕПЕР); - взяла участь у заході Центру європейської політики (ЕРС) «Відносини Україна – ЄС: досягнення та перспективи»; - зустрілася з офіційними особами ЄС, зокрема Комісаром ЄС з питань ЄПС та переговорів з розширення Й.Ханом, Комісаром ЄС з питань торгівлі С.Мальмстрьом, Генеральним секретарем ЄСЗД Х.Шмідт.

Підсумкам реформ в Україні та результатам імплементації Угоди про асоціацію Україна – ЄС у 2016 р. було присвячено кілька візитів урядових делегацій до інституцій ЄС на початку 2017 р.: 5–7 лютого 2017 р. у ході візиту Віце-прем'єр-міністр України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції: -

виступила на конференції високого рівня «Реформи в Україні та роль ЄС: як розкрити економічний потенціал України?», - взяла участь у робочій вечері за участю міністрів закордонних справ та Високого представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики Ф.Могеріні, - виступила під час засідання Підкомітету Європарламенту з питань безпеки та оборони присвяченому питанням безпекової ситуації на Сході України; - зустрілася з Комісаром ЄС з питань ЄПС та переговорів з розширення Й.Ханом, Комісаром ЄС з питань гуманітарної допомоги та управління кризовими ситуаціями Х. Стіліанідес, Комісаром ЄС з питань торгівлі С.Мальмстрьом, Віце-президентом ЄК з питань євро та соціального діалогу В.Домбровскісом, членом Європейського Парламенту Я.Валенсою. – 9–10 лютого 2017 р. у рамках робочого візиту Прем'єр-міністра України В.Гройсмана до Брюсселя взято участь у Конференції високого рівня «Заохочення та скерування: перезавантаження українських реформ», проведено зустрічі з Президентом Європейської Ради Д.Туском, Президентом Європейської Комісії Ж.-К.Юнкером, Президентом Центру європейських досліджень Вілфріда Мартенса М.Дзуріндою. Відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (статті 461–469) створено спільні органи асоціації. Так, протягом 2016 року відбулась низка засідань у рамках двосторонніх органів Україна–ЄС, функціонування яких передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Зокрема, у рамках політичного діалогу на найвищому рівні 24 листопада 2016 р. у м. Брюсселі відбувся вісімнадцятий Саміт Україна – ЄС. На Саміті розглянуто питання виконання Угоди про асоціацію та реалізації внутрішніх реформ в Україні, а також надання відповідної підтримки ЄС. Обговорено зокрема перспективи запровадження безвізового режиму для громадян України, співробітництв у сфері енергетики, розвиток ситуації на сході України та імплементацію Мінських домовленостей, наслідки окупації АР Крим і м. Севастополя, співробітництво у сфері спільної політики безпеки і оборони, інші міжнародні та регіональні проблеми. Узгоджено та скоординовано спільні підходи до зміцнення політичної асоціації та економічної інтеграції України, а також спільного реагування на зміни і стратегічні виклики. 6 19 грудня 2016 р. у м. Брюсселі

за участі членів Уряду України та членів Ради Європейського Союзу і Європейської Комісії проведено третє засідання Ради асоціації, створеної відповідно до статті 461 Угоди. Засідання стало першим з початку функціонування 1 січня 2016 р. Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), тому детально обговорено не тільки стан імплементації Угоди про асоціацію в цілому, а й підбито перші підсумки впровадження ПВЗВТ. Стороною ЄС підтверджено готовність розширення доступу українських товарів на європейський ринок, зокрема за рахунок додаткових автономних преференцій, однак водночас визнано необхідність поліпшення ділового та інвестиційного клімату в Україні. Стороною ЄС підтверджено також готовність надавати подальшу фінансову і технічну допомогу Україні у процесі впровадження ключових системних політичних і економічних реформ відповідно до спільних зобов'язань. У рамках засідання підписано п'ять угод між Україною та ЄС, зокрема Угоду про фінансування реформи державної служби, чотири угоди про фінансування програм прикордонного співробітництва. Крім того, підписано ряд документів на залучення кредитних коштів Європейського інвестиційного банку. 5–6 липня 2016 р. у м. Києві відбулося друге засідання Комітету асоціації, створеного відповідно до статті 464 Угоди. Під час засідання обговорено широкий комплекс питань політичного, економічного та секторального співробітництва, здійснено оцінку виконання Угоди про асоціацію та розглянуто інструменти моніторингу її виконання, а також шляхи вдосконалення взаємодії сторін у цьому контексті. Поінформовано про результати проведення в Україні конституційної реформи та зусилля, що докладаються у сфері боротьби з корупцією. Підтверджено, що питання децентралізації залишаються важливим пріоритетом політики Уряду України, та повідомлено про подальші кроки у цій сфері. Підтверджено готовність продовжувати тісну співпрацю з реалізації суспільно-політичних реформ у сфері юстиції, свободи та безпеки. Обговорено прогрес у проведенні судової реформи, стан та результати реалізації правоохоронної реформи, пріоритети реформування Генеральної прокуратури України, а також діяльність Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Окрему увагу приділено проведенню структурних економічних реформ в Україні, спрямованих на покращення інвесиційного та ділового клімату, стабілізацію економічно-соціальної ситуації, підвищення добробуту громадян. Під час обговорення питань секторального співробітництва увагу зосереджено, зокрема, на питаннях енергетики та транспорту, охорони навколишнього середовища та морської політики, сільського господарства та розвитку сільських територій, соціальної політики, регіонального розвитку та цивільного захисту.

Здійснено також огляд Європейської політики сусідства та порушено питання необхідності розширення співробітництва між Україною та ЄС у сфері стратегічних комунікацій. 12–13 квітня 2016 р. у м. Києві проведено перше засідання Комітету асоціації у торговельному складі. У ході засідання розглянуто стан торговельних відносин Україна – ЄС та торговельні питання, що становлять взаємний інтерес; крім того стан імплементації положень про Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі з огляду на питан- ня регуляторного наближення, тарифну лібералізацію та інституційні аспекти. Обговорено також поточну ситуацію та основні тенденції у торгівлі між Україною та ЄС, а також стан підготовки Екс- портної стратегії України на період до 2020 року. Домовлено про організацію окремих консультацій з питання просування українського експорту. У ході засідання розглянуто стан виконання Україною торговельних зобов'язань, взятих у рамках Угоди про асоціацію та можливість корегування її положень. Відповідно до статті 466 Угоди, Комітетові асоціації надають допомогу підкомітети, засідання яких проводяться за гнучким графіком, у м. Брюсселі чи м. Києві або, наприклад, у вигляді відеоконференції. Підкомітети є платформами для моніторингу прогресу наближення у конкретних сферах, де обговорюються питання та проблеми, що виникають у рамках цього процесу, та формулюються рекомендації і робочі висновки. З метою забезпечення обговорення на експертному рівні окремих сфер рішенням Ради асоціації №2/2014 від 15.12.14 створено два підкомітети: підкомітет з питань юстиції, свободи та безпеки і підкомітет з питань економіки та іншого галу- зевого співробітництва. 3 червня 2016 р. у м. Брюсселі відбулося друге

засідання Підкомітету з питань юстиції, свободи та безпеки. Під час засідання обговорено прогрес України в імплементації Угоди про асоціацію у сферах юстиції, свободи та безпеки. Розглянуто актуальні питання розвитку політики України у зазначених сферах та відмічено пріоритетні напрямки посилення дво- та багатостороннього співробітництва між Україною і ЄС та державами-членами ЄС. Стороною ЄС позитивно оцінено результат виконання Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму для України та висловлено запевнення у готовності і надалі підтримувати Україну на шляху реалізації реформ. Обговорено також стан співробітництва, зокрема, у таких сферах, як захист персональних даних; міграція, притулок та управління кордонами; мобільність, боротьба з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму; боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів та психотропних речовин; боротьба зі злочинністю та корупцією; правове співробітництво. За підсумками засідання позитивно оцінено українські законодавчі зміни, створення необхідних інституційних механізмів, а також заходи щодо впровадження реформ, здійснені Україною у ключових сферах (конституційна реформа, децентралізація, боротьба з корупцією, реформа системи судочинства). Згідно з домовленістю Сторін за підсумками першого засідання Комітету асоціації (13–14 липня 2015 р.), діяльність підкомітету з питань економіки та іншого галузевого співробітництва здійснюється за кластерним принципом – з фокусом на ключові питання, які закріплені за підкомітетом:

- кластер 1: макроекономічне співробітництво, управління державними фінансами (бюджетна політика, внутрішній контроль та зовнішній аудит, статистика, облік і аудит, боротьба із шахрайством);
- кластер 2: промислова та підприємницька політика, гірнича справа і металургія, туризм, космос, законодавство про товариства та корпоративне управління, захист прав споживачів, оподаткування;
- кластер 3: співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерні питання, навколишнє природне середовище, вклю- чаючи зміну клімату та цивільний захист, транспорт;

- кластер 4: співробітництво у сфері науки та технологій, інформаційне суспільство, аудіовізуальна політика, освіта, навчання та молодь, культура, співробітництво в галузі спорту та фізичної культури;

- кластер 5: сільське господарство та розвиток сільських районів, рибальство та морська політика, Дунайський регіон, транскордонне та регіональне співробітництво;

- кластер 6: співробітництво в галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, охорона здоров'я.

26 квітня 2016 р. у м. Брюсселі проведено засідання кластера 5. У ході розгляду питань порядку денного обговорено стан виконання Угоди про асоціацію та поточне співробітництво у сфері сільського господарства та розвитку сільської місцевості, співробітництво з проблематики ріки Дунай, транскордонне та регіональне співробітництво, розвиток політики у галузі рибальства та морської політики.

3 червня 2016 р. у м. Брюсселі відбулося засідання кластера 4. Під час засідання обговорено хід ключових реформ та досягнення України в імплементації зобов'язань за Угодою про асоціацію у сферах науки та технологій, інформаційного суспільства, аудіовізуальної політики, освіти, навчання та молоді, культури, спорту та фізичної культури. Представлено інформацію про основні здобутки України у зазначених вище сферах.

10 червня 2016 р. у м. Києві проведено засідання кластера 6. У ході розгляду питань порядку денного обговорено прогрес виконання зобов'язань сторін у сферах зайнятості, охорони здоров'я, соціальної політики та рівних можливостей, а також визначено пріоритетні напрями посилення співробітництва між Україною та ЄС і державами-членами ЄС. Розглянуто також шляхи реформування системи охорони здоров'я в Україні та зміни у нормативно-правовій базі системи закупівель фармацевтичної продукції, фінансування охорони здоров'я, надання первинної медико-санітарної допомоги.

28–29 вересня 2016 р. у м. Києві відбулось друге засідання кластера 1. Під час заходу здійснено аналіз виконання Україною зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію, зокрема обговорено питання макроекономічної співпраці, управління державними

фінансами та секторального співробітництва, розглянуто питання бюджетної політики, внутрішнього фінансового контролю та зовнішнього аудиту, співпраці у сфері статистики, бухгалтерського обліку та боротьби з шахрайством. Підтверджено налаштованість сторін на взаємодію у процесах, що відбуваються у фінансовій та економічній сферах України, що відображено у спільних операційних висновках за результатами засідання.

24–25 жовтня 2016 р. у м. Брюсселі відбулося засідання кластера 3. На засіданні обговорено актуальні питання співробітництва у сфері енергетики (у тому числі з ядерних питань), транспорту (включаючи питання оновлення національної транспортної стратегії України та регіональне транспортне співробітництво), охорони навколишнього природного середовища та цивільного захисту. За результатами визначено пріоритетні напрями співробітництва між Україною та ЄС і державами-членами ЄС у зазначених сферах. Крім того, безпосередньо положеннями Угоди про асоціацію передбачено створення:

– Підкомітету з географічних зазначень (стаття 211 Угоди);

– Підкомітету з управління санітарними та фітосанітарними заходами (стаття 74 Угоди);

– Підкомітету з питань митного співробітництва (стаття 83 Угоди);

– Підкомітету з питань торгівлі та сталого розвитку (стаття 300 Угоди).

Перші засідання вказаних двосторонніх органів заплановано провести у 2017 році.

Друкується за: Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248115804&cat_id=247749488

Контрольні запитання та завдання:

1. Назвіть двосторонні органи для запровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.
2. Визначте роль Урядового офісу з питань європейської інтеграції.

3. Охарактеризуйте діяльність Парламентського комітету асоціації.

4. Проаналізуйте ефективність діяльності Платформи громадянського суспільства від України.

5. Зазначте ключові вимоги європейської сторони з питання формуванню складу Платформи громадянського суспільства.

6. Дайте оцінку діяльності Ради асоціації Україна – ЄС.

7. Вкажіть виконані завдання на шляху інтеграції за звітами Урядового офісу з питань європейської інтеграції.

8. Назвіть не виконані завдання на шляху інтеграції за звітами Урядового офісу з питань європейської інтеграції.

9. Які перешкоди існують на шляху процесу інтеграції?

10. Окресліть досягнення України на шляху інтеграції.

Тема 7. Східне партнерство: сучасний стан та перспективи розвитку *(2 години)*

План:

1. Становлення Східного партнерства як швецько-польська ініціатива для прискорення євроінтеграційного поступу України. Склад, учасники, завдання проекту та діяльність у 2009–2011 рр.
2. Україна у Східному партнерстві. Діяльність Української платформи ФГС СхП: основні досягнення.
3. Українська криза та Східне партнерство: Третій саміт СхП у Вільнюсі (28–29 листопада 2013); Четвертий саміт СхП у Ризі (21–22 травня 2015). Основні висновки.
4. Перегляд стратегії ЄПС, зокрема Східного партнерства. Пропозиції України.
5. Оновлена зовнішньополітична та безпекова політика ЄС. Стратегічні пріоритети для СхП. Євроінтеграційні перспективи України.

Методичні рекомендації:

Мета заняття полягає в аналізі змін, які відбувалися у форматі СхП під впливом української кризи.

При підготовці до заняття перша група студентів готує презентацію щодо історії створення та діяльності СхП як різновиду Європейської політики сусідства.

Слід звернути увагу на позицію ініціаторів проекту (Польщу та Швецію) та місце України серед інших країн-учасниць. Потрібно проаналізувати перший та другий саміти Східного партнерства й підсумувати їхню діяльність на кінець 2013 р. (підготовки для підписання тексту УА між Україною та ЄС на третьому саміті СхП у Вільнюсі).

Інша група студентів готує презентацію щодо запровадження Східного партнерства в Україні. Спеціальної уваги потребує діяльність Української платформи ФГС СхП.

Наступна група готує презентацію щодо проведення третього та четвертого саміту СхП та аналізує зміни позиції серед країн пострадянського простору. Результати саміту СхП в Ризі фіксують задачі зміни формату цього проекту. Виокремлення двох груп країн під впливом розвитку української кризи та посилення геополітичної активності Росії.

Останнє питання теми підлягає колективному обговоренню за модераторської функції викладача. Європейські та українські пропозиції щодо зміни формату діяльності у межах СхП. При підготовці проаналізувати документ, підготовлений Урядовим офісом з питань європейської інтеграції «Оновлення європейської політики сусідства: бачення України» та ухвалену ЄС у листопаді 2015 р. переглянуту стратегію ЄПС.

Слід проаналізувати також нові ініціативи ЄС, які стосуються зовнішньополітичних та безпекових питань, які стали певною реакцією на події, процеси та зміни, які відбуваються в Європі останніми роками. Це Глобальна стратегія зовнішньої та безпекової політики ЄС (червень 2016 р.) та Східне партнерство – фокусування на ключових пріоритетах та результатах (грудень 2016 р.), які фіксують нові реалії європейського буття. Вони дозволять оцінити роль України у європейських процесах та вибудувати стратегію української влади в реалізації інтеграційних завдань. Заняття має закінчитися ухваленням

спільних рекомендацій щодо політики України у її євроінтеграційному поступі відповідно до зміни ситуації в Європі та світі.

Джерела:

1. Східне партнерство [Електронний ресурс] // сайт Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248512957
2. Спільна заява саміту Східного партнерства у Празі 7 травня 2009 року [Електронний ресурс] / сайт Верховна Рада України. – Режим доступу: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_437
3. Спільна декларація саміту Східного партнерства, Варшава, 29–30 вересня 2011_ Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Warsaw, 29-30 September 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/mediafiles/files/roadmap_cover_en.pdf
4. Спільна Декларація Саміту Східного партнерства, Вільнюс, 28-29 листопада 2013 року [Електронний ресурс] / сайт «Міністерство закордонних справ України». – Режим доступу: http://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/16631-spilyna-deklaracija-samitu-skhidnogo-partnerstva-vilynyus-28-29-listopada-2013-roku
5. Резолюція Європейського парламенту щодо результатів саміту у Вільнюсі та майбутнього Східного партнерства з особливою увагою до України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tyzhden.ua/Politics/96568
6. Підсумкова декларація Ризького саміту Східного партнерства [Електронний ресурс] // Європейська правда, 22 травня 2015. – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/22/7034050
7. Форум Громадянського Суспільства Східного Партнерства [Електронний ресурс] / сайт «Європейський простір» – Режим доступру: http://eu.prostir.ua/themes/EaP/csf.html
8. Review of the European Neighbourhood Policy / Огляд Європейської політики сусідства [Електронний ресурс] / сайт Європейської комісії. – Режим доступу: http://europa.eu/globalstrategy/fr/node/49
9. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy [Електроний ресурс] / Глобальна стратегія для зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу / сайт Європейської комісії. – Режим доступу: : http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
10. Eastern Partnership – Focusing on key priorities and deliverables [Електронний ресурс] / Східне партнерство – фокусування на ключових пріоритетах та результатах / сайт Європейської комісії. – Режим доступу: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2016_467_f1_joint_staff_working_paper_en_v3_p1_8733051.pdf
11. White paper on the future of Europe / Біла книга щодо майбутнього Європи [Електронний ресурс] / сайт Європейської комісії. – Режим доступу: C:/Users/Expert/Downloads/White%20Paper%20on%20the%20future%20of%20Europe.pdf

12. The EU in 2016. General report on the activities of the European Union / Звіт ЄС за 2016 рік [Електронний ресурс] / сайт Європейської комісії. Режим доступу: file:///C:/Users/Expert/Downloads/NAAD17001ENN_002.pdf

Література*:*

1. Брень Ю. Місце та перспективи України в політиці «Східного партнерства» / Ю.В. Брень, В.В. Гулай // Панорама політологічних студій. – 2012. – Вип. 8. – С. 81–87.
2. Восточное партнерство: до и после Вильнюса / [под ред. А.А. Языковой]. – М., 2014. – 94 с.
3. Демчишак Р. Етапи євроінтеграції країн ЦСЄ і ПСЄ у контексті реалізації європейського шляху розвитку України. Львів, 03.11.2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/28211/1/003-011-015.pdf
4. Ільницька У. Східне партнерство як вимір Європейської політики сусідства та діалоговий рівень співробітництва України з ЄС. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – вип. 26. – С. 113–120.
5. Нова Стратегія ЄС для зовнішньої і безпекової політики: прагнення «стратегічної автономності» та дистанціюватися від проблем Східної Європи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.facebook.com/ForeignPolicyResearchInstitute/posts/1024708784310086
6. Мусієнко С. Значення проекту «Східне партнерство» для країн-учасниць // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 12. – С. 120–130.
7. Палагнюк Ю. Зміст та перспективи політики Східного партнерства як зовнішньополітичної ініціативи ЄС щодо України. Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2. – С. 13–20. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_4.
8. Пошедін О.І. Реформування Європейської політики сусідства [Електронний ресурс] / Пошедін О.І., Чулаєвська М.Є. – Режим доступу: http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/54/files/a25e2dc5-15d5-40ba-af87-9c8175e3fd4f.pdf
9. Сидорук Т. В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства : монографія. Львів, 2012. – 444 с.
10. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / [І.Ф. Газізуллін, М.М. Гончар, О.В. Коломієць та ін.]; за ред. В. Мартинюка; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К., 2009. – 84 с.
11. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України. За ред. В. Мартинюка., Київ 2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/EaP_2009u.pdf
12. Східне партнерство: початок громадського виміру. сайт Демократичні ініціативи». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/archive/press_releases_archive/klphfrseduifdrghj.htm
13. Тодоров І. Регіональний вимір ініціативи ЄС «Східне партнерство» в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://http://history.org.ua/JournALL/chornlit/chornlit_2013_8/7.pdf

14. Чумаченко О. Східне партнерство Європейського Союзу: особливості двосторонніх відносин і багатостороннього виміру. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/p05/ar328342.pdf.
15. Шаповалова О. Східне партнерство: асиметрія очікувань і можливостей. International Review. Відносини Україна – ЄС: «Східне партнерство» у регіональному вимірі – 2010. – №3 (15). – С. 6.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО

ПЕРШИЙ САМІТ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА В ПРАЗІ

Участь беруть глави 27 держав-учасниць ЄС та шести пострадянських республік членів Східного партнерства; Голови Європейської Ради та Європейської Комісії, представники Європарламенту, Комітету регіонів, Соціально-економічного Комітету, ЄБРР.

Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі

(Прага, 7 травня 2009 р.)

Глави Держав або Урядів та представники Республіки Азербайджан, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Грузії, Республіки Молдова та України, представники Європейського Союзу та Глави Держав або Урядів та представники держав-членів ЄС зустрілися у Празі, маючи на меті виведення відносин між ними на новий рівень шляхом започаткування Східного партнерства, та ухвалили цю Спільну заяву:

Більш амбітне партнерство між Європейським Союзом та країнами-партнерами

1. Східне партнерство започатковується як спільне прагнення держав-членів Європейського Союзу та їхніх східноєвропейських партнерів (далі – країни-партнери), що засновується на взаємних інтересах і зобов'язаннях, а також на спільній власності і відповідальності. Воно розвиватиметься спільними зусиллями та у цілковито прозорий спосіб.

Учасники Празького Саміту погоджуються, що Східне партнерство базуватиметься на відданості принципам

міжнародного права та фундаментальним цінностям, включаючи демократію, верховенство права і повагу до прав людини та основних свобод, а також відданості принципам ринкової економіки, сталого розвитку та належного врядування.

Східне партнерство засновується на існуючих двосторонніх договірних відносинах та доповнює їх. Воно розвиватиметься без будь-яких застережень щодо прагнень окремих країн-партнерів стосовно їхніх майбутніх відносин з ЄС. Східне партнерство керуватиметься принципами диференціації та обумовленості.

Східне партнерство розвиватиметься паралельно із двостороннім співробітництвом між ЄС та третіми державами.

2. Головною метою Східного партнерства є створення необхідних умов для прискорення політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції між Європейським Союзом і зацікавленими країнами-партнерами. Істотне посилення політики ЄС щодо країн-партнерів досягатиметься шляхом розвитку особливого східного виміру Європейської політики сусідства. З цією метою Східне партнерство підтримуватиме проведення країнами-партнерами політичних і соціально-економічних реформ та сприятиме наближенню до Європейського Союзу. Це відповідає спільним зобов'язанням щодо стабільності, безпеки і добробуту Європейського Союзу, країн-партнерів та дійсно всього європейського континенту.

Східне партнерство має надалі забезпечувати стабільність та багатостороннє зміцнення довіри. Конфлікти перешкоджають співробітництву. Відтак, учасники Празького Саміту наголошують на необхідності їхнього якнайшвидшого мирного врегулювання відповідно до норм та принципів міжнародного права та на основі рішень і документів, ухвалених у цих рамках.

Крім того, Східне партнерство може сприяти розвитку тісніших зв'язків між самими країнами-партнерами.

3. Східне партнерство несе в собі чіткий політичний сигнал щодо необхідності підтримувати і посилювати курс на реформи. Східне партнерство надасть додатковий імпульс для економічного, соціального та регіонального розвитку країн-партнерів. Воно сприятиме належному урядуванню, у т.ч. у фінансовому секторі, регіональному розвитку та соціальній

згуртованості, а також сприятиме зменшенню соціально-економічної нерівності країн-партнерів. Таким чином, Східне партнерство доповнюватиме макроекономічну допомогу, що надається через відповідні міжнародні інструменти.

Більш глибокі двосторонні зв'язки

4. <…> Учасники Саміту погодились, що двостороннє співробітництво під егідою Східного партнерства має створити основу для угод про асоціацію між ЄС та тими країнами-партнерами, які прагнуть та здатні виконувати кінцеві зобов'язання.

5. Нові угоди про асоціацію, окрім існуючих можливостей для торгівлі та інвестицій, передбачатимуть створення або закріплять мету створення поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі в тих випадках, коли позитивний ефект від лібералізації торгівлі та інвестицій посилюватиметься регуляторною адаптацією, яка призводить до наближення до норм та стандартів ЄС. Відкриті ринки та економічна інтеграція є визначальними чинниками сталого розвитку країн-партнерів та підтримки процесу політичної стабілізації. Створення поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі між ЄС та країнами-партнерами може перерости у довгостроковій перспективі в мережу поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі. <…>

7. Підтримка мобільності громадян та лібералізація візового режиму у безпечному середовищі є іншим важливим аспектом Східного партнерства.

8. Східне партнерство має на меті посилення енергетичної безпеки шляхом співпраці, спрямованої на довгострокове стабільне і безпечне енергопостачання та транзит, у т.ч. шляхом покращення регулювання, енергоефективності та поширення використання джерел відновлювальної енергії.

Акцент на багатосторонньому співробітництві

9. Багатосторонній формат Східного партнерства сприятиме співпраці, а також вільному та відкритому діалогу для досягнення цілей партнерства. Воно здійснюватиметься на основі спільних рішень Європейського Союзу та країн-партнерів. <…>

Багатосторонній формат має на меті заохочення зв'язків між самими країнами-партнерами та стане форумом для обговорення подальшого розвитку Східного партнерства.

Для тих країн-партнерів, які хочуть досягнути прогресу в наближенні до ЄС, вирішальними є законодавче та регуляторне наближення. Багатосторонній формат забезпечить запровадження відповідних систематичних заходів, включно з цільовими засіданнями, присвяченими презентації та роз'ясненню з боку Європейського Союзу законодавства та стандартів ЄС, а також їх порівняння з національною політикою та законодавством.

10. Зустрічі Глав Держав або Урядів Східного партнерства планується проводити кожні два роки в ЄС та в країнах-партнерах. Міністри закордонних справ зустрічатимуться кожного року. Такі зустрічі на високому рівні надалі просуватимуть та формуватимуть Східне партнерство.

11. Чотири тематичні платформи, організовані Європейською Комісією, забезпечать роботу цільових засідань та слугуватимуть основою для відкритих і вільних дискусій за основними сферами співпраці, а саме: демократія, належне урядування та стабільність; економічна інтеграція та зближення із секторальними політиками ЄС; енергетична безпека; та контакти між людьми. <…>

15. У Празькому Саміті взяли участь високі представники Європейського парламенту, Комітету регіонів, Європейського економічного та соціального комітету, Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції та розвитку. Східне партнерство залучить широке коло учасників, включно з міністерствами та відомствами, парламентами, громадянським суспільством, міжнародними організаціями (такими як ОБСЄ, Рада Європи та ОЕСР), міжнародними фінансовими організаціями, приватним сектором, економічними та соціальними партнерами в рамках багатосторонніх платформ.

Відтак, учасники Празького Саміту запрошують парламентарів Європейського Союзу та країн-партнерів висловити своє бачення щодо пропозиції Європейського парламенту заснувати Парламентську Асамблею Східних сусідів ЄС (EURO-NEST PA), а Європейську Комісію – розробити та

запропонувати механізми створення Форуму Громадянського суспільства Східного партнерства.

Учасники також закликають Європейський інвестиційний банк працювати над інвестиційною підтримкою малих та середніх підприємств в рамках мандату Східного сусідства. Вони закликають Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку та інші міжнародні фінансові організації створити відповідний спільний інструмент для малих та середніх підприємств. <…>

Заключні положення

19. Учасники Празького Саміту погоджуються з необхідністю популяризувати ключові принципи та цілі Східного партнерства серед громадськості, забезпечити громадську підтримку та підвищити рівень обізнаності з цього приводу. Підвищена упізнаваність конкретних проектів та заходів зробить ініціативу ближчою до громадян. <…>

21. Учасники Празького Саміту переконані, що результати Саміту та започаткування Східного партнерства сприятимуть справі демократії, зміцненню стабільності та добробуту, приносячи сталі та відчутні вигоди для громадян всіх країн-учасниць. Учасники Саміту тісно співпрацюватимуть над досягненням завдань, окреслених у цій Спільній заяві.

Друкується за: Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_437

ДРУГИЙ САМІТ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА В ВАРШАВІ

Участь беруть глави 27 держав-учасниць ЄС та 6 країн-партнерів Східного партнерства. Українську делегацію очолював Президент України В. Янукович. Не виправдалися очікування української сторони щодо фіксації офіційних гарантій членства для країн-партнерів СхП в разі виконання зобов'язань та проведення реформ.

Спільна заява Варшавського саміту Східного партнерства

(Варшава, 29–30 вересня 2011 р.)

Глави держав і урядів, а також представники Республіки Вірменія, Республіки Азербайджан, Грузії, Республіки Молдова

та України, представники Європейського союзу і глави держав або урядів членів ЄС зустрілися в Варшаві 29–30 вересня 2011 року та знову підтвердити свою прихильність цілям і продовження реалізації Східного партнерства. Президент Європарламенту і представники Комітету регіонів, Економічного та соціального комітету, Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції та розвитку також були присутні на зустрічі на найвищому рівні.

Празький саміт в травні 2009 року започаткував стратегічне і амбітне Східне партнерство як спеціальний аспект Європейської політики сусідства, і в подальшому підтримувати процеси реформування країн Східної Європи з метою прискорення їх політичної асоціації та економічної інтеграції з Європейським Союзом. В порядку денному узгодженому в Празі містяться керівні принципи Східного партнерства, і учасники Варшавського саміту знову підтверджують свою прихильність повною мірою їхньої реалізації.

<…> Учасники Варшавського саміту визнають європейські прагнення та європейський вибір деяких партнерів та їх прихильність будувати глибоку й стабільну демократію. Вони підкреслили особливу роль Східного партнерства, щодо підтримки тих країн, хто шукає більш тісних відносин з ЄС.

Багато чого вже було досягнуто. Політичні та економічні реформи були реалізовані в країнах-партнерах і відносини між ЄС і його східними партнерами значно поглиблюються. Існує більша торгово-економічна взаємодія між ЄС та його східними партнерами, ніж будь-коли раніше. Для того, щоб закріпити цю тенденцію, ЄС і більшість його партнерів беруть участь в переговорах щодо угоди про асоціацію, які також приведуть до становлення поглибленої і всеосяжної зон вільної торгівлі, як тільки будуть виконані умови. <…>

Варшавський саміт вітає створення Парламентської Асамблеї Євронест (Euronest), а також підвищення ролі громадянського суспільства, в рамках Форуму громадянського суспільства. Він вітає створення Бізнес-форуму Східного партнерства та Конференції регіональних і місцевих влад Східного партнерства.

* * *

Глави держав і урядів, а також представники Республіки Вірменія, Республіки Азербайджан, Грузії, Республіки Молдова та України, представники Євросоюзу і глави держав або урядів держав-членів ЄС, які прагнуть успіху і розвитку Східного партнерства, і тому домовилися про таке:

Більш глибока двостороння взаємодія: політична асоціація, соціально-економічна інтеграція та мобільність

1. Східне партнерство спрямоване на створення необхідних умов для прискорення політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції між Євросоюзом і зацікавленими країнами-партнерами, визнають економічні вигоди від розширення торгівлі товарами і послугами, потенціал збільшення обсягу інвестиційних потоків і важливість прогресивної економічної інтеграції з внутрішнім ринком ЄС. Східне партнерство буде прагнути продовжувати підтримувати політичні та соціально-економічні реформи в країнах-партнерах, полегшуючи всебічне наближення до Європейського Союзу, що поступово призведе до економічної інтеграції з внутрішнім ринком ЄС, і, отже, до створення економічного простору між ЄС і країнами-партнерами. <…>

3. Угоди про Асоціацію з всеосяжними програмами реформ і, в разі необхідності, з поглибленими та всеохоплюючими зонами вільної торгівлі (ПВЗВТ) як невід'ємної їх складової, є наріжним питанням відносин в рамках Східного партнерства. Продуктивні переговори відбулися з Україною. У цьому контексті учасники Варшавського саміту з нетерпінням очікують можливого завершення переговорів до проведення саміту Україна-ЄС в грудні 2011 року [1]. <…>

7. Учасники Варшавського саміту домовилися зміцнювати співробітництво в областях, пов'язаних з безпекою, свободою, правосуддям та координації між відповідними системами, як на двосторонньому, так і на регіональному рівнях. Подальша

[1] З 2007 року Україна та ЄС готували текст нового документу двосторонніх відносин – Угоду про асоціацію з ПВЗВТ, який мав замінити Угоду про партнерство та співробітництво (УПС). На момент проведення саміту переговори майже закінчилися, і дійсно про завершення підготовки тексту УА було повідомлено в Києві на саміті Україна – ЄС 19 грудня 2011 року, як і передбачалось результатами саміту.

співпраця і координація включатиме в себе, зокрема, запобігання та боротьбу з нелегальною міграцією, сприяння безпечній, добрекерованій міграції та мобільності, інтегрованого управління кордонами, боротьбу з наркотиками, організованою злочинністю, торгівлею людьми та відмиванням грошей, боротьбу з тероризмом, а також боротьбу з корупцією і подальшу роботу в напрямку цілком незалежної судової системи.

8. Основною метою Східного партнерства залишається підвищення мобільності громадян в безпечному та добре керованому середовищі. В якості першого кроку ця мета передбачає угоди про спрощення візового режиму і реадмісію1. Після того, як ці угоди будуть укладені і ефективно реалізовані, ЄС і країни-партнери будуть приймати поступові кроки в напрямку безвізового режиму в установленому порядку на індивідуальній основі. <…>

10. Учасники Варшавського саміту вітають запуск програм Комплексного розвитку інституційного потенціалу з метою підтримки реалізації майбутніх угод про асоціацію, включаючи поглиблені і всеосяжні зони вільної торгівлі, а також для підтримки здійснення планів дій щодо лібералізації візового режиму. Вони також вітають пілотні програм регіонального розвитку, які сприятимуть в подоланні економічних, соціальних і регіональних диспропорцій країн-парнерів.

Участь в програмах і установах ЄС і розширення секторальної співпраці

11. Учасники Варшавського саміту погоджуються сприяти, в тому числі шляхом подальшого співфінансування, участі країн-партнерів у програмах і агенствах ЄС. <…>

13. Посилаючись на свою енергетичну взаємозалежність, учасники Варшавського саміту домовилися зміцнювати своє енергетичне партнерство. Вони вітають існуюче двостороннє і багатостороннє співробітництво в галузі енергетики. <…>

14. У транспортному секторі, мережева інфраструктура ЄС і країн-партнерів мають бути пов'язані тісніше з тим, щоб полегшити пересування людей і товарів. <…>

[1] Взаємні зобов’язання країн забирати назад своїх громадян, які порушили діючі міграційні норми; один з пріоритетів міграційної політики ЄС.

Учасники Варшавського саміту взяли до відома значний прогрес, досягнутий в розробці Європейського внутрішнього повітряного простору. Вони вітають підписання Угоди Спільного повітряного простору між ЄС і Грузією і недавній початок переговорів з Республікою Молдова і очікується завершення переговорів з Україною. <…>

15. Учасники Варшавського саміту визнають, що прогрес на шляху до зеленої економіки, яка є екологічною, ефективно використовує ресурси та енергетику, становить важливу спільну мету. Вони як і раніше прихильні дотримуватися міжнародних стандартів екологічного права.

16. Учасники Варшавського саміту домовилися розвивати співробітництво в галузі сільського господарства і розвитку сільських районів в тому числі в рамках Програми європейського сусідства по сільському господарству і розвитку сільських районів.

17. У світлі зростаючої ролі інформаційних та комунікаційних технологій в демократизації суспільств, учасники Варшавського саміту погоджуються розширювати лібералізацію електронних комунікацій і вітають роботу по створенню мережі електронних регуляторів Східного партнерства.

18. Слід сприяти зміцненню співробітництва та політичного діалогу в рамках Східного партнерства з питань освіти, науки, молоді та культури, зокрема за рахунок запуску Молодіжної програми Сх П, продовження програми культури Сх П і розширення участі у відповідних програмах, зокрема продовження програм безперервної освіти, культури та молоді в рамках програми дій. Буде створено інноваційний простір, пов'язаний з «розумним» зростанням та Порядок денний інноваційних програм задля того, щоб зробити політику ефективнішою та наочнішою.

Зміцнення багатостороннього співробітництва

19. Учасники Варшавського саміту вітають прогрес, досягнутий в багатосторонньому форматі Східного партнерства. Багатосторонні платформи будуть і надалі сприяти нормативно-правовому зближенню країн-партнерів до законодавства ЄС, дозволяючи обмінюватися досвідом та кращими практиками. Програми роботи платформ і панелей будуть переглянуті, щоб

гнучко реагувати на потреби країн-партнерів, а також братимуть до уваги нові сфери співпраці. Учасники Варшавського саміту також згодні з тим, щоб зосередитися на швидкій реалізації п'яти східних флагманських ініціатив партнерства, які підтримують конкретні проекти співпраці між ЄС та країнами-партнерами. Вони вітають і очікують взаємодовнюваних та посилених національних програм, таких як естонський Центр Східного партнерства, зосередженого на розвитку адміністративного потенціалу, а також Академії державного управління Східного партнерства у Варшаві.

20. Учасники Варшавського саміту визнають важливість багатостороннього співробітництва, яке вдосконалюється за допомогою Східного партнерства, а також підкреслюють важливість забезпечення узгодженості між різними відповідними регіональними ініціативами і мережами. Вони нагадують, що Східне партнерство може сприяти розвитку більш тісних зв'язків між самими країнами-партнерами.

21. Учасники Варшавського Саміту вітали створення Євронест – Парламентської Асамблеї, яка відіграватиме важливу роль в забезпеченні прогресу в справі реалізації цілей Східного Партнерства. Вони вітали запуск щорічної Конференції місцевих і регіональних влад Східного партнерства, що проводяться під егідою Комітету регіонів. Вони закликають Комітет регіонів працювати з місцевими та регіональними органами влади зі східними партнерами для створення постійної інституційної основи співпраці.

22. Учасники Варшавського саміту підкреслюють важливу роль, яку відіграє громадянське суспільство в досягненні цілей Східного партнерства. Вони зобов'язуються повністю підтримувати роботу громадянського суспільства, а також сприяти розвитку ролі громадянського суспільства в підтримці демократії, сталого соціально-економічного розвитку, належного управління та верховенства закону. Форум громадянського суспільства Східного партнерства і його Національні платформи мають важливе значення для просування демократичних цінностей, на яких базується партнерство. Участь Форуму в реалізації Східного партнерства має посилитися, в тому числі шляхом зміцнення потенціалу та розширення участі в

багатосторонньому форматі Східного партнерства. Цільова підтримка була і буде надаватися громадянському суспільству в країнах-партнерах у повній відповідності з існуючими інструментами та структурами, і, можливо, через створення Фонду громадянського суспільства і Європейського фонду за демократію. <…>

25. Учасники Варшавського саміту домовилися розвивати політичне співробітництво і діалог між ЄС та країнами-партнерами, в тому числі щодо реформ в галузі управління, спільних зусиль по зміцненню регіональної безпеки і вирішенню конфліктів, а також відповідних глобальних і регіональних питань безпеки і зовнішньої політики, які представляють взаємний інтерес.

26. Учасники Варшавського саміту знову підтверджують, що Східне партнерство має сприяти подальшому зміцненню стабільності і багатосторонньої довіри, і що конфлікти перешкоджають співпраці. У зв'язку з цим вони наголошують на необхідності їх як найшвидшого мирного врегулювання на основі принципів і норм міжнародного права, а також рішень і документів, прийнятих в цих рамках. <…>

27. Зміцнення діалогу і співпраці з питань міжнародної безпеки будуть спрямовані, зокрема щодо можливої участі партнерів в цивільних і військових операціях під керівництвом ЄС. Співпраця між ЄС і країнами-партнерами, а також проекти регіонального співробітництва та програм допомоги ЄС, буде приділяти більше уваги заходам мирного вирішення конфліктів та зміцнення довіри.

28. Учасники Варшавського саміту підкреслюють необхідність заохочення і поширення основних принципів та напрямків діяльності Східного партнерства серед громадськості, і згодні прийняти додаткові заходи для підвищення його видимості зокрема з використанням назви Східного партнерства виявлення відносин і діяльності між ЄС і країнами-партнерами.

29. Учасники Варшавського саміту вітають намір Високого представника і Європейської комісії запропонувати до кінця цього року дорожню карту та консультації з партнерами, в якій будуть перераховані цілі, інструменти, дії, керівництво і

контроль за їх виконанням до наступного саміту в другій половині 2013 року.

Переклад за: Спільна заява Варшавського саміту Східного партнерства 29–30 вересня 2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/2909

ТРЕТІЙ САМІТ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВІЛЬНЮСІ

Головною подією Третього саміту СхП, призначеного на 28–29 листопада 2013 року в Вільнюсі, мало стати підписання Угоди про асоціацію та ПВЗВТ між Україною та ЄС. Проте, за тиждень до проведення саміту український уряд ухвалив рішення про призупинення підписання УА. Українська делегація, очолювана В. Януковичем, взявши участь в саміті, так і не підписала Угоди, чим спричинила початок кризи в Україні, наслідки якої істотно вплинули на ситуацію в Європі та світі.

Участь беруть глави 28 держав-учасниць ЄС та шести пострадянських республік членів Східного партнерства.

СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ САМІТУ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

(Вільнюс, 28–29 листопада 2013 р.)

«Східне партнерство»: шлях уперед

Глави держав або урядів та представники Республіки Азербайджан, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Грузії, Республіки Молдова та України, представники Європейського Союзу і глави держав або урядів та представники його держав-членів зустрілися у Вільнюсі 28–29 листопада 2013 року. Президент Європейського Парламенту та представники Комітету регіонів, Європейського економічного і соціального комітету, Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) і Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Конференції регіональної та місцевої влади «Східного партнерства» (CORLEAP) та Парламентської асамблеї Євронест також були присутні на Саміті.

Празький саміт у травні 2009 року започаткував стратегічне та амбітне «Східне партнерство», як специфічний вимір Європейської політики сусідства для подальшої підтримки сталого процесу реформ всіх Східноєвропейських країн, Держав, які беруть участь у «Східному партнерстві», з метою

прискорення політичної асоціації та економічної інтеграції зацікавлених партнерів з Європейським Союзом. Порядки денні, схвалені у Празі і Варшаві, містять керівні принципи «Східного партнерства». Учасники Вільнюського саміту підтверджують відданість їхній повній імплементації.

Учасники Вільнюського саміту тепло вітають значний крок уперед, здійснений в укладенні амбітних нових угод про асоціацію, включаючи поглиблені і всеохоплюючі зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) між ЄС і деякими країнами-партнерами. Сьогодні, слідом за нещодавнім завершенням відповідних переговорів, були парафовані угоди про асоціацію, включно із ПВЗВТ, між ЄС та Молдовою і ЄС та Грузією. Учасники Вільнюського саміту беруть до уваги рішення Уряду України тимчасово призупинити процес підготовки до підписання Угоди про асоціацію та поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Вони також беруть до уваги безпрецедентну громадську підтримку на користь політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС. ЄС та Україна підтверджують їх відданість підписанню цієї Угоди на основі рішучих дій та відчутного прогресу в трьох сферах, окреслених на Саміті Україна – ЄС у 2013 році. З цією метою, важливий прогрес вже був досягнутий. Ці угоди про асоціацію, включаючи ПВЗВТ, розроблені з метою підтримання далекосяжних політичних і соціально-економічних реформ та сприяння всеохоплюючому наближенню до ЄС, його правил та стандартів. <…> У рамках Європейської політики сусідства та «Східного партнерства», учасники Саміту підтверджують суверенне право кожного партнера вільно обирати рівень амбітності та цілі, яких він прагне у відносинах з Європейським Союзом.

Учасники Вільнюського саміту встановлюють такі цілі, що мають бути досягнуті Партнерством до 2015 року:

- <…> Забезпечення, де це можливо, підписання до осені 2014 року та тимчасового застосування угод про асоціацію/ПВЗВТ, започатковуючи таким чином фазу імплементації, та забезпечення доброго прогресу в процесі ратифікації угод;

- Укладення, де це можливо, порядків денних асоціації якомога швидше у 2014 році як засобу підготовки до/та

імплементації угод про асоціацію/ПВЗВТ, що також слугуватимуть ключовим інструментом моніторингу;

- Продовження надання допомоги ЄС на підтримку порядків денних реформ партнерів, у тому числі з урахуванням тимчасового застосування та імплементації угод про асоціацію, включаючи ПВЗВТ. <…>

Досягнення в 2011–2013 і порядок денний на 2014–2015. Прогрес, досягнутий з часів проведення Варшавського до Вільнюського Саміту

<…> 2. Учасники саміту з нетерпінням очікують на схвалення якомога ближчий час в 2014 році порядків денних асоціації з Грузією та Республікою Молдова в якості інструментів для підготовки та сприяння імплементації угод про асоціацію і створення всеосяжних та практичних рамок, за допомогою яких здійснюватиметься моніторинг та розвиток політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС. Вони вітають спільну роботу, проведену з імплементації Порядку денного асоціації з Україною. <…>

10. Учасники Саміту відзначають важливість діалогу і співробітництва у сфері зовнішньої і безпекової політики як ключового компонента посилення політичної асоціації між ЄС та зацікавленими партнерами. Вони вітають започаткування панелі СПБО (Спільна політика безпеки і оборони), покликаної сприяти діалогу з питань СПБО, включаючи операції з врегулювання криз і навчання. Крім того, у контексті двостороннього виміру співробітництва, укладання та реалізація рамкових угод щодо участі в операціях СПБО забезпечує правову основу і практичні інструменти для залучення країн-партнерів до операцій ЄС з врегулювання криз. Вони вітають внесок України до низки операцій ЄС. Учасники Саміту вітають підписання та набуття чинності Рамкової угоди з Республікою Молдова та її інтерес до участі в операціях ЄС, вітають сьогоднішнє підписання Рамкової угоди з Грузією і відзначають, що початок переговорів з іншими країнами-партнерами розглядається. У цьому контексті учасники Саміту також підкреслюють важливість укладення рамкових угод щодо обміну інформацією з обмеженим доступом із зацікавленими партнерами, які роблять внесок до місій СПБО.<…>

12. Заінтересовані учасники вітають спільну роботу щодо підвищення взаємної енергетичної безпеки, в тому числі завдяки розвитку мереж та поступовій інтеграції з внутрішнім енергетичним ринком ЄС, та сприяння транскордонній торгівлі. <…> Діалог було зосереджено на питаннях енергетичної безпеки, регуляторних аспектах, мережах, енергоефективності та відновлюваній енергетиці. Учасники Вільнюського саміту вітають повноцінну участь України, включаючи процес колегіального перегляду, у «стрес-тестах» ЄС, а також активне залучення до них Вірменії та Білорусі. Вони вітають розширення співпраці в сфері ядерної безпеки і закликають до прозорості, доступності інформації та повної відповідності з міжнародними угодами в сфері ядерної безпеки і навколишнього середовища.

13. Учасники Саміту відзначають важливість співпраці у сферах освіти, молодіжної політики та культури. Вони вітають зростання кількості академічних обмінів та співробітництво між ЄС та країнами «Східного партнерства» у рамках програм Темпус та Еразмус Мундус, починаючи з 2011 року, що дозволило профінансувати більшу кількість партнерств та стипендій на користь дедалі більшої кількості учасників. Крім того, Молодіжне вікно «Східного партнерства» значно збільшило кількість молодих людей та молодих спеціалістів, залучених до спільних проектів. <…>

15. Учасники саміту вітають розширення співробітництва у галузі досліджень та інновацій. Участь дослідників, науково-дослідних організацій та інших зацікавлених сторін, в тому числі промисловості у 7-й Рамковій програмі продовжувала зростати, особливо в тематично-орієнтованій науково-дослідній діяльності. Учасники саміту також привітали створення спеціальної панелі «Східного партнерства» з наукових досліджень та інновацій.

16. Учасники саміту наголосили на важливості довкілля як однієї з пріоритетних сфер для співробітництва, яка є взаємовигідною для ЄС та країн-партнерів як з екологічної, так і з економічної точки зору. Вони вітають прогрес, досягнутий у впровадженні принципів «зеленої економіки», у просуванні екологічного управління та імплементації багатосторонніх екологічних угод. <…>

18. У галузі інформаційного суспільства та засобів масової інформації, учасники Вільнюського саміту вітають роботу із наближення відповідного законодавства та нормативно-правової бази країн-партнерів до законів і нормативних актів ЄС у сфері електронних засобів зв'язку. Крім того, учасники вітають роботу з розвитку електронної інфраструктури країн-партнерів у галузях освіти та наукових досліджень. <…>

23. Учасники Вільнюського саміту нагадують про цінну роль громадянського суспільства в рамках «Східного партнерства». Вони визнають, що громадянське суспільство є невід'ємним елементом добре функціонуючої демократичної системи. Вони підкреслюють внесок громадянського суспільства у всі відповідні заходи в рамках Партнерства, у тому числі шляхом проведення Форуму громадянського суспільства і його національних платформ. Вони вітають підтримку, яка надається громадянському суспільству через Фонд сусідства з розвитку громадянського суспільства. <…>

24. Учасники Вільнюського саміту також вітають зміцнення співпраці з іншими зацікавленими сторонами, включаючи Євронест, Конференцію місцевих і регіональних влад країн «Східного партнерства» та Бізнес-форум «Східного партнерства».

Наступна фаза «Східного партнерства»

<…> 28. Пригадуючи заяви про якнайшвидше мирне врегулювання конфліктів, відображені у Празькій та Варшавській деклараціях, учасники Вільнюського Саміту вітають наміри ЄС посилити свій внесок з метою заохочення прогресу у подальшому забезпеченні стабільності та зміцнені багатосторонньої довіри. Вони вітають посилену роль ЄС у врегулюванні конфліктів та зусиллях зі зміцнення довіри у рамках чи на підтримку існуючих узгоджених форматів і процесів, у тому числі через польову присутність, коли це можливо. Вони наголошують на необхідності якнайшвидшого мирного врегулювання конфліктів на основі принципів та норм міжнародного права. <…>

37. Учасники Вільнюського Саміту підкреслюють важливість міжлюдських контактів для досягнення цілей

Партнерства. У сферах освіти та молодіжної політики підтримка ЄС буде спрямована на збільшення участі вищих навчальних закладів та студентства з країн-партнерів у новій програмі «Еразмус+». Підтримка діяльності в рамках програми «Марі Складовська Кюрі» буде продовжена та збільшена, де це буде можливо. Співробітництво з питань молодіжної політики, у тому числі за підтримки програми «Еразмус+», дозволить сприяти зміцненню працездатності молоді та активної участі молоді у демократичному житті. Учасники Саміту також підкреслюють можливості для співробітництва у сфері культури завдяки програмі ЄС «Креативна Європа». Галузевий діалог з питань політики у сфері культури серед країн «Східного партнерства» буде продовжений. Галузеві діалоги у сфері охорони здоров'я також будуть продовжені з особливим акцентом на протидію поширенню інфекційних та неінфекційних захворювань та охорони здоров'я. <…>

39. Учасники Вільнюського Саміту наголосили на важливості досліджень та інновацій в якості ключових факторів для соціально-економічного зростання та підкреслили необхідність зміцнення співробітництва в цих сферах для створення Спільного простору знань та інновацій. Вони особливо підкреслили необхідність підтримки зміцнення спроможностей східноєвропейських країн-партнерів у галузі досліджень та інновацій, а також розширення співпраці у майбутній програмі ЄС «Горизонт 2020».

40. Учасники Вільнюського саміту наголошують на стратегічній важливості та необхідності тісної співпраці у сферах довкілля та зміни клімату у якості пріоритетів для подальших дій. Вони підкреслюють потребу продовжувати процес регуляторної апроксимації та політичної конвергенції в цих сферах з особливою увагою до «зеленої економіки», біорозмаїття, спільної екологічної інформаційної системи та екологічних оцінок, інтеграції екологічної проблематики в інші сектори та значної ролі громадянського суспільства. <…>

41. Стосовно розвитку інформаційного суспільства та медіа-політики, які є інструментами для просування універсальних та європейських цінностей, політичної стабільності, економічного зростання та соціальної

справедливості учасники Вільнюського Саміту привітали та заохотили продовження розбудови спроможностей за підтримки ЄС у галузі електронного регулювання зв'язку, просування відповідних політик, таких як електронний підпис, електронна охорона здоров'я та Медіа з метою створення єдиного простору для сумісних транскордонних послуг. Вони також очікують на участь партнерів у відповідній частині програми «Горизонт 2020» і їх більш широкого залучення до електронних інфраструктур освіти та наукових досліджень. <…>

44. Нагадуючи про важливість співробітництва в галузі СПБО, учасники Саміту у Вільнюсі очікують подальшого зміцнення багатостороннього і двостороннього діалогу з питань безпеки та практичного співробітництва у сфері СПБО між ЄС і зацікавленими країнами-партнерами, зокрема за допомогою діяльності, яка буде здійснюватися у рамках панелі СПБО. Вони підкреслюють роль, яку має відігравати такий форум на підтримку розвитку співробітництва із зацікавленими країнами-партнерами у галузях, охоплених рамковими угодами. Вони вітають надання Україною фрегата для операції ЄС EUNAVFOR Atalanta з січня 2014 року, а також готовність Грузії та Республіки Молдова зробити внесок в операції ЄС, до яких вони були нещодавно запрошені. Вони також цінують зобов'язання України зробити внесок до бойових тактичних груп ЄС у 2014 і 2016 роках.

Фінансова підтримка

51. Учасники Саміту відзначають, що новий Європейський інструмент сусідства (ЄІС), що є наступником Європейського Інструменту сусідства та партнерства 2007–2013 рр. буде основним інструментом фінансової допомоги ЄС країнам-партнерам Європейської політики сусідства протягом 2014–2020 рр. <…>

Залучення сторін

54. Учасники Вільнюського саміту підкреслюють необхідність подальшого зміцнення громадянського суспільства. Учасники саміту також визнають важливу роль, яку відіграє громадянське суспільство, за допомогою Форуму

громадянського суспільства і його національних платформ, в процесі реформ партнерів шляхом заохочення діалогу між громадянським суспільством і владою країн-партнерів щодо досягнення цілей «Східного партнерства». Вони підкреслюють важливість подальшого виділення адекватних ресурсів, де це можливо, для підтримки розвитку спроможностей та подальшого залучення громадянського суспільства до процесу національних реформ. <…>

***

Учасники Саміту запрошують інституції ЄС, держави-члени ЄС, Східноєвропейських партнерів та інші зацікавлені сторони зробити внесок у реалізацію Стратегії видимості «Східного партнерства» шляхом подальшого інформування громадськості у країнах-партнерах та ЄС про переваги від Партнерства, імплементації угод, укладених у рамках Партнерства, для громадян, бізнесу та суспільства в цілому.

58. Учасники Саміту з нетерпінням очікують на наступний Саміт у Ризі у першій половині 2015 року, де вони мають намір проаналізувати імплементацію цієї Декларації та укладених угод, а також окреслити наступний шлях вперед для Партнерства

Друкується за: Спільна Декларація Саміту «Східного партнерства», Вільнюс, 28–29 листопада 2013 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/16631-spilyna-deklaracija-samitu-skhidnogo-partnerstva-vilynyus-28-29-listopada-2013-roku

РЕАКЦІЯ ДЕПУТАТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ НА ПОДІЇ В УКРАЇНІ

Результати Третього саміту Сх П розкололи країн-партнерів у ставленні до ситуації в Україні, що призвело до необхідності перегляду ЄПС у її східному вимірі. Консолідована позиція країн ЄС щодо подій в Україні не залишила байдужими депутатів Європейського парламенту.

Резолюція Європейського парламенту щодо результатів саміту у Вільнюсі та майбутнього Східного партнерства з особливою увагою до України (2013/2983(RSP))

<…> 1. Вітає парафування угоди про асоціацію, включно із ЗВТ з Грузією і Молдовою, яка встановлює чіткий європейський

порядок денний для цих двох держав; сподівається на підписання та реалізацію цих угод в найкоротший термін; закликає Комісію, у зв'язку з цим, спростити реалізацію цих угод і сприяти відповідним владним органам двох країн, для того щоб деякі відчутні позитивні ефекти і вигоди, які підпадають під дію цих угод, стали доступні для їхніх громадян у короткостроковій перспективі;

2. Засуджує рішення української влади під керівництвом Віктора Януковича, відмовитися від підписання Угоди про асоціацію з ЄС під час саміту Східного партнерства у Вільнюсі, незважаючи на чіткий намір з боку ЄС продовжити процес асоціації за умови, що буде виконано умови; вважає це рішення однією із найбільших втрачених можливостей у відносинах Україна-ЄС і для українських прагнень; визнає європейські прагнення України, які виражаються в поточних демонстраціях українського громадянського суспільства на Євромайдані у Києві та в інших містах по всій Україні, яке не вагається висловлювати своє несхвалення рішенню президента Януковича на вулиці, і підтверджує свою думку про те, що поглиблення відносин між ЄС та Україною і факт надання Україні європейської перспективи мають велике значення і є в інтересах обох сторін;

3. Засуджує жорстокі події в ніч на 9 грудня 2013 року, коли сили безпеки штурмували офіси опозиційних партій і незалежних ЗМІ, і переслідували демонстрантів; вважає, що ці події можуть призвести до подальшої ескалації і без того напруженої ситуації;

4. Нагадує, що між ЄС та Україною відкрито кілька каналів зв'язку, включно з моніторинговою місією європейського парламенту на чолі з президентами Коксом і Кваснєвським, і, отже, повторює, що питання, які виникають в української влади, щоб виправдати це рішення призупинити в останню хвилину, мали б бути озвучені раніше, з тим щоб була можливість їх вирішити;

5. Ще раз підтверджує свою рішучу підтримку підписанню Угоди про асоціацію якомога швидше, за умови, що відповідні вимоги буде виконано, як це визначено Радою міністрів закордонних справ від 10 грудня 2012 року і підтримано резолюцією парламенту від 13 грудня 2012 року; таким чином,

закликає Європейську Раду на своєму засіданні у грудні 2013 року надіслати сильний політичний сигнал, що ЄС як і раніше готова співпрацювати з Україною;

6. Закликає до негайного започаткування нової, повноцінної посередницької місії ЄС на найвищому політичному рівні, щоб досягти, і допомогти у переговорах за круглим столом між урядом, демократичною опозицією та громадянським суспільством і забезпечити мирний результат нинішньої кризи;

7. Висловлює свою повну солідарність з тими, хто мітингує задля європейського майбутнього; закликає українську владу повністю поважати громадянські права людей і фундаментальну свободу зібрань і мирного протесту; рішуче засуджує використання грубої сили проти мирних демонстрацій, і наголошує на необхідності швидкого, ефективного і незалежного розслідування і судового переслідування винних; закликає до негайного і безумовного звільнення мирних демонстрантів, яких було заарештовано в останні дні; підкреслює міжнародні зобов'язання України з цього приводу; наголошує, що такі заходи різко суперечать основоположним принципам свободи зборів і висловлення думки, а, отже, порушують універсальні та європейські цінності; нагадує, що з урахуванням позиції України як чинного голови Організації безпеки і співробітництва в Європі, її увага до захисту та просуванні цих цінностей перевіряється ще більш ретельно;

8. Знову заявляє про своє рішуче засудження неприйнятного політичного та економічного тиску, в поєднанні з погрозами торгових санкцій, які чинить Росія щодо Україні; наполегливо закликає ЄС та його держави-члени розмовляти з Росією в один голос і закликає ЄС разом з його державами-членами розробити і впровадити політику адекватної відповіді на ці інструменти і заходи, які застосовує Росія проти країні Східного партнерства; нагадує, що Угода про асоціацію є питанням суворо двосторонніх відносин між двома сторонами і дуже рішуче відкидає будь-яку пропозицію пов’язувати цей процес із третьою стороною;

9. Закликає Європейську Комісію розглянути можливі контрзаходи, які ЄС може вживати, якщо Росія порушуватиме торговельні правила Світової організації торгівлі (СОТ) заради

своїх недалекоглядних політичних цілей; підкреслює той факт, що політичний авторитет Союзу і його легітимність вимагають того, що треба бути спроможним реагувати і застосовувати зустрічні заходи, коли він або його країни-партнери потрапляють під політичний і економічний тиск;

10. Наполегливо закликає українську владу взяти участь у переговорах із протестувальниками, щоб уникнути ескалації насильства і дестабілізації в країні і наполегливо закликає всі політичні партії до забезпечення проведення впорядкованих, врівноважених та відповідних парламентських дебатів щодо економічної і політичної ситуації і перспектив для майбутньої інтеграції з ЄС; нагадує, що в будь-якій демократії можна скликати нові вибори, коли потрібно оновити свою легітимність;

11. Закликає інституції ЄС та держави-члени взяти на себе зобов'язання широкої відкритості для українського суспільства, зокрема, за допомогою швидких угод про безвізовий режим, посиленого дослідницького співробітництва та розширення молодіжних обмінів та підвищення доступності стипендій; бере до уваги, що подальші зусилля мають бути зроблені для того, щоб повністю включити Україну до внутрішнього енергетичного ринку ЄС;

12. Підкреслює потребу в необхідності підтримки ЄС щодо залучення міжнародних фінансових інституцій, зокрема Міжнародного валютного фонду і Європейського банку реконструкції та розвитку, з метою надання фінансової допомоги Україні для здійснення реформ, пов'язаних з підписанням Угоди про асоціацію.

Друкується за: Резолюція Європейського парламенту щодо результатів саміту у Вільнюсі та майбутнього Східного партнерства з особливою увагою до України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tyzhden.ua/Politics/96568

ЧЕТВЕРТИЙ САМІТ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА В РИЗІ

Участь беруть глави 28 держав-учасниць ЄС та шести держав-членів Східного партнерства та представники інституцій Європейського Союзу. Основним фоном взаємин учасників саміту є ситуація на Сході України, що

обумовила реальний розкол шістки держав на дві групи. Перша: Грузія, Україна, Молдова – з посиленим амбіціями євроінтеграціного поступу. Друга: Азербайджан, Вірменія Білорусь – з посиленням проросійського вектору в зовнішньополітичних пріоритетах.

ПІДСУМКОВА ДЕКЛАРАЦІЯ РИЗЬКОГО САМІТУ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

(Рига, 22 травня 2015 р.)

Глави держав і урядів та представники Республіки Вірменія, Республіки Азербайджан, Республіки Білорусь, Грузії, Республіки Молдова та України, представники Європейського союзу, голови держав чи урядів і представники держав-членів зустрілися в Ризі 21–22 травня 2015 року. Президент Європарламенту та представники Комітету регіонів, Європейського економічного і соціального комітету, Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції та розвитку, Конференції регіональних і місцевих влад Східного партнерства і Парламентської асамблеї Євронест також були присутні на зустрічі.

1. Учасники Ризького саміту підтвердили високу важливість, яку вони надають Східному партнерству як специфічному аспекту європейської політики сусідства. Вони знову підтверджують своє спільне бачення цього стратегічного та амбітного Партнерства як такого, що засноване на взаємних інтересах і зобов'язаннях, підтримуючи стійкі процеси реформ в країнах-партнерах зі Східної Європи, які беруть участь у Східному партнерстві. Учасники саміту підтвердили свою прихильність зміцненню демократії, верховенства закону, прав людини та основних свобод, а також принципів і норм міжнародного права, які є і були в центрі цього партнерства з часу, коли воно було запущене як результат спільних зусиль держав-членів ЄС та їхніх східноєвропейських партнерів. Вони нагадують, що Східне партнерство засноване на спільній власності, відповідальності, диференціації та взаємній підзвітності. Вони підкреслюють важливість участі всього суспільства у перетворенні цього спільного бачення в реальність.

2. У рамках Європейської політики сусідства та Східного партнерства учасники саміту підтверджують суверенне право

кожного з партнерів на вільний вибір рівня амбіцій і цілей, до яких вони прагнуть у своїх відносинах з Європейським союзом.

Саме ЄС і його суверенні партнери мають приймати рішення про те, як вони хочуть діяти у своїх відносинах

Учасники саміту підкреслюють, що зміцнення демократії і вільне функціонування ринкової економіки, поліпшення макроекономічної стабільності та ділового середовища, а також підвищення взаємопов'язаності, мобільності і розширення міжлюдських контактів відкривають нові перспективи для співробітництва, сприяючи також торгівлі, зростанню і конкурентоспроможності. Це служить спільній прихильності до стабільності, безпеки і процвітання Європейського союзу, партнерів зі Східної Європи та всього нашого континенту.

3. Дії, спрямовані проти України і події в Грузії після 2014 року показали, що основоположні принципи суверенітету і територіальної цілісності в рамках міжнародного визнаних кордонів у XXI столітті на європейському континенті не можуть бути зрозумілими самі по собі. ЄС залишається прихильним своїй підтримці територіальної цілісності, незалежності та суверенітету всіх своїх партнерів. Повне дотримання всіх принципів і зобов'язань, закріплених в 1975 році в Заключному акті в Гельсінкі та в 1990 році в Паризькій хартії всіма учасниками ОБСЄ, а також повна повага до принципів та положень Статуту ООН мають вирішальне значення для нашого бачення вільної, демократичної, мирної і неподільної Європи. Учасники саміту наголошують, що Східне партнерство спрямоване на створення єдиного простору загальної демократії, процвітання, стабільності та розширення співробітництва і не спрямоване проти когось. У цьому контексті учасники саміту висловлюють готовність допомогти відновити довіру і впевненість на нашому континенті.

4. Учасники саміту рішуче підтримують усі зусилля, спрямовані на деескалацію і політичне рішення на основі поваги до незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України. Вони закликають всі сторони швидко і повною мірою здійснювати Мінські угоди, прийняті у вересні 2014 року, і пакет заходів з їх реалізації, прийнятий у лютому 2015 року, підтриманий декларацією чотирьох глав держав та урядів і

схвалений резолюцією 2202 РБ ООН від 17 лютого 2015 року. Вони очікують, що всі сторони дотримуватимуться своїх зобов'язань в цих рамках. Вони закликають до термінового звільнення всіх заручників і незаконно затриманих осіб. Вони висловлюють свою повну підтримку ОБСЄ і її зусиллям в рамках спеціальної моніторингової місії і тристоронньої контактної групи. Вони також будуть і надалі підтримувати всі дипломатичні зусилля у нормандському форматі і цінують внесок Білорусі в сприянні переговорам. Учасники саміту закликають всі сторони повною мірою співпрацювати в рамках міжнародних розслідувань та кримінальних проваджень щодо притягнення до відповідальності тих, хто несе відповідальність за збитий МН17. ЄС підтверджує свої позиції, прийняті в спільній заяві на саміті Україна-ЄС 27 квітня, в тому числі в частині про незаконну анексію Криму і Севастополя. Учасники саміту підтверджують свої позиції щодо «Резолюції Генеральної асамблеї ООН 68/262 щодо територіальної цілісності України».

5. Учасники зустрічі наголошують на необхідності якнайшвидшого мирного врегулювання конфліктів у регіоні на основі принципів і норм міжнародного права. Вирішення конфліктів, зміцнення довіри і добросусідські відносини необхідні для економічного й соціального розвитку та співробітництва. Учасники саміту вітають внесок ЄС у подальше зміцнення стабільності та довіри і підкреслюють необхідність активізації участі ЄС у цьому відношенні.. <…>

6. Учасники саміту підтверджують мету Східного партнерства з розвитку посилених, диференційованих відносин між ЄС та його шістьма суверенними, незалежними партнерами. Масштаби і глибина співробітництва визначаються ЄС і амбіціями, потребами, а також темпами реформ партнерів.

9. Учасники саміту розглянули і привітали значні досягнення у Східному партнерстві з моменту Вільнюського саміту в 2013 році, зокрема підписання та тимчасове застосування угод про асоціацію з Грузією, Республікою Молдова та Україною, що є важливим кроком у прискоренні політичного об'єднання цих партнерів та економічної інтеграції з ЄС.

Учасники саміту підкреслюють, що реалізація УА та поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі буде головним пріоритетом ЄС та зацікавлених партнерів на найближчі роки

Це є головним засобом досягнення стійкої демократії та глибокої модернізації економіки і суспільства, до яких закликають громадяни країн-партнерів. Учасники саміту з нетерпінням чекають впровадження Поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі з Україною (ПВЗВТ), починаючи з 1 січня 2016 року, і позитивного впливу, до якого призведе її імплементація. Конструктивні зусилля у рамках тристоронніх консультацій щодо реалізації ПВЗВТ ЄС-Україна з використанням якомога більшої гнучкості з метою задовольнити інтереси договірних сторін в рамках ПВЗВТ є важливими. Учасники вітають завершення процедур ратифікації угод в більшості держав-членів ЄС і закликають інші держави-члени наслідувати цей приклад, щоб забезпечити швидке і повне набуття чинності цими угодами.

10. Учасники саміту вітають успішний початок реалізації угод про асоціацію. Вони беруть до відома збільшення торгівлі між ЄС та Грузією і Республікою Молдова, особливо з початком імплементації поглиблених і всеосяжних зон вільної торгівлі. Ради Асоціації провели свої перші засідання, щоб розглянути і скерувати імплементацію угод. ЄС надав і далі надаватиме, зокрема за допомогою інструменту Європейської політики сусідства, значну підтримку і цільові програми, у тому числі з інституціонального зміцнення і реформ державного управління, щоб зміцнити потенціал всіх трьох партнерів для просування у здійсненні всеосяжних реформ, які необхідні для того, щоб отримати максимальну вигоду з УА / ПВЗВТ. Фонд ПВЗВТ для малого та середнього бізнесу, нова спільна ініціатива Європейської комісії, Європейського інвестиційного банку та ЄБРР, відкриє нові важливі інвестиції для підтримки МСБ з тим, щоб він повною мірою скористався новими бізнес-можливостями, що випливають з УА / ПВЗВТ. Від заснованого на стимулах підходу ЄС («більше заради більшого») виграють ті партнери, які найбільш віддані реформам. Фінансова підтримка ЄС для всіх своїх партнерів буде обумовлена конкретними кроками з реформування.

11. Учасники саміту підкреслюють, що реалізація УА/ПВЗВТ, супроводжена реформами, призведе до повного наближення до законодавства і стандартів ЄС, що призведе до поступової економічної інтеграції партнерів на внутрішньому ринку ЄС і, отже, до створення економічної зони. Учасники саміту погоджуються, що таке амбітне довгострокове бачення економічної інтеграції між зацікавленими партнерами та ЄС є бажаним – це також сприяє досягненню довгострокової мети щодо ще ширшої області економічного процвітання, заснованої на правилах СОТ і суверенному виборі в усій Європі та за її межами. Учасники і надалі висловлюють прихильність до заохочення торгівлі між ЄС, партнерами зі Східної Європи та їхніми торговельними партнерами. <…>

14. Учасники саміту відзначають прогрес, досягнутий у співпраці і в рамках флагманських ініціатив Східного партнерства, зокрема з комплексного управління кордонами, малого та середнього бізнесу, питань енергетики, охорони довкілля, змін клімату та природних і техногенних катастроф. Ці ініціативи сприяють демонстрації громадянам відчутних вигод, зумовлених Партнерством, за допомогою ефективних практичних проектів. Учасники саміту вітають запуск нової флагманської ініціативи зі сталого муніципального розвитку та з нетерпінням чекають на її реалізацію. У цьому контексті вони підкреслюють важливу роль партнерства E5P (Енергоефективність та довкілля Східної Європи) та прогрес, досягнутий у розширенні E5P на Вірменію, Грузію та Республіку Молдова, на додаток до України. <…>

Зміцнення установ та ефективне управління.

19. Учасники саміту підтверджують, що прогрес в галузі зміцнення незалежності судової влади, ефективне запобігання та боротьба з корупцією, реалізація реформи державного управління мають важливе значення для ефективного управління, побудови довіри громадян і зміцнення відносин між ЄС та його партнерами. Поліпшення верховенства закону і правової визначеності дозволить партнерам надавати кращі громадські послуги, залучити інвестиції і, в свою чергу, покращити життя своїх громадян. ЄС та його східноєвропейські

партнери продовжуватимуть співпрацю в цих галузях, ЄС надаватиме відповідну підтримку.

20. Учасники саміту домовилися про важливість зміцнення стійкості східноєвропейських партнерів, які стикаються з новими викликами їхній стабільності. Вони підтримують зміцнення демократичних структур, зокрема, шляхом розширення співробітництва у державному будівництві, включно, де це доречно, з реформою цивільного сектора безпеки і кібербезпеки, і заохочують зусилля з виявлення ключових проектів у цих галузях в майбутньому. Більш структуровані рамки співробітництва в галузі цивільного захисту та ліквідації наслідків стихійних лих на основі загальних цілей допоможуть нейтралізувати дестабілізуючий вплив надзвичайних ситуацій та криз і сприяти стійкості суспільства.

21. Учасники саміту вітають спектр підтримки ЄС з метою зміцнення інститутів в Україні: макрофінансову допомогу відповідно до умов, узгоджених між українською владою та ЄС і пов'язаних з виконанням Україною програми МВФ, продовження автономних торгових преференцій, гранти, направлені на підтримку державного будівництва та стабілізацію економіки, гуманітарну допомогу, консультації експертів у всіх сферах управління, що знаходяться під контролем спеціально створеної групи підтримки України, а також розгортання Консультативної місії з реформ цивільного сектору безпеки (EUAM).

Учасники саміту вітають підписання Україною та ЄС Меморандуму про взаєморозуміння та Угоди про позику, пов'язаної з програмою макрофінансової допомоги у розмірі 1,8 млрд євро.

Вони вітають значну фінансову, технічну допомогу та консультації з питань політики, надані ЄС для підтримки економічних та інституційних реформ в Республіці Молдова та в Грузії. Вони також вітають подібну підтримку, що надається іншим партнерам зі Східної Європи. Вони вітають підтримку Грузії через поточну програму макрофінансової допомоги. Вони також високо оцінюють внесок Місії прикордонної допомоги (EUBAM) у пов'язану з прикордонними справами співпрацю між Республікою Молдова і Україною і сподіваються на її продовження. <…>

23. Учасники саміту підтвердили, що посилення мобільності громадян в безпечному і добре керованому середовищі залишається основною метою Східного партнерства. Це сприятиме простішим і частішим поїздкам, бізнес-контактам та міжлюдським контактам. Вони вітають факт, що безвізовий режим для громадян Республіки Молдова, які мають біометричні паспорти, введений з квітня 2014 року, працює ефективно, сприяючи поїздкам, бізнесу і контактам між людьми. Вони гаряче вітають прогрес, досягнутий Грузією і Україною відповідно, у реалізації їхніх планів дій щодо лібералізації візового режиму, як це описано в останніх звітах Єврокомісії про досягнутий прогрес.

Вони з нетерпінням чекають на завершення Україною та Грузією реалізації другого етапу їхніх Планів дій щодо лібералізації візового режиму, коли всі контрольні показники будуть виконані через здійснення всіх необхідних реформ, і вітають готовність Комісії зробити все можливе, щоб підтримати Україну і Грузію в реалізації ПДВЛ, і її намір представити доповідь про прогрес України і Грузії до кінця 2015 року <…>

24. Учасники саміту підкреслюють важливість міжлюдських контактів в галузі освіти, наукових досліджень, молодіжних та культурних обмінів на підтримку цілей Східного партнерства. Вони вітають запуск у 2014 році нової освітньої програми «Еразмус+», яка є цілком відкритою для студентів, молодих людей та університетів з країн Східного партнерства та пропонує розширені можливості для співпраці й мобільності. Учасники саміту вітають приєднання Білорусі до Європейського простору вищої освіти та з нетерпінням чекають на доповідь про прогрес, досягнутий у здійсненні дорожньої карти реформ в її системі вищої освіти, що є необхідним для задоволення вимог Болонського процесу. Учасники саміту вітають об'єднання Республіки Молдова та України в Європейській рамковій науково-дослідній та інноваційній програмі Horizon 2020 і з нетерпінням чекають на приєднання до неї Вірменії та Грузії. Вони беруть до відома підсумки 2-го Молодіжного форуму Східного партнерства, який відбувся в Ризі 10–11 лютого з акцентом на зайнятість молоді та міжсекторальне співробітництво. Участь Грузії, Республіки Молдова та України в

програмі «Творча Європа», а також запуск другого етапу Програми культури Східного партнерства цього року сприятиме подальшому зміцненню культурного співробітництва в рамках Східного партнерства. Учасники саміту також взяли до відома підписання і ратифікацію Азербайджаном Протоколу до Рамкової Угоди про участь Азербайджану в програмах ЄС і з нетерпінням чекають на остаточне набуття ним чинності, щойно внутрішні процедури ЄС будуть завершені. Учасники саміту з нетерпінням чекають на перші Європейські ігри, які будуть проведені в Азербайджані в червні.

25. Учасники саміту підтверджують значення, яке вони надають ролі ширшого суспільства в рамках Східного партнерства. Вони беруть до відома підсумки Конференції громадянського суспільства, що відбулася в Ризі 20–21 травня, і підтверджують свою незмінну підтримку Форуму громадянського суспільства і його національних платформ. Саміт закликає до тіснішого міжпарламентського співробітництва, діалогу та обмінів у рамках Парламентської асамблеї Euronest. Учасники саміту також вітають подальші кроки Конференції місцевих і регіональних влад Східного партнерства (CORLEAP) у розвитку співробітництва на регіональному та муніципальному рівнях влади. Вони пропонують Європейській комісії забезпечити належну адресну підтримку місцевих та регіональних органів влади, щоб допомогти їм виконати їхню роль у досягненні цілей і завдань Східного партнерства.

Ринкові можливості.

26. Учасники саміту вітають тіснішу співпрацю в рамках Східного партнерства в галузі підтримки бізнесу та підприємництва. Вони погоджуються на подальше зміцнення ділового аспекту Східного партнерства, у тому числі шляхом поліпшення бізнес-середовища та правової визначеності в східноєвропейських країнах-партнерах на користь місцевих, регіональних і європейських підприємств малого та середнього бізнесу. Вони беруть до уваги рекомендації, надані на бізнес-форумі, що відбувся в Ризі 21 травня в поєднанні з самітом, і вітають програми співпраці ЄС на підтримку розвитку малого і середнього підприємництва в східноєвропейських партнерах.

За участю всіх трьох партнерів по УА/ГВЗВТ Євросоюз також вводить в дію нову ініціативу, фонд ГВЗВТ для підтримки малого та середнього бізнесу, що дозволить отримати найбільшу вигоду від Угоди про асоціацію та глибокої зони вільної торгівлі.

Вони вітають участь Республіки Молдова в програмі ЄС з конкурентоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу (COSME) і з нетерпінням чекають на приєднання до неї в майбутньому України. Учасники саміту сподіваються на швидкий вступ Республіки Молдова до Регіональної конвенції про пан'євро-середземноморські преференційні правила походження і чекають на майбутній вступ Грузії. Учасники саміту підкреслили важливість забезпечення функціонування ефективної системи транзиту товарів. У цьому контексті вони заохочують впровадження системи Авторизованих економічних операторів. Вони також підкреслили важливість співробітництва та зближення норм регулювання, коли це доцільно, в галузі сільського господарства та розвитку сільських районів, у тому числі використання наявних можливостей торгівлі в рамках поглиблених і всеосяжних зон в цьому секторі.

27. Учасники саміту визнали цифрову економіку галуззю із ще не використаним потенціалом для ЄС і партнерів. Вони привітали запуск E@P.CONNECT, що зв'язує дослідження та академічні спільноти східних партнерів з пан'європейською науковою і освітньою мережею GEANT. Вони також привітали створення і становлення EaPeReg, мережі регуляторів електронних комунікацій Східного партнерства та завершення дослідження з гармонізації цифрових ринків в СхП. Вони висловили сподівання на проведення першого засідання в рамках Східного партнерства на рівні міністрів, присвяченого цифровій економіці, наступного місяця, а також на заплановане створення Групи експертів з гармонізації цифрових ринків у другій половині цього року, з ініціативи Білорусі та за підтримки кількох держав-членів ЄС.

Взаємозв'язки

28. Учасники саміту підтверджують свою спільну зацікавленість у зміцненні енергетичної безпеки, стабільності та конкурентоспроможності, а також у підвищенні диверсифікації поставок. Вони підтверджують свій намір поглиблювати

подальше двостороннє і багатостороннє співробітництво в сфері енергетики. Учасники підкреслюють необхідність добре функціонуючих енергетичних ринків зі стабільною, прозорою та дружньою до інвесторів нормативно-правовою базою, законності та поступової лібералізації ринку за потреби, щоб забезпечити основу для інвестицій. Вони сприятимуть всебічній і відкритій політиці з енергетичної безпеки, транспортування і постачання. Вони підкреслюють внесок, який можуть зробити енергоефективність та відновлювальні джерела енергії у підвищення безпеки поставок, і заохочують практичне співробітництво між ЄС та його східноєвропейськими партнерами в цьому відношенні.

Вони визнають прогрес, досягнутий основними проектами енергетичної інфраструктури, та поліпшення взаємопов'язаності, введеної в дію з моменту останнього саміту, в тому числі відкриття потужностей реверсу природного газу в Україну з Угорщини, Польщі та Словаччини, особливу роль, яку відіграє Азербайджан, а також внески інших країн, у тому числі Грузії, в реалізацію Південного газового коридору і поточну роботу з розширення Південно-Кавказького, Транс-Анатолійського і Транс-Адріатичного газопроводів, впровадження інтерконнектора Ясько-Унгень і попередню роботу з інтерконнектором Ісакча-Вулкенешть між Румунією та Республікою Молдова. Учасники зацікавлені підтвердити свою прихильність сприяти орієнтованому на результат розвитку стратегічної інфраструктури, зокрема щодо Південного газового коридору. Учасники саміту також заохочують і підтримують продовження взаємозв'язків щодо газу та електроенергії як всередині Євросоюзу, так і між ЄС та його східними партнерами, у тому числі за допомогою стандартних угод про інтерконнектори між передавальними системами. Вони з нетерпінням чекають на продовження підтримки ЄС заради модернізації української газотранспортної системи як ключової частини європейської мережі. Учасники взяли до уваги прогрес, досягнутий у реформах енергетичного сектора в Україні та Республіці Молдова, відповідно до енергетичного законодавства ЄС та умов Енергетичного співтовариства і звернули увагу на важливість подальшої роботи в цій галузі.

Вони підкреслюють важливість продовження ролі ЄС у сприянні газовим переговорам між Росією і Україною, на яких ґрунтується стабільне, достатнє і безперервне надходження газу до Європи, і розробки плану на випадок непередбачених обставин в енергетиці

Учасники саміту вітають мету Енергетичного союзу щодо тіснішої інтеграції енергетичних ринків ЄС та Енергетичного співтовариства. Вони також вітають прогрес у переговорах про вступ Грузії до Енергетичного співтовариства. Вони вітають роботу із включення членів Енергетичного співтовариства до Керівної групи Центральної та Південно-Східної Європи і інтерес Азербайджану до участі в цій групі як спостерігача. Вони з нетерпінням чекають на швидке укладення угоди про співпрацю між Європейською комісією та Білоруссю щодо механізму раннього попередження.

29. У галузі транспорту учасники саміту підкреслили важливість забезпечення ефективніших і безпечніших транспортних зв'язків між ЄС і східноєвропейськими партнерами, висловили підтримку поліпшенню логістичних систем, у тому числі морських магістралей, і розширення співпраці між залізничними коридорами. Вони сподіваються на подальшу роботу з оновлення та оптимізації переліку пріоритетних проектів і усунення інфраструктурних і неінфраструктурних вузьких місць для поліпшення транспортного сполучення між ЄС та його партнерами по СхП завдяки подальшим інвестиціям і підвищенню прикордонного співробітництва в транспортній сфері до наступного саміту.

Вони надають важливого значення поліпшенню зв'язків за допомогою TEN-T мережі на всіх видах транспорту. Учасники також вітають роботу щодо визначення внутрішніх водних шляхів Східного партнерства і чекають на їх включення в транспортну мережу Східного партнерства. Вони підкреслюють важливість укладення Угоди між Україною та ЄС в сфері авіації, як зазначено в Угоді про асоціацію, в найкоротші терміни – у 2015 році. Вони з нетерпінням чекають на початок переговорів щодо Угоди ЄС-Вірменія про спільний авіапростір за першої нагоди. Вони вітають відновлення переговорів щодо Угоди про спільний авіапростір ЄС-Азербайджан. Вони вітають

впровадження угод про спільний авіапростір з Грузією і Молдовою.

30. Учасники саміту з нетерпінням чекають на наступний саміт, який відбудеться в 2017 році, оцінить досягнуті результати та визначить подальший шлях у партнерстві.

Друкується за: Итоговая декларация Рижского саммита Восточного партнерства [Електроний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2015/05/22/7034050/

ПЕРЕГЛЯД ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА ПІСЛЯ ПОЧАТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ

На початку весни 2015 р. Європейський Союз оголосив про спільні широкі консультації щодо перегляду Європейської політики сусідства, обумовлені ситуацією в Україні та Сирії. Консультації тривали до кінця червня. Всі зацікавлені сторони могли висловити своє бачення ситуації та надати пропозиції. Українська сторона надала Європейській комісії свої пропозиції щодо оновлення ЄПС 25 червня 2015 р., виступаючи за виділення Східного партнерства в окремий напрямок політики ЄС з більш амбітними та співвідносними з євроінтеграційними прагненнями східноєвропейських партнерів ЄС інструментами її реалізації.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ОНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА: УКРАЇНСЬКЕ БАЧЕННЯ

Оновлення Європейської політики сусідства / Політики Східного Партнерства

18 листопада 2015 р. оприлюднено Спільну Комунікацію ЄК та Високого представника ЄС «Перегляд Європейської політики сусідства» (далі – Комунікація), яка була підтримана у Висновках Ради ЄС щодо перегляду ЄПС від 14 грудня 2015 р.

У вступній частині Комунікації зазначено, що стабільність ЄС базується на демократії, правах людини, верховенстві права та економічній відкритості, тому саме стабілізація є основним політичним пріоритетом оновленої ЄПС. Відтак стабілізація, у найближчі три-п'ять років, стане найбільш актуальною проблемою в багатьох частинах сусідства.

Стабілізація сусідства у розумінні Комунікації має трьохвимірну структуру:

Політичний вимір – розвиток демократії, належного урядування, реформування сфери юстиції, яка базується на принципі верховенства права та фундаментальних прав, а також широка підтримка громадянського суспільства.

Економічний вимір – підтримка економік та покращення перспектив для місцевого населення. Ці дії націлені на те, щоб країни-партнери стали тим місцем, де люди хочуть будувати своє майбутнє, а також на те, щоб упередити неконтрольований рух людей. Зокрема повна та ефективна імплементація угод про асоціацію/ПВЗВТ є ключовим пріоритетом та призведе, разом зі здійсненням реформ, до всеохоплюючого наближення відповідних партнерів до міжнародних стандартів, а також законодавства і стандартів ЄС. Це призведе до поступової економічної інтеграції партнерів до внутрішнього ринку ЄС та створення спільного економічного простору.

Безпековий вимір – співпраця з питань, пов'язаних з безпекою, зокрема запобігання конфліктам за допомогою раннього попередження, реформування сектору безпеки, взаємодія у сферах боротьби з тероризмом і анти-радикалізації політики. Безпечна та законна мобільність, боротьба з нелегальною міграцією, торгівлею людьми та контрабандою є також пріоритетними.

Водночас ЄПС матиме ключове значення для Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС та інших сфер зовнішньої діяльності ЄС. Підсумки перегляду ЄПС мають бути враховані при підготовці Глобальної стратегії ЄС з зовнішньої та безпекової політики.

Ключові принципи оновленої ЄПС:

– Диференціація та персоналізований підхід (tailor-made approach) – партнерство з ЄС і кожною з країн-партнерів, що відображає різні амбіції, здібності та інтереси. ЄС націлений на подальший розвиток відносин з країнами-партнерами щоб максимізувати переваги від взаємодії сторін, включаючи збільшення можливостей для політичного діалогу на міністерському рівні. 2016 р. – є початком нової фази співробітництва, яка могла б призвести, у разі потреби, до встановлення нових спільно погоджених пріоритетів партнерства;

– Відповідно до Комунікації підхід «більше за більше» був успішним у підтримці реформ у сфері належного урядування, демократії, верховенства права та прав людини де є зобов'язання сторін до здійснення таких реформ. Однак, на думку ЄС, цей підхід не достатньо стимулював до реформування у тих сферах, де не було політичної волі. Тому ЄС має наміри вивчити більш ефективні способи для досягнення цілей реформ в країнах-партнерах, включаючи взаємодію з громадськими, економічними та соціальними акторами;

– Фокус на визначеному колі пріоритетів (економічний розвиток та підтримка зайнятості серед молоді, енергетика, безпека та боротьба проти тероризму, міграція тощо);

– Посилення спільної власності партнерів – нова ЄПС має бути сфокусована на об'єднанні зусиль ЄС, держав-членів ЄС та країн-партнерів. Таким чином новацією ЄПС є акцент на потребі повного залучення держав-членів ЄС та Ради ЄС до визначення пріоритетів ЄПС та їх реалізації (включаючи спільне програмування). В такий спосіб держави-члени можуть бути запрошені до участі в якості провідних партнерів для деяких ініціатив, або ж доповнювати певні зусилля з реформування.

– Гнучкість – передусім існуючих фінансових інструментів, якими оперує ЄПС. Цей принцип має на меті покращити здатність ЄС реагувати на кризові ситуації. Загальний баланс у розподілі коштів на фінансування ЄПС (загалом 15 млрд. у рамках інструменту ENI на період 2014–2020 рр.) залишається без змін: 2/3 коштів спрямовуватимуться на країни південного сусідства і 1/3 – на потреби країн Східного партнерства. Водночас у рамках кожного регіонального конверту буде запроваджено т.зв. «подушку гнучкості» в обсязі 10% на термінові потреби партнерів (пост конфліктне відновлення, підтримка біженців, подолання наслідків криз та надзвичайних ситуацій тощо).

Видимість – вдосконалення комунікації щодо ЄПС, а також покращення обізнаності щодо цієї політики та її результатів. Це має включати зміцнення зусиль у сфері стратегічних комунікацій, включаючи відповідну підтримку партнерів, а також підтримку незалежних ЗМІ у сусідстві.

Оновлена ЄПС запроваджує новий підхід до підготовки звітів, який на відміну від попереднього підходу (єдиний набір

звітування щодо прогресу усіх країн-партнерів одночасно), фокусуватиметься на досягненні цілей, спільно погоджених із партнерами. Звітування підтримуватиме роботу Рад асоціації, Рад співробітництва та інших заходів високого рівня. Крім того, Рада запрошує Високого представника та Комісію надавати регулярну інформацію про розвиток ситуації в сусідстві, відповідно до вимог регулювання Європейського інструменту сусідства (ENI).

Регіональний вимір оновленої ЄПС виходитиме поза межі сусідства у вирішенні спільних викликів. Високий представник та Комісія у взаємодії з Радою мають розробити нові тематичні рамки із зацікавленими партнерами ЄПС для налагодження співпраці з регіональних питань у сусідстві з державними та багатосторонніми акторами, а також іншими партнерами.

Друкується за: Оновлення Європейської політики сусідства/Політики Східного Партнерства [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248772047&cat_id=248512913

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО – КОНЦЕНТРУЮЧИСЬ НА КЛЮЧОВИХ ПРІОРИТЕТАХ ТА КОНКРЕТНИХ ДОСЯГНЕННЯХ

Європейський Союз намагається ефективно протистояти всім викликам сьогодення, що пов'язані зі зміною геополітичної ситуації в Європі та світі. Передусім це стосується зовнішньополітичних та безпекових питань. Тому ЄС ухвалив спеціальний документ щодо взаємин з країнами Східного партнерства, враховуючи пріоритетні напрями співробітництва.

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО – КОНЦЕНТРУЮЧИСЬ НА КЛЮЧОВИХ ПРІОРИТЕТАХ ТА КОНКРЕТНИХ ДОСЯГНЕННЯХ

(Брюссель, 15 грудня 2016 р.)

I. ВСТУП

Відносини ЄС із сусідами регулюються **Глобальною стратегією**[1] та оновленою **Європейською політикою сусідства** (ЄПС)[2]. Обидва ці документи закликають зосереджуватися на

[1] Глобальну стратегію політики Європейського Союзу у сфері закордонних справ та безпеки було представлено Високим Представником ЄС у червні 2016 року.

[2] У листопаді 2015 року було переглянуто Європейську політику сусідства.

досягненні загальної мети, яка полягає у посиленні стабілізації та стійкості наших сусідів. Саміт **Східного Партнерства**[1] (СхП), який відбувся у Ризі у 2015 році, та засідання Ради міністрів у травні 2016 році підтвердили спільну позицію щодо здійснення кроків у чотирьох ключових сферах:

- **економічний розвиток та ринкові можливості**: підтримувати країни-партнери із числа членів Східного Партнерства у їхньому русі у напрямку побудови диверсифікованих та динамічно зростаючих економік, створювати робочі місця у нових секторах, залучати інвестиції та сприяти кращій адаптивності до пошуку праці.

- **зміцнення інституцій та належне урядування**: боротьба проти корупції, зміцнення державного управління та допомога ефективному управлінню процесом реформ з метою створення сприятливого бізнес-середовища, економічного зростання та суспільного розвитку; підтримка співробітництва у сфері безпеки, особливо з метою вирішення конфліктів, запобігання кризовим ситуаціям, захисту цивільного населення проти нових загроз: всі найбільш значущі фактори для забезпечення безпеки громадян та безпечного інвестиційного клімату.

- **сполучення, енергетична ефективність, навколишнє середовище та зміна клімату:** сприяння встановленню транспортних зв'язків між ЄС та країнами Східного Партнерства, а також між самими країнами у регіоні, сприяння економічному розвитку, регіональній економічній інтеграції та мобільності населення; дії у сфері енергетики та клімату з метою зробити країни СхП менш вразливими до зовнішніх ризиків та допомогти їм розвивати стабільні економіки, що споживають менше вуглеводнів, залучають інвестиції та стоять на шляху стійкого розвитку;

- **мобільність та контакти між людьми**: зробити підприємництво та розвиток професійних компетенцій ключовими сферами для процесу модернізації та адаптації, збільшення можливостей для працевлаштування та власного розвитку; сприяти, зокрема, збільшенню можливостей для

[1] Східне Партнерство (СхП) - це спільна ініціатива ЄС, його країн-членів та шести країн-партнерів зі Східної Європи (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова та Україна.

працевлаштування молоді, сприяти обміну між людьми, а також підтримувати співпрацю у галузі досліджень та інновацій.

Усі ці більш чітко зосереджені зусилля забезпечують те, що всі заходи, які здійснюються в рамках СхП, передбачають активну співпрацю та залучення громадянського суспільства[1] в рамках окремо розроблених підходів, а також сприяють гендерній рівності та наданню рівних можливостей для жінок та дівчат відповідно до положень Плану дій ЄС щодо гендерних питань (GAP II).

В рамках цього підходу Східне Партнерство підтримує досягнення ключових глобальних цілей, встановлених документом ООН про Цілі стійкого розвитку 2030 року та Паризькою угодою про зміну клімату, які встановлюють напрямок шляху до розбудови сучасної економіки, з низьким рівнем використання вуглеводнів, та забезпечують важливі можливості для економічної трансформації, робочих місць та зростання.

Більше того, до наступного саміту, який відбудеться у листопаді 2017 року, очікуються важливі події і зміни у розвитку відносин ЄС та країнами СхП. До їх переліку слід віднести:

- Подальший прогрес у впровадженні Угод про асоціацію (УА)/ Глибоких і всеосяжних зон вільної торгівлі (ГВЗВТ) з Україною, Грузією та Молдовою;
- Нові рамкові концепції відносин ЄС з Вірменією та Азербайджаном:
  - Завершення роботи над новою двосторонньою угодою про співробітництво з Вірменією;
  - Початок переговорів про нову двосторонню угоду про співробітництво з Азербайджаном;
- Розширену співпрацю з Білоруссю, якою керує новостворена Координаційна група ЄС-Білорусь, що зафіксовано у вперше прийнятому Єдиному рамковому документі з підтримки, який охоплює період 2017–2020 років.

Схвалення або прогрес у Пріоритетах Партнерства / переглянутих Порядках денних асоціації, а також нові Єдині

[1] У тому числі комерційні та молодіжні організації.

рамкові документи з підтримки/Багаторічні індикативні програми згідно з переглянутою ЄПС.

З метою максимізації впливу, потрібен більш сфокусований підхід для представлення громадянам конкретних вимірюваних результатів в рамках кожної з чотирьох пріоритетних сфер, погоджених у Ризі. Для досягнення цих цілей важливо забезпечити повну відповідність між політикою та інструментами фінансування, а саме фінансовими потоками в рамках Інструменту європейського сусідства, інших джерел фінансування від ЄС та дій Міжнародних фінансових інституцій (МФІ) через реорієнтацію політики в рамках Інвестиційного інструменту сусідства[1]. Ключовим завданням є зростаюче залучення країн-членів та партнерів за допомогою політичного діалогу та координації на рівні Платформ та Комісій, а також на рівні двосторонніх відносин. На стратегічному рівні будуть використовуватися такі інструменти як TAIEX[2] та Твіннінг[3] – у якості каталізаторів реформ – а також інші засоби для підтримки процесів реформ та модернізації. Посилена стратегічна комунікація, включена з самого початку в програми ЄС, і яка здійснюється паралельно з їхнім впровадженням, також буде сприяти успішному виконанню програм та досягненню безпосередніх результатів.

З метою досягнення цих завдань було визначено 20 основних конкретних результатів, яких потрібно досягнути в рамках пріоритетів, прийнятих у Ризі – на основі вже існуючих зобов'язань як з боку ЄС, так і з боку країн-партнерів СхП. Кожний конкретний запланований результат доповнюється наступною інформацією: проміжні показники, яких треба досягнути до наступного саміту СхП у листопаді 2017 року; показники, яких потрібно досягнути до 2020 року; способи діяльності з метою досягнення результатів, та ключові залучені

[1] Головну увагу приділено підтримці малого та середнього бізнесу, сполученню та енергетичній ефективності.

[2] Інструмент, який об'єднує досвід державного сектора країн-членів ЄС і країн–бенефіціарів з метою підвищення співробітництва.

[3] Технічна допомога та обмін інформацією, спеціально керована Euro Aid і Генеральним директоратом з питань розширення ЄК, з метою сприяння зміцненню політичного і економічного співробітництва в різних сферах, передусім у наближенні, застосуванні та виконанні законодавства ЄС.

виконавці. Там де це важливо, також долучено опис теперішнього стану справ. Така структура дозволяє цим 20 конкретним бажаним результатам виконувати функцію робочого плану, відповідно до якого будуть плануватися наші дії протягом наступного етапу Сх П на період до 2020 року. Ці перспективні бажані результати допоможуть у процесі виконання нами зобов'язань та дозволять легше здійснювати моніторинг успішності. Наступний розділ представляє ключові бажані конкретні результати відповідно до кожного з пріоритетів Ризького саміту.

II. ЗАПРОПОНОВАНІ КОНКРЕТНІ ДОСЯГНЕННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

Конкретні досягнення між секторального характеру

Досягнення амбітних результатів в рамках кожної з пріоритетних сфер, визначених у Ризі, вимагає об'єднання зусиль усіх учасників процесу. Відповідно, залучення країн-партнерів Східного Партнерства на усіх можливих рівнях, у тому числі на рівні громадянського суспільства є надзвичайно важливим. Динамічно функціонуючий сектор громадянського суспільства є надзвичайно важливим для розвитку приватного сектору, економічного зростання та соціальних інновацій. Окрім того, якісне ведення діалогу щодо реформування секторів може бути досягнуто лише за умови збільшення знання щодо технічних деталей та сильніших лідерських позицій організацій громадянського суспільства (ОГС).

Окрім того, негативні гендерні стереотипи, розбіжності в оплаті праці між чоловіками та жінками, вищий рівень безробіття серед жінок та складний доступ до кредитних ресурсів для жінок-підприємців вказує на потребу у більш потужній підтримці надання рівних прав для жінок та дотримання гендерного балансу у регіоні, з метою досягнення цілей в усіх сферах суспільств Східних Партнерів.

Нарешті, здійснюється посилення присутності ЄС у публічному просторі з чітким наголосом на ключових пріоритетних сферах підтримки з боку ЄС та політиці брендингу/інформування про роль ЄС в реалізації найважливіших ініціатив з метою забезпечення кращої присутності ЄС у публічному просторі та зовнішньої діяльності. Найбільш повні інформаційні повідомлення ЄС у країнах-

партнерах СхП матимуть своїм наслідком краще розуміння та більш високий ступінь довіри до ЄС серед громадян у країнах СхП.

Беручи до уваги усі ці зауваження, пропонуються такі горизонтальні результати:

1. Буде взято курс на більш структуровану взаємодію із ширшим колом організацій громадянського суспільства. Це дасть змогу урядам країн-партнерів краще впроваджувати процеси модернізації, застосовуючи інноваційний потенціал ОГС. <…>

2. Гендерна рівність та недопущення дискримінації будуть у фокусі уваги в процесі діяльності здійснюваної у рамках Східного Партнерства з метою забезпечення повного доступу з боку суспільства в країнах-партнерах. <…>

3. Буде забезпечено кращу, більш чітку та індивідуалізовану діяльність у сфері стратегічних комунікацій, що призведе до кращого розуміння та більш високого ступеня довіри до ЄС серед громадян країн СхП. <…>

Пріоритетна сфера І: Економічний розвиток та ринкові можливості

Економічний та соціальний розвиток, а також підтримка процесів трансформації перебувають у фокусі діяльності ЄС з метою забезпечення стабільності в країнах-сусідах ЄС.

Основою такого економічного розвитку є макроекономічна стабільність. ЄС пропонує методичні рекомендації у цій сфері країнам-членам Східного Партнерства шляхом проведення постійного діалогу з макроекономічних питань. Для тих країн-сусідів, які зіштовхнулися із гострими макроекономічними та зовнішніми фінансовими труднощами, ЄС готовий надати макроекономічну допомогу за умови виконання певних попередніх умов. Програми макрофінансової підтримки ЄС (МФП) надали значну (хоча й тимчасову) допомогу країнам, які потребують такої підтримки, з метою відновлення їхньої макроекономічної стабільності, одночасно просуваючи необхідні структурні реформи, у тому числі у сфері керування економікою. Програми МФП ЄС здійснюються у тісній координації та взаємно доповнюються програмами міжнародних фінансових установ, серед яких найбільш відомі Міжнародний Валютний Фонд (МВФ) та Світовий Банк.

Окрім зміцнення макроекономічної стабільності шляхом проведення здорової економічної політики, зокрема, фіскальної,

монетарної політики та політики курсу обміну валют, країнам СхП потрібно вирішувати проблему досягнення прогресу у процесах економічних трансформацій, тобто впроваджувати реформи з метою трансформування та відкриття економік країн, а також створювати привабливе середовище та належні умови для інвестицій у приватному секторі та у сфері ведення бізнесу. Це також допоможе створити стабілізувати ринок праці.

ЄС підтримує наміри розвиватися у цьому напрямку за допомогою покращення доступу на ринки, а також підтримуючи інновації та розвиток малого і середнього бізнесу (МСБ). Дійсно, підприємства МСБ в регіоні СхП мають справу з перепонами, які не дають їм змоги реалізувати свій потенціал у повній мірі та збільшити продуктивність праці, – у тому числі складне середовище для операційної діяльності; відсутність належних знань та вмінь (в тому числі, у сфері маркетингу) для того, щоб заснувати та розвивати свій бізнес; поганий стан діалогу між державою та приватним сектором; бар'єри на шляху доступу на зовнішні ринки та обмежений доступ до фінансів. Підтримка МСБ з боку ЄС, формалізована у рамках нового бренду EU4Business (Євросоюз для бізнесу) відіграє ключову роль у вирішенні цих питань та отриманні нових можливостей. Країни-партнери СхП також модернізують власні економіки у сферах сільського господарства, озеленення економіки та цифрових ринків за рахунок допомоги від ЄС та МФІ.

Цифрова економіка широко визнається як сфера, де поки ще не реалізувався потенціал як ЄС, так і країн-партнерів. Вона відіграє ключову роль для соціального та економічного розвитку, для зростання та створення робочих місць. Підтримка з боку ЄС процесів гармонізації цифрових ринків у країнах СхП здійснюється у рамках нового бренду EU4Digital («ЄС для цифрового світу»).

З огляду на висловлені зауваження, в рамках Пріоритету І пропонуються наступні конкретні досягнення:

4. Основні заходи, у тому числі у регуляторному середовищі, що здійснюються країнами-партнерами за підтримки ініціативи EU4Business будуть – одночасно із проведенням реформ у галузі управління – робити внесок у поліпшення інвестиційного клімату та середовища для діяльності бізнесу, а також дозволять розкрити потенціал МСБ (малий та середній

бізнес) до зростання. Більш конкретно, ці фактори сприятимуть поліпшенню:

- Бізнес-клімату, у тому числі 10-ти принципів Акту з малого бізнесу (АМБ), шляхом виконання рекомендацій за результатами оцінки реалізації АМБ у 2016 році[1] .
- Послуг, що надаються МСБ сотнями організацій з підтримки бізнесу у рамках мережі Східного Альянсу;
- Якості діалогу між державним та приватним сектором;
- Доступу до фінансових ресурсів для малих компаній у всьому регіоні, дозволяючи їм здійснювати необхідні інвестиції капіталу;
- Інформуванню МСБ щодо ринкових можливостей в ЄС та доступної підтримки з боку ЄС за допомогою інформаційного порталу EU4Business у всіх 6-ти країнах. <…>

5. Прогалини у доступі до фінансів та фінансової інфраструктури[2] – ця проблема буде вирішуватися шляхом ефективного впровадження реформ задля економічного розвитку та трансформації. <…>

6. Створення нових можливостей для працевлаштування на місцевому та регіональному рівнях буде підтримано шляхом виконання програм ЄС, спрямованих на диверсифікацію економічної діяльності та зменшення розбіжностей (тобто, розбіжностей між областями у країнах та між сільською та міською місцевостями). Нова ініціатива «Мери за економічне зростання» (M4EG) буде спрямована на мобілізацію щонайменше 30 представників місцевої влади у регіоні СхП, які візьмуть на себе зобов'язання розробити передові місцеві стратегії, ціллю яких є зростання ВВП/на душу населення та створення нових можливостей для працевлаштування. <…>

[1] АМБ містить наступні принципи: навчання щодо ведення підприємництва та жіноче підприємництво, банкрутство та другий шанс для МСБ, регуляторна основа для вироблення нормативно-правової бази щодо діяльності МСБ, операційне середовище для МСБ, послуги підтримки для МСБ та стартапи, державні закупівлі, доступ до фінансових ресурсів для МСБ, стандарти та технічні регламенти, навички підприємництва, інновації, МСБ в «зеленій» економіці, інтернаціоналізація МСБ.

[2] Наприклад, реформа банківського сектору та законодавство, поліпшені кредитні/закладові реєстри, краще фінансове звітування та аудит, заходи, які уможливлюють ринки капіталу, такі як розвиток мікро-кредиту, лізинг, факторинг та страхування.

7. Гармонізація цифрових ринків буде розвиватися з метою усунення існуючих перешкод та бар'єрів на шляху до забезпечення всеєвропейських послуг з електронного урядування та е-бізнесу. Результатом стануть кращі послуги, що надаються онлайн за кращими цінами та пропонують більший вибір; це сприятиме залученню інвестицій та різко збільшить кількість робочих місць. Існуючі компанії отримають можливість зростати швидше, бізнес-стартапи будуть створюватися легше.

8. Буде підтримано прогрес у реалізації ПВЗВТ. Початок поступового введення режиму ПВЗВТ між ЄС та Грузією, Молдовою та Україною, відповідно, є проміжним індикатором успіху для СхП. Цей амбітний процес створив умови для економічної інтеграції країн, що підписали Угоду, з Європейським Союзом – з огляду на нові торговельні та інвестиційні можливості, що відкриваються перед бізнесом, а також – зважаючи на зобов'язання про наближення регуляторних умов – для спрямовування влади на шлях здійснення внутрішніх реформ у сферах, що стосуються торгівлі. Для досягнення цього, маючи на меті ефективно скористатися перевагами ПВЗВТ, країни, що підписали Угоду, залучаються до планування та впровадження реформ, які суттєво змінюють загальнонаціональне середовище для діяльності бізнесу – внаслідок поступового наближення національних стандартів, законодавства та правил до законодавства, стандартів та правил ЄС. Це принесе користь країнам, які підписали угоди, та компаніям з цих країн. Більше того, громадяни цих країн скористаються з переваг ширшого вибору продуктів на ринку (не тільки імпортованих, але також створених у країнах в результаті зростаючої конкуренції), більш високоякісних та безпечніших продуктів та послуг з огляду на більш високі стандарти захисту споживачів.

Конкретні бажані досягнення, вказані нижче, відображають безпосередні економічні переваги від ПВЗВТ (більший об'єм торговельних та інвестиційних потоків), а також аспекти якості[1]. <…>

[1] Наприклад, з метою еквівалентності заходів щодо забезпечення безпеки харчових продуктів; просування реформ у сфері технічних бар'єрів у торгівлі у Грузії, Молдові та Україні, а також прогрес у діалогу з регуляторних питань, просуваючись до майбутніх переговорів про Угоду щодо оцінки відповідності.

Пріоритет ІІ: Зміцнення інституцій та належне урядування

Вдосконалене урядування та реформа системи правосуддя знаходяться в основі будь-яких інших державних політик, зокрема, виступаючи передумовою економічного зростання та довіри громадян до держави. Тільки у випадку, коли наявна належним чином функціонуюча система правосуддя, є шанс, що фундаментальні права будуть дотримуватися, а рівень злочинності, корупції та насильства буде знижено. Функціонуюча правова система та ефективне державне управління, вільне від корупції, є також вкрай важливими для бізнес-середовища. Також, тісніше співробітництво у сфері безпеки, як це запропоновано «Оглядом ЄПС» також поліпшить рівень стійкості країн-партнерів та інституційні ресурси.

Враховуючи це, у рамках Пріоритету ІІ пропонується працювати над досягненням наступних результатів:

9. Буде посилено механізми верховенства права та боротьби з корупцією шляхом: вдосконалення діяльності за допомогою врахування найкращих прикладів 1; забезпечення ефективного виконання законодавства 2 та впровадження інституційних змін; подальшого розвитку механізмів боротьби з корупцією відповідно до міжнародних стандартів та рекомендацій; запровадження оперативніших, більш прозорих та ефективних процесів поліпшення інвестиційного та бізнес-клімату – таким чином, позитивно впливаючи на економічний розвиток. <…>

10. Імплементацію найбільш важливих реформ у сфері судочинства буде підтримано за допомогою найбільш важливих кроків, спрямованих на зміцнення незалежності, об'єктивності, ефективності та підзвітності судових органів, наприклад, процедур щодо найму на основі високих професійних якостей, процедур щодо розгляду випадків конфліктів інтересів та дисциплінарної відповідальності, а також зафіксованої історії

[1] Наприклад, створення Національного Антикорупційного Бюро в Україні, а також спеціалізованих прокурорських антикорупційних підрозділів або структур.

[2] Усі країни Східного Сусідства є підписантами Конвенції ООН щодо боротьби із корупцією. Європейська комісія також є підписантом Конвенції від імені Європейського Союзу. Це найбільш комплексний антикорупційний інструмент, і країни, виходячи із своїх зобов'язань відповідно до Конвенції, повинні, серед іншого, створити системи для перевірки майнових декларацій та розгляду випадків конфліктів інтересів.

успішно впроваджених практик. Окрему увагу буде приділено демонстрації досягнутих результатів шляхом погодження ключових індикаторів на період до 2017 року. Додаткові заходи включають створення інформаційно-комунікаційних систем для судових структур, у тому числі розподіл справ за допомогою випадкового алгоритму та вдосконалення системи виконання судових рішень. <…>

11. Підтримку буде надано впровадженню реформи державного управління відповідно до Принципів державного управління, наслідком чого має стати створення професійних, деполітизованих, підзвітних та етичних органів державного управління, які забезпечують державні послуги високого рівня для громадян та бізнесу за допомогою таких кроків, як: окреслення ролей, обов'язків та кар'єрних шляхів для державних службовців; вдосконалення інклюзивної та такої, що базується на доказових даних, політики, розробки законодавства та оцінки впливу, моніторингу та оцінки політик; краща підзвітність; вдосконалення менеджменту та прозорість державних фінансів; підсилення прав громадян на добре управління, доступ до інформації та адміністративне правосуддя; а також вдосконалення надання послуг за допомогою запровадження послуг електронного урядування та добре налагоджених адміністративних процедур. <…>

12. Буде посилено стійкість країн-партнерів шляхом тіснішого співробітництва у галузі безпеки громадян. Метою є підтримка партнерів, у тому числі за допомогою проектів посилення інституційної спроможності для забезпечення безпеки населення; для того, аби зробити країни більш стійкими до загроз їхній безпеці та бути краще підготовленими до недопущення конфліктів і криз та реагування на них. <…>

Пріоритет III: Взаємозв'язки між системами, енергетична ефективність, навколишнє середовище та зміни клімату

Кращі транспортні зв'язки надають необхідну інфраструктуру для створення нових можливостей для економічного розвитку та уможливлення більш тісної комунікації та обмінів між ЄС та країнами-партнерами, а також між самими країнами-партнерами. Подібним чином, зв'язки між

енергетичними мережами та надійне енергопостачання допоможе країнам-партнерам знизити енергозалежність та зміцнить їхню стійкість. Стосовно навколишнього середовища, нещодавно політичні зобов'язання продовжувати курс на перехід до екологічних джерел було підкріплено успішним підписанням «Паризької кліматичної угоди» та схваленням «Цілей стійкого розвитку», а також схваленням «Міністерської декларації країн СхП щодо співробітництва у галузі навколишнього середовища та зміни клімату». Більш енергійні заходи щодо адаптації та зменшення ризиків зміни клімату допоможуть країнам-партнерам розбудовувати ефективніші економіки, стаючи водночас менш вразливими до негативного впливу зміни клімату. До того ж, розробка нормативно-правової бази та державних політик для економіки із більш багатооборотним використанням продукції та інфраструктурою, що не завдає шкоди клімату, є надзвичайно важливими для добробуту громадян та для відкриття нових економічних можливостей.

Зважаючи на це, в рамках Пріоритету III пропонується досягнення наступних результатів:

13. Прогрес у розширенні головних мереж TEN-T буде підтримано відповідно до довготермінового інвестиційного плану дій, розробленого за участю усіх ключових стейкхолдерів (у тому числі, міжнародних фінансових організацій) з метою закінчення створення мережі TEN-T до 2030 року. Це не тільки зробить торгівлю ефективнішою, але також зміцнить керування транспортними та логістичними системами у країнах-партнерах. Також буде досягнуто прогресу на шляху до підписання Угод про єдиний авіаційний простір. <…>

14. Буде зміцнено безпеку енергопостачань за допомогою посилення зв'язків між газовими та електричними мережами серед країн-партнерів, а також між ними та ЄС. Це буде зроблено, зокрема, у ході нинішньої діяльності у рамках Енергетичної спільноти, та шляхом розробки об'єктивної методології визначення найбільш важливих проектів у сфері сполучення та взаємозв'язків із залученням країн-партнерів, які не є сторонами-учасниками Енергетичної спільноти. До того ж, в рамках ініціативи EU4Energy, буде досягнуто ефективності та прозорості енергетичних ринків шляхом вдосконалення

доступності та якості даних для споживачів, інвесторів, вчених та розробників державних політик, а також за допомогою кращої обробки, аналізу та трансляції даних у відповідні політичні рішення[1]. <…>

15. Буде здійснено рішучі кроки на шляху удосконалення енергетичної ефективності та використання відновлювальної енергії, а також зменшення викидів парникового газу, відповідно до Паризької угоди про зміну клімату за допомогою:

- Узгодження фінансових інструментів з планами, які просувають представники ЄС, МФІ та СхП з відповідними національними політиками/законодавствами та заходами на рівні країн СхП, з метою зменшення інтенсивності енергетики, сприяння енергетичній ефективності та збільшення вироблення енергії добутої за допомогою відновлювальних джерел[2];

- Впровадження планів SECAP (Плани дій щодо сталої енергетики та клімату) за допомогою програми Конгресу мерів для зменшення викидів CO2 до позначки більше 20% у 2020 році з можливим зростанням до принаймні 30% відповідно до Паризької угоди;

- Реалізація програми підтримки МСБ з метою стабільного ефективного використання енергії[3], забезпечуючи спільну синергію між програмами EU4Business та EU4Energy;

- Допомога у розробці національних довготермінових (на період до половини сторіччя) стратегій розвитку щодо низьких викидів парникового газу[4];

- Підтримка у створенні національних структур, що здійснюють моніторинг викидів, звітування та перевірку офіційних даних. <…>

Навколишнє середовище та адаптація до зміни клімату буде підтримуватися шляхом вдосконалення використання водних ресурсів та транскордонної співпраці, висування тем захисту навколишнього середовища як пріоритетних, розробки більш розумних стратегій управління у сфері навколишнього середовища, а також сприяння стійкості до зміни клімату, беручи

[1] Деякі заходи у галузі енергетичної безпеки можуть включати, коли це доречно, «сусідів сусідів», наприклад, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан.
[2] Збільшене співробітництво з МФІ у пілотних країнах.
[3] Підтримка з боку ЄС: 55 мільйонів євро.
[4] Має бути повідомлено до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

до уваги біоекономічну концепцію[1]. Ці дії, зокрема, матимуть такі наслідки:

- заощадження для громадян в обсязі 200–300 євро на родину на рік[2] ;
- вища продуктивність сільського господарства та промисловості (тобто, вищі врожаї та більш оптимальне використання біомаси, у тому числі залишків та органічних відходів для біоіндустрії);
- Створення необхідної основи для досягнення зростання до 2% ВВП за рахунок уникнення передчасних смертей та відповідних економічних наслідків забруднення навколишнього середовища та негативних наслідків зміни клімату;
- Покращення здоров'я та якості життя громадян як результат зниження рівня забруднюючих факторів у повітрі та воді;
- Краща підготовленість та менша вразливість громадян до надзвичайних погодних умов [3]. <…>

Пріоритет IV: Мобільність та контакти між людьми

Мобільність та контакти між людьми наближують суспільства країн ЄС та країн- партнерів, а також пропонують відчутну користь для громадян. Лібералізація візового режиму сприяє руху людей та диверсифікації професійних крос-регіональних мереж.

Високопрофесійна, освічена робоча сила є найбільш важливим ресурсом для економіки та робить внесок у створення відкритого обігу знань та досвіду, для збільшення зростання та конкурентоздатності, а також для побудови гармонійного та заможного суспільства. Інвестиції в освіту здійснюють відчутний вплив на системи та політики освіти. Якість та відповідність освіти у країнах СхП будуть й надалі підвищуватися, акцентуючи окрему увагу на питаннях модернізації та реформ відповідно до стандартів європейської сфери вищої освіти.

Потрібно докласти зусиль у наданні підтримки та збільшення прав і можливостей для молодого покоління, особливо що стосується розвитку їхніх вмінь та розвитку

[1] Ref. COM(2012)60 final.
[2] або близько 1–1.5% ВВП окремих країн.
[3] Виходячи з минулого досвіду, може складати до 1 млрд. євро для однієї країни.

навичок працевлаштування. Формальна та неформальна освіта забезпечує ключовими навичками для освітнього та професійного розвитку, підвищуючи здатність до отримання належної праці та сприяючи громадському залученню. До того ж, координацію між освітніми системами та ринком праці можна удосконалити, зокрема, посилюючи зв'язки між освітою та світом праці; сприяючи профтехосвіті, стажуванням, тренінгам та отриманню робочого досвіду; поліпшуючи якість та привабливість середньої спеціальної освіти; сприяючи отриманню найважливіших професійних вмінь, у тому числі у сфері ІКТ та підприємництва, а також так званих «м'яких навичок» (тобто, комунікації та міжособистісних відносин). Слід підтримувати розвиток людського капіталу, акцентуючи увагу на тих професійних вміннях, які є важливими для ринку праці, а також за допомогою заходів у сфері праці, узгоджених з системами соціального захисту з метою послаблення тиску, пов'язаного із трансформаціями на ринку праці.

Співробітництво у сфері культури збагачує контакти між суспільствами та сприяє культурній різноманітності і міжкультурному діалогу. Участь трьох країн СхП у програмі «Креативна Європа» збільшує можливості для культурних обмінів та сприяє навчанню на горизонтальному рівні. Підтримка розвитку креативних та культурних секторів, яку надає Програма культури ЄС-СхП II є важливим елементом, що доповнює соціальний та економічний розвиток країн-партнерів СхП.

Нарешті, створення кращих зв'язків між ініціативами та результатами у сфері досліджень та інновацій і ринковими запитами та можливостями допомогло б активізувати використання ринком результатів досліджень та вдосконалити конкурентоздатність та інновації в економічному розвитку.

З огляду на це у рамках Пріоритету IV пропонується досягнути наступних конкретних результатів:

17. Буде підтримано Діалог щодо лібералізації візового режиму та партнерства у сфері мобільності, що має на меті запровадження безвізового режиму з Молдовою, Грузією та Україною, а також, можливе з часом відкриття діалогу щодо лібералізації візового режиму з Вірменією та проведення перших зустрічей на високому рівні з Білоруссю та Азербайджаном. <…>

18. В рамках нової ініціативи EU4Youth буде надаватися сприяння лідерству та підприємництву молоді; ця ініціатива, зокрема, до 2020 року планує підтримати 100 молодіжних організацій. Більше 20 000 студентів та співробітників навчальних закладів будуть навчатися, викладати або проходити тренінги завдяки можливостям навчання та обміну, які дає програма Erasmus+. Також очікується, що програма Erasmus+ залучить більш ніж 60 000 молодих людей та молодих робітників з країн-партнерів СхП у рамках спільних неформальних навчальних заходів, організованих для молоді і їх однолітків з Європи. Участь країн СхП у програмах Erasmus+, «Креативна Європа», COSME і Горизонт 2020, у тому числі у заходах програми ім. Марії Склодовської-Кюрі, відкриває нові можливості для поїздок з метою навчання і обміну держслужбовців, бізнесу, професіоналів, студентів та науковців. Ці заходи надалі підтримуються за допомогою нових інструментів на базі ІТ, таких як EaP Connect, що дозволяє дослідникам та студентам у країнах СхП віртуально співпрацювати з їхніми партнерами у більш ніж 10 000 дослідницьких та освітніх закладів у Європі. Усі ці заходи підтримуватимуть більш всеосяжні дії щодо розвитку навичок і вмінь. <…>

19. Буде створено Європейську школу Східного Партнерства з метою забезпечення високоякісної освіти студентів з країн СхП; збільшення їхніх освітніх можливостей та можливостей у сфері працевлаштування; а також сприяння співробітництву, мультикультурному розумінню, толерантності, фундаментальним цінностям, і, зокрема, кращому розумінню ЄС та його діяльності у регіоні. <…>

20. Буде надано сприяння інтеграції систем досліджень та інновацій СхП та ЄС за допомогою нової ініціативи EU4Innovation, яку спрямовано на покращення можливостей працевлаштування та кар'єрних перспектив дослідників; фінансування досліджень та інновацій на конкурентній основі; збільшення відкритості національних програм досліджень, інновацій та інфраструктури; підтримку розбудови інституційної спроможності для визначення та впровадження належних

регулятивних правил у сфері досліджень та інновацій; а також сприяння партнерству дослідників і промисловості.

Друкується за: Східне партнерство – Концентруючись на ключових пріоритетах та конкретних досягненнях [Електронний ресурс] / Національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства – Режим доступу: http://eap-csf.org.ua/klyuchovi-prioriteti-shidnogo-partnerstva-na-2017-2020-rr

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО В ЗАГАЛЬНОМУ ЗВІТІ ЄС ЗА 2016 РІК

Посилення уваги до питань спільної безпекової та зовнішньої політики для держав ЄС, пов'язані з процесами та подіями, що відбуваються в Європі та світі й становлять серйозні виклики та небезпеки для європейської спільноти. Європейська політика сусідства стала одним з пріоритетів оновленої зовнішньої і безпекової стратегії ЄС, в якій Східне партнерство займає своє чильне місце.

ЗАГАЛЬНИЙ ЗВІТ ЄС ЗА 2016

РОЗДІЛ 9. ПОСИЛЕННЯ ЄС ЯК ГЛОБАЛЬНОГО ГРАВЦЯ

Політика сусідства

Відносини з країнами, які знаходяться на півдні та сході кордонів ЄС мають вирішальне значення. Ця взаємодія регулюється ЄПС, яка була переглянута в 2016 році. Політика пропонує справжнє партнерство між ЄС та сусідніми країнами на основі ефективного управління, політичних, економічних, безпекових питань та міграційної політики. <…>

Східне партнерство

Політика ЄС щодо країн на сході носять комплексний характер і враховує специфіку окремих країн. Широкий спектр взаємодії зосереджений на пріоритетних сферах, наприклад соціально-економічному розвитку, ефективному управлінні та енергоефективності, спрощенні контактів між людьми ЄС та східних сусідів задля зустрічей, роботи, навчання і подорожей.

ЄС має Угоди про асоціацію, які включають ПВЗВТ з Грузією, Молдовою і Україною. Угоди з Грузією і Молдовою вступили в силу в липні.

Також проводилися більш тісні контакти з Вірменією, Азербайджаном і Білоруссю. Значний прогрес був досягнутий стосовно безвізу для українців і грузин для перебування в ЄС.

Підтримка політичних і економічних реформ в Україні була пріоритетом ЄС протягом року, за істотної фінансової підтримки, яку надає в рамках Європейського інструменту сусідства (€ 200 млн. для нових програм, спрямованих на прозору і підзвітну систему управління), гуманітарна допомога (22,4 млн. €) і макрофінансова допомоги (2210000000 €). Брюссель і Київ також провів переговори щодо поставок газу.

ЄС продовжує наполягати на мирному врегулюванні конфлікту в східній частині України через повне виконання Мінських угод. ЄС продовжив свої санкції проти Росії за її незаконну анексія Криму і Севастополя та її роль в дестабілізації України.

Росія

На початку 2016 року держави-члени підтвердили принципи, що визначають підхід ЄС до Росії. Вони включають в себе повне виконання Мінських угод, зміцнення відносин зі східними партнерами та іншими сусідами, особливо в Центральній Азії, зміцнення внутрішньої стабільності ЄС, вибіркове залучення Росії до розробки питань, що становлять інтерес ЄС, таких як зовнішня політика, глобальні питання, й посилення підтримки з боку ЄС російського громадянського суспільства і контактів між ЄС та російськими громадянами.

За відсутності повного виконання угод, Мінських санкції, введені 2014 року у відповідь на дії Росії в Україні, залишаються. Подальше погіршення ситуація з правами людини в Росії і зростаючий тиск на громадянське суспільство, як і раніше залишаються пріоритетом порядку денного ЄС.

Друкується за: The EU in 2016 – General Report on the Activities of the European Union [Електронний ресурс] / EU Law and Publications – Режим доступу: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-publication/ 99c8732c-094a -11e7-8a35-01aa75ed71a1

Контрольні запитання та завдання:

1. Поясніть роль України серед інших учасників СхП для країн Європейського Союзу.

2. Дайте оцінку діяльності ФГС СхП в наближенні країн-учасниць до стандартів ЄС. Яким ви бачите завдання молоді в роботі Форуму?

3. Проаналізуйте основні досягнення та невдачі діяльності Східного партнерства за час існування.

4. Визначте причини розколу, зумовлені українською кризою, серед країн-учасниць СхП. Висловте власне бачення подальшого існування формату Східного партнерства для країн-учасниць і для ЄС.

5. Оцініть перспективи євроінтеграційного поступу України, Молдови, Грузії в межах формату Східного партнерства на сучасному етапі. Обґрунтуйте свою позицію.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІІ

ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

Тема 8. Міжнародно-правовий захист права на свободу думки, совісті, релігії та переконань *(4 години)*

План:

1. Міжнародні стандарти прав людини: поняття, властивості, класифікація, функції.
2. Універсальні міжнародно-правові акти в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань.
3. Регіональні міжнародно-правові акти в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань.
4. Міжнародні механізми забезпечення та захисту права людини на свободу думки, совісті, релігії та переконань.

Методичні рекомендації:

Мета заняття полягає в тому, щоб зрозуміти особливості міжнародно-правового захисту фундаментального права людини на свободу думки, совісті, релігії та переконань, ознайомитися зі змістом універсальних та регіональних міжнародно-правових документів, що регламентують його реалізацію, сформувати практичні навички роботи з ними. Також передбачається ознайомлення студентів із міжнародними механізмами захисту права людини на свободу думки, совісті, релігії та переконань. У результаті очікується усвідомлення та закріплення студентським загалом необхідності дотримання й імплементації міжнародних стандартів прав людини на рівні національного правового поля.

Розглядаючи ***перше питання***, студенти мають, перш за все, розкрити зміст терміно-поняття «міжнародні стандарти прав людини», ознайомитися з їхніми властивостями, класифікацією та функціями, а також прослідкувати відображення міжнародних стандартів у сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань у міжнародних актах.

При висвітленні ***другого питання*** студенти повинні проаналізувати універсальні міжнародно-правові документи в

сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань, прийняті ООН, не лише, беручи до уваги їхню хронологічну послідовність, але й значення кожного з них для подальшого розвитку відповідної міжнародної нормативно-правової бази. Студентам варто, перш за все, розглянути Статут ООН (1945 р.), Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Конвенцію про статус біженців (1951 р.), Конвенцію про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Декларацію про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на основі релігії чи віри (1981 р.), Конвенцію про права дитини (1989 р.), Декларацію про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1992 р.), Декларацію принципів толерантності (1995 р.) та ін., звернувши увагу на норми, що регулюють відносини в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань. Крім того, потрібно виокремити сильні та слабкі сторони проаналізованих міжнародних актів, поміркувавши, перш за все, над питанням, наскільки їхні положення є обов'язковими для держав-членів ООН.

Розкриваючи ***третє питання***, студенти мають проаналізувати регіональні міжнародно-правові документи, що містять положення про свободу думки, совісті, релігії та переконань, прийняті РЄ (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Європейська соціальна хартія (переглянута) (1996 р.), Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995 р.), Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1556 (2002) «Релігія та зміни в Центральній і Східній Європі» (2002 р.), Європейські пенітенціарні правила (2006 р.) та ін.), а також ОБСЄ (Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.), Підсумковий документ Мадридської зустрічі 1980 р. представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі (1983 р.), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі (1989 р.) та ін.). Разом із тим особливу увагу потрібно звернути на основні первинні джерела права ЄС, проаналізувавши як засновницькі договори, так і

договори про зміни до засновницьких договорів. Окремого розгляду потребують, зокрема, Лісабонський договір змін до Договору про ЄС та Договорів про заснування Європейських Спільнот (2007 р.) та Хартія основоположних прав ЄС (2000 р.), що захищає різні види прав та свобод мешканців ЄС. При висвітленні третього питання необхідно виокремити спільні та відмінні риси універсальних і регіональних міжнародно-правових документів у сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань, з'ясувати сильні та слабкі сторони останніх, а також висловити власну думку щодо обов'язковості дотримання викладених у них норм державами-членами вищезазначених міжнародних організацій. Також, проаналізувавши регіональні міжнародно-правові документи, прийняті в рамках ЄС, студенти мають сформулювати основні підвалини політики останнього в релігійній сфері. На окрему увагу студентів заслуговує проблема імплементації міжнародних стандартів прав людини на національному рівні.

Розгляд ***четвертого питання*** передбачає вивчення актуальних проблем правового характеру, що виникають у процесі захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань на міжнародному рівні, а також знайомство з міжнародними механізмами його забезпечення. Так, наприклад, розгляд такого аспекту питання, як захист права на свободу думки, совісті, релігії та переконань у межах інституційної системи ООН, передбачає вивчення статусу Ради ООН з прав людини (повноваження, структура, функції, основні напрямки та проблеми діяльності), Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Комісії з прав людини. Також окрему увагу потрібно приділити діяльності Верховного комісара ООН з прав людини у контексті захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань і Спеціального доповідача ООН з питань свободи релігії та переконань. У свою чергу, висвітлення такого аспекту питання, як захист права на свободу думки, совісті, релігії та переконань у межах інституційної системи РЄ, передбачає як вивчення статусу Європейської комісії з боротьби з расизмом та нетерпимістю, так і розгляд основних напрямків діяльності Комісара з прав людини. На окрему увагу заслуговує аналіз судової практики в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань Європейського суду з прав людини – міжнародного

судового органу, рішення якого мають обов'язковий характер для держав-членів РЄ, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.). Крім того, студенти мають дати оцінку діяльності Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань, а також діяльності Комітету прав людини, Комітету з культури та освіти Європарламенту ЄС.

У підсумку студенти повинні висловити власну оцінку ефективності міжнародно-правових засобів із захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань у контексті глобалізаційних процесів та викликів сучасного світу.

Джерела:

1. EU Guidelines on the promotion and protection of freedom of religion or belief. FOREIGN AFFAIRS Council meeting (Luxembourg, 24 June 2013) / COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. 18 p.
2. European Court of Human Rights: Factsheet – Freedom of religion. September 2015. – 9 p.
3. European Court of Human Rights: Factsheet – Freedom of religion. January 2017. – 10 p.
4. European Court of Human Rights: Factsheet – Religious symbols and clothing. May 2016. – 8 p.
5. Freedom of Religion or Belief Toolkit. How the FCO can help promote and protect this human right. – 36 p.
6. Guide on Article 9 – Freedom of thought, conscience and religion [in French only], document prepared by the Research Division of the Court, 1 September 2015. – 79 p.
7. Overview of the European Court of Human Rights' case-law on freedom of religion, report prepared by the Research Division of the Court, updated on 31 October 2013. – 27 p.
8. P7_TA(2013)0279. European Parliament recommendation to the Council of 13 June 2013 on the draft EU Guidelines on the Promotion and Protection of Freedom of Religion or Belief (2013/2082(INI)) // Official Journal of the European Union. 2016. 19 February. – Volume 59. – P. 174–179.
9. Rapporteur's Digest on Freedom of Religion or Belief. Excerpts of the Reports from 1986 to 2011 by the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief. Arranged by Topics of the Framework for Communications [Електронний ресурс] // The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) : [website]. – Режим доступу: http://www.ohchr.org Documents/Issues/Religion/RapporteursDigestFreedomReligionBelief.pdf
10. Декларация о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии или убеждений [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_284

11. Декларация принципов терпимости [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу:: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_503
12. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на основі релігії чи віри (Резолюція 36/55 Генеральної Асамблеї ООН) // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. Володимира Яворського. – Харків, 2005. – С. 82–85.
13. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_318
14. Декларація про расу та расові забобони // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 68.
15. Документ Копенгагенської наради представників держав-учасниць Конференції щодо людського виміру Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1990 р.) // Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 54–60.
16. Документы Управления Верховного комиссара и Комиссии ООН по правам человека // Альтернативная гражданская служба. Стандарты и подходы к реформированию: сборник статей и документов / Центр правовой трансформации; сост. М. Пашкевич, Е. Тонкачева, О. Доморад, Е. Ковалева. – Минск, 2010. – С. 252–285.
17. Европейский суд по правам человека. Обзор судебной практики Суда по вопросу свободы вероисповедания. Совет Европы, 2013. – 29 с.
18. Європейська соціальна хартія (Переглянута) (ETS № 163) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062
19. Європейські пенітенціарні правила [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_032
20. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
21. Загальний коментар № 22 Комітету ООН з прав людини // Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 45–50.
22. Загальні коментарі Комітету ООН з прав людини статті 18 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права (1993) // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. Володимира Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; [Переклад правових документів: Ярослав Гордієвич, Володимир Яворський]. – Харків, 2005. – С. 77–81.

23. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_055
24. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінкі, 1975 р.) // Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 50–51.
25. Избранные решения Европейского Суда по правам человека // Альтернативная гражданская служба. Стандарты и подходы к реформированию: сборник статей и документов / Центр правовой трансформации; сост. М. Пашкевич, Е. Тонкачева, О. Доморад, Е. Ковалева. – Минск, 2010. – С. 174–225.
26. Избранные соображения Комитета ООН по правам человека // Альтернативная гражданская служба. Стандарты и подходы к реформированию: сборник статей и документов / Центр правовой трансформации; сост. М. Пашкевич, Е. Тонкачева, О. Доморад, Е. Ковалева. – Минск, 2010. – С. 226–249.
27. Итоговый документ Венской встречи государств-участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_081
28. Итоговый документ Мадридской встречи 1980 года представителей государств-участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшейся на основе положений Заключительного акта, относящихся к дальнейшим шагам после Совещания [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/994_080/print1484842710257545
29. Керівні принципи для аналізу законодавства стосовно релігії чи віри // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. Володимира Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; [Переклад правових документів: Ярослав Гордієвич, Володимир Яворський]. Харків, 2005. – С. 36–60.
30. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_174
31. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
32. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021
33. Конвенція про статус біженців [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011
34. Консолідована версія Договору про Європейський Союз // Офіційний вісник Європейського Союзу. 30.3.2010. – С. 13–45.

35. Консолідована версія Договору про функціонування Європейського Союзу // Офіційний вісник Європейського Союзу. 30.3.2010.– С. 47–199.
36. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Г. Друзенка та С. Друзенко, за заг. ред. Г. Друзенка. – К., 2010. – 536 с.
37. Международные стандарты и нормы права на сознательный отказ от прохождения воинской службы / [сост. Д. Бретт] // Альтернативная гражданская служба. Стандарты и подходы к реформированию: сборник статей и документов / Центр правовой трансформации; сост. М. Пашкевич, Е. Тонкачева, О. Доморад, Е. Ковалева. – Минск, 2010. – С. 72–101.
38. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
39. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042
40. Міжнародні нормативно-правові акти з питань забезпечення свободи совісті // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. К., 2013. – С. 66–76.
41. Міжнародні нормативно-правові акти з питань забезпечення свободи совісті // Національна безпека і оборона. – 2011. – № 1–2. – С. 98–108.
42. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_212
43. Окремі зобов'язання ОБСЄ у сфері свободи релігії та переконань: Київ, 2013 рік // Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 46–47.
44. Окремі зобов'язання ОБСЄ у сфері свободи релігії та переконань: Маастрихт, 2003 рік (Рішення: Рішення № 4/03 «Про толерантність та недискримінацію») // Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 46.
45. Основні принципи поводження з в'язнями (Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_230
46. Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі (1989 р.) // Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 51–54.
47. Протокол № 12 до Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод (витяг) // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних

свобод / За ред. Володимира Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; [Переклад правових документів: Ярослав Гордієвич, Володимир Яворський]. – Харків, 2005. – С. 64.
48. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим ждоступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_535
49. Рамкова конвенція про захист національних меншин [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_055
50. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1605 (2008) «Європейські мусульманські спільноти у протистоянні екстремізму» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/804_rez_1605.htm
51. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1928 (2013) «Гарантування прав людини стосовно релігії та переконань і захист релігійних громад від насильства» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1747_rez_1928_(2013).htm
52. Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – 70 с.
53. Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – 52 с.
54. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1178 (1992) щодо сект та нових релігійних рухів // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. Володимира Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; [Переклад правових документів: Ярослав Гордієвич, Володимир Яворський]. – Харків, 2005. – С. 65–66.
55. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1202 (1993) «Про релігійну терпимість у демократичному суспільстві» // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. В. Яворського. – Харків, 2005. – С. 67–70.
56. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1412 (1999)55 «Про незаконну діяльність сект» // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. В. Яворського. – Харків, 2005. – С. 71–73.
57. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1396 (1999) «Релігія і демократія» // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 73–74.

58. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1556 (2002) «Релігія та зміни в Центральній і Східній Європі» // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 74–75.
59. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1962 (2011) «Релігійний вимір міжкультурного діалогу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1227_rec_1962.htm.
60. Решения Будапештского саммита СБСЕ 1994 года [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_086.
61. Статут ООН / Видано Департаментом громадської інформації ООН. [б.м.]: [б.в.], 2008. – 70 с.
62. Устав Организации Объединенных Наций [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010/page?text=%F0%E5%EB%E8%E3%E8.
63. Хартия основных прав Европейского Союза [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
64. Хартія основоположних прав Європейського Союзу // Офіційний вісник Європейського Союзу. 30.3.2010. – С. 389–403.

Література:

1. Murdoch J. Freedom of thought, conscience and religion. A guide to the implementation of Article 9 of the European Convention on Human Rights / Council of Europe. – Strasbourg, 2007. – 63 p. (Human rights handbooks, No. 9).
2. Murdoch J. Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention on Human Rights / Council of Europe. – Strasbourg, 2012. – 92 p.
3. Бедь В.В. Міжнародно-правове закріплення свободи совісті / В.В. Бедь // Часопис Київського університету права. – 2011/1. – С. 349–353.
4. Білаш О.В. Правові акти Ради Європи в системі захисту прав людини у сфері свободи совісті та віросповідання // Науковий вісник Ужгородського національного університету / О.В. Білаш. Серія: Право. – 2015. – Вип. 34. Т. 3. – С. 127–131.
5. Бурьянов С.А. Международно-правовые документы в области свободы совести и практика их реализации в Российской Федерации: Теоретико-прикладное исследование за 2011 год / С.А. Бурьянов. – М., 2012. – С. 6–97.
6. Валеев Р.М. Международная защита прав человека на свободу совести и религии / Р.М. Валеев // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. – 2012. – № 2 (76). – С. 122–126.
7. Друзенко Г. Інститут свободи совісті: міжнародні стандарти та законодавство України / Г. Друзенко. – К., 2000. – 186 с.
8. Зарубежный опыт регулирования религиозной сферы / Сост.: Отдел международного сотрудничества. – Астана, 2012. – С. 5–12.

9. Калмиков Т. Європейський Суд та Комісар з прав людини Ради Європи: шляхи розвитку взаємодії / Т. Калмиков // Evropsky politicky a pravni diskurz. 2015. – Vol. 2. Iss. 4. – С. 42–45.
10. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні / Н. Карпачова // Право України. – 2009. – № 4. – С. 4–21.
11. Київець О. Свобода совісті як об'єкт міжнародно-правового регулювання / О. Київець // Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку : наукове вид. – К., 2012. – С. 230–241.
12. Кисельов О. Релігія й освіта в документах ПАРЄ / О. Кисельов // Релігійна і світська освіта в Україні: проблема співіснування. Матеріали Молодіжної літньої школи. – К., 2006. – С. 54–56.
13. Лозінська С.В. До питання про релігійну свободу: міжнародно-правовий аспект / С.В. Лозінська // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 232–239.
14. Ляхівненко С.М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики / С.М. Ляхівненко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2011. – Вип. 51. – С. 666–672.
15. Мердок Дж. Защита права на свободу мысли, совести и религии в рамках Европейской конвенции о защите прав человека / Дж. Мердок. – Воронеж, 2014. – 163 с. (Серия пособий Совета Европы).
16. Посібник з європейського антидискримінаційного права. – Люксембург, 2011. – С. 53–54, 119–122.
17. Рабінович П. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація / П. Рабінович, О. Венецька / Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. – Х., 2012. – №4 (71). – С. 18–28.
18. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація / П.М. Рабінович // Вісник Національної академії правових наук України. – 2016. – № 1. – С. 19–29.
19. Сорокун В.М. Загальні принципи права на свободу думки, совісті та релігії відповідно до рішення "С.А.С. проти Франції" Європейського суду з прав людини / В.М. Сорокун // Проблеми законності: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. Вип. 132. С. 186–196.
20. Сорокун В.М. Захист права на свободу віросповідання та заборона дискримінації на ґрунті релігії як норма міжнародного звичаєвого права / В.М. Сорокун // Державне будівництво та місцеве самоврядування / голов. ред. Ю. П. Битяк [та ін.]. – Х., 2008. – Вип. 16. – С. 169–181.
21. Сорокун В.М. Міжнародний захист релігійних прав людини спеціальним доповідачем ООН з свободи релігії та віросповідань / В.М. Сорокун // Осінні юридичні читання: тези доп. та наук. повідомл. всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, 12–13 листоп. 2008 р. / НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – С. 130–131.
22. Сорокун В.М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання: монографія / В.М. Сорокун / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2010. – 252 с.

23. Сорокун В.М. Розвиток права на свободу совісті й віросповідання в універсальному міжнародному праві з часів прийняття Загальної декларації прав людини / В.М. Сорокун // Проблеми законності / відп. ред. В. Я. Тацій; ред. кол. А. П. Гетьман [та ін.]. – Харків, 2008. – Вип. 99. – С. 220–227.
24. Сыроед Т.Л. Международно-правовая регламентация права на свободу мысли, совести и религии / Т.Л. Сыроед [Електронний ресурс] // Часопис з юридичних наук: Електронний науковий збірник / [Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет]. – 2014. – Режим доступу: http://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1649/1393.
25. Ульяшина Л. Международно-правовые стандарты в области прав человека и их реализация: теория и практика применения. – Вильнюс, 2013. – 402 с.
26. Фісун Ю.Ю. Право на свободу думки, совісті та релігії в контексті сучасних євроінтеграційних процесів / Ю.Ю. Фісун // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 24. – С. 152–156.
27. Ханстантинов В.О. Політичний вимір толерантності: ідеї та проблеми: [монографія] / В.О. Ханстантинов. – Миколаїв, 2011. – С. 170–207.
28. Ярмол Л.В. Захист свободи віросповідання Європейським судом з прав людини (загальнотеоретичні аспекти) / Л.В. Ярмол, І.Б. Тучапець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. – 2015. – № 824. – С. 368–372.
29. Ярмол Л.В. Право на освіту та свобода віросповідання: практика Європейського суду з прав людини / Л.В. Ярмол, І.Б. Тучапець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. – 2016. – № 845. – С. 460–467.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

ДОКУМЕНТИ ООН

СТАТУТ ООН (1945)
(Витяги)

Розділ I
Цілі та Принципи
Стаття 1

Організація Об'єднаних Націй має на Меті:

3. Здійснювати міжнародне співробітництво в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії.

Розділ IV

Генеральна Асамблея

Функції та Повноваження

Стаття 13

1. Генеральна Асамблея організовує дослідження та надає рекомендації з метою:

б) сприяти міжнародному співробітництву в галузі економічної та соціальної культури, освіти, охорони здоров'я та сприяти реалізації прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі мови та релігії.

Розділ IX

Міжнародне економічне і соціальне співробітництво

Стаття 55

З метою створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправності та самовизначення народів, Організація Об'єднаних Націй сприяє:

в) загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови й релігії.

Розділ XII

Міжнародна система опіки

Стаття 76

Основні завдання системи опіки, відповідно до Цілей Організації Об'єднаних Націй, викладених в статті 1 цього Статуту, полягають у тому, щоб:

в) заохочувати дотримання прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови, релігії, і заохочувати визнання взаємозалежності народів світу.

Друкується за: Статут ООН / Видано Департаментом громадської інформації ООН. [б.м.], – 2008. – С. 7, 15–16, 36.

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (1948)

(Витяги)

Стаття 2

Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового

або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

Стаття 16

1. Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання.

Стаття 18

Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 26

2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

Стаття 29

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і

поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Друкується за: Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

КОНВЕНЦІЯ ПРО СТАТУС БІЖЕНЦІВ (1951)
(Витяги)
Стаття 4
Релігійні переконання

Договірні Держави надаватимуть біженцям, які знаходяться на їхніх територіях, принаймні таке ж сприятливе становище, як і своїм власним громадянам, щодо свободи сповідувати свою релігію і свободи надавати своїм дітям релігійне виховання.

Стаття 33
Заборона вислання біженців або їхнього примусового повернення (в країни, з яких вони прибули)

1. Договірні Держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожуватиме небезпека через їхню расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичні переконання.

2. Ця постанова, однак, не може застосовуватися до біженців, які розглядаються з поважних причин як такі, що є суспільно небезпечними і становлять загрозу безпеці країни, в якій вони знаходяться, або засуджені чинним вироком за вчинення особливо тяжкого злочину.

Друкується за: Конвенція про статус біженців [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (1955)

(Витяги)

Частина I

Загальні правила

Основний принцип

6. 1) Нижченаведені правила слід застосовувати неупереджено. Дискримінація за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, сімейного становища або соціального стану неприпустима.

2) З іншого боку, треба поважати релігійні переконання та моральні засади в'язнів, які належать до тих чи інших груп населення.

Релігія

41. 1) У заклади, де є досить велика кількість в'язнів, що належать до однієї конфесії, слід призначати кваліфікованого служителя даного культу або дозволяти йому відправляти там відповідні обряди. Якщо є можливість, а кількість таких в'язнів значна, такого служителя треба призначати на певний час.

2) Кваліфікований служитель культу, який призначається або допускається в заклад на основі пункту 1, повинен мати можливість регулярно проводити релігійні обряди та у відведений для цього час періодично відвідувати наодинці в'язнів, які належать до його конфесії, для бесід на релігійні теми.

3) В'язнів не можна позбавляти можливості доступу до кваліфікованих представників будь-якої конфесії. З другого боку, якщо в'язень протестує проти відвідування його служителями культу, до його побажань треба ставитися з повною повагою.

42. У межах досяжного кожен в'язень повинен мати можливість задовольняти свої релігійні потреби, беручи участь у релігійних обрядах у стінах закладу і маючи в своєму розпорядженні релігійні писання, властиві його віросповіданню.

Частина II

Поводження з в'язнями

65. У поводженні з особами, засудженими до тюремного ув'язнення чи іншої подібної міри покарання, треба прагнути, враховуючи тривалість терміну, який вони відбувають, прищеплювати їм бажання підкорятися законам і забезпечувати своє існування після звільнення. Поводження з ними повинно зміцнювати в них відчуття власної гідності та усвідомлення своєї відповідальності.

66. 1) З цією метою треба вжити всіх придатних засобів, включаючи релігійне обслуговування в країнах, де це можливо, навчання, професійну підготовку та орієнтацію, вивчення конкретних соціальних випадків, консультації щодо працевлаштування, фізичне виховання і зміцнення характеру. Причому треба враховувати індивідуальні потреби в'язня, його соціальне минуле, історію його злочину, його фізичні й розумові здібності та можливості, його темперамент, тривалість терміну його ув'язнення і його можливості після звільнення.

Освіта і відпочинок

77. 1) В'язням, що здатні мати з цього користь, слід забезпечувати можливість подальшої освіти, включно з релігійним вихованням у країнах, де таке допускається. Навчання неграмотних і молоді слід вважати обов’язковим, і органи тюремного управління повинні звертати на це особливу увагу.

2) Навчання в'язнів слід, наскільки це можливо, пов'язувати з діючою в країні системою освіти, з тим, щоб звільнені в'язні могли вчитися далі без утруднень.

78. В усіх установах в'язням треба забезпечувати можливості відпочинку і культурної діяльності в інтересах їхнього фізичного і психічного здоров'я.

Друкується за: Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_212

КОНВЕНЦІЯ ПРО БОРОТЬБУ З ДИСКРИМІНАЦІЄЮ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ (1960)

(Витяги)

Стаття 1

1. У цій Конвенції вислів «дискримінація» охоплює будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, економічного стану або народження, що має на меті чи наслідком знищення або порушення рівності ставлення в галузі освіти […]

Стаття 2

Наступні положення не розглядаються як дискримінація з точки зору статті 1 цієї Конвенції, якщо вони мають місце в окремих державах:

b) Створення чи збереження за мотивами релігійного або мовного характеру окремих систем освіти або навчальних закладів, що надають освіту, яка відповідає вибору батьків або законних опікунів учнів, у тих випадках, коли долучення до цих систем чи вступ до цих закладів є добровільним і якщо надана ними освіта відповідає нормам, установленим чи затвердженим компетентними органами освіти, зокрема щодо освіти одного й того ж ступеня.

Стаття 5

Держави, що є сторонами цієї Конвенції, вважають, що:

a) Освіта має бути спрямованою на всебічний розвиток людської особистості та на більшу повагу до прав людини й основних свобод; вона має сприяти взаєморозумінню, терпимості й дружбі між усіма народами та всіма расовими або релігійними групами, а також розвитку діяльності Організації Об'єднаних Націй з підтримки миру;

b) Батьки та, у відповідних випадках, законні опікуни повинні мати можливість, по-перше, в межах, визначених законодавством кожної держави, вільно посилати своїх дітей не до державних, а до інших навчальних закладів, що відповідають мінімальним вимогам, установленим чи затвердженим компетентними органами освіти, і, по-друге, забезпечувати релігійне та моральне виховання дітей відповідно до їх власних

переконань, нікому окремо й жодній групі осіб, взятій у цілому, не слід нав’язувати релігійне виховання, несумісне з їхніми переконаннями.

Перекладено за: Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_174

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ І ПОЛІТИЧНІ ПРАВА (1966) (Витяги)

Частина II
Стаття 4

1. Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

Частина III
Стаття 8

2. Нікого не можуть держати в підневільному стані.

3. а) Нікого не можуть приневолювати до примусової чи обов'язкової праці;

с) терміном «примусова чи обов’язкова праця» в цьому пункті не охоплюється:

іі) будь-яка служба військового характеру, а в тих країнах, де визнається відмовлення від військової служби з політичних чи релігійно-етичних мотивів, будь-яка служба, передбачена законом для осіб, що відмовляються від військової служби з таких мотивів.

Стаття 18

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

2. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір.

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.

Стаття 20

1. Будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом.

2. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом.

Стаття 24

1. Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави.

Стаття 26

Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону.

В цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія,

політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини.

Стаття 27

У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Друкується за: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО РАСУ ТА РАСОВІ ЗАБОБОНИ (1978) (Витяги)

Стаття 1

1. Всі люди належать до одного й того ж виду і мають спільне походження. Вони народжуються рівними в гідності та правах, і всі вони складають невід'ємну частину людства.

2. Всі люди і групи людей мають право відрізнятися один від одного, розглядати себе як таких і такими вважатися. Однак різноманітність форм життя і право на відмінність за жодних обставин не можуть стати підставою для расових забобонів; ні юридично, ні фактично вони не можуть бути виправданням будь-якої дискримінаційної практики чи засадою політики апартеїду, що є найбільш крайньою формою расизму.

3. Ідентичність походження жодним чином не стосується можливості для людей вести різний спосіб життя; вона також не виключає ні існування відмінностей, що ґрунтуються на різноманітності культур, середовища та історії, ні права на збереження культурної самобутності.

4. Усі народи світу мають рівні здібності, що дозволяють їм досягнути найвищого рівня інтелектуального, технічного, соціального, економічного, культурного і політичного розвитку.

5. Відмінності в досягненнях різних народів пояснюються виняткова географічними, історичними, політичними, економічними, соціальними і культурними чинниками. Ці

відмінності в жодному разі не можуть слугувати підставою для встановлення будь-якої ієрархічної класифікації націй і народів.

Друкується за: Декларація про расу та расові забобони // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 68.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (РЕЗОЛЮЦІЯ 45/111 ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН) (1990)

(Витяги)

2. Не допускається ніякої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи за іншою ознакою.

3. Бажано також поважати релігійні переконання і культурні традиції тієї групи, до якої належать ув'язнені, в усіх випадках, як цього вимагають місцеві умови.

Друкується за: Основні принципи поводження з в'язнями (Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_230

МІЖНАРОДНА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ УСІХ ТРУДЯЩИХ-МІГРАНТІВ І ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ (1990)

(Витяги)

Стаття 12

1. Трудящі-мігранти і члени їх сімей мають право на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу мати або приймати релігію чи переконання за своїм вибором і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і спільно з іншими, публічно або приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальним обрядів і вчень.

2. Трудящі-мігранти і члени їх сімей не повинні піддаватися примусу, що применшує їх свободу мати або приймати релігію чи переконання за своїм вибором.

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, установленим законом і необхідним для збереження суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі та основних прав і свобод інших осіб.

4. Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються поважати свободу батьків та, у відповідних випадках, законних опікунів, щонайменше один з яких є трудящим-мігрантом, забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.

Друкується за: Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 69.

ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ (1990)
(Витяги)

4. Ці Правила мають застосовуватися неупереджено, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, віку, мови, віросповідання, національності, політичних або інших переконань, культурних поглядів або практики, майнового або сімейного стану, етнічного або соціального походження і непрацездатності. Необхідно забезпечувати повагу релігійних і культурних поглядів, практики і моральних принципів неповнолітнього.

37. Виправний заклад повинен забезпечити, щоб кожен неповнолітній у звичний час харчування отримував належним чином приготовану і подану їжу, якість і кількість якої відповідає дієтичним і санітарно-гігієнічним нормам зважаючи, наскільки це можливо, на його релігійні та культурні вимоги. Кожен неповнолітній повинен бути забезпечений чистою питною водою у будь-який час.

Релігія

48. Кожному неповнолітньому потрібно дозволяти задовольняти свої потреби, пов'язані з релігійним і духовним життям, зокрема відвідувати служби і зібрання, що проводяться у виправному закладі, або брати участь у службах відповідно до обрядів його релігії, а також користуватися необхідними книгами або предметами релігійного культу й навчання відповідно до свого віросповідання. Якщо у виправному закладі утримується досить велике число неповнолітніх, які сповідують будь-яку певну релігію, то слід призначати або допускати до нього одного або кількох служителів культу цієї релігії для проведення регулярних служб і відвідування неповнолітніх на їх прохання у конфіденційній обстановці з релігійними цілями. Кожен неповнолітній повинен мати право на зустріч із кваліфікованим представником будь-якої релігії на свій вибір, а також право не брати участі в релігійних службах і вільно відмовлятися від релігійної освіти, релігійних повчань або проповіді.

Друкується за: Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 69.

ЗАГАЛЬНІ КОМЕНТАРІ КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ СТАТТІ 18 МІЖНАРОДНОГО ПАКТУ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА (1993)

1.

Право на свободу думки, совісті та релігії (що включає свободу дотримуватися віри) у статті 18 (1) є далекоглядним та надзвичайно змістовним: воно включає свободу думки в усіх сферах, особисті переконання та прихильність до релігії чи віри, незалежно від того чи вони сповідуються самостійно чи разом з іншими. Комітет звертає увагу Держав-учасниць на той факт, що свобода думки та свобода совісті однаково захищені зі свободою релігії чи віри. Фундаментальний характер цих свобод також відображається й у положенні статті 4 (2) Пакту, яким визначено,

що недотримання цього положення неможливе навіть у час введення надзвичайного стану.

2.

Стаття 18 захищає теїстичні, атеїстичні та неатеїстичні переконання, так само як і право не сповідувати жодної релігії чи віри. Терміни «віра» (англ. *belief,* примітка перекладача) та «релігія» повинні широко тлумачитися. Стаття 18 не обмежена у своєму застосуванні до традиційних релігій чи релігій та вірувань з інституційними характеристиками або практиками аналогічними до таких традиційних релігій. Тому Комітет із стурбованістю розглядає будь-які тенденції дискримінації будь-якої релігії чи віри з-за будь-яких обставин, включаючи факт, що вони є новоутвореними чи представляють релігійні меншини, які можуть бути суб'єктом ворожості домінуючої релігійної громади.

3.

Стаття 18 розрізняє свободу думки, совісті, релігії чи вірування від свободи виражати чи сповідувати релігію чи віру. Не дозволено впроваджувати жодних можливих обмежень щодо свободи думки та совісті чи свободи мати або приймати релігію чи вірування за своїм вибором. Ці свободи захищені без жодних застережень, так само як і право кожного мати свої погляди в Статті 19 (1). У відповідності до Статей 18 (2) та 17 ніхто не може бути примушений розкривати свої думки або належність до релігії чи віри.

4.

Свобода сповідувати релігію чи вірування може бути реалізована «як самостійно, так і спільно з іншими приватно чи публічно». Свобода сповідувати релігію чи вірування через молитви, ритуали, практику та повчання становить широке поле можливих дій. Концепція молитви поширюється на ритуальні та церемоніальні дії, що спрямовані на пряме сповідування вірування, так само як і безліч практик інтегрованих до таких дій включно з будівлями чи місцями для молитви, використання ритуальних доктрин й об'єктів, демонстрація символів та дотримання днів святкування й відпочинку. Дотримання та практика релігії чи вірування може включати не тільки церемоніальні дії, але й також звичаї щодо дотримання правил

дієти, носіння характерного одягу чи закривання голови, участь у ритуалах пов'язаних з певними етапами життя, а також використання особливої мови, якою зазвичай розмовляють у цій групі. Крім того, практика та навчання релігії чи вірування включають дії, інтегровані у поведінку релігійних груп щодо вирішення основних питань, зокрема, окрім іншого, свободу вибору їхнього релігійного лідера, священика чи вчителя, свободу започатковувати семінари чи релігійні школи та свободу виготовляти й поширювати релігійні тексти чи публікації.

5.

Комітет зауважує, що свобода «мати чи приймати» релігію чи вірування зумовлює наявність свободи обирати релігію чи вірування, включно, між іншим, право змінювати одну релігію чи вірування на іншу або приймати атеїстичні погляди, так само як і право продовжувати притримуватися однієї релігії чи вірування. Стаття 18 (2) виключає примус, що може обмежити право мати чи приймати релігію чи вірування, включно з використанням або застосуванням фізичної сили чи покаранням з метою примусити віруючих чи невіруючих прийняти їхні релігійні вірування та конгрегації, відректися від своєї релігії чи вірування або змінити їх. Політика та практика мають такий самий намір чи ефект коли, наприклад, обмежується доступ до освіти, медичної допомоги, працевлаштування чи прав, гарантованих Статтею 25 та іншими положеннями Пакту, що є також несумісними зі Статтею 18 (2). Такий самий захист гарантується й усім тим, хто має переконання нерелігійного характеру.

6.

Комітет вважає, що Стаття 18 (4) дозволяє проводити навчання в середніх державних школах на такі теми як загальна історія релігії та етика, якщо вони викладаються у нейтральний та об'єктивний спосіб. Свобода батьків чи законних опікунів забезпечити, щоби їхні діти отримали релігійну чи моральну освіту у відповідності до їхніх власних переконань, що впроваджена Статтею 18 (4), відноситься до гарантій свободи навчати релігії та віруванню, встановлених Статтею 18 (1). Комітет зауважує, що освіта в державній середній школі, що включає вивчення певної визначеної релігії чи вірування є

несумісною зі Статтею 18 (4), оскільки її положення створені з метою застосування без дискримінаційних винятків та мають застосовуватися з урахуванням бажання батьків й опікунів.

7.

Відповідно до Статті 20 жодне сповідування релігії чи вірування не може включати пропаганду війни чи виправдання національної, расової чи релігійної ворожнечі, що становить підбурювання до дискримінації, війни чи насильства. Як вказано у Загальних Коментарях Комітету № 11 (19), Держави-учасниці мають обов'язок впровадити законодавство, що забороняє подібні дії.

8.

Стаття 18 (3) дозволяє обмеження свободи сповідувати релігію чи вірування тільки тоді, коли такі обмеження передбачені законом та є необхідними для захисту громадської безпеки, порядку, здоров'я та моралі або фундаментальних прав і свобод інших. Свобода від примусу мати чи приймати релігію чи вірування та свобода батьків й опікунів забезпечити релігійну та моральну освіту не може бути обмежена. При тлумаченні меж допустимого обмеження, Держави-учасниці повинні виходити з потреб захисту прав, гарантованих Пактом, включаючи право на рівноправність та недискримінацію незалежно від обставин деталізованих у Статтях 2, 3 та 26. Обмеження повинні бути встановлені законом та повинні застосовуватися в спосіб, що не спотворював би гарантії, визначені Статтею 18. Комітет відзначає, що частина 3 Статті 18 є чітко визначеною: не можуть встановлюватися обмеження на підставах, що тут не вказані, навіть якщо вони будуть дозволені як обмеження інших прав, захищених Пактом, наприклад, таких як захист національної безпеки. Обмеження можуть бути застосовані виключно з тією метою, для якої вони були визначені, повинні прямо її стосуватися та бути пропорційними до визначеної потреби, на яку вони були спрямовані. Обмеження не можуть впроваджуватися з метою дискримінації чи застосовуватися у дискримінаційний спосіб. Комітет зауважує, що концепція моралі походить від багатьох соціальних, філософських та релігійних традицій. Відповідно, обмеження свободи сповідувати релігію чи вірування з метою захисту моралі повинні базуватися

на принципах, що не походять виключно з однієї традиції. Особи, які вже є суб'єктом певного законного примусу, наприклад, ув'язнення, продовжуватимуть реалізовувати своє право сповідувати свою релігію чи вірування в повному обсязі відповідно до природи кожного такого примусу. Звіт Держав-учасниць повинен містити інформацію щодо повного обсягу та ефекту обмежень, встановлених відповідно до Статті 18 (3), як щодо норм права так і щодо їхнього застосування в конкретних ситуаціях.

9.

Той факт, що релігія є визнаною як державна релігія або коли вона встановлена як офіційна чи традиційна або коли її послідовники становлять більшість населення, не повинен призводити до погіршення реалізації жодних прав відповідно до Пакту, включно зі Статтями 18 та 27, так само як і дискримінації прихильників інших релігій чи невіруючих. Особливо певні обмеження є дискримінаційними щодо останніх, наприклад, заходи, що надають доступ до державної служби для членів домінуючої релігії або надають економічні привілеї для них або впроваджують спеціальні обмеження щодо практики їхньої релігії. Ці заходи суперечать забороні дискримінації на основі релігії чи вірувань та гарантуванню рівного захисту відповідно до Статті 26. Заходи, що передбачає частина друга Статті 20 Пакту, визначають важливий самозахист від порушення прав релігійних меншин та інших релігійних груп при реалізації прав, гарантованих Статтями 18 та 27, а також проти прямих насильницьких дій та прямого переслідування цих груп. Комітет хоче бути поінформованим щодо заходів, ужитих Державами-учасницями, стосовно захисту практики всіх релігій та вірувань від порушень і захисту їх послідовників від дискримінації. Також інформація щодо дотримання прав релігійних меншин відповідно до Статті 27 необхідна Комітету для оцінки в якому обсязі свобода думки, совісті, релігії та вірувань імплементована Державами-учасницями. Держави-учасниці повинні також включити до свого звіту інформацію щодо практики покарання за богохульство, передбаченої її законодавством та судовою практикою.

10.

Якщо статус групи віруючих визначений як офіційна ідеологія в конституціях, статутах, деклараціях керуючих партій і т.п. або існує на практиці, це не повинно означати зменшення свобод відповідно до Статті 18 чи інших прав, закріплених Пактом, а також будь-якої дискримінації осіб, які не приймають офіційну ідеологію чи їй протистоять.

11.

Багато осіб заявляють про право відмовитися від проходження військової служби (добросовісна відмова) на підставі того, що таке право випливає з їхньої свободи відповідно до Статті 18. У відповідь на такі вимоги все більше країн мають у своєму законодавстві винятки, що дозволяють не проходити обов'язкову військову службу громадянам, які щиро дотримуються вимог релігії чи інших вірувань, якими заборонено служити в армії, та замінюють її альтернативною національною службою. Пакт чітко не визначає право відмовитися від проходження військової служби, але Комітет вважає, що таке право справді, походить зі Статті 18, оскільки обов'язок використовувати смертельну силу може серйозно конфліктувати зі свободою совісті та правом віросповідання чиєїсь релігії чи вірування. Якщо таке право визнане законом або на практиці, то не може існувати різниці у праві відмовитися від військової служби на підставі природи певного вірування. Більше того, не повинно бути жодної дискримінації тих, хто відмовився від військової служби, з-за того, що вони це зробили. Комітет рекомендує Державам-учасницям повідомляти про умови звільнення від проходження військової служби на підставі реалізації права відповідно до Статті 18, а також про зміст і тривалість альтернативної цивільної служби.

Друкується за: Загальні коментарі Комітету ООН з прав людини статті 18 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права (1993) // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. В. Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; [Переклад правових документів: Я. Гордієвич, В. Яворський]. – Харків, 2005. – С. 77–81.

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ І КУЛЬТУРНІ ПРАВА (1966) (Витяги)

Частина II

Стаття 2

2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

Частина III

Стаття 13

3. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів обирати для своїх дітей не тільки запроваджені державними властями школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог щодо освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань.

Друкується за: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ НЕТЕРПИМОСТІ Й ДИСКРИМІНАЦІЇ НА ОСНОВІ РЕЛІГІЇ ЧИ ВІРИ (РЕЗОЛЮЦІЯ 36/55 ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН) (1981)

Генеральна Асамблея,

беручи до уваги, що, відповідно до одного з основних принципів Статуту Організації Об’єднаних Націй, гідність й рівність притаманні кожній людині й що всі держави-члени зобов’язалися вживати спільні й самостійні заходи в співробітництві з Організацією Об’єднаних Націй для сприяння й

заохочення загальної поваги й дотримання прав людини й основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови або релігії,

беручи до уваги, що в Загальній Декларації прав людини й у Міжнародних пактах про права людини проголошуються принципи недискримінації й рівності перед законом і право на свободу думки, совісті, релігії чи віри,

беручи до уваги, що ігнорування й порушення прав людини та основних свобод, зокрема права на свободу думки, совісті, релігії чи віри будь-якого роду, є прямо або побічно причиною війн і важких страждань людства, особливо коли вони служать засобом іноземного втручання у внутрішні справи інших держав і приводять до розпалювання ненависті між народами й державами,

беручи до уваги, що релігія чи віра є для кожного, хто їх дотримується, одним з основних елементів його розуміння життя й що свободу релігії чи віри варто повністю дотримувати й гарантувати,

вважаючи важливим сприяти розумінню, терпимості й повазі в питаннях свободи релігії й віри і домагатися недопущення використання релігії чи віри із метою, несумісних зі Статутом, іншими відповідними документами Організації Об'єднаних Націй та з цілями й принципами цієї Декларації,

будучи переконаною в тому, що свобода релігії чи віри повинна також сприяти досягненню цілей загального миру, соціальної справедливості й дружби між народами й ліквідації ідеологій і практики колоніалізму й расової дискримінації,

відзначаючи із задоволенням прийняття декількох і вступ у силу деяких конвенцій, під егідою Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ, про ліквідацію різних форм дискримінації,

будучи стурбованою проявами нетерпимості й наявністю дискримінації в питаннях релігії чи віри, що все ще спостерігаються в деяких районах світу,

сповнена рішучості прийняти всі необхідні заходи до якнайшвидшої ліквідації такої нетерпимості у всіх її формах і проявах та попереджати дискримінацію на основі релігії чи віри і боротися з нею,

проголошує цю Декларацію про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на основі релігії чи віри:

СТАТТЯ 1

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу мати релігію або переконання будь-якого роду за своїм вибором і свободу сповідувати свою релігію й виражати переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічним або приватним порядком, у відправленні культу, виконанні релігійних та ритуальних обрядів і навчань.

2. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що зменшує його свободу мати релігію чи віру за своїм вибором.

3. Свобода сповідувати релігію або виражати віру підлягає лише обмеженням, установленими законом і необхідними для охорони громадської безпеки, порядку, здоров'я й моралі, так само як й основних прав і свобод інших осіб.

СТАТТЯ 2

1. Ніхто не повинен піддаватися дискримінації на основі релігії чи віри із боку будь-якої держави, установи, групи осіб або окремих осіб.

2. У цілях цієї Декларації вираження «нетерпимість і дискримінація на основі релігії чи віри» означає будь-які відмінності, виключення, обмеження чи переваги, засновані на релігії або вірі, що мають на меті або є наслідком знищення чи зменшення визнання, користування або здійснення на основі рівності прав людини та основних свобод.

СТАТТЯ 3

Дискримінація на основі релігії чи віри є образою гідності людської особистості й запереченням принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй і засуджується як порушення прав людини та основних свобод, проголошених у Загальній Декларації прав людини й докладно викладених у Міжнародних пактах про права людини, і як перешкода для дружніх і мирних відносин між державами.

СТАТТЯ 4

1. Усі держави повинні вживати ефективних заходів для попередження й ліквідації дискримінації на основі релігії чи віри у визнанні, здійсненні й реалізації прав людини та основних

свобод у всіх сферах громадянського, економічного, політичного, соціального й культурного життя.

2. Усі держави прикладають усі зусилля для прийняття або скасування законодавства, коли це необхідно, для заборони будь-якої подібної дискримінації, а також для прийняття всіх відповідних заходів щодо боротьби проти нетерпимості на основі релігії або інших переконань у даній сфері.

СТАТТЯ 5

1. Батьки або, у відповідних випадках, законні опікуни дитини мають право визначати спосіб життя в рамках сім'ї у відповідності зі своєю релігією чи вірою, а також виходячи з морального виховання, яке, на їхню думку, повинна отримати дитина.

2. Кожна дитина має право на доступ до освіти в сфері релігії чи віри відповідно до бажань її батьків або, у відповідних випадках, законних опікунів і не може бути примушена до навчання в сфері релігії чи віри усупереч бажанням її батьків або законних опікунів, причому керівним принципом є інтереси дитини.

3. Дитина захищається від будь-якої форми дискримінації на основі релігії чи віри. Вона повинна виховуватися в дусі розуміння, терпимості, дружби між народами, миру й загального братерства, поваги до свободи релігії чи віри інших людей, а також з повним усвідомленням того, що її енергія й здібності повинні бути присвячені служінню благу інших людей.

4. Якщо дитина не перебуває на піклуванні своїх батьків чи законних опікунів, то приймаються належним чином до уваги воля, що виражається нею, або будь-які прояви її волі в питаннях релігії чи віри, причому керівним принципом є інтереси дитини.

5. Практика релігії чи віри, у яких виховується дитина, не повинна наносити шкоди ні її фізичному чи розумовому здоров'ю, ні її повному розвитку, з дотриманням пункту 3 статті 1 цієї Декларації.

СТАТТЯ 6

У відповідності до статті 1 цієї Декларації й з дотриманням положень пункту 3 статті 1 право на свободу думки, совісті, релігії чи віри включає, зокрема, свободи, що випливають з цього:

a) відправляти культи або збиратися у зв'язку з релігією чи переконаннями та створювати й утримувати місця для цих цілей;

b) створювати й утримувати відповідні благодійні або гуманітарні установи;

c) виробляти, набувати й використовувати у відповідному обсязі необхідні предмети й матеріали, пов'язані з релігійними обрядами або звичаями чи переконаннями;

d) писати, випускати й поширювати відповідні публікації в цих сферах;

e) вести викладання з питань релігії або переконань у місцях, що підходять для цієї мети;

f) просити й отримувати від окремих осіб й організацій добровільні фінансові й інші пожертви;

g) готувати, призначати, обирати або призначати по праву спадкування відповідних керівників відповідно до потреб і норм тієї або іншої релігії чи віри;

h) дотримуватись днів відпочинку й відзначати свята та відправляти обряди відповідно до приписів релігії чи віри;

i) установлювати й підтримувати зв'язки з окремими особами й громадами в сфері релігії чи віри на національному й міжнародному рівнях.

СТАТТЯ 7

Права та свободи, проголошені в цій Декларації, надаються в національному законодавстві таким чином, щоб кожна людина могла користуватися такими правами та свободами на практиці.

СТАТТЯ 8

Ніщо в цій Декларації не повинне бути витлумаченим для обмеження або відходу від будь-якого права, як воно визначено в Загальній Декларації прав людини й у Міжнародних пактах про права людини.

Друкується за: Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на основі релігії чи віри (Резолюція 36/55 Генеральної Асамблеї ООН) // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. В. Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ». [Переклад правових документів: Я. Гордієвич, В. Яворський]. – Харків, 2005. С. 82–85.

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ (1989)
(Витяги)
Частина I
Стаття 2

1. Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

Стаття 14

1. Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії.

2. Держави-учасниці поважають права та обов'язки батьків і у відповідних випадках законних опікунів керувати дитиною в здійсненні її права методом, що відповідає здібностям дитини, які розвиваються.

3. Свобода дотримуватися своєї релігії або віри може зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, моралі та здоров'я населення або захисту основних прав і свобод інших осіб.

Стаття 20

1. Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою.

2. Держави-учасниці відповідно до своїх національних законів забезпечують зміну догляду за дитиною.

3. Такий догляд може включати, зокрема, передачу на виховання, "кафала" за ісламським правом, усиновлення або, за

необхідності, направлення до відповідних установ по догляду за дітьми. Під час розгляду варіантів зміни необхідно належним чином враховувати бажаність наступництва виховання дитини, її етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову.

Стаття 30

У таких державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншості чи особи з числа корінного населення, дитині, яка належить до таких меншостей чи корінного населення, не може бути відмовлено в праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Друкується за: Конвенція про права дитини [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ПРАВА ОСІБ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ АБО ЕТНІЧНИХ, РЕЛІГІЙНИХ ТА МОВНИХ МЕНШИН (РЕЗОЛЮЦІЯ 47/135 ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН) (1992)

(Витяги)

Стаття 1

1. Держави захищають на їх відповідних територіях існування та самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних та мовних меншин та заохочують створення умов для розвитку тої самобутності.

2. Держави вживають належні законодавчі та інші кроки для досягнення цих цілей.

Стаття 2

1. Особи, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин (надалі називаються особами, що належать до меншин), мають право користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі.

2. Особи, що належать до меншин, мають право активної участі в культурному, релігійному, громадському, економічному та державному житті.

3. Особи, що належать до меншин, мають право активної участі у прийнятті на національному і, де це необхідно, регіональному рівні рішень, стосовно тої меншини, до якої вони належать, або тих регіонів, у яких вони проживають, в порядку, що не суперечить національному законодавству.

4. Особи, що належать до меншин, мають право створювати свої власні асоціації та забезпечувати їх функціонування та підтримувати без будь-якої дискримінації вільні та мирні контакти з іншими членами своєї групи та з особами, що належать до інших меншин, а також контакти через кордони з громадянами інших держав, з якими вони зв'язані національними, етнічними, релігійними або мовними зв'язками.

Стаття 3

1. Особи, що належать до меншин, можуть здійснювати свої права, в тому числі права, викладені у цій Декларації, як індивідуально, так і спільно з іншими членами своєї групи без будь-якої дискримінації.

2. Використання або невикористання прав, викладених у цій Декларації, не призводить до яких би там не було негативних наслідків для становища будь-якої особи, що належить до меншини.

Стаття 4

1. Держави вживають при необхідності заходів для забезпечення того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою та ефективно здійснювати свої права людини та основні свободи без будь-якої дискримінації і на підставі повної рівності перед законом.

2. Держави вживають заходів для створення сприятливих умов, які дозволять особам, що належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції та звичаї за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства та суперечить міжнародним нормам.

3. Держави вживають відповідних заходів на те, щоб там, де це здійснимо, особи, що належать до меншин, мали належні

можливості для вивчення своєї рідної мови або навчання своїй рідній мові.

4. Держави при необхідності вживають заходів у галузі освіти з метою стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території. Особи, що належать до меншин, повинні мати належні можливості для отримання знань, необхідних для життя у суспільстві (взагалі) і в цілому.

5. Держави розглядають питання про вжиття належних заходів для того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою брати участь у забезпеченні економічного прогресу та розвитку своєї країни.

Друкується за: Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_318

ЗАГАЛЬНИЙ КОМЕНТАР № 22 КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ ДО СТАТТІ 18 (1993)

1. Право на свободу думки, совісті та релігії (включаючи свободу переконань), передбачене пунктом 1 статті 18, є досить широким та комплексним; воно охоплює свободу думки з усіх питань, особистих переконань та відданість релігії або переконанням, які сповідуються як одноосібно, так і спільно з іншими. Комітет звертає увагу держав-учасниць на те, що свобода думки та свобода совісті захищаються в такій самій мірі, як і свобода релігії та переконань. Про основоположний характер цих свобод свідчить також той факт, що відповідно до пункту 2 статті 4 Пакту навіть у період надзвичайного стану не дозволяються жодні відступи від цієї норми.

2. Стаття 18 захищає теїстичні, нетеїстичні і атеїстичні переконання, а також право не сповідувати жодної релігії чи переконань. Поняття «переконання» і «релігія» слід тлумачити широко. Застосування положень статті 18 не обмежується традиційними релігіями або релігіями та переконаннями, які за своїми організаційними формами або практикою аналогічні традиційним релігіям. У зв’язку з цим Комітет турбує будь-яка тенденція до дискримінації будь-яких релігій або переконань на

будь-яких підставах, у тому числі через те, що вони є новостворениими або що їх сповідують релігійні меншини, до яких може вороже ставитися переважаюча релігійна громада.

3. У статті 18 визначається відмінність між свободою думки, совісті, релігії або переконань і свободою сповідувати релігію або переконання. Ця стаття не допускає встановлення будь-яких обмежень свободи думки та совісті чи свободи мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір. Ці свободи захищені без будь-яких обмежень, так само, як і право кожного дотримуватися своїх поглядів без обмежень пункту 1 статті 19. Відповідно до пункту 2 статті 18 та статті 17 ніхто не може бути змушений розкривати свої думки або свою приналежність до тієї чи іншої релігії або переконань.

4. Свобода сповідувати релігію або переконання може бути реалізована «як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно». Свобода сповідувати релігію або переконання під час відправлення культу, виконання релігійних або ритуальних обрядів та передачі вчення охоплює досить широку сферу дій. Поняття «відправлення культу» включає ритуали та церемонії, в яких віра проявляється безпосередньо, а також різні властиві їм дії, включаючи будівництво місць відправлення культу, використання ритуальних формул та предметів, демонстрацію символів та дотримання свят і днів відпочинку. Дотримання та сповідування релігії або переконань може полягати не тільки в здійсненні церемоній, а й у дотриманні таких звичаїв, як виконання вимог щодо харчування, носіння відмінного одягу та головних уборів, участь у ритуальних обрядах, пов'язаних з певними етапами життя, а також використання особливої мови, за допомогою якої зазвичай спілкуються особи, які належать до відповідної громади. Крім того, практика і вчення, пов'язані з тією чи іншою релігією чи переконаннями, включають здійснення таких заходів, нерозривно пов'язаних з веденням релігійними групами своєї основної діяльності, як, наприклад, вільне призначення релігійних керівників, священнослужителів та проповідників, вільне створення семінарій або релігійних шкіл, а також вільне складання та поширення релігійних текстів та публікацій.

5. Комітет зазначає, що свобода «мати чи приймати» релігію або переконання обов'язково передбачає свободу вибирати релігію або переконання, включаючи право змінювати свою релігію чи переконання або дотримуватися атеїстичних поглядів, а також право продовжувати сповідувати свою релігію чи переконання. У пункті 2 статті 18 забороняється примус, що обмежує право мати чи приймати релігію або переконання, включаючи застосування або загрозу застосування фізичної сили або кримінальних санкцій з метою змусити віруючих або невіруючих дотримуватися своїх релігійних переконань або поглядів, відмовитися від своєї релігії або переконань або змінити їх на інші. Політики та практика, спрямовані на досягнення тих самих цілей, наприклад, обмеження доступу до освіти, медичного обслуговування, працевлаштування або порушення прав, гарантованих статтею 25 та іншими положеннями Пакту, також є несумісними з пунктом 2 статті 18. Такий самий захист гарантується тим, хто дотримується будь-яких нерелігійних переконань.

6. Комітет вважає, що положення пункту 4 статті 18 допускають викладання в державних школах курсу загальної історії релігій та етики, якщо таке викладання ведеться неупереджено та об'єктивно. Свобода батьків чи законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань, про яку йдеться в пункті 4 статті 18, пов'язана з гарантіями свободи навчати релігії чи переконань, про які йдеться в пункті 1 статті 18. Комітет відзначає, що державна освіта, яка передбачає навчання щодо будь-якої конкретної релігії чи переконання, є несумісною з положеннями пункту 4 статті 18, якщо не передбачені виключення недискримінаційного характеру або альтернативні варіанти, які враховують побажання батьків та опікунів.

7. Відповідно до статті 20 жодне сповідування релігії чи переконань не повинно перетворюватися на пропаганду війни чи національної, расової або релігійної ненависті, що представляє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства. Як зазначено Комітетом у Загальному коментарі № 11 [19], держави-учасниці зобов'язані приймати закони, що забороняють подібні дії.

8. Згідно з пунктом 3 статті 18 свобода сповідувати релігію чи переконання підлягає лише обмеженням, встановленим законом, які є необхідними для охорони громадської безпеки, порядку, здоров'я та моралі, а також основних прав та свобод інших осіб. Свобода мати чи приймати релігію або переконання без примусу та свобода батьків і опікунів забезпечувати релігійну та моральну освіту не підлягають обмеженням. Під час тлумачення сфери дії положень, що стосуються допустимих обмежень, держави-учасниці повинні виходити з необхідності захисту прав, гарантованих Пактом, включаючи право на рівність та свободу від дискримінації в будь-якій формі, закріплене у статтях 2, 3 та 26. Обмеження повинні встановлюватися законом та застосовуватися таким чином, щоб не порушувати права, гарантовані статтею 18. Комітет відзначає, що положення пункту 3 статті 18 повинні тлумачитися чітко: не дозволяються жодні обмеження на підставах, крім конкретно визначених, навіть якщо такі обмеження дозволяються стосовно інших прав, захищених Пактом, зокрема з міркувань державної безпеки. Обмеження можуть встановлюватися лише для тих цілей, для яких вони призначені, а також вони повинні бути прямо пов'язані з конкретною метою, досягнення якої ними переслідується, та пропорційні їй. Обмеження не можуть встановлюватися з дискримінаційною метою або застосовуватися у дискримінаційний спосіб. Комітет вказує на те, що поняття моральності походить з багатьох соціальних, філософських та релігійних традицій, тому встановлення обмежень на свободу сповідувати релігію або переконання з метою захисту моральності не повинно ґрунтуватися на принципах, що випливають виключно з однієї традиції. Особи, щодо яких застосовуються деякі встановлені законом обмеження, наприклад, ув'язнені особи, продовжують користуватися своїми правами сповідувати релігію або переконання максимально повним чином, сумісним з конкретним характером обмеження. У звітах держав-учасниць повинна міститися інформація, що стосується повного обсягу та наслідків обмежень, які встановлюються відповідно до пункту 3 статті 18, як із законодавчої точки зору, так і з точки зору їх застосування в конкретних умовах.

9. Той факт, що та чи інша релігія визнана державною або проголошена офіційною чи традиційною, або що її прихильники складають більшість населення, не повинен ані перешкоджати здійсненню будь-якого з прав, закріплених в Пакті, включаючи статті 18 та 27, ані призводити до дискримінації прихильників інших релігій або осіб, які не сповідують жодної релігії. Зокрема, деякі заходи, які є дискримінаційними по відношенню до останніх, такі як обмеження кола осіб, що мають доступ до державної служби, прихильниками домінуючою релігії, або надання їм економічних привілеїв, або встановлення спеціальних обмежень на сповідування інших переконань, суперечать положенням, що забороняють дискримінацію на підставі релігії або переконань, та гарантіям рівного захисту, передбачених статтею 26. Важливою гарантією захисту від порушення свобод релігійних меншин та інших релігійних груп, передбачених статтями 18 і 27, а також від актів насильства або переслідування стосовно цих груп є заходи, про які йдеться в пункті 2 статті 20 Пакту. Комітет бажає отримувати інформацію про заходи, які вживаються відповідними державами-учасницями з метою захисту всіх релігій та переконань від утисків, а їх прихильників – від дискримінації. Комітетові необхідна також інформація про дотримання прав релігійних меншин відповідно до статті 27 для того, щоб він міг оцінити ступінь захисту державами-учасницями прав на свободу думки, совісті, релігії та переконань. Відповідні держави-учасниці повинні включати в свої доповіді інформацію, яка стосується дій, що кваліфікуються в рамках їхнього законодавства та судової практики як такі, що підлягають покаранню як богохульство.

10. Якщо в конституціях, законах, заявах правлячих партій або на практиці той чи інший набір переконань розглядається в якості офіційної ідеології, це не повинно призводити до порушення свобод, проголошених у статті 18, або інших прав, визнаних у Пакті, та до дискримінації осіб, які не приймають офіційну ідеологію або виступають проти неї.

11. Багато людей заявляють про своє право відмовитися від військової служби (з міркувань совісті) на тій підставі, що джерелом цього права є свободи, гарантовані статтею 18. У зв’язку з такими відмовами збільшується кількість держав, що

звільняють за законом від обов'язкової військової служби громадян, які дійсно сповідують релігійні або інші переконання, що забороняють їм нести військову службу, та замінюють таку службу альтернативною національною службою. У Пакті конкретно не говориться про право на відмову від військової служби з міркувань совісті, однак Комітет вважає, що таке право випливає зі статті 28, оскільки обов'язки щодо застосування зброї можуть перебувати в серйозному протиріччі зі свободою совісті та правом сповідувати релігію або переконання. У тих випадках, коли таке право визнане законом або практикою, не повинно проводитись жодних розмежувань між особами, які відмовляються від військової служби з міркувань совісті, на підставі характеру їх конкретних переконань, і так само не повинно бути ніякої дискримінації щодо таких осіб через їхню відмову нести військову службу. Комітет пропонує державам-учасницям надати інформацію про умови звільнення осіб від військової служби на підставі їх прав, закріплених у статті 18, а також про характер та тривалість альтернативної національної служби.

Друкується за: Загальний коментар №22 Комітету ООН з прав людини // Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 45–50.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ (1995)
(Витяги)

Стаття 1
Поняття толерантності

1.1. Толерантність означає повагання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливлює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру.

1.2. Толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання. Толерантність – це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посяганню на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти кожна людина, групи людей та держави.

1.3. Толерантність – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

1.4. Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватися своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди з природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

Стаття 2

Державний рівень

2.1. На державному рівні реалізація принципу толерантності передбачає існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку, судово-процесуальних та адміністративних норм. Необхідно також, щоб економічні і соціальні можливості були доступними для кожної людини без будь-якої дискримінації. Відчуження і маргіналізація можуть стати причиною пасивності, ворожості та фанатизму.

2.2. Для того, щоб зробити суспільство толерантнішим, державам слід ратифікувати існуючі міжнародні конвенції з питань прав людини і, в разі потреби, розробити нове законодавство з метою забезпечення в суспільстві рівноправних відносин і рівних можливостей для всіх груп і кожної окремої людини.

2.3. В інтересах міжнародної злагоди принципово важливо, щоб кожна людина, громада та нація усвідомлювали та поважали багатокультурний характер людського співтовариства. Без толерантності не може бути миру, а без миру неможливі розвиток і демократія.

2.4. Нетолерантність може набувати форми маргіналізації соціальне найменш захищених груп, їхнього вилучення із суспільного та політичного життя, насильства і дискримінації щодо них. Як проголошує Декларація про раси та расові забобони, «Всі люди та групи людей мають право відрізнятися один від одного» (п. 2 ст. 1).

Стаття 3

Соціальні аспекти

3.1. Толерантність особливо важлива в сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки і зростаючою мобільністю, швидким розвитком комунікації, інтеграції та взаємозалежності, великомасштабними міграційними процесами і переміщенням населення, урбанізацією і трансформуванням соціальних моделей. Оскільки кожна частина світу характеризується різноманіттям, ескалація нетерпимості та розбрату потенційно загрожує всім регіонам. Від такої загрози неможливо відмежуватися національними кордонами, тому що вона має глобальний характер.

3.2. Толерантність необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї та громаді. У школах, університетах та осередках неформальної освіти, удома і на роботі необхідно формувати атмосферу толерантності, стосунки відкритості, уважність один до одного та почуття солідарності. Засоби комунікації здатні відіграти конструктивну роль у сприянні вільному і відкритому діалогу та спілкуванню, роз'ясненню ваги толерантності та загроз, що їх несе байдужість до проявів нетолерантності з боку груп та ідеологій.

3.3. У Декларації ЮНЕСКО «Про расу та расові забобони» проголошується, що слід вживати необхідних заходів з метою забезпечення рівності у праві на гідність та інших правах окремих осіб і груп людей. У цьому зв'язку особливу увагу слід зосередити на найменш соціально захищених групах, які

перебувають у несприятливих соціальних чи економічних умовах, для того, щоб надати їм правового та соціального захисту, зокрема в житлових питаннях та питаннях зайнятості, охорони здоров'я, забезпечити повагу до самобутності їхньої культури та цінностей, сприяти їхньому соціальному і професійному зростанню та інтеграції, зокрема засобами освіти.

3.4. Для розв'язання цього глобального завдання необхідно здійснювати відповідні наукові дослідження та створювати інформаційні мережі з метою координації діяльності міжнародного співтовариства, у тому числі залучати соціальні науки до проведення глибинного аналізу причин такого становища та до ефективних протидій негативним явищам, а також здійснювати наукові дослідження та моніторинг з метою сприяння виробленню політичних рішень та нормативній діяльності держав-членів.

Стаття 4

Виховання

4.1. Виховання є найефективнішим засобом запобігання проявам нетерпимості. Виховання в дусі толерантності починається з прищеплення людям знань про їхні права та свободи з метою забезпечити їхню реалізацію та зміцнити прагнення кожного до захисту прав інших.

4.2 Виховання в дусі толерантності слід розглядати як невідкладне завдання; у зв'язку з цим необхідно сприяти розробці навчальних методик для формування толерантності на систематичній і раціональній основі, розкриваючи культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні чинники нетерпимості, що призводять до насильства і відчуження. Політика і програми в галузі освіти повинні сприяти покращанню взаєморозуміння, зміцненню солідарності і толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами та націями.

4.3. Виховання в дусі толерантності має бути націлене на протидію негативним впливам, які викликають страх та відособлюють від інших. Воно повинне розвивати в молоді

здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії.

4.4. Ми заявляємо про свою готовність підтримувати і втілювати в життя програми наукових досліджень у галузі соціальних наук та виховання в дусі толерантності, прав людини та ненасильства. Це означає, що слід приділяти особливу увагу питанням підвищення рівня педагогічної підготовки, навчальних планів, змісту підручників і занять, удосконалення інших навчальних матеріалів, застосовуючи нові освітні технології з метою виховання чуйних і відповідальних громадян, відкритих до сприйняття інших культур, здатних цінувати свободу, поважати людську гідність та індивідуальність, запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами.

Стаття 5

Готовність до дій

Ми зобов'язуємося сприяти формуванню психології толерантності та ненасильства, використовуючи для цього програми та заклади в галузі освіти, науки, культури і комунікації.

Друкується за: Декларація принципів толерантності // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 70–71.

ДОКУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (1950)

(Витяги)

Розділ I

Права і свободи

Стаття 9

Свобода думки, совісті і релігії

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під

час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 14

Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Стаття 15

Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Розділ II

Європейський суд з прав людини

Стаття 19

Створення Суду

Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який далі називається «Суд». Він функціонує на постійній основі.

Друкується за: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] *// Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004*

ПРОТОКОЛ ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (1952)

(Витяг)

Стаття 2

Право на освіту

Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань.

Друкується за: Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_535

РЕКОМЕНДАЦІЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ № 1178 (1992) ЩОДО СЕКТ ТА НОВИХ РЕЛІГІЙНИХ РУХІВ

1. Асамблея стурбована щодо певних проблем пов'язаних з діяльністю сект та нових релігійних рухів.

2. Її застерігали різні об'єднання та родини, які вважають, що їм зашкодила діяльність сект.

3. Вона прийняла запрошення, надане Раді Європи Європейським Парламентом у звіті Котрелла, розглянути це питання.

4. Вона попросила країни-учасниці вказати, яка є їх практика та які правові проблеми виникають в цій сфері.

5. Вона вважає, що свобода совісті та релігії гарантована Статтею 9 Європейської конвенції з прав людини робить більшість законодавства щодо сект небажаним, оскільки таке законодавство може значним чином суперечити цьому фундаментальному праву та зашкодити традиційним релігіям.

6. Вона вважає, однак, що освітні і законодавчі та інші заходи повинні бути прийняті у відповідь на проблеми підняті деякими видами діяльності сект чи нових релігійних рухів.

7. З цією метою, Асамблея рекомендує Комітету Міністрів закликати всі країни-учасники прийняти наступні заходи:

i. базова навчальна програма повинна включати об'єктивну фактичну інформацію стосовно традиційних релігій та їх основних видів, стосовно принципів сучасної релігії та стосовно етики й особистих та соціальних прав;

ii. крім того, інформація подібного характеру й, особливо, щодо суті та діяльності сект та нових релігійних рухів повинна бути також поширена серед широкого загалу;

iii. необхідно розглянути впровадження законодавства, якщо таке ще не існує, яке надає статус юридичної особи всім сектам та новим релігійним рухам, які були зареєстровані разом з усіма відгалуженнями основної секти;

iv. захищати меншини та запобігати насильним викраденням та перевезенням за кордон, країни-учасники, які ще не зробили цього, повинні ратифікувати Європейську Конвенцію щодо визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та відновлення опіки над дітьми (1980), та прийняти законодавство, необхідне для її впровадження;

v. необхідно більш серйозно застосовувати законодавство стосовно захисту дітей. Крім цього, ті хто належать до сект, повинні бути повідомлені, що вони мають право їх залишити.

vi. Особи, які працюють на секти, повинні бути зареєстровані в соціальній службі та мати гарантоване соціальне забезпечення, і таке положення про соціальне забезпечення повинно також бути доступне для тих, хто вирішує залишити секту.

Друкується за: Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1178 (1992) щодо сект та нових релігійних рухів // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. В. Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; [Переклад правових документів: Я. Гордієвич, В. Яворський]. – Харків, 2005. – С. 65–66.

РЕКОМЕНДАЦІЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ № 1202 (1993) «ПРО РЕЛІГІЙНУ ТЕРПИМІСТЬ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ»

1. Асамблея вже ухвалила кілька документів про ці питання й згадує, зокрема, рекомендацію 963 (1983) «Про культурні та освітні засоби зменшення насильства», резолюцію

885 (1987) «Про внесок євреїв до європейської культури», рекомендацію 1086 (1988) «Про становище церкви і свободу релігії в Східній Європі», рекомендацію 1162 (1991) «Про внесок ісламської цивілізації до європейської культури» та рекомендацію 1178 (1992) «Про секти й нові релігійні рухи».

2. Слід також звернути увагу на слухання, присвячені проблемі релігійної терпимості, організовані Комітетом з питань культури та освіти в Єрусалимі17–18 березня 1992 року, і колоквіум на честь 500-річчя прибуття єврейських біженців до Туреччини, що відбувся 17 вересня 1992 року в Стамбулі.

3. Релігія збагачує стосунки особи із самою собою та її Богом, а також з навколишнім світом і суспільством, у якому вона живе.

4. Мобільність у Європі й міграційні рухи в Європу завжди створювали умови для співіснування різних поглядів на світ, релігійних вірувань, а також концепцій існування.

5. Таке співіснування різних релігійних вірувань може сприяти не тільки ще більшому взаєморозумінню й збагаченню, але й посилити тенденції до сепаратизму й фундаменталізму.

6. Західна Європа розробила модель світської демократії, у рамках якої теоретично можливе існування різних релігійних вірувань. Але історія свідчить, що така терпимість може бути лише за умови існування релігійного уряду (наприклад, араби в Іспанії та Оттоманська імперія).

7. Викликають стурбованість нові випадки ксенофобії, расизму та релігійної нетерпимості в багатьох країнах.

8. Релігія нерідко загострює або її використовують для загострення міжнародних і соціальних конфліктів, а також конфліктів з національними меншинами.

9. Сьогодні в Європі існує глибока криза цінностей (або скоріше їхній брак). Справжнє ринкове суспільство виявилося нездатним, як і комунізм, забезпечити кожному добробут і соціальну відповідальність. Але відхід до релігії як альтернатива має відповідати принципам демократії й прав людини.

10. У контексті нинішніх і майбутніх соціальних тенденцій та зростаючого тиску з боку мультикультурних громад проблемі сприяння релігійній терпимості все ще не приділяють відповідної уваги.

11. У кожній з трьох головних монотеїстичних релігій можна знайти основу для терпимості та взаємоповаги між людьми різних вірувань або невіруючими. Кожна людська істота розглядається як творіння єдиного Бога і як така заслуговує на рівну гідність і рівні права, незалежно від своїх переконань.

12. Питання терпимості між релігіями слід розвивати далі. Треба заохочувати три монотеїстичні релігії, щоб вони приділяли більше уваги тим основним моральним цінностям, які є подібними й терпимими за суттю.

13. Європейська історія свідчить, що співіснування іудаїстської, християнської та ісламської культур, коли воно ґрунтувалося на взаємній повазі й терпимості, сприяло процвітанню націй.

14. Треба ще раз підтвердити універсальну важливість свободи релігії, закріплену в статті 18 Загальної декларації прав людини й гарантовану статтею 9 Європейської конвенції з прав людини. Ця свобода ґрунтується на людській гідності, а її реалізація передбачає утвердження вільного й демократичного суспільства.

15. Світська держава не повинна нав'язувати своїм громадянам жодних релігійних зобов'язань. Вона має також сприяти повазі до всіх визнаних релігійних громад і полегшувати їхні стосунки із суспільством у цілому.

16. Асамблея рекомендує Комітетові міністрів закликати всі уряди держав-членів, Європейське співтовариство, а також уповноважені органи влади та організації:

у справі законодавчих гарантій та їх моніторингу

і) гарантувати свободу релігії, свободу совісті і свободу віросповідання, що стосуються, зокрема, прав, зазначених у пункті 10 Рекомендації Парламентської асамблеї 1086 (1988);

іі) бути гнучкими у справі узгодження різних релігійних практик (наприклад, в одязі, їжі та дотриманні святих днів);

у царині освіти і обміну

ііі) забезпечити, щоб вивчення релігій і етики стало частиною навчальних програм загальноосвітніх шкіл; для досягнення ліпшого й глибшого розуміння різних релігій працювати над тим, щоб їх відображення було диференційованим і розважливим у шкільних

підручниках (включаючи підручники з історії), а також у процесі викладання в класі;

iv) підкреслювати, що знання власної релігії або етичних принципів є передумовою справжньої терпимості та що це може служити також гарантією від байдужості й забобонів;

v) з метою збору основних матеріалів, документів і коментарів для викладання в школі організувати конференцію, присвячену шкільним підручникам з історії релігії, яка об'єднає представницькі групи богословів, істориків і філософів;

vi) зробити так, щоб ідеї та діяльність осіб – представників різних релігійних вірувань – можна було б представити молоді як приклад релігійної терпимості на практиці;

vii) у рамках існуючої програми обмінів для учнів середніх шкіл, студентів вищих навчальних закладів та іншої молоді сприяти зустрічам і обговоренням з поінформованими представниками різних вірувань;

viii) сприяти міжрелігійним зустрічам і організаціям, які працюють заради ліпшого взаєморозуміння між релігіями та, відповідно, задля миру й поваги прав людини;

ix) передбачити забезпечення однакових умов для релігійних шкіл усіх визнаних релігій;

у сфері інформації й«підвищення обізнаності»

x) забезпечити, щоб основні релігійні документи й відповідна література були перекладені та стали доступними для публічних бібліотек;

xi) започаткувати культурні проекти з питань релігії в контексті програм сприяння культурі;

у царині досліджень

xii) сприяти розвитку мережі дослідницьких установ у Європі, які:

– збирають, аналізують і оцінюють літературу з питань релігійної терпимості;

– забезпечують інформаційне обслуговування та добрий підбір такої літератури;

– організовують семінари і наукові конференції з питань релігійної терпимості;

– виступають у ролі компетентного й авторитетного джерела публічної інформації;

xiii) стимулювати академічну роботу в університетах Європи (семінари, курси для ліценціатів, докторські дисертації) з питань релігійної терпимості.

Друкується за: Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1202 (1993) «Про релігійну терпимість у демократичному суспільстві» // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. В. Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; [Переклад правових документів: Я. Гордієвич, В. Яворський]. – Харків, 2005.– С. 67–70.

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ (1996) (Переглянута) (ETS № 163) (Витяги)

Частина V

Стаття E

Заборона дискримінації

Здійснення прав, передбачених цією Хартією, забезпечується без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, стану здоров'я, належності до національної меншини, народження або інших обставин.

ДОДАТОК
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ХАРТІЇ
(Переглянутої)
Частина II

Статті 21 і 22

1. Для цілей застосування цих статей термін «представники працівників» означає осіб, які визнаються такими за національними законодавством або практикою.

2. Вислів «національне законодавство і практика» у відповідних випадках охоплює, крім законів і правил, колективні договори, інші угоди між роботодавцями та представниками працівників, звичаї, а також відповідне прецедентне право.

3. Для цілей застосування цих статей термін «підприємство» розуміється як такий, що означає сукупність матеріальних і нематеріальних елементів, які можуть бути чи не бути юридичною особою, утворені для виробництва товарів або

надання послуг з метою отримання фінансового зиску і мають право визначати свою власну ринкову політику.

4. Встановлюється, що релігійні громади та їхні установи можуть бути виключені зі сфери застосування цих статей, навіть якщо ці установи є «підприємствами» за змістом пункту 3. Заклади, що здійснюють діяльність, яка надихається певними ідеалами або ґрунтується на певних моральних принципах, ідеалах і концепціях, захищених національним законодавством, можуть бути виключені зі сфери застосування цих статей у такому обсязі, який є необхідним для збереження профілю підприємства.

Друкується за: Європейська соціальна хартія (Переглянута) (ETS № 163) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА (2006)
(переглянутий текст Європейських мінімальних Стандартних правил поводження з ув'язненими 1987)
(Витяги)

Частина I
Основні принципи

Сфера дії та застосування

13. Ці правила повинні застосовуватися неупереджено, без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, приналежності до національних меншостей, майнового статусу, народження або іншого статусу.

Частина II
Умови тюремного ув'язнення

Харчування

22.1. Ув'язнені забезпечуються комплексним харчуванням з урахуванням їх віку, стану здоров'я, релігії, культури та характеру їхньої роботи.

Свобода думки, совісті та релігії

29.1. Треба поважати свободу думки, совісті та релігії ув'язнених.

2. Внутрішній режим, наскільки це можливо, мусить бути організований таким чином, щоб надавати ув'язненим

можливість сповідувати свою релігію та віру, відвідувати служби або зібрання, які проводять представники таких релігій або вірувань, які отримали відповідний дозвіл; такі представники релігій або вірувань повинні мати можливість відвідувати ув'язнених і спілкуватися з ними в конфіденційній обстановці; ув'язненим треба дозволяти мати у себе книги та літературу, які стосуються їхньої релігії та вірувань.

3. Ув'язнені не можуть примушуватися сповідувати ту або іншу релігію або віру, відвідувати релігійні служби та зібрання, брати участь у релігійних обрядах або погоджуватися на відвідування представниками будь-яких релігій або вірувань.

Тюремне ув'язнення малолітніх

35.1. Якщо у якості винятку діти до 18 років утримуються у пенітенціарних установах для дорослих, адміністрація мусить забезпечити в додаток до послуг, які надаються всім ув'язненим, аби малолітні ув'язнені мали доступ до соціальних, психологічних та освітніх послуг, до релігійної підтримки, до програм дозвілля або їх еквівалентів, які доступні їхнім одноліткам на волі.

Друкується за: Європейські пенітенціарні правила [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_032

РАМКОВА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (1995)

(Витяги)

Розділ II

Стаття 5

1. Сторони зобов'язуються створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину.

2. Без шкоди для заходів, що вживаються згідно з їх загальною політикою інтеграції, Сторони утримуються від політики та практики асиміляції осіб, які належать до

національних меншин, проти їхньої волі і захищають цих осіб від будь-яких дій, спрямованих на таку асиміляцію.

Стаття 6

1. Сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають в межах їхньої території, незалежно від їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації.

2. Сторони зобов'язуються вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності.

Стаття 7

Сторони забезпечують поважання прав кожної особи, яка належить до національної меншини, на свободу мирних зборів, свободу асоціації, свободу виявлення поглядів і свободу думки, совісті та релігії.

Стаття 8

Сторони зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право сповідувати свою релігію або переконання і створювати релігійні установи, організації та асоціації.

Друкується за: Рамкова конвенція про захист національних меншин [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_055

ВИСНОВОК № 190 (1995) ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЗАЯВКИ УКРАЇНИ НА ВСТУП ДО РАДИ ЄВРОПИ (1995)

(Витяги)

11. У контексті запевнень найвищих посадових осіб держави (лист Президента України, Голови Парламенту та Прем'єр-міністра України від 27 червня 1995 року) та на основі наведеного нижче Асамблея вважає, що за змістом ст. 4 Статуту Ради Європи (994_001) Україна здатна і бажає виконувати

обов'язки члена Ради Європи, визначені у ст. 3: «Кожний член Ради Європи обов'язково має визнати принципи верховенства права та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, що знаходяться під його юрисдикцією, і має щиро та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради»:

хі. мирне вирішення існуючих конфліктів між православними церквами буде прискорено при забезпеченні незалежності церкви в її відносинах з державою; буде запроваджено нову недискримінаційну систему реєстрації церков і встановлено правове вирішення питання про повернення церковної власності.

Друкується за: Висновок № 190(1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_590

РЕКОМЕНДАЦІЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ № 1396 (1999) «РЕЛІГІЯ І ДЕМОКРАТІЯ»

1. За статутом Рада Європи – організація принципово гуманістична. Водночас, як захисник прав людини вона має забезпечувати свободу думки, совісті і релігії, як декларує стаття 9 Європейської конвенції з прав людини. Вона має також забезпечувати, щоб прояви релігійності не виходили за рамки обмежень, викладених у тій же статті.

2. Парламентська Асамблея Ради Європи виявляла інтерес до розмаїття культур і релігій у Європі. Їх співіснування і взаємодія значно збагатили європейську спадщину. Зокрема, Асамблея відсилає до Резолюції № 885 (1987) «Про внесок євреїв у європейську культуру», Резолюції № 916 (1989) «Про невикористовувані культові споруди», Рекомендації № 1162 (1991) і Постанови № 465 «Про внесок ісламської цивілізації у європейську культуру», Рекомендації № 1291 (1996) «Про єврейську культуру».

3. Асамблея також свідома того, що навіть за демократії зберігається певна напруженість між проявами релігійних переконань і політичною владою. Багато проблем, з якими

стикається сучасне суспільство, мають релігійний аспект, зокрема, нетолерантні фундаменталістські рухи і терористичні акти, расизм і ксенофобія, етнічні конфлікти. Слід врахувати також і гендерну нерівність у релігіях. Асамблея зверталася до деяких з цих проблем у Рекомендації № 1202 (1993) «Про релігійну толерантність у демократичному суспільстві» і Рекомендації № 1222 (1993) «Про боротьбу з расизмом, ксенофобією і нетолерантністю». Екстремізм – це не релігія, а її перекручення або спотворення. Жодна з давніх великих релігій не проповідує насильства. Екстремізм – це людський винахід, що відвертає релігію з її гуманістичного шляху, щоб використати як інструмент влади.

4. Релігійні питання мають вирішувати не політики. А релігії не повинні намагатися замінити демократію чи захопити політичну владу. Вони мають поважати права людини, що визначені у Європейській конвенції з прав людини, і верховенство права.

5. Демократія і релігія не мають бути несумісними – якраз навпаки. Демократія довела свою здатність забезпечувати найкращі умови для свободи совісті, проявів релігійних переконань і релігійного плюралізму. Зі свого боку, релігія завдяки своїм моральним та етичним поглядам, цінностям, які вона підтримує, критичному підходу і культурним надбанням може бути надійним партнером демократичного суспільства.

6. Демократичні держави, як світські, так і ті, що асоціюють себе з певною релігією, мають дозволяти всім релігіям, які дотримуються умов, визначених у Європейській конвенції з прав людини, розвиватися в однакових умовах і надати їм можливість займати належне місце в суспільстві.

7. Проблеми з'являються, коли влада намагається використати релігією для своїх цілей або коли релігії намагаються використати державу для досягнення своєї мети.

8. Багато конфліктів також зумовлені незнанням про інших, стереотипами, що з'являються внаслідок цього, і, врешті-решт, неприйняттям. У демократичній системі політики мають обов'язок не допускати, щоб ціла релігія асоціювалася з акціями, здійсненими, наприклад, фанатичними релігійними меншинами.

9. Релігійний екстремізм, що підбурює нетолерантність, упередження і/або насильство, – це також симптом хворого суспільства, що становить загрозу демократії. Оскільки він піддає ризику громадський порядок, з ним потрібно боротися належними засобами, відповідно до принципу верховенства права, а оскільки це прояв суспільної хвороби, то її можна побороти лише тоді, коли влада почне розв'язувати справжні проблеми суспільства.

10. Освіта – головний спосіб боротьби з незнанням і стереотипами. Навчальні програми в школах та університетах мають бути негайно переглянуті з метою сприяння кращому розумінню різних релігій. Під час уроків про релігії як важливу частину історії, культури і філософії людства не має здійснюватися релігійне навчання.

11. Релігійні керівники шляхом публічних виступів і впливу на віруючих можуть зробити значний внесок у подолання упереджень.

12. Подолання упереджень робить необхідним також розвиток екуменізму і діалогу між релігіями.

13. Асамблея, таким чином, рекомендує, щоб Кабінет Міністрів просив уряд держав-членів:

i. гарантувати свободу совісті і проявів релігійних переконань у рамках умов, визначених Європейською конвенцією з прав людини, для всіх громадян і, зокрема:

a. захищати релігійний плюралізм, створюючи однакові умови для розвитку всіх релігій;

b. полегшувати, у рамках статті 9 Європейської конвенції з прав людини, дотримання релігійних обрядів і звичаїв, наприклад, стосовно шлюбу, одягу, релігійних свят (із наданням вихідних) і військової служби;

c. засуджувати будь-яку спробу фанатиків спровокувати конфлікт у (між)релігійному середовищі;

d. забезпечувати свободу і рівні права на освіту всім громадянам, незалежно від їх релігійних вірувань, звичаїв і ритуалів;

e. забезпечувати справедливий і рівний доступ до засобів масової інформації для всіх релігій;

ii. підтримувати освіту про релігії і, зокрема:

a. почати викладати релігії як системи цінностей, які молоді люди мають навчитися вирізняти в рамках уявлень про етику і демократичне суспільство;

b. підтримувати викладання у школах порівняльної історії різних релігій, з особливою увагою до їх походження, подібності певних цінностей і розмаїття їх звичаїв, традицій, святкувань і т.ін.;

c. заохочувати вивчення історії філософії і філософії релігій і здійснення досліджень з цих предметів в університетах, паралельно з теологічними дослідженнями;

d. співпрацювати з релігійними навчальними закладами для того, щоб запровадити або збільшити роль аспектів, які стосуються прав людини, історії філософії і науки в їх навчальних планах;

e. уникати – у випадку дітей – будь яких конфліктів між освітою, яку забезпечує держава, і релігійною вірою сім'ї, для того, щоб поважати вільне рішення сім'ї у цьому дуже чутливому питанні;

iii. Сприяти кращим відносинам з (і між) релігіями і, зокрема:

a. регулярніше брати участь у дискусіях з релігійними керівниками і фахівцями у сфері гуманітарних наук стосовно головних проблем, з якими стикається суспільство, що дозволить враховувати культурні та релігійні погляди громадськості до прийняття політичних рішень і залучати релігійні громади й організації до підтримки демократичних цінностей та інноваційних ідей;

b. сприяти діалогу між релігіями, забезпечуючи можливості для проявів переконань, дискусій і зустрічей між представниками різних релігій;

c. сприяти регулярному діалогу між теологами, філософами та істориками, залучаючи також представників інших наук;

d. поширювати і посилювати партнерство з релігійними громадами й організаціями, а особливо з тими, що мають глибокі культурні та етичні традиції соціальної, доброчинної, місіонерської. Культурної та освітньої діяльності серед місцевого населення;

iv. сприяти культурному і соціальному вираженню релігій і, зокрема:

a. забезпечувати рівні умови для утримування і збереження релігійних споруд і майна всіх релігій як частини національної та європейської спадщини;

b. забезпечувати, щоб невикористовувані релігійні споруди мали застосування, умови якого є найближчими до первинного призначення будівлі;

c. захищати культурні традиції та різні релігійні святкування;

d. підтримувати соціальну і доброчинну роботу, здійснювану релігійними громадами й організаціями.

14. Асамблея також рекомендує Комітету Міністрів:

i. сформулювати принципи для запровадження навчальних програм відповідно до пп. 13.*ii.a, b* і *c* цієї Рекомендації як частину своїх проектів з громадянської освіти і викладання історії;

ii. продовжувати організовувати пан'європейські зустрічі представників різних релігій.

Друкується за: Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1396 (1999) «Релігія і демократія» // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 73–74.

РЕКОМЕНДАЦІЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ № 1412 (1999)55 «ПРО НЕЗАКОННУ ДІЯЛЬНІСТЬ СЕКТ»

(Витяг з Офіційної Газети Ради Європи – липень 1999)

1. Асамблея нагадує про свою Рекомендацію 1178 (1992) року щодо сект та нових релігійних рухів у якій вона зазначила, що більшість законодавства щодо сект була б небажаною з причин того, що таке законодавство могло в значній мірі суперечити свободі совісті та релігії гарантованій Статтею 9 Європейської Конвенції з прав людини й також зашкодити традиційним релігіям.

2. Асамблея підтверджує свою відданість свободі совісті та релігії. Вона визнає релігійний плюралізм як природній наслідок свободи релігії. Вона вважає, що нейтральність держави та рівний захист перед законом є основоположним захистом від будь-якої форми дискримінації і тому закликає державні органи утриматись від кроків основаних на висновках щодо цінностей вірувань.

3. У Рекомендації 1178 (1992) просто рекомендується, щоб Комітет Міністрів прийняв кроки по інформуванню та просвіті молодих людей та широкого загалу та вимагається, щоб статус юридичної особи надавався всім сектам та новим релігійним рухам, які були зареєстровані.

4. З часу прийняття тієї рекомендації, трапився ряд серйозних інцидентів, які змусили Асамблею ще раз вивчити це явище.

5. Асамблея прийшла до висновку, що непотрібно визначати, що є сектою і вирішувати релігія це чи ні. Проте, є певна стурбованість щодо груп, які вважаються сектами будь-якого релігійного, езотеричного чи духовного характеру, і це потрібно прийняти до уваги.

6. З іншого боку, вона приймає точку зору, що важливо забезпечити, щоб діяльність цих груп будь-вони релігійного, езотеричного чи духовного характеру, знаходилася у відповідності з принципами наших демократичних суспільств, і особливо, з положеннями Статті 9 Європейської Конвенції з прав людини і також була законною.

7. Дуже важливо мати інформацію, яка заслуговує на довіру щодо цих груп, яка не походить лише із самих сект і не з об'єднань створених захищати жертв сект та поширювати цю інформацію серед широкого загалу, щоб ті, кого це стосується мали можливість прокоментувати об'єктивність такої інформації.

8. Асамблея наголошує на потребі включати конкретну інформацію щодо історії та філософії важливих шкіл думки та релігії в навчальну програму, особливо для підлітків.

9. Асамблея надає великого значення захисту найбільш вразливих осіб, особливо, дітей членів релігійних, езотеричних та духовних груп у випадку неналежного поводження, зґвалтування, ігнорування, навіювання за допомогою промивання мізків та неприйняття до школи, що робить неможливим для соціальних служб здійснювати нагляд.

10. Тому Асамблея закликає уряди країн-учасників:

i. при необхідності, створювати чи підтримувати незалежні національні чи регіональні інформаційні центри щодо груп релігійного, езотеричного чи духовного характеру;

ii. включати інформацію щодо історії та філософії важливих шкіл думки та релігії до загальної шкільної програми;

iii. застосовувати звичайні процедури передбачені кримінальним та цивільним правом проти незаконної практики, яка здійснюється від імені груп релігійного, езотеричного чи духовного характеру;

iv. забезпечити, щоб законодавство щодо зобов'язання прийняття дітей до школи суворо застосовувалося і щоб відповідні органи влади втручалися у випадку його невиконання;

v. у випадку необхідності сприяти створенню неурядових організацій жертв чи родичів жертв релігійних, езотеричних чи духовних груп, особливо, у країнах Центральної та Східної Європи;

vi. заохочувати підхід релігійних груп, що спрямований на розуміння, толеранцію, діалог та розв'язання конфліктів;

vii. прийняти чіткі міри проти будь-яких дій, які є дискримінаційними чи які перетворюють у маргіналів групи релігійних чи духовних меншин.

11. Крім цього, Асамблея рекомендує Комітету Міністрів:

і. у разі необхідності забезпечувати конкретні дії для заснування інформаційних центрів щодо груп релігійного, езотеричного чи духовного характеру в країнах Центральної та Східної Європи у своїх програмах допомоги цим країнам;

іі. заснувати європейську обсерваторію груп релігійного, езотеричного чи духовного характеру для того, щоб полегшити обмін інформацією для національних центрів.

Друкується за: Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1412 (1999)55 «Про незаконну діяльність сект» // Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / За ред. Володимира Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ»; [Переклад правових документів: Ярослав Гордієвич, Володимир Яворський]. – Харків, 2005. – С. 71–73.

РЕКОМЕНДАЦІЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ № 1556 (2002) «РЕЛІГІЯ ТА ЗМІНИ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ І СХІДНІЙ ЄВРОПІ»

1. Парламентська Асамблея Ради Європи неодноразово мала можливості розгляду питань стосовно збереження і розвитку традиційних релігійних культур та шляхів створення необхідних умов для їх успішної взаємодії і спільного розвитку. В Резолюції № 885 (1987) «Про внесок євреїв у європейську культуру», Рекомендації № 1162 (1991) «Про внесок ісламської цивілізації у європейську культуру», Рекомендації № 1291 (1996) «Про єврейську культуру» Асамблея висловила свою думку стосовно необхідності захисту і розвитку спільної культурної спадщини Європи в усьому її багатстві та розмаїтості.

2. Асамблея також наполегливо висловлювалася про необхідність забезпечення або відновлення гармонійних відносин між релігійними інституціями і державою. Це є суттєвою складовою таких основних прав людини, як свобода совісті і релігії, релігійна толерантність та захист окремих осіб і громад від будь-яких форм релігійного переслідування. Ці питання детально розглядаються у Резолюції № 916 (1989) «Про невикористовувані культові споруди», Рекомендації № 1202 (1993) «Про релігійну толерантність у демократичному

суспільстві», Рекомендації № 1222 (1993) «Про боротьбу з расизмом, ксенофобією і нетолерантністю», Рекомендації № 1396 (1999) «Про релігію і демократію» і Рекомендації № 1412 (1999) «Про незаконну діяльність сект».

3. Крах соціалістичної системи надав релігійним інституціям у Центральній і Східній Європі можливість, чи навіть відповідальність, оновити свій соціальний потенціал і зосередитися на своїх основних, історичних завданнях (духовне виховання особистості, етичне вдосконалення суспільства і благодійні, культурні, освітні та інші проекти).

4. Останнім часом суспільно-релігійний розвиток у посткомуністичних країнах ознаменувався появою фундаменталістських та екстремістських тенденцій, активними спробами використання релігійних гасел і релігійних організацій у процесі воєнної, політичної та етичної мобілізації на службу войовничому націоналізму і шовінізму, а також політизацією релігійного життя.

5. Виникнення незалежних держав заохотило прагнення окремих національних православних церков до власної незалежності чи зміни своєї приналежності, що в окремих випадках викликає потужний спротив з боку православних центрів, яким вони раніше підпорядковувалися. Це призвело до погіршення взаємовідносин між церквами, а в окремих випадках між державами. Важливо виключити будь-які можливості державного втручання у питання догми, церковної організації і канонічного права.

6. Нова релігійна свобода та усунення бар'єрів на шляху поширення ідей і вірувань, включаючи релігійні, поставили церкви Центральної і Східної Європи в ситуацію релігійного різноманіття. Зараз через свій послаблений у минулому стан і відсутність досвіду існування в умовах політичного, культурного і релігійного плюралізму традиційні церкви регіону опинилися у стані конфлікту з іноземними місіонерами та новими релігійними рухами, що з'явилися там нещодавно. До сьогодні не вдалося вирішити проблему встановлення рівноваги між принципами демократії і прав людини, особливо стосовно свободи совісті та релігії, з одного боку, і збереження національної культурної, етнічної і релігійної самобутності – з іншого.

7. Зникнення «залізної завіси» призвело до того, що релігійний і культурний вододіл в Європі став ще очевиднішим і ще більше посилився. Дві християнські культури – Західна і Східна – зовсім мало знайомі одна з одною, що є дуже небезпечною перешкодою на шляху до об'єднаної Європи. Як неодноразово заявляв Папа Римський Іоанн Павло II, «християнська Європа має дихати обома своїми легенями – східним і західним». Водночас, послідовники двох християнських традицій не виявляють особливого інтересу ні до єврейської культури, що є невід'ємною частиною європейської спадщини, ні до ісламської культури, яка дедалі більше стає частиною європейського ландшафту.

8. З огляду на зазначене вище, Асамблея рекомендує, щоб Комітет Міністрів закликав закликав уряди держав-членів, Європейський Союз, а також відповідні органи влади та організації:

Юридичні гарантії та їх дотримання

i. досягти відповідності внутрішньодержавного законодавства Європейської конвенції з прав людини й основних свобод, приділяючи особливу увагу статті 9, яка стверджує, що релігійні свободи підлягають лише обмеженням, установленим законом і необхідним у демократичному суспільстві, а також рішенню Європейського суду з прав людини (1983) про те, що обмеження прав людини повинні мотивуватися «настійними суспільними потребами» і бути «співмірними законній меті, що переслідується»;

ii. гарантувати всім церквам, релігійним організаціям, центрам та об'єднанням статус юридичної особи, якщо їх діяльність не порушує прав людини і міжнародного права, і, зокрема, вимагати від Уряду Республіки Молдова реєстрації Бессарабської митрополії згідно з рішенням Європейського суду з прав людини від 13 грудня 2001 р.;

iii. Вжити ефективних заходів для того, щоб гарантувати свободу релігійних меншин, особливо в Центральній і Східній Європі, з посиленою увагою до її захисту від дискримінації чи переслідування з боку релігійної більшості або інших груп, які практикують агресивний націоналізм і шовінізм;

iv. застосовувати стандартні процедури, передбачені внутрішньодержавним правом, в усіх доведених випадках зловживань релігійною свободою у формі, що завдає шкоди суспільству або правам, свободам чи здоров'ю окремих осіб;

v. гарантувати релігійним організаціям, майно яких було націоналізоване в минулому, реституцію цього майна протягом певного часу, а в тих випадках, коли це неможливо, виплату справедливої компенсації; необхідно вжити належних заходів з метою недопущення приватизації націоналізованої церковної власності;

vi. запропонувати посередництво у врегулюванні конфліктів між сторонами за їх згодою, при цьому виконуючи вимогу про невтручання державних органів у питання догми чи інші внутрішні релігійні спори;

vii. просити Європейський конвент включити європейські релігії і християнські традиції до преамбули майбутньої європейської конституції як основу гідності людської особистості та прав людини й етнічних коренів європейської самобутності.

Культура, освіта та обміни

viii. створити інформаційні стратегії і розробити необхідні заходи у сфері культурного обміну з метою взаємного ознайомлення народів різних країн з їх культурними досягненнями;

ix. співпрацювати з церковними владами в питанні визначення і розподілу їх відповідальності у таких галузях, як реставрація історичних будівель та релігійне виховання, і сприяти проведенню спільних дискусій з основних соціальних, моральних, етичних і культурних питань, що стоять перед сучасними суспільствами;

x. включити інформацію про основні європейські релігійні культури і звичаї до шкільної програми;

xi. підтримати діяльність неурядових організацій, які ведуть роботу з поглиблення взаєморозуміння між релігійними групами і захисту релігійної культурної спадщини;

xii. вжити заходів із забезпечення рівного доступу до засобів масової інформації, освіти і культури для представників усіх релігійних традицій;

xiii. заохочувати створення спеціальних центрів розвитку міжконфесійних відносин, а також проводити обмін виставками і ярмарками культурної спадщини, шедеврами релігійного мистецтва і книгами з метою ознайомлення населення з різними релігійними культурами Європи;

xiv. Сприяти програмам обміну з метою формування у студентів, наукових працівників і діячів культури всебічного уявлення про етичні, моральні та культурні цінності європейських релігій;

xv. Заохочувати розвиток культурних маршрутів у Європі та зв'язків Європи з сусідніми країнами з метою осмислення і збереження історичної спадщини і нових можливостей культурного спілкування;

xvi. передавати до публічних бібліотек публікації, що детально висвітлюють культурні досягнення і засади вчень різних релігійних традицій;

xvii. сприяти проведенню наукових досліджень, спрямованих на визначення спільних коренів різних європейських культур і поглиблення розуміння їх взаємовідносин і взаємного доповнення одна одної.

Друкується за: Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1556 (2002) «Релігія та зміни в Центральній і Східній Європі» // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квітня 2013 р. – К., 2013. – С. 74–75.

РЕЗОЛЮЦІЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ № 1605 (2008) «ЄВРОПЕЙСЬКІ МУСУЛЬМАНСЬКІ СПІЛЬНОТИ У ПРОТИСТОЯННІ ЕКСТРЕМІЗМУ»

1. Терористичні атаки в Парижі в 1995 році, Нью-Йорку в 2001 році, хвиля терористичних актів з взривами бомб, які по черзі вразили Мадрид, Стамбул в 2003 році і Лондон в 2005 році, а також інші терористичні замахи, яких вдалося уникнути на європейській землі, з усією очевидністю доводять поширеність і небезпечність загрози тероризму, що скоюють окремі особи, які спираються на ісламський інтегризм як джерело натхнення. Крім

потрясіння відчутого після цих актів, багато людей були засмучені тим, що побачили в молодих мусульманах, які народилися і виросли в Європі, учасників в організації і проведенні цих терористичних актів.

2. Парламентська асамблея застережує проти будь-якого змішування, що могло б бути здійсненим між ісламом, як релігією та ісламським інтегризмом, як ідеологією. Іслам є другою релігією в Європі і складовою частиною європейського суспільства: в деяких державах-членах Ради Європи він є традиційною релігією більшості населення; в інших він є релігією більшості іммігрантів та громадян, що походять з імміграції і які представляють все більше зростаючу частину населення. Ісламський інтегризм, навпаки, є екстремістською ідеологією, що переслідує політичні цілі і поширює модель суспільства несумісного з цінностями прав людини і нормами демократії; в своїй найгіршій формі ісламський інтегризм наполягає на використанні насильства для досягнення свої мети.

3. Може викликати жаль, але не може бути виправданим те, що в теперішній час ісламський інтегризм як ідеологія довів те, що він здійснює на певних осіб тяжійний вплив. Європейські уряди і європейські мусульманські спільноти повинні працювати у тісній співпраці і з певною синергією для нейтралізації цієї сили притягування і запобігаючи її інтенсифікації до тероризму.

4. Асамблея вітає мусульманських керівників, духовних лідерів та мусульманські організації, які різко і відкрито засудили тероризм ініційований ісламським інтегризмом та інші екстремістські прояви, такі як промови сповнені ворожнечі виголошені офіційними та самопроголошеними імамами або іншими відомими мусульманами. Також асамблея вітає зусилля докладені мусульманськими організаціями щоб підкреслити співпадання між ісламом, як релігії, та правами людини, а також дії по відношенню до особливо чутливих груп населення спроможних стати більш радикальними, таких як молодь та тих, хто перебуває у ув'язненні.

5. Паралельно з цими зусиллями європейським урядам належить спрямувати свої дії на причини, що створюють родючий ґрунт екстремізму – на бідність, дискримінацію та соціальне виключення; гарантувати повне дотримання свободи

думки, висловлювання та релігії, так, як це викладається у Європейській конвенції з прав людини та сприяти встановленню клімату поваги до всіх релігій, якими б вони не були або до відсутності релігії. У цьому відношенні держави-члени Ради Європи повинні залишатися насторожі у своїх діях по упередженні та боротьбі проти такого явища як ісламофобія.

6. Окрім того держави-члени Ради Європи повинні були б вжити низку конкретних заходів щоб дозволити мігрантам та громадянам, що походять з міграції, якими є члени мусульманських спільнот, інтегруватися в суспільство завдяки вільному від будь-якої дискримінації доступу до працевлаштування, освіти, професійної підготовки, житла та державних послуг. Заангажованість та активна участь в суспільстві мігрантів та осіб, що походять з імміграції, повинні також заохочуватися та підтримуватися всім загалом суспільства, яке має робити більше для того, щоб адаптуватися до розмаїття та усунути те, що заважає інтеграції.

7. Також, оскільки асамблея це вже рекомендувала, європейські уряди з метою створення громадянства, яке передбачало б включеність в суспільство і участь в ньому, повинні працювати над тим щоб усунути такі факти коли іммігранти або громадяни, що походять з імміграції, користуються на сьогодні обмеженими можливостями активної участі у публічному та політичному житті. У довготривалому відношенні ця ситуація, пов'язана з законодавчими і соціальними бар'єрами, може лише посилити незадоволення та відчуття несправедливості частини суспільства.

8. Асамблея вітає ініціативу двох держав-членів, Іспанії та Туреччини, щодо створення Альянсу цивілізацій та згоду зі сторони Генерального секретаря ООН, який призначив екс-президента Португалії Жорже Сампайо Верховним представником Альянсу цивілізацій. Асамблея також висловлює свою підтримку діям докладеним дотепер у цьому контексті.

9. Зважаючи на викладене вище, Асамблея запрошує держави-члени Ради Європи:

9.1 вжити жорстких заходів проти дискримінації в усіх сферах;

9.2 засудити і боротися з ісламофобією;

9.3 рішуче діяти проти промов ненависті та будь-яких інших форм поведінки, що є протилежними фундаментальним цінностям прав людини і демократії, навіть коли автори згадують релігійні мотиви щоб намагатися їх виправдати;

9.4 боротися проти будь-яких форм дискримінації та насильства (зокрема проти примусових шлюбів, пошкодження жіночих сексуальних органів, так званих злочинів «честі»), які в ім'я хибної інтерпретації релігійних текстів або звичаїв розчавлюють фундаментальні права жінок та рівність між жінками та чоловіками;

9.5 усунути будь-яку форму культурного або релігійного релятивізму, який виправдовує дискримінаційну практику та порушення прав людини щодо жінок чи інших сегментів суспільства;

9.6 слідкувати за жорстким дотриманням прав людини та принципу верховенства права у проведенні антитерористичних заходів;

9.7 поширювати соціальну згуртованість, інтеграцію, політичну та цивільну участь іммігрантів і громадян, що походять з імміграції, включно з жінками, зокрема:

9.7.1 вживаючи низку конкретних заходів щоб дозволити мігрантам та особам, що походять з імміграції, інтегруватися в суспільство завдяки доступу, вільному від будь-якої дискримінації на працевлаштування, освіту, професійну підготовку, житло у спільних кварталах, державні послуги і завдяки демократичній участі через громадянство;

9.7.2 розвиваючи специфічну діяльність, яка сприяє інтеграції і терпимості серед молоді;

9.7.3 підписавши і ратифікувавши європейську конвенцію щодо юридичного статусу робітника мігранта (STE № 93);

9.7.4 надаючи іммігрантам на легальному положенні право голосувати та бути обраним, щонайменше на місцевих та регіональних виборах для того, щоб вони мали можливість впливу на державну адміністрацію та владу на місцевому рівні;

9.7.5 підписавши і ратифікувавши Конвенцію про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні (STE № 144);

9.7.6 заохочуючи участь осіб, що походять з імміграції, у політичних партіях, профспілках та неурядових організаціях;

9.7.7 вживши всіх необхідних заходів для того щоб вилучити нерівність можливостей, з якою стикаються іммігранти, з безробіттям та неадекватною освітою включно;

9.7.8 долаючи будь-які юридичні або адміністративні необґрунтовані бар'єри для будівництва достатньої кількості культових споруд адаптованих до ісламської релігійної практики;

9.7.9 переконавшись, що шкільні підручники не дають зображення ісламу як ворожої і загрозливої релігії

9.8 поширювати і гарантувати діяльність для покращення статусу та ролі мусульманських жінок в Європі та долати стереотипи, які їх ув'язнюють в пасивній та залежній ролі, наприклад через відповідну освіту у школі та запровадження відповідних недійних компаній у ЗМІ;

9.9 стежити за роллю здійсненою іноземними державами у фінансуванні мечетей та призначенні імамів для того, щоб переконатися, що ці дії не ведуть до поширення екстремістських поглядів;

9.10 підтримувати дії по створенню на місці циклів підготовки, бажано на університетському рівні, для випуску імамів в країні;

9.11 заохочувати проведення публічних дебатів відкритих для всіх щодо наслідків, які може мати зовнішня політика на феномен радикалізації;

9.12 заохочувати інформаційні проекти щодо внеску ісламу у західні суспільства для того, щоб подолати стереотипи про іслам;

10. Асамблея закликає керівників та політичних лідерів, які впливають на громадську думку, діяти у відповідальний спосіб, щоб запобігти заохочення дискримінації та ісламофобії;

11. Окрім того Асамблея запрошує європейські мусульманські організації, керівників духовних лідерів:

11.1 продемонструвати підвищене почуття відповідальності коли вони публічно висловлюються та чітко засудити тероризм і екстремізм, розуміючи про той вплив, який вони мають на мусульманські спільноти;

11.2 заохочувати мусульман повністю приймати участь в житті суспільства не ставлячи під сумнів світський характер суспільства та інституцій країни де вони проживають;

11.3 офіційно підписати Європейську конвенцію з прав людини;

11.4 поширювати передачу фундаментальних європейських цінностей всередині мусульманських спільнот, наголошуючи на їх стикуванні з мусульманською релігією;

11.5 слідкувати за тим, щоб європейські фундаментальні цінності також викладалися в мусульманських релігійних школах;

11.6 заохочувати молодих європейських мусульман ставати імамами;

11.7 в інших випадках в рамках співпраці з іншими організаціями або з місцевою владою запроваджувати проекти по зменшенню ризику радикалізації молодого покоління та ув'язнених;

11.8 заохочувати ЗМІ неупереджено висвітлювати мусульманську реальність, мусульманські погляди, надаючи слово представникам стриманих поглядів;

11.9 у співпраці з організаціями ЗМІ створити генеральні етичні напрямки для боротьби проти ісламофобії в ЗМІ на користь терпимості і культурному порозумінню;

11.10 заохочувати розвиток світської інтелігенції.

Друкується за: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1605 (2008) «Європейські мусульманські спільноти у протистоянні екстремізму» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/804_rez_1605.htm

РЕКОМЕНДАЦІЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ № 1962 (2011) «РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ»

1. Парламентська асамблея відзначає зростаючий інтерес порушених питань, що стосуються міжкультурного діалогу в європейському та світовому контексті, де зусилля по створенню більш тісних зв'язків та співробітництва між громадами всередині наших суспільств і між народами по спільній розбудові для спільного блага перебувають у постійній небезпеці через відсутність розуміння, високу напругу і навіть варварські акти, ненависть і насильство.

2. Асамблея вітає позитивну динаміку, що розвивається в рамках Ради Європи, яка сприяє наданню важливого значення питанням, пов'язаних з міжкультурним діалогом і його релігійний виміром. «Біла книга з міжкультурного діалогу – Жити разом як рівні у гідності» і щорічні обміни, організовані Комітетом міністрів на тему «Релігійний вимір міжкультурного діалогу» є, таким чином, вищим досягненням такого підходу.

3. Стаття 9 Європейської конвенції з прав людини («Конвенція», ETS № 5) забезпечує право на свободу думки, совісті і релігії. Ця свобода є однією з основ «демократичного суспільства» за змістом Конвенції; це, в його релігійному вимірі, є одним з найбільш важливих елементів особистості віруючих і їхнього світогляду, а також цінним активом для атеїстів, агностиків, скептиків і байдужих.

4. Затвердження цього невід'ємного права передбачає, що всі мають право мати (або не мати) релігію і сповідувати свою релігію поодинці і в приватному порядку, або колективно, в громаді і в колі тих, чию віру вони поділяють. У Європі церкви та релігійні громади мають право на існування і організувати себе самостійно. Тим не менш, свобода віросповідання і свобода мати світські або філософські світогляди невіддільна від беззастережного визнання усіх засадничих цінностей, закріплених у Конвенції.

5. Ці цінності повинні нас єднати, але також важливо визнати культурні відмінності, які існують між особами різних переконань. Відмінності, якщо вони сумісні з повагою до прав людини і принципами, що лежать в основі демократії, не тільки мають повне право на існування, але й мають допомогти визначити сутність наших різноманітних суспільств.

6. Європейська модель, за визначенням, є багатокультурною і повинна брати до уваги відмінності, що випливають з різних історичних фонів. Однак, загальні цінності, такі, як взаємна повага, захист прав людини, демократія, толерантність, визнання того, що відмінності є нормальним явищем і бачення спільного майбутнього, необхідно і надалі зміцнювати.

7. Проблема часто полягає в нашому ставленні до різноманітності. Асамблея наполягає на необхідності для всіх

навчитися ділитися своїми розбіжностями позитивно і сприймати інших з їхніми розбіжностями для того, щоб будувати згуртоване суспільство схильне до різноманіття і поваги до гідності кожної людини. Щоб досягти цього, Асамблея переконана у важливості релігійного виміру міжкультурного діалогу і співпраці між релігійними громадами, щоб зміцнювати цінності, які складають загальну основу наших європейських суспільств і будь-якого демократичного суспільства.

8. Асамблея вважає, що не тільки бажано, але необхідно, щоб різні церкви і релігійні громади – зокрема, християни, іудеї і мусульмани – визнавали право один одного на свободу релігії і переконань. Крім того, необхідно, щоб люди всіх вірувань та світоглядів, релігійного чи іншого, погодились на активізацію діалогу на основі прийняття рівної гідності всіх людей і щирої відданості принципам демократії та прав людини. Є дві найважливіші умови для розвитку нової культури спільного життя. У зв'язку з цим Асамблея закликає всі релігійні громади і церкви продовжувати свої зусилля для діалогу, у тому числі гуманістичних рухів, для того, щоб працювати в унісон для досягнення мети ефективного забезпечення цих цінностей повсюди, у всій Європі і в усьому світі.

9. Держави повинні створити необхідні умови для релігійного та світоглядного плюралізму і для забезпечення ефективного поваги до свободи думки, совісті і релігії, гарантованої статтею 9 Конвенції.

10. Асамблея нагадує в цьому зв'язку про зобов'язання держав забезпечити, щоб усі релігійні громади, приймаючи спільні фундаментальні цінності, змогли мати належний правовий статус, що гарантує здійснення свободи релігії, і щоб будь-які преференційні підтримки, що надаються певним релігіям, не стали непропорційними і дискримінаційними на практиці. Держави також мають узгодити права релігійних громад з необхідністю захисту прав осіб без релігійних переконань, які дотримуються цих фундаментальних цінностей.

11. Асамблея вважає за необхідне створити динамічне, продуктивне партнерство між державними установами, релігійних громадами і групами, які дотримуються нерелігійної свідомості. Загальною відправною точкою для цього є визнання

різними релігійними конфесіями і системами нерелігійних переконань, що людська гідність є важливим і універсальним активом.

12. Асамблея рекомендує, щоб державні органи влад на місцевому та національному рівнях сприяли зустрічам, організованих у рамках міжрелігійного діалогу, і заохочували і підтримували проекти, які спільно проводять кілька громад, в тому числі гуманістичних і не релігійних асоціацій, які прагнуть до зміцнення соціальних зв'язків за допомогою таких засобів, як заохочення міжобщинної солідарності, турбота про найбільш уразливих і боротьба проти дискримінації.

13. Асамблея знову заявляє про важливість та функціонування системи освіти щодо знань і розуміння різних культур, в тому числі вірувань і переконань, які визначають їх, а також для вивчення демократичних цінностей і дотримання прав людини. Вона рекомендує, щоб держави і релігійні громади переглянули разом, на основі керівних принципів, отриманих від Ради Європи, питання, що стосуються викладання релігії, конфесійної освіти і професійної підготовки викладачів і служителів культу або тих, на кого покладені релігійні обов'язки, відповідно до цілісного підходу.

14. Асамблея підкреслює, що принцип державного нейтралітету поширюється на релігійну освіту в школі, і що згідно з прецедентним правом Європейського суду з прав людини, це завдання національних влад звертати суворе увагу на те, щоб релігійні та нерелігійні переконання батьків не порушувалися.

15. На думку Асамблеї, завдання сьогодні полягає в досягненні угоди і балансу, необхідних для того, щоб викладання релігії надавало можливість для зустрічі і для сприйнятливості з обох сторін. Вона рекомендує, щоб органи державної влади і релігійні громади вжили узгоджені зусилля в цьому напрямку і закликає держави виділяти ресурси, необхідні для здійснення досягнень на місцях. Було б дуже бажано, щоб кожен вчитель, незалежно від типу і напрямку освіти, вивчав курс під час підготовки, який би знайомив його з основними ідеями.

16. Асамблея нагадує, що внутрішня автономія релігійних організацій, що стосується підготовки осіб з релігійними

обов'язками є принципом властивим свободі віросповідання. Тим не менше, ця внутрішня автономія обмежена фундаментальними правами, демократичними принципами і верховенством закону, яких ми дотримуємося разом. Таким чином, Асамблея пропонує релігійним інститутам та керівникам вивчати, по можливості разом і в рамках міжрелігійного діалогу, відповідний спосіб, щоб краще навчати служителів релігійних обов'язків щодо:

16.1. знання і розуміння інших релігій і переконань у відкритості, діалозі та співпраці між релігійними громадами;

16.2. поваги до основних прав, демократичних принципів і верховенства закону, як загальної основи для такого діалогу і такої співпраці.

17. Асамблея рекомендує Комітету міністрів:

17.1. сприяти справжньому партнерству в галузі демократії та прав людини між Радою Європи, релігійними інституціями і гуманістичними та не релігійними організаціями, прагнучи заохочувати активну участь усіх зацікавлених сторін у заходах щодо сприяння фундаментальним цінностям організації;

17.2. запровадити з цією метою місце для діалогу, робочий простір між Радою Європи і високопоставленими представниками релігій і світських організацій, щоб поставити існуючі відносини на стабільну і офіційно визнану платформу;

17.3. розвивати цю ініціативу спільно з представниками зацікавлених сторін, тісно залучати Парламентську асамблею і, наскільки це можливо, Європейський Союз, і запропонувати Альянсу цивілізацій і, при необхідності, іншими партнерами зробити свій внесок;

17.4. продовжувати в цьому зв'язку, організацію спеціальних зустрічей з релігійного виміру міжкультурного діалогу.

18. Крім того, Асамблея рекомендує Комітету міністрів:

18.1. сприяти приєднанню держав середземноморського басейну до Венеціанської комісії, часткової Угоди щодо мобільності молоді через Молодіжну карту, і Центр «Північ-Південь»;

18.2. запросити всі держави-учасниці підтримати будь-які цільові проекти, які може проводити Центр «Північ-Південь» з метою посилення позитивних сил, що діють в релігійному вимірі

міжкультурного діалогу за межами європейського континенту, на міжрегіональних та/або глобальних рівнях;

18.3. збільшити ресурси, що виділяються на проект, в якому релігійний вимір міжкультурного діалогу повинен бути явно включеним;

18.4. пропонувати більше підтримки для роботи Європейського центру Вергелану в Осло, зокрема, для розбудови його потенціалу, щоб співпрацювати з державами-учасницями Ради Європи над проектами щодо міжкультурного і міжрелігійного аспектів підготовки вчителів та вихователів.

19. Асамблея закликає Європейський Союз, зокрема, Європейський Парламент і Європейську комісію, разом з Агентством із захисту основних прав, долучатися до участі у спільних програмах з Радою Європи з питань освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини, з огляду Хартію, яку Комітет міністрів прийняв 11 травня 2010 року, та міжкультурний і міжрелігійний діалог.

20. Асамблея пропонує Альянсу цивілізацій розгорнути спільні програми з Радою Європи, спрямовані на підвищення синергії в їхніх відповідних діях в Європі.

Друкується за: Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1962 (2011) «Релігійний вимір міжкультурного діалогу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1227_rec_1962.htm

РЕЗОЛЮЦІЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ № 1928 (2013) «ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ СТОСОВНО РЕЛІГІЇ ТА ПЕРЕКОНАНЬ І ЗАХИСТ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ВІД НАСИЛЬСТВА»

1. Парламентська Асамблея занепокоєна зростанням кількості жорстоких нападів на релігійні громади і окремих осіб в усьому світі за ознакою їхньої релігії або переконань. Вона зазначає, що існує не тільки фізичне, а й психологічне насильство по відношенню до осіб через їх приналежність до певної релігії або переконань і категорично засуджує подібне насильство у недвозначний спосіб.

2. Асамблея нагадує, що свобода думки, совісті та релігії є універсальними правами людини, закріпленими в статті 9 Європейської конвенції права людини (ETS № 5) та в статті 18 Загальної декларації прав людини, яку кожна держава-член Організації Об'єднаних Націй зобов'язалась дотримуватись: «Кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і здійсненні релігійних та ритуальних обрядів».

3. Асамблея також хотіла б звернути увагу на статтю 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1996 р. та Декларації Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань 1981 р.; крім того, вона підтверджує надзвичайну важливість автономії релігійних громад та їх відокремлення від держави, а також нейтральність і неупередженість держави у релігійних питаннях.

4. Асамблея наполегливо звертає увагу на важливість дотримання свободи совісті та релігії, яке може бути предметом обмеження у разі необхідності в демократичному суспільстві. Відповідними у даному контексті є наступні тексти: Рекомендація 1162 (1991) щодо внеску ісламської цивілізації в європейську культуру; Рекомендація 1396 (1999) «Релігія та демократія»; Рекомендація 1720 (2005) «Освіта і релігія»; Резолюція 1464 (2005) «Жінки та релігія в Європі»; Резолюція 1510 (2006) «Про свободу вираження поглядів і повагу до релігійних переконань»; Рекомендація 1804 (2007) «Держава, релігія, світське суспільство і права людини»; Резолюція 1535 (2007) «Про загрози життю і свободі вираження думки журналістів»; Резолюція 1580 (2007) «Небезпека креаціонізму для освіти»; Резолюція 1605 (2008) та Рекомендація 1831 (2008) «Про європейські мусульманські громади, що стикаються з проблемою екстремізму»; Рекомендація 1805 (2007) «Про блюзнірство, релігійні образи і вираження ненависті до осіб на релігійному підґрунті»; Резолюція 1743 (2010) та Рекомендація 1927 (2010) «Про Іслам, ісламізм і ісламофобію в Європі»; і

Рекомендація 1957 (2011) «Про насильство проти християн на Близькому Сході».

5. Асамблея звертається до Резолюції 1510 (2006) «Про свободу вираження поглядів та повагу до релігійних вірувань», в якій вона заявляє, що «свобода вираження, яка захищається статтею 10 Європейської конвенції про права людини, більше не повинна зазнавати обмежень через зростаючу чутливість деяких релігійних груп». Вона підкреслює, що, як правило, свобода вираження не повинна обмежуватись через чутливість будь-якої групи в демократичному суспільстві.

6. Асамблея засуджує будь-які випадки створення негативних стереотипів осіб за ознакою релігії, а також пропаганду релігійної ненависті, що складає підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства.

7. Асамблея також хоче наполягти на потребі боротьби з усіма формами релігійного фундаменталізму і маніпулювання релігійними переконаннями з терористичною метою. Освіта і діалог є двома важливими інструментами, які можуть сприяти запобіганню таких негативних і небезпечних тенденцій.

8. Хоча прийнято вважати, що релігійні громади краще захищені в Європі, ніж в Африці, Азії і на Близькому Сході, проблеми ще існують у державах-членах Ради Європи. Зокрема, в деяких державах-членах нещодавні конституційні реформи викликають серйозну стурбованість у плані їхньої сумісності зі Статтею 9 Європейської конвенції з прав людини. Асамблея визнає, що якщо ми хочемо заслуговувати на довіру у наших зносинах з країнами, що не є членами, такі проблеми мають визнаватися, вирішуватися та усуватися.

9. Тому Асамблея закликає держави-члени:

9.1. забезпечити рівне ставлення з боку держави та державних органів до всіх осіб та громад незалежно від релігії, вірувань або нерелігійних переконань;

9.2. підтвердити, що повага до прав людини, демократії та громадянських свобод є спільною основою, на якій вони будують свої відносини з третіми країнами, та переконатися, що в усіх угодах між ними та третіми країнами включено пункт про демократію, який враховує свободу віросповідання;

9.3. під час двосторонніх політичних діалогів брати до уваги становище релігійних громад у цих країнах, зокрема, в тих країнах, де діють закони про покарання за релігійну образу;

9.4. підтвердити, що свобода віросповідання, совісті та релігії є невід'ємною частиною європейської системи захисту прав людини, гарантованих Європейською Конвенцією з прав людини;

9.5. дотримуватися своїх обов'язків та зобов'язань для того, щоб гарантувати цілковите виконання цих основоположних прав;

9.6. врахувати особливий статус жінок і молодих дівчат в численних традиційних релігійних оточеннях, захищати жінок та молодих дівчат, слідкувати за тим, щоб релігія ніколи не була б виправданням для насильства проти жінок, злочини честі, спалення невісток, примусові браки, жіноче обрізання, навіть членами їх власних релігійних громад;

9.7. заохочувати, як на національному рівні, так і на рівні Комітету Міністрів, політику, яка враховує питання повної поваги та ефективного захисту фундаментальних прав релігійних меншин, визначених за релігією або переконаннями;

9.8. слідкувати за тим, щоб вірування і традиції осіб і громад у суспільстві поважали, повністю гарантуючи належний баланс з правами інших у відповідності до судових практик Європейського суду з прав людини;

9.9. слідкувати за тим, щоб релігійні переконання мали місце в публічній сфері, гарантуючи свободу думки щодо охорони здоров'я, освіти та державної служби, забезпечити, щоб права інших не дискримінувалися та їх поважали і, щоб гарантувався доступ до правових послуг;

9.10. гарантувати право на чітко визначену свідому відмову у відношенні морально чутливих обставин, таких, як військова служба або послуги пов'язані з медициною та освітою, відповідно також до різних рекомендацій, прийнятих раніше Асамблеєю, забезпечити, щоб права інших не дискримінувалися та їх поважали і, щоб гарантувався доступ до правових послуг;

9.11. в той самий час, гарантуючи фундаментальне право дітей на освіту в об'єктивний, критичний та плюралістичний спосіб, повагу права батьків забезпечувати дану освіту і виховання таким чином, щоб це відповідало їх власним релігійними і філософським переконанням;

9.12. переглядати свої правові норми у випадках, коли вони суперечать свободі зібрання релігійних груп (включаючи Церкви), визначених за релігією або віруваннями;

9.13. забезпечити повне дотримання статті 9 Європейської конвенції з прав людини і відповідних судових практик Європейського суду з прав людини починаючи з 1949 року і повагу та реалізацію в межах закону свободи релігійних громад та осіб, визначених за релігією або переконаннями;

9.14. визнати потребу забезпечити міжнародним захистом, тих, хто шукає притулку через релігійні переслідування;

9.15. належно врахувати можливість перетинань між расизмом, ксенофобією і ненавистю на релігійному підґрунті, розуміючи те, що такі дії спрямовані часто проти громад мігрантів.

10. Асамблея також закликає ті країни, що не є членами і мають статус партнерів за демократію, послідовно рухатися до прийняття вищезазначених принципів та цінностей і вирішує проводити моніторинг їх відповідності.

11. Крім того, Асамблея наполегливо закликає всі держави, в яких сталися випадки насильства проти релігійних громад і осіб, визначених за релігією або віруваннями:

11.1. категорично засуджувати не лише напади на безневинних людей, але також застосування насильства загалом, так само як і всі форми дискримінації та нетерпимості, включаючи ворожі висловлювання, на основі релігії і переконань;

11.2. продовжувати і посилювати своїх зусиль у боротьбі та запобіганні таких випадків і притягнути до відповідальності порушників;

11.3. заохочувати правильне та об'єктивне вивчення релігій і не релігійних переконань, у тому числі меншин;

11.4. активно підтримувати ініціативи, спрямовані на заохочення міжрелігійного і міжкультурного вимірів діалогу;

11.5. забезпечити ефективний захист релігійних громад і осіб, визначених за релігією або віруваннями і їх місць зібрань та культових споруд, в тому числі меншин;

11.6. поважати й охороняти культурну спадщину різних релігій.

12. Асамблея закликає всіх релігійних лідерів в Європі засуджувати напади на релігійні громади та інші конфесійні

групи, і прийняти принцип рівної поваги до всіх людей, незалежно від їх релігії.

13. Рада Європи закликає держав-членів, у яких реституція майна церков ще не завершилася, прискорити цей процес і завершити його у короткостроковій або середньостроковій перспективі. Цей процес не має знаходитися ані під тиском, ані під впливом будь-якої політичної ідеології або уряду.

14. У підсумку, Асамблея закликає Європейський Союз у своєму політичному діалозі з державами не членами посилити моніторинг за ситуацією із релігійними громадами і особами, визначеними за релігією або переконаннями.

Друкується за: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1928 (2013) «Гарантування прав людини стосовно релігії та переконань і захист релігійних громад від насильства» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1747_rez_1928_(2013).htm

ДОКУМЕНТИ ОБСЄ

ЗАКЛЮЧНИЙ АКТ НАРАДИ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (1975)
(Витяги)

Питання, що стосуються безпеки в Європі

Розділ 1(а). Декларація принципів, якими держави-учасниці повинні керуватися у взаємних відносинах

Принцип VII. Повага прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань

1. Держави-учасниці будуть поважати права людини та основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань, для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії.

…

В цих межах держави-учасниці будуть визнавати та поважати свободу особи сповідувати, одноосібно або спільно з іншими, релігію або переконання, діючи за велінням власної совісті.

Співробітництво у гуманітарній та інших сферах

Розділ 1. Контакти між людьми

Держави-учасниці,

бажаючи сприяти зміцненню миру і взаєморозуміння між народами і духовному збагаченню людської особистості без розрізнення раси, статі, мови і релігії,

усвідомлюючи, що розвиток зв'язків у галузі культури та освіти, більш широке поширення інформації, контакти між людьми та вирішення гуманітарних проблем сприятимуть досягненню цих цілей,

сповнені рішучості співпрацювати між собою, незалежно від своїх політичних, економічних і соціальних систем, щоб створити кращі умови у вищезазначених областях, розвивати і зміцнювати існуючі форми співробітництва, а також розробляти нові шляхи і засоби, що відповідають цим цілям,

переконані, що ця співпраця має здійснюватися із повним дотриманням принципів, що регулюють відносини між державами-учасницями, визначених у відповідному документі, прийняли наступне:…

(d) поїздки з особистою та професійною метою

Вони підтверджують, що релігійні культи, установи та організації, що діють у конституційних рамках своїх держав-учасниць, та їх представники можуть у сфері своєї діяльності підтримувати між собою контакти, проводити зустрічі і обмінюватись інформацією.

Друкується за: Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінкі, 1975 р.) // Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 50–51.

ПІДСУМКОВИЙ ДОКУМЕНТ МАДРИДСЬКОЇ ЗУСТРІЧІ 1980 РОКУ ПРЕДСТАВНИКІВ ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ НАРАДИ З БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (1983)

(Витяги)

Держави-учасниці підтверджують, що вони будуть визнавати, поважати і, крім того, погоджуються вживати заходи, необхідні для забезпечення свободи особистості сповідувати,

одноосібно або спільно з іншими, релігію або віру, діючи за велінням власної совісті.

У цьому контексті вони будуть проводити консультації у всіх випадках, коли це необхідно, з релігійними культами, установами та організаціями, які діють у конституційних межах своїх країн.

Вони будуть схвально розглядати клопотання релігійних об'єднань віруючих, які сповідують або готові сповідувати свою віру в конституційних межах своїх держав, про надання їм статусу, передбачуваного в їхніх країнах для релігійних культів, установ і організацій.

<…> Вони будуть і надалі використовувати відповідні положення Заключного акту (994_055) таким чином, щоб релігійні культи, установи, організації та їх представники могли, у сфері своєї діяльності, розвивати контакти і зустрічі між собою та обмінюватися інформацією.

Перекладено за: Итоговый документ Мадридской встречи 1980 года представителей государств-участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшейся на основе положений Заключительного акта, относящихся к дальнейшим шагам после Совещания [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_080/print1484842710257545

ПІДСУМКОВИЙ ДОКУМЕНТ ВІДЕНСЬКОЇ ЗУСТРІЧІ ПРЕДСТАВНИКІВ ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ НАРАДИ З БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (1989)

(Витяги)

Принцип 11. Питання, що стосуються безпеки в Європі

[Держави-учасниці] підтверджують, що будуть поважати права людини і основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань, для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії. Вони також підтверджують загальне значення прав людини та основних свобод, повага до яких є суттєвим фактором миру, справедливості та безпеки, необхідних для забезпечення розвитку дружніх відносин і співробітництва між ними, як і між усіма країнами.

Принцип 13. Питання, що стосуються безпеки в Європі

(13.7) [Держави-учасниці будуть] забезпечувати в межах своєї території кожному, хто підпадає під їхню юрисдикцію, права людини та основні свободи без будь-якого розрізнення, зокрема без розрізнення за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини;

Принцип 16. Питання, що стосуються безпеки в Європі

З метою забезпечення свободи людини сповідувати релігію або віру держави-учасниці будуть, зокрема:

(16.1) – вживати ефективні заходи щодо запобігання та ліквідації дискримінації осіб чи об'єднань на ґрунті релігії або переконань при визнанні, здійсненні та реалізації прав людини, основних свобод у всіх областях цивільного, політичного, економічного, соціального та культурного життя, а також щодо забезпечення дійсної рівності між віруючими і невіруючими;

(16.2) – підтримувати атмосферу взаємної терпимості та поваги між віруючими різних об'єднань, а також між віруючими та невіруючими;

(16.3) – на прохання об'єднань віруючих, які сповідують або готові сповідувати свою віру в конституційних рамках своїх держав, визнавати їх статус, передбачений для них у відповідних країнах;

(16.4) – поважати право релігійних громад:

– організовувати та утримувати вільно доступні місця для богослужінь та зібрань;

– організовуватись відповідно до власної ієрархічної та інституційної структури;

– вибирати, призначати та здійснювати заміну працівників відповідно до своїх вимог та стандартів, а також за будь-якими добровільно досягнутими домовленостями між ними та державою;

– просити та отримувати добровільні фінансові та інші внески;

(16.5) – проводити консультації з релігійними культами, установами та організаціями з метою досягнення кращого розуміння потреб релігійних свобод;

(16.6) – поважати право кожного надавати та отримувати релігійну освіту мовою на свій вибір індивідуально або спільно з іншими;

(16.7) – в цьому контексті поважати, окрім іншого, свободу батьків забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань;

(16.8) – дозволяти підготовку релігійного персоналу у відповідних установах;

(16.9) – поважати право релігійних об'єднань та груп, які дотримуються певних переконань, купувати та використовувати священні книги, релігійні видання мовою на свій вибір, а також інші предмети та матеріали, що відносяться до сповідування релігії чи віри, і володіти ними;

(16.10) – дозволяти релігійним культам, установам та організаціям виробляти, імпортувати та поширювати релігійні видання та матеріали;

(16.11) – прихильно розглядати зацікавленість релігійних об'єднань в участі у суспільному діалозі, у тому числі через засоби масової інформації.

Принцип 17. Питання, що стосуються безпеки в Європі

Держави-учасниці визнають, що реалізація вищезазначених прав, які відносяться до свободи релігії або переконань, може підлягати лише таким обмеженням, які встановлені законом та сумісні з їхніми зобов'язаннями за міжнародним правом і їхніми міжнародними зобов'язаннями. Вони будуть забезпечувати в своїх законах та адміністративних правилах, а також під час їхнього застосування повну та ефективну реалізацію свободи думки, совісті, релігії чи переконань.

Принцип 19. Питання, що стосуються безпеки в Європі

[Держави-учасниці] будуть захищати та створювати умови для заохочення етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин на своїй території. Вони будуть поважати вільну реалізацію прав особами, які належать до таких меншин, та забезпечувати їх повну рівність з іншими.

Принцип 21. Питання, що стосуються безпеки в Європі

Держави-учасниці будуть забезпечувати, щоб реалізація вищезазначених прав не зазнавала жодних обмежень, крім тих,

що передбачені законом та є сумісними з їхніми зобов'язаннями за міжнародним правом, зокрема відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також їхніми міжнародними зобов'язаннями, зокрема згідно із Загальною декларацією прав людини. Ці обмеження носять характер винятків. Держави-учасниці будуть забезпечувати, щоб цими обмеженнями не зловживали і щоб вони застосовувалися не довільно, а у спосіб, що забезпечує ефективну реалізацію цих прав.

Співробітництво в гуманітарній та інших сферах

Пункт 32. Контакти між людьми

[Держави-учасниці] будуть дозволяти віруючим, релігійним культам та їхнім представникам на груповій або індивідуальній основі встановлювати та підтримувати прямі особисті контакти та спілкування один з одним в своїх та інших країнах, зокрема за допомогою поїздок, паломництва і участі у зборах та інших релігійних заходах. У цьому контексті та у відповідності з такими контактами і заходами зацікавленим особам дозволяється купувати, одержувати та провозити релігійні публікації та предмети культу, що стосуються сповідування їхньої релігії чи віри.

Співробітництво в гуманітарній та інших сферах

Пункт 68. Співробітництво та обміни у сфері освіти

[Держави-учасниці] будуть забезпечувати, щоб особи, які належать до національних меншин або регіональних культур на їхніх територіях, могли надавати або отримувати знання про свою власну культуру, в тому числі шляхом передачі батьками своїм дітям мовної, релігійної та культурної самобутності.

Друкується за: Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі (1989 р.) // Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 51–54.

ДОКУМЕНТ КОПЕНГАГЕНСЬКОЇ НАРАДИ ПРЕДСТАВНИКІВ ДЕРЖАВ –УЧАСНИЦЬ КОНФЕРЕНЦІЇ ЩОДО ЛЮДСЬКОГО ВИМІРУ НАРАДИ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (1990)

(Витяги)

Принцип 9

Держави-учасниці підтверджують, що

(9.4) кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії.

Це право включає свободу змінювати релігію або переконання та свободу сповідувати свою релігію або віру як індивідуально, так і спільно з іншими, публічно або приватно шляхом відправлення культу, навчання та виконання релігійних і ритуальних обрядів. Здійснення цих прав підлягає лише таким обмеженням, які визначені законом та відповідають міжнародним стандартам;

Принцип 18

Держави-учасниці

(18.1) – відзначають, що Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав людини визнала право кожного відмовитися від військової служби з міркувань совісті;

(18.2) – відзначають заходи, прийняті останнім часом низкою держав-учасниць з метою дозволити звільняти від обов'язкової військової служби на підставі відмови з міркувань совісті;

(18.3) – відзначають діяльність деяких громадських організацій у зв'язку з відмовою від обов'язкової військової служби з міркувань совісті;

(18.4) – погоджуються розглянути питання про введення, де це ще не було зроблено, різних форм альтернативної служби, які сумісні з мотивами відмови від військової служби з міркувань совісті, причому такі форми альтернативної служби в принципі не будуть пов'язані зі службою в бойових частинах або матимуть цивільний характер, будуть суспільно корисними та не будуть носити характер покарання;

(18.5) – будуть надавати громадськості інформацію з цього питання;

(18.6) – залишать на розгляд в рамках Конференції з людського виміру відповідні питання, пов'язані зі звільненням від обов'язкової військової служби, де така існує, окремих осіб на підставі відмови від служби в збройних силах з міркувань совісті та обмінюватимуться інформацією з цих питань.

Принцип 24

Держави-учасниці будуть забезпечувати, щоб реалізація всіх прав людини та основних свобод, зазначених вище, не могла бути об'єктом жодних обмежень, крім тих, що передбачені законом та відповідають їхнім зобов'язанням за міжнародним правом, зокрема відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також їхнім міжнародними зобов'язаннями, зокрема відповідно до Загальної декларації прав людини. Ці обмеження носять характер винятків. Держави-учасниці будуть забезпечувати, щоб цими обмеженнями не зловживали і щоб вони застосовувалися не довільно, а у спосіб, що забезпечує ефективну реалізацію цих прав. Будь-яке обмеження прав і свобод в демократичному суспільстві повинно бути пов'язане з однією з цілей чинного закону та має бути суворо пропорційним меті цього закону.

Принцип 25

Держави-учасниці підтверджують, що будь-який відступ від зобов'язань, що стосуються прав людини і основних свобод, в умовах надзвичайного стану, повинен залишатися виключно в межах, передбачених міжнародним правом, зокрема відповідними міжнародними документами, підписантами яких вони є, особливо в тому, що стосується прав, від яких не може бути відступів. Вони також підтверджують, що:

(25.1) – заходи, спрямовані на відступ від таких зобов'язань, повинні вживатись строго у відповідності до процедурних вимог, викладених в цих документах;

(25.2) – введення надзвичайного стану має бути оголошено офіційно, публічно та відповідно до положень, закріплених законом;

(25.3) – заходи, спрямовані на відступ від зобов'язань, будуть суворо обмежуватися рамками, яких вимагає гострота становища;

(25.4) – такі заходи не спричинять дискримінації виключно на основі расової приналежності, кольору шкіри, статі, мови, релігії, соціального походження або належності до меншини.

Принцип 30

Держави-учасниці визнають, що питання, які стосуються національних меншин, можуть бути задовільним чином вирішені тільки в демократичних політичних рамках, заснованих на верховенстві закону, в умовах функціонування незалежної судової системи. Ці рамки гарантують цілковиту повагу до прав людини та основних свобод, рівні права і становище всіх громадян, вільне вираження всіх законних інтересів і сподівань, політичний плюралізм, соціальну терпимість та виконання правових норм, що ефективно перешкоджають зловживанню державною владою.

Вони також визнають важливу роль громадських організацій, включаючи політичні партії, профспілки, організації з прав людини та релігійні групи, у сприянні терпимості, культурному різноманіттю та вирішенню питань, що стосуються національних меншин.

Вони також підтверджують, що повага до прав осіб, які належать до національних меншин, як частини загальновизнаних прав людини, є суттєвим фактором миру, справедливості, стабільності та демократії у державах-учасницях.

Принцип 32

Належність особи до національної меншини є предметом її особистого вибору, і жодні несприятливі наслідки не можуть випливати з такого вибору.

Особи, які належать до національних меншин, мають право вільно висловлювати, зберігати і розвивати свою етнічну, культурну, мовну чи релігійну самобутність, підтримувати та розвивати свою культуру у всіх її аспектах, не зазнаючи жодних спроб їх асиміляції всупереч своїй волі. Зокрема, вони мають право:

…

(32.2) – створювати та підтримувати свої освітні, культурні та релігійні установи, організації або асоціації, які можуть звертатись з проханнями про добровільну фінансову та іншу

допомогу, а також державну підтримку відповідно до національного законодавства;

(32.3) – сповідувати свою релігію, в тому числі отримувати, володіти та використовувати релігійні матеріали та здійснювати релігійну освітню діяльність своєю рідною мовою;

(32.4) – встановлювати та підтримувати безперешкодні контакти між собою в межах своєї країни, а також за кордоном з громадянами інших держав, з якими вони мають спільне етнічне чи національне походження, культурну спадщину або релігійні вірування;

…

(32.6) – створювати та підтримувати організації або асоціації в межах своєї країни, брати участь у діяльності міжнародних громадських організацій.

Особи, які належать до національних меншин, можуть реалізовувати свої права та користуватися ними індивідуально, а також спільно з іншими членами своєї групи. Для особи, що належить до національної меншини, не може виникати жодних несприятливих наслідків через здійснення або нездійснення нею будь-якого з таких прав.

Принцип 33

Держави-учасниці будуть захищати етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність національних меншин на своїй території та створювати умови для заохочення цієї самобутності. Вони будуть вживати необхідні заходи з цією метою після проведення належних консультацій, включаючи контакти з організаціями або асоціаціями таких меншин, відповідно до процедури прийняття рішень кожної держави.

Будь-які такі заходи будуть відповідати принципам рівності та недискримінації щодо інших громадян відповідних держав-учасниць.

Принцип 35

Держави-учасниці будуть поважати право осіб, які належать до національних меншин, на ефективну участь у державних справах, включаючи участь у справах, які стосуються захисту та сприяння самобутності таких меншин.

Держави-учасниці відзначають зусилля, які докладаються з метою захисту та створення умов для заохочення етнічної,

культурної, мовної та релігійної самобутності певних національних меншин шляхом створення місцевих або автономних органів управління, що відповідають конкретним історичним та територіальним умовам таких меншин, в якості одного з можливих засобів для досягнення цих цілей відповідно до політики зацікавленої держави.

Принцип 36

Держави-учасниці визнають особливу важливість розвитку конструктивної співпраці між ними з питань національних меншин з метою сприяння взаєморозумінню та довірі, дружнім та добросусідським відносинам, міжнародному миру, безпеці та справедливості.

Кожна держава-учасниця підтримуватиме атмосферу взаємоповаги, розуміння, співпраці та солідарності між усіма особами, які проживають на її території, незалежно від етнічного чи національного походження або релігії, та буде заохочувати вирішувати проблеми шляхом діалогу, заснованого на принципах верховенства права.

Принцип 40

Держави-учасниці чітко та беззастережно засуджують тоталітаризм, расову та етнічну ненависть, антисемітизм, ксенофобію та дискримінацію проти будь-кого, а також переслідування за релігійними та ідеологічними мотивами. В цьому контексті вони також визнають особливі проблеми ромів (циган).

Вони заявляють про свій твердий намір активізувати зусилля з боротьби з цими явищами в усіх їхніх формах і тому:

(40.1) – будуть вживати ефективних заходів, включаючи, відповідно до їхніх конституційних систем і міжнародних зобов'язань, прийняття таких законів, які можуть бути необхідні для забезпечення захисту від будь-яких дій, що являють собою підбурювання до насильства проти осіб або груп на основі національної, расової, етнічної або релігійної дискримінації, ворожості чи ненависті, у тому числі антисемітизму;

(40.2) – візьмуть на себе зобов'язання вживати належні та пропорційні заходи для захисту осіб або груп, які можуть зазнавати погроз або проявів дискримінації, ворожості або насильства в

результаті їхньої расової, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності, а також для захисту їхнього майна;

(40.3) – будуть вживати ефективні заходи відповідно до своїх конституційних систем на національному, регіональному та місцевому рівнях для сприяння взаєморозумінню і терпимості, особливо в галузях освіти, культури та інформації;

(40.4) – будуть прагнути забезпечити, щоб в рамках освітніх завдань особлива увага приділялася проблемі упередженості та ненависті на основі расової приналежності, зміцненню поваги до різних цивілізацій і культур;

(40.5) – будуть визнавати право кожної особи на ефективні засоби правового захисту та будуть прагнути визнавати право зацікавлених осіб та груп виступати зі скаргами та підтримувати скарги з приводу актів дискримінації, включаючи акти расизму та ксенофобії, відповідно до національного законодавства;

(40.6) – розглянуть питання про приєднання, якщо вони цього ще не зробили, до міжнародних документів, в яких розглядається проблема дискримінації, будуть забезпечувати повне виконання взятих на себе зобов'язань, включаючи зобов'язання, які стосуються подання періодичних звітів;

(40.7) – розглянуть також питання про визнання тих міжнародних механізмів, які дозволяють державам та окремим особам повідомляти міжнародні органи про випадки дискримінації.

Друкується за: Документ Копенгагенської наради представників держав-учасниць Конференції щодо людського виміру Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1990 р.) // Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ).– Варшава, 2015. – С. 54–60.

РІШЕННЯ БУДАПЕШТСЬКОГО САМІТУ НАРАДИ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (1994)
(Витяги)

VIII

Людський вимір

Терпимість і недискримінація

27. [Держави-учасниці], знову підтверджуючи своє зобов'язання забезпечувати свободу совісті і релігії та сприяти

створенню клімату взаємної терпимості та поваги між віруючими різних громад, а також між віруючими і невіруючими, висловили занепокоєння у зв'язку з використанням релігії в агресивних націоналістичних цілях.

Робітники-мігранти

28. Держави-учасниці знову підтверджують, що права людини є загальними та неподільними. Вони визнали, що захист та забезпечення прав робітників-мігрантів мають свій людський вимір. Вони підкреслюють право робітників-мігрантів на вільний прояв своїх етнічних, культурних, релігійних та мовних особливостей. Здійснення цих прав може зазнавати таких обмежень, які встановлені законом та відповідають міжнародним нормам.

Перекладено за: Решения Будапештского саммита СБСЕ 1994 года [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_086

РІШЕННЯ РАДИ МІНІСТРІВ ОРГАНІЗАЦІЇ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ № 4/03 «ПРО ТОЛЕРАНТНІСТЬ І НЕДИСКРИМІНАЦІЮ» (2003)

(Витяги)

9. [Рада міністрів] заявляє про важливість свободи думки, совісті, релігії і переконань і засуджує будь-яку дискримінацію і насилля, у тому числі проти будь-яких релігійних груп або окремих віруючих. Зобов'язується забезпечувати та сприяти свободі кожного сповідувати та практикувати релігію або віру за необхідності за допомогою прозорих недискримінаційних законів, правил, практики і політики.

Рекомендує державам-учасницям звертатись за допомогою до БДІПЛ та його групи експертів з питань свободи релігії та переконань

Друкується за: Окремі зобов'язання ОБСЄ у сфері свободи релігії та переконань: Маастрихт, 2003 рік (Рішення: Рішення № 4/03 «Про толерантність та недискримінацію») // Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 46.

РІШЕННЯ РАДИ МІНІСТРІВ ОРГАНІЗАЦІЇ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ № 3/13 «СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ, РЕЛІГІЇ ТА ПЕРЕКОНАНЬ» (2013)

«Рада міністрів […]:

Закликає держави-учасниці:

– у повному обсязі виконувати зобов'язання ОБСЄ щодо свободи думки, совісті, релігії та переконань;

– у повному обсязі виконувати свої зобов'язання щодо забезпечення права всіх людей сповідувати та практикувати релігію чи переконання, самостійно або спільно з іншими, публічно чи приватно, а також сповідувати свою релігію чи переконання шляхом навчання, практики, поклоніння та дотримання обрядів, в тому числі шляхом застосування прозорих і недискримінаційних законів, правил, практик та політики;

– утримуватися від запровадження несумісних із зобов'язаннями ОБСЄ та міжнародними зобов'язаннями обмежень щодо сповідування людьми та релігійними громадами релігії чи переконань;

– заохочувати та сприяти відкритому та прозорому міжконфесійному та міжрелігійному діалогу і партнерським зв'язкам;

– прагнути до запобігання нетерпимості, насильству та дискримінації на ґрунті релігії або переконань, зокрема по відношенню до християн, іудеїв, мусульман і прихильників інших релігій, а також проти невіруючих, засудити насильство та дискримінацію на ґрунті релігії, а також вживати заходи для попередження та захисту від нападів на людей та групи осіб на ґрунті думки, совісті, релігії чи переконань;

– сприяти своєчасному включенню релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань, в процес громадського обговорення відповідних законодавчих ініціатив;

– заохочувати діалог між релігійними громадами та громадами, які дотримуються певних переконань, і державними органами, включаючи, у разі необхідності, обговорення питань, які стосуються використання місць богослужіння та релігійного майна;

– вживати ефективні заходи для попередження та припинення дискримінації осіб, релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань, на ґрунті релігії або переконань, в тому числі проти невіруючих, з боку державних посадових осіб у процесі виконання ними своїх службових обов'язків;

– впроваджувати політику, спрямовану на виховання поваги та захист місць богослужіння і релігійних об'єктів, релігійних пам'яток, цвинтарів і святинь від вандалізму і руйнування.

Друкується за: Окремі зобов'язання ОБСЄ у сфері свободи релігії та переконань: Київ, 2013 рік // Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 46–47.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО АНАЛІЗУ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ РЕЛІГІЇ АБО ПЕРЕКОНАНЬ ПІДГОТОВЛЕНІ КОНСУЛЬТАТИВНОЮ РАДОЮ ЕКСПЕРТІВ БДІПЛ/ОБСЄ З ПИТАНЬ СВОБОДИ РЕЛІГІЇ АБО ПЕРЕКОНАНЬ ЗА СПРИЯННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО

(ВЕНЕЦІАНСЬКА КОМІСІЯ)

ПРИЙНЯТІ ВЕНЕЦІАНСЬКОЮ КОМІСІЄЮ НА 59-МУ ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

(ВЕНЕЦІЯ, 18-19 ЧЕРВНЯ 2004 РОКУ)

СХВАЛЕНІ ПАРЛАМЕНТСЬКОЮ АСАМБЛЕЄЮ ОБСЄ НА ЩОРІЧНОМУ ЗАСІДАННІ (ЕДИНБУРГ, 5-9 ЛИПНЯ 2004 РОКУ)

(Витяги)

ОСНОВНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ЗАЗВИЧАЙ ВИНИКАЮТЬ У ЗАКОНОДАВСТВІ

А. ПОПЕРЕДНІЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ

1. Чи є потреба у законодавстві. Важливо пам'ятати, що в деяких випадках може і не бути необхідності у спеціальному законодавстві з проблем, у зв'язку з якими держава може розглядати можливість прийняття окремих законів. Інколи держава пропонує спеціальне законодавство з питань релігії у

відповідь на той чи інший інцидент, який сколихнув громадську думку, однак щодо нього краще фактично застосовувати звичайні кримінальні чи адміністративні механізми. Наприклад, якщо релігійна група зазнала шахрайства чи нападу, це не означає, що для забезпечення найкращого реагування потрібно запроваджувати нові закони у сфері релігії. Тому варто розглянути питання, чи звичайні закони щодо шахрайства та нападів є достатніми для вирішення проблеми без прийняття нового закону, в якому би йшлося про правопорушення, пов'язані з релігійною діяльністю <…>

2. *Поняття «релігія».* Законодавство часто прагне визначити поняття «релігія» чи споріднені терміни («секта», «культ», «традиційна релігія», тощо). У міжнародному праві немає загальноприйнятого визначення цих термінів, і багато країн стикалися зі складнощами при визначенні цих понять. Не існує одностайності щодо юридичного визначення цих термінів у зв'язку з тим, що поняття «релігія» може трактуватися по-різному. Поширеною понятійною помилкою при визначенні релігії є вимога віри в Бога. Найбільш очевидними прикладами, які доводять протилежне, є класичний буддизм, який не є теїстичним, та індуїзм, який є політеїстичним. Крім того, такі терміни, як «секта» і «культ» часто використовуються у зневажливому, а не аналітичному значенні. Якщо в законодавстві містяться визначення, до тексту слід ставитися уважно, щоб уникнути дискримінаційного характеру таких визначень та надання переваг деяким релігіям або фундаментальним переконанням за рахунок інших.

3. Релігія або переконання. У міжнародних стандартах термін «релігія» не вживається окремо, натомість використовується більш широке поняття «релігія або переконання». В поняття «переконання» зазвичай входять глибокі фундаментальні переконання стосовно місця людини у світі. Тому атеїзм та агностицизм, наприклад, підлягають такому ж захисту, як і релігійні вірування. Дуже часто законодавство не захищає належним чином (або взагалі не захищає) права невіруючих. Незважаючи на те, що не всі вірування потребують однакового захисту, аналіз законодавства необхідний для

виявлення дискримінаційних положень по відношенню до невіруючих.

4. Релігійний «екстремізм». Останніми роками зростає важливість питання релігійного «екстремізму» та державної безпеки. Поза сумнівом є те, що деякі групи та особи, діючи під релігійними гаслами, беруть участь в актах політичного насильства. Незалежно від того, чи їхня мотивація щира та релігійна або пов'язана з політикою та маніпуляціями, очевидно, що держави повинні належним чином реагувати на подібні проблеми. Небезпека зазвичай полягає у тому, що держави можуть використовувати поняття «екстремізм» не лише для реагування на дії груп, які дійсно мають насильницький та небезпечний характер, а й використовувати «екстремістську» риторику для придушення законних проявів релігійних переконань або проти груп, чиї вірування можуть просто відрізнятися від інших чи здаватися незвичними. В питанні законодавчого регулювання важливим є те, щоб закони враховували дійсно небезпечні дії чи прояви насильства, а не наділяли правоохоронні органи держави надмірними повноваженнями для придушення груп, діяльність яких є небажаною або носить незвичний характер.

5. Взаємозв'язок з нормами про права людини. Міжнародні стандарти, які стосуються свободи релігії або переконань, випливають не лише з положень спеціальних угод, конвенцій та документів, у яких йдеться про питання релігії або переконань. Вони випливають також з інших положень стосовно свободи об'єднань, свободи слова, прав батьків. Наприклад, деякі рішення Європейського суду з прав людини, які мають суттєве значення з точки зору релігії, не обов'язково посилаються на статтю 9 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р., але приймаються і на інших підставах. <…>

6. Межі свободи розсуду. Міжнародні стандарти загалом і Європейський суд з прав людини зокрема передбачають існування «меж свободи розсуду», які певною мірою дозволяють державам приймати закони і застосовувати політичні засоби, які можуть відрізнятися в залежності від історичної та культурної спадщини країни. Незважаючи на те, що межі свободи розсуду

повинні братися до уваги, їх не слід розуміти настільки широко, щоб це призводило до викривлення самої суті цінностей, пов'язаних з правами людини. Хоча законодавство різних держав не повинно бути однаковим, і йому повинна бути властива певна гнучкість, але тим не менше така гнучкість, в свою чергу, має узгоджуватися з важливими основоположними правами.

Б. БАЗОВІ ЦІННОСТІ, ЯКІ ЛЕЖАТЬ В ОСНОВІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ СВОБОДИ РЕЛІГІЇ АБО ПЕРЕКОНАНЬ

У регіоні ОБСЄ сформувався консенсус щодо загальних принципів права на свободу релігії або переконань, які відображені у чинних міжнародних документах у сфері прав людини. Основні положення, які слід враховувати при розгляді законодавства з даного питання:

1. Внутрішня свобода (forum internum). Основні міжнародні документи стверджують, що «[к]ожен має право на свободу думки, совісті і релігії». На відміну від сповідування релігії, право на свободу думки, совісті і релігії в рамках внутрішньої свободи є абсолютним правом і жодним чином не може обмежуватися. Так, наприклад, законодавчі вимоги, які зобов'язують повідомляти про релігійні переконання, є неприпустимими. Як ЗДПЛ (стаття 18), так і ЄКПЛ (стаття 9) визнають, що захист внутрішньої свободи включає право кожного змінити релігію або переконання. Загальний коментар № 22 Комітету ООН з прав людини до статті 18 передбачає, що «свобода «мати чи приймати» релігію або переконання обов'язково пов'язана зі свободою вибирати релігію або переконання, включаючи право змінювати свою релігію або переконання або дотримуватися атеїстичних поглядів, а також право продовжувати сповідувати свою релігію або переконання». У будь-якому разі очевидно, що право «змінювати» або «мати чи приймати» релігію або переконання є частиною сфери абсолютного права внутрішньої свободи, а законодавчі положення, які встановлюють обмеження в цій сфері, несумісні з вимогами щодо внутрішньої свободи.

2. Зовнішня свобода (forum externum). Кожен має право вільно, як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно або у приватному порядку «сповідувати свою релігію та

переконання… шляхом поклоніння, дотримання обрядів, заняття релігійними практиками та навчання» (стаття 18.1 МПГПП). Як випливає з цієї цитати, спектр захищеної діяльності є досить широким. Таким чином, законодавство, яке захищає виключно поклоніння або окремі елементи ритуальної практики, є недостатнім. Також важливо пам'ятати, що захисту підлягають не лише права окремих осіб на прояв релігійних переконань, а й права всієї громади. Таким чином, прояв релігійних переконань особи може бути захищений, навіть якщо її переконання є більш строгими, ніж переконання інших членів спільноти, до якої ця особа належить. Визнання цього факту, однак, не означає, що переконання групи як колективу не заслуговують на повагу. Прояв релігійних переконань або вірувань, на відміну від внутрішньої свободи, може бути обмежений, але лише за суворо визначених обставин, передбачених діючими обмежувальними положеннями. Обмеження припустимі лише тоді, коли вони передбачені такими обмежувальними положеннями <…>

3. Рівність та недискримінація. Держави зобов'язані поважати право на свободу релігії чи переконань і гарантувати його дотримання всім, хто є суб'єктами їхньої юрисдикції, незалежно від расової приналежності, кольору шкіри, статі, мови, релігії або переконань, політичних чи інших поглядів, національної чи іншої приналежності, майнового стану, народження або інших аспектів їхнього становища у суспільстві. Аналіз законодавства повинен проводитися для забезпечення того, щоб будь-яке розрізнення між релігіями було обґрунтоване дійсно об'єктивними факторами та щоб можливість упередженого ставлення була зведена до мінімуму або взагалі усунута. Законодавство, яке визнає історично обумовлені ролі різних релігій у формуванні історії певної країни, допускається за умови, що це не створює підстав для дискримінації.

4. Нейтралітет та об'єктивність. У рішенні Європейського Суду з прав людини у справі «Церква Бессарабської митрополії проти Молдови» зазначається, що «у здійсненні своїх владних повноважень... по відношенню до різних релігій, віросповідань і релігійних переконань держава зобов'язана зберігати нейтралітет та об'єктивність». Поряд з іншими зобов'язаннями держава повинна утримуватися від

підтримки будь-чиєї позиції у релігійних спорах. У випадку релігійних конфліктів «роль влади за даних обставин полягає не в усуненні причини напруги шляхом обмеження плюралізму, а в забезпеченні того, щоб сторони конфлікту ставились одна до одної толерантно». Вимога нейтралітету в законодавстві, яке стосується структурування релігійних спільнот, «виключає визначення державою легітимності релігійних переконань або способів їх сповідання». Таким чином, «дії держави, які надають перевагу певним лідерам або окремим органам охопленої конфліктом релігійної спільноти, а також дії, спрямовані на примушення суспільства або його частини проти його волі визнати провідну роль якоїсь релігії,... є порушенням свободи релігії». Подібним чином, «якщо реалізація права на свободу релігії або одного з його аспектів згідно з національним законодавством передбачає отримання попереднього дозволу, залучення офіційної церковної влади до процедури видачі дозволу, це не відповідає вимогам пункту 2 статті 9». Загалом, вимога нейтралітету означає, що реєстраційні вимоги, які передбачають розгляд статуту релігійної організації по суті, а не лише за формальними ознаками, є неприпустимими.

5. Незастосування сили. Ніхто не може бути підданий насильству, яке порушує право на свободу релігії чи переконань. Даний аспект права на свободу релігії чи переконань захищає від діяльності, яка використовує методи примусу, які виходять за рамки обґрунтованого переконання шляхом неналежного спонукання особи до зміни нею релігії або переконань або неналежного перешкоджання особі змінити релігію чи переконання. З історичних причин прийняття цього положення було більшою мірою продиктовано стурбованістю з приводу правового і соціального тиску, з якими може зіткнутися особа під час зміни релігії, ніж стурбованістю з приводу місіонерської діяльності. Однак дана норма стосується обох випадків примусу. Хоча держава може приймати закони, які запобігають хабарництву або іншим надмірним матеріальним заохоченням, законодавство необхідно аналізувати з метою забезпечення того, щоб запропоновані заходи були розроблені скоріше для захисту людей від неприпустимого тиску, спрямованого на зміну ними релігії, ніж для неприпустимого тиску з боку держави,

спрямованого на те, щоб люди не змінювали своїх релігійних переконань. Принцип незастосування сили також поширюється на такі юридичні вимоги, як прийняття присяги, правила етикету під час підняття-опускання прапора та інші види діяльності, які регулюються державою та спонукають особу проявляти або приймати переконання, протилежні тим, які вже сповідує особа. Все, що пов'язано з примусом в законодавстві, має розглядатися з особливою ретельністю.

6. Права батьків та опікунів. Держави зобов'язані поважати свободу батьків та, у відповідних випадках, законних опікунів на забезпечення їхнім дітям релігійного і морально-етичного виховання (освіти) згідно з їхніми власними переконаннями. При цьому право кожної дитини на свободу релігії чи переконань має бути захищене відповідно до можливостей дитини, які розвиваються. Саме про такий захист особливо чітко йдеться у статті 5 Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у 1981 році, та у статті 14 Конвенції про права дитини. Необхідно проводити аналіз законодавства таким чином, щоб гарантувати досягнення відповідного балансу між автономією дитини, повагою до батьківських прав та інтересами дитини. Проблемними у цьому зв'язку є положення, нездатні надати відповідної ваги рішенням «дорослих» неповнолітніх, а також положення, які втручаються у права батьків на управління процесом виховання дітей. Узгодженого міжнародного стандарту, який визначає, з якого віку діти можуть самостійно приймати рішення щодо своєї релігії або переконань, не існує. У разі, якщо закон визначає такий вік, необхідно враховувати інші закони відповідної держави, які встановлюють вік повноліття (такі як закони про вступ до шлюбу, про голосування та про обов'язкове відвідування школи).

7. Терпимість та повага. Принцип 16 (b) Підсумкового документа Віденської зустрічі 1986 року представників країн-учасниць ОБСЄ передбачає, що країни-учасниці повинні «сприяти встановленню атмосфери взаємної терпимості та поваги між віруючими різних громад, а також між віруючими і невіруючими». Аналіз законодавства повинен проводитися з

позиції відповідності цьому зобов'язанню. В цілому, у світі, який прийняв на себе зобов'язання поважати людську гідність, одної лише терпимості навряд чи достатньо; перевагу слід надавати атмосфері справжньої поваги. Хоча вимог щодо необхідності включення положень про навчання терпимості до будь-якого закону чи передбаченого законом механізму не існує, пропозиції стосовно можливостей такого включення були б доречними.

8. Право на об'єднання. Зобов'язання ОБСЄ вже давно визнали важливість права на отримання і збереження статусу правосуб'єктності. Через те, що деякі релігійні групи принципово не згодні з реєстраційними вимогами, які висуваються державою, остання не повинна накладати санкції чи обмеження на релігійні групи, які приймають рішення не реєструватися. Однак, у сучасних юридичних умовах більшість релігійних груп прагне отримати правосуб'єктність для того, щоб здійснювати свою діяльність в повному масштабі найбільш зручним і ефективним способом. Саме через характерну важливість правосуб'єктності Європейський суд з прав людини у низці рішень постановив, що отримання такого статусу є одним з найбільш важливих аспектів права на об'єднання, і що під правом на об'єднання слід розуміти в тому числі і право на релігійне об'єднання. Відповідно, незаконні обмеження права на набуття правосуб'єктності несумісні як з правом на об'єднання, так і правом на свободу релігії чи переконань <…>

9. Право на ефективні засоби судового захисту. Сторони, які захищають свої релігійні права, мають право на ефективні засоби судового захисту. Це право базується на загальноприйнятих уявленнях про верховенство закону, але також особливим чином закріплено у низці міжнародних норм. Серед інших зобов'язань, як зазначено, зокрема, у положеннях статті 2 МПГПП, держави повинні забезпечувати виконання ряду норм, які містяться в міжнародному законодавстві про права людини. Точніше, положення статті 6 (1) та 13 ЄКПЛ передбачають, що такі ефективні засоби захисту повинні бути доступними. Керуючись статтею 9 Європейської конвенції, яка тлумачиться з урахуванням статті 6, Європейський суд підтримує право релігійної спільноти набувати статусу правосуб'єктності.

Особливо важливим у цій сфері є те, що законодавство, яке розглядається, або відповідні положення адміністративного нагляду, викладені в спеціальних законах, повинні гарантувати релігійним організаціям винесення рішень за їхніми заявами без зволікань, а також право на апеляцію.

Друкується за: Основні питання, які зазвичай виникають у законодавстві // Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 8–15.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ТА ГРОМАД, ЯКІ ДОТРИМУЮТЬСЯ ПЕВНИХ ПЕРЕКОНАНЬ

(Витяги)

СВОБОДА РЕЛІГІЇ І ПЕРЕКОНАНЬ ТА ДОЗВОЛЕНІ ЗАГАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ

1. Свобода релігії і переконань належить до фундаментальних свобод людини, які закріплені міжнародними документами та гарантовані зобов'язаннями ОБСЄ. Міжнародні стандарти гарантують, що кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, шляхом відправлення культу, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів.

2. Поняття «релігія» і «переконання» слід тлумачити широко. Відправною точкою для визначення сфери застосування свободи релігії та переконань має бути самостійне визначення релігії або переконання, хоча державні органи, безсумнівно, мають певну компетенцію, що дозволяє їм застосовувати деякі об'єктивні формальні критерії для визначення правомірності застосування цих термінів в конкретному випадку. Зважаючи на існування великої кількості релігій та переконань, свобода релігії та переконань поширюється не тільки на традиційні релігії та переконання або на релігії та переконання, які за своїми інституційними характеристиками чи практиками аналогічні традиційним,а й захищає теїстичні, нетеїстичні і атеїстичні

переконання, а також право не сповідувати жодної релігії чи переконань.

3. Свобода релігії та переконань тісно пов'язана з іншими правами людини і основними свободами, особливо з такими як свобода вираження думки, свобода зібрань та об'єднань та право на недискримінацію.

4. Право мати чи приймати релігію або переконання за власним вибором, що також включає право змінювати свою релігію або переконання, не може підлягати жодним обмеженням.

5. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає обмеженню у разі задоволення усіх наступних критеріїв:

1. Обмеження передбачається законом.

2. Метою обмеження є охорона громадської безпеки, (громадського) порядку, здоров'я або моральності або захист основних прав та свобод інших осіб.

3. Обмеження є необхідним для досягнення однієї з цих цілей та пропорційним їй;

4. Обмеження не використовується з метою дискримінації або у дискримінаційний спосіб.

6. Обмеження повинні застосовуватись таким чином, щоб не порушувати право на свободу релігії та переконань. У тлумаченні сфери дії допустимих обмежень, країни-учасниці повинні виходити з необхідності захисту прав, гарантованих міжнародними угодами.

7. Для того, щоб те чи інше обмеження було «передбачене законом», положення закону, яке встановлює таке обмеження, має бути досить доступним та передбачуваним. Це означає, що формулювання обмеження має бути достатньо точним, щоб особи або громади могли регулювати свою поведінку (у разі необхідності – за допомогою відповідних консультацій). Для того, щоб національне законодавство відповідало цим вимогам, законодавство має забезпечувати правовий захист від свавільного порушення органами державної влади прав людини та основоположних свобод. У питаннях, які стосуються основних прав, надання необмежених повноважень виконавчим органам влади у вирішенні юридичних питань є порушенням принципу

верховенства права. Таким чином, закон має достатньо чітко вказувати межі дискреційних повноважень відповідних органів влади і спосіб їх використання. Також передбачається, що обмеження не можуть застосовуватися заднім числом або довільно щодо конкретних осіб чи груп. Крім того, обмеження не можуть бути запроваджені нормами, які мають силу закону, але є настільки нечіткими, що не дають можливості зрозуміти вимоги закону або допускають довільне правозастосування.

8. Обмеження можуть застосовуватися лише для тих цілей, для яких вони призначені в положеннях, що стосуються свободи релігії та переконань. При цьому не дозволяється застосовувати обмеження на підставах, не передбачених міжнародними документами, навіть якщо такі підстави є прийнятними для застосування обмежень стосовно інших прав людини або основоположних свобод.

9. Застосування обмежень має бути необхідним на основі підстав, передбачених в положеннях щодо свободи релігії та переконань. Для того, щоб обмеження було необхідним, воно має бути безпосередньо пов'язане з конкретною потребою, на задоволення якої воно спрямоване, та пропорційне такій потребі, а втручання має відповідати нагальній суспільній потребі і бути пропорційним законній цілі, якої потрібно досягнути. Поняття «нагальна суспільна потреба» потребує вузького тлумачення, що означає, що обмеження має бути не просто корисним або бажаним, а необхідним. Для того, щоб втручання було пропорційним, повинен існувати раціональний зв'язок між метою державної політики та засобами, які використовуються для її досягнення. Крім того, необхідно забезпечити правильну збалансованість потреб загального характеру та вимог щодо захисту основних прав людини. Обґрунтування обмеження має бути необхідним та достатнім, а наявні засоби повинні передбачати мінімальне втручання.

10. Дозвіл з боку держави не повинен бути умовою для реалізації права на свободу релігії та переконань. Свобода релігії та переконань, яка реалізується індивідуально або спільно з іншими, у публічний або приватний спосіб, не може вимагати обов'язкової попередньої реєстрації або інших подібних процедур, оскільки вона належить людям і громадам як носіям

прав та не залежить від наявності чи відсутності офіційного дозволу. …це також означає, що юридична заборона та застосування покарань щодо незареєстрованих видів діяльності є несумісними з міжнародними стандартами.

Друкується за: Свобода релігії і переконань та дозволені загальні обмеження // Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). – Варшава, 2015. – С. 8–12.

ДОКУМЕНТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

КОНСОЛІДОВАНА ВЕРСІЯ ДОГОВОРУ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ
(Витяги)
ПРЕАМБУЛА

ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ БЕЛЬГІЙЦІВ, ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА ДАНІЇ, ПРЕЗИДЕНТ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА, ПРЕЗИДЕНТ ІРЛАНДІЇ, ПРЕЗИДЕНТ ГРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ ІСПАНІЇ, ПРЕЗИДЕНТ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ПРЕЗИДЕНТ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ЙОГО КОРОЛІВСЬКА ВИСОКІСТЬ ВЕЛИКИЙ ГЕРЦОГ ЛЮКСЕМБУРГУ, ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА НІДЕРЛАНДІВ, ПРЕЗИДЕНТ ПОРТУГАЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ,

З НЕПОХИТНИМ ПРАГНЕННЯМ позначити новий етап європейської інтеграції, яку започаткувало заснування Європейських Співтовариств,

ОТРИМУЮЧИ НАТХНЕННЯ від культурного, релігійного та гуманістичного спадку Європи, з якого розвинулися загальні цінності непорушності та невідчужуваності прав особистості, свобода, демократія, рівність та верховенство права,

ПАМ'ЯТАЮЧИ про історичну вагу подолання поділу європейського континенту та про потребу створити міцні підвалини для розбудови майбутньої Європи,

ПІДТВЕРДЖУЮЧИ свою відданість принципам свободи, демократії, верховенства права, поваги до прав людини та основоположних свобод,

ПІДТВЕРДЖУЮЧИ свою відданість основоположним соціальним правам, які визначено в Європейській соціальній хартії, підписаній у Туріні18 жовтня1961 року, та в Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників1989 року,

ПРАГНУЧИ поглибити солідарність своїх народів, при цьому поважаючи їхню історію, культуру та традиції,

ПРАГНУЧИ сприяти демократичному та ефективному функціонуванню установ таким чином, щоб надати їм можливість у межах єдиної інституційної структури краще виконувати покладені на них завдання,

З НЕПОХИТНИМ ПРАГНЕННЯМ досягти зміцнення та зближення своїх економік й заснувати економічний і валютний союз, зокрема єдину та стабільну валюту, згідно з положеннями цього Договору та Договору про функціонування Європейського Союзу,

НАТХНЕННІ НАМІРОМ сприяти економічному й соціальному поступові своїх народів з огляду на принцип сталого розвитку та в контексті завершення формування внутрішнього ринку та зміцнення єдності й захисту довкілля, а також реалізовувати стратегії розвитку таким чином, щоб розвиток економічної інтеграції супроводжувався одночасним поступом в інших сферах,

З НЕПОХИТНИМ ПРАГНЕННЯМ запровадити спільне громадянство для громадян своїх країн,

З НЕПОХИТНИМ ПРАГНЕННЯМ реалізовувати спільну зовнішню та без пекову політику, включаючи поступове формування спільної оборонної політики, що, можливо, приведе до спільної оборони згідно з положеннями статті 42, і таким чином зміцнювати європейську самобутність та незалежність заради миру, безпеки та прогресу в Європі та в усьому світі,

З НЕПОХИТНИМ ПРАГНЕННЯМ сприяти вільному рухові осіб і водночас убезпечити свої народи, засновуючи простір свободи, безпеки та правосуддя згідно з положеннями

цього Договору та Договору про функціонування Європейського Союзу,

З НЕПОХИТНИМ ПРАГНЕННЯМ продовжувати процес утворення як ніколи тісного союзу народів Європи, де рішення приймають якомога ближче до громадянина згідно з принципом субсидіарності,

З ОГЛЯДУ на подальші кроки, необхідні для розвитку європейської інтеграції,

ВИРІШИЛИ заснувати Європейський Союз і з цією метою призначили своїх повноважних представників:

(перелік осіб, що підписалися, не відтворено)

ЯКІ, обмінявшись повноваженнями, що визнано чинними та виконаними в належній формі, погодилися про таке: <…>

РОЗДІЛ І
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 2

Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків.

Стаття 6

1. Союз визнає права, свободи та принципи, закладені в Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року зі змінами, внесеними у Страсбурзі 12 грудня 2007 року, що має однакову з Договорами юридичну силу.

Положення Хартії жодним чином не розширюють визначених Договорами повноважень Союзу.

Права, свободи та принципи Хартії тлумачаться відповідно до загальних положень у Розділі VII Хартії, що визначають її тлумачення та застосування, а також з належним врахуванням пояснень, зазначених у Хартії, які встановлюють джерела цих положень.

2. Союз приєднується до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це приєднання не впливає на повноваження Союзу, визначені Договорами.

3. Основоположні права, що гарантуються Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і які випливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права Союзу.

Друкується за: Консолідована версія Договору про Європейський Союз // Офіційний вісник Європейського Союзу. – 30.3.2010. – С. 15–17, 19.

КОНСОЛІДОВАНА ВЕРСІЯ ДОГОВОРУ ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
(Витяги)
ПРЕАМБУЛА

ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ БЕЛЬГІЙЦІВ, ПРЕЗИДЕНТ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНИ, ПРЕЗИДЕНТ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ПРЕЗИДЕНТ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, ЇЇ КОРОЛІВСЬКА ВИСОКІСТЬ ВЕЛИКА ГЕРЦОГИНЯ ЛЮКСЕМБУРГУ, ЇЇ ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЕВА НІДЕРЛАНДІВ,

НАТХНЕННІ НАМІРОМ закласти підвалини дедалі ближчого союзу народів Європи,

З НЕПОХИТНИМ ПРАГНЕННЯМ спільними діями забезпечити економічний й соціальний поступ своїх держав для усунення бар'єрів що розділяють Європу,

ВИЗНАЧАЮЧИ, що головною метою своїх зусиль є стале поліпшення умов життя та праці своїх народів,

ВИЗНАЮЧИ, що усунення існуючих перешкод потребує узгоджених дій для того, щоб гарантувати постійний розвиток, збалансовану торгівлю та чесну конкуренцію,

ПІКЛУЮЧИСЬ про зміцнення єдності своїх економік та забезпечення їхнього гармонійного розвитку шляхом зменшення існуючих відмінностей між різними регіонами та долаючи відсталість регіонів, що перебувають у менш сприятливих умовах,

БАЖАЮЧИ сприяти через спільну торгівельну політику поступовому скасовуванню обмежень міжнародної торгівлі,

З НАМІРОМ підтвердити солідарність, що єднає Європу та заморські країни, та бажаючи забезпечити розвиток їхнього добробуту згідно з принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй,

З НЕПОХИТНИМ ПРАГНЕННЯМ зберігати й зміцнювати мир та свободу, об'єднуючи свої ресурси та закликаючи інші народи Європи, що поділяють їхні ідеали, об'єднувати свої зусилля,

НАТХНЕННІ НАМІРОМ сприяти розвиткові якнайвищого рівня знань своїх народів через широкий доступ до освіти та її постійне оновлення,

і з цією метою призначили своїх повноважних представників:

(Перелік повноважних представників не відтворено)

ЯКІ, обмінявшись повноваженнями, що визнано чинними та виконаними в належній формі, погодилися про таке.

ЧАСТИНА ОДИН

ПРИНЦИПИ

РОЗДІЛ II

ПОЛОЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Стаття 10

Визначаючи та реалізуючи політики та дії, Союз спрямовується на боротьбу проти дискримінації на підставі статі, расового або етнічного походження, релігії або віри, [фізичної або психічної] недієздатності, віку або сексуальної орієнтації.

Стаття 13

Визначаючи та реалізуючи політику Союзу в сферах сільського господарства, рибальства, транспорту, внутрішнього ринку, досліджень та технологічного розвитку і космосу, Союз та держави-члени зважають на вимоги добробуту тварин, як істот, здатних відчувати, поважаючи законодавчі або адміністративні положення, а також звичаї держав-членів, зокрема щодо релігійних обрядів, культурних традицій та регіональної спадщини.

Стаття 17

1. Союз поважає та не порушує національний правовий статус церков, релігійних об'єднань та громад у державах-членах.

2. Союз такою ж мірою поважає визнаний відповідно до національного права статус всіх світоглядних та неконфесійних організацій.

3. Визнаючи за цими церквами та організаціями їхню особливу сутність та їхній особливий внесок, Союз підтримує відкритий, прозорий та регулярний діалог з ними.

ЧАСТИНА ДВА

ГРОМАДЯНСТВО СОЮЗУ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЯ

Стаття 19

1. Без шкоди іншим положенням Договорів та в межах повноважень, наданих ними Союзу, Рада, діючи одностайно згідно з особливою законодавчою процедурою та після отримання згоди Європейського Парламенту, може вжити заходів, необхідних для боротьби проти дискримінації на підставі статі, расового та етнічного походження, релігії або віри, [фізичної або психічної] недієздатності, віку або сексуальної орієнтації.

ЧАСТИНА ТРИ

ПОЛІТИКИ СОЮЗУ ТА ВНУТРІШНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

РОЗДІЛ V

ПРОСТІР СВОБОДИ, БЕЗПЕКИ ТА ПРАВОСУДДЯ

ГЛАВА 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 67

3. Союз докладає зусиль для забезпечення високого рівня безпеки за допомогою заходів із запобігання та боротьби проти злочинності, расизму й ксенофобії та заходів з координації та співпраці органів поліції, правосуддя та інших компетентних органів, а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах та, в разі потреби, наближення норм кримінального права.

Друкується за: Консолідована версія Договору про функціонування Європейського Союзу // Офіційний вісник Європейського Союзу. – 30.3.2010. – С. 49, 53, 55–56.

ХАРТІЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (2000)
(Витяги)

Преамбула

Народи Європи, створюючи дедалі тісніший союз між собою, непохитно прагнуть спільно жити у мирному майбутньому, заснованому на спільних цінностях.

Свідомий свого духовного й морального спадку Союз засновується на неподільних універсальних цінностях людської гідності, свободи, рівності та солідарності. Його підвалинами є принципи демократії та верховенства права. Запроваджуючи громадянство Союзу та простір свободи, безпеки та правосуддя, Союз робить людську особистість центром своєї діяльності.

Союз сприяє збереженню та розвитку цих спільних цінностей, водночас поважаючи розмаїття культур і традицій народів Європи, національну ідентичність держав-членів та організацію їхніх органів державної влади на національному, регіональному та місцевому рівнях; Союз прагне підтримувати збалансований та стабільний розвиток і забезпечує вільний рух осіб, товарів, послуг та капіталу, а також свободу заснування.

З цією метою з огляду на зміни у суспільстві соціальний поступ та науковий і технологічний розвиток необхідно посилити захист основоположних прав, зробивши їх більш чітко вираженими у Хартії.

Ця Хартія, належним чином враховуючи повноваження та завдання Союзу, а також принцип субсидіарності, ще раз підтверджує права, що випливають, зокрема, з конституційних традицій та спільних для всіх держав-членів міжнародних зобов'язань, Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Соціальних Хартій, ухвалених Союзом та Радою Європи, та прецедентного права Суду Європейського Союзу та Європейського Суду з прав людини. У цьому контексті суди Союзу та держав-членів будуть тлумачити Хартію з належним урахуванням пояснень, підготовлених за ініціативою Президії Конвенту, що розробила проект Хартії та оновила Хартію під керівництвом Президії Європейського Конвенту.

Користування цими правами тягне за собою відповідальність та обов'язки щодо інших осіб, людської спільноти та прийдешніх поколінь.

Отже, Союз визнає права, свободи та принципи, встановлені у цій Хартії.

РОЗДІЛ II

СВОБОДИ

Стаття 10

Свобода думки, совісті та віросповідання

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та віросповідання. Це право охоплює свободу змінити релігію чи переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Право на свідому відмову визнається згідно з положеннями національних законодавств, що регулюють реалізацію цього права.

Стаття 14

Право на освіту

1. Кожен має право на освіту і на доступ до професійного навчання та його продовження.

2. Це право охоплює можливість отримувати безоплатну обов'язкову освіту.

3. Свободу засновувати навчальні заклади, належним чином дотримуючись демократичних принципів, та право батьків забезпечувати освіту та навчання своїх дітей згідно зі своїми релігійними, світоглядними та педагогічними переконаннями слід поважати згідно з положеннями національного законодавства, що регулюють реалізацію таких свободи та права.

РОЗДІЛ III

РІВНІСТЬ

Стаття 21

Недискримінація

1. Заборонено будь-яку дискримінацію за будь-якою ознакою, такою як стать, раса, колір шкіри, етнічне чи соціальне походження, генетичні риси, мова, релігія або переконання,

політичні або будь-які інші погляди, належність до національної меншини, власність, походження, фізична або розумова недієздатність, вік або сексуальна орієнтація.

Стаття 22

Культурне, релігійне та мовне розмаїття

Союз поважає культурне, релігійне та мовне розмаїття.

Друкується за: Хартія основоположних прав Європейського Союзу // Офіційний вісник Європейського Союзу. – 30.3.2010. – С. 391, 394, 396.

ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Свобода думки, совісті та віросповідання є фундаментальним правом, закріпленим не лише в Європейській конвенції з прав людини, але й в багатьох національних, міжнародних та європейських законах. Це фундаментальне право, що має виключне значення. <…>

7. Важливість свободи думки, совісті та віросповідання неодноразово підкреслював Європейський суд з прав людини. Загалом, ця свобода вважається однією з основ демократичного суспільства, зокрема, судді вбачають у свободі віросповідання життєво важливий елемент, що сприяє формуванню особистості віруючих та їх світогляду. Дійсно, Європейський суд з прав людини підняв свободу віросповідання до рівня основного права конвенції, спочатку опосередковано, а потім безпосередньо.

8. Необхідно зазначити, що впродовж останнього десятиліття кількість справ, що розглядаються судом відповідно до статті 9, постійно збільшується. І ця тенденція пояснюється, зокрема, зростанням ролі релігії та пов’язаних із нею питань у соціально-політичному плані.

І. ПРАВО НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ

1) Право на захист відповідно до статті 9 відповідно до предметної компетенції

9. Навіть у випадку, якщо стаття 9 Конвенції більш детально розглядає свободу віросповідання, гарантії, що забезпечуються цією статтею, діють набагато ширше та розповсюджуються на всі особисті переконання: політичні, філософські, моральні і, звичайно, релігійні. Ця стаття включає в

себе ідеї, філософські концепції будь-якого роду, серед яких особливо слід виділити релігійні переконання людини, її власне бачення особистого та громадського життя. Наприклад, як філософія, пацифізм підпадає під сферу дії статті 9 Конвенції, а поведінку пацифіста можна розглядати як «переконання».

10. Особисті переконання – це більше, ніж просто точка зору. Насправді, це – ідеї, котрі досягли певної сили, серйозності, послідовності та значення. Однак формальному значенню переконання слід дати визначення.

11. Органи Конвенції не мають повноважень для визначення релігії, вона повинна розглядатися в необмежувальному сенсі. Релігійні переконання не можуть бути обмежені «основними» релігіями. Необхідно дати визначення ймовірній релігії, хоча заявники, які бажають надати своїм переконанням статус релігії, мають перевагу, перш за все, в випадку необґрунтованого втручання з боку держави. Суперечки щодо основних релігій практично не мають місця, оскільки їхні принципи відомі, і їх відносини з державними інститутами стабілізовані. Однак питання релігійних меншин та нових релігійних груп, які інколи називаються на національному рівні «сектами», більш складне. Але, як видно з сучасної судової практики Суду, всі релігійні групи та їх послідовники мають рівні гарантії відповідно до Конвенції.

12. Розглядаючи проблему нових релігійних рухів в процесі «Християнської федерації свідків Єгови у Франції проти Франції» ((грудень), № 53430/99, ЄСПЛ 2001 - XI), Суд відзначив, що французький закон був спрямований на зміцнення запобігання та припинення сектантських рухів, що зачіпають права та основні свободи людини. Підкресливши, що він не має на меті в цілому характеризувати законодавство, і тому не може висловити свою думку щодо сумісності положень французького законодавства та Конвенції, суд, тим не менш, надав цінні вказівки. Він напевне зазначив, що тією мірою, якою він розглядає секти – визначення яким він не дає – закон передбачає розпуск останніх, однак ця міра може бути накладена тільки шляхом судового рішення за дотримання певних умов, особливо коли сектам та їх лідерам були винесені вироки за злочини, перераховані у вичерпному списку, що заявнику, в принципі, не

загрожує. Суд про наміри законодавчого органу, який намагається вирішувати актуальні проблеми суспільства, не є доказом ризиків, що існують для заявника. Крім того, заявник не може без протиріччя скористатися тим фактом, що він не представляє собою рух, який загрожує свободам, і, в той же самий час, стверджувати, що він є, принаймні, потенційно, жертвою використання цього закону. Таким чином, заявник не може претендувати на статус жертви відповідно до змісту статті 34 Конвенції, і його скарга в цілому має бути визнаною неприйнятною.

2) Право на свободу віросповідання як одна з основ демократичного суспільства

13. Свобода думки, віросповідання і переконань, яка закріплена в статті 9 Конвенції, є однією із основ «демократичного суспільства» відповідно до положень Конвенції. Вона являє собою, в релігійному плані, один з найважливіших елементів особистості

віруючих і їх світогляду, при цьому вона є також найціннішим надбанням для атеїстів, агностиків, скептиків і осіб, індиферентних в питаннях релігії. У цьому полягає плюралізм – який дорогою ціною було завойовано протягом століть – невіддільний від принципів демократичного суспільства. Ця свобода має на увазі, зокрема, прихильність або її відсутність до релігії, і її сповідання або не сповідання (Коккінакіс (Kokkinakis) проти Греції, 25 Травня 1993 року, § 31, Серія A № 260-A, і Бускаріні (Buscarini) та ін. проти Сан-Марино [GC] № 24645/94, § 34, ЄСПЛ 1999 - I).

14. У демократичному суспільстві, в якому кілька релігій або кілька течій однієї релігії співіснують в межах однієї і тієї ж групи населення, може виникнути необхідність запровадити відповідні обмеження цієї свободи для того, щоб примирити інтереси різних груп і забезпечити повагу до переконань інших людей. Тим не менше, при здійсненні своєї влади в цьому питанні щодо різних релігій, конфесій і вірувань, держава повинна залишатися нейтральною і неупередженою з метою збереження плюралізму та належного функціонування демократії (Бессарабська Митрополія та інші проти Молдови, № 45701/99, § § 115-116, ЄСПЛ 2001 - XII).

15. У такій делікатній області, як встановлення відносин між релігійними громадами та державою, держава має в принципі широку свободу оцінки (справа Шаар Шалом Ве Цедек (Cha'are Shalom Ve Tsedek) проти Франції [GC] № 27417/95, § 84, ЄСПЛ 2000 -. VII). Щоб окреслити обсяг і межі цієї свободи розсуду, Суд повинен враховувати мету, а саме необхідність збереження істинного релігійного плюралізму відповідно до поняття демократичного суспільства. Крім того, при здійсненні своєї наглядової влади Суд повинен розглянути втручання в право на підставі всіх матеріалів справи (Бессарабська Митрополія і інші проти Молдови, згаданої вище, § 119).

3) Внутрішні та зовнішні аспекти свободи віросповідання

16. Свободи, гарантовані в статті 9 Конвенції, мають подвійний аспект, внутрішній і зовнішній. У плані «внутрішнього» аспекту свобода є абсолютною: фундаментальні ідеї і переконання, що народжуються в глибині душі людини, не можуть самі по собі підривати суспільний порядок, а, отже, не можуть і зазнавати обмежень з боку державних органів. Тим не менше, в плані «зовнішнього» аспекту дана свобода залишається відносною. Ця відносність логічна, адже, оскільки мова йде про свободу сповідувати свої переконання, громадський порядок може опинитися під загрозою порушення.

17. Хоча релігійна свобода є в першу чергу питанням особистої совісті, вона також має на увазі, зокрема, свободу «сповідувати свою релігію» як індивідуально, так і спільно з іншими, публічним або приватним порядком і в колі одновірців. Стаття 9 перераховує різні форми, які можуть бути проявом релігії або переконань, а саме культу, навчання, відправлення культу і дотримання ритуалів (Бессарабська Митрополія та інші проти Молдови, згадана вище, § 114).

18. Конкретно в питанні релігії є важливою свобода вибору. Стаття 9 Конвенції гарантує кожному свободу змінювати релігію, тобто навертатися. Однак, з моменту арешту засновника в справі «Коккінакіс проти Греції», згаданого вище, судова практика Суду визнає, що свобода віросповідання передбачає, в принципі, право намагатися переконати свого ближнього. Поняття «переконати» не включає в себе, зокрема, образливої поведінки, що характеризується, зокрема, дійсним неприйнятним

тиском, переслідуванням, яка не може бути захищене Конвенцією.

19. Важливо зазначити, що свобода совісті і віросповідання не захищає будь-який зручну поведінку, за умови, що вона мотивується міркуваннями релігії чи філософії. Іншими словами, стаття 9 Конвенції захищає внутрішній світ особистості, а не будь-яку суспільну поведінку, що диктується переконаннями: саме тому така поведінка повинна відповідати основному законодавству (Пішон (Pichon) і Сажу (Sajous) проти Франції (рішення), № 49853/99, ЄСПЛ 2001 - X).

4) Аспекти індивідуальної та колективної свободи віросповідання

20. Більшість з прав, закріплених у статті 9, мають індивідуальний характер, який не може бути оскаржений. Тим не менше, також залишається справедливим те, що деякі з цих прав можуть мати колективний характер. Таким чином, суд визнав, що церква або церковні органи можуть, як такі, реалізовувати від імені своїх послідовників свободу віросповідання і сповідувати свою релігію.

21. Оскільки релігійні громади традиційно і скрізь існують у формі організованих структур, статтю 9 слід тлумачити в світлі статті 11 Конвенції, яка захищає життя об'єднань від невиправданого втручання з боку держави. З цієї точки зору право віруючих на свободу віросповідання, яке включає в себе право сповідувати свою релігію колективно, передбачає, що віруючі можуть вільно об'єднуватися без втручання з боку держави. Дійсно, автономія релігійних громад є невід'ємною частиною плюралізму в демократичному суспільстві і, таким чином, безпосередньо підпадає під захист, що надається статтею 9 (Хасан (Hassan) та Чауш (Tchaouch) проти Болгарії [GC], № 30985/96, § 62, ЄСПЛ 2000 - XI; Бессарабська Митрополія і інші проти Молдови, згадана вище, § 118, і Святий Синод Болгарської православної церкви (митрополит Інокентій) і ін. проти Болгарії № 412/03 і 35677/04, § 103, 22 січня 2009 року).

22. Принцип автономії, описаний вище, забороняє державі вимагати від релігійної громади приймати нових членів або виключати інших (Свято-Михайлівська парафія проти України, № 77703/01, § 146, 14 червня 2007 р.).

23. Крім того, стаття 9 Конвенції не гарантує права на інакомислення всередині релігійної організації. В разі доктринальних і організаційних розбіжностей між релігійною громадою та її членами свобода віросповідання останніх виражається в праві вільно залишати цю громаду (Священний Синод Болгарської православної церкви (митрополит Інокентій) і ін. проти Болгарії, згадана вище, § 137, Карлссон (Karlsson) проти Швеції, № 12356/86, рішення Комісії від 8 вересня 1988 р. Рішення і Звіти (DR) 57, с. 172, Шпец (Spetz) та інші проти Швеції, № 20402/92, рішення Комісії від 12 Жовтня 1994 року і Вільямсон (Williamson) проти Великобританії, № 27008/95, рішення Комісії від 17 травня 1995 г.).

24. У своїй діяльності релігійні громади дотримуються правил, які їх послідовники часто розглядають як такі, що мають божественне походження. Релігійні обряди мають священний сенс і значення для віруючих, оскільки вони відправляються служителями культу, що мають на це право відповідно до правилами. Їх особистість, безсумнівно, важлива для кожного члена спільноти, а їх участь у житті цієї спільноти є приватним проявом релігії, яка підпадає під захист статті 9 Конвенції (Хасан і Чауш проти Болгарії [GC], зазначена вище, цит., Перрі проти Латвії, № 30273/03, § 55, 8 листопада 2007 р.).

Переклад за: Европейский суд по правам человека. Обзор судебной практики Суда по вопросу свободы вероисповедания. Совет Европы, 2013. – С. 4–10.

Контрольні запитання та завдання:

1. Дайте визначення терміно-поняттю «міжнародних стандартів прав людини».
2. Наведіть приклади відомих вам класифікацій міжнародних стандартів прав людини.
3. Охарактеризуйте властивості та функції міжнародних стандартів прав людини.
4. Які проблеми можуть виникнути в процесі імплементації міжнародних стандартів прав людини на національному рівні?
5. Наведіть приклади міжнародних актів, у яких знайшли відображення міжнародні стандарти в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань.

6. Охарактеризуйте універсальні та регіональні міжнародно-правові документи в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань.

7. Перелічіть основні відмінності універсальних та регіональних міжнародно-правових документів у сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань.

8. Наскільки вагомим є значення міжнародних актів у сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань у контексті глобалізаційних процесів та викликів сучасного світу?

9. Наведіть приклади відомих вам актуальних проблем правового характеру, що виникають у процесі захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань на міжнародному рівні.

10. Перелічіть найефективніші, на вашу думку, міжнародні механізми забезпечення та захисту права на свободу думки, совісті та релігії.

11. Як саме відбувається захист права на свободу думки, совісті та релігії в межах інституційної системи ООН та європейських міжнародних організацій?

12. Дайте оцінку практиці Європейського суду з прав людини із захисту свободи думки, совісті, релігії та переконань. Перелічіть рішення Європейського суду з прав людини проти України у вищезазначеній сфері.

Тема 9. Етапи розвитку державно-конфесійних відносин в Україні. Робота над проектами

1. Державно-конфесійні відносини за часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави.

2. Державно-конфесійні відносини у Литовсько-Руській державі та Речі Посполитій.

3. Державно-конфесійні відносини у період входження українських земель до складу Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій.

4. Державно-конфесійні відносини в Україні в період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. (церковно-

державні відносини в Україні за Української Центральної Ради, Гетьманату П.Скоропадського, Директорії УНР, ЗУНР).

5. Державно-конфесійній відносини в Україні у радянський період.

6. Державно-конфесійні відносини у сучасній Україні.

Методичні рекомендації:

Заняття проводиться у формі роботи студентів над **проектами** в групах.

Для виконання проектної роботи пропонується, поділившись на рівні групи, підготувати проекти та презентувати їх. Підготовка проекту передбачає колективну роботу над однією з обраних тем.

Проект повинен містити: вступ, основну частину та висновки. Під час розгляду запропонованих питань студенти мають дати характеристику державно-конфесійним відносинам на українських землях у той чи інший конкретно-історичний період, проаналізувати, які чинники впливали на формування відповідного варіанту державно-конфесійних відносин, з'ясувати, яким нормативно-правовими документами вони регулювались і проаналізувати зміст відповідних юридичних норм.

Під час презентації проекту кожен з учасників групи повинен зробити коротку доповідь, яка має бути логічним продовженням попередньої та відповідати загальній структурі та концепції проекту.

Обов'язковим елементом проекту є презентація, яка готується студентами колективно.

Джерела:

1. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12
2. Литовський статут 1566 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm
3. Литовський статут 1529 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://constituanta.blogspot.com/2012/11/1529.html
4. Литовський статут 1588 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://starbel.narod.ru/statut1588.htm
5. Повне зібрання законів Російської імперії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/content.html

6. Руська Правда // Отечественное законодательство XI–XX веков / Под ред. О.И.Чистякова. – М., 1999. – Ч. 1 (XI – XIX вв.). – С. 19–37.
7. Універсали, накази Івана Мазепи // Доба гетьмана Мазепи в документах / Упор. С. Павленко. – К., 2007. – С. 13–122.
8. Устав князя Володимира // Гуз А.М. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі. – К., 2007. – С. 56–61.
9. Устав князя Володимира Великого // Российское законодательство X–XX ст. – Т 1 Законодательство Древней Руси – М, 1984 – С. 139–140.

Література:

1. Балух В. Еволюція державно-церковних відносин у Київській Русі з кінця X до першої половини XIII ст. / В. Балух // Релігія та Соціум. – 2014. – № 1–2 (13–14). – С. 33–41.
2. Башинський С. Проголошення автокефалії Української Синодальної Церкви та інші автокефалістські рухи 1920 рр. / С. Башинський // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11 червня 2015 р. / ГО «Європейський християнський конгрес» ; Українська Православна Церква Київського Патріархату ; Київська православна богословська академія. – Дніпропетровськ : Видавництво «Пороги», 2015. – С. 79–86.
3. Бережко К. Релігійна політика радянської влади в часи десталінізації (1953-1965 рр.) // К. Бережко, О. Голько // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11 червня 2015 р. / ГО «Європейський християнський конгрес» ; Українська Православна Церква Київського Патріархату ; Київська православна богословська академія. – Дніпропетровськ : Видавництво «Пороги», 2015. – С. 278–283.
4. Биков О.М. Нормативно-правове регулювання релігійних відносин: від часів християнізації Київської Русі до 1919 року / О.М. Биков // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 988 : Серія «Право». – С. 74–80.
5. Биков О.М. Деякі особливості законодавчого регулювання свободи віросповідання в радянській період / О.М. Биков // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 538 : Правознавство. – С. 43–47.
6. Биков О.М. Особливості нормативно-правового регулювання релігійних відносин у період християнізації Київської Русі / О.М. Биков // Держава та регіони. Сер. Право. – 2011. – Вип. 1. – С. 5–8.
7. Бистрицька Е. Політичний аспект проблеми ліквідації Греко-Католицьких церков в Україні і країнах Східної Європи (друга половина 40-х – початок 50-х рр. XX ст.) / Е. Бистрицька // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11 червня 2015 р. / ГО «Європейський християнський конгрес» ; Українська Православна Церква

Київського Патріархату ; Київська православна богословська академія. – Дніпропетровськ : Видавництво «Пороги», 2015. – С. 212–219.
8. Войналович В. Державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні у 1940–1960-х рр.: теорія та методологія дослідження / В. Войналович // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2004. – Вип. 5. – С. 252–261.
9. Киридон А. Втілення радянської моделі державно-церковних відносин в Україні / А. Киридон // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : Міжвід. зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 13. – С. 274–294.
10. Киридон А. Державно-церковні відносини в Радянській Україні 1920-1930-х років: соціальний вимір / А. Киридон // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : Міжвід. зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 12. – С. 234–256.
11. Киридон А. Протистояння: більшовицька влада та Церква в 1920–1930-х рр. / А. Киридон // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11 червня 2015 р. / ГО «Європейський християнський конгрес» ; Українська Православна Церква Київського Патріархату ; Київська православна богословська академія. – Дніпропетровськ : Видавництво «Пороги», 2015. – С. 31–43.
12. Киридон А. Релігійна ситуація в Радянській Україні 20-х років ХХ ст.: ретроспекція чи дискурс сьогодення? / А. Киридон // Українське релігієзнавство. – 2008. – № 45. – С. 99–104.
13. Киридон А.М. Держава – церква – суспільство: інверсна трансформація в Україні : Монографія / А.М. Киридон. – Рівне : РІС КСУ, 2011. – 216 с.
14. Кривенко Ю.В. Визначення стану дослідженності законодавства щодо релігійних організацій як юридичних осіб (радянський період) / Ю.В. Кривенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 43. – С. 189–194.
15. Лебедєв В.С. Від політики державного атеїзму до релігійної та релігієзнавчої освіти / В.С. Лебедєв // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2014. – № 2. – С. 24–29.
16. Моісєєнко Л. Антирелігійна політика радянської влади в 20-ті роки ХХ ст. в Україні / Л. Моісєєнко // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11 червня 2015 р. / ГО «Європейський християнський конгрес» ; Українська Православна Церква Київського Патріархату ; Київська православна богословська академія. – Дніпропетровськ : Видавництво «Пороги», 2015. – С. 56–62.
17. Онищук І.І. Східні церкви: державно-конфесійні відносини : навч. посіб. / І.І. Онищук, С.В. Онищук. – Дрогобич : Коло, 2014. – 476 с.
18. Онищук С.В. Історико-правовий аналіз та філософське підґрунтя розподілу влад між державою та церквою / С.В. Онищук // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. – 2012. – Вип. 1. – С. 159–165.
19. Палинчак Н.М. Особенности и основные вехи истории украинского христианства в контексте государственно-церковных отношений / Н.М. Палинчак // Научный диалог. – 2013. – № 7 (19) : Экономика. Право. Политология. – С. 179–194.

20. Панич О. Свобода совісті і радянська дійсність: досвід віруючого у вимірі повсякдення / О. Панич // 400-летие баптизма и принцип свободы совести: исторический, богословский и социокультурный контекст. Материалы научно-практической конференции. – Одесса, 2009. – С. 22–25.
21. Петрова Л.Н. Законотворчество как регулятор религиозных процессов в странах Восточной Европы / Л.Н. Петрова // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 68. – С. 153–155.
22. Пеца Д.Д. Порушення свободи совісті на Закарпатті в ході встановлення радянського державного режиму (1945-1949 рр.) / Д.Д. Пеца // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право». – 2010. – Вип. 14. – Ч. 1. – С. 60–62.
23. Релігійна політика в Україні у 1960-х – 1980-х роках і сучасна прак- тика міжконфесійних відносин / П.М. Бондарчук, В.М. Даниленко, В.О. Крупина, О. Н. Кубальський ; відп. ред. В.М. Даниленко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – 210 с.
24. Тимощук О. «П'ятидесятницький» період у баптизмі: 1945 – 1970-ті роки XX століття / О. Тимощук // 400-летие баптизма и принцип свободы совести: исторический, богословский и социокультурный контекст. Материалы научно-практической конференции. – Одесса, 2009. – С. 43–58.
25. Хаварівський У. Розвиток державного органу у справах релігій України в епоху пострадянських трансформацій [Електронний ресурс] / У. Хаварівський // Демократичне врядування : електронне наукове фахове видання. – 2010. – № 5.
26. Цендра Н. Проблеми оптимізації принципів відокремлення церкви від держави й держави від церкви в Україні у 1991 – 1996 роках / Н. Цендра // Українознавство. – 2010 – № 4 (37). – С. 239–242.
27. Цендра Н.М. Роль релігійно-церковного чинника в політичній діяльності вищих органів влади (1991–1996 рр.) / Н.М. Цендра // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 44 (2). – С. 185–194.
28. Церковно-релігійна ситуація і державно-конфесійні відносини в Україні: підсумки десятиліття, тенденції і проблеми (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2011. – № 1–2. – С. 2–77.
29. Чередниченко А. Церква та держава в УРСР: становлення моделі відносин на початку 1920–1930 рр. / А. Чередниченко // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11 червня 2015 р. / ГО «Європейський християнський конгрес» ; Українська Православна Церква Київського Патріархату ; Київська православна богословська академія. – Дніпропетровськ : Видавництво «Пороги», 2015.
30. Шепетяк О. Українська Греко-Католицька Церква в Центральній Україні доби російської окупації / О. Шепетяк // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11 червня 2015 р. / ГО «Європейський християнський конгрес» ; Українська Православна Церква Київського Патріархату ; Київська православна богословська академія. – Дніпропетровськ : Видавництво «Пороги», 2015. – С. 204–211.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО СВОБОДУ СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ» (Витяги)

Розділ І
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 2. *Законодавство України про свободу совісті та релігійні організації*

В Україні усі правовідносини, пов'язані із свободою совісті і діяльністю релігійних організацій, регулюються законодавством України.

Законодавство України про свободу совісті та релігійні організації складається з цього Закону та інших законодавчих актів України, виданих відповідно до нього.

Стаття 3. *Право на свободу совісті*

Кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання.

Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії.

Батьки або особи, які їх замінюють, за взаємною згодою мають право виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії.

Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України.

Ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих.

Стаття 4. *Рівноправність громадян незалежно від їх ставлення до релігії*

Громадяни України є рівними перед законом і мають рівні права в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя незалежно від їх ставлення до релігії. В офіційних документах ставлення громадянина до релігії не вказується.

Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само як і розпалювання пов'язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображання почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Ніхто не може з мотивів своїх релігійних переконань ухилятися від виконання конституційних обов'язків. Заміна виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством України.

Стаття 5. *Відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави*

В Україні здійснення державної політики щодо релігії і церкви належить виключно до відання України.

Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави.

Держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

Держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії.

Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або

обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається.

Релігійні організації не виконують державних функцій.

Релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації.

Релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів. Священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами.

Релігійна організація не повинна втручатися у діяльність інших релігійних організацій, в будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань.

Релігійна організація зобов'язана додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку.

Стаття 6. *Відокремлення школи від церкви (релігійних організацій)*

Державна система освіти в Україні відокремлена від церкви (релігійних організацій), має світський характер. Доступ до різних видів і рівнів освіти надається громадянам незалежно від їх ставлення до релігії.

Не допускається обмеження на ведення наукових досліджень, у тому числі фінансованих державою, пропаганду їх результатів або включення їх до загальноосвітніх програм за ознакою відповідності чи невідповідності положенням будь-якої релігії або атеїзму.

Громадяни можуть навчатися релігійного віровчення та здобувати релігійну освіту індивідуально або разом з іншими, вільно обираючи мову навчання.

Релігійні організації мають право відповідно до своїх внутрішніх настанов створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать або надаються у користування.

Викладачі релігійних віровчень і релігійні проповідники зобов'язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості і поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань.

Розділ II
РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття 7. *Релігійні організації*

Релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями).

Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

На інші організації, утворені за релігійною ознакою, дія цього Закону не поширюється.

Стаття 8. *Релігійна громада*

Релігійна громада є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напряму, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб.

Держава визнає право релігійної громади на її підлеглість у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням) і вільну зміну цієї підлеглості.

Повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов'язковим.

Стаття 10. *Монастирі, релігійні братства і місії*

Релігійні управління і центри мають право відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) засновувати монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), які діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

Монастирі та релігійні братства можуть бути утворені також у порядку, передбаченому цим Законом для утворення релігійних громад, з реєстрацією їх статутів (положень).

Стаття 11. *Духовні навчальні заклади*

Релігійні управління і центри відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) мають право створювати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей. Духовні навчальні заклади діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

Громадяни, які навчаються у вищих і середніх духовних навчальних закладах, користуються правами і пільгами щодо відстрочення проходження військової служби, оподаткування, включення часу навчання до трудового стажу в порядку і на умовах, встановлених для студентів та учнів державних навчальних закладів.

Стаття 12. *Статути (положення) релігійних організацій*

Статут (положення) релігійної організації, який відповідно до цивільного законодавства визначає її правоздатність, підлягає реєстрації у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

Статут (положення) релігійної організації приймається на загальних зборах віруючих громадян або на релігійних з'їздах, конференціях.

Статут (положення) релігійної організації повинен містити відомості про:

1) вид релігійної організації, її віросповідну приналежність і місцезнаходження;

2) місце релігійної організації в організаційній структурі релігійного об'єднання;

3) майновий стан релігійної організації;

4) права релігійної організації на заснування підприємств, засобів масової інформації, інших релігійних організацій, створення навчальних закладів;

5) порядок внесення змін і доповнень до статуту (положення) релігійної організації;

6) порядок вирішення майнових та інших питань у разі припинення діяльності релігійної організації.

Статут (положення) може містити й інші відомості, пов'язані з особливостями діяльності даної релігійної організації.

Статут (положення) релігійної організації не повинен суперечити чинному законодавству.

Документи, які визначають віросповідну діяльність, вирішують інші внутрішні питання релігійної організації, не підлягають реєстрації в державних органах.

Стаття 13. *Релігійна організація - юридична особа*

Релігійна організація визнається юридичною особою з дня її державної реєстрації.

Стаття 14. *Реєстрація статутів (положень) релігійних організацій*

Релігійні центри, управління, монастирі, релігійні братства, місії та духовні навчальні заклади подають на реєстрацію статут (положення) до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії.

Орган, який здійснює реєстрацію, в місячний термін розглядає заяву, статут (положення) релігійної організації, приймає відповідне рішення і не пізніш як у десятиденний термін письмово повідомляє про нього заявникам.

Стаття 15. *Відмова в реєстрації статуту (положення) релігійної організації*

У реєстрації статуту (положення) релігійної організації може бути відмовлено, якщо її статут (положення) або діяльність суперечать чинному законодавству.

Рішення про відмову в реєстрації статуту (положення) релігійної організації із зазначенням підстав відмови повідомляється заявникам письмово в десятиденний термін. Це рішення може бути оскаржено в суд у порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством України.

Стаття 16. *Припинення діяльності релігійної організації*

Діяльність релігійної організації може бути припинено у зв'язку з її реорганізацією (поділом, злиттям, приєднанням) або ліквідацією.

Реорганізація або ліквідація релігійної організації здійснюється відповідно до її власних настанов. Реєстрація статутів (положень) новоутворених після реорганізації

релігійних організацій здійснюється в порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

У разі порушення релігійною організацією, що є юридичною особою, положень цього Закону та інших законодавчих актів України її діяльність може бути припинено також за рішенням суду.

У судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється лише у випадках:

1) вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена статтями 3, 5 і 17 цього Закону;

2) поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи;

3) систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо);

4) спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій.

Суд розглядає справу про припинення діяльності релігійної організації порядком позовного провадження, передбаченого Цивільним процесуальним кодексом України, за заявою органу, уповноваженого здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, або прокурора.

Розділ III
МАЙНОВИЙ СТАН РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Стаття 17. *Користування майном, яке є власністю держави, громадських організацій або громадян*

Релігійні організації мають право використовувати для своїх потреб будівлі і майно, що надаються їм на договірних засадах державними, громадськими організаціями або громадянами.

Культові будівлі і майно, які становлять державну власність, передаються організаціями, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування або повертаються у

власність релігійних організацій безоплатно за рішеннями обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Республіці Крим - Уряду Республіки Крим.

Культова будівля і майно, що є державною власністю, можуть передаватися у почергове користування двом або більше релігійним громадам за їх взаємною згодою. За відсутності такої згоди державний орган визначає порядок користування культовою будівлею і майном шляхом укладення з кожною громадою окремого договору.

Культова будівля та інше майно, які становлять історичну, художню або іншу культурну цінність, передаються релігійним організаціям і використовуються ними з додержанням установлених правил охорони і використання пам'яток історії та культури.

Клопотання про передачу релігійним організаціям культових будівель і майна у власність чи безоплатне користування розглядається в місячний термін з письмовим повідомленням про це заявників.

Релігійні організації мають переважне право на передачу їм культових будівель із земельною ділянкою, необхідною для обслуговування цих будівель.

Користування землею релігійні організації здійснюють у порядку, встановленому Земельним кодексом України та іншими законодавчими актами України. Земельні ділянки, що надаються релігійним організаціям у постійне користування для будівництва і обслуговування культових та інших будівель, необхідних для забезпечення їх діяльності, забороняється використовувати для здійснення підприємницької діяльності.

Договори про надання в користування релігійним організаціям культових та інших будівель і майна можуть бути розірвані або припинені в порядку і на підставах, передбачених цивільним законодавством України.

Самовільне захоплення культових будівель чи привласнення культового майна не допускається.

Рішення державних органів з питань володіння та користування культовими будівлями і майном можуть бути оскаржені до суду в порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України.

Стаття 18. *Власність релігійних організацій*

Релігійні організації володіють, користуються і розпоряджаються майном, яке належить їм на праві власності.

У власності релігійних організацій можуть бути будівлі, предмети культу, об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення, транспорт, кошти та інше майно, необхідне для забезпечення їх діяльності.

Релігійні організації мають право власності на майно, придбане або створене ними за рахунок власних коштів, пожертвуване громадянами, організаціями або передане державою, а також придбане на інших підставах, передбачених законом.

У власності релігійних організацій може бути також майно, що знаходиться за межами України.

Релігійні організації мають право звертатися за добровільними фінансовими та іншими пожертвуваннями і одержувати їх.

Фінансові та майнові пожертвування, як і інші доходи релігійних організацій, не оподатковуються.

Релігійні організації не мають права проводити примусове обкладання віруючих.

Право власності релігійних організацій охороняється законом.

Стаття 19. *Виробнича і господарська діяльність релігійних організацій*

Релігійні організації у порядку, визначеному чинним законодавством, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи.

Прибуток від виробничої діяльності та інші доходи підприємств релігійних організацій оподатковуються відповідно до чинного законодавства в порядку і розмірах, установлених для підприємств громадських організацій. Суми їх прибутку, які використовуються в добродійних цілях, не оподатковуються.

Будівництво культових та інших будівель релігійними організаціями здійснюється в порядку, встановленому чинним законодавством для об'єктів цивільного призначення.

Реставрація і ремонт культових будівель - пам'яток історії та культури здійснюються з додержанням установлених правил охорони і використання пам'яток історії та культури.

Стаття 20. *Розпорядження майном релігійних організацій, що припинили свою діяльність*

У разі припинення діяльності релігійної організації майнові питання вирішуються відповідно до її статуту (положення) і чинного законодавства.

Після припинення діяльності релігійних організацій майно, надане їм у користування державними, громадськими організаціями або громадянами, повертається його колишньому власнику.

На майно культового призначення, що належить релігійним організаціям, не може бути звернено стягнення за претензіями кредиторів.

При відсутності правонаступників майно релігійної організації, що припинила свою діяльність, переходить у власність держави.

У разі припинення діяльності релігійної організації у зв'язку з порушенням цього Закону та інших законодавчих актів України майно, що перебуває в її власності, за винятком культового, може безоплатно переходити у власність держави. Культове майно передається іншим релігійним організаціям.

Розділ IV
ПРАВА РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ГРОМАДЯН, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СВОБОДОЮ ВІРОСПОВІДАННЯ

Стаття 21. *Релігійні обряди і церемонії*

Релігійні організації мають право засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, а також місця, шановані в тій чи іншій релігії (місця паломництва).

Богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії безперешкодно проводяться в культових будівлях і на прилеглій території, у місцях паломництва, установах релігійних організацій, на кладовищах, в місцях окремих поховань і

крематоріях, квартирах і будинках громадян, а також в установах, організаціях і на підприємствах за ініціативою їх трудових колективів і згодою адміністрації.

Командування військових частин надає можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів.

Богослужіння та релігійні обряди в лікарнях, госпіталях, будинках для престарілих та інвалідів, місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання проводяться на прохання громадян, які перебувають в них, або за ініціативою релігійних організацій. Адміністрація зазначених установ сприяє цьому, бере участь у визначенні часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії.

В інших випадках публічні богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії проводяться щоразу з дозволу відповідної місцевої державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради. Клопотання про видачу вказаного дозволу подається не пізніш як за десять днів до призначеного строку проведення богослужіння, обряду, церемонії чи процесії, крім випадків, які не терплять зволікання.

Стаття 22. *Література і предмети релігійного призначення*

Громадяни та релігійні організації мають право на придбання, володіння і використання релігійної літератури мовою на свій вибір, а також інших предметів й матеріалів релігійного призначення.

Релігійні організації мають право виготовляти, експортувати, імпортувати і розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту.

Релігійні організації користуються виключним правом заснування підприємств для випуску богослужбової літератури і виробництва предметів культового призначення.

Стаття 23. *Добродійна і культурно-освітня діяльність релігійних організацій*

При релігійних організаціях можуть утворюватися товариства, братства, асоціації, інші об'єднання громадян для здійснення добродійництва, вивчення та розповсюдження

релігійної літератури та іншої культурно-освітньої діяльності. Вони можуть мати свої статути, що реєструються в порядку, встановленому для громадських об'єднань.

Релігійні організації мають право здійснювати добродійну діяльність і милосердя як самостійно, так і через громадські фонди. Суми витрат на цю мету оподаткуванню не підлягають.

Стаття 24. *Міжнародні зв'язки та контакти релігійних організацій і віруючих*

Релігійні організації і віруючі, одноосібно або разом з іншими, мають право встановлювати і підтримувати міжнародні зв'язки та прямі особисті контакти, включаючи виїзд за кордон для паломництва, участі в зборах та релігійних заходах.

Учасники цих контактів і заходів можуть в порядку, встановленому чинним законодавством, придбавати, одержувати і везти з собою релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту.

Релігійні організації можуть направляти громадян за кордон для навчання в духовних навчальних закладах і приймати з цією метою іноземних громадян.

Священнослужителі, релігійні проповідники, наставники, інші представники зарубіжних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні, можуть займатися проповідуванням релігійних віровчень, виконанням релігійних обрядів чи іншою канонічною діяльністю лише в тих релігійних організаціях, за запрошенням яких вони прибули, і за офіційним погодженням з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту (положення) відповідної релігійної організації.

Розділ V
ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ТА НА ЇХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Стаття 25. *Трудові правовідносини у релігійних організаціях*

Релігійна організація має право приймати на роботу громадян.

Умови праці встановлюються за угодою між релігійною організацією та працівником і визначаються трудовим договором, який укладається у письмовій формі.

Релігійна організація зобов'язана в установленому порядку зареєструвати трудовий договір.

У такому ж порядку реєструються документи, що визначають умови оплати праці священнослужителів, церковнослужителів і осіб, які працюють у релігійній організації на виборних посадах.

Громадяни, які працюють у релігійній організації за трудовим договором, можуть бути членами профспілки.

Стаття 26. *Трудові права громадян, які працюють у релігійних організаціях та створених ними підприємствах і закладах*

На громадян, які працюють у релігійних організаціях та створених ними підприємствах, добродійних закладах на умовах трудового договору, поширюється дія законодавства про працю, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, оподаткування.

Стаття 28. *Право на соціальний захист громадян, які працюють у релігійних організаціях та створених ними підприємствах і закладах*

Громадяни, які працюють у релігійних організаціях, створених ними підприємствах, закладах на умовах трудового договору, а також священнослужителі, церковнослужителі та особи, які працюють у релігійних організаціях на виборних посадах, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню на умовах і в порядку, встановлених законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Релігійні організації, їх підприємства та заклади, а у випадках, передбачених законом, також і працівники цих організацій, підприємств, закладів сплачують страхові внески до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду соціального страхування України, а також збір на обов'язкове державне пенсійне страхування до Пенсійного фонду України в порядку і розмірах, установлених законодавством.

Усім громадянам, які працюють у релігійних організаціях, їх підприємствах і закладах, державна пенсія призначається і виплачується на загальних підставах відповідно до законодавства.

Розділ VI
ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Стаття 29. Державний контроль за додержанням законодавства про свободу совісті та релігійні організації

Забезпечення виконання та додержання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання та релігійні організації здійснюють у межах компетенції центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері релігії, інші центральні органи виконавчої влади, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Стаття 30. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, забезпечує проведення державної політики щодо релігій і церкви шляхом:

здійснення реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, зазначених у ч.2 статті 14 цього Закону, а також змін і доповнень до них;

офіційного погодження можливості зайняття проповідницькою чи іншою канонічною діяльністю, виконання релігійних обрядів священнослужителями, релігійними проповідниками, наставниками, іншими представниками зарубіжних релігійних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні;

здійснення контактів і координаційних зв'язків із відповідними органами інших держав;

забезпечення релігієзнавчої експертизи за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів;

сприяння зміцненню взаєморозуміння і терпимості між релігійними організаціями різних віросповідань;

сприяння участі релігійних організацій у міжнародних релігійних рухах, форумах, ділових контактах із міжнародними релігійними центрами та зарубіжними релігійними організаціями.

Стаття 31. *Відповідальність за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації*

Особи, винні в порушенні законодавства про свободу совісті та релігійні організації, несуть відповідальність, встановлену законодавством України.

Стаття 32. *Міжнародні договори*

Якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство про свободу совісті та релігійні організації, то застосовуються правила міжнародного договору.

Друкується за: Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12.

Контрольні запитання та завдання:

1. Схарактеризуйте особливості державно-конфесійних відносин часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Проаналізуйте нормативно-правові документи, що їх регулювали.

2. Визначте особливості державно-конфесійних відносин у Литовсько-Руській державі та Речі Посполитій. Вкажіть нормативно-правові документи, що їх регулювали.

3. Виділіть особливості державно-конфесійних відносин у період входження українських земель до складу Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Які нормативно-правові документи регулювали державно-конфесійній взаємини у вказаний період?

4. На основі аналізу нормативно-правових документів схарактеризуйте особливості державно-конфесійних відносин в Україні в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

5. Окресліть особливості державно-конфесійніих відносин в Україні у радянський період. Вкажіть, які нормативно-правові документи їх регулювали.

6. Схарактеризуйте особливості державно-конфесійних відносин у сучасній Україні. Назвіть нормативно-правові документи, що їх регулюють.

Тема 10. Національна нормативно-правова база державно-конфесійних відносин

Круглий стіл

Крок 1. Усі студенти у обов'язковому порядку мають ознайомитися з нормативно-правовою базою державно-конфесійних відносин в Україні, з метою підготовки індивідуального завдання.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. як основа законодавчої бази свободи совісті.
2. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р.:
1.1. Загальні положення;
1.2. Релігійні організації в Україні;
1.3. Майновий стан релігійних організацій;
1.4. Права релігійних організацій та громадян, пов'язані зі свободою віросповідання;
1.5. Трудова діяльність у релігійних організаціях та на їх підприємствах;
1.6. Державні органи та релігійні організації.
3. Закони України:
- «Про загальну середню освіту» (1999 р.),
- «Про дошкільну освіту» (2001 р.),
- «Про освіту» (1991 р.),
- «Про позашкільну освіту» (2000 р.),
- Закон України «Про попереднє ув'язнення» (1993 р.),
- Закон України «Про захист суспільної моралі» (2003 р.),
- Закон України «Про звернення громадян» (1996 р.),
- Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (2010 р.),
- Закон України «Про інформацію» (1992 р.) та ін.
4. Кодекси: Цивільний процесуальний (2004 р.), Кримінальний процесуальний (2012 р.), Господарський (2003 р.), Сімейний (2002 р.), Кримінальний (2001 р.), Цивільний (2003 р.), Земельний (2001 р.).

5. Підзаконні нормативно-правові акти: укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, накази Міністерства культури України та ін.

Крок 2. Кожен студент обирає для себе індивідуальне завдання на тему, яка пропонується викладачем для обговорення під час круглого столу.

1. Реституція колишньої релігійної власності в Україні.
2. Інститут військового капеланства в Збройних Силах.
3. Впровадження інституту тюремного капеланства в Україні.
4. Діяльність вищих органів виконавчої влади у сфері державно-конфесійних відносин в Україні.
5. Роль місцевих органів влади в регулюванні державно-конфесійних відносин.
6. Регіональні підрозділи у справах релігій в структурі органів виконавчої влади України (на прикладі Чернігівської області).
7. Правове регулювання соціального забезпечення священнослужителів.
8. Конституційне закріплення свободи совісті в Україні.
9. Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації»: структура та основні положення.
10. Політичні гарантії права людини на свободу світогляду і віросповідання та їх правове забезпечення за законодавством України.
11. Перспективи вдосконалення сучасного стану правового регулювання свободи віросповідання в Україні.
12. Європейська модель державно-церковних відносин як складова євроінтеграції України.
13. Європейські підходи до регулювання державно-церковних відносин та їх вплив на реалії в Україні.
14. Релігія і політика в умовах сучасних українських реалій
15. Релігія на тлі глобалізаційних процесів.
16. Поняття, класифікація, правовий статус релігійних організацій.
17. Нормативно-правові гарантії рівності релігійних організацій в Україні.

18. Адміністративно-правові аспекти реєстрації та припинення діяльності релігійних організацій.

19. Способи набуття права власності релігійними організаціями.

20. Зійснення захисту та запобігання порушень права на свободу віросповідання в Україні.

21. Концепція державно-конфесійних відносин в Україні.

22. Релігійний компонент в загальнодержавних закладах освіти: питання щодо впровадження.

23. Викладання предметів духовно-морального спрямування у державній школі: український та закордонний досвід.

24. Релігійна безпека підростаючого покоління.

25. Міжнародно-правові документи у сфері свободи совісті та проблема їх імплементації до правового поля України.

26. Проблемні питання та напрями подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин в Україні.

Крок 3. Після обговорення питань під час круглого столу студенти мають висловити власні думки щодо можливостей використання Україною позитивного досвіду вирішення європейськими країнами питань, що стосуються сфери державно-конфесійних відносин.

Джерела:

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1389906345542999.
2. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1975-12.
3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/print1389906345542999.
4. Закон України «Про гуманітарну допомогу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу http:// http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1192-14.
5. Закон України «Про державну кримінально-виконавчу службу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2713-15/print1389906345542999.
6. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/print1389906345542999.

7. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14/print1389906345542999.
8. Закон України «Про захист суспільної моралі» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1296-15.
9. Закон України «Про звернення громадян» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр.
10. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.
11. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/print1389906345542999.
12. Закон України «Про позашкільну освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1841-14/print1389906345542999.
13. Закон України «Про попереднє ув'язнення» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/print1389906345542999.
14. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12.
15. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/print1389906345542999.
16. Земельний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print1389906345542999.
17. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08/print1389906345542999.
18. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
19. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1389906345542999.
20. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1389906345542999.
21. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/print1389906345542999.
22. Наказ Міністерства культури України від 19 березня 2014 року № 167 «Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2013 рік (релігійні організації) [Електронний ресурс]

// Міністерство культури України. Офіційний веб-сайт : [сайт]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/354806.
23. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів, пов'язаних із забезпечення свободи совісті та релігії» від 9 червня 2011 р. №649 [Електронний ресурс] // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd.
24. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 677-р «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-р.
25. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print1389906345542999.
26. Указ Президента України № 212/2012 «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» [Електронний ресурс] // Президент України Петро Порошенко. Офіційне інтернет-представництво : [сайт]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/14621.html.
27. Указ Президента України № 24/2011 «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи» [Електронний ресурс] // Президент України Петро Порошенко. Офіційне інтернет-представництво : [сайт]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/15628.html.
28. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1389906345542999. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print1389906345542999.

Література:

1. Kovalenko L. CHURCH AND STATE IN UKRAINE [Електронний ресурс] / L. Kovalenko // Інститут релігії та суспільства : [сайт]. – Режим доступу: http://irs.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2010/08/CHURCH-AND-STATE-IN-UKRAINE-Lesia-Kovalenk1.pdf.
2. Palinchak M.M. QUESTION ABOUT THE LEGAL STATUS OF SCHOOLS AND CHURCHES IN THE STATE / M. M. Palinchak // Конституційно-правові академічні студії 2015. – № 1. – С. 5–11. – Режим доступу: http://constlegalstudies.in.ua/archive/1-2015/1-2015.pdf.
3. Актуальні проблеми державно-церковних і міжконфесійних взаємин в Україні: історичні та міжнародно-політичні аспекти // Релігійний фактор у міжнародних відносинах : [навчальний посібник для студентів]. – Ужгород : УжНУ, 2014. – С. 135–153.

4. Альонкін О. Правове забезпечення економічних гарантій права людини на свободу світогляду і віросповідання / О. Альонкін // Право України. – 2010. – № 1. – С. 110–115.
5. Альонкін О. Правове забезпечення ідеологічних гарантій права людини на свободу світогляду та віросповідання / О. Альонкін // Вибори та демократія. – 2010 – № 1 (23). – С. 78–82.
6. Бабій М. Демократизм державної політики у сфері свободи совісті в Україні / М. Бабій // Філософські обрії : Науково-теоретичний часопис . – 2005. – № 14 . – С. 110–131.
7. Балух В. Відносини держави і релігійних організацій: українські реалії і проблеми / В. Балух // Релігія і Соціум. – 2016. – № 1–2 (21–22). – С. 47–54.
8. Бардашевич Н.О. Релігійні організації як суб'єкти господарського права / Н. О. Бардашевич // Вісник Донецького національного університету. Серія В.: Економіка і право. – 2011. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 362–366.
9. Батанов О. В. Актуальне дослідження проблем конституційно-правового регулювання відносин у сфері реалізації права на свободу віросповідання в Україні / О. В. Батанов // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 415–416.
10. Бедь В.В. Захист свободи совісті в Україні: теоретичні засади / В. В. Бедь // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2013. – Випуск 21. – Частина ІІ. – Том 1. – С. 115–118.
11. Бедь В.В. Право сповідувати релігію: нормативно-правове закріплення / В. В. Бедь // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. – 2011. – Вип. 13. – С. 90–99.
12. Биков О. Особливості взаємовідносин держави та церкви на сучасному етапі суспільного розвитку / О. Биков // Вибори та демократія. – 2011. – № 4 (30). – С. 30–35.
13. Биков О. Перспективи розвитку та шляхи вдосконалення законодавства у сфері реалізації права на свободу віросповідання в Україні / О. Биков // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 5. – С. 84–91. – Режим доступу: ftp://ftp.s12.freehost.com.ua/2011_5/12.PDF.
14. Биков О.М. Здійснення захисту та запобігання порушень права на свободу віросповідання в Україні: проблеми та перспективи / О. М. Биков // Університетські наукові записки. – 2011. – № 1 (37). – С. 19–23.
15. Биков О.М. Основні проблеми реєстрації релігійних організацій та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / О.М. Биков // Форум права: електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 2. – С. 70–74.
16. Биков О.М. Правове регулювання відносин держави з нетрадиційними релігійними організаціями: від теорії до практики / О.М. Биков // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право». – 2010. – Вип. 14. – Ч. 1. – С. 97–99.
17. Биков О. М. Релігійні організації як суб'єкт права на свободу віросповідання в Україні / О.М. Биков // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2011. – Вип. 157. – С. 51–58.

18. Бурмістрова В.А. Шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення публічного адміністрування в системі державно-церковних відносин / В.А. Бурмістрова // Університетські наукові записки. – 2013. – № 4 (48). – С. 495–501.
19. Вахняк Л.С. Політико-правові засади формування української моделі державно-церковних відносин / Л.С. Вахняк // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 3 (26). – С. 142–147.
20. Виговський Л. Політико-правова модель державно-церковних відносин як чинник оптимізації стосунків між державою і Церквою в Україні / Л. Виговський, Т. Виговська // Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства : матеріали Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. 28-29 травня 2014 р. / за заг. ред. проф. Докаша В.І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – С. 114–120.
21. Владиченко Л. Закон України «Про свободу совісті та діяльність релігійних організацій»: ухвалення та інноваційні принципи / Л. Владиченко // Релігія та Соціум. – 2014. – № 1–2 (13–14). – С. 19–25.
22. Владиченко Л. Міжрелігійні та міжконфесійні об'єднання в Україні як суб'єкти відносин між державою та релігійними організаціями / Л. Владиченко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Релігієзнавство в Київському університеті: інституційний та персональний виміри». До 55-річниці кафедри релігієзнавства. 22 вересня 2014 р. – К., 2014. – С. 35–39.
23. Владиченко Л.Д. Діяльність вищих органів виконавчої влади у сфері державно-конфесійних відносин / Л.Д. Владиченко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: філософські науки. – 2012. – 15(240). – С. 191–196.
24. Владиченко Л.Д. Досвід впровадження військового священства (капеланства) у Збройні Сили України / Л.Д. Владиченко // Схід. – 2014. – № 1(127). – С. 180–185.
25. Владиченко Л.Д. Досвід діяльності громадських об'єднань при центральних органах виконавчої влади в України, як суб'єктів державно-конфесійних відносин / Л.Д. Владиченко // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». – 2012. – Вип. 7. – С. 69–77.
26. Владиченко Л.Д. Регіональні підрозділи у справах релігій в структурі органів виконавчої влади України та Польщі: компаративний аналіз організаційної специфіки та функціонального призначення / Л.Д. Владиченко // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 77. – С. 245–249.
27. Владиченко Л. Д. Характеристика консультативно-дорадчих органів при Президентові Україні та Кабінеті Міністрів України щодо здійснення державної політики у сфері державно-конфесійних відносин / Л.Д. Владиченко // Релігія та соціум : Міжнародний часопис. – 2012. – № 2 (8). – С. 98–103.
28. Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку / За ред. В.Д. Бондаренка та І.М. Мищака. – К. : Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 518 с.

29. Державно-церковні взаємини та релігійна ситуація в Україні й Чернігівській області // Державно-церковні взаємини та релігійна ситуація в Україні та регіоні : Навч.-метод. посібник / Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місц. самоврядування, держ. п-в, установ і орг. ; Упор. В.М. Молочко. – Чернігів : ЦППК, 2009. – С. 11–25.
30. Друзенко Г. Між традицією та свободою / Г. Друзенко // Релігійна і світська освіта в Україні: проблема співіснування. Матеріали Молодіжної літньої школи. – К., 2006. – С. 8–21.
31. Друзенко Г. Статус юридичної особи для церкви: мрія чи реальність? / Г. Друзенко // Юридичний журнал. – 2003. – № 10 (16). – С. 57–63.
32. Задоянчук О.О. Забезпечення свободи слова в державно-церковних відносинах / О.О. Задоянчук // Гуманітарні студії. – 2014. – Вип. 21. – С. 30–36.
33. Законодавство України про забезпечення прав громадян на свободу совісті та діяльність релігійних організацій // Державно-церковні взаємини та релігійна ситуація в Україні та регіоні : Навч.-метод. посібник. – Чернігів : ЦППК, 2009. – С. 4–10.
34. Здіорук С. Проблеми і перспективи взаємодії світської і релігійної систем освіти в Україні / С. Здіорук // Українське релігієзнавство. – 2005. – № 36. – С. 34–43.
35. Здіорук С.І. Український досвід партнерської взаємодії Держави і Церкви в європейському контексті / С. І. Здіорук // Стратегічні пріоритети. –2010. – № 1–2 (14–15). – С. 86–91.
36. Єлаш Г. Теологія в структурі вищої освіти України: історія та сучасність / Г. Єлаш // Міжетнічні та міжконфесійні відносини в контексті сучасних суспільних трансформацій. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 29–30 квітня 2010 р. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – С. 167–171.
37. Калініченко О. Політичні гарантії права людини на свободу світогляду і віросповідання та їх правове забезпечення за законодавством України / О. Калініченко // Право України. – 2009. – № 10. – С. 132–138.
38. Колодний А. Світськість державної освіти демократичної України // А. Колодний // Філософія освіти. – 2006. – № 1 (3). – С. 192–208.
39. Концепція державно-конфесійних відносин в Україні (Проект) // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин» 22 квітня 2013 р. – К. : Центр Разумкова, 2013. – С. 58–65.
40. Концепція державно-конфесійних відносин в Україні // Національна безпека і оборона. – 2011. – № 1–2. – С. 90–94.
41. Концепція державно-конфесійних відносин в Україні // Національна безпека і оборона. – 2013. – № 1. – С. 50–68. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/project.pdf.
42. Король І.Б. Забезпечення конфіденційності сповіді громадян кримінально-правовими засобами: пропозиції до законодавства / І.Б. Король //

Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2008. – Вип. 20. – С. 194–200.
43. Кривенко Ю.В. Законодавство України про релігійні організації як юридичні особи / Ю. В. Кривенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 59. – С. 373–379.
44. Кривенко Ю.В. Релігійні організації як суб'єкти приватного права України / Ю.В. Кривенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 25. – С. 225–228.
45. Кривенко Ю. В. Види релігійних організацій / Ю. В. Кривенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 51. – С.109–114.
46. Кривенко Ю.В. Майнові права релігійних організацій / Ю.В. Кривенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 38. – С. 128–131.
47. Кришмарел В.Ю. Релігійна освіта в державних школах: європейський та український контекст / В.Ю. Кришмарел // Збірник наукових праць «Проблеми сучасного підручника». – 2013. – Вип. 13. – С. 121–130.
48. Ладиченко В.В. Конституційне закріплення свободи совісті в Україні / В.В. Ладиченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2011. – Вип. 165. – Ч. 1. – С. 23–28.
49. Лазор К.П. Процес інституціоналізації церковно-державної взаємодії в Україні / К.П. Лазор // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. – Вип. 145/2013. Серія: Політологія. – С. 149–152.
50. Малишко В.М. Розвиток і становлення права людини на свободу світогляду і віросповідання на території України / В.М. Малишко // Правова держава : Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2004. – Вип. 15. – С. 446–454.
51. Мищак І.М. Еволюція законодавчого забезпечення прав на свободу совісті та віросповідання в Україні у відповідності до міжнародних стандартів / І.М. Мищак // Практична філософія. – 2015 (№ 56). – № 2. – С. 135–140.
52. Небожук Р.А. Реалізація права на свободу совісті у збройних силах України та Росії: порівняльний аналіз / Р.А. Небожук // Економіка та держава. – 2009. – № 10. – С. 99–101.
53. Онищук І.І. Законопроект про реституцію майна церкви (релігійних організацій), націоналізованого радянським режимом – вимога часу чи шлях до відновлення історичної справедливості? / І.І. Онищук // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2015. – № 1. – С. 19–23.
54. Онищук С. Інтерпретація поняття «церква» як суб'єкта державно-церковних відносин / С. Онищук // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – С. 142–147.
55. Онищук С. Огляд зарубіжного досвіду з метою конструювання законопроекта про державну політику в сфері державно-церковних відносин України [Електронний ресурс] / С. Онищук // RISU [сайт] : Релігійно-інформаційна служба України. – Режим доступу: http://risu.org.ua /article_print.php?id=59941&name=studies_of_religions&_lang=ua&.
56. Онищук С. Формування партнерської моделі державно-церковних відносин в Україні: теоретичні та прикладні засади / С. Онищук //

Ефективність державного управління : Збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 42. – С. 61–67.
57. Палінчак М.М. Державно-церковні взаємини в Україні: політичні аспекти // Палінчак М.М. Держава і церква у постсоціалістичних суспільствах (на прикладі країн Центральної Європи та України) : Монографія / М.М. Палінчак. – Ужгород : Поліграфцентр "Ліра", 2014. – С. 235–332.
58. Палінчак М.М. Особливості та проблеми державно-церковних відносин у сучасній Україні: конфесійні та соціально-політичні аспекти / М.М. Палінчак // Грані. – 2013. – № 7 (99). – Липень. – С. 96–100.
59. Палінчак М.М. Правове регулювання державно-церковних відносин у сучасній Україні / М.М. Палінчак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – 2014. – Вип. 26. – С. 31–34.
60. Палінчак М.М. Система державно-церковних відносин в посткомуністичній Європі: уроки для України / М.М. Палінчак // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2011. – № 2. – Т. 24 (63). – С. 74–88.
61. Піддубна В. Релігійні організації як юридичні особи / В. Піддубна // Право України. – 2005. – № 4. – С. 107–109. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8427/1/Piddubna_107_109_.pdf.
62. Піддубна В.Ф. Щодо підстав набуття майна релігійними організаціями [Електронний ресурс] / В.Ф. Піддубна // Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фах. вид. / Нац. ун-т "Юридична акад. України ім. Ярослава Мудрого". – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу: http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/62778/58262.
63. Попок А.А. Механізми забезпечення державно-конфесійного діалогу в Україні / А.А. Попок, Ю.Є. Решетніков // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип. 2 (37). – С. 296–304.
64. Попок А.А. Проблематика формування державно-конфесійних відносин у щорічних посланнях Президентів України (1998–2012 рр.): порівняльний аналіз / А.А. Попок, Ю.Є. Решетніков // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 28–37.
65. Попок А.А. Стан, проблемні питання та напрями подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин в Україні / А.А. Попок, Ю. Є. Решетніков // Державне будівництво. – 2012. – № 1. – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/5/01.pdf.
66. Приймак Л. Правове регулювання державно-конфесійних відносин в Україні / Л. Приймак // Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства : матеріали Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. 28–29 травня 2014 р. / за заг. ред. проф. Докаша В.І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – С. 131–136.
67. Пристінський І.О. Поняття та класифікація релігійних організацій / І. О. Пристінський // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 42. – С. 63–70.
68. Пристінський І.О. Статут релігійної організації як документ, що визначає її адміністративно-правовий статус / І.О. Пристінський // Адвокат. – 2009. – № 7 (106). – С. 31–35.

69. Радченко А.Ю. Правовий статус релігійних об'єднань: проблеми законодавчого врегулювання / А.Ю. Радченко // Право і суспільство. – 2015. – № 5–2. – Ч. 2. – С. 13–18.
70. Радченко А. Конституційне право людини на свободу совісті і об'єднання як основа правового статусу релігійних об'єднань / А. Радченко // JURNALUL JURIDIC NAŢIONAL: TEORIE ŞI PRACTICĂ • НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА • NATIONAL LAW JOURNAL: TEORY AND PRACTICE. – 2015. – № 3/1 (13). – С. 13–16.
71. Радченко А.Ю. Конституційне закріплення свободи совісті: основні напрямки розвитку [Електронний ресурс] / А.Ю. Радченко // Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид. / Нац. ун-т "Юридична акад. України ім. Ярослава Мудрого". – 2015. – Вип. 2 (8).
72. Регулирование религиозной деятельности в различных странах мира. Украина // Зарубежный опыт регулирования религиозной сферы / Сост. : Отдел международного сотрудничества. – Астана : «Международный центр культур и религий», 2012. – С. 141–148.
73. Решетніков Ю. Вітчизняний та зарубіжний досвід забезпечення релігійних потреб військовослужбовців / Ю. Решетніков // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 1 (16). – С. 211–219.
74. Решетніков Ю. Організаційно-інституційне забезпечення державно-конфесійних відносин: вітчизняний та закордонний досвід / Ю. Решетніков // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 1 (20). – С. 23–35.
75. Решетніков Ю. Порівняльний аналіз українського та російського законодавства з питань державно-конфесійних відносин у сфері освіти: напрямки подальшого розвитку / Ю. Решетніков // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2013. – Вип. 13. – С. 227–245.
76. Решетніков Ю.Є. Актуальні питання впровадження інституту тюремного капеланства в Україні / Ю.Є. Решетніков // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 37. – С. 21–25.
77. Решетніков Ю.Є. Викладання предметів духовно-морального спрямування у державній школі: український та закордонний досвід / Ю. Є. Решетніков // Демократичне врядування. – 2012. – Вип. 9.
78. Решетніков Ю.Є. Повернення колишнього церковного майна: український і зарубіжний досвід / Ю.Є. Решетніков // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 34. – С. 82–93.
79. Рєзков М. І. Моделі взаємин церкви і держави в контексті політики Української держави щодо церкви / М. Рєзков // Проблеми міжнародних відносин : Зб. наук. пр. – К. : КиМУ, 2010. – Вип. 1. – С. 63–75.
80. Сопілко І.М. Сучасний стан правового регулювання свободи віросповідання в Україні та перспективи його вдосконалення / І.М. Сопілко, І. Д. Возняк // Юридичний вісник. – 2013. – № 1 (26). – С. 71–77.
81. Цебенко С. Право на релігійну освіту в державних навчальних закладах: позиції християнських церков та практика України і Росії / С. Цебенко // Юридична Україна. – 2009. – № 3. – С. 14–20.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

ЗАКОН УКРАЇНИ
«ПРО АЛЬТЕРНАТИВНУ (НЕВІЙСЬКОВУ) СЛУЖБУ»

Розділ І
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень.

Стаття 2. Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

Стаття 3. Громадянин України, який проходить альтернативну службу, користується всіма соціально-економічними, політичними та особистими правами і свободами, за винятками, визначеними цим та іншими законами України, відповідно до Конституції України, і виконує всі обов'язки громадянина України.

За громадянином, який проходить альтернативну службу, зберігаються право на житлову площу, яку він займав до направлення на службу, черговість на одержання житла за місцем проживання і роботи, а також попередня робота (посада), яку він виконував (займав) до направлення на службу, а в разі її відсутності - інша рівноцінна робота (посада) на тому самому або, за згодою працівника, на іншому підприємстві, в установі, організації. Він користується переважним правом на залишення на роботі у разі скорочення чисельності або штату працівників протягом двох років з дня звільнення з альтернативної служби.

Стаття 4. На альтернативну службу направляються громадяни, які підлягають призову на строкову військову

службу і особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням, документально або іншим чином підтвердили істинність переконань та стосовно яких прийнято відповідні рішення.

Не підлягають направленню на альтернативну службу громадяни:

звільнені відповідно до законодавства від призову на строкову військову службу;

яким відповідно до законодавства надано відстрочку від призову на строкову військову службу (на строк дії відстрочки).

Громадянам, які звільняються з роботи у зв'язку з направленням для проходження альтернативної служби, виплачується вихідна допомога в розмірі двох мінімальних заробітних плат.

Стаття 5. Альтернативну службу громадяни проходять на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають у державній, комунальній власності або переважна частка у статутному фонді яких є в державній або комунальній власності, діяльність яких у першу чергу пов'язана із соціальним захистом населення, охороною здоров'я, захистом довкілля, будівництвом, житлово-комунальним та сільським господарством, а також у патронажній службі в організаціях Товариства Червоного Хреста України.

Види діяльності, якими можуть займатися громадяни, які проходять альтернативну службу, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 6. Строк альтернативної служби у півтора раза перевищує строк військової служби, встановлений для солдатів і сержантів, які проходять строкову військову службу в Збройних Силах України та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях. Для осіб, які мають вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки спеціаліста або магістра, строк альтернативної служби у півтора раза перевищує строк військової служби, встановлений для осіб, які мають відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень.

Час перебування громадянина на альтернативній службі зараховується до його страхового стажу. Цей час також зараховується до безперервного стажу роботи і стажу роботи за спеціальністю за умови, якщо громадянин не пізніше ніж протягом трьох календарних місяців після звільнення з альтернативної служби приступить до роботи.

Стаття 7. Для вирішення питань проходження альтернативної служби Кабінетом Міністрів України та місцевими державними адміністраціями можуть утворюватися відповідні допоміжні органи у справах альтернативної служби.

Стаття 8. Громадянин, направлений на альтернативну службу, не має права:

ухилятися від проходження альтернативної служби;

брати участь у страйках;

займатися підприємницькою діяльністю;

навчатися в закладах освіти, крім середніх або вищих закладів освіти з вечірньою або заочною формами навчання;

відмовлятися від місця проходження альтернативної служби, визначеного відповідним структурним підрозділом місцевої державної адміністрації.

Ухиленням від проходження альтернативної служби вважається:

неприбуття без поважних причин на місце проходження альтернативної служби, зазначене у направленні, або прибуття із запізненням більше ніж на три календарні дні;

самовільне припинення виконання службових обов'язків;

несвоєчасне (пізніше ніж за п'ять календарних днів) овідомлення відповідному структурному підрозділу місцевої державної адміністрації про надання відпустки з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, а також про попередження власником або уповноваженим ним органом щодо звільнення у зв'язку з ліквідацією, реорганізацією або перепрофілюванням підприємства, установи, організації.

У разі ухилення громадянина від проходження альтернативної служби або вчинення інших дій, передбачених частиною першою цієї статті, місцева державна адміністрація може скасувати своє рішення про направлення його на альтернативну службу, про що протягом п'яти календарних днів

у письмовій формі повідомляє громадянина і військовий комісаріат, після чого громадянин підлягає призову на строкову військову службу на загальних підставах.

Розділ II
ПОРЯДОК НАПРАВЛЕННЯ НА АЛЬТЕРНАТИВНУ СЛУЖБУ

Стаття 9. Для вирішення питання про направлення на альтернативну службу громадяни, зазначені у статті 2 цього Закону, після взяття на військовий облік, але не пізніше ніж за два календарні місяці до початку встановленого законодавством періоду проведення призову на строкову військову службу, особисто подають до відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації за місцем проживання мотивовану письмову заяву.

У разі призову на військові збори громадян, які після проходження строкової військової служби набули релігійних переконань і належать до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, вони не пізніше семи календарних днів від дня одержання повістки військового комісаріату про призов на військові збори подають особисто до відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації заяву про звільнення від призову на ці збори.

Стаття 10. Відповідний структурний підрозділ місцевої державної адміністрації зобов'язаний прийняти заяву про направлення на альтернативну службу або про звільнення від призову на військові збори та у письмовій формі повідомити громадянина про дату його явки на засідання відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації.

Стаття 11. Заява про направлення на альтернативну службу розглядається відповідним структурним підрозділом місцевої державної адміністрації протягом календарного місяця після її надходження в присутності громадянина, а заява про звільнення від призову на військові збори - протягом чотирнадцяти календарних днів.

Для явки за викликом до відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації громадянин

звільняється від навчання, а також від роботи із збереженням середньомісячного заробітку.

Підставою для відмови громадянину в направленні на альтернативну службу або звільненні від призову на військові збори є:

несвоєчасне подання заяви про направлення на альтернативну службу або звільнення від призову на військові збори;

відсутність підтверджень щодо істинності релігійних переконань;

неявка громадянина без поважних причин за викликом до місцевої державної адміністрації для розгляду його заяви про направлення на альтернативну службу або звільнення від призову на військові збори

Відмова у направленні на альтернативну службу або звільненні від призову на військові збори з інших підстав, ніж передбачені у частині третій цієї статті, забороняється.

Про відмову у направленні на альтернативну службу або звільненні від призову на військові збори відповідний структурний підрозділ місцевої державної адміністрації сповіщає громадянина у письмовій формі.

Стаття 12. Рішення про направлення громадянина на альтернативну службу або звільнення від призову на військові збори приймається місцевою державною адміністрацією у разі встановлення істинності релігійних переконань і видається заявникові.

Направлення для проходження альтернативної служби видається громадянину після проходження призовної комісії.

Розділ III
ПРОХОДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ СЛУЖБИ

Стаття 13. Громадяни проходять альтернативну службу відповідно до цього Закону, Положення про порядок проходження альтернативної служби, яке затверджується Кабінетом Міністрів України, та інших нормативно-правових актів України.

Громадяни проходять альтернативну службу переважно в межах населеного пункту за місцем проживання або у

місцевості, звідки вони мають можливість щоденно повертатися до місця проживання.

У разі проходження громадянином альтернативної служби не за місцем проживання, а в місцевості, звідки він не має можливості щоденно повертатися до місця проживання, власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган зобов'язаний надати громадянину з дня початку служби місце в гуртожитку або інше впорядковане тимчасове житло.

Конкретне місце проходження альтернативної служби визначається відповідним структурним підрозділом місцевої державної адміністрації.

Відповідний структурний підрозділ місцевої державної адміністрації може змінити місце проходження альтернативної служби громадянина з урахуванням суспільних потреб.

Стаття 14. Власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган зобов'язаний забезпечити громадянина зазначеною у направленні для проходження альтернативної служби роботою і протягом п'яти календарних днів повідомити про це відповідний структурний підрозділ місцевої державної адміністрації.

Стаття 15. Трудові відносини між громадянином, який проходить альтернативну службу, та підприємством, установою, організацією здійснюються на підставі письмового строкового трудового договору і регулюються законодавством про працю, за винятками, передбаченими цим Законом.

Громадянин, який проходить альтернативну службу, не може призначатися на посади, що передбачають виконання функцій представників органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків.

Стаття 16. Строк альтернативної служби починається з дня початку роботи на підприємстві, в установі, організації, визначеного наказом про прийняття на роботу.

У разі направлення громадянина для проходження альтернативної служби не за місцем проживання, а в місцевість,

звідки він не може щоденно повертатися до місця проживання, строк альтернативної служби визначається з урахуванням часу, необхідного для переїзду до місця служби та у зворотному напрямку.

До строку альтернативної служби не зараховуються: відпустка (відпустки) з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, відпустка у зв'язку з навчанням у вечірніх або заочних закладах освіти, час перебування під адміністративним арештом, прогулів та скорочення тривалості робочого часу. При цьому строк альтернативної служби продовжується на невідпрацьований час.

У трудовому договорі при визначенні режиму праці та відпочинку враховуються, якщо це можливо, особливості віросповідання стосовно роботи у вихідні дні без зменшення кількості встановлених робочих днів.

Під час проходження альтернативної служби громадянину надається щорічна оплачувана відпустка тривалістю п'ятнадцять календарних днів. За перший рік альтернативної служби відпустка надається після відпрацьованих одинадцяти календарних місяців. За бажанням громадянина відпустка без збереження заробітної плати із зарахуванням до строку проходження альтернативної служби може бути надана йому у разі смерті дружини, батька, матері (вітчима, мачухи), дитини (пасинка, падчірки), рідних брата, сестри тривалістю до семи календарних днів без урахування часу, необхідного для проїзду до місця поховання та назад, а у разі хвороби перелічених осіб, які за висновком медичного закладу потребують постійного стороннього догляду, – тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більше тридцяти календарних днів.

Стаття 17. Професійна підготовка та перепідготовка громадян здійснюються в індивідуальному порядку безпосередньо на підприємстві, в установі, організації, де вони проходять альтернативну службу.

Стаття 18. Під час проходження альтернативної служби громадянин має право звернутися до відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації з мотивованою заявою щодо зміни місця проходження служби,

а також дострокового звільнення з неї на підставах, передбачених цим Законом.

У разі самовільного припинення або систематичного невиконання без поважних причин покладених на громадянина службових обов'язків власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган має право звернутися до відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації з клопотанням про дострокове розірвання трудового договору.

Власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган не має права в односторонньому порядку достроково розірвати трудовий договір з громадянином, який проходить альтернативну службу.

Стаття 19. У разі ліквідації, реорганізації або перепрофілювання підприємства, установи, організації, де громадянин проходить альтернативну службу, власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган зобов'язаний повідомити відповідний структурний підрозділ місцевої державної адміністрації не пізніше ніж за два календарні місяці про дострокове розірвання трудового договору, а в разі виникнення потреби в наданні відпустки з ініціативи адміністрації або скороченні тривалості робочого часу - протягом п'яти календарних днів.

Розділ IV
ПРИПИНЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ СЛУЖБИ

Стаття 20. Альтернативна служба припиняється у разі закінчення строку її проходження або достроково за рішенням місцевої державної адміністрації.

Рішення місцевої державної адміністрації щодо дострокового припинення альтернативної служби є обов'язковим як для власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу, так і для громадянина.

Стаття 21. Альтернативна служба достроково припиняється у разі:

призову громадянина на строкову військову службу за власним бажанням;

визнання громадянина непридатним за станом здоров'я для подальшого проходження військової служби на підставі висновку (постанови) військово-лікарської комісії;

виникнення у громадянина права на відстрочку внаслідок зміни сімейних обставин, передбаченого законодавством про військовий обов'язок і військову службу;

засудження громадянина до позбавлення волі;

порушення вимог статті 8 цього Закону.

Стаття 22. У разі призову громадянина на строкову військову службу у зв'язку з ухиленням від проходження альтернативної служби строк альтернативної служби до строку військової служби не зараховується.

У разі, коли громадянина призвано на строкову військову службу за його власним бажанням, строк альтернативної служби зараховується до строку військової служби із розрахунку півтора місяці альтернативної служби за один місяць строкової військової служби.

Стаття 23. Громадянин після звільнення з альтернативної служби протягом п'яти календарних днів зобов'язаний стати на облік у військовому комісаріаті за місцем проживання. У такий же строк громадянин стає на облік і у разі зміни місця проживання.

Стаття 24. Громадяни, які пройшли альтернативну службу, на військові збори не призиваються. У разі необхідності зазначені громадяни та громадяни, які за релігійними переконаннями звільнені місцевою державною адміністрацією від призову на військові збори, можуть бути направлені для ліквідації наслідків аварії, катастрофи чи стихійного лиха не більше ніж три рази (щоразу на строк до шести календарних місяців) у межах віку, встановленого для проходження військової служби в запасі. Питання трудових відносин за основним місцем роботи у таких випадках регулюються законодавством про військовий обов'язок і військову службу.

Стаття 25. Рішення місцевої державної адміністрації можуть бути оскаржені в установленому законом порядку.

Розділ V
КОНТРОЛЬ ЗА ПРОХОДЖЕННЯМ ГРОМАДЯНАМИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ СЛУЖБИ

Стаття 26. Контроль за організацією альтернативної служби здійснюється місцевими державними адміністраціями.

Стаття 27. Контроль за додержанням власниками підприємств, установ та організацій або уповноваженими ними органами законодавства про працю під час проходження громадянами України альтернативної служби здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю.

Друкується за: Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1975-12

ЗАКОН УКРАЇНИ
«ПРО ВІЙСЬКОВИЙ ОБОВ'ЯЗОК І ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ»
(Витяги)
Глава І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 2. *Військова служба і виконання військового обов'язку в запасі*

5. Військова служба в Україні організовується з дотриманням конституційної вимоги про відокремлення церкви і релігійних організацій від держави.

Глава ІІІ. ПРИПИСКА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО ПРИЗОВНИХ ДІЛЬНИЦЬ, ПРИЗОВ І ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ

Стаття 17. *Відстрочка від призову на строкову військову службу*

13. Відстрочка від призову на строкову військову службу для продовження професійної діяльності надається таким громадянам призовного віку:

педагогічним працівникам з повною вищою освітою, основним місцем роботи яких є загальноосвітні навчальні

заклади, за умови повного навантаження на займаній посаді, – на весь період їх роботи за спеціальністю;

медичним працівникам, за умови повного навантаження на займаній посаді, – на весь період їх роботи за фахом у сільській місцевості;

священнослужителям, які закінчили вищі або середні духовні навчальні заклади і займають посаду в релігійних організаціях, що діють за статутом (положенням), зареєстрованим у встановленому порядку, – на час виконання обов'язків священнослужителя;

Глава V. ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ У ВІЙСЬКОВОМУ РЕЗЕРВІ. ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ В ЗАПАСІ

Стаття 30. *Звільнення від проходження зборів*

13) священнослужителі, які займають посаду в одній з релігійних організацій, що діє за статутом (положенням), зареєстрованим у встановленому порядку;

Друкується за: Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/print1389906345542999

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ДОШКІЛЬНУ ОСВІТУ» (Витяги)

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 9. *Здобуття дошкільної освіти*

1. Громадяни України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак мають рівні права на здобуття дошкільної освіти у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, а також у сім'ї.

Розділ ІІ
НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ, ЇХ ПОВНОВАЖЕННЯ

Стаття 11. *Дошкільний навчальний заклад та його повноваження*

6. У дошкільному навчальному закладі незалежно від підпорядкування, типу і форми власності не допускаються створення і діяльність організаційних структур політичних партій та релігійних організацій.

У дошкільних навчальних закладах допускається діяльність релігійних організацій за умови, що вони є засновниками такого дошкільного навчального закладу.

Стаття 16. *Створення, реорганізація та ліквідація дошкільного навчального закладу*

3. Релігійні організації, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, можуть бути засновниками (власниками) дошкільних навчальних закладів.

Друкується за: Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/print1389906345542999

ЗАКОН УКРАЇНИ
«ПРО ЗАГАЛЬНУ СЕРЕДНЮ ОСВІТУ»
(Витяги)
Розділ І.
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 6. *Здобуття повної загальної середньої освіти*

1. Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, особливостей інтелектуального, соціального і фізичного розвитку особистості, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах.

Розділ ІІ.
ЗАГАЛЬНООСВІТНІ ТА ІНШІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стаття 11. *Створення, реорганізація та ліквідація загальноосвітнього навчального закладу*

4. Рішення про створення загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на приватній формі власності, приймається засновником (власником) у порядку, встановленому законодавством України. Релігійні організації, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, можуть бути засновниками (власниками) загальноосвітніх навчальних закладів.

Розділ ІІІ.
ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття 17. *Виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах*

2. У загальноосвітніх навчальних закладах забороняється утворення і діяльність організаційних структур політичних партій, а також релігійних організацій і воєнізованих формувань.

3. Примусове залучення учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів до вступу в будь-які об'єднання громадян, релігійні організації і воєнізовані формування забороняється.

Друкується за: Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14/print1389906345542999

ЗАКОН УКРАЇНИ
«ПРО ЗАХИСТ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ «
(Витяги)

Стаття 2. *Загальні положення*

Забороняються виробництво та розповсюдження продукції, яка:

пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України;

пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь;

Друкується за: Закон України «Про захист суспільної моралі» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1296-15

ЗАКОН УКРАЇНИ
«ПРО ІНФОРМАЦІЮ»
(Витяги)
Розділ II
ВИДИ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття 11. *Інформація про фізичну особу*

2. Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

Розділ IV
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ІНФОРМАЦІЮ

Стаття 28. *Неприпустимість зловживання правом на інформацію*

1. Інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини.

Друкується за: Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

ЗАКОН УКРАЇНИ
«ПРО ОСВІТУ»
(Витяги)
Розділ І ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 3. *Право громадян України на освіту*

1. Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Це право забезпечується:

розгалуженою мережею навчальних закладів, заснованих на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти;

відкритим характером навчальних закладів, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;

різними формами навчання – очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем.

Стаття 6. *Основні принципи освіти*

Основними принципами освіти в Україні є:

доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;

рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;

гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;

органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями;

незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім навчальних закладів, заснованих релігійними організаціями);

науковий, а також світський характер освіти (крім навчальних закладів, заснованих релігійними організаціями);

інтеграція з наукою і виробництвом;

взаємозв'язок з освітою інших країн;

гнучкість і прогностичність системи освіти;

єдність і наступність системи освіти;

безперервність і різноманітність освіти;

поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

Стаття 8. *Навчально-виховний процес і громадсько-політична діяльність у навчальних закладах*

1. Навчально-виховний процес у навчальних закладах є вільним від втручання політичних партій, громадських, релігійних організацій.

2. Залучення учнів, студентів до участі в політичних акціях і релігійних заходах під час навчально-виховного процесу не допускається.

3. Належність особи до будь-якої політичної партії, громадської, релігійної організації, що діють відповідно до Конституції України, не є перешкодою для її участі в навчально-виховному процесі.

4. Учні, студенти, працівники освіти можуть створювати у навчальних закладах первинні осередки громадських організацій, членами яких вони є.

Стаття 9. *Навчальні заклади і церква (релігійні організації)*

Навчальні заклади в Україні незалежно від форм власності відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер, крім навчальних закладів, заснованих релігійними організаціями.

Стаття 18. *Умови створення навчальних закладів*

1. Навчальні заклади створюються органами державної виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, у тому числі релігійними організаціями, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, громадянами відповідно до потреби громадян у мові навчання, соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб у них за наявності необхідної матеріально-технічної, науково-методичної бази, педагогічних кадрів. Навчальний заклад набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб.

Розділ ІІІ
УЧАСНИКИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 56. *Обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників*

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані:

готувати учнів та студентів до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Друкується за: Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/print1389906345542999

ЗАКОН УКРАЇНИ
«ПРО ПОЗАШКІЛЬНУ ОСВІТУ»
(Витяги)

Розділ І
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 9. *Основні засади державної політики у сфері позашкільної освіти*

1. Державна політика у сфері позашкільної освіти здійснюється на принципах:

доступності позашкільної освіти громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак;

Розділ ІІ
ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття 14. *Створення, реорганізація та ліквідація позашкільного навчального закладу*

4. Засновниками позашкільного навчального закладу можуть бути:

центральні та місцеві органи виконавчої влади;

органи місцевого самоврядування;

підприємства, установи, організації України та їх об'єднання незалежно від форм власності та підпорядкування, у

тому числі релігійні організації, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку;

громадяни України.

Друкується за: Закон України «Про позашкільну освіту» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1841-14/print1389906345542999

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ» (Витяги)

Розділ І ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Стаття 9. *Рівність перед законом і судом*

1. Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Розділ ІІІ ПРОФЕСІЙНІ СУДДІ, НАРОДНІ ЗАСІДАТЕЛІ ТА ПРИСЯЖНІ

Глава 3. Народні засідателі та присяжні

Стаття 62. *Підстави і порядок увільнення від виконання обов'язків народного засідателя та присяжного*

2. Голова суду також увільняє від виконання обов'язків народного засідателя чи присяжного:

3) особу, яка через свої релігійні переконання вважає для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя.

Друкується за: Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/print1389906345542999

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ
(Витяги)
Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Розділ II
ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Стаття 37. Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу

насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Друкується за: Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

РОЗПОРЯДЖЕННЯ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ «ПРО СЛУЖБУ ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА (КАПЕЛАНСЬКУ СЛУЖБУ) У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ, НАЦІОНАЛЬНІЙ ГВАРДІЇ, ДЕРЖАВНІЙ СПЕЦІАЛЬНІЙ СЛУЖБІ ТРАНСПОРТУ ТА ДЕРЖАВНІЙ ПРИКОРДОННІЙ СЛУЖБІ»

1. Міністерству оборони, Міністерству внутрішніх справ, Міністерству інфраструктури та Адміністрації Державної прикордонної служби:

розробити та затвердити відповідно до компетенції положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі, визначивши, що священнослужителі, які запропоновані релігійними організаціями та успішно пройшли відбір, працевлаштовуються з укладенням відповідних трудових договорів у підрозділи Збройних Сил, Національної гвардії, Державної спеціальної служби транспорту та Державної прикордонної служби, належать до персоналу Збройних Сил, Національної гвардії, Державної спеціальної служби транспорту та Державної прикордонної служби і є військовими священиками (капеланами);

здійснити у місячний строк після затвердження зазначених положень відбір осіб з числа священнослужителів, які запропоновані релігійними організаціями для забезпечення

душпастирської опіки військовослужбовців і резервістів Збройних Сил, Національної гвардії, Державної спеціальної служби транспорту та Державної прикордонної служби, згідно з вимогами таких положень;

забезпечити організацію навчання військових священиків (капеланів) основ військової справи, а також їх військово-гуманітарну та військово-психологічну підготовку;

щороку інформувати Кабінет Міністрів України і Міністерство культури про стан служби військового духовенства (капеланської служби) та подавати відповідну статистичну звітність.

2. Міністерству соціальної політики підготувати пропозиції щодо доповнення Класифікатора професій професією, за якою забезпечується душпастирська опіка військовослужбовців і резервістів Збройних Сил, Національної гвардії, Державної спеціальної служби транспорту та Державної прикордонної служби.

3. Міністерству культури:

сприяти координації співпраці релігійних організацій з Міністерством оборони, Міністерством внутрішніх справ, Міністерством інфраструктури, Адміністрацією Державної прикордонної служби з питань служби військового духовенства (капеланської служби);

Друкується за: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 677-р «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-р

Контрольні запитання та завдання:

1. Які проблеми існують наразі щодо реституції колишньої релігійної власності в Україні?

2. Як відбувається розвиток інституту військового капеланства в Збройних Силах України?

3. Якими нормативно-правовими документами регламентується і як на практиці реалізується впровадження інституту тюремного капеланства в Україні на сучасному етапі?

4. Схарактеризуйте напрямки діяльності вищих органів виконавчої влади у сфері державно-конфесійних відносин в Україні.

5. Схарактеризуйте роль місцевих органів влади в регулюванні державно-конфесійних відносин.

6. Схарактеризуйте нормативно-правову базу, яка регулює соціальне забезпечення священнослужителів.

7. Наскільки Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації» відповідає сучасним міжнародним стандартам у цій царині?

8. Які існують перспективи вдосконалення сучасного стану правового регулювання свободи віросповідання в Україні?

9. Схарактеризуйте європейські підходи до регулювання державно-церковних відносин та їх вплив на реалії в Україні.

10. Як співвідносяться релігія і політика в умовах сучасних українських реалій?

11. Схарактеризуйте нормативно-правові гарантії рівності релігійних організацій в Україні.

12. Визначте адміністративно-правові аспекти реєстрації та припинення діяльності релігійних організацій.

13. Назвіть способи набуття права власності релігійними організаціями.

14. Які проблеми існують у питанні впровадження релігійного компоненту в загальнодержавних закладах освіти?

15. Схарактеризуйте міжнародно-правові документи у сфері свободи совісті та проблема їх імплементації до правового поля України.

16. Визначте проблемні питання та напрями подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин в Україні.

ДОДАТКИ

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

БРЕЙН-РИНГ

Правила проведення Брейн-рингу

Гра проводиться у 2 раунди: півфінал та фінал. Впродовж першого розігрується 15 питань.

У півфіналі змагаються команди, яким пропонується відповісти на 15 питань. За результатами визначаються 2, що й виходять у фінал. Одна правильна відповідь оцінюється в 1 бал. У випадку однакової кількості балів, ставляться додаткові питання – до першої правильної відповіді.

Ведучий оголошує питання. Після слів «Час» починається відлік часу (60 сек.) − за чим слідкує наш таймкіпер. До кінця часу всі команди мають написати відповіді на спеціальних картках і, піднявши руку, віддати їх людині, яка збирає відповіді («ластівці»).Якщо команда не встигає цього зробити − відповідь не зараховується.

Фінальна гра ведеться в один раунд (10 балів). За кожну правильну відповідь команда отримує 1 бал. Після оголошення запитання лунає слово «Час», що сигналізує про початок відліку часу на обговорення. На обговорення дається 60 сек. Натискання на кнопку до слова «Час» вважається фальстартом. Для другої команди фальстарт не фіксується.

За 5 сек. до закінчення часу обговорення, таймкіпер починає вести зворотній відлік часу. Людину, яка дає відповідь на питання, призначає капітан команди.

Якщо фіксується підказка, ведучий має право зняти запитання. Прерогатива присудження балів належить журі та ведучому гри.

Якщо перша команда дала неправильну відповідь, її суперниця має 30 сек. на обговорення.

Під час гри глядачі мають зберігати тишу. Під час відповіді однієї з команд, інша не має права продовжувати обговорення.

Орієнтовні питання з відповідями для проведення Брейн-рингу

Питання: В 778 р. тоді ще молодий франкський король, якого згодом назвуть «батьком Європи», здійснив похід до Іспанії з метою її завоювання. Але по дорозі додому в Піренеях на франків напали баски. Серед загиблих був граф Хруотлан. Відправною точкою якого літературного твору стала ця історія?

Відповідь: «Пісня про Роланда».

Питання: Концепт Європи, як відомо, має своєрідне змістове навантаження у представників вітчизняної літератури й публіцистики 19 – початку 20 ст. Кому належать такі слова про Європу: «Лихо якесь із тою Європою, що так її тяжко у нас прийметься. Видно ми таки монголи, та й годі»

Відповідь: Іван Франко.

Питання: Імена цих відомих в історії «інтеграторів» асоціюються з такими цифрами: Наполеон Бонапарт – 1 865 000, Гітлер – 3 550 000, Аттіла – 3 755 000, Кір – 5 415 000, Тимур – 5 555 000, Александр Македонский – 5 645 000. А хто має очолювати цей список?

Відповідь: Чингізхан, який завоював найбільшу територію в історії (12 585 000 кв. км.).

Питання: Ця європейська столиця має цікаву символіку на своєму гербі – ведмідь, що тягнеться за плодами суничного дерева. Патріоти міста стверджують, що раніше тут ріс цілий гай вічнозелених рослин, плоди яких за смаком були схожими на суницю і бродило багато ведмедів. Про яку столицю йдеться?

Відповідь: Мадрид.

Питання: Всесвітній поштовий союз встановив єдині вимоги для поштових марок. Так, на них обов'язково має бути вказано, яка саме держава їх випустила. Лише одна європейська держава отримала право не друкувати свою назву на марках, оскільки саме вона першою в світі почала їх випускати. Назвіть цю державу.

Відповідь: Великобританія.

Питання: За легендою, у X столітті, втомившись від воєн, два європейські правителі вирішили визначити долю спірної території грою у шахи. Переможець отримав територію та відобразив це на своєму гербі, який потім став гербом цієї європейської держави. Назвіть цю державу.

Відповідь: Хорватія. (Правитель Светослав Суроня виграв у П'єтро II. Герб цієї країни схожий на шахівницю).

Питання: У цій європейській столиці розміщуються штаб-квартири понад 700 міжнародних політичних, економічних і громадських організацій. Серед них ЮНЕСКО, Організація економічного співробітництва та розвитку, Міжнародна асоціація університетів, Міжнародна торгова палата, Міжнародна енергетична агенція та ін. Про яку столицю йде мова?

Відповідь: Париж.

Питання: Слона та голуба обрали своїм національним символом 4 держави, коня та корову – 5, орла – 22. А яка тварина зустрічається у якості державного символу найчастіше?

Відповідь: Лев. (Він є символом 30 держав).

Питання: Вважається, що у цій європейській країні, що не входить до ЄС, виготовляють найкращі у світі годинники та шоколад. Також там виготовляють предмет традиційно червоного кольору (хоча зустрічаються й інші кольори), який користується попитом в усьому світі. Що це за предмет?

Відповідь: Швейцарський ніж. (Традиційно його роблять червоним, щоб його було легше знайти у снігу чи траві).

Питання: Яка країна Європейського союзу першою святкує новий рік?

Відповідь: Франція. (Французький регіон Реюньйон у Індійському океані, неподалік від Мадагаскару).

Питання: Столиця якої європейської держави деякий час знаходилася поза межами Європи?

Відповідь: Португалії. (Під час наполеонівських війн португальська королівська родина у 1808 р. втекла до Ріо-де-Жанейро та оголосила його столицею королівства).

Питання: На території якої держави знаходиться найбільше органів Європейського союзу, включно з Європейською комісією, Радою міністрів та Комітетом регіонів?

Відповідь: Бельгія.

Питання:

Цей надзвичайно популярний у Європі вид транспорту вважається найпоширенішим у світі. Темпи його виробництва переважають темпи виробництва будь-якого іншого виду транспорту. Так, вважається, що з часу його появи у світі було вироблено понад мільярд одиниць. Що це за вид транспорту?

Відповідь: Велосипед.

Питання: Однією з невід'ємних європейських цінностей є верховенство права. Відомий французький філософ Вольтер писав: «Свобода полягає у тому, щоб залежати тільки від …». Від чого саме?

Відповідь: Від закону.

Питання: За легендами, франкський король Хлодвіг I, побачивши їх, зрозумів, у якому місці можна було перейти річку Рейн вбрід, завдяки чому здобув перемогу у важливій битві й увіковічив їх як геральдичні символи своєї країни. Назвіть їх.

Відповідь: Водяні лілії.

Питання: Одне зі стародавніх міст Німеччини, що відзначило в 1989 р. своє 2000-річчя, було засноване ще римлянами як фортеця на Рейні. Протягом багатьох століть воно залишалося тихим провінційним містом, відомим переважно завдяки тому, що тут народився Л. Бетховен і вчилися в університеті К. Маркс і Г. Гейне. Назвіть це місто.

Відповідь: Бонн.

Питання: Цей князь з Центрально-Східної Європи успішно воював проти Османської імперії протягом другої половини XV ст. і став прототипом головного героя роману Брема Стокера. Назвіть його ім'я.

Відповідь: Влад III Цепеш (Дракула), князь Валахії. (Герой роману Б. Стокера «Дракула»).

Питання: Попри те, що ці дві європейські держави не знаходяться поруч, у їх гімнах є посилання одна на одну. Назвіть ці держави.

Відповідь: Польща й Італія. (Польський гімн «Марш Домбровського» був написаний після розділу Речі Посполитої у кінці 18 століття. Він закликає солдатів, які емігрували до Італії, повернутися на Батьківщину і відвоювати незалежність. У італійському гімні «Браття Італії» є рядки про утиски італійців та поляків Австрійською імперією).

Питання: Як відомо, олімпійський прапор – це п'ять кілець – жовте, блакитне, зелене, червоне та чорне – на білому фоні. Чому П'єр де Кубертен обрав для олімпійського прапору саме такі кольори.

Відповідь: На прапорі будь-якої держави є хоча б один з цих кольорів.

Питання: Скільки офіційних мов має Європейській союз?

Відповідь: 24 мови.

Питання: Відомий англійський філософ Френсіс Бекон сказав, що вони – «кораблі думки, які плавають по хвилях часу і несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління». Про що саме він говорив?

Відповідь: Про книги.

КРУГЛИЙ СТІЛ
з використанням методу SWOT-аналізу

Процес розширення Європейського Союзу

Європейська інтеграція: її досягнення та проблеми. Перспективи розширення ЄС. Майбутнє ЄС з точки зору «європтимістів» та «євроскептиків».

Метод SWOTаналізу дозволяє провести детальне вивчення зовнішнього й внутрішнього середовища. Результатом раціонального SWOTаналізу, спрямованого на формування узагальненого інформаційного потенціалу, повинні з'явитися ефективні рішення, що стосуються відповідної реакції (впливу) суб'єкта (слабкої, середньої й сильної) відповідно до сигналу (слабким, середньому або сильним) зовнішнього середовища.

Сильні сторони – фактори, що покликані забезпечити досягнення стратегічних цілей, у той час як його «слабості» викликають гальмування. Тут також природно враховувати можливості й загрози зовнішнього середовища, без яких неможливо вірно визначити сценарії розвитку.

Слабкі сторони – негативні фактори, що визначають гальмування в процесі руху до досягнення стратегічних цілей. Гальмування стає істотним при злитті (синтезі) основних недоліків організаційної системи з істотними загрозами зовнішнього середовища. При цьому також не можна ігнорувати сильні сторони явища й можливості зовнішнього середовища. Так формується варіант песимістичного сценарію розвитку події. Такий сценарій може трансформуватися в «спіраль краху», якщо має місце тенденція («ефект доміно») до ослаблення можливостей і сильних сторін, з одного боку, і посиленню загроз зовнішнього середовища в сполученні з наростанням слабких сторін явища.

Можливості – це тенденції або події в зовнішньому середовищі, при правильній відповідній реакції на які відбувається просування до поставлених стратегічних цілей.

Загрози – це тенденції або події в зовнішньому середовищі, які під час відсутності відповідної реакції зі сторони

явища спричиняють значне погіршення стану організації на шляху до виконання своїх планів.

- Strengths (Сили);
- Weaknesses (Слабкості);
- Opportunities (Можливості);
- Threats (Загрози).

Цей акронім має бути представлений візуально у вигляді таблиці:

	Позитивний вплив	**Негативний вплив**
Внутрішнє середовище	Strengths (сильні сторони)	Weaknesses (слабкі сторони)
Зовнішнє середовище	Opportunities (можливості)	Threats (загрози)

Внутрішній стан явища, яке характеризують, відображається в основному в S і W, а зовнішня – в O и T.

При використанні SWOTаналізу варто враховувати фактор «Чинності» – це властивість організаційної системи, що за умови синтезу з можливостями зовнішнього середовища забезпечує прискорене просування системи до досягнення стратегічних цілей. Особливий інтерес при цьому представляє утворення «спіралі розвитку» – траєкторії, що формується внаслідок «накладення» (синтезу) сильних сторін організаційної системи на сприятливі можливості зовнішнього середовища (з урахуванням слабких сторін організаційної системи й погроз зовнішнього середовища).

Наступний етап анатіличної оцінки передбачає:

- Аналіз зовнішнього оточення;
- Аналіз внутрішнього оточення;
- Побудову стратегій і тактичних дій.

САМІТ

Україна – ЄС: обговорення нагальних проблем

Заняття відбувається за участі двох викладачів модулю.

Метою заняття є моделювання проведення саміту Україна – ЄС. Для цього студенти готуються до виконання спеціальних ролей представників ЄС та української сторони за визначеним порядком денним.

За участю викладачів відбувається призначення учасників заходу: президента Європейської ради, президента Європейської комісії, верховного представника спільної зовнішньої та безпекової політики, єврокомісарів: з питань сусідства та розширення; міжнародного співробітництва та розвитку; гуманітарної допомоги та антикризових заходів; представника Спеціальної моніторингової місії (СММ) ОБСЄ в Україні та голови Тристоронньої контактної групи (ТКГ) від ОБСЄ (склад до 8 осіб).

Представники від України: Президент України, віце-прем'єр-міністр з питань євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції; глава урядового офісу з питань європейської, директор НАБУ, представник Національної ради реформ; представники української сторони Форуму громадянського суспільства, представників ТКГ (всіх робочих груп) від України (склад до 8 осіб).

***Порядок денний саміту*:**

Приклад тем 2015–2016 рр.:

- Становище в Україні: політичний та економічний виміри.
- Безвізовий режим для України.
- Імплементація угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Приклад тем 2016–2017 рр.:

- Боротьба з корупцією та політика реформ української влади.
- Ситуація на сході України – гальмо для динамічного розвитку України. Політичний, безпековий, економічний та гуманітарний виміри.

За пунктами порядку денного спеціально готуються представники офіційних делегацій. Координацію проведення моделі саміту проводять викладачі.

Передбачено два раунди за кількістю питань порядку денного з виступами делегацій, відповідями на питання та час на обговорення.

Третій раунд проведення моделі саміту передбачає ухвалення спільного рішення проведеного заходу. Для внесення пропозицій слово може взяти будь-який учасник проведених зборів, за встановленим регламентом для виступу.

Після висловлених пропозицій резулятивна частина проведеного саміту фіксується головуючими та ставиться на голосування усіма учасниками.

Метою заняття є обговорення основних питань двосторонньої співпраці між Україною та ЄС. Воно має сприяти розвитку навичок ораторського мистецтва, досвіду ведення дискусій, вміння добирати аргументи, підстроювати власну позицію, генерувати пропозиції та формулювати рекомендації для практичного застосування.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

І модуль

1. Європа як концепт. Структура та механізми формування концепту.
2. Механізми наповнення концепту «Європа» та його прагматичний потенціал.
3. Європейська інтеграція: основні етапи.
4. Уявлення про Європу в працях давньогрецьких мислителів.
5. Цивілізація античної Греції та Риму: спільне й особливе.
6. Римська імперія як панєвропейська держава.
7. Політична думка Стародавнього Риму та Греції.
8. Ідея Європи в античній міфології та філософії.
9. Впливи ідей та практики античної цивілізації на розвиток Європи.
10. Універсалістські ідеї в Європі в епоху Середньовіччя.
11. Християнізація Європи та її значення. Розкол європейського християнства.
12. Роль католицької церкви у формуванні європейської єдності.
13. Франкська імперія як «зразкова» монархія.
14. Карл Великий – «батько Європи».
15. Священна Римська імперія: історія формування та географічні особливості.
16. Європа як політична ідея.
17. Ідея європейської єдності в пізньому Середньовіччі (Іржи Подебрад, герцог де Сюллі, Уільям Пенн).
18. Республіканські vs монархічні проекти об'єднання Європи.
19. Поява національних держав і занепад християнського універсалізму.
20. Ренесанс та Реформація, їх внесок у формування Європейської ідеї.
21. Ідеали Вічного миру та єдності Європи в політичній думці Просвітництва.
22. Республіканські проекти об'єднання Європи (аббат Сен-П'єр, Ж.- Ж.Руссо, І.Кант).
23. Становлення і розвиток пан'європейського руху.
24. Ідеї європейського федералізму.
25. Проект Сполучених Штатів Європи графа Калергі та розвиток пан'європейського руху.

26. А. Бріан і його план федералізації Європи.
27. Вплив Першої світової війни на політичну ситуацію в Європі.
28. Витоки та ідейні засади панславізму.
29. Проекти об'єднання Європи в роки Другої світової війни.
30. «Холодна» війна та її вплив на міжнародно-політичну ситуацію в Європі.
31. План Маршала та його місце у повоєнній відбудові європейських країн.
32. Фактори посилення інтеграційних тенденцій після Другої світової війни.
33. Рада Європи: створення, діяльність, здобутки.
34. План Шумана як механізм досягнення франко-німецького компромісу
35. Європейські цінності та європейська ідентичність, їх роль в інтеграційних процесах.
36. Європейська культура між універсалізмом та європоцентризмом.
37. Проблема єдності Європи у творчості ліберальних мислителів XIX – поч. XX ст.
38. Концепт Європи в українському публіцистичному дискурсі.

II модуль

39. Європейський вибір як стратегічний напрям розвитку незалежної України.
40. Запровадження двосторонніх відносин між Україною та ЄС: обмін представництвами та напрями співробітництва.
41. Підготовка, підписання та ратифікація Угоди про партнерство та співробітництво.
42. Саміти Україна – ЄС як форма двосторонньої співпраці.
43. Помаранчева революція 2004 р. в Україні: реакція ЄС.
44. План дій Україна – ЄС.
45. Розширення ЄС XXI ст.: очікування, наслідки, перспективи.
46. Європейська політика сусідства.
47. Польсько-швецька ініціатива Східне партнерство. Зміст, учасники, форми співробітництва.
48. Роль і місце України у форматі Східного партнерства.
49. Сучасний стан Східного партнерства.

50. Президентство В. Януковича – зміна зовнішньополітичних пріоритетів.
51. Робота над текстом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.
52. Третій саміт Східного партнерства у Вільнюсі (2013 р.): політичні наслідки для України та світу.
53. Особливості підписання та ратифікації Угоди про асоціацію і поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.
54. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: основні положення та механізм імплементації.
55. Відносини Україна – ЄС на сучасному етапі (2014–2017).
56. Основні виклики та небезпеки для сучасного ЄС.
57. Безвізовий режим з ЄС – оцінка ефективності українських реформ.
58. Участь ЄС у врегулюванні кризи на сході України.

III модуль

59. Зміст основних термінологічних виразів: «свобода думки», «свобода совісті», «свобода релігії», «свобода переконань», «свобода церкви», «релігійна толерантність», «міжнародні стандарти прав людини», «релігійний фактор», «державно-конфесійні відносини».
60. Історія формування та розвитку уявлень про свободу думки, совісті, релігії та переконань.
61. Свобода думки, совісті, релігії та переконань у системі прав і свобод людини й громадянина.
62. Властивості, класифікація та функції міжнародних стандартів прав людини.
63. Проблеми імплементації міжнародних стандартів прав людини на національному рівні.
64. Відображення міжнародних стандартів у сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань у міжнародних актах.
65. Універсальні та регіональні міжнародно-правові документи в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань і їхнє значення.

66. Міжнародні акти в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань у контексті глобалізаційних процесів та викликів сучасного світу.
67. Правові проблеми в сфері міжнародно-правового захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань.
68. Міжнародні механізми забезпечення та захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань.
69. Захист права на свободу думки, совісті, релігії та переконань у межах інституційної системи ООН та європейських міжнародних організацій.
70. Практика Європейського суду з прав людини із захисту свободи думки, совісті, релігії та переконань.
71. Роль та місце релігійного фактору в контексті інтеграційних процесів у Європі: історія та сучасність.
72. Влив християнства на процес формування загальноєвропейських цінностей.
73. Позиція християнських церков щодо європейської інтеграції. Активізація участі релігійних інститутів у створенні єдиної Європи після підписання Маастрихтського договору (1992).
74. Ініціатива Жака Делора «Душа для Європи».
75. Участь християнських церков у процесі реформування договорів ЄС: від проголошення Лаакенської декларації до ратифікації Лісабонського договору (2001–2009 рр.).
76. Дискусії щодо характеру взаємовідносин ЄС і церков та реальних можливостей впливу останніх на наднаціональному рівні.
77. Точки перетину інтересів та результати практичної взаємодії церков та інституцій ЄС.
78. Історико-політичні аспекти та принципи формування й розвитку державно-конфесійних відносин.
79. Історичні форми відносин держави та релігійних організацій.
80. Світові тенденції розвитку державно-конфесійних відносин.
81. Класифікація світових моделей регулювання державно-конфесійних відносин.
82. «Європейська модель» державно-конфесійних відносин.
83. Напрямки політики ЄС у сфері релігійних та державно-конфесійних відносин.

84. Конституційно-правові засади державно-конфесійних відносин в державах-членах ЄС.
85. Правовий статус та майновий стан релігійних організацій у державах-членах ЄС.
86. Основні моделі та критерії фінансової підтримки церков і релігійних організацій державою.
87. Механізм реституції колишньої церковної власності в країнах пострадянського простору (нинішніх державах-членах ЄС).
88. Організація трудової діяльності в межах релігійних організацій у державах-членах ЄС.
89. Особливості реалізації права на свободу думки, совісті, релігії та переконань у освітній сфері в державах-членах ЄС.
90. Інститут військового та тюремного капеланства в державах-членах ЄС.
91. Механізми захисту права на свободу думки, совісті, релігії та переконань та запобігання порушень у цій сфері в державах-членах ЄС.
92. Види відповідальності за порушення законодавства в сфері свободи думки, совісті, релігії та переконань у державах-членах ЄС.
93. Перспективи розвитку державно-конфесійних відносин у державах-членах ЄС.
94. Етапи формування релігійної карти Європи.
95. Релігійна структура населення та правовий статус конфесій у Північному (Скандинавські країни, Латвія, Естонія, Великобританія), Західному (Ірландія, Бельгія, Франція, Іспанія, Португалія, Італія, Австрія), Середньому Європейському (Нідерланди, Німеччина, Швейцарія), Центральному (Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), Південно-Східному (Молдова, країни Балканського півострова) та Східному (Білорусь, Росія) макрорегіоні.
96. Етапи формування релігійної карти України. Релігійна структура населення та правовий статус конфесій.
97. Сучасна георелігійна ситуація в Україні.
98. Характер та особливості державно-конфесійних відносин в Київській Русі та Галицько-Волинській державі.

99. Державно-конфесійні відносини на українських землях в період входження до складу Литовсько-Руської держави, Речі Посполитої, Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперії.
100. Державно-конфесійні відносини в Україні в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. (державно-конфесійні відносини в Україні за Української Центральної Ради, Гетьманату П.Скоропадського, Директорії УНР, ЗУНР).
101. Державно-конфесійні відносини в Україні в радянський період.
102. Нормативно-правова база державно-конфесійних відносин в Україні на сучасному етапі (1991–2015 рр.).
103. Конституція України від 28 червня 1996 р. як основа національної законодавчої бази свободи совісті.
104. Базовий Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. зі змінами і доповненнями та його завдання.
105. Поняття «релігійної організації», «релігійної громади», «релігійного управління та центру».
106. Релігійна організація як юридична особа.
107. Статут (положення) релігійної організації та його реєстрація.
108. Припинення діяльності релігійної організації.
109. Майновий стан релігійних організацій. Користування майном, яке є власністю держави, громадських організацій або громадян. Власність релігійних організацій. Розпорядження майном релігійних організацій, що припинили свою діяльність.
110. Виробнича і господарська діяльність релігійних організацій.
111. Права релігійних організацій та громадян, пов’язані зі свободою віросповідання.
112. Добродійна та культурно-освітня діяльність релігійних організацій.
113. Міжнародні зв’язки та контакти релігійних організацій та віруючих.
114. Трудова діяльність у релігійних організаціях та на їх підприємствах. Трудові правовідносини у релігійних організаціях. Трудові права громадян, які працюють у

релігійних організаціях та створених ними підприємствах і закладах.

115. Право на соціальний захист громадян які працюють у релігійних організаціях та створених ними підприємствах і закладах.
116. Державні органи та релігійні організації. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії.
117. Відповідальність за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації.
118. Міжнародно-правові документи в сфері свободи совісті та проблема їх імплементації до правового поля України.
119. Актуальні проблеми державно-конфесійних відносин в Україні та шляхи їх вирішення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Mikkeli H. Europe as an idea and as an identity. – New York: St. Martin's Press, 1998. – 263 p.
2. Азбука Європейської інтеграції: навч.-метод. посібн. / І.Яковюк, Л.Трагнюк, В.Меделяєв. – Х.: «Апес+», 2006. – 165 с.
3. Артемов В.А. Европейская интеграция: история и современность / В.А. Артемов. – Воронеж, 1999. – 62 с.
4. Багаева А.В., Терновая Л.О. Правовые основы европейской интеграции. Учебно-методическое пособие. М.: Международный издательский центр «Этносоциум», 2015. – 292 с.
5. Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе / Ю.А. Борко. – М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2003. – 464 с.
6. Борхард К.Д. Европейская интеграция. Происхождение и развитие Европейского Союза / К.Д. Борхард. – М.: Право, 1996. – 106 с.
7. Браницкий А.Г. История европейской интеграции: учебн. Пособ. / А.Г.Браницкий, Г.В.Каменская; Под общ. ред. О.А.Колобова. – М.–Н.Новгород: ИМЭМО РАН, ФМО ННГУ, 2003. – 234 с.
8. Буряк П.Ю. Європейська інтеграція і проблеми сучасності: навчальний посібник / П.Ю. Буряк, О.Г. Гупало. – К.: «Хай-Тек Прес», 2008. – 352 с.
9. Вайденфельд В. Европа от А до Я: Справочник европейской интеграции / В.Вайденфельд. – Рига: Alberts XII, 2002. – 540 с.
10. Вальчук Г.В. Мовне втілення концепту «європейська інтеграція»: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі англомовних документів Євросоюзу та публікацій газети The Times): дис… канд. філолог. наук 10.02.04 / Г.В. Вальчук – К., 2003. – 273 с.
11. Василик Л.Є. Парадигма «Україна-Європа» в публіцистиці сучасних літературно-художніх видань. [Електронний ресурс]. / Л.Є. Василик. – http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Natural /Vdpu/Soc_komun/2008_1/05.html
12. Васильева Н.Ю. «Европейская идея» от Античности до середины XIX в. / Н.Ю. Васильева. – М.: МГИМО, 2008. – 172 с.
13. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов – К. : НАНУ, 2009. – 376 с.
14. Гнатюк М.М. Відносини з Європейським Союзом та процес Європейської інтеграції України : навч.посіб. / М.М. Гнатюк, Я.Й. Малик, Л. Л. Прокопенко // За заг.ред М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого, О. Рудіка, Л. Прокопенка, В. Стрельцова. – К.: Вид-во «Міленіум», 2009. – 782 с.
15. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: навчальний посібник / І.А. Грицяк. – 2-ге вид., доп. – К.: К. І.С., 2006. – 300 с.
16. Дейвіс Н. Європа. Історія / Н. Дейвіс. – К. : Основи, 2000. – 1464 с.
17. Дзобко А. Україна та ЄС: сучасний стан та перспективи взаємовідносин / А. Дзобко // Актуальні проблемиміжнародних відносин. – Київ: Інститут міжнародних відносин. – 2008. – Вип. 23. – С. 25–36.

18. Довідник з європейської інтеграції / під ред. О. П. Черниш. – Львів : Магнолія, 2006. – 383 с.
19. Единая Европа: идея и практика / отв. ред. М.М. Наринский. – М.: ИВИ РАН, 1994. – 268 с.
20. Європа – минуле і майбутнє. Візії та ревізії / Упоряд. О.Гнатюк, А.Мокроусов. – К.: Критика, 2009. – 248 с.
21. Європейська інтеграція / уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колєр-Кох [пер. З нім.]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 396 с.
22. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття : довідник / склад. А. Круглашов, І. Озимок, Т. Остапенко, В. Руссу. – Чернівці, 2010. – 212 с.
23. Европейский проект і Україна: Монографія / А.В. Єрмолаєв та ін. – К.: НІСД, 2012. – 192 с.
24. Европейский Союз: Консолідовані договори / перекл. Ю. Петруся; наук. ред. В. Муравйов; Європейська Комісія в Україні. – К.: Порт-Роял, 1999. – 207 с.
25. Європейський Союз: словник-довідник / ред.-упоряд. М. Марченко. – К.: К.І.С., 2005. – 142 с.
26. Європейська інтеграція : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / Кол. авт.; за заг. ред. проф. І.А.Грицяка та Д. І.Дзвінчука. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 464 с.
27. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: моногр. / під ред. І.В.Яковюка. – К. : Ред. журн. «Право України» ; Х. : Право, 2013. – 208 с.
28. История Европейской интеграции. Хрестоматия. В 3-х частях. Ч 1. История Европейских Сообществ. Составители: Браницкий А.Г., Леушкин Д.В. – Н. Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2014. – 130 с.
29. Кембаев Ж.М. Правовые аспекты эволюции идеи единой Европы / Ж.М. Кембаев // Право и политика. – 2011. – № 10. – С. 1713–1752.
30. Керни Р. Диалоги о Европе / Р.Керни. – М.: Весь мир, 2002 – 320 с.
31. Копійка В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В. Копійка, Т. Шинкаренко. – Ін-т міжнар. відносин. – К.: Видав. Дім «Ін Юре», 2001. – 447 с.
32. Кордон М.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008.–172 с.
33. Круглашов А.М. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття : довідник. – Ч. 1. / А.М. Круглашов, І. Озимок, Т.С. Астапенко, В.В. Руссу. – Чернівці, 2010. – 212 с.
34. Теорія та історія європейської інтеграції: навчально-методичний комплекс / укл.: Круглашов А.М. – Чернівці: Рута, 2013. – 100 с.
35. Кучик О.С. Зовнішня політика України : Навч. посіб. / О.С. Кучик, О.А. Заяць. – К.: Знання, 2010. – 572 с.
36. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія / Л.А. Луць. – К.: ІДП ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.

37. Манжола В. Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи: Монографія / В.А. Манжола, В.І. Муравйов, А.С. Філіпенко, А.П. Сапсай, В.В. Копійка; Київ. Нац. ун-т. ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 320 с.
38. Ле Гоф Ж. Рождение Европы / Жак Ле Гоф. – СПб. : Александрия, 2008. – 400 с.
39. Михалев О.Ю. История европейской интеграции / О.Ю. Михалев, 2009. – 132 с.
40. Політика європейської інтеграції: Навчальний посібник / Під ред. В.Г.Воронкової. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.
41. Прихода Я.І. Європа як концепт [Електронний ресурс] / Я. Прихода. – Режим доступу: http://journlib.univ.kiev.ua/ index.php?act=article&article=268
42. Проді Р. Задум об'єднаної Європи / Пер. З італ. К.Тищенка. – К.: К.І.С., 2002. – 140 с.
43. Теорія та історія європейської інтеграції: навчально-методичний комплекс / укл.: Круглашов А.М. – Чернівці: Рута, 2013. – 100 с.
44. Сидорук Т.В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства : монографія / Т.В. Сидорук. – Львів : ПАІС, 2012. – 444 с.
45. Сорокун В.М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання: монографія / В.М. Сорокун, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого.– Харків, 2010. – 252 с.
46. Тодоров І.Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти. Монографія / І.Я. Тодоров. – Донецьк, 2006. – 268 с.
47. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории. Проблемы войны и мира / А.О. Чубарьян. – М.: Международные отношения, 1987. – 352 с.
48. Чубарьян А.О. Российский европеизм / А.О. Чубарьян. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 416 с.
49. Шемятенков В.Г. Европейская интеграция: Учеб. Пособие / В.Г. Шемятенков. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 400 с.
50. Шпэт Л. Мечта о Европе / Л. Шпэт. – М. : Международные отношения, 1993. – 270 с.
51. Энтин Л.М. Право Европейского Союза: основные категории и понятия: учебное пособие / Л.М. Энтин. – К.: ИМВ КНУ им. Т. Шевченко, 2003. – 101 с.
52. Яковюк І. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз / І. В. Яковлюк. – Харків: Право, 2013. – 758 с.

Додаткова:

Тематичний модуль І

1. Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження // Європейська інтеграція / Р. Айзінг ; уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колєр-Кох ; пер. з нім. М. Яковлєва. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С. 255–274.

2. Артьомова Є. Євроскептицизм як мейстрім сучасного політико-ідеологічного простору ЄС / Є. Артьомова // Ґілея (науковий вісник) : зб. наук. праць. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 5. – С. 719–721.
3. Андрусів С. Міфологема Європи в сучасній українській свідомості // Сучасність. – 2001. – № 2. – С. 110–115.
4. Борхард К.Д. Европейская интеграция. Происхождение и развитие Европейского Союза / К.Д. Борхард. – М.: Право, 1996. – 106 с.
5. Бочарова Е.С. Средневековые проекты Европейского единства [Електронний ресурс] / Е.С. Бочарова. – Режим доступу: http://www.info-library.com.ua/books-text-10451.html
6. Європейська інтеграція / уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колєр-Кох [пер. З нім.]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 396 с.
7. Булик М.В. Поняття «європейська інтеграція» та «європеїзація» у сучасній науковій думці [Електронний ресурс] / М.В. Булик // Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: Збірник матеріалів Першої Інтернет-конференції (25 березня 2011 р.) / Під заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь, 2011. – С. 4–9.
8. Василик Л.Є. Парадигма «Україна-Європа» в публіцистиці сучасних літературно-художніх видань. [Електронний ресурс]. / Л.Є. Василик. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Natural/Vdpu/Soc_komun/2008_1/05.html
9. Васильева Н.Ю. «Европейская идея» от Античности до середины XIX в. – М.: МГИМО, 2008. – 172 с.
10. Вайденфельд В. Европа от А до Я: Справочник европейской интеграции / В. Вайденфельд. – Рига: Alberts XII, 2002. – 540 с.
11. Веретейченко І.А. Репрезентація європейської ідентичності в українській літературно-критичній думці // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка – № 17 (228), 2011. – С. 137–143.
12. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов. – К. : НАНУ, 2009. – 376 с.
13. Воронова Е.В. Европейский выбор и формирование региональной политики Украины: монография / Е.В. Воронова. – Одесса: Астропринт, 2002. – 144 с.
14. Вальчук Г.В. Мовне втілення концепту «європейська інтеграція»: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі англомовних документів Євросоюзу та публікацій газети The Times): дис… канд. філолог. наук 10.02.04 / Г.В. Вальчук – К., 2003. – 273 с.
15. Зародження ідей об'єднання Європи [Електронний ресурс] // Віче. – 2010. – № 20. – Режим доступу: http://www.viche.info/journal/2239/
16. Кольцов М.В. Европейская интеграция : история и современность : текст лекций / М.В. Кольцов ; Яросл. гос. ун-т им. П. Г Демидова. – Ярославль : ЯрГУ, 2014. – 68 с.
17. Кравченко В. Концепт *Європа* як семантичний актант у сучасному євроінтеграційному дискурсі / В. Кравченко // Наукові записки

Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: філологічні науки. – 2010. – Вип. 89 (1). – С. 324–328.
18. Кравченко В.Л. Роль опозиції «свій» – «чужий» у концептуальній структурі євроінтеграційного дискурсу / В.Л. Кравченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. ст. – Вип. 6. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2005. – С. 146–152.
19. Кравченко В.Л. Семантичні та лінгвопрагматичні характеристики концепту ЄВРОПА у сучасному англомовному політичному дискурсі. – Автореф. дис. філолог. Наук. – Київ, 2007. – 22 с.
20. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом та Заходом // Історичні есе / І. Лисяк-Рудницький. – Т.1. – К., 1994. – С. 1–11.
21. Мотрошилова Н.В. Идеи единой Европы: философские традиции и современность / Н.В. Мотрошилова // Диалог культур в глобализирующемся мире: мировоззренческие аспекты / отв. ред. В.С. Степин. – М.: Наука, 2005. – С. 19–67.
22. Оржель О. Європейська інтеграція та європеїзація: тотожність та відмінність / О. Оржель [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/PORTAL/soc_gum/
23. Остапенко Д. Недомінантні культури та інтеграція Європи / Д. Остапенко // Київ. – 1996. – № 7–8. – С. 2–4.
24. Пахльовська О. З України в Європу через Константинополь / О. Пахльовська // Сучасність. – 1994. – № 1. – С. 54–68; № 2. – С. 101–116.
25. Прихода Я. Еволюція концепту Європа в українській публіцистиці / Я. Прихода // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. – 2004. – Вип. 25. – С. 409–422.
26. Прихода, Я. Лексема Європа як культурний концепт (за матеріалами сучасної української преси) / Я. Прихода // Вісник Львів. у-ту. Серія Журналістика. – Вип. 22. – Львів, 2003. – С. 439–447.
27. Рубинский Ю.И. Европейская цивилизация между двумя тысячелетиями / Ю.И.Рубинский. – М.: ДИЕ РАН, 1999. – № 58. – С. 43–61.

Тематичний модуль ІІ

28. Анікіна Т.М. Інституційна модель співробітництва України та Європейського Союзу за Угодою про асоціацію / Т.М. Анакіна // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 14–21.
29. Балюк Н.В. Еволюція європейської інтеграції у сфері зовнішньої політики та політики безпеки / Н.В. Балюк. // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Міжнародні відносини. – 2009. – № 3. – С. 13–17.
30. Булик М.В. Поняття «європейська інтеграція» та «європеїзація» у сучасній науковій думці [Електронний ресурс] / М.В.Булик. – Режим доступу: http://istfak-mgu.at.ua/publ/procesi_regionalizaciji_ta_globalizaciji_jak_dominanta_svitovogo_rozvitku/ponjattja_evropejska_integracija_ta_evropejizacija_u_suchasnij_naukovij_dumci/1-1-0-18
31. Восточное партнерство: до и после Вильнюса / [под ред. А.А. Языковой]. – М. : Институт Европы РАН, 2014. – 94 с. / [Електронній ресурс]. – Режим доступу: http://www.ieras.ru/doclad/301.pdf

32. Діденко Н.Г. Європейська інтеграція України та Програма Східного партнерства / Н.Г. Діденко // Антикризова стратегія регіональної молодіжної політики: матеріали регіон. наук.-практ. конф. / за ред. В.В. Ликова, П.Г. Давидова. – Донецьк: Норд-Прес, 2011. – С. 132–134.
33. Копійка В.В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна / В.В. Копійка. – К.: Юрид. думка, 2005. – 48 с.
34. Мотрошилова Н.В. Идеи единой Европы: философские традиции и современность / Н.В.Мотрошилова // Диалог культур в глобализирующемся мире: мировоззренческие аспекты / отв. ред. В.С.Степин. – М.: Наука, 2005. – С. 19–67.
35. Мусіс Н. Усе про спільноти Європейського Союзу / Н. Мусіс. – К.: «К.І.С.», 2005. – 466 с.
36. Олійник Ю. Порядок денний асоціації: стан та перспективи співробітництва України та Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Ю. Олійник // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2012. – Випуск 24. – С. 103–107. – Режим доступу: // http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/38129/18-Oliynyk.pdf?sequence=1
37. Оновлення змісту Європейської політики сусідства: очікування України / Урядовий портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248512945&cat_id=248512913
38. Оновлення змісту Європейської політики сусідства: очікування України / Урядовий портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248512945&cat_id=248512913
39. Палагнюк Ю. Зміст та перспективи політики Східного партнерства як зовнішньополітичної ініціативи ЄС щодо України [Електронний ресурс] / Ю. Палагнюк // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2. – С. 13–20. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_4
40. Перегляд європейського політики сусідства / Спільне повідомлення для Європейського Парламенту, Європейської Ради, Європейського економічно-соціального комітету та Комітету регіонів – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_uk.pdf
41. Сидорук Т.В. Передумови появи та процес концептуалізації Європейської політики сусідства / Т. В. Сидорук. // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Міжнародні відносини. – 2009. – № 3. – С. 17–23.
42. Смирнова К. Європейська інтеграція та Україна / К. Смирнова // Право України. – 2011. – № 4. – С. 153–158.
43. Солоненко І. Вплив Європейського Союзу на процеси державотворення та демократизації в Україні [Електронний ресурс] / І. Солоненко. – Режим доступу: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-4-5.pdf

44. Сорока С. Еволюція взаємовідносин України і Європейським Союзом. [Електронний ресурс] / С. Сорока, Р. Волчецький. – Режим доступу: http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/11.pdf
45. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / [І.Ф. Газізуллін, М.М. Гончар, О.В. Коломієць та ін.] ; за ред. В. Мартинюка; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Агентство «Україна», 2009. – 84 с.
46. Чумаченко О. Східне партнерство Європейського Союзу: особливості двосторонніх відносин і багатостороннього виміру [Електронний ресурс] / О. Чумаченко. – Режим доступу: http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/p05/ar328342.pdf.
47. Шаповалова О. Східне партнерство: асиметрія очікувань і можливостей / О. Шаповалова // International Review. Відносини Україна – ЄС: «Східне партнерство» у регіональному вимірі – 2010. – № 3 (15). – С. 6.
48. Шинкаренко Т. Фактори реалізації «Східного партнерства» як проекту регіональної інтеграції. Відносини Україна – ЄС у багатополярному світі: стан і перспективи на майбутнє / Т. Шинкаренко. – К.: «Стилос», 2010
49. Этциони Амитасс. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева; Центр исслед. постиндустр. о-ва; Журн. «Свободная мысль XXI». –М.: Ладомир, 2004. – 342 с.

Тематичний модуль ІІІ

50. Croghan Katie A. LAUSTI AND SALAZAR: ARE RELIGIOUS SYMBOLS LEGITIMATE IN THE PUBLIC SQUARE? // GEORGIA JOURNAL OF INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW. 8/28/2013. – Vol. 41. – P. 507–533.
51. DECLARATION OF HUMAN RIGHTS BY THE WORLD'S RELIGIONS // 3rd Global Conference on World's Religions. Access mode: file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Declaration-of-Human-Rights-by-the-Worlds-Religions.pdf
52. Głogowska-Balcerzak A., Wasiński M. J. DRUIDS, SCIENTOLOGISTS AND WICCANS – RELIGIONS, BELIEFS AND THEIR MANIFESTATION IN STRASBOURG JURISPRUDENCE // Studia Humanitatis. – 2015. – № 1. – Access mode: http://st-hum.ru/sites/st-hum.ru/files/pdf/glogowska-balcerzak_wasinski.pdf
53. Kinahan J. OSCE COMMITMENTS: Freedom of religion and belief commitments to the end of December 2015 // FORUM 18 NEWS SERVICE. Access mode: http://www.forum18.org/archive.php?article_id=1351&pdf=Y
54. Lehnhof L. S. Freedom of Religious Association: The Right of Religious Organizations to Obtain Legal Entity Status Under the European Convention // BYU Law Review. – 2002. Rev. 561 (2002). – Issue 2. – P. 561–610.
55. Martínez-Torrón J. Freedom of Religion in the European Convention on Human Rights Under the Influence of Different European Traditions // Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom: The

Proceedings of the 17th Plenary Session on. 29 April-3 May 2011 / The Pontifical Academy of Social Sciences; Edited by Mary Ann Glendon Hans F. Zacher. Vatican City, 2012. P. 329–355.
56. Morris P. COVERING ISLAM – BURQA AND HIJAB: LIMITS TO THE HUMAN RIGHT TO RELIGION. – Access mode: http://www.victoria.ac.nz/law/centres/nzcpl/publications/human-rights-research-journal/publications/vol-2/Morris.pdf
57. Murdoch J. Freedom of thought, conscience and religion. A guide to the implementation of Article 9 of the European Convention on Human Rights / Council of Europe. – Strasbourg, 2007. – 63 p.
58. Murdoch J. Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention on Human Rights / Council of Europe. – Strasbourg, 2012. – 92 p.
59. Olsen H. P. The Right to Freedom of Religion: A Critical Review // Scandinavian Studies in Law. – 2007. – Vol. 52. – P. 227–254.
60. Petty A. R. RELIGION, CONSCIENCE, AND BELIEF IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS // The Geo. Wash. Int'l L. Rev. 2016. Vol. 48. P. 807–851.
61. Rorive I. Religious Symbols in the Public Space: In Search of a European Answer // Cardozo Law Review. 2009. Vol. 30. P. 2669–2698.
62. Tulkens F. THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS AND CHURCH-STATE RELATIONS: PLURALISM VS. PLURALISM // CARDOZO LAW REVIEW. – 2009. – Vol. 30:6. – P. 2575–2591.
63. Ungureanu C. Between pluralism and majoritarianism: the European Court of Human Rights on religious symbols and education // Zapata-Barrero R., van Ewijk A. R. (Eds.) Spheres of diversities: from concept to policy / R. Zapata-Barrero, A. R. van Ewijk (Eds.). – Barcelona, 2011. – P. 35–44.
64. Алейникова С.М. Религиозно-мировоззренческий выбор: личность, общество, государство / С.М. Алейникова. – Минск, 2011. – С. 55–67.
65. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України / М. Антонович // Право України. – 03/2007. – № 3. – С. 37–41.
66. Асірян С.Р. Статус Ради ООН з прав людини у системі Організації Об'єднаних Націй / С.Р. Асірян // Право і суспільство. – 2014. – № 1–2. – С. 298–300.
67. Асірян С.Р. Створення та діяльність Комісії ООН з прав людини (1946–2006 р.) / С.Р. Асірян // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Вип. 4. Т. 2. – С. 174–176.
68. Бедь В.В. Міжнародно-правове закріплення свободи совісті / В.В. Бедь // Часопис Київського університету права. – 2011/1. – С. 349–353.
69. Білаш О.В. Правові акти Ради Європи в системі захисту прав людини у сфері свободи совісті та віросповідання / О.В. Біаш // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2015. – Вип. 34. Т. 3. – С. 127–131.
70. Бурьянов С.А. Международно-правовые документы в области свободы совести и практика их реализации в Российской Федерации: Теоретико-прикладное исследование за 2011 год / С.А. Бурьянов. – М., 2012. – С. 6–97.

71. Бурьянов С.А. Универсальные и региональные международно-правовые документы о свободе совести и защите от нетерпимости: проблема соотношения и повышения эффективности / С.А. Бурьянов // Международные пакты о правах человека: ценностные характеристики: материалы Международной научно-практической конференции / отв. ред. Т.А. Сошникова, Н.В. Колотова. – М., 2016. – С. 81–88.
72. Валеев Р. М. Международная защита прав человека на свободу совести и религии / Р.М. Валеев // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. – 2012. – № 2 (76). – С. 122–126.
73. Василенко В. Права національних та релігійних меншин: українські реалії та європейський досвід / В. Василенко // Міжетнічні та міжконфесійні відносини в контексті сучасних суспільних трансформацій. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 29–30 квітня 2010 р. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – С. 116–126.
74. Венецька О. Лісабонський договір і єдині європейські стандарти прав людини / О. Венецька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – Вип. 49. – С. 3–7.
75. Ганзицька Т.С. Міжнародні стандарти прав людини: теорія та практика реалізації в Україні / Т.С. Ганзицька // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. – 2015. – № 4. – С. 16–18.
76. Друзенко Г. Інститут свободи совісті: міжнародні стандарти та законодавство України / Г. Друзенко. – К., 2000. – 186 с.
77. Зарубежный опыт регулирования религиозной сферы / Сост.: Отдел международного сотрудничества. – Астана, 2012. – С. 5–12.
78. Калмиков Т. Європейський Суд та Комісар з прав людини Ради Європи: шляхи розвитку взаємодії / Т. Калмиков // Evropsky politicky a pravni diskurz. – 2015. Vol. 2. Iss. 4. – С. 42–45.
79. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні / Н. Карпачова // Право України. – 2009. – № 4. – С. 4–21.
80. Київець О. Свобода совісті як об'єкт міжнародно-правового регулювання / О. Київець // Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку : наукове вид. – К., 2012. – С. 230–241.
81. Кисельов О. Релігія й освіта в документах ПАРЄ / О. Кисельов // Релігійна і світська освіта в Україні: проблема співіснування. Матеріали Молодіжної літньої школи. – К., 2006. – С. 54–56.
82. Лозінська С.В. До питання про релігійну свободу: міжнародно-правовий аспект / С.В. Лозінська // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 232–239.
83. Ляхівненко С.М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики / С.М. Ляхівненко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2011. – Вип. 51. – С. 666–672.
84. Мердок Дж. Защита права на свободу мысли, совести и религии в рамках Европейской конвенции о защите прав человека / Дж. Мердок. – Воронеж, 2014. – 163 с. (Серия пособий Совета Европы).

85. Петрова Л.Н. Законотворчество как регулятор религиозных процессов в странах Восточной Европы / Л.Н. Петрова // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 68. – С. 153–155.
86. Рабінович П. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація / П. Рабінович, О. Венецька // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В.Я. Тацій та ін. – Х., 2012. – № 4 (71). – С. 18–28.
87. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація / П.М. Рабінович // Вісник Національної академії правових наук України. – 2016. – № 1. – С. 19–29.
88. Релігійний фактор у міжнародних відносинах: [навчальний посібник для студентів]. – Ужгород, 2014. – С. 73–83.
89. Салимов К.К. Международно-правовые стандарты обеспечения свободы совести и свободы вероисповедания осужденных / К.К. Салимов // BAKI UNİVERSİTETİNİN XƏBƏRLƏRİ. – 2012. – № 1. – С. 69–78.
90. Сорокун В.М. Загальні принципи права на свободу думки, совісті та релігії відповідно до рішення «С.А.С. проти Франції» Європейського суду з прав людини / В.М. Сорокун // Проблеми законності: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2016. – Вип. 132. – С. 186–196.
91. Сорокун В.М. Захист права на свободу віросповідання та заборона дискримінації на ґрунті релігії як норма міжнародного звичаєвого права В.М. Сорокун // Державне будівництво та місцеве самоврядування / голов. ред. Ю.П. Битяк [та ін.]. – Х., 2008. – Вип. 16. – С. 169–181.
92. Сорокун В.М. Міжнародний захист релігійних прав людини спеціальним доповідачем ООН з свободи релігії та віросповідань / В.М. Сорокун // Осінні юридичні читання: тези доп. та наук. повідомл. всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, 12-13 листоп. 2008 р. / НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – С. 130–131.
93. Сорокун В.М. Розвиток права на свободу совісті й віросповідання в універсальному міжнародному праві з часів прийняття Загальної декларації прав людини / В.М. Сорокун // Проблеми законності / відп. ред. В.Я. Тацій; ред. кол. А.П. Гетьман [та ін.]. – Харків, 2008. – Вип. 99. – С. 220–227.
94. Сыроед Т.Л. Международно-правовая регламентация права на свободу мысли, совести и религии [Електронний ресурс] / Т.Л. Сыроед // Часопис з юридичних наук: Електронний науковий збірник / [Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, юридичний факультет]. – 2014. – Режим доступу: http://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1649/1393
95. Такемура Х. Право на сознательный отказ от воинской службы в рамках международной системы защиты прав человека, отдельные обязательства по неподчинению очевидно неправомерным приказам / Х. Такемура // Альтернативная гражданская служба. Стандарты и подходы к реформированию: сборник статей и документов / Центр правовой трансформации; сост. М. Пашкевич, Е. Тонкачева, О. Доморад, Е. Ковалева. – Минск, 2010. – С. 102–173.

96. Ульяшина Л. Международно-правовые стандарты в области прав человека и их реализация: теория и практика применения / Л. Ульяшина. – Вильнюс, 2013. – 402 с.
97. Фісун Ю.Ю. Право на свободу думки, совісті та релігії в контексті сучасних євроінтеграційних процесів / Ю.Ю. Фісун // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 24. – С. 152–156.
98. Ханстантинов В.О. Політичний вимір толерантності: ідеї та проблеми: [монографія] / В.О. Ханстантинов. – Миколаїв, 2011. – С. 170–207.
99. Цебенко С. Право на релігійну освіту: до характеристики міжнародних стандартів / С. Цебенко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2009. – Вип. 49. – С. 8–13.
100. Ярмол Л.В. Захист свободи віросповідання Європейським судом з прав людини (загальнотеоретичні аспекти) / Л.В. Ярмол, І.Б. Тучапець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. – 2015. – № 824. – С. 368–372.
101. Ярмол Л.В. Право на освіту та свобода віросповідання: практика Європейського суду з прав людини / Л.В. Ярмол, І.Б. Тучапець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. – 2016. – № 845. – С. 460–467.

Список скорочень

ЄВІ – Європейський валютний інститут
ЄВІ – Європейський валютний інститут
Євронест – Парламентська асамблея країн Східного партнерства
ЄВС – Європейська валютна система
ЄЕС – Європейське Економічне Співтовариство
ЄЄА – Єдиний Європейський Акт
ЄІС – Європейський інструмент сусідства
ЄПС – Європейська політика суспільства
ЄС – Європейський Союз
ЄСВС – Європейське Співтовариство з вугілля та сталі
ЄЦБ – Європейський центральний банк
МВФ – Міжнародний валютний фонд
МСБ – малий та середній бізнес
НАТО – Організація Північноатлантичного договору
ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОГС – організації громадянського суспільства
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ПВЗВТ – Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі
ПГС – Платформа громадянського суспільства
ПДВ – Податок на додану вартість
ПКА – Парламентського комітету асоціації
РБ ООН – Рада безпеки Організації об'єднаннях націй
СОТ – Світова організація торгівлі
СхП – Східне партнерство
УА – Угода про асоціацію
УПС – Угода про партнерство та співробітництво
ФГС СхП – Форум громадянського суспільства Східного партнерства
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

Для приміток

Навчально-методичне видання

Кеда Марина Костянтинівна,
Коваленко Ольга Олександрівна,
Ващенко Алла Василівна,
Казимір Віра Анатоліївна,
Гаврилов Володимир Миколайович,
Соломенна Тетяна Валеріївна,
Петровська Юлія Михайлівна,
Приходьон Олена Юріївна

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ВІД ІДЕЇ ДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

ПРАКТИКУМ

Науковий редактор **О.Б. Коваленко**
Технічний редактор **О.М. Єрмоленко**
Авторська коректура

Підписано до друку 11.12.2017 р.
Формат 60x84/16. Друк на різографі. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 38,5. Ум. фарбо-відб. 38,5. Обл.-вид. арк. 35,81.
Зам. № 0167. Наклад 300 прим.

ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року
Тел.: (0462) 972-664

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
14027, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40